

โจนสมัครเล่น

นายปิยะพล รอดคำดี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

5986823635_173077045

AMATEUR KHON

Mr. Piyapol Rodcumdee

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Thai Theater and Dance

Department of Dance

FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS

Chulalongkorn University

Academic Year 2019

Copyright of Chulalongkorn University

173077045

CU Theses 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อวิทยานิพนธ์ โขนสมัครเล่น
โดย นายปิยะพล รอดคำดี
สาขาวิชา นาฏยศิลป์ไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ ดร.สวภา เวชสุรศักดิ์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สวภา เวชสุรศักดิ์)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ราชบัณฑิต)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.อนุกุล โจรนสุขสมบูรณ์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์อมรา กล้าเจริญ)

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ปิยะพล รอดคำดี : โขนสมัครเล่น. (AMATEUR KHON) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.สวภา เวช สุรรักษ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาวิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2561) และ ศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น ผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน ในการค้นคว้าและรวบรวมเอกสารทั้งชั้นต้น และชั้นรอง การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ การสังเกตการณ์ และสนทนากลุ่มย่อยกับผู้ทรงคุณวุฒิตามศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มคนที่เป็นปัจจัยในวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น คือ ผู้จัดการแสดง ผู้แสดง ครูผู้สอน และผู้สนับสนุน และพิจารณาการวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นได้จากการจัดการแสดง คือ วัตถุประสงค์ การเรียนการสอน โอกาสในการจัดการแสดง งบประมาณ บทโขน และเครื่องแต่งกาย วิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่นแบ่งได้เป็น 4 ยุค ยุคที่ 1 ออยุธยา และ ธนบุรี พ.ศ.1893 - 2325 วิวัฒนาการ : ยุคกำเนิดวางรากฐาน บทโขน และรูปแบบการแสดง คุณูปการ : ด้านพิธีกรรม การปกครอง และการทหาร ยุคที่ 2 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 - 2452 วิวัฒนาการ : ด้านหน่วยงานที่รับผิดชอบ เนื้อเรื่องรามเกียรติ์ บทพากย์ และเทคโนโลยีการจัดการแสดง คุณูปการ : การพัฒนาารูปแบบ บทโขนโรงในยุคต่อมา โอกาสในการแสดง และสร้างงาน ยุคที่ 3 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2452 - 2488 วิวัฒนาการ : ครูโขนมีบรรดาศักดิ์ ผลิตทั้งศิลปะโขนอาชีพกับโขนสมัครเล่น เล่นตามสมัครใจ บทสั้นกระชับ และชุดราชประดิษฐ์ คุณูปการ : ต้นแบบของการอนุรักษ์ การศึกษานาฏศิลป์ บทโขนโรงใน และรูปแบบการจัดการแสดงยุคต่อมา ยุคที่ 4 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2488 - 2561 วิวัฒนาการ : โขนย้ายจากหลวงมาสู่รัฐ บทโขนโรงในแบบกรมศิลปากร และเกิดโขนสมัครเล่นในหลายองค์กร คุณูปการ : ยกย่องพระมหากษัตริย์ เป็นสื่อในเรื่องการเมือง การทูต และเป็นส่วนสำคัญทำให้โขนไทยได้รับการยอมรับในระดับโลก

กระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น สามารถแบ่งได้ 5 รูปแบบ 1) โขนสมัครเล่นหลวง 2) โขนสมัครเล่นขุนนาง 3) โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ 4) โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น และ 5) โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ มีลักษณะร่วมกันคือ ทำการแสดงเพื่อเชิดชูพระมหากษัตริย์และอนุรักษ์สืบทอด แสดงเรื่องรามเกียรติ์ และมีครูโขนอาชีพเป็นผู้ฝึกสอนแทบทั้งหมด ส่วนที่แตกต่างคือ โขนสมัครเล่นหลวง แสดงตามพระราชประสงค์ พระมหากษัตริย์หรือเจ้ากรมโขนเป็นผู้จัดการแสดง ผู้แสดงคือมหาดเล็กกับตำรวจวัง และใช้บทโขนส่วนหลวง โขนสมัครเล่นขุนนาง ตั้งเพื่อประดับเกียรติ และเป็นอาชีพเสริม เจ้าของคณะจัดการแสดง ผู้แสดงคืออดีตนักเรียนโรงเรียนพรานหลวง และผู้ประกอบอาชีพอื่น ใช้บทโขนกรมมหรสพเดิมและกรมศิลปากร โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ และ โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น ตั้งเพื่อพัฒนาผู้เรียนจัดการแสดงโดยครูโขนหรือบุคลากรภายในองค์กร ส่วนใหญ่แสดงโดยผู้เรียนภายในองค์กร และบางส่วนเปิดรับผู้เรียนภายนอก ใช้บทโขนกรมศิลปากรมาปรับให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้แสดง โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ ตั้งเพื่องานบุญและเป็นอาชีพเสริม จัดการแสดงโดยผู้นำองค์กร (ได้ไฟ) หรือตัวผู้แสดงเอง ผู้แสดงเป็นโขนสมัครเล่นหลายแห่งมาร่วมกัน แสดงตอนที่เป็นที่นิยมและสามารถแสดงได้เลยโดยไม่ต้องฝึกซ้อมมาก

โขนสมัครเล่น เปรียบเสมือนอุบาสก อุบาสิกาที่คอยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทำบุญ ใสบาตร และสนับสนุนพระสงฆ์ ให้ดำรงอยู่ ศึกษาพระธรรม เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน และรักษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา เอกเช่นโขนสมัครเล่นที่ศึกษาโขน ทำนุบำรุง และสนับสนุนนักแสดงโขนอาชีพให้ด้ทำการแสดง พัฒนา และเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน และรักษาแก่นแท้ของโขนสืบไป

สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย
ปีการศึกษา 2562

ลายมือชื่อนิติสด
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5986823635 : MAJOR THAI THEATER AND DANCE

KEYWORD: KHON, AMATEUR KHON

Piyapol Rodcumdee : AMATEUR KHON. Advisor: Assoc. Prof. Savaparr Vechsuruck, Ph.D.

This thesis aims to study the evolution and contribution of the Amateur Khon in Rattanakosin (1782 - 2018) and to study the process of Amateur Khon organization management. The study uses a mixed methods research in researching and collecting documents for both primary and secondary source, interview, observation and group discussion with experts based on relevant sciences.

The result of study reveals that the group of people that are the factors in the evolution of Amateur Khon are producers, performers, Khon masters and supporters. It can consider the evolution of amateur Khons from Performance management, which is objectives, teaching, opportunities, budgets, Khon texts and costumes. The evolution and contributions of Amateur Khon can be divided into 4 periods. 1st period, Ayutthaya and Thonburi 1893 - 1782, Evolution: the laying the foundations, Khon texts and acting style. Contributions: ritual, governance, and military. 2nd period, Rattanakosin 1782-1952, Evolution: Responsible agencies, Story of Ramakien, Recitative texts and Technology for Khon production Contributions: Development Khon form, Texts of “Khon Rong Nai” in the later period, increase opportunities and increase jobs. 3rd period, Rattanakosin 1909 - 1945, Evolution: Khon masters with the title, producing both professional Khon artists and Amateur Khons, Voluntary for performing, concise Khon texts and “Rachapradit” costumes. Contribution: Pioneer of conservation, Dance institute, “Khon Rong Nai” texts and the style of production in the next period. 4th period, Rattanakosin 1945 - 2018, Evolution: Khon moves from the Court to the government, Khon texts in the style of the Fine Arts Department and Amateur Khon is established in many organizations. Contribution: Glorify the King, be a media about politics, diplomacy and be an important part that makes Thai Khon be accepted from the UNESCO.

The process of Amateur Khon organization can be divided into 5 forms: 1) Royal Amateur Khon, 2) Noble Amateur Khon, 3) Khon in General Education Institute 4) Khon in Amateur Dance School and 5) Special Collaboration Amateur Khon, With common characteristics which are Performing to glorify the King, preserve the inheritance, mostly perform Ramakien and mostly train by professional Khon masters. The difference is Royal Amateur Khon perform according to the King wishes, The King or Head of Khon department is a producer. The actor is the Chamberlain and the Royal Guard and using the royal Khon texts. Noble Amateur Khon produce to display their social status and be a side job, the owner will be producer, performers are a former student at Pran Luang School and others are difference occupation, use the Khon texts from “Krom Mahorasop” and the fine arts department. Khon in general education institutions, and Khon in Amateur Dance school produce to develop performers, produce by Khon masters or personnel within the organization, mostly perform by their own student and some are open for outsider too, Using the Khon texts of Fine Arts Department then adjust to suit the ability of the performers. Special Collaboration Amateur Khon produce for a merit and as a side job, produce by owner or performers themselves, performers are Amateur Khon from many places come together, perform a popular episode that can be played without much practice.

Amateur Khon is like a Buddhist worshipers and support Buddhism, make merit in offering food to monks, encourage monks to live and study Dharma, support each other and conserve the essence of Buddhism. Just like Amateur Khon who studies Khon, nurture and support professional Khon actors to perform, develop and support each other and conserve the essence of the Khon for so long.

Field of Study: Thai Theater and Dance

Student's Signature

Academic Year: 2019

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจจะสำเร็จลุล่วงได้หากขาดความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ทั้งความเมตตาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ข้อมูล การประสานงาน ตลอดจนกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์อย่างยิ่ง ซึ่งผู้ศึกษามีสามารถกล่าวนาม และขอบพระคุณได้หมด ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณห์สันต์ คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ รวมถึงเจ้าหน้าที่ของคณะฯ และภาควิชานาฏยศิลป์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ทำหน้าที่ประสานงานหลักสูตรทุกท่าน ซึ่งช่วยดูแล และอำนวยความสะดวกในการประสานงานตั้งแต่แรกเข้าจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการตรวจสอบข้อมูลวิทยานิพนธ์ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.สวภา เวชสุรักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผู้ให้คำปรึกษา อนุเคราะห์ข้อมูล และคอยดูแลตลอดการศึกษา ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ผู้ทุ่มเทให้คำแนะนำแนวทางการศึกษา ผลักดัน และขัดเกลา ผู้ศึกษาเพื่อการทำงานวิชาการระดับสูง รองศาสตราจารย์ ดร.อนุกุล โจรานสุขสมบุรณ์ ผู้คอยดูแลเอาใจใส่ในสิตระดับปริญญาเอก ปีการศึกษา 2559 ทุกคน รองศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต วิงวอน รองศาสตราจารย์อมรา กล้าเจริญ และ ผู้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษา ดร.โสเมสุตา สียะวณิช อติอธิบดีกรมศิลปากร และผู้อำนวยการศูนย์ มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ อติคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ และศิลปิน อาจารย์สมบัติ ภูภาณจัน อติคณบดีกรมศิลปากร และศิลปินโฆษณธรรมศาสตร์ ผู้ให้ความอนุเคราะห์ ตรวจสอบ ข้อมูลวิทยานิพนธ์ ซึ่งให้คำแนะนำ และข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ให้มีความชัดเจน ชุ่มลึก และน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อข้อมูล และคำแนะนำ ในการศึกษา อาทิ อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ ศิลปินแห่งชาติ ผศ.ดร.จุลชาติ อรัณยชนะ อาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี ดร.ไพโรจน์ ทองคำสูง คุณนันทดา อิศรเสนา ณ อยุธยา คุณสมบัติ ภูภาณจัน รวมถึงครูโชนของผู้ศึกษา อาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ อาจารย์เฉลิมศักดิ์ ปัญญาวัฒน์ อาจารย์กิตติพงษ์ ไตรพงษ์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาโชนผู้ศึกษามาตั้งแต่เด็ก จนนำมาสู่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คณาจารย์สาขาวิชาสื่อสารการแสดงร่วมสมัย คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ที่ให้การสนับสนุนและให้โอกาสในการศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กล่าวนามเป็นรายบุคคลไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา และพี่สาว ที่คอยสนับสนุนและให้กำลังใจตลอดมา ขอคุณญาติทั้งทางฝั่งบิดาและทางฝั่งมารดา ที่คอยเป็นกำลังใจให้เสมอมา และขอบคุณภรรยาที่รักที่เข้าใจ และอยู่เคียงข้างไม่ว่าเวลาไหน

สุดท้ายนี้ผู้ศึกษาขอขอบคุณบุคลากร ครูบาอาจารย์ และเจ้าหน้าที่ในองค์กรโชนสมัครเล่นทุกแห่งที่ให้ความเมตตาและเอื้อเฟื้อข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ นิสิตระดับปริญญาโท และเพื่อนนิสิตระดับปริญญาเอก รุ่นปีการศึกษา 2559 และ 2562 ที่คอยช่วยเหลือ แนะนำ แลกเปลี่ยนข้อมูล และเป็นกำลังใจให้กันมาตลอด

อนึ่ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้ศึกษาได้รับการอนุเคราะห์ทุนอุดหนุนการศึกษาสำหรับนิสิตที่เข้าศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทย จากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณในความอนุเคราะห์มา ณ โอกาสนี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นคุณประโยชน์ต่อวงการศึกษานาฏกรรมไทยต่อไปในอนาคต และเป็นการเปิดมุมมองของนาฏกรรมกับบุคคลทั่วไป หากมีข้อผิดพลาดประการใด ผู้ศึกษาต้องขออภัยไว้ ณ ที่นี้

ปิยะพล รอดคำดี

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / revc: 02072563 10:01:52 / seq: 20

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	1
บทที่ 1 บทนำ	3
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ	3
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	6
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	7
1.4 วิธีดำเนินการศึกษา.....	8
1.5 ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงาน	11
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	12
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	13
2.1 เอกสารขั้นต้น	13
2.2 เอกสารชั้นรอง	19
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	27
3.1 รูปแบบการวิจัย	27
3.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง.....	28

173077045

CD Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

3.3	ขอบเขตการศึกษา	29
3.4	วิธีดำเนินการศึกษา.....	30
บทที่ 4	การวิเคราะห์ข้อมูล	41
4.1	การแสดงสมัครเล่นในโลก	41
4.2	การแสดงสมัครเล่นในไทย.....	53
4.3	วิวัฒนาการ และคุณภาพของโซนสมัครเล่น	69
4.4	โซนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2561)	153
4.5	กระบวนการจัดการองค์กรโซนสมัครเล่น	369
บทที่ 5	สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ	377
5.1	สรุปการศึกษา.....	377
5.2	การอภิปรายผล.....	388
5.3	ข้อเสนอแนะ	391
	บรรณานุกรม.....	392
	ภาคผนวก.....	399
	ภาคผนวก ก การนำเสนอข้อมูลวิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (นาฏยศิลป์ไทย).....	400
	ภาคผนวก ข โครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การวิจัยวัฒนธรรมสยามศึกษา (ศิลปะการแสดง)	404
	ภาคผนวก ค การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อรับรองข้อมูลวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต	407
	ภาคผนวก ง เกียรติบัตรเข้าร่วมการอบรม เรื่อง“หลักจริยธรรมพื้นฐานและการทบทวนพิจารณา โครงการวิจัย ด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์”	411
	ประวัติผู้เขียน.....	413

173077045

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 3.1 บุคคลที่ผู้ศึกษาเลือกมาสัมภาษณ์	32
ตารางที่ 4.1 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงกลางแปลง เรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกทศกัณฐ์ 10 ขุน 10 รถ ในงานมหรสพสมโภช พระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก ในพระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1	156
ตารางที่ 4.2 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงกลางแปลง เนื่องในการสมโภช	162
ตารางที่ 4.3 รายละเอียดการจัดการของขงสมัครเล่น ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6.....	171
ตารางที่ 4.4 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของคณะขงหลวงราชพงษ์.....	179
ตารางที่ 4.5 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของคณะนาฏราช.....	185
ตารางที่ 4.6 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงจุฬาฯ	193
ตารางที่ 4.7 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงธรรมศาสตร์.....	199
ตารางที่ 4.8 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงสงขลานครินทร์	209
ตารางที่ 4.9 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงรามคำแหง.....	218
ตารางที่ 4.10 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงผู้หญิงจันทร์เกษม	224
ตารางที่ 4.11 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	231
ตารางที่ 4.12 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงโครงการนาฏศิลป์ไทยสู่เยาวชน.....	237
ตารางที่ 4.13 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงโรงเรียนสมประสงค์.....	243
ตารางที่ 4.14 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงโรงเรียนจิตรลดา.....	247
ตารางที่ 4.15 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงสาธิตเกษตร	252
ตารางที่ 4.16 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงสาธิตจุฬาฯ	259
ตารางที่ 4.17 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงโรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก).....	268
ตารางที่ 4.18 รายละเอียดการจัดการการแสดงผลของขงสาธิตประสานมิตร	274

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ตารางที่ 4.19 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนสวนกุหลาบ 281

ตารางที่ 4.20 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโครงการนาฏศิลป์ ฤดูร้อน วิทยาลัยนาฏศิลป์ 287

ตารางที่ 4.21 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม 292

ตารางที่ 4.22 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนรุ่งอรุณ 297

ตารางที่ 4.23 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ 302

ตารางที่ 4.24 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนสาธิตนเรศวร 307

ตารางที่ 4.25 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน 312

ตารางที่ 4.26 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์ 317

ตารางที่ 4.27 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนเพชรปัญญาคุณ 322

ตารางที่ 4.28 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนวังปลายเนิน 328

ตารางที่ 4.29 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนศูนย์วัฒนธรรม 333

ตารางที่ 4.30 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนยุวศิลปิน อุทยาน ร.2 339

ตารางที่ 4.31 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนครูชูชีพ ขุนอาจ 344

ตารางที่ 4.32 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนสถาบันคึกฤทธิ์ 350

ตารางที่ 4.33 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนคณะโรจน์จรัสฤทธิ์ 358

ตารางที่ 4.34 ตารางสรุปและเปรียบเทียบกระบวนการจัดการโขนสมัครเล่นทั้ง 5 ประเภท 369

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 4.1 ภาพวาดบุคคลของ โทโยมิ ฮิเดโยชิ.....	43
ภาพที่ 4.2 ภาพที่ 4.2 ภาพบุคคลของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV) ขณะทรงแสดงบัลเลต์.....	45
ภาพที่ 4.3 “Blowing up the Pic Nic” หรือ “ถล่มกลุ่มเดอะปิกนิก”	47
ภาพที่ 4.4 การแสดงละครเวที เรื่อง “Schrodinger’s Cat – Our Last Question”	50
ภาพที่ 4.5 การแสดงละครเวที เรื่อง “Schiller’ s Intrigue and Love”	51
ภาพที่ 4.6 รูปปั้นเจ้ากรับ ครุละครในสมัยรัชกาลที่ 4 ณ วัดสมัชชผล (วัดนายโรง)	55
ภาพที่ 4.7 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็นนายมันปิ่นยาว	57
ภาพที่ 4.8 การแสดงในงานวันเด็กของสำนักนาฏศิลป์สัมพันธ์ มกราคม พ.ศ.2562	60
ภาพที่ 4.9 การแสดงของสำนักนาฏศิลป์ขาบมงคล ธันวาคม พ.ศ.2561.....	61
ภาพที่ 4.10 การแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่อง คาวี.....	62
ภาพที่ 4.11 โปสเตอร์การแสดงของคณะละครคอนอาสาสมัครในพระบรมราชานุอุปถัมภ์	64
ภาพที่ 4.12 โปสเตอร์การแสดงของคณะละครสมัครเล่นทับแก้ว เรื่อง มัทนะพาธา	66
ภาพที่ 4.13 พระเมรุในการพระศพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบ ปรปักษ์ พระราชโอรสใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2430	96
ภาพที่ 4.14 ใบประกาศการแสดง โขนสมัคเล่น ชุด สุดาวตาร (เบ็กรัง) กับชุด พรหมาศ	109
ภาพที่ 4.15 ภาพที่คาดว่าจะเป็นการแสดง โขนสมัคเล่น ชุด พรหมาศ.....	110
ภาพที่ 4.16 ขุนตำรวจตรี พระยาพรหมาภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต พ.ศ.2404 - 2469).....	112
ภาพที่ 4.17 พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต พ.ศ.2408 - 2478).....	113
ภาพที่ 4.18 หัวโขน “ขมพูนี” ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6.....	123
ภาพที่ 4.19 (จากซ้าย) 1. เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) 2. “เจ้าคุณครูผู้ใหญ่” พระยานัฏ กานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) 3. พระยานิรุทธเทวา (ม.ล.พิน พึ่งบุญ).....	124
ภาพที่ 4.20 พระยานิรุทธเทวา (ม.ล. พิน พึ่งบุญ) แสดงเป็นตัวพระ	125

173077045

CD IThesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ภาพที่ 4.21 เครื่องประดับของโขนบรรดาศักดิ์ที่สั่งทำจากยุโรป..... 126

ภาพที่ 4.22 งานฉลองพระชนมายุ 5 รอบ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมณฑล 132

ภาพที่ 4.23 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของนิสิต คณะวิทยาศาสตร์ 139

ภาพที่ 4.24 ภาพยนตร์ส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 10..... 140

ภาพที่ 4.25 อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2552 นาฏศิลป์ โขนยัภย์) ถวายการ
สอน พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 10 ทรงโขน เป็นวีรุษจำบัง 141

ภาพที่ 4.26 นายจ่านงค์ โหมดเทศน์ โขนหลวงราชพงษ์ภักดี กลุ่มบางอ้อยช้าง..... 178

ภาพที่ 4.27 การแสดงโขนโดยเสด็จพระราชกุศลของคณะนาฏราชตอน หนุมาณครองเมือง ทาง
โทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 แพร่ภาพในวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2513 เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชน
พรรษา พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร รัชกาลที่
9 185

ภาพที่ 4.28 การแสดงโขน ของนิสิตคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย..... 192

ภาพที่ 4.29 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินพร้อม สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี
พันปีหลวง พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 197

ภาพที่ 4.30 ใบประกาศการแสดงโขนสงขลานครินทร์ ชุด รามราชจักรีวงศ์..... 207

ภาพที่ 4.31 ครูสมศักดิ์ ทัดดี สอนสมาชิกโขนรามคำแหง..... 217

ภาพที่ 4.32 ใบประกาศการแสดง โขนผู้หญิงจันทร์เกษม ตอน ศักดิ์วิรุณจำบัง ขุนมารชำนาญเวทย์
วันที่ 28 - 29 มีนาคม พ.ศ.2561 ณ สนามกีฬาในร่ม มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม..... 223

ภาพที่ 4.33 การแสดงโขนของชมรมดนตรีไทยและชมรมโขนละคอน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ตอน พรหมมาศ ในงานเกษตรแห่งชาติ วันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2561 230

ภาพที่ 4.34 การสอนโขนลิง อายุระหว่าง 7 - 15 ปี ในโครงการนาฏศิลป์สู่เยาวชน ครั้งที่ 1 236

ภาพที่ 4.35 ครูกรี วรสระริน ครูฉลาด พุกลานนท์ และลูกศิษย์กำลังสอนโขนให้..... 242

ภาพที่ 4.36 การแสดง “เฉลิม 60 พรรษา สยามบรมราชกุมารี ฉลอง 60 ปี โรงเรียนจิตรลดา” ... 246

ภาพที่ 4.37 การแสดงโขนประจำปีพ.ศ. 2561 ตอน “นาคบาศ” 251

ภาพที่ 4.38 แผ่นพับการแสดงศิลปศึกษา ในวันที่ 22 – 23 พฤศจิกายน พ.ศ.2534 257

173077045

ภาพที่ 4.39 การแสดงของโขน ตอน ยกรบ ของโรงเรียนอัสสัมชัญ ในงานเลี้ยงรับรองวันคล้ายวันพระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และวันชาติไทย ณ นครคอนหมิง.....267

ภาพที่ 4.40 ใบประกาศการแสดงโขนประสานมิตร ตอน หนุมานชาญศักดา ภาคที่ 2 273

ภาพที่ 4.41 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชปฏิสันถาร กับนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หลังการแสดงโขน เฉพาะพระพักตร์ ตอน สีดาหาย ถวายพล และยกรบ ในงานเปิดตึก “ปิยมหาราชาอนุสรณ์” วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ.2527..... 280

ภาพที่ 4.42 การแสดงโขน ตอน ศีกกุมภกรรณ แสดงผลสัมฤทธิ์โครงการอบรมนาฏศิลป์ - ดนตรี สำหรับเด็ก เยาวชน และบุคคลทั่วไปภาคฤดูร้อน พ.ศ.2558 ณ โรงละครวังหน้า 286

ภาพที่ 4.43 การแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ณ สวนหลวง ร.9 ในงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9... 291

ภาพที่ 4.44 การแสดงโขน ตอน จองถน พ.ศ.2556 ของโขนรุ่งอรุณ 296

ภาพที่ 4.45 การแสดงโขน ตอน เสมอข้ามสมุทร ของโขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ เมื่อ พ.ศ.2554..... 301

ภาพที่ 4.46 การแสดงโขน ตอน นาคบาศ ของโขนสาธิตนเรศวร วันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2557 ... 306

ภาพที่ 4.47 การแสดงโขน ตอน นางลอย ของโขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน เพื่อเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ บรมราชชนนีพันปีหลวง..... 311

ภาพที่ 4.48 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์ 316

ภาพที่ 4.49 การแสดงโขน ตอน เสมอข้ามสมุทร ของโขนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญานุกูล ในโครงการ ปฏิบัติพื้นที่สร้างสรรค์ เทศกาลศิลปะชุมชน วันที่ 17 - 18 มีนาคม พ.ศ.2561 321

ภาพที่ 4.50 การแสดงโขน ตอน หนุมานถวายตัว ของโขนวังปลายเนิน 326

ภาพที่ 4.51 การแสดงโขน ตอน ศีกวิรุณจำบัง โดยโขนศูนย์วัฒนธรรม เนื่องในงานวันเด็ก 332

ภาพที่ 4.52 การฝึกซ้อมโขนลิงของโขนยุวศิลปิน ณ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ 338

ภาพที่ 4.53 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนครูชูชีพ ขุนอาจ ในงาน “พันธุ์ไทย ฉัน เป็น คนไทย” วันที่ 28 มิถุนายน - 10 กรกฎาคม พ.ศ.2560 ณ ห้างซีคอน บางแค..... 343

ภาพที่ 4.54 การแสดงโขน ชุด ศีกกุมภกรรณ ตอน พิเภกห้ามทัพ ในงานวันศึกฤทธิ์ วันที่ 20
 เมษายน พ.ศ.2561 ณ โรงละครสถาบันศีกฤทธิ์ 348

ภาพที่ 4.55 การแสดงโขน ตอน นารายณ์ปราบนนทก ของโขนโรงเรียนคลองกุ่ม ในงานพระราชพิธี
 ถวายดอกไม้จันทน์พระเมรุมาศจำลอง ณ วัดนวลจันทร์ วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2560 355

ภาพที่ 4.56 การแสดงโขน ตอน พระรามตามกวาง ของโรงเรียนวัดคลองสวน ในงานพระราชพิธี
 ถวายดอกไม้จันทน์พระเมรุมาศจำลอง ณ วัดใหญ่บางปลาหมอ วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2560 356

ภาพที่ 4.57 การแสดงโขน ชุด พระจักรีได้พล รณรงค์สงคราม ของคณะโรจน์จรัสฤทธิ์ 357

ภาพที่ 4.58 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนวัดธัมมาราม เมืองชิคาโก ในงาน Songkran
 Uptown 2019 Minnesota วันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2562 362

ภาพที่ 4.59 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนการบินไทย 364

ภาพที่ 4.60 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนผู้พิการเชียงใหม่ ในงาน “โขนผู้พิการ” ณ โรงละคร
 วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ.2560 365

ภาพที่ 4.61 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนราชทัณฑ์ ณ เรือนจำพิเศษธนบุรี 366

ภาพที่ 4.62 การแสดงโขน ตอน สามอสุราคังแค้น อุบายแผนทศพัทธ์ หริรักษ์ได้พล ผจญอรินทร์
 พ่าย ของโขนเยาวชนต้นแบบปัตตานี ณ หอประชุมสำนักงานอธิการบดี 367

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่ 4.1	โครงสร้างการบริหารราชการในสมัย.....	160
แผนภูมิที่ 4.2	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนสมัครเล่นหลวงใน	161
แผนภูมิที่ 4.3	โครงสร้างการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 .	168
แผนภูมิที่ 4.4	โครงสร้างการจัดการแสดงโขนสมัครเล่นหลวง	169
แผนภูมิที่ 4.5	โครงสร้างการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6	176
แผนภูมิที่ 4.6	โครงสร้างการจัดการแสดงโขนสมัครเล่น	177
แผนภูมิที่ 4.7	โครงสร้างการบริหารจัดการโขนหลวงราชพงษ์ ในช่วงหลังจาก พ.ศ.2470 - 2490.	183
แผนภูมิที่ 4.8	โครงสร้างการบริหารจัดการโขนหลวงราชพงษ์ ในช่วงหลังจาก พ.ศ.2490 - 2515.	184
แผนภูมิที่ 4.9	โครงสร้างการจัดการแสดงของคณะนาฎราช	189
แผนภูมิที่ 4.10	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนจุฬาฯ.....	196
แผนภูมิที่ 4.11	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนธรรมศาสตร์เมื่อ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ดูแล.....	205
แผนภูมิที่ 4.12	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงชุมนุมโขนธรรมศาสตร์	206
แผนภูมิที่ 4.13	โครงสร้างการจัดการแสดงของโขนสงฆลานครินทร์ ในช่วงของ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์	215
แผนภูมิที่ 4.14	โครงสร้างการจัดการแสดงโขนสงฆลานครินทร์ ช่วงศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม	216
แผนภูมิที่ 4.15	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนรามคำแหง	222
แผนภูมิที่ 4.16	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนผู้หญิงจันทร์เกษม	229
แผนภูมิที่ 4.17	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	235
แผนภูมิที่ 4.18	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโครงการนาฏยศิลป์ไทยสู่เยาวชน	239

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

แผนภูมิที่ 4.19	โครงสร้างการบริหารจัดการของโชนโรงเรียนสมประสงค์	245
แผนภูมิที่ 4.20	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนจิตรลดา	250
แผนภูมิที่ 4.21	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนสาธิตเกษตร	256
แผนภูมิที่ 4.22	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนสาธิตจุฬาฯ	266
แผนภูมิที่ 4.23	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนอัสสัมชัญ	272
แผนภูมิที่ 4.24	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนสาธิตประสานมิตร	279
แผนภูมิที่ 4.25	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	285
แผนภูมิที่ 4.26	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโครงการนาฏศิลป์ ฤดูร้อน วิทยาลัยนาฏศิลป์	290
แผนภูมิที่ 4.27	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนอนุบาลบ้านธิ	295
แผนภูมิที่ 4.28	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนรุ่งอรุณ	300
แผนภูมิที่ 4.29	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนอำนวยการ	305
แผนภูมิที่ 4.30	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนสาธิตนครสวรรค์	310
แผนภูมิที่ 4.31	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน	315
แผนภูมิที่ 4.32	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์	320
แผนภูมิที่ 4.33	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนเพชรปัญญาอนุกุล	324
แผนภูมิที่ 4.34	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนวังปลายเนิน	331
แผนภูมิที่ 4.35	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนศูนย์วัฒนธรรม	337
แผนภูมิที่ 4.36	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนยุวศิลป์ อุทยาน ร.2	342
แผนภูมิที่ 4.37	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนครูชูชีพ ชุนอาจ	347
แผนภูมิที่ 4.38	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนสถาบันศีกฤทธิ	354
แผนภูมิที่ 4.39	โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนคณะโรจน์จรัสฤทธิ์	361
แผนภูมิที่ 5.1	แผนภูมิแสดงจำนวนประชากรโชนสมัครเล่น	389

173077045

CT:Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

โขนสมัครเล่น คือ การแสดงโขนชนิดหนึ่งที่ไม่ได้แสดงโขนเป็นอาชีพหลัก ฝึกหัดและจัดแสดง โดยองค์กรหลากหลายประเภท เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป และเป็นคำใช้เรียกบุคคลที่เป็นนักแสดงโขนสมัครเล่น ไม่ได้เป็นการอ้างอิงถึงมาตรฐานหรือคุณภาพของการแสดงของโขนคนๆ นั้น ๆ องค์กรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นสถาบันการศึกษาที่ไม่ได้มีภารกิจในการจัดการเรียนการสอนนาฏยศิลป์โดยตรง และอีกส่วนหนึ่งเป็นองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรของเอกชนซึ่งเปิดสอนพิเศษนอกเวลาเรียนปกติ โดยทั่วไปคำว่า “โขนสมัครเล่น” ไม่เป็นที่รู้จักนัก คนส่วนใหญ่จะเรียกด้วยชื่อสถาบัน เช่น โขนประสานมิตร (โขนของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร) โขนจิตรลดา (โขนของโรงเรียนจิตรลดา) หรือระดับอุดมศึกษา เช่น โขนรามคำแหง (โขนของมหาวิทยาลัยรามคำแหง) โขนธรรมศาสตร์ (โขนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ซึ่งในปัจจุบันมีสถาบันการศึกษาหลายแห่งพยายามสร้างโขนของตัวเองขึ้นมา และยังมีควมนิยมโขนขึ้นในนักเรียนสายสามัญ ซึ่งน่าสนใจว่าโขนสมัครเล่นมีวิวัฒนาการมาอย่างไรจนได้รับความนิยมแพร่หลายในหลายองค์กร

“โขนสมัครเล่น” ปรากฏอยู่ในหนังสือไม่มากนัก เล่มที่แพร่หลายที่สุด โดย ธนิต อยู่โพธิ์ ได้เขียนไว้หนังสือ “โขน” โดยกล่าวถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 ครั้งทรงดำรงตำแหน่งเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กฝึกหัดโขนตามแบบแผนที่มีมาแต่โบราณ และพระราชทานนามว่า “โขนสมัครเล่น” โดยเป็นคณะโขนที่ผู้แสดงล้วนเป็นมหาดเล็กในพระองค์ และโดยที่ผู้แสดงทั้งหมดมิได้เป็นผู้ที่เลี้ยงชีพด้วยการแสดงเช่นพวกโขนละครทั้งหลาย ตามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้คำจำกัดความโขนคณะนี้ไว้ ในสุจิบัตรงานเปิดโรงเรียนนายร้อย (ทหารบก) ชั้นมัธยม เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2452 ว่า

“โขนโรงนี้ เรียกนามว่า **โขนสมัครเล่น** เพราะผู้เล่นโดยความสมัครเอง ไม่ใช่ถูกกะเกณฑ์หรือเห็นแก่เงินจ้างมีความประสงค์แต่จะให้ผู้ที่คุ้นเคยชอบพอกัน และที่เป็นคนชั้น

173077045

CD :Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

เดียวกัน มีความรื่นเริงและเพื่อจะได้ไม่หลงลืมว่า ศิลปะวิทยาการเล่นดนตรีไม่จำเป็นต้องเป็นของฝรั่งจึงจะดูดี ของโบราณของไทยเรามีอยู่ ไม่ควรจะให้เสื่อมสูญไปเสีย...”¹

โฉนดฉบับนี้เป็นต้นแบบต่อมาให้โฉนดอื่น ที่มีแนวคิดแบบเดียวกัน คำว่า “โฉนดสมัครเล่น” นั้นไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นให้เห็นบ่อยนัก เพราะ “โฉนดสมัครเล่น” ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 ต่อมาก็ถูกเปลี่ยนแปลงชื่อไปกลายเป็น “โฉนดบรรดาศักดิ์” ต่อมาเมื่อปี 2549 สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้หยิบยกคำว่า “โฉนดสมัครเล่น” มาอีกครั้งในหนังสือ นาฏยศิลป์ รัชกาลที่ 9 ความว่า

“โฉนดสมัครเล่น เป็นโฉนดที่มีการฝึกหัดและการจัดแสดงโดยสถาบันการศึกษาที่ไม่ได้มีการจัดการจัดสอนนาฏยศิลป์ ทั้งนี้ทางสถาบันการศึกษานั้น ๆ มีวัตถุประสงค์จะให้เยาวชนมีประสบการณ์ตรงในการหัดและการแสดงโฉนดเพื่อเป็นการอนุรักษ์นาฏยศิลป์ของชาติ ทำให้เกิดการเรียนรู้ การนิยมชมชอบและเป็นคนดูที่ดีต่อไปในอนาคต อีกทั้งการหัดโฉนดก็ทำให้นักเรียนมีระเบียบวินัยและมีบุคลิกที่ดี”²

โฉนดสมัครเล่น ที่ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ เขียนถึงนั้นเป็นลักษณะขององค์กรที่กำเนิดขึ้นช่วงต้นรัชกาลที่ 9 โดยจำกัดความเฉพาะว่า “...การฝึกหัดและการจัดแสดงโดยสถาบันการศึกษาที่ไม่ได้มีการจัดการจัดสอนนาฏยศิลป์...” แต่โดยลักษณะของจุดประสงค์เป็นไปในทางเดียวกันกับโฉนดสมัครเล่น ของรัชกาลที่ 6 คือ ไม่หวังสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงชีพเป็นสำคัญ

วิทยานิพนธ์ที่มีการศึกษาเกี่ยวข้องกับโฉนดสมัครเล่น คือ “การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาท ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการส่งเสริมการศึกษาทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : การศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนพรานหลวง” ของ ศุภชัย จันทรสุวรรณ โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ามีความต่อเนื่องกันของแนวพระราชดำริในการที่ทรงตั้ง “โฉนดสมัครเล่น” จนเป็นแนวพระราชดำริในการ “บำรุงการศึกษา” ซึ่งท่านทรงชักชวนให้ราษฎรทำบุญกุศลโดยการสร้างโรงเรียน แทนการสร้างวัดตั้งประเพณีนิยม จึงทรงสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้นแทนวัดประจำรัชกาล โดยโรงเรียนพรานหลวง ในพระราชูปถัมภ์นั้นเป็น 1 ใน 4 ของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ มีการ

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, โฉนด, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2539), หน้า 79.

² สุรพล วิรุฬห์รักษ์, นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 9 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 147 - 148.

สอนวิชาสามัญ ควบคู่ไปกับ โขนละคร และดนตรี โดยใช้ครูสอนจากกรมมหรสพ³ ซึ่งต่อมาได้เป็นต้นแบบของวิทยาลัยนาฏศิลป์ และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ต่อมา

อีกเล่มหนึ่ง เรื่อง “โขน : ศิลปะประจำชาติไทยและสื่อวัฒนธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย” ของ ฐาปนีย์ สังสิทธิ์วงศ์ เขียนถึงโขนสมัครเล่นความว่า

“ในอดีตโขนถือว่าเป็นศิลปะชั้นสูง จะจำกัดให้แต่คนในราชสำนักเท่านั้นที่จะสามารถฝึกโขนได้ แต่ในปัจจุบันโขนไม่ได้จำกัดอยู่ในราชสำนักเพียงเท่านั้น แต่ได้มีการถ่ายทอดการแสดงโขนไปสู่เยาวชนนิสิตนักศึกษาในสถาบันการศึกษา เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอด...”⁴

ฐาปนีย์ สังสิทธิ์วงศ์ มองการถ่ายเทของโขนจากชนชั้นสูงลงมาที่ประชาชนทั่วไปและถ่ายทอดให้เยาวชนเพื่ออนุรักษ์และสืบทอด โดยโขนสมัครเล่นเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญในกระบวนการนี้

และล่าสุดวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ และความหลากหลายของโขน (ทศวรรษ 2480 ถึงปัจจุบัน)” ของ กรินทร์ กรินทสุทธิ์ ศึกษาปัจจัยที่ทำให้โขนมีการเปลี่ยนแปลง พัฒนา และเกิดรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งในเนื้อหาที่เกี่ยวกับโขนสมัครเล่นเน้นศึกษาการสืบทอดและปรับเปลี่ยนรูปแบบจาก หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช ใน โขนธรรมศาสตร์ สถาบันศีกฤทธิ์ และโขนรามคำแหง รวมไปถึงโขนสมัครเล่นในสถาบันอื่น ๆ ได้ให้คำจำกัดความโขนสมัครเล่นไว้ว่า

“โขนสมัครเล่น เป็นโขนที่ผู้แสดงมิได้เป็นนักแสดงอาชีพ แต่มีความสนใจในการเรียนรู้ การฝึกหัดโขน เพื่อประโยชน์ต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการอนุรักษ์และการเรียนรู้วัฒนธรรมไทย โขนสมัครเล่นจึงมีจุดประสงค์ คุณลักษณะของผู้แสดงวิธีการฝึกหัด และปัจจัยอื่น ๆ ที่แตกต่างจากโขนอาชีพหลายประการ”⁵

³ ศุภชัย จันทร์สุวรรณ, "การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : กรณีศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปศาสตร (สารัตถศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 107 - 110.

⁴ ฐาปนีย์ สังสิทธิ์วงศ์, "โขน : ศิลปะประจำชาติไทยและสื่อวัฒนธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย" (ปริญญาโทศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2557), หน้า 86.

⁵ กรินทร์ กรินทสุทธิ์, "ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ และความหลากหลายของโขน (ทศวรรษที่ 2480 ถึงปัจจุบัน)" (มหาวิทยาลัษยธรรมศาสตร์, 2558), หน้า 97.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เน้นการนำเสนอเหตุปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบของโชนของแต่ละที่ โดยใน ด้านของสถาบันที่เป็นโชนสมัครเล่น นั้นศึกษาเฉพาะสถาบันที่มีชื่อเสียง แลให้ความสำคัญกับอัต ลักษณ์ของโชนและเมื่อมีการสืบทอดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรเพราะเหตุใด

จากที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่าการศึกษา “โชนสมัครเล่น” ยังไม่ได้เป็นหัวข้อหลักใน การศึกษา แต่เป็นส่วนประกอบที่เกี่ยวพันกับวิวัฒนาการและความเป็นมาของโชนตั้งแต่อดีตถึง ปัจจุบัน มีบทบาทและหน้าที่ในการสืบทอดและสนับสนุนโชนอยู่เช่นเดียวกัน ทั้งในองค์กรที่มี พฤติกรรมที่เป็นสมัครเล่น (ไม่ใช่อาชีพ) และทั้งองค์กรที่เป็นสมัครเล่นอย่างชัดเจน ในวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้จะทำให้เห็นวิวัฒนาการของโชนสมัครเล่นว่ามีคุณูปการต่อสังคมและการสืบทอดโชนอย่างไร และรวบรวมองค์กรโชนสมัครเล่นตามกรอบเวลาที่กำหนด

ในการศึกษา “โชนสมัครเล่น” จำเป็นต้องศึกษาย้อนไปในประวัติศาสตร์ของไทยอย่าง ละเอียด เพื่อวิเคราะห์วิวัฒนาการของโชนสมัครเล่นและรวบรวมข้อมูลองค์กรโชนสมัครเล่น ตั้งแต่ พ.ศ.2325 - 2561 แล้วจึงจะนำผลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นเกณฑ์ในการศึกษาองค์กรโชน สมัครเล่นในปัจจุบัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันคือ 1) โชนสถาบันการศึกษา และ 2) โชน สมัครเล่นอื่น ๆ โดยโชนสถาบันการศึกษาแยกย่อยเป็น โชนมหาวิทยาลัย และ โชนโรงเรียน โดยจะ ดำเนินการศึกษาและเก็บข้อมูลในช่วง พ.ศ.2559 - 2561 แล้วนำองค์กรเหล่านั้นมาจัดกลุ่มศึกษาตาม ลักษณะขององค์กร โดยคัดเลือกองค์กรที่มีชื่อเสียงของกลุ่มมาเป็นกรณีศึกษาเชิงลึกในกระบวนการ จัดการ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยในรูปแบบ “การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์” (Historical Research) และ “วิจัยเชิงบรรยายวิเคราะห์” (Description Research) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูล เชิงคุณภาพ (Analysis of Qualitative Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ทั้งนี้เพื่อเป็นการต่อยอดการศึกษาเกี่ยวกับโชน สมัครเล่นที่เคยมี และเป็นข้อมูลสำหรับอ้างอิงต่อการศึกษาโชนสมัครเล่นต่อไปในอนาคต รวมไปถึง เป็นข้อมูลในการศึกษาบริบทแวดล้อมของการกระบวนการสืบทอดของนาฏกรรมโชน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและคุณูปการของโชนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโชนสมัครเล่น

173077045

CT :Thesis 598682335 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ตามวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่น และศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น ผู้ศึกษาจึงได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านประชากร เน้นศึกษาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโขนสมัครเล่น ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ และกระบวนการจัดการองค์กร ซึ่งส่งผลในการกำหนดรูปแบบ หลักสูตร และลักษณะการแสดงของโขนสมัครเล่นองค์กรนั้น ๆ โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

ผู้จัดการแสดง คือ ผู้ทำหน้าที่จัดหาจัดการให้เกิดมีโอกาสจัดการแสดงขึ้น บางแห่งอาจเป็นผู้จัดการแสดงอย่างเดียว แต่บางแห่งเป็นทั้งครูผู้สอน ผู้กำกับการแสดง ผู้แสดง หรือผู้สนับสนุนด้วย เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการบริพารชั้นสูง อธิการบดี คณบดี ข้าราชการ อาจารย์ที่ปรึกษาชมรม ประธานมูลนิธิ เป็นต้น

ครูผู้สอน คือ ครูผู้สอนโขนสมัครเล่นมักเป็นทั้งผู้สอนและผู้กำกับการแสดงในตัวละครที่ตัวเองรับผิดชอบตามลักษณะของการแสดงโขน หรือในบางครั้งก็ร่วมแสดงด้วย เช่น เจ้านาย เจ้ากรม ข้าราชการบริพารชั้นสูง โขนหลวง ศิลปินโขนมีชื่อที่ถวายเป็นตัวเข้ามาในวัง ครูโขน โขนสมัครเล่น เป็นต้น

ผู้แสดง คือ ผู้ที่ฝึกซ้อมและทำการแสดงโขนโดยไม่ใช่ศิลปินโขนอาชีพ มีอาชีพหลักเพื่อดำรงชีพ เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการบริพารชั้นสูง มหาดเล็ก นิสิต นักศึกษา นักเรียน เจ้าหน้าที่ในองค์กร เป็นต้น

ผู้สนับสนุน คือ ผู้ที่ให้การสนับสนุน ทั้งในด้านอำนวยความสะดวกให้เกิดโอกาสในการแสดง หรือเป็นผู้ให้งบประมาณในการฝึกซ้อมและจัดการแสดงโขนสมัครเล่น เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการบริพารชั้นสูง รัฐบาล อธิการ คณบดี พ่อแม่ผู้ปกครอง คณะกรรมการ หรือสมาชิกในสมาคมหรือมูลนิธิ เป็นต้น

1.3.2 ขอบเขตด้านเวลา ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตด้านเวลาใน เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ และศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่นให้อยู่ในช่วง พ.ศ.2325 - 2561 คืออยู่ในช่วงยุคเริ่มรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากในช่วงก่อน

173077045

ยุครัตนโกสินทร์โชนมีข้อมูลที่ค่อนข้างน้อย ไม่ชัดเจน และมีการแสดงไม่บ่อยนัก เมื่อเข้ายุครัตนโกสินทร์จึงมีข้อมูลที่ชัดเจน และสามารถเชื่อมโยงมาถึงปัจจุบันได้

1.3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาเฉพาะบุคคล กลุ่มบุคคล ที่เกี่ยวข้องในวิวัฒนาการและกระบวนการจัดการแสดงของโชนสมัครเล่น คือ ศึกษาแนวคิดที่มาก่อตั้งองค์กร ริเริ่มให้มีการฝึกซ้อมและจัดแสดงโชนสมัครเล่น ปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อการออกแบบหลักสูตร และกำหนดลักษณะการแสดง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร รวมทั้งศึกษาถึงบทบาทคุณูปการของโชนสมัครเล่นที่มีต่อสังคมและวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่อไปในอนาคต

อนึ่ง การศึกษาในครั้งนี้ไม่มีขอบเขตด้านพื้นที่ เนื่องจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่ามีองค์กรโชนสมัครเล่นในวัดไทยใน 3 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ เพื่อเปิดโอกาสให้ได้นำเสนอข้อมูลขององค์กรโชนสมัครเล่นในต่างประเทศ จึงไม่ตั้งขอบเขตด้านพื้นที่ไว้

1.4 วิธีดำเนินการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและคุณูปการของโชนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ และศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโชนสมัครเล่น โดยเน้นศึกษาช่วงเริ่มต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2325 - 2561) สืบค้นและรวบรวมองค์กรโชนสมัครเล่น ประกอบปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม นาฏกรรม บุคคลสำคัญ องค์กร รูปแบบการแสดง กิจกรรม และโอกาสในการจัดแสดง เป็นต้น ซึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น 5 วิธี ดังนี้

1.4.1 การศึกษาจากเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งค้นคว้าจาก หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศูนย์วัฒนธรรม โรงละครแห่งชาติ สื่ออินเทอร์เน็ต ฯลฯ อาทิ กฎหมายตราสามดวง พระราชบัญญัติ หมายรับสั่ง พระราชกิจรายวัน หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ ประวัติบุคคลสำคัญ บทความ ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.4.2 การศึกษาจากภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว ที่เกี่ยวข้องกับโชนสมัครเล่น จากหนังสือ และสื่ออินเทอร์เน็ต

1.4.3 จากการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์บุคคลที่เป็นนักวิชาการ นาฏยศิลป์ และผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏกรรมซึ่งอยู่ร่วมในช่วงเวลานั้น โชนสมัครเล่น หรือมีความเกี่ยวข้องกับโชนสมัครเล่น

หรือเป็นผู้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ในช่วงเวลา พ.ศ.2325 - 2561 ได้แก่ ครูจตุพร รัตนวราหะ ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ครูสมศักดิ์ ทัดดี ครูวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุลชาติ อรัณยนาถ ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก คุณนันทดา อิศรเสนา ณ อยุธยา อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ อาจารย์สมบัติ ภูภาณูจน์ ครูชูชีพ ขุนอาจ เป็นต้น

1.4.3.1 การศึกษาจากการสังเกตการณ์ แบบไม่มีส่วนร่วม คือ การสังเกตการณ์จากการแสดงสด การเรียนสอน ขององค์กรโยนสมัครเล่น จากภาพยนตร์ วีดิทัศน์ รูปภาพ การบันทึกเสียง และแบบมีส่วนร่วม คือ ผู้ศึกษาเป็นโยนสมัครเล่นที่ฝึกซ้อมและทำการแสดงอยู่ใน “สำนักวงปลายเนิน” ตั้งแต่ พ.ศ.2533 - 2549 ได้เปลี่ยนสถานะเป็นครูผู้สอนโยนลิง จนถึง พ.ศ. 2558 สำนักวงปลายเนินจึงเลิกดำเนินการ

1.4.3.2 การศึกษาจากประชุมกลุ่มย่อย เมื่อดำเนินกระบวนการร่างวิทยานิพนธ์ครบ ทั้ง 5 บทแล้ว จะมีการประชุมกลุ่มย่อยโดยผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเกี่ยวกับโยนสมัครเล่น 3 ท่าน เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างวิทยานิพนธ์ จากนั้นผู้ศึกษาจะนำเอาความคิดเห็นมาพิจารณาปรับปรุงวิทยานิพนธ์ต่อไป

ประมวลข้อมูล และเรียบเรียงโดยแบ่งออกเป็นบท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา
- 1.3 ขอบเขตของการศึกษา
- 1.4 วิธีดำเนินการศึกษา
- 1.5 ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงาน
- 1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- 1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

2.1 เอกสารขั้นต้น

2.2 เอกสารชั้นรอง

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย

3.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

3.3 ขอบเขตการศึกษา

3.4 วิธีดำเนินการศึกษา

บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การแสดงสมัครเล่นในโลก

4.2 การแสดงสมัครเล่นในไทย

4.3 วิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่น

4.4 โขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2561)

4.5 กระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น

บทที่ 5 สรุป อภิปราย และเสนอแนะ

5.1 สรุปการศึกษา

5.2 การอภิปรายผล

5.3 ข้อเสนอแนะ

ภาคผนวก

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

1.5 ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงาน

แผนงาน	ระยะเวลาในการดำเนินงาน											
	สพ.หลัง สิ้น	พ.ค.กับ	พ.ค.ต่อ	พ.ค.เปิด ไป	พ.ค.เริ่ม	พ.ค.ระบบ	พ.ค.พบ กับ	พ.ค.มี	พ.ค.หา	พ.ค.สรุป ผล	พ.ค.ใหม่	พ.ค.สรุป
ปี 2559												
ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น	←				→							
สอบโครงร่างวิทยานิพนธ์												
ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการแสดง								←				→
สอบวิทยานิพนธ์บทที่ 2 - 3												
ปี 2560												
วิเคราะห์ข้อมูล	←				→							
ร่างวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์												
สอบร่างวิทยานิพนธ์												
ประชุมกลุ่มย่อย												
สอบคุณสมบัติ (QE)												
ปี 2561												
แก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์	←											→
ตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิจัยระดับนานาชาติ	←											→
สอบวิทยานิพนธ์												
สอบความรู้เฉพาะทาง												

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เปิดพื้นที่งานวิจัยที่สามารถนำไปต่อยอดในการแสดงโขนที่ผู้แสดง เป็นผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ มีความหลากหลายทางเพศและวัย ประกอบไปด้วยผู้เกี่ยวข้องอีกหลายด้านที่ยังมีผู้ทำการศึกษาไม่มาก และชี้ให้เห็นประโยชน์ของการฝึกหัดโขนที่สามารถนำไปปรับใช้เพื่อจุดประสงค์ในด้านต่าง ๆ นอกจากทำการแสดงเป็นอาชีพ นอกจากนั้นยังสามารถนำรูปแบบการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่นไปปรับใช้เพื่อสร้างคณะโขนให้เหมาะสมในแต่ละองค์กร อีกทั้งยังสามารถนำรูปแบบไปปรับใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์นาฏกรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ รวมไปถึงเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยนักแสดงสมัครเล่นในนาฏกรรมอื่น ๆ

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

โขนสมัครเล่น ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หมายถึง การแสดงโขนชนิดหนึ่งที่ผู้แสดงไม่ได้แสดงโขนเป็นอาชีพหลัก ฝึกหัดและจัดแสดง โดยองค์กรของหลวง สถาบันการศึกษาสายสามัญ โรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น และบุคคลทั่วไป ผู้แสดงมีได้ทุกเพศ และอาจเป็นเยาวชนหรือผู้ชรา แสดงเพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปตามแต่ละองค์กร แสดงตามท่าทางตามบทโขน ที่มีผู้พากย์ และวงปี่พาทย์ หรืออาจแสดงกับเครื่องเล่นเพลงเครื่องเดียว สามารถแสดงแบบ โขนกลางแปลง โขนโรงนอก โขนโรงใน โขนหน้าไฟ หรือโขนฉาก เช่นเดียวกับโขนอาชีพ เป็นคำใช้เรียกบุคคลที่เป็นนักแสดงโขนสมัครเล่น แต่ไม่ได้เป็นการอ้างอิงถึงมาตรฐานหรือคุณภาพของการแสดงของโขนคณะนั้น ๆ

คำสำคัญ: โขน, โขนสมัครเล่น

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะกล่าวถึง วรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “โชนสมัครเล่น” โดยเป็นเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ได้แก่ กฎมณเฑียรบาล จดหมายเหตุ สารานุกรมสังคหี เอกสารต่างประเทศ หนังสือ สุนทรีย บทรบ ความ วิจัย และวิทยานิพนธ์ เป็นต้น ทั้งเอกสารภาษาไทย และต่างประเทศ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ “โชนสมัครเล่น” ซึ่งจัดประเภทของเอกสาร โดยแบ่งเป็น 3 ประเภทดังนี้

2.1 เอกสารชั้นต้น

2.2 เอกสารชั้นรอง

2.1 เอกสารชั้นต้น

เอกสารชั้นต้น ได้แก่ จดหมายเหตุ กฎมณเฑียรบาล หมายรับสั่ง และหนังสือ เป็นต้น ซึ่งเป็นเอกสารที่เกิดขึ้นในขอบเขตของการศึกษา เรียงตามชื่อผู้เขียน

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. หนังสือชุด จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ต้นฉบับเดิมของหนังสือชุด จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นั้น เป็นสมุดจดหมายเหตุที่รักษาไว้ที่สำนักราชเลขาธิการ มีตั้งแต่ปี พ.ศ.2420 จนถึงปีสิ้นรัชกาล พ.ศ.2453 แต่มีขาดไปบางปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเองเกือบตลอดทั้งเล่มในเล่มแรก พ.ศ.2420 ต่อจากนั้นจึงโปรดให้เจ้าหน้าที่กรมราชเลขาธิการบันทึกถวาย เมื่อสิ้นรัชกาล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดีตรีสังคหีขึ้นให้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ส่วนหนึ่งเมื่อ พ.ศ.2460 เมื่อสิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหอพระสมุดหลวงซึ่งต่อมากลายเป็นหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน และได้จัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสต่าง ๆ จนหมดต้นฉบับ ข้อมูลในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนั้นเป็นข้อมูลชั้นต้นที่สืบทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมากมาย ในช่วงรัชกาลที่ 5 ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี การศึกษา และศิลปวัฒนธรรม ในด้านนาฏกรรมโชน แม้ในช่วงต้นรัชกาลจะลดความนิยมลงจนเกือบที่จะสูญหายไป แต่ได้

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

พื้นฟูขึ้นจนเป็นที่นิยมและพัฒนาการในการจัดการแสดงไปมาก โดยมี เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ พัฒนาการจัดการแสดงของโขนหลวงให้มีความสวยงามมากขึ้น และ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (รัชกาลที่ 6) ทรงก่อตั้งคณะ “โขนสมัครเล่น” ที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น

ตำราราชานุกาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานละครอิเหนา. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 4 พระนคร: คลังวิทยา, 2508.

ตำนานละครอิเหนา เป็นหนังสือสำคัญที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงศึกษารวบรวมและพระนิพนธ์เกี่ยวกับการแสดงละครอิเหนา แต่ด้วยโขนกับละครในอดีตมีประวัติคู่กันมายาวนาน จึงทำให้มีข้อมูลเกี่ยวกับโขนละครตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยมีเนื้อหาทั้งความเป็นมา บทละครที่ใช้ ผู้แสดง ครูโขนละคร และสำนัก เป็นต้น เป็นผลงานการศึกษาเกี่ยวกับโขนละครฉบับต้น ๆ ของประเทศไทย ที่ใช้ในการอ้างอิงวิจัยต่าง ๆ อยู่บ่อยครั้ง

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องรามเกียรติ์. พิมพ์ครั้งที่ 11 กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด, 2553.

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 11 โดย บริษัท สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด การพิมพ์ครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 4 เล่ม ในอดีตพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชประสงค์จะให้กรุงเทพมหานครรุ่งเรืองเหมือนกรุงศรีอยุธยา จึงโปรดให้ขอแรงพระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการที่เป็นกวีสันตติทางบทกลอน ช่วยกันแต่งถวาย จนครบทุกเรื่อง เมื่อเสร็จสิ้น เรื่องรามเกียรติ์ 116 สมุดไทย เรื่องอุณรุท 18 เล่มสมุดไทย เรื่อง ดาหลัง 32 เล่มสมุดไทย เรื่องอิเหนา 32 เล่มสมุดไทยโดยทรงเริ่มพระราชนิพนธ์เรื่อง “รามเกียรติ์” ขึ้นเมื่อวันจันทร์ขึ้น 2 ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะเส็ง จุลศักราช 1159 (พ.ศ.2340)⁶ บทพระราชนิพนธ์เรื่อง “รามเกียรติ์” ของพระองค์นั้น ถือว่าเนื้อหาสมบูรณ์ที่สุดตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นพื้นฐานให้การแสดงโขน และละคร แม้ในชั้นหลังเวลานำไปแสดงจริง จะต้องนำไปปรับให้เข้ากับตอนที่แสดง โอกาส และเวลาไปบ้าง แต่ก็ถือว่าเป็นโครงเรื่องพื้นฐานที่เคารพกันโดยทั่วไปว่า เมื่อเอาไปทำบทจะไม่เปลี่ยนแปลงโครงเรื่อง แต่อาจมีการสลับปรับเปลี่ยนวิธีเล่าแล้วแต่วิธีการนำเสนอ

⁶ พระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละครเรื่องรามเกียรติ์, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด, 2553), คำนำ.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ และ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. บทละคร เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และ บ่อเกิดแห่ง รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2544.

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 7 (2544) นี้ จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร เป็นการพิมพ์ที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 เคยจัดพิมพ์ไว้ พระราชทานแจกเป็นอนุสรณ์ในงานบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พ.ศ.2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 ทรงชื่นชมใน พระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง “รามเกียรติ์” ใน “พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยฯ” ซึ่งทรง พระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ตามการดำเนินเรื่องของเดิมของบทพระราชนิพนธ์ ใน “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชฯ” โดยทรงตัดทอนและดัดแปลงมา เฉพาะตอนที่เหมาะกับการเล่นละคร คือตอน หนุมาณถวายแหวน ไปจนถึง ทศกัณฐ์ล้มและ ตอน พระรามคลั่งฆ่านางสีดา จนถึงอภิเษกไกรลาส บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 นี้เหมาะ แก่การเล่นละครรำ เพราะมีความไพเราะ เน้นเรื่องรักใคร่แต่ก็เดินเรื่องช้า ปัจจุบันจึงนิยม นำมาผสมกับบทพากย์ เจริจา ซึ่งก็นำโครงมาจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ซึ่งกรม ศิลปากรนิยมเล่นจนถึงทุกวันนี้ เรียกว่า “โขนโรงใน” ในช่วงครึ่งหลังของหนังสือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ พระราชนิพนธ์ “บ่อเกิดรามเกียรติ์” โดยนำรา มายณะของอินเตียมาวิเคราะห์อย่างละเอียด ว่ามีความเหมือนความต่างกับของรามเกียรติ์ ของไทยอย่างไร พระองค์ทรงมีความสนใจในการตีความรามเกียรติ์ในแบบของพระองค์เอง และสร้างเป็นบทโขนให้ “คณะโขนสมัครเล่น” ของพระองค์ออกแสดงตามบทที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้น

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ดุสิตสมิต. เล่ม 13, ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2464.

“ดุสิตสมิต” เป็นหนังสือพิมพ์ที่ออกในดุสิตธานี ซึ่งเป็นเมืองจำลองในพระราชวัง ดุสิต สร้างขึ้นเพื่อใช้ทดลองการปกครองระบอบประชาธิปไตย หนังสือพิมพ์ “ดุสิตสมิต” นี้มี คณะผู้จัดทำประกอบด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นบรรณาธิการ ใหญ่ มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกรมมหาดเล็กอีก 4 นายเป็นบรรณาธิการ คือ เจ้าพระยาราม ราชพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ และพระยาอุดมราชภักดี (ไถ สุจริตกุล) กล่าวกันว่าทรงมุ่งหมายประชดประชันหนังสือพิมพ์

ฉบับอื่นที่ออกในคูศานีเช่นกัน ที่มักจะออกตามสะดวก เขียนข่าวอย่างไม่มีมูล นำข้อความของผู้อื่นมาลง ลงเรื่องไม่เป็นประโยชน์เป็นต้น เป็นการตอบโต้กันในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งแม้จะทรงมุ่งหมายประชดประชัน แต่ก็เอาพระราชหฤทัยใส่เป็นอย่างมาก กล่าวคือ ส่งถึงมือสมาชิกตรงตามเวลา (รายสัปดาห์ทุกวันเสาร์) ค่าสมาชิกรวมกับค่าจัดจำหน่ายทั้งหมด ก็โปรดพระราชทานไปบำรุงการกุศลสาธารณะ เช่น สมทบเพื่อจัดซื้อเรือรบให้ราชนาวีสยาม สมทบเพื่อจัดซื้อปืนให้คณะเสือป่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นการเผยแพร่ รายละเอียดการจัดแสดงของคณะละครศรีอยุธยา และโขนบรรดาศักดิ์ (โขนสมัครเล่น) อยู่บ่อยครั้ง

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. รามเกียรติ์ : บทร้องและบทพากย์. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2464.

หนังสือ “รามเกียรติ์ บทร้องและบทพากย์” พระราชนิพนธ์ใน “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6” ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้รวบรวมบทร้องและบทพากย์พระราชนิพนธ์ในพระองค์ เป็น ในงานฉลองสุพรรณบัฏของ จางวางแลนายพลโท เจ้าพระยารามราฆพ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2464 บรรจุทไว้ 6 ชุดด้วยกัน คือ 1) *ลีดาหาย* (ตอนที่ 1 สุรปะนขาหึง และตอนที่ 2 ตามกวาง) 2) *เผาลงกา* 3) *ทิเภาณ์ถูกขับ* 4) *จองถนน* (มี 2 ตอน) 5) *ประเดิมศึกลงกา* (ตอนที่ 1 ศุกะสารัณปลอมพล ตอนที่ 2 สุครีพหักฉัตร และตอนที่ 3 องคทสี่อสาร) และ 6) *นาคบาศ* นอกจากนี้ยังแสดงบทที่เคยในการแสดงสำหรับ คณะโขนสมัครเล่น ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ยม ปั่นตยงกูร, และ คณะ. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี. พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523.

หมายรับสั่ง⁷ ในสมัยกรุงธนบุรี นั้นมีรายละเอียดค่อนข้างมาก เช่น ระบุหน้าที่ผู้เกณฑ์และเครื่องเล่น หน้าที่พนักงานแต่ละกรมสร้างโรงรำและสร้างระทา คณะที่ทำการ

⁷ หมายรับสั่ง คือ หมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสั่งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการพระราชพิธีเป็นการภายใน ตอนล่างสุดของหมายเขียนว่า “ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่ง อย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ” อ้างอิงจาก ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556).

แสดง เป็นต้น นอกจากนั้นยังระบุรายการค่าใช้จ่ายที่จะต้องเบิกจ่ายจากคลังหลวง ซึ่ง คาดว่าเป็นเพราะการฟื้นฟูชนบทธรรมเนียมจากสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงต้องระบุรายละเอียดเพื่อให้ข้าราชการใหม่ สามารถทำตามได้ถูกต้องตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ยิ้ม ปณิตขยางกูร, และ คณะ. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525.

หมายรับสั่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 นั้นเกี่ยวกับการพระราชพิธีเป็นการภายในเช่นเดียวกับสมัยกรุงธนบุรี แต่มีการย่อเนื้อความลงให้กระชับมากขึ้น อาทิ กล่าวรวมพนักงาน 4 กรม (เมือง วัง คลัง นา) ว่า “จตุสดมภ์” มีหน้าที่รวมทั้ง 4 กรมทำอะไร กล่าวโดยรวมว่าให้มีการแสดง เช่น โขน จีว หนัง ไม่กล่าวรายละเอียดแต่ละโรง หรือคำจัดในแต่ละโรง (รวมคำจัดงานทั้งหมดไว้ท้ายหมายรับสั่ง) อยู่ในสมัยกรุงธนบุรี และไม่มีการระบุดุคณะที่มาเล่นในแต่ละงาน งานพระราชทานเพลิงศพส่วนใหญ่มักจะไปเมรุวัดสุวรรณหาราม (ทางเรือ) และมีโขนในวัด

ยิ้ม ปณิตขยางกูรและคณะ. ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2528.

หมายรับสั่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 นั้นเกี่ยวกับการพระราชพิธีเป็นการภายในคล้ายคลึงกับของสมัยรัชกาลที่ 1 แต่มีการเน้นย้ำรายละเอียด ที่คาดว่าจะเป็นส่วนที่ข้าราชการมีการผิดพลาดบ่อยครั้ง หรือมีข้อเพิ่มเติมเป็นพิเศษ จึงต้องมีการย้ำเตือนกันไว้ในหมายรับสั่ง ยังปรากฏการแสดงโขนในงานพระราชทานเพลิงศพ แต่ลดน้อยลงกว่าสมัยรัชกาลที่ 1

ลาลูแบร์, ซิมอง เดอร์. จดหมายเหตุพงศาวดาร สยามครั้งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า. แปลโดย กรมพระ นราธิปประพันธ์พงศ์. พระนคร: ปรีดาภัย, 2457.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้แปลจดหมายเหตุนี้ซึ่งแปลจากภาษาอังกฤษมาอีกชั้นหนึ่ง ลาลูแบร์เป็นเป็นเอกอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสได้เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามเป็นครั้งที่ 2 ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ช่วง พ.ศ.2230 – 2231 รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาอย่างละเอียด ทั้งลักษณะการปกครอง ประชากร อาชีพ การเกษตร การละเล่น มหรสพ ฯลฯ แล้วจึงเขียนเมื่อกลับถึงฝรั่งเศสแล้ว เพื่อถวายรายงานต่อพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่เลือก

173077045

ฉบับที่แปลโดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมมนราธิปประพันธ์พงศ์ เพราะพระองค์เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการละครของไทย ทรงพระนิพนธ์ทั้งบทละครพูด และละครร้อง ไว้หลายเรื่อง และได้รับการยกย่องว่าเป็น “พระบิดาแห่งการละครร้อง” เมื่อทรงแปลเกี่ยวกับมหรสพ พระองค์จึงเข้าพระทัยในบริบทของมหรสพ 3 อย่างคือ โขน ละคร และระบำ ที่ ลาลูแบร์บรรยายไว้ในจดหมายเหตุ

วัฒนธรรม, กระทรวง, กรมศึกษาธิการ, และ สมาคมประวัติศาสตร์. พระราชพงษาวดาร ฉบับพิมพ์ ร. ศ. 120 พิมพ์ครั้งที่ 2 เล่ม 1 - 3, กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ : กระทรวงวัฒนธรรม : มติชน, 2550.

หนังสือฉบับนี้ จัดพิมพ์ขึ้น เนื่องในโอกาสสมหามงคล พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เถลิงพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 โดยได้นำเอาหนังสือพระราชพงษาวดาร ที่พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งในเวลานั้นพระองค์ทรงเร่งให้กระทรวงธรรมการจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ เพื่อเป็นแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่เหมาะสมกับนักเรียนชั้นประถมและมัธยมในช่วงเวลานั้น เนื้อหาเล่าตั้งแต่เริ่มตั้งกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) จนถึงในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ สิ้นสุดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ต่อจากนั้นเป็นพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 จนถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏการพระราชพิธีเกี่ยวกับโขน อย่าง พระราชพิธีอินทราภิเษก การละเล่นชกนาคตีกดาบรพรพ์ และปรากฏการแสดงโขนในงานพระเมรุสำคัญ

ศิลปากร, กรม. กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2521.

กรมศิลปากรได้จัดทำหนังสือ กฎหมายตราสามดวง ที่เป็นประมวลกฎหมายในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ได้รวบรวมเอกสารโบราณต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยเริ่มสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น เขียนเพิ่มเติม และชำระความเพื่อให้ใช้งานได้สะดวกขึ้น กรมศิลปากรนั้นเล็งเห็นว่าตำรากฎหมายนั้นนั้น ไม่ได้มีประโยชน์แต่ผู้ศึกษาทางกฎหมายบ้านเมืองเพียงอย่างเดียว ยังแสดงถึงประวัติศาสตร์ การปกครอง ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย การละเล่นชกนาคตีกดาบรพรพ์ในพระราชพิธีอินทราภิเษก ที่เชื่อกันว่าเป็นต้นกำเนิดของโขน ก็มีรายละเอียดอยู่ส่วนของกฎมนเฑียรบาล พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ก็แสดงตำแหน่งที่ใช้กันมา

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงเป็นหลักฐานสำคัญเพื่ออ้างอิงตำแหน่งหน้าที่รับชอบได้ตามยุคดังกล่าว

หอพระสมุดวชิรญาณ, กรรมการ. ตำราฟ้อนรำ. พระนคร: หอพระสมุดวชิรญาณ, 2466.

ตำราฟ้อนรำเล่มนี้ นับเป็นตำราการฟ้อนรำเล่มแรกที่ได้รับการรวบรวมและเรียบเรียงขึ้น แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ตอน ตอนที่ 1 ว่าด้วยตำราการฟ้อนรำ ซึ่งได้ค้นคว้ามาจากตำราต่าง ๆ ทั้งภาษาต่างประเทศและสันสกฤต ตอนที่ 2 ว่าด้วยแบบตำราฟ้อนรำของไทยมีภาพเขียนประกอบ และตอนที่ 3 ว่าด้วยเพลงรำของละครและโขน มีภาพถ่ายประกอบภาพประกอบเหล่านี้เขียนหรือแสดงท่าโดยครูโขนละครผู้มีชื่อเสียง จากกรมศิลปากร และกรมมหรสพ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยมีครูของคณะโขนสมัครเล่น 2 ท่าน คือ พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต) และพระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)

2.2 เอกสารชั้นรอง

เอกสารชั้นรอง ได้แก่ สุนทรียะ หนังสือ งานวิจัย บทความ และวิทยานิพนธ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นเอกสารที่มีการศึกษาในประเด็นที่สามารถเชื่อมโยงถึง “โขนสมัครเล่น” ตามขอบเขตของการศึกษา

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นปราชญ์ ทรงแสดงที่สามัคคยาจารย์ บันทึกไว้ในหนังสือ ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ วันที่ 8 ต.ค. 2470 ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอก พระยาสวัสดิ์โกษา (เขมสารนาถ) ปีมะโรง พ.ศ. 2471 โดยตอนหนึ่งทรงวินิจฉัยลักษณะการปกครองของไทยตั้งแต่อดีต สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ (จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5) ลักษณะการปกครองที่มีวิวัฒนาการจาก จตุสดมภ์ จากนั้นแบ่งฝ่ายพลเรือน เป็นกรมมหาดไทย และทหาร เป็นกรมกลาโหม เทียบเคียงไปถึงการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงปฏิรูปกรมทั้งหมด เป็นกระทรวง 12 กระทรวงด้วยกัน ซึ่งเมื่อมีงานพระราชพิธี แต่ละฝ่ายจะมีหน้าที่ของตนเพื่อให้งานลุล่วง

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ธนิต อยู่โพธิ์. โขน. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2539.

ธนิต อยู่โพธิ์ เขียนหนังสือฉบับนี้ในสมัยที่ยังดำรงตำแหน่งหัวหน้าสำนักงานการสังคีตกรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2500 ในขณะนั้นการศึกษาเรื่องนาฏกรรมไทยอยู่ช่วงเริ่มต้น ข้อมูลที่มีถือเป็นข้อมูลขั้นต้น จากความรู้ และความจำจากประสบการณ์ส่วนตัว การเขียนไม่ได้ไปในทางวิชาการมากนัก เหตุเพราะค้นคว้าเขียนไว้ที่ละบท เพื่อประโยชน์ในการทำงานเท่านั้น ไม่ได้หวังให้เป็นตำรานาฏศิลป์ทางโขน แต่ในปัจจุบันก็ถือว่าเป็นหนังสือที่ค้นคว้าเรื่องโขนไว้อย่างละเอียด และเป็นต้นเรื่องของผู้ที่จะศึกษาเรื่อง “โขน” ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “โขนสมัครเล่น” ธนิต อยู่โพธิ์ ได้อ้างอิงถึง “โขนสมัครเล่น” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ 5 เหตุที่ให้ชื่อคณะว่า “โขนสมัครเล่น” เพราะผู้ที่ฝึกหัดล้วนเป็นลูกเจ้านายขุนนางและมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเข้าฝึกหัดกันด้วยสมัครใจตามพระราชประสงค์ ทรงควบคุมการฝึกซ้อมด้วยพระองค์เอง โขนโรงนี้จึงปรากฏชื่อเสียงว่าเล่นได้ดี และเคยนำออกเล่นในงานสำคัญเมื่อปลายรัชกาลที่ 5 หลายครั้ง⁸

รจนา สุนทรานนท์. "นามานุกรมนาฏยศิลป์ : การศึกษาการสืบทอดนาฏยศิลป์สู่กรมศิลปากร." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

วิทยานิพนธ์เรื่อง “นามานุกรมนาฏยศิลป์ : การศึกษาการสืบทอดนาฏยศิลป์สู่กรมศิลปากร” ของ รจนา สุนทรานนท์ เป็นวิทยานิพนธ์ในหลักสูตร ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำนามานุกรมนาฏยศิลป์โขนละครรำของหลวงและเพื่อศึกษาสายการสืบทอดสู่กรมศิลปากร การวิจัยมีขอบเขตเฉพาะนาฏยศิลป์โขนละครรำสายละครหลวง ผู้มีอายุในปีพ.ศ.2325 จนถึงผู้ที่เกิดในปี พ.ศ.2489 ผลการวิจัยพบว่า มีนาฏยศิลป์ โขนหลวง 281 คน เป็นครูโขน 96 คน ครูละครรำ 168 คน ตลกโขน 13 คน และครูรำโคม 4 คน นาฏยศิลป์ทั้งหมด สืบทอดนาฏยศิลป์ไทยคณะละครต่าง ๆ ต่อเนื่องมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 โดยเพิ่มทั้งปริมาณและผลงานสร้างสรรค์ ตลอดจนถึงรัชกาลที่ 5 ในรัชกาลที่ 6 ถึง รัชกาลที่ 7 วัฒนธรรมตะวันตกและสมัยใหม่แพร่เข้ามา บวกกับวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้โขน-ละครรำของหลวงลดปริมาณลง เมื่อมีการตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค

⁸ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน, หน้า 77 - 83.

ศาสตร์ชั้นในกรมศิลปากร ก็ได้นำภูษศิลป์ในขณะครหวางจากหลายแห่งไปเป็นครู สืบทอด
 นาภูษศิลป์มาถึงปัจจุบัน นับว่าวิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นแหล่งสำคัญที่สุดในการอนุรักษ์ พัฒนา
 และสืบทอดโขนละครราชของหลวงในปัจจุบัน⁹ การค้นคว้าอย่างละเอียดทำให้ทราบว่าเหล่า
 ศิลปินที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยนั้น มีหลายท่านที่ไม่ได้มีอาชีพหลักเป็น
 “โขนอาชีพ” หลายท่านเป็น “โขนสมัครเล่น” แต่มีบทบาทและผลกระทบในการสืบทอด
 โขนมาจนถึงปัจจุบัน

วรชาติ มีชูบท. เกร็ดพงศาวดารรัชกาลที่ 6. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2553.

วรชาติ มีชูบท รวบรวมและเรียบเรียง พระราชประวัติของ พระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 ในบริบทด้านต่าง ๆ ในเชิงลึก เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับ
 จุดกำเนิดโขนสมัครเล่น ในบทความเรื่อง “โขนบรรดาศักดิ์” หรือแนวพระราชดำริในการ
 ฝึกหัด “คณะโขนสมัครเล่น” วรชาติ มีชูบท ผู้เขียนนั้น เป็นผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ราช
 สำนักในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มีผลงานอื่นอีกจำนวนมาก
 อาทิ ภาพล้อผีพระหัตถ์ในรัชกาลที่ 6 ราชสำนักรัชกาลที่ 6 ประวัติต้นรัชกาลที่ 6 เป็นต้น

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้วิจัยเกี่ยวกับการศึกษา การเกิด การเติบโต และเปลี่ยนแปลง
 ของนาฏศิลป์ไทยชนิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงเป็นเอกภาพ โดยศึกษา
 เน้นไปที่นาฏศิลป์ที่ใช้นุชย์เป็นผู้แสดง พบว่าวิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุง
 รัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477 นั้นเป็นการแตกกิ่งก้านสาขาจากรากเดียวกัน จึงมี
 ส่วนประกอบที่คล้ายคลึงกัน การปรับเปลี่ยนส่วนประกอบบางอย่างทำให้เนื้อหาและรูปแบบ
 ให้ร่วมสมัย เพื่อสอดคล้องกับรสนิยมของคนดูในแต่ละสังคมและแต่ละยุค บทบาทของ
 นาฏศิลป์ในด้านพิธีกรรมและบันเทิงเป็นปัจจัยหลักที่สนับสนุนให้เกิดวิวัฒนาการนาฏศิลป์
 ไทย ในช่วง 7 รัชกาลใน 152 ปี การวิจัยนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการสืบค้น และแสดง
 กระบวนการลำดับเรื่องราวของวิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทย จึงเหมาะแก่การนำมาต่อยอดใน
 ด้านการวิวัฒนาการของนาฏกรรมโขน เพื่อวิเคราะห์และแยกแยะส่วนที่เกี่ยวกับ “โขน
 สมัครเล่น”

⁹ รจนา สุนทรานนท์, "นามานุกรมนาฏศิลป์ : การศึกษาการสืบทอดนาฏศิลป์สู่กรมศิลปากร" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎี
 บัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), บทคัดย่อ.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้ทำผลงานวิจัยเพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา โดยมุ่งศึกษาสถานภาพของนาฏยศิลป์ในรัชกาลที่ 9 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2489 - 2542 นาฏยศิลป์ในที่นี้ หมายถึง การละคร และการฟ้อนรำที่ปรากฏในประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว จากการวิจัยพบว่า ลักษณะสำคัญของนาฏยศิลป์รัชกาลที่ 9 คือ การสืบทอด การปรับปรุง และการฟื้นฟู นาฏยศิลป์ของไทย พร้อมการนำเสนอในแนวที่ต่างกันอย่างเด่นชัดจากเดิมบ้าง การพยายามสร้างสรรค์นาฏยศิลป์ ที่มีเอกลักษณ์ท้องถิ่น และการแสวงหาลักษณะร่วมสมัย โดยบูรณาการแสดงในอดีต งานวิจัยนี้เป็นแนวทางในการค้นคว้าสถานภาพของนาฏยศิลป์ในรัชกาลที่ 9 ซึ่งครองราชย์ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ไทย จึงมีเหตุการณ์และข้อมูลเกิดขึ้นมากมาย รวมไปถึงการเกิดขึ้นขององค์กร “โขนสมัครเล่น” ที่เกิดขึ้นหลายแห่ง ในสถานศึกษา และมูลนิธิต่าง ๆ ทำให้โขนแพร่หลายไปในนักเรียน และนักศึกษาจนถึงปัจจุบัน

ศุภชัย จันทรสุวรรณ. "การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : กรณีศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ครุศาสตร์ (สารัตถศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

ศุภชัย จันทรสุวรรณ ได้ศึกษาแนวพระราชดำริและบทบาทของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมการศึกษาทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี โดยวิเคราะห์จากกรณีโรงเรียนพรานหลวงพระบรมราชูปถัมภ์ ผลการศึกษาพบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี และมีพระราชดำริที่จะยกฐานะของศิลปินให้เป็นผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี จึงทรงสถาปนาโรงเรียนพรานหลวง ซึ่งพัฒนามาจากโรงเรียนทหารกระบี่หลวงให้เป็นหนึ่งในสี่ของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อดำเนินการจัดการศึกษาให้เป็นแบบอย่างของโรงเรียนทั้งหลายในประเทศไทย โดยนำความคิดมาจากโรงเรียนพัลลิกสกูลในประเทศอังกฤษ การจัดการศึกษาของโรงเรียนเน้นที่การสอนดนตรีไทย ดนตรีสากล และนาฏศิลป์ด้านโขน ซึ่งเป็นศิลปะที่แสดงความเป็นอารยประเทศโดยนักเรียนพรานหลวงต้องเรียนวิชาสามัญควบคู่กันไป รวมทั้งยังได้นำเอาบทละครพระราชานิพนธ์มาเป็นเครื่องมือในการสอนให้จงรักภักดี ต่อชาติ ศาสนา และ

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

พระมหากษัตริย์อีกด้วย¹⁰ หากพิจารณาแนวพระราชดำรินี้จะตรงกับแนวพระราชดำริในการก่อตั้งคณะ “โขนสมัครเล่น” ในตอนต้น ซึ่งอดีต “คณะโขนสมัครเล่น” หรือ “โขนบรรดาศักดิ์” ก็กลายมาเป็นครูสอนอยู่ในสถาบันนี้นั่นเอง

ศุภพร สังฆมรรทร. "คณะนาฏศิลป์ไทยเอกชนในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2498 - 2538." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

วิทยานิพนธ์เรื่อง “คณะนาฏศิลป์ไทยเอกชนในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2498 - 2538” ของ ศุภพร สังฆมรรทร (2540). เป็นการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยศึกษาสถาบันละครเวทีเอกชน และสถาบันนาฏศิลป์เอกชนที่มีชื่อเสียง แล้วจึงเลือกกรณีศึกษา 3 สถาบัน ที่ได้สูญหายไปแล้วเพื่อค้นหาว่าเหตุใดจึงไม่สามารถดำเนินการต่อได้ คือ 1) คณะผกาวัลลีและโรงเรียนผกาวัลลีนาฏดุริยางค์ 2) คณะโรงเรียนเฉลิมศาสนานาฏศิลป์ และ 3) คณะราชทัณฑ์นาฏศิลป์ จากการศึกษาชั้นนี้ทำให้มองเห็นสังคมไทยในช่วงต้นรัชกาลที่ 9 ซึ่งพึ่งจะพ้นจากสงครามมาได้ไม่นาน และมีภาวะสงครามเย็นอยู่ แต่ความนิยมในการเรียนทั้งละครเวที และนาฏศิลป์ไทยกลับมีมาก และหลากหลาย¹¹ แม้จะกล่าวถึงสถาบันนาฏศิลป์ไทยเอกชนไม่มากนัก แต่ก็ทำให้เห็นสังคม “สมัครเล่น” ของคนไทยได้ คล้ายกับว่านิยมว่าต้องมีงานอดิเรกหรือความสามารถพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงมีสถาบันเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น แต่ก็ไม่ใช่ทุกสถาบันจะดำรงอยู่ได้

Berry, Mary Elizabeth. "Hideyoshi. Harvard East Asian Series 97." Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.

หนังสือ "Hideyoshi. Harvard East Asian Series 97." เป็นศึกษาชีวประวัติของ โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (Toyotomi Hideyoshi) ผู้นำที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งของประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นซึ่งมีอายุอยู่ช่วง ค.ศ.1537 – 1598 (พ.ศ.2080 – 2141) มีตำแหน่งสูงสุดเป็น “ผู้สำเร็จราชการแทนพระเจ้าจักรพรรดิ” แม้แต่จีนกับเกาหลียังเชื่อว่าเขาเป็น “กษัตริย์ญี่ปุ่น” เขามี

¹⁰ ศุภชัย จันทร์สุวรรณ, "การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : กรณีศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," บทคัดย่อ.

¹¹ ศุภพร สังฆมรรทร, "คณะนาฏศิลป์ไทยเอกชนในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2498 - 2538" (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), บทคัดย่อ.

ความหลงใหลในนาฏยกรรม “โน” (Noh) เป็นอย่างมาก ซึ่งโนนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับ “โชน” ในแง่ของการที่เป็นนาฏยกรรมเก่าแก่และมีความนิยมเล่นกันในเหล่าชนชั้นสูง ในญี่ปุ่นคือชนชั้นซามูไร (Samurai) มีบันทึกแสดงให้เห็นว่าตั้งแต่ยังฮิเดโยชิยังทำงานรับใช้ โอดะ โนบุนางะ (ไคเมียว หรือผู้ปกครองแคว้นตระกูลโอดะ) และเหล่าไคเมียวในแคว้นอื่น ๆ ต่างนิยมนำโนมาแสดงในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ครั้งหนึ่งในช่วงต้นปี ค.ศ.1593 (พ.ศ.2136) เขาเดินทางไปนาโงย่า และเชิญนักแสดงโนฝีมือจากโรงเรียนสอนการแสดงโน 4 คน ไปแสดง ให้เขาชมในที่พักแรมของเขา สอนเขา และเขายังมีโอกาสแสดงนำอีกด้วย มีบันทึกว่าเขาเขียนจดหมายถึงภรรยาและอ้างว่าได้เรียนโน 15 – 16 เรื่องในเวลาประมาณ 50 วัน ต่อมาในเดือนที่ 10 ของปีเดียวกัน เขาไปเดินทางเข้าวังและแสดงต่อหน้าพระเจ้าจักรพรรดิ เนื่องในการฉลองการเกิดของ โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (บุตรชาย) เขาแสดงโนถึง 11 เรื่อง เป็นเวลา 3 วัน ต่อมาเขาให้คนสนิทของเขา โอมูระ ยูโกะ (Omura Yuko) เขียนบทโนขึ้นมาจากชีวิตของเขา 5 เรื่องด้วยกัน เขาแสดงนำในทั้ง 5 เรื่องในเดือนที่ 3 ของปี ค.ศ.1594 (พ.ศ.2137) ที่ปราสาทโอซาก้า หลังจากนั้นเขาให้นักแสดงแสดงแทนและเชิญแขกมาชมการแสดงเรื่องราวชีวิตของเขาจนเขาเสียชีวิตลง Mary Elizabeth Berry ได้สรุปความชื่นชอบในการแสดงโนของ ฮิเดโยชิ นั้นเขาใช้โนในการแสดงตัวตนในด้านที่น่าชื่นชม เป็นสุภาพบุรุษและศิลปินมากกว่าที่จะเป็นเจ้าขุนมูลนาย ภาพของชายผู้มีอำนาจล้นฟ้าผู้รวบรวมญี่ปุ่นได้นั้นถูกทำให้เบาลงด้วยภาพลักษณ์ของผู้ฝึกฝนนาฏยกรรม และมันก็ตอบสนองความต้องการของเขา มากกว่าที่จะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี¹²

โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ นั้นเป็นนักรบนักปกครองที่สำคัญมากผู้หนึ่งในญี่ปุ่น แต่บทบาทของเขาในฐานะ “ศิลปินโนสมัครเล่น” ก็สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เขาแสดง เขียนบท และกำกับการแสดง ทั้งยังให้การสนับสนุนศิลปินและโรงเรียนสอนโนอีกด้วย

Dobson, Michael. "Shakspeare and Amateur Performance : A Cultural History."
Cambridge University Press: New York, 2011.

¹² Mary Elizabeth Berry, "Hideyoshi. *Harvard East Asian Series 97*," (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982), p.230 - 232.

หนังสือ “Shakspeare and Amateur Performance : A Cultural History.” เป็นผลการศึกษาของ *Michael Dobson* (2011) มหาวิทยาลัย Cambridge ที่ศึกษาการแสดงละครของ “William Shakespeare” ที่แสดงโดย “นักแสดงสมัครเล่น” โดยจากการศึกษาพบว่ามีการแสดงที่เก่าแก่มาตั้งแต่ ค.ศ. 1607 (พ.ศ.2150) ว่ามีการนำ “The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark.” มาแสดงระหว่างช่วงรับประทานอาหาร โดยกลุ่มนักเดินทางไปล่าสัตว์ของ “Captain Keeling” ในป่าแอฟริกา การศึกษานำพาไปถึงการตีความหมายของ “อาชีพกับสมัครเล่น” ตั้งแต่ในช่วงศตวรรษที่ 16 ถึงขั้นมีการแข่งขันแสดงกันเกิดขึ้น ไล่เรียงมาจนถึงปัจจุบัน มีคณะละครเวทีสมัครเล่นมากมายในอังกฤษ และอเมริกา แต่ด้วยคำว่า “สมัครเล่น” หรือ “Amateur” เป็นคำที่มีความหมายเชิงลบตั้งที่จึงพยายามใช้ชื่อคณะเป็นชุมนุม มูลนิธิ หรือกลุ่มชุมชน เพื่อให้ชื่อมีความดูดีขึ้น มีข้อสังเกตในความแตกต่างระหว่างละครเวที “อาชีพกับสมัครเล่น” ที่การศึกษานี้นำเสนอไว้คือ “คณะละครอาชีพ” มักคิดการแสดงใหม่ ๆ หรือมีการสร้างบทใหม่เสมอ ในขณะที่ “คณะละครสมัครเล่น” มักที่จะแสดงเรื่องเชิงอนุรักษ์ ไม่ปรับเปลี่ยนบท และไม่ตีความใหม่ แต่จะเน้นแสดงให้ถึงอารมณ์กับบทเดิมมากกว่า¹³ การศึกษาของต่างประเทศมีข้อได้เปรียบคือมีการจดบันทึกกันมาอย่างยาวนาน จึงสืบย้อนไปได้ค่อนข้างมาก แต่สถานการณ์ของละครเวที “Shakespeare” ใกล้เคียงกับสถานการณ์ของ “โขน” มาก คือเป็นการแสดงที่เก่าแก่เหมือนกัน มีกลุ่ม “คณะแสดงสมัครเล่น” หลายคณะ จึงเหมาะแก่การใช้เป็นแนวทางในการทำวิจัย “โขนสมัครเล่น”

Kraus, Richard. "History of the Dance in Art and Education." Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1969.

หนังสือเรื่อง “History of the Dance in Art and Education” ของ Kraus Richard เป็นหนังสือที่อธิบายความหมาย และวัตถุประสงค์วัตถุประสงค์ของการเต้นประวัติศาสตร์ของการเต้น ตั้งแต่การเต้นในวัฒนธรรมโบราณ ไปจนถึงการศึกษาการเต้นในปัจจุบัน จากเนื้อหาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบัลเลต์ นั้นได้มีการเขียนถึงการเต้นบัลเลต์สมัครเล่นในพระราชวังของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louise XIV de France) พระองค์ทรงเป็น

¹³ Michael Dobson, "Shakspeare and Amateur Performance : A Cultural History," (Cambridge University Press: New York, 2011).

ศิลปินบัลเลต์สมัครเล่นที่มีพระปรีชา ทรงฝึกซ้อมและแสดงบัลเลต์อย่างสม่ำเสมอเป็นเวลามากกว่า 20 ปี จนเมื่อน้ำหนักพระวรกายมากจนไม่สามารถเต้นได้จึงเลิกออกแสดง แต่ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ทั้งนักบัลเลต์ นักดนตรี นักออกแบบเครื่องแต่งกาย และฉากตลอดรัชสมัยของพระองค์ จนนำไปสู่การก่อตั้ง “The Royal Academy of Dance” หรือ “วิทยาลัยนาฏศิลป์หลวง” ของฝรั่งเศส ใน พ.ศ.2204¹⁴ บัลเลต์นั้นมาความใกล้เคียงกับโขนในด้านมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ปรากฏมาตั้งแต่ยุคอยุธยา นิยมเล่นในชนชั้นสูงทั้งพระมหากษัตริย์และมหาดเล็ก และเป็นการฝึกกำลังกายให้เหล่ามหาดเล็ก และขุนนาง ที่เป็นข้าราชการในพระองค์

สรุป เอกสารชั้นต้น และชั้นรอง ได้ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโขนสมัครเล่น ตั้งแต่ยุคอยุธยาตอนปลายจนถึงยุคกรุงธนบุรี ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับโขนสมัครเล่นอยู่ในจดหมายเหตุ หมายรับสั่ง พงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง เป็นต้น เป็นข้อมูลเกี่ยวกับ ผู้แสดง ผู้จัดการแสดง รูปแบบการแสดง การจัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง ต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ ช่วงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 ข้อมูลเกี่ยวกับโขนสมัครเล่น จะอยู่ในหมายรับสั่ง จดหมายเหตุ พงศาวดาร หนังสือ งานวิจัย และบทความ เป็นต้น พบข้อมูลเกี่ยวกับ ผู้แสดง ผู้จัดการแสดง ครูผู้สอน รูปแบบการแสดง การจัดการแสดง โอกาสในการจัดการแสดง เครื่องแต่งกาย บทโขน และเทคโนโลยีในการจัดการแสดง ข้อมูลชุดต่อมาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ข้อมูลเกี่ยวกับโขนสมัครเล่น อยู่ใน หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และแผ่นพับ พบว่าข้อมูลเกี่ยวกับ เงินทุน ผู้แสดง ผู้จัดการแสดง ครูผู้สอน ผู้สนับสนุน โอกาสในการจัดการแสดง เครื่องแต่งกาย บทโขน คนพากย์และวงปี่พาทย์ รวมถึงพบอีกว่าข้อมูลส่วนใหญ่ในยุคนี้จะอยู่ที่ตัวผู้เกี่ยวข้อง ภาพถ่าย ภาพยนตร์ และสื่อสิ่ง ค ม อ อ น ไ ล น์ น ำ ก ก ว ำ จ ี ง ต ้ อ ง ใ ช้ วิ ธี ล ง ฟ ี น ที่ ส ัม ภ า ช ณ์ ต ้ อ ไป

¹⁴ Richard Kraus, "History of the Dance in Art and Education," (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1969), pp.74 - 75.

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ โดยในบทนี้ผู้ศึกษาจะอธิบายกระบวนการศึกษาในแต่ละขั้นตอนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อการประมวลผล และวิเคราะห์ข้อมูลของโขนสมัครเล่นในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมในช่วงเวลาที่ดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

3.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

3.3 ขอบเขตการศึกษา

3.4 วิธีดำเนินการศึกษา

3.4.1 การรวบรวมข้อมูล

3.4.1.1 การศึกษาจากเอกสาร

3.4.1.2 การศึกษาจากภาพถ่าย ภาพยนตร์

3.4.1.3 การศึกษาจากการสัมภาษณ์

3.4.1.4 การศึกษาจากการสังเกตการณ์

3.4.1.5 การศึกษาจากการประชุมกลุ่มย่อย

3.4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.4 การนำเสนอข้อมูล

3.1 รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิชยานิพนธ์ เรื่อง โขนสมัครเล่น เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิง

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

คุณภาพ (Analysis of Qualitative Data) โดยมุ่งเน้นที่การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผ่านกระบวนการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ภาพถ่าย ภาพยนตร์ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการสนทนากลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและคุณภาพของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ และศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น ทั้งนี้ผู้ศึกษามุ่งเน้นที่จะศึกษาผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับโขนสมัครเล่น ในช่วงยุครัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2561) เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงการวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในแต่ละยุคสมัย เนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ผู้จัดการแสดง ผู้แสดง ครูผู้สอน ความนิยม สถานการณ์บ้านเมือง เป็นต้น รวมไปถึงคุณภาพของโขนสมัครเล่นที่เกื้อหนุนให้นาฏกรรมโขนได้รับการสืบทอดและได้รับความนิยมจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนกระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น ศึกษาการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย และกระบวนการจัดการที่หลากหลายจนถึงปัจจุบัน

3.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาวิทยานิพนธ์นี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับโขนสมัครเล่น โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ เป็นผู้ที่มีบทบาทในการจัดการแสดง และมีส่วนสำคัญทำให้เกิดการวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น ในระหว่าง พ.ศ.2325 - 2561 ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ผู้จัดการแสดง ครูผู้สอน ผู้แสดง และผู้สนับสนุน ดังนี้

3.2.1 ผู้จัดการแสดง คือ ผู้ทำหน้าที่จัดหาจัดการให้เกิดมีโอกาสดำเนินการแสดงขึ้น บางแห่งอาจเป็นผู้จัดการแสดงอย่างเดียว แต่บางแห่งเป็นทั้งครูผู้สอน ผู้กำกับการแสดง ผู้แสดง หรือผู้สนับสนุนด้วย เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการบริพารชั้นสูง อธิการบดี คณบดี ข้าราชการ อาจารย์ที่ปรึกษาชมรม ประธานมูลนิธิ เป็นต้น

3.2.2 ครูผู้สอน คือ ครูผู้สอนโขนสมัครเล่นเป็นทั้งผู้สอนและผู้กำกับการแสดงในตัวละครที่ตัวเองรับผิดชอบตามลักษณะของการแสดงโขน หรือในบางครั้งก็ร่วมแสดงด้วย เช่น เจ้านาย เจ้ากรม ข้าราชการบริพารชั้นสูง โขนหลวง ศิลปินโขนมีชื่อที่ถวายเป็นตัวเข้ามาในวัง ครูโขน และครูที่เป็นโขนสมัครเล่น เป็นต้น

3.2.3 ผู้แสดง คือ ผู้ที่ฝึกซ้อมและทำการแสดงโขนโดยไม่ใช่ศิลปินโขนอาชีพ มีอาชีพหลักเพื่อดำรงชีพ เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการบริพารชั้นสูง มหาดเล็ก นิสิต นักศึกษา นักเรียน เจ้าหน้าที่ในองค์กร เป็นต้น

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

3.2.4 ผู้สนับสนุน คือ ผู้ที่ให้การสนับสนุน ทั้งในด้านอำนวยความสะดวกให้เกิดโอกาสในการแสดง หรือเป็นผู้ให้งบประมาณในการฝึกซ้อมและจัดการแสดงโขนสมัครเล่น รวมถึงผู้ชมด้วย เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการบริพารชั้นสูง รัฐบาล อธิการ คณบดี พ่อแม่ผู้ปกครอง คณะกรรมการ หรือสมาชิกในสมาคมหรือมูลนิธิ เป็นต้น

การคัดเลือกตัวอย่างดังกล่าวมาศึกษา เพื่อใช้พิจารณาวิวัฒนาการและคุณภาพการของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนกระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น เมื่อได้กลุ่มตัวอย่างข้างต้นผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์บุคคลที่อยู่ในองค์กรโขนสมัครเล่น หรือมีความเกี่ยวข้อง ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ของผู้ศึกษาที่เคยร่วมกิจกรรมในองค์กรโขนสมัครเล่นจำนวนหนึ่ง และสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในองค์กรโขนสมัครเล่นที่ได้ลงพื้นที่ เพื่อนำมาประมวลกระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น

การศึกษาประชากร และกลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์ที่กำหนด พบว่า สามารถแบ่งองค์กรโขนสมัครเล่น ตามลักษณะองค์กรที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้เป็น 2 กลุ่ม คือ โขนสถาบันการศึกษา และโขนสมัครเล่นอื่น ๆ โดยโขนสถาบันการศึกษา แบ่งย่อยได้อีกเป็น 2 กลุ่ม คือ โขนมหาวิทยาลัย และโขนโรงเรียน

3.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาคั้งนี้ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตของการศึกษา 3 ประเด็น คือ ด้านประชากร ด้านเวลา และด้านเนื้อหา ซึ่งได้อธิบายไว้แล้วนั้น เพื่อให้ครอบคลุมการศึกษา ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาในแต่ละประเด็นดังนี้

- ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยแวดล้อมที่มีผลกระทบกับวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น ในด้านการเมือง การปกครอง กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม เศรษฐศาสตร์ และเทคโนโลยี เพื่อให้ทราบถึงเหตุที่ทำให้เกิดการวิวัฒนาการตามประวัติศาสตร์ในแต่ละยุค
- ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ โอกาสในการแสดง รูปแบบ บทบาท หน้าที่ พื้นที่ที่ใช้ในการจัดการแสดง และผลกระทบของโขนสมัครเล่น เพื่อทำให้เห็นวิวัฒนาการ ที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุค

173077045

CT :Thesis 5986823353 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

- ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ ความเป็นมา วัตถุประสงค์ ผู้ที่มาเป็นโขนสมัครเล่น ครูโขนที่เข้ามาสอน หลักสูตร แหล่งเงินทุน ลักษณะการจัดการแสดง บทพากย์เจรจา และชุดโขน ขององค์กร โขนสมัครเล่น เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น

3.4 วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีดำเนินการศึกษารั้งนี้ผู้ศึกษาแบ่งวิธีการดำเนินการศึกษาออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

3.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

3.4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.4 การนำเสนอข้อมูล

3.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 5 วิธี คือ การศึกษาจากเอกสาร การศึกษาจากภาพถ่าย ภาพยนตร์ การศึกษาจากการสัมภาษณ์ การศึกษาจากการสังเกตการณ์ และการศึกษาจากการประชุมกลุ่ม เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาของการศึกษา และตรวจสอบข้อมูลในคราวเดียวกัน

3.4.1.1 การศึกษาจากเอกสาร การศึกษาวิทยานิพนธ์ เรื่อง โขนสมัครเล่น ศึกษาข้อมูลเอกสารในส่วนของวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 – 2561) เนื่องจากการวิวัฒนาการนั้นอยู่ในรายละเอียดเกี่ยวกับ กระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่นในแต่ละยุคสมัย ซึ่งได้รับผลจากปัจจัยภายนอก คือ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และกฎหมาย ซึ่งส่งผลให้เกิดการวิวัฒนาการปัจจัยภายในองค์กรโขนสมัครเล่น กลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้จัดการแสดง ผู้สนับสนุน ผู้แสดง ครูโขน และในองค์ประกอบการจัดการแสดง คือ การบริหารจัดการองค์กร งบประมาณ สถานที่จัดการแสดง ลักษณะการจัดการแสดง บทโขน และชุดโขน

ผู้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น และชั้นรอง จากพระราชพงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง หมายรับสั่ง จดหมายเหตุพระราชกรณียกิจ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย สุจิตต์ เว็บไซต์ และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ข้อมูลเอกสารมีความสำคัญมากในส่วนของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ที่ไม่มีบุคคลอ้างอิงที่จะใช้การสัมภาษณ์ได้ โดยเน้นข้อมูลเกี่ยวกับโขนสมัครเล่น ในช่วง พ.ศ.2325 – 2561 จากนั้นคัดแยกข้อมูลเอกสารตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษาและประมวลความรู้นำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป โดยกำหนดประเด็นดังนี้

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

- 1) การลำดับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ทำให้เห็นการวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น
- 2) คุณูปการที่เกิดขึ้นจากวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นที่ส่งผลต่อสังคมไทย
- 3) จัดประเภทของลักษณะการจัดการองค์กร และแสดงถึงกระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น

3.4.1.2 การศึกษาจากภาพถ่าย ภาพยนตร์ ภาพถ่าย ภาพยนตร์ เป็นข้อมูลที่มีการบันทึกที่เกิดขึ้นจริงตามประวัติศาสตร์ หรือ มีการสร้างขึ้นเพื่อย้อนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งนำมาใช้ประกอบการศึกษา การนำเสนอ เพื่อเกิดความชัดเจน และความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น และชั้นรอง ในด้านของภาพยนตร์ เว็บไซต์ รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก กลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้จัดการแสดง ผู้สนับสนุน ผู้แสดง ครูโขน และในองค์ประกอบการจัดการแสดง คือ การบริหารจัดการองค์กรงบประมาณ สถานที่จัดการแสดง ลักษณะการจัดการแสดง บทโขน และชุดโขน รวมทั้งสภาพบ้านเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี โดยเน้นช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มกรุงรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2325 - 2561) การศึกษาใช้การสังเกตช่วงเวลาในภาพ เหตุการณ์ รูปแบบการแสดง รายละเอียด และสาระสำคัญ จากนั้นคัดแยกข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และใช้ประกอบกับข้อมูลเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษา ประมวลความรู้ที่จะนำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป โดยกำหนดประเด็นดังนี้

- 1) การลำดับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ทำให้เห็นการวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น
- 2) จัดประเภทของลักษณะการจัดการองค์กร และแสดงถึงกระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น

3.4.1.3 การศึกษาจากการสัมภาษณ์ การศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้การสัมภาษณ์เพื่อตรวจสอบข้อมูลในด้านประวัติศาสตร์ การวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น และตรวจสอบข้อมูลในด้านกระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น จากผู้ที่อยู่ภายในองค์กรโขนสมัครเล่น หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรโขนสมัครเล่น เพื่อเพิ่มเติมจากข้อมูลทางเอกสาร ในรายละเอียด และทำให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏกรรม

173077045

ด้านประวัติศาสตร์ ตลอดจนนักวิชาการ และนาฏยศิลป์ โดยผู้ศึกษากำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

- 1) บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประวัติศาสตร์ของโขนสมัครเล่นใน
- 2) บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในองค์กรโขนสมัครเล่น
- 3) บุคคลที่ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับโขนสมัครเล่น

สำหรับบุคคลที่ผู้ศึกษาเลือกมาสัมภาษณ์

ตารางที่ 3.1 บุคคลที่ผู้ศึกษาเลือกมาสัมภาษณ์

ลำดับ ที่	รายนาม	รายละเอียด	ข้อมูลในการสัมภาษณ์
1	อาจารย์จตุพร รัตนวรา หะ	ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2552 นาฏศิลป์โขนยักษ์	- การถวายการสอนโขน พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 เมื่อ ทรงพระเยาว์ - โขนธรรมศาสตร์ - โขนสถาบันศีกฤทธิ์
2	รองศาสตราจารย์ สมชาย พูลพิพัฒน์	อาจารย์ประจำสาขาวิชา นาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ราชภัฏพระนคร	- โขน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ - การเรียนการสอนโขนใน ภาคใต้ - โขนราชภัฏพระนคร
3	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร. จุลชาติ อรัณยะนาค	รองอธิการบดีสถาบันบัณฑิต พัฒนศิลป์ ฝ่าย ศิลปวัฒนธรรม	- โขนราชทัณฑ์
4	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คม คาย กลิ่นภักดี	ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย ละคร (นาง) สถาบันบัณฑิต พัฒนศิลป์ กระทรวง วัฒนธรรม	- โครงการนาฏศิลป์ไทยสู่ เยาวชน
5	อาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์	ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย	- โขนธรรมศาสตร์

173077045

ลำดับ ที่	รายนาม	รายละเอียด	ข้อมูลในการสัมภาษณ์
		โชนลิ่ง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์	- โชนวังปลายเนิน
6	ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก	นักวิชาการละครและดนตรี ชำนาญการ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร	- โชนธรรมศาสตร์ - โชนคณะโรจน์จรัสฤทธิ์
7	อาจารย์ทศไฉย แผ้ว สกุล	ครูวิชาผู้ศึกษาปี 2560 และ ครูโชนโรงเรียนสาธิตแห่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ.2516-2553	- โชนโรงเรียนสาธิตเกษตร - โชนเกษตรศาสตร์
8	อาจารย์ขรรค์ชัย หอม จันทร์	อาจารย์สาขาวิชานาฏศิลป์ และศิลปการแสดง คณะ มนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ราชภัฏจันทรเกษม	- โชนผู้หญิงราชภัฏจันทร เกษม
9	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ไตร รัตน์ พิพัฒน์โภคผล	หนึ่งในอาจารย์ผู้บุกเบิกโชน โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสาน มิตร (ฝ่ายประถม)	- โชนโรงเรียนสาธิตประสาน มิตร
10	อาจารย์เฉลิมศักดิ์ ปัญญา วัตวงศ์	ผู้ช่วยเลขานุการกรรมการ ศูนย์รักษาศิลป์	- โชนวังปลายเนิน - โชนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์
11	อาจารย์จุมพล โชติทัตต์	ข้าราชการบำนาญ สำนัก การสังคีต นาฏศิลป์โชนยักษ	- โชนยุวศิลป์ อุทยาน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ หล้านภาลัย รัชกาลที่ 2
12	อาจารย์เจตนา ทอง สุทัศน์	อาจารย์ประจำวิชาดนตรี และนาฏศิลป์ (โชน) กลุ่ม สาระการเรียนรู้ศิลปศึกษา โรงเรียนสวนกุหลาบ วิทยาลัย	- โชนโรงเรียนสวนกุหลาบ

173077045

CD Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ลำดับ ที่	รายนาม	รายละเอียด	ข้อมูลในการสัมภาษณ์
13	อาจารย์ฉวีวรรณ ควร แสง	ผู้จัดการโรงเรียนอานวยวิทย์	- โขนโรงเรียนอานวยวิทย์
14	อาจารย์เผ่าทอง ทอง เจือ	นักประวัติศาสตร์ และอดีต คณบดีคณะศิลปกรรม ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	- โขนธรรมศาสตร์ - ชุมนุมโขนธรรมศาสตร์
15	คุณสมบัติ ภูเก้าจูจน์	ศิลปินคึกฤทธิ์ ประจำปี 2558 และอดีตสมาชิกโขน ธรรมศาสตร์	- โขนธรรมศาสตร์ - โขนรามคำแหง - โขนสถาบันคึกฤทธิ์
16	คุณวรชาติ มีชูบพ	ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ ราชสำนักรัชกาลที่ 6	- พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 - คณะโขนสมัครเล่น หรือ คณะโขนบรรดาศักดิ์
17	อาจารย์ชูชีพ ขุนอาจ	ผู้ก่อตั้งโขนคณะครูชูชีพ ขุน อาจ	- คณะโขนชูชีพ ขุนอาจ - โขนมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ธนบุรี
18	อาจารย์เกรียงไกร จาด สอน	อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ วิชา นาฏศิลป์ โรงเรียนจิตรลดา	- โขนจิตรลดา
19	อาจารย์สมวุฒิ กลพทุธ สาร	อาจารย์ประจำ โรงเรียน บ้านสะบารัง	- โขนสงขลานครินทร์ - โขนเยาวชนต้นแบบปัตตานี
20	อาจารย์จตุรงค์ หลวง พั่ง	นักวิชาการอุดมศึกษา ฝ่าย ศิลปะ ศูนย์ส่งเสริมศิลปะ และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	- โขนสงขลานครินทร์
21	อาจารย์เชาว์วัฒน์ จิตร กล้า	อาจารย์ประจำ ตำแหน่งครู ผู้ช่วย โรงเรียนเพชรบุรี	- โขนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญา นุกูล

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ลำดับ ที่	รายนาม	รายละเอียด	ข้อมูลในการสัมภาษณ์
		ปัญญานุกูล	
22	อาจารย์ดุขฎิ แจ้งเจริญ	อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ วิชา นาฏศิลป์ โรงเรียนกรุงเทพ คริสเตียน	- โขนกรุงเทพคริสเตียน
23	อาจารย์สุกัญญา ชมภู รัตน์	ผู้ประสานงาน โครงการเอื้อ อาทร และห่วงใย นาฏศิลป์ ดนตรีไทย สู่คนพิการ	- โขนผู้พิการเชียงใหม่
24	อาจารย์นาทนภา ตรี อุบล	หัวหน้ากลุ่มสาระดนตรีและ นาฏศิลป์ โรงเรียนสาธิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม	- โขนสาธิตจุฬา
25	อาจารย์สิทธิชัย ตั้ง จิตพัฒนกุล	อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์- โขนลิง) โรงเรียนอานวยวิทย์	- โขนอานวยวิทย์
26	อาจารย์เนรมิต พานะโส	อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์- โขนพระ) โรงเรียนอานวย วิทย์	- โขนอานวยวิทย์
27	อาจารย์กัณทรินทร์ ศรีษะน้อย	อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์- โขนยักษ์) โรงเรียนอานวย วิทย์	- โขนอานวยวิทย์
28	อาจารย์สรราชัย ทรัพย์ แสนดี	ผู้เชี่ยวชาญการสอน นาฏศิลป์โขน (โขนลิง) วิทยาลัยนาฏศิลป์	- โขนยุวศิลป์
29	อาจารย์มนัส สงค์ ประพันธ์	ข้าราชการบำนาญ สำนัก การสังคีต นาฏศิลป์โขนยักษ์	- โขนยุวศิลป์

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ลำดับ ที่	รายนาม	รายละเอียด	ข้อมูลในการสัมภาษณ์
30	อาจารย์ผู้สัวฒัน ทอง สร้อย	อาจารย์ประจำกลุ่มสาระ การเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์) โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสาน (ฝ่ายมัธยม)	- โขนสาธิตประสานมิตร
31	คุณสินนภ เทพรักษา	กัปตันสายการบินไทย ผู้เรียนโขนที่สถาบันคึกฤทธิ์	- โขนการบินไทย
32	คุณชูศักดิ์ รังสิต	ผู้ก่อตั้งคณะโขนการบินไทย	- โขนการบินไทย
33	ดร.ธรรมจักร พรหมพวย	รองคณบดีฝ่ายกิจการ นักศึกษาคณะศิลปกรรม ศาสตร์ มหาวิทยาลัย รามคำแหง	- โขนรามคำแหง
34	คุณตรีรัตน์ เรียมรักษ	หัวหน้าสำนักงานมูลนิธิคึก ฤทธิ์ 80	- โขนสถาบันคึกฤทธิ์
35	ดร.ชนัย วรรณะลี	อาจารย์ผู้รับผิดชอบ หลักสูตรบัณฑิตศึกษา และ อดีตผู้ช่วยอธิการบดี สถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวง วัฒนธรรม	- โขนรุ่งอรุณ
36	ดร.วิศว์ ศรีพวาทกุล	อาจารย์ประจำคณะ วิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้ก่อตั้งชมรมโขนละคอน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	- โขนเกษตรศาสตร์
37	พลเรือโท สุริยะ สหนา วิน	อดีตโขนนาง (ตัวเอก) รุ่น แรก ของโขนธรรมศาสตร์	- โขนธรรมศาสตร์
38	อาจารย์บุญสืบ สองบาง	หัวหน้าครูผู้สอนโขนของ สมาคมศิลปะเพื่อเยาวชน	- โขนศูนย์วัฒนธรรม

173077045

CT Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

3.4.1.4 การศึกษาจากการสังเกตการณ์ การศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้การสังเกตการณ์เพื่อตรวจสอบข้อมูล และเพิ่มรายละเอียดจากข้อมูลทางเอกสาร เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดมากขึ้น ซึ่งการสังเกตการณ์นี้มีทั้งแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม ทั้งนี้ผู้ศึกษาสังเกตการณ์จากการเรียนการสอน และการแสดงขององค์กรโขนสมัครเล่น โดยกำหนดประเด็นดังนี้

- 1) ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น
- 2) กระบวนการจัดการขององค์กรโขนสมัครเล่น
- 3) การเรียนการสอนและหลักสูตร
- 4) การแสดงของโขนสมัครเล่น

ผู้ศึกษาใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม โดยแบ่งออกเป็น แบบมีส่วนร่วม คือ การฝึกหัดโขน การเป็นผู้ฝึกสอนโขน และเป็นผู้จัดการแสดงโขนในองค์กรโขนสมัครเล่น และแบบไม่มีส่วนร่วม คือ การเข้าชมสถานที่สำคัญ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ การชมการบริหารจัดการ การเรียนการสอน การจัดการแสดง ขององค์กรโขนสมัครเล่น โดยการศึกษาเป็นการสังเกตการณ์ กลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้จัดการแสดง ผู้สนับสนุน ผู้แสดง ครูโขน และในองค์ประกอบการจัดการแสดง คือ การบริหารจัดการองค์กร งบประมาณ สถานที่จัดการแสดง ลักษณะการจัดการแสดง บทโขน และชุดโขน จากนั้นคัดแยกข้อมูลของตามวัตถุประสงค์และขอบเขตที่กำหนดไว้ ในการศึกษา เพื่อนำไปใช้ในการประมวลเหตุการณ์ ตลอดจนนำเสนอข้อมูลให้ชัดเจน และมี ความน่าเชื่อถือมากขึ้น

3.4.1.5 การศึกษาจากการประชุมกลุ่มย่อย การประชุมกลุ่มย่อย เป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาข้อมูล และใช้ในการตรวจสอบข้อมูล สำหรับการศึกษานิพนธ์ครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้การประชุมกลุ่มย่อย เพื่อศึกษาข้อมูล และยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ได้ศึกษาและการวิเคราะห์ โดยกำหนดเกณฑ์ผู้ทรงคุณวุฒิในการประชุมกลุ่มย่อย คือ บุคคลผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และเป็นที่ยอมรับทางด้าน นาฏกรรม นโยบายการปกครอง และประวัติศาสตร์

สำหรับการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลวิทยานิพนธ์ ผู้ศึกษาจัดขึ้นในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2562 เวลา 13:00 – 16:00 น. ณ ห้องประชุม 201 อาคารศิลปกรรมศาสตร์ 3 ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ดังนี้

173077045

- 1) อาจารย์ ดร.โสมสุดา ลีชะวณิช อดีตอธิบดีกรมศิลปากร และ ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ประธานกรรมการ
- 2) อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ อดีตคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์
- 3) คุณสมบัติ ภู่กาญจน์ ประธานนักร้องหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ศิลปินโขนธรรมศาสตร์ และผู้ก่อตั้งสถาบันศีกฤทธิ

ผลการประชุมกลุ่มย่อยผู้ทรงคุณวุฒิรับรองความถูกต้องของข้อมูล วิทยานิพนธ์พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการนำเสนอข้อมูลเพื่อให้ข้อมูลมีความชัดเจนขึ้น สรุปได้ดังนี้

- 1) ระวังในการเลือกใช้คำในวิทยานิพนธ์ และจำกัดความหมายของคำให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
- 2) ควรแบ่งช่วงของ โขนสมัครเล่น ในประวัติศาสตร์ออก เพราะคนมองโขนต่างกันในแต่ละยุคสมัย
- 3) ควรที่จะมีบทสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลกรณีศึกษาที่เป็น โขนสมัครเล่น ให้ทราบถึงคุณภาพการของโขนสมัครเล่น และตัวแปรที่ทำให้เข้ามาฝึกหัดในองค์กรโขนสมัครเล่น

3.4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษารวบรวมข้อมูลในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาใช้เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกเสียง เครื่องสแกนเอกสาร กล้องถ่ายภาพ และวิดีโอ นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้สร้างแบบบันทึกข้อมูลเอกสาร ภาพถ่าย ภาพยนตร์ แบบสัมภาษณ์ ทั้งแบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง แบบสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ และขอบเขตของการศึกษา นำไปใช้ในวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ต่อไป กลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้จัดการแสดง ผู้สนับสนุน ผู้แสดง ครูโขน และในองค์ประกอบการจัดการแสดง คือ การบริหารจัดการองค์กร งบประมาณ สถานที่จัดการแสดง ลักษณะการจัดการแสดง บทโขน และชุดโขน ที่มีการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น รวมถึงคุณภาพที่โขนสมัครเล่นส่งผลกระทบต่อสังคมไทย เป็นต้น

3.4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำวัตถุประสงค์ ทั้ง 2 ข้อ มาตั้งประเด็นในการอธิบายข้อมูลที่ได้จากการศึกษาด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามขั้นตอนทีละ วัตถุประสงค์ ดังนี้

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อแรก เป็นการสำรวจความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น โดยผู้ศึกษาคัดแยกข้อมูล และจัดเรียงตามความเกี่ยวข้องกับองค์กรโขนสมัครเล่นในแต่ละประเด็นของการศึกษา ผู้ศึกษาได้แบ่งประเด็นของการศึกษาไว้ในกลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้จัดการแสดง ผู้สนับสนุน ผู้แสดง ครูโขน และในองค์ประกอบการจัดการแสดง คือ การบริหารจัดการองค์กร งบประมาณ สถานที่จัดการแสดง ลักษณะการจัดการแสดง บทโขน และชุดโขน โดยแบ่งยุคตามลักษณะการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่นออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคที่ 1 อยุธยา - ธนบุรี พ.ศ. 1893 - 2325 ยุคที่ 2 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 - 2452 ยุคที่ 3 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2452 - 2488 และ ยุคที่ 4 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2488 - 2561 เรียงลำดับเวลาตามการก่อตั้งองค์กรโขนสมัครเล่น นอกจากนั้นจะวิเคราะห์ถึงคุณูปการของโขนสมัครเล่นที่มีผลต่อสังคมไทย

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เป็นการวิเคราะห์กระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น ตั้งแต่ พ.ศ.2325 - 2561 วิเคราะห์ถึงรูปแบบการจัดการ ในแต่ละยุคที่กำหนดไว้ 4 ยุค เช่นเดียวกับในวัตถุประสงค์ข้อแรก ซึ่งแบ่งยุคตามลักษณะการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น ซึ่งในแต่ละยุคมีลักษณะการจัดการองค์กรเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ปัจจัยภายนอก การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และกฎหมาย ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้จัดการแสดง ผู้สนับสนุน ผู้แสดง ครูโขน และในองค์ประกอบการจัดการแสดง คือ การบริหารจัดการองค์กร งบประมาณ สถานที่จัดการแสดง ลักษณะการจัดการแสดง บทโขน และชุดโขน ผู้ศึกษานำมาจัดหมวดหมู่ และประเภทของกระบวนการจัดการองค์กร แล้วจึงวิเคราะห์รูปแบบวัตถุประสงค์ โครงสร้าง และบุคลากร ขององค์กรโขนสมัครเล่น

3.4.4 การนำเสนอข้อมูล ผู้ศึกษาจะใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ได้ตั้งไว้ โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็นบท ในบทที่ 1 เป็นการเกริ่นเนื้อหาของงานวิจัย บทที่ 2 เป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา บทที่ 3 เป็นการอธิบายวิธีการดำเนินการวิจัยเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ในบทที่ 4 จากนั้นเมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วจึงนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในบทที่ 4 และนำเสนอข้อมูลสรุปผลการศึกษา และการอภิปรายผลการศึกษา รวมถึงข้อเสนอแนะแนวทางในการศึกษาต่อไปในอนาคต ในบทที่ 5 เพื่อสรุปให้เห็นความสำคัญของโขนสมัครเล่น ที่มีวิวัฒนาการในกลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้จัดการแสดง ผู้สนับสนุน ผู้แสดง ครูโขน และในองค์ประกอบการจัดการแสดง คือ การบริหารจัดการองค์กร งบประมาณ สถานที่จัดการแสดง ลักษณะการจัดการแสดง บทโขน และชุดโขน สร้างคุณูปการต่อสังคมไทย โดยมีนาฏกรรมโขนเป็นแก่นหลัก รวมถึงกระบวนการ

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

จัดการองค์กรโชนสมัครเล่น ที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละยุคสมัย โดยจุดประสงค์ที่แตกต่างกันไป สืบทอด และปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมจนถึงปัจจุบัน

สรุป ระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมกับการศึกษาครั้งนี้คือรูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิจัยแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบบันทึกเอกสาร แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตการณ์ และแบบประเมินสำหรับการประชุมกลุ่มย่อยจากผู้ทรงคุณวุฒิ ในการรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้ศึกษารวบรวมจากหลักฐานขั้นต้น และชั้นรอง ประกอบด้วย เอกสารสำคัญทางราชการ ประกาศ กฎหมาย ข้อกำหนด นโยบาย ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว ภาพยนตร์ หนังสือ บทความ ตำรา วิจัย รายงาน วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวล เหตุการณ์ การเปลี่ยนแปลง และปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการวิวัฒนาการและคุณูปการของโชน ในช่วงเวลานั้น หรือส่งผลในเวลาต่อมา สำหรับการสัมภาษณ์ทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง นำมาใช้ในการสอบถามข้อมูล ส่วนการสังเกตการณ์นั้นมี 2 แบบ ด้วยกัน คือ แบบไม่มีส่วนร่วม จะการเดินทางไปชมการเรียน การสอน การแสดง และจากภาพเคลื่อนไหวที่มีการบันทึกอยู่ในสื่อต่าง ๆ และการสังเกตการณ์การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากการเข้าร่วมการสอน และการเรียน ณ เวลานั้น เพื่อสอบถามข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ นอกจากนี้ผู้ศึกษาอาศัยการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ด้านนาฏกรรม ประวัติศาสตร์ การปกครอง และนโยบายการปกครองตามหัวข้อ วัตถุประสงค์ และขอบเขตของการศึกษา จำนวน 3 ท่าน คือ ดร.โสมสุดา ลีชะวนิช อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ และอาจารย์สมบัติ ภูภาญจน์ เพื่อนำข้อเสนอแนะมาพัฒนาการวิทยานิพนธ์ ซึ่งมีการวิเคราะห์ เรียบเรียง ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในบทนี้จะอภิปรายผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อ คือ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและคุณภาพของโซนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ และเพื่อศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโซนสมัครเล่น ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ โดยแบ่งประเด็นในการอธิบาย ดังนี้

- 4.1 การแสดงสมัครเล่นในโลก
- 4.2 การแสดงสมัครเล่นในไทย
- 4.3 วิวัฒนาการ และคุณภาพของโซนสมัครเล่น
- 4.4 โซนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2561)
- 4.5 กระบวนการจัดการองค์กรโซนสมัครเล่น

4.1 การแสดงสมัครเล่นในโลก

“โซน” นั้นเหมือนกับนาฏกรรมทั่วโลกที่มีพื้นฐานมาแต่แรกเริ่มประวัติศาสตร์ของมนุษย์ การ “เต้น” ถือเป็นการแสดงออกทางสังคมและพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญของมนุษย์ตั้งแต่ก่อนจะมีภาษา จนกระทั่งผู้เต้นเหล่านั้นเริ่มยึดถือเป็นอาชีพ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีผู้ที่ไม่ได้มีอาชีพเป็นนักแสดงหรือนักเต้นประกอบเป็นกิจกรรมหลากหลายจุดประสงค์ เช่น ความชื่นชอบ เพื่อประกอบพิธีกรรม เพื่อเฉลิมฉลอง โดยผู้แสดงมีตั้งแต่ กษัตริย์ ขุนนาง ทหาร ผู้ประกอบพิธี คนทรง หรือชาวบ้านธรรมดา¹⁵

ความหมายของคำว่า “สมัครเล่น” ในภาษาอังกฤษคือ “Amateur” ซึ่งถ้าเป็นคำนามจะแปลว่า “ผู้ที่ร่วมเล่นกีฬาหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อความสนุกไม่ได้ยึดเป็นอาชีพ (a person who takes part in a sport or other activity for enjoyment, not as a job)” และอีกความหมายหนึ่งแสดงการไม่รับรองหรือไม่ยอมรับคือ “ผู้ที่ไม่ฝีมือ (a person who is not skilled)” (ซึ่งมีความหมายตรงข้ามกับ “อาชีพ (Professional)”) และเมื่อเป็นคำคุณศัพท์จะแปลว่า “ทำกิจกรรมใด

¹⁵ เรื่องเดียวกัน., pp. 15.

ๆ เพื่อความสนุกหรือความสนใจไม่ได้ยึดเป็นอาชีพ (doing something for enjoyment or interest, not as a job)” อีกความหมายหนึ่งคือ ”ทำเพื่อความสนุกมิใช่เพื่อเป็นอาชีพ (done for enjoyment, not as a job)” และสุดท้ายเพื่อแสดงการไม่รับรองหรือไม่พอใจในกิจกรรมใด ๆ ในความเป็น “สมัครเล่น” ซึ่งตรงข้ามกับการรับรองหรือพึงพอใจในความเป็น “อาชีพ”¹⁶ จะสังเกตว่าความหมายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจะตรงกันในส่วนที่ว่า “ทำสิ่งใด ๆ เพื่อความสนุกตามความสนใจไม่ได้ยึดเป็นอาชีพ” ส่วนความหมายที่เป็นไปในแง่ลบเกี่ยวกับ “การไม่รับรองหรือไม่ยอมรับในฝีมือ” เป็นที่ถกเถียงกันมากในต่างประเทศ เพราะเดิมตามรากศัพท์ของคำว่า “Amateur” ที่มาจากภาษาฝรั่งเศสเขียนตรงกัน ความหมายในสมัยก่อนแปลว่า “คนรัก” และภาษาละตินคำว่า “amatorem” หรือ “amator” แปลว่า “คนรัก” หรือ “เพื่อนรัก” หากพิจารณาดูคำว่า “สมัครเล่น” ในปัจจุบันเองก็มีอีกความหมายในการ “ระดับฝีมือ” หรือ “ไม่ยอมรับในฝีมือ” อยู่เช่นเดียวกัน

ประเด็นที่ความหมายในเชิง “ไม่ยอมรับในฝีมือ” นี้เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันมายาวนานในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษที่มีคณะละครสมัครเล่นมาอย่างยาวนาน และมีอยู่แทบทุกเมือง ปัจจุบันมีบทความที่เขียนโดย Susan Elkin (2014) เรื่อง “Don’t underestimate amateur theatre as a source of training” หรือ “อย่าสับสนประมาทละครสมัครเล่นว่าเป็นที่สำหรับฝึกเท่านั้น” ในย่อหน้าสุดท้ายเธอเขียนไว้ว่า

“...มีงานละครที่ยอดเยี่ยมเกิดขึ้นมากมายจากคณะละครเหล่านี้ และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จึงเป็นบรรยากาศที่เหมาะสมกับการฝึกฝนการแสดงอย่างแท้จริง มากไปกว่านั้นเส้นแบ่งระหว่าง “มือสมัครเล่น” และ “มืออาชีพ” กำลังจางหายไปในช่วงหลายปีมานี้ จำไว้ว่าพื้นฐานความแตกต่างในการทำละครของ “มือสมัครเล่น” คือทำด้วย “ใจรัก” แต่ “มืออาชีพ” ทำละคร “เพราะถูกจ้าง” หรือ “ก็เพราะเป็นอาชีพ”...”¹⁷

มุมมองเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับในฝีมือของเหล่า “คณะละครสมัครเล่น” ที่ทำด้วย “ใจรัก” และยังมีผลงานละครดี ๆ ออกมาอย่างมากมายไม่แพ้มืออาชีพที่ทำเพราะต้องการเลี้ยงชีพ

¹⁶ Albert Sidney Hornby, "Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English," (London: Oxford University Press, 2015), p. 43.

¹⁷ Susan Elkin, "Don't Underestimate Amateur Theatre as a Source of Training [Online]," source <https://www.thestage.co.uk/opinion/2014/dont-underestimate-amateur-theatre-source-training/>.

ผู้ที่เป็นนักแสดงสมัครเล่นในต่างประเทศนั้น มีทุกชนชั้น ตั้งแต่พระราชชา ข้าราชการ ทหาร พ่อค้า นักเดินเรือ ไปจนถึงชาวบ้านธรรมดาทั่วไป ศาสตร์การแสดงส่วนใหญ่ที่ผู้คนนิยมสมัครเล่นกัน ก็มีลักษณะคล้ายกับโขนในแง่ที่เป็นการแสดงที่เก่าแก่ และได้รับความนิยมในชาตินั้น ๆ อย่างเช่น โน (Noh) ของประเทศญี่ปุ่น มีผู้ที่เป็นนักแสดงสมัครเล่น ผู้เคยเป็นโดเมียว (เจ้าผู้ครองแคว้น) และเคยดำรงตำแหน่งสูงสุดเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระจักรพรรดิ อย่าง **โทโยมิ ฮิเดโยชิ (Toyotomi Hideyoshi)**

ภาพที่ 4.1 ภาพวาดบุคคลของ โทโยมิ ฮิเดโยชิ

เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระจักรพรรดิ

ที่มา : https://en.wikipedia.org/wiki/Toyotomi_Hideyoshi#/media/File:Toyotomi_hideyoshi.jpg,

สืบค้นเมื่อ 11 สิงหาคม 2561

โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (Toyotomi Hideyoshi) ผู้นำที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งของประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นซึ่งมีอายุอยู่ช่วง ค.ศ.1537 – 1598 (พ.ศ.2080 – 2141) มีตำแหน่งสูงสุดเป็น “ผู้สำเร็จราชการแทนพระจักรพรรดิ” แม้แต่ทางการชุตจินกับเกาหลียังเชื่อว่าเขาเป็น “กษัตริย์ญี่ปุ่น” เขามีความหลงใหลในนาฏกรรม “โน” (Noh) เป็นอย่างมาก ซึ่งโนนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับ “โขน” ในแง่ของ

การที่เป็นนาฏกรรมเก่าแก่และมีความนิยมเล่นกันในเหล่าชนชั้นสูง ในญี่ปุ่นคือชนชั้นซามูไร (Samurai) มีบันทึกแสดงให้เห็นว่าตั้งแต่ยังฮิเดโยชิยังทำงานรับใช้ โอดะ โนบุนางะ (ไคเมียว หรือ ผู้ปกครองแคว้นตระกูลโอดะ) และเหล่าไคเมียวในแคว้นอื่น ๆ ต่างนิยมนำโนมาแสดงในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ครั้งหนึ่งในช่วงต้นปี พ.ศ.2136 เขาเดินทางไปนางาโงะ และเชิญนักแสดงโนที่มีฝีมือจากโรงเรียนสอนการแสดงโน 4 คน ไปแสดงให้เขาชมในที่พักแรมของเขา สอนเขา และเขายังมีโอกาสแสดงนำอีกด้วย มีบันทึกว่าเขาเขียนจดหมายถึงภรรยาและอ้างว่าได้เรียนโน 15 – 16 เรื่องในเวลาประมาณ 50 วัน ต่อมาในเดือนที่ 10 ของปีเดียวกัน เขาเดินทางเข้าวังและแสดงหน้าพระที่นั่งพระเจ้าจักรพรรดิ เนื่องในการฉลองการเกิดของ โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (บุตรชาย) เขาแสดงโนถึง 11 เรื่อง เป็นเวลา 3 วัน ต่อมาเขาให้คนสนิทของเขา โอมูระ ยูโกะ (Omura Yuko) เขียนบทโนขึ้นมาจากชีวิตของเขา 5 เรื่องด้วยกัน เขาแสดงนำในทั้ง 5 เรื่องในเดือนที่ 3 ของปี พ.ศ.2137 ที่ปราสาทโอซาก้า หลังจากนั้นเขาให้นักแสดงแสดงแทนและเชิญแขกมาชมการแสดงเรื่องราวชีวิตของเขาจนเขาเสียชีวิตลง ผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์ว่าลักษณะ “โน” ของเขานั้นแสดงตัวตนในด้านที่น่าชื่นชม เป็นสุภาพบุรุษ และศิลปิน มากกว่าที่จะเป็นเจ้าขุนมูลนาย ภาพของชายผู้มีอำนาจล้มฟ้าผู้รวบรวมญี่ปุ่นได้นั้นถูกลดความแข็งแกร่งด้วยภาพลักษณ์ของผู้ฝึกฝนนาฏกรรม และเขาจะใส่ใจเรื่องนี้มากกว่าที่จะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองที่ตี¹⁸

โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ นั้นเป็นนักรบนักปกครองที่สำคัญมากผู้หนึ่งในญี่ปุ่น จากประวัติจึงวิเคราะห์ได้ว่า การที่ โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ ขึ้นชอปกอนั้น จากการที่เขารับใช้ไคเมียวที่ขึ้นชอปกอน และได้ดูโนมาตลอด เมื่อโตเข้าขึ้นไปเป็นชนชั้นปกครองได้ จึงอยากมีเช่นเดียวกับอดีตนายของตน มากไปกว่านั้น ยังอยากให้เป็นเรื่องของตัวเองจึงแต่งบทเป็นชีวิตตัวเองอีกด้วย บทบาทของเขาในฐานะ “ศิลปินโนสมัครเล่น” ก็สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เขาแสดง เขียนบท และกำกับการแสดง ทั้งยังให้การสนับสนุนศิลปินและโรงเรียนสอนโนอีกด้วย การที่มีชนชั้นปกครองประเทศสนับสนุนเช่นนี้ ทำให้ “โน” เป็นนาฏกรรมชั้นสูงที่ได้รับการสืบทอด และรักษารูปแบบเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

¹⁸ Mary Elizabeth Berry, "Hideyoshi. Harvard East Asian Series 97," p.230 - 232.

ทางยุโรปนิยมการแสดงบัลเลต์มาก และมีอายุยาวนานเช่นเดียวกับโขน ผู้ที่เป็นนักแสดงสมัครเล่นมีทั้งพระราชอา ทหาร ข้าราชการ เช่นเดียวกัน มีการแสดงใหญ่โต และหรูหรา ดังเช่นตัวอย่าง ผู้ที่ขึ้นชื่อในเรื่องชื่นชอบบัลเลต์ และหรูหรา อย่าง พระมหากษัตริย์ของฝรั่งเศส **พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV)**

ภาพที่ 4.2 ภาพที่ 4.3 ภาพบุคคลของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV) ขณะทรงแสดงบัลเลต์

ในบทเทพอพอลโล (Apollo) ในการแสดง

“The Ballet Royal de la Nuit” หรือ “บัลเลต์หลวงแห่งราตรี” พ.ศ.2196

ที่มา : Kraus Richard, 1969, p. 74

พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV) แห่งประเทศฝรั่งเศส กษัตริย์ของประเทศฝรั่งเศสนั้นเป็นองค์อุปถัมภ์ของการแสดงบัลเลต์มายาวนาน แต่ที่มีชื่อเสียง หรุหระ และพัฒนาการแสดงบัลเลต์ที่สุดอยู่ในช่วง พระเจ้าหลุยส์ที่ 13 และพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 พระเจ้าหลุยส์ที่ 13 นั้นทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ทรงออกแบบท่าเต้น และทรงเต้นด้วยพระองค์เองบางส่วน โดยการแสดงของพระองค์จะมีนักแสดงและดนตรีอาชีพไม่มาก โดยส่วนใหญ่เป็นนักแสดงสมัครเล่น เช่น ชุมนาง ข้าราชการบริพารภายในวัง และรวมถึงพระโอรสของพระองค์ พระเจ้าหลุยส์ที่ 14

พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงมีพระปรีชาและโปรดการเต้นบัลเลต์ (Ballet) เมื่อพระองค์พระชนมายุ 15 พรรษา ในการแสดง “The Ballet Royal de la Nuit” หรือ “บัลเลต์หลวงแห่งราตรี” สร้างสรรค์ขึ้นใน พ.ศ.2196 เป็นการแสดงที่เริ่มตั้งแต่พระอาทิตย์ตกจนพระอาทิตย์ขึ้น หรือประมาณตั้งแต่ 6 โมงเย็นจนถึง 6 โมงเช้า แบ่งเป็น 4 ช่วง ช่วงละ 3 ชั่วโมง รวม 12 – 13 ชั่วโมง โดยประมาณ มีการเต้นทั้งหมด 45 ชุด พระองค์ ทรงเต้น 5 ชุด หนึ่งในนั้นที่มีบันทึกและมีชื่อเสียงมากที่สุดคือเมื่อพระองค์ทรงแสดงเป็น “เทพอพอลโล” (Apollo) หรือสุริยเทพ ซึ่งเป็นเทพแห่งความสุข และศิลปะ ตามตำนานกรีกโบราณ พระองค์โปรดให้พระอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ และได้รับสมัญญาว่า “The Sun King” หรือ “สุริยราชา”¹⁹

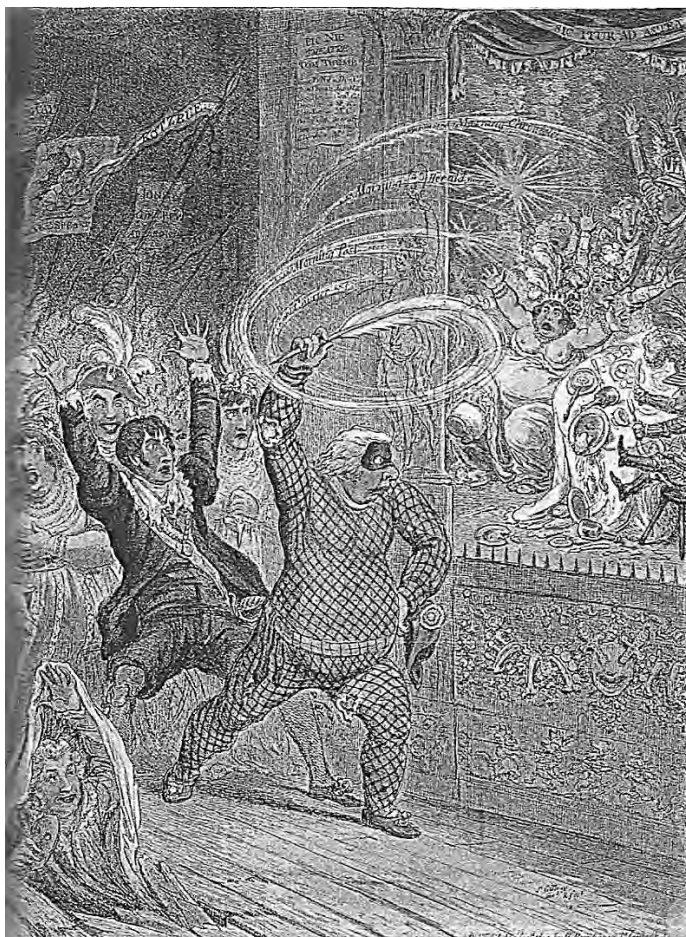
พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงฝึกซ้อมและแสดงบัลเลต์อย่างสม่ำเสมอเป็นเวลามากกว่า 20 ปี จนเมื่อน้ำหนักพระวรกายมากจนไม่สามารถเต้นได้จึงเลิกออกแสดง แต่ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ทั้งนักบัลเลต์ นักดนตรี นักออกแบบเครื่องแต่งกาย และฉากตลอดรัชสมัยของพระองค์ จนนำไปสู่การก่อตั้ง “The Royal Academy of Dance” หรือ “วิทยาลัยนาฏศิลป์หลวง” ของฝรั่งเศส ใน พ.ศ.2204²⁰

พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 โปรดบัลเลต์อย่างมาก เมื่อพิจารณาจากเวลาที่แสดงรวมถึง 12 - 13 ชั่วโมง มีการแสดงถึง 45 ชุด ผู้แสดงมี ข้าราชการบริพาร ทหาร และชุมนาง แสดงให้เห็นว่าไม่ได้มีแต่พระองค์ที่เป็นนักแสดงสมัครเล่นเท่านั้น แต่ยังมีผู้แสดงสมัครเล่นอีกมากกว่า 100 คน ที่ทำการแสดงในคืนนั้น เลือฝ้าคงต้องมีจำนวนมากตามไปด้วย การที่พระองค์ทรงโปรด จึงทำให้บัลเลต์ได้รับการดูแล ต่อ ยอด และพัฒนาเรื่อยมา เป็นราชนิยมในประเทศฝรั่งเศส จนนำไปสู่การก่อตั้ง วิทยาลัยนาฏศิลป์หลวง เพื่อผลิตนักเต้นสืบทอดต่อไป

¹⁹ Susan Au, "Ballet & Modern Dance," (New York: Thames and Hudson, 2006, c2002).

²⁰ Richard Kraus, "History of the Dance in Art and Education."

ในประเทศที่เฟื่องฟูเรื่องละครเวทีอย่างอังกฤษนั้น ย่อมต้องมีนักแสดงสมัครเล่นอยู่มากมาย มากจนเกิดการแย่งความนิยมจากผู้ชมกันระหว่างนักแสดงอาชีพ กับนักแสดงสมัครเล่น เกิดเป็นประเด็นให้นักหนังสือพิมพ์เขียนภาพล้อเลียนดังภาพด้านล่างนี้

ภาพที่ 4.4 “Blowing up the Pic Nic” หรือ “ถล่มกลุ่มเดอะปิกนิก”

โดย James Gillray เมื่อ 2 เมษายน ค.ศ.1802

ที่มา : Michael Dobson, 2011, pp. 75

ความขัดแย้งของกลุ่มนักแสดงอาชีพกับนักแสดงสมัครเล่นในอังกฤษ กลุ่มนักแสดงสมัครเล่นที่ถือว่าเป็นกลุ่มละครสมัครเล่นอย่างเป็นทางการกลุ่มแรก มีชื่อกลุ่มว่า “The Picnic” ซึ่งรวมตัวกันขึ้นใน พ.ศ.2345 (ค.ศ.1802) ก่อนหน้านี้นี้ กิจกรรมละครในอังกฤษจะมีอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ คือ คณะละครอาชีพ (Professional Theatre) และกลุ่มละครส่วนตัว (Private Theatre) ซึ่งมีรูปแบบที่ชัดเจนอยู่ คือ คณะละครอาชีพ นั้นเปิดการแสดงให้ผู้คนเข้าชมแล้วเก็บค่าเข้าชม ส่วนกลุ่มละครส่วนตัวนั้นจะจัดการแสดงกันภายใน อาจมีหรือไม่มีนักแสดงอาชีพมาร่วมก็ได้ และไม่ได้เก็บค่าเข้าชม

ผู้ชมจะเป็นคนในบ้านหรือได้รับการเชิญเท่านั้น แต่กลุ่ม The PicNic นี้ (ก่อตั้งโดย Albinia Hobart (อัลบิเนีย โฮบาร์ต) หรือเป็นที่รู้จักกันในชื่อ Lady Albinia หรือ Lady Albina หรือ The Countess of Buckinghamshire) โดยเริ่มต้นเป็นแค่กลุ่มคนอังกฤษเชื้อสายฝรั่งเศสที่มีฐานะในอังกฤษที่มาาร่วมสังสรรค์กัน โดยแต่ละกลุ่มนำอาหาร เครื่องดื่ม และยาสูบ มารวมกันและแบ่งปันกัน แล้วจึงเริ่มมีการแสดง ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีการแสดงของตน (ต่อมาได้เป็นความหมายของคำว่า “Picnic” มาจากภาษาฝรั่งเศสว่า pique - nique) ไม่ได้มีเจ้าภาพหลักแบบกลุ่มละครส่วนตัว รูปแบบนี้ทำให้กลุ่มได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะไม่ต้องเสียค่าเข้าชม มีการแสดง อาหาร และเครื่องดื่ม ไปแลกเปลี่ยนกันก็เข้าชมและสังสรรค์กันได้แล้ว นั่นทำให้ William Brinsley Sheriden (วิลเลียม บรินสเลย์ เซอริเดน) เจ้าของคณะละครอาชีพ King’s Company ณ โรงละคร Theatre Royal , Drury Lane (โรงละครโรยอล ดรูลี เลนน์) ณ ขณะนั้น ไม่พอใจที่ขาดรายได้ จึงหาทางที่จะทำลายชื่อเสียง ประกอบกับเป็นช่วงที่ความสัมพันธ์ของฝรั่งเศส (ซึ่งผ่านการปฏิวัติมาและ Napoleon Bonaparte (นโปเลียน โบนาปาร์ต) ขึ้นครองประเทศ) และอังกฤษไม่ดีนัก สื่อหนังสือพิมพ์เองก็สงสัยในกลุ่ม The PicNic เนื่องจากได้รับความนิยมจากผู้มีฐานะ เข้าไปสังสรรค์กันในพื้นที่ปิด และมีผู้หญิงเข้าไปร่วมแสดงและสังสรรค์ด้วย ซึ่งในสมัยนั้นการแสดงละครโดยใช้ผู้หญิงร่วมด้วยยังถูกมองไปในทางไม่ดีนัก จึงมีข่าวลือว่ามีการมั่วสุมกัน ร่วมประเวณีกัน Lady Albinia ถูกมองว่าเป็นคนจัดหาผู้หญิงให้เหล่าชนชั้นสูง จนมีภาพการ์ตูนล้อเลียนในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นโดย James Gillray (เจมส์ จิลเรย์) ชื่อภาพว่า “Blowing up the PicNic” หรือ “ถล่มกลุ่มเดอะปิกนิก” ในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2345 สื่อถึงเหล่าศิลปินอาชีพที่กล่าวโจมตีคณะละครสมัครเล่นแห่งนี้ โดยผู้นำคือ William Brinsley Sheriden ในชุด Harlequin สะบัดขนนก โดยมีชื่อหนังสือพิมพ์ 4 ฉบับ (ตามภาพที่ 3) คือ The Morning Post, The Morning Chronicle, The Courier และ The Morning Herold ปรากฏอยู่ สื่อถึงการเขียนโจมตีในหนังสือพิมพ์ 4 ฉบับดังกล่าว และด้านหลังมีนักแสดงอาชีพสนับสนุนอีกหลายคน แต่งกายชุดในละครเรื่อง Macbeth (แม็คเบธ) ของ William Shakespeare (วิลเลียม เชคสเปียร์) และถือธงที่มีข้อความเกี่ยวกับละคร Shakespeare ตามหลังอีกมาก (บทละครของ William Shakespeare ในสมัยนั้นมีผู้ถือกรรมสิทธิ์ในการแสดงได้เฉพาะนักแสดงอาชีพ 2 แห่ง คือ King’s Company และ Duke’s Company จึงสื่อว่าผู้ที่แสดงละครของ William Shakespeare คือตัวแทนของนักแสดงอาชีพ) ส่วนฝั่งกลุ่ม The PicNic ถูกวาดออกมาเป็นเหมือนหุ่น

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

เซียดตัวเล็ก กำลังสังสรรค์กันหลังการแสดง โดย Lady Albinia ถูกวาดออกมาเป็นสตรีอ้วนเปลือยอก ส่วนคนอื่นอยู่ในชุดละครตลก เรื่อง Tom Thumb ของ Henry Fielding²¹

จากเหตุการณ์นี้ทำให้กลุ่มละครสมัครเล่นในอังกฤษถูกมองไปในทางไม่ดี (เป็นที่มั่วสุมและค้าประเวณี) หรือในอีกทางหนึ่งบางคณะก็ตั้งใจจะทำในแนวทางที่ไม่ดีไปเลยเนื่องจากทำเงินได้ง่าย แต่แนวทางของกลุ่ม The PicNic ต่อมาก็ได้ถูกพัฒนาในทางที่ดีโดยนักแสดงสมัครเล่นในยุคต่อมา โดยมีแนวทางที่ประนีประนอมมากขึ้นกับนักแสดงอาชีพ โดยมีการร่วมกันแสดงของนักแสดงอาชีพและสมัครเล่น จนมีการสนับสนุนกันและกันจนวงการละครของอังกฤษเจริญขึ้นเรื่อย ๆ²²

นักแสดงละครในอังกฤษนั้นมีอยู่จำนวนมาก จึงมีการแข่งขันกันสูง แต่ละคณะจึงต้องพยายามช่วงชิงผู้ชมให้ได้มาก ๆ จนเมื่อชาวอังกฤษเชื้อสายฝรั่งเศส จัดการแสดงกันเองโดยนักแสดงสมัครเล่น โดยมาจากหลายกลุ่ม เพื่อความสนุกเพียงเท่านั้น แต่ทำให้ผู้ชมเข้าไปมาก จนกระทบกับโรงละครอาชีพ จึงมีการกระทบกระทั่งกันจนบานปลาย จนถึงขั้นใช้หนังสือพิมพ์ในการโจมตีกัน แม้จะเกิดเรื่องที่ไม่ค่อยดีนัก แต่นักแสดงสมัครเล่นในอังกฤษก็ยังมีผลงานออกมาอย่างต่อเนื่อง

²¹ Michael Dobson, "Shakespeare and Amateur Performance : A Cultural History," pp.71-76.

²² เรื่องเดียวกัน.

นอกจาก 3 ตัวอย่างที่ยกมานี้ ยังมีนักแสดงสมัครเล่นอีกหลายประเทศที่มีบทบาทในประวัติศาสตร์ และการขับเคลื่อนนาฏกรรมอื่น ๆ อีกมาก แต่ถึงกระนั้นต่างประเทศเองก็มีปัญหาในการให้ความสำคัญ การศึกษา และการค้นคว้าวิจัย ยังมีจำนวนน้อยเช่นเดียวกัน นักแสดงสมัครเล่นมีทั้งชนชั้นปกครอง และคนปกติธรรมดาทั่วไป ในที่นี้เราสามารถแบ่งกลุ่มนักแสดงสมัครออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

4.1.1 กลุ่มการแสดงสมัครเล่นในสถานศึกษา (Academic Theatre)

ภาพที่ 4.5 การแสดงละครเวที เรื่อง “Schrodinger’s Cat – Our Last Question”
โดยนักเรียนโรงเรียนมัธยมโอนุมะ

ที่มา : <http://www.fukushimaminponews.com/news.html?id=429>,
สืบค้นเมื่อ 24 สิงหาคม 2560

กลุ่มการแสดงในสถานศึกษา (โรงเรียน วิทยาลัย สถาบัน หรือมหาวิทยาลัย) นั้นอยู่ในรูปของชุมนุม ชมรม หลักสูตร หรือเป็นโครงการของสถานศึกษา จุดประสงค์ของการมีการแสดงนั้นปรับเปลี่ยนไปตาม อายุ ระดับการศึกษา ลักษณะของสถานศึกษา หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังเช่น กรณีตัวอย่าง **ชมรมละคร โรงเรียนมัธยมโอนุมะ (Onuma High School)** ในเมืองไอซุมิซาโตะ (The Town of Aizumisato) อำเภอฟุกุชิมะ (Fukushima Prefecture) ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัตินิวเคลียร์ฟุกุชิมะไดอิจิ ได้ผลิตละครเวทีเรื่อง “Schrodinger’s Cat – Our Last Question” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเด็กผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งต้องประสบภัยพิบัตินิวเคลียร์ จึงต้องอพยพไปรวมกันอยู่ในพื้นที่อพยพ

มีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนต่างโรงเรียนที่ประสบภัยพิบัติเช่นกันแล้วพัฒนาความสัมพันธ์กับพวกเขา แสดงโดยนักเรียน และผู้เขียนบทคือ อาจารย์ ซาโต มาซามิจิ หลายกลุ่มละครในโรงเรียนเลือกบทละครนี้ไปแสดงเพื่อ “แบ่งปันความคิดเห็นของคนในฟูกุชิมะ” ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ บทละครเรื่องนี้ได้รับรางวัลบทละครยอดเยี่ยมจาก The Japan Educational Theatre Association

การแสดงในสถานศึกษานั้นถือเป็นกิจกรรมสันถนาการที่มีเหมือนกันแทบทั่วโลก กรณีที่จัดงานแสดงเป็นประจำอย่างในมหาวิทยาลัย นั้นมีทั้งคณะที่ไม่เกี่ยวกับการแสดงเลยและคณะที่เรียนการแสดงโดยตรง เพื่อจุดประสงค์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่

4.1.2 กลุ่มการแสดงสมัครเล่นในชุมชน (Community Theatre)

ภาพที่ 4.6 การแสดงละครเวที เรื่อง “Schiller’s Intrigue and Love”

โดย คณะ “Konstantin Stanislavsky’s Moscow Art Theatre”, 2432

ที่มา :

https://en.wikipedia.org/wiki/Konstantin_Stanislavski#/media/File:Stanislavski_Love_and_Intrigue_1889.jpg, สืบค้นเมื่อ 17 เมษายน 2562

ชุมชนในที่นี้หมายถึงการรวมตัวกันของกลุ่มคน อาจรวมตัวกันด้วยอาณาเขต หรือกิจกรรม ความเชื่อ หรือ ความชื่นชอบ จุดประสงค์ในการทำละครเวทีสำหรับกลุ่มนี้ เพื่อความพึงพอใจและความบันเทิงของคนในชุมชน หรือเพื่อให้ความรู้ในชุมชนเอง ที่จะเห็นบ่อย ๆ คือ การทำซ้ำอีกครั้ง (Reenactment) ตามตำนานต่าง ๆ เช่น การแสดงวันคริสมาสต์ (Christmas) ของเด็กชุมชนนั้น ๆ ซึ่งแสดงเรื่องราวของพระเยซู (Jesus) เพื่อการได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ศาสนาคริสต์ ปลุกฝังความศรัทธาต่อศาสนา ได้เรียนรู้ทักษะการแสดง การทำงานร่วมกัน และฝึกภาษาอังกฤษ กลุ่มละครสมัครเล่นพวกนี้นั้นบางกลุ่มไม่ได้สนใจในเรื่องการแสดงเท่าไรนัก จัดกันด้วยใจรักและความบันเทิงเท่านั้น แต่บางกลุ่มอาจมีฝีมือมากจนพัฒนากลายเป็นกลุ่มละครอาชีพที่ยอดเยี่ยม หรือโรงเรียนสอนการแสดง

ดั่งกรณีศึกษา Konstantin Stanislavski's Moscow Art Theatre เริ่มต้นจากการเป็นกลุ่มละครสมัครเล่นในชุมชน (Community Theatre) มาก่อน พัฒนาจนกลายเป็นกลุ่มละครอาชีพที่มีชื่อเสียงมากในรัสเซียช่วง พ.ศ.2441 - 2460 หรือกรณีนักแสดงที่มีชื่อเสียงหลายท่านในอังกฤษก็เริ่มต้นฝึกฝนการแสดงจากการเป็นนักแสดงสมัครเล่นมาก่อน เช่น Dame Judi Dench (เดม จูดี เดนซ์ ผู้ชนะรางวัลออสการ์ สาขาดาราสมทบหญิงยอดเยี่ยมจากเรื่อง Shakespeare in Love ใน พ.ศ.2542) และ Sir Anthony Hopkins (เซอร์ แอนโทนี ฮอบบสกิน ผู้ชนะรางวัลออสการ์ สาขาดารา นำชายยอดเยี่ยมจากเรื่อง The Silence of the Lambs ใน พ.ศ.2535) นักแสดงผู้มีชื่อเสียง และเป็นที่เคารพอย่างมาก ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จักรวรรดิบริติช (เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับคณะอัศวิน) เป็น เดม (Dame) และเซอร์ (Sir) ในด้านศิลปะการแสดง ทั้ง 2 ท่านได้เริ่มเส้นทางนักแสดงโดยเป็นนักแสดงสมัครเล่นในโรงละครเล็กมาก่อน แต่ปัจจุบันเป็นนักแสดงที่มีประสบการณ์สูง แม้จะประสบความสำเร็จกับงานแสดงภาพยนตร์ แต่ก็ยังหาโอกาสไปแสดงละครเวทีโรงเล็กอยู่เสมอ เพื่อย้อนกลับไปนำความรู้สึกเมื่อเริ่มต้นเส้นทางนักแสดง²³

สรุป จะเห็นได้ว่่านักแสดงสมัครเล่นนั้นมีหลายระดับ มีอยู่จำนวนมาก และหลากหลายประเทศ แต่ตัวนาฏยกรรมที่ผู้แสดงสมัครเล่นเล่นนั้น เป็นศาสตร์ที่มีความลึก มีนักแสดงอาชีพแสดงกันอย่างจริงจัง และได้รับความนิยม แม้จะเป็นศาสตร์ที่เก่าแก่ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับโขน

²³ Molly Tresadern, "I'd Like to Thank Amateur Theatre'. The British Actors Who Went from Am-Dram to Oscar Glory [Online]," <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/R7kn5Npy78jL0vxnqHm3t/id-like-to-thank-amateur-theatre-the-british-actors-who-went-from-am-dram-to-oscar-glory>.

เป็นไปได้ว่าศาสตร์เหล่านี้ เข้ากับวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ ได้ดี หรือที่เรียกว่า “ถูกจริต” จึงทำให้ได้รับผู้อนุรักษ์ ต่อยอด และพัฒนาจนถึงปัจจุบันได้

4.2 การแสดงสมัครเล่นในไทย

การแสดงในประเทศไทยนั้นก็ได้ต่างจากลักษณะของต่างประเทศ เมื่อการแสดงในยุคเริ่มแรกเป็นการแสดงเพื่อการประกอบพิธีกรรม การเฉลิมฉลองตามเทศกาลต่าง ๆ เป็นการแสดงอารมณ์ด้วยการเคลื่อนไหวร่างกาย ไปตามจังหวะเครื่องดนตรี โดยผู้คนที่มาอาชีพแตกต่างกันไป ไม่ได้ยึดการแสดงเป็นอาชีพหลัก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีอยู่ทุกชนชั้นของสังคมไทย สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท

4.2.1 การแสดงสมัครเล่นของหลวง คือ การแสดงที่พระเจ้าแผ่นดิน โปรดเกล้าฯ ให้แสดงภายในพระบรมมหาราชวัง หรือประกอบงานพระราชพิธี ซึ่งสืบทอดกันมา เมื่อเป็นการแสดงของหลวง ก็จะมีทุนทรัพย์ในการปรับปรุง และสร้างสรรค์มาก ครูก็ผ่านการคัดเลือกมาแล้วว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ ทั้งวงดนตรี เครื่องแต่งกาย การตกแต่งเวที ก็ต้องดีที่สุดในที่จะหาได้ เนื้อหาของการแสดงสมัครเล่นของหลวงก็จะเกี่ยวข้องกับสภาพสังคม การเมือง การปกครอง ศาสนา เศรษฐกิจ และการเกษตรกรรม ที่สืบทอดมาในพระราชสำนัก จึงมีลักษณะตามสภาพยุคสมัยที่เป็นต้นกำเนิดการแสดง อย่างเช่น “โขน” คาดว่าเกิดในช่วงอยุธยา จึงมีตัวละครตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ มีเรื่องบาปบุญคุณโทษ ตามศาสนาพุทธ เกี่ยวการสงคราม ตามสภาพสังคม มีการสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดี และเป็นข้าราชการที่ดี ตามการเมืองการปกครอง ผู้แสดงเป็นมหาดเล็ก และตำรวจเล็ก ซึ่งเป็นทหารรักษาพระองค์พระมหากษัตริย์ เมื่อมีการแสดงก็รวมกันตามการเกณฑ์เป็นครั้งคราว ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนรูปแบบ หรือถ้าจะเปลี่ยนก็ต้องเป็นพระมหากษัตริย์ หรือเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับเปลี่ยน โอกาสในการแสดงมักเป็นพระราชพิธีสำคัญ หรืองานสมโภชใหญ่ทางศาสนา หรืออย่าง “ละครผู้หญิงของหลวง” ซึ่ง “ละคร” นั้นเชื่อว่าเป็นการแสดงทางราชฎร แต่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าฯ จึงได้เข้าไปแสดงในพระบรมมหาราชวัง

ดั่งที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเขียนบรรยายลักษณะไว้ในหนังสือตำราพ็อนรำว่า

“อันประเพณีการพ็อนรำจะเปนแต่สำหรับฝึกหัดที่ประกอบการหาเลี้ยงชีพด้วยรำเต้น เช่นโขนลคอนเท่านั้นหาไม่ได้ แต่เดิมมาย่อมเปนประเพณีสำหรับบุคคลทุกชั้นบรรดาศักดิ์ และมีที่ใช้ไปจนถึงการยุทและการพิธีต่าง ๆ หลายอย่าง จะ

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / revv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ยกตัวอย่างแต่ประเพณีการฟ้อนรำที่มีมาในสยามประเทศของเรานี้ ดังเช่นในตำราคหศาสตร์ซึ่งนับถือว่าเป็วิชาชั้นสูงสำหรับการรณรงค์สงครามแต่โบราณ ใครหัดขี่ช้างชนก็ต้องหัดฟ้อนรำให้เป็นสง่าราศีด้วย แม้พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องทรงฝึกหัดมีตัวอย่างมาจนในรัชกาลที่ 5 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาวิชาคหศาสตร์ต่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ก็ได้ทรงหัดฟ้อนรำ ได้ยินว่าเคยทรงรำพระแสงขอบนคอช้างพระที่นั่ง เปนพุทธบูชาเมื่อครั้งเสด็จพระพุทธรูปตามโบราณราชประเพณี เมื่อปีวอก พ.ศ.2415 การฟ้อนรำในกระบวนยุทธอย่างอื่นเช่นตีกระบี่กระบอง ก็เป็วิชาที่เจ้านายต้องทรงฝึกหัดมาก่อน ส่วนกระบวนฟ้อนรำในการพิธี ยังมีตัวอย่างทางหัวเมืองมณฑลภาคพายัพ ถ้าเวลามีการทำบุญให้ทานเป็การใหญ่ ก็เป็ประเพณีที่เจ้านายตั้งแต่เจ้าผู้ครองนครลงมาที่จะฟ้อนรำ เป็การแสดงโสมนัสศรัทธาในบุญทาน เจ้านายฝ่ายผู้หญิงก็ย่อมหัดฟ้อนรำ และมีเวลาที่จะหัดฟ้อนรำในการพิธีบางอย่างจนทุกวันนี้ ประเพณีต่าง ๆ ดังกล่าวมา ล่อให้เห็นว่าแต่โบราณย่อมถือว่าการฟ้อนรำเป็ส่วนหนึ่งในการศึกษา ซึ่งสมควรจะฝึกหัดเป็สามัญทั่วทุกชั้นบรรดาศักดิ์สืบมา”²⁴

จะเห็นว่าการฟ้อนรำเป็วิชาหนึ่งที่มีการศึกษาในทุกชนชั้นบรรดาศักดิ์ เพราะเป็ส่วนประกอบในประเพณีสำคัญ ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงยกตัวอย่างมา พระมหากษัตริย์ก็มีวิชาฟ้อนรำพระแสงขอบนคอช้างพระที่นั่ง เจ้านายและเหล่าขุนนางก็ต้องฟ้อนรำกระบวนยุทธในวิชากระบี่กระบอง เจ้านายฝ่ายผู้หญิงก็ต้องมีวิชาฟ้อนรำเพื่อประกอบพิธีในส่วนของตนเช่นเดียวกัน การแสดงของไทยในยุคเริ่มแรกจึงไม่ได้มีลักษณะเป็อาชีพ ไม่ได้มีการแสดงบ่อยครั้ง เมื่อทำการแสดงเสร็จแล้วก็กลับไปทำอาชีพอื่นเลี้ยงชีพเป็หลัก ในทางราชการก็ยังไม่มีการรองรับผลิตขอขุดเงิน ที่พอจะตีความได้ว่าใกล้เคียงกับศิลปินอาชีพได้ คือ ครูผู้มีฉายาต่อท้าย ที่แสดงว่าเป็ผู้ที่ฝีมือในการแสดงบทบาทของตัวละครนั้นจนผู้คนนำมาเรียก เช่น บุนนาค สีดา, ภู สีดา, เพ็ง พระราม ครูละครในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

หากพิจารณาตามลักษณะที่สอดคล้องตามความหมายของ “สมัครเล่น” ที่มีกรับันทึกไว้ คือ ละครของสมเด็จพระนางโสมนัส ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงฟื้นฟูละครหลวงขึ้นใหม่หลังจากหยุดไปในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดย

²⁴ กรมการทหารสมุท วชิรญาณ, ตำราฟ้อนรำ (พระนคร: หอพระสมุทวชิรญาณ, 2466), หน้า (2)-(3).

สมเด็จพระนางโสมนัสได้โปรดให้ครุละครในพระองค์ คือ **เจ้ากรับ** (ซึ่งได้รับสืบทอดมาจากกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ เมื่อสิ้นพระชนม์) ฝึกหัดเด็กผู้หญิงในพระบรมมหาราชวังขึ้น 1 ชุด แต่ยังไม่ทันออกโรง สมเด็จพระนางโสมนัสสิ้นพระชนม์เสียก่อนใน พ.ศ.2395 จนถึงพ.ศ.2396 มีช่างเผือกมาสู่พระบารมี (คือพระวิมลรัตนกิริณี) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงปรารภถึงการที่เคยมีละครหลวงสมโภชช่างเผือกเมื่อในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงโปรดให้รวมละครของสมเด็จพระนางโสมนัสฝึกหัด ผสมโรงกับละครหลวงในรัชกาลที่ 2 ที่ยังมีตัวเหลืออยู่เป็นละครหลวงทันออกโรงเล่นสมโภชช่างเผือกตัวที่ 2 (คือพระวิสุทธิรัตนกิริณี) พ.ศ.2397 จึงได้มีละครหลวงขึ้นในรัชกาลที่ 4 แต่นั้นมา²⁵

ภาพที่ 4.7 รูปปั้นเจ้ากรับ ครุละครในสมัยรัชกาลที่ 4 ณ วัดสมัชชผล (วัดนายโรง)
(ที่มา : ธรรมจักร พรหมพวย, 2560)

การฝึกหัดละครให้เด็กผู้หญิงในพระบรมมหาราชวังในครั้งนั้น ถือได้ว่าเป็นการฟื้นฟู “ละครหลวง” ให้มีเกิดขึ้นอีกครั้ง โดยเริ่มจากการเป็น “นางรำสมัครเล่น” เล่นผสมโรงกับ “นางรำอาชีพ” ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2

²⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา คารังราชานุภาพ, ตำนานละครโอเอียน, พิมพ์ครั้งที่ 4 (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 163, 168 - 169.

หากพิจารณาในการปรากฏของคำนั้นในขั้นต้นปรากฏ “ละครสมัคร” ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงไว้ใน “ตำนานละครอิเหนา” บท “ตำนานละครครั้งรัชกาลที่ 5” ความว่า

“ต่อมาถึงปีวอก พ.ศ.2415 มีช่างเผือกมาแต่เมืองสุวรรณภูมิ (คือพระเสวตรสุภาพรรณ) จะมีละครหลวงสมโภชโรงในตามแบบเก่าอีก ละครหลวงยังไม่ได้หัดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 5 จึงโปรดให้ขอแรงละครหลวงครั้งรัชกาลที่ 4 รวมกันชักซ้อมเล่นเรื่องอิเหนาต่อมาอีกระยะ 1 แต่เล่นเฉพาะงานสมโภชช่างเผือก ถ้าเป็นงานอื่นเช่นงานโสกันต์ เป็นต้น ก็โปรดให้หาละครที่ฝึกหัดกันขึ้นข้างนอก มีละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เมื่อยังเป็นพระยาราชสุภาวดี และละครพระยาพิชัยสงคราม (อ่ำ) ข้าหลวงเดิม เมื่อยังเป็นพระอินทรเทพ เป็นต้นเข้ามาเล่น บางทีมีการโลมสรปีใหม่โปรดให้เล่นละครสมัคร ผู้ที่เล่นเจ้านายก็มี ขุนนางก็มี แล้วแต่ใครจะสมัครเล่น แต่เล่นเป็นละครพูด นับว่าละครพูดในภาษาไทยมีขึ้นเป็นที่แรกในครั้งนั้น เอาเรื่องละครรำเช่นเรื่องสังข์ศิลป์ไชยมาเล่นเป็นละครพูดบ้าง เอาเรื่องนิทานมาเล่นบ้าง คราวสุดท้ายเล่นเรื่องนิทราชาคริต เมื่อปีเถาะ พ.ศ.2422”²⁶

ตามเนื้อหาด้านบนจะแสดงให้เห็นว่า “ละครสมัคร” ที่กล่าวถึงนี้มีผู้แสดงเป็นเจ้านาย และขุนนาง เล่นเป็นละครพูด ซึ่งบันทึกไว้ว่าเป็นละครพูดภาษาไทยครั้งแรก (แสดงว่ามีการแสดงละครพูดภาษาต่างประเทศมาก่อน) เหตุที่เป็นเช่นนั้น เป็นไปได้ว่าเจ้านายและขุนนางที่แสดงนั้น คงอยากเล่นละครรำแบบไทย แต่รำแบบละครรำไม่เป็น หรือไม่ถนัด จึงเล่นเป็นละครพูดแบบต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น

²⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 198.

ภาพที่ 4.8 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงเป็นนายมันป็นยาว
 ในเรื่อง “พระร่วง” คาดว่าเป็นรูปแบบละครพูดคำกลอน เมื่อ พ.ศ.2460
 ที่มา : ม.ล. ปิ่น มาลากุล, 2552, หน้า 173

ต่อมา “คณะโขนสมัครเล่น” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เมื่อครั้งยังทรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งจะอธิบายต่อไปในเนื้อหาของ “โขนสมัครเล่น” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “โขนบรรดาศักดิ์” เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ โปรดให้ผู้แสดงใน “โขนบรรดาศักดิ์” เล่นละครด้วย ซึ่งมีทั้ง “ละครรำ” “ละครร้อง” และ “ละครพูด” เมื่อแสดงละครจะใช้ชื่อคณะว่า “คณะศรีอยุธยา” ซึ่งพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทละครด้วยพระองค์เอง โดยใช้พระนามแฝงว่า “ศรีอยุธยา” โดยบทพระราชนิพนธ์ทั้งจำแนกได้เป็น

บทละครพูด

ภาษาไทย	ทรงพระราชนิพนธ์	31	เรื่อง
	ทรงแปลจากภาษาต่างประเทศ	26	เรื่อง
ภาษาอังกฤษ	ทรงพระราชนิพนธ์	8	เรื่อง
	ทรงแปลจากภาษาไทย	8	เรื่อง
	ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศส	1	เรื่อง
บทละครร้อง		10	เรื่อง
บทละครรำ		11	เรื่อง
บทโขน		25	ตอน

เฉพาะบทละครที่ทรงพระราชนิพนธ์ 2 เรื่องที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสร คือ **มัทนะพาธา** เป็นยอดแห่งบทละครพูดคำฉันท์ และ **หัวใจนักรบ** เป็นยอดแห่งบทละครพูด²⁷ คณะละครหลายคณะก่อนที่จะมีการรวบรวมครูจากแต่ละที่มาสอนใน “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” พ.ศ.2477 ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีรูปแบบกึ่งอาชีพเพราะการศึกษายังไม่ได้ทำให้เป็นระบบ ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และความสามารถของผู้เรียน หากตั้งใจจริง และมีฝีมือก็สามารถเข้าไปเป็น “ละครหลวง” กรมมหรสพ (ต่อมาถูกลดขนาดเป็นกองมหรสพ สังกัดกระทรวงวัง สมัยรัชกาลที่ 7) ต่อเมื่อก่อตั้ง “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” จึงมีวัตถุประสงค์ชัดเจนในการผลิตศิลปินอาชีพ

การแสดงสมัครเล่นหลวง มีความพร้อมทั้งทุนทรัพย์ บุคลากร สถานที่จัดแสดง และโอกาสในการจัดแสดง มีรูปแบบที่เป็นเลิศ ผู้แสดง คัดสรรมาแล้วว่าดีที่สุดในยุค และสวยงามที่สุดในยุค ครูก็มีฝีมือยอดเยี่ยม เครื่องแต่งกาย สวยงาม ประณีต สถานที่ทำการแสดงก็ต้องงดงาม ฝึกหัดกันอย่างมีแบบแผน และเข้มงวด แต่ในอีกด้านก็มีการสร้างสรรค์งานใหม่ ออกมาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังมีกรอบของทางหลวงอยู่ เนื้อหานั้นส่วนมากก็จะเป็นเรื่องในวัง พิธีกรรม บูชา และสมโภช แล้วแต่เจ้านายจะโปรดให้แสดงอย่างไร

²⁷ ปิยวดี มากพา, "ละครพูดในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : แนวคิดการใช้ศิลปะเพื่อการพัฒนา," วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ 13, 1 กรกฎาคม - ธันวาคม (2554): หน้า 41 - 45.

4.2.2 การแสดงสมัครเล่นทางราชฎร คือ การแสดงที่ผู้แสดงเป็นราชฎรทั่วไป ไม่ใช่ นักแสดงอาชีพ เมื่อร่วมในการแสดงหรือการละเล่นเสร็จแล้วก็กลับไปทำอาชีพของตน ซึ่งในอดีตนั้น การแสดงทางราชฎรทุกชนิดก็มีลักษณะนี้ โดยในแต่ละภูมิภาคของประเทศก็มีลักษณะแตกต่างกันไป ตามความเชื่อ การเล่าขาน หรือตำนานในท้องถิ่น มักนำเสนอในทางรักใคร่ ซึ้งซึ้งซึ้งซึ้ง และขบขัน สนุกสนาน เช่น “ละคร” ของทางราชฎร หรือที่เรียกกันว่า “ละครนอก” ในภายหลัง กำเนิดมาจาก ราชฎร หรือการเล่นหนัง ทั้งหนังใหญ่ และหนังตะลุง กำเนิดมาจากราชฎรเช่นกัน เมื่อไม่มีการแสดง ราชฎรเหล่านี้ก็กลับไปทำอาชีพของตน ทางล้านนาจะมีความเชื่อเรื่องการไหว้ผีบรรพบุรุษ อาทิ พิธีกรรมการไหว้ผีฟ้าพญาแถน การไหว้ปอบผีฟ้า มีการร่ายรำบูชาเป็นพิธีกรรม ซึ่งการพ้อนรำนั้นไม่ได้มี แบบแผนตายตัว เป็นเพียงแต่เป็นท่าที่สืบต่อกันในพิธี การพ้อนรำหน้าขบวนงานบวช งานผ้าป่า แห่ พระ หรือ การร้องรำในขณะเก็บผลผลิต เป็นต้น ผู้แสดงก็คือราชฎร ชาวบ้านทั่วไป ที่ร่วมงานบุญใน พื้นที่นั้น การแสดงเหล่านี้เป็นขั้นต้น

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้เลิก โขนละครหลวง จึงทำให้ครูโขนละครหลวงกระจายออกมา สอนราชฎรภายนอก คาดว่าคงเกิดทั้งผู้ที่ เรียนและมุ่งหวังจะเป็นอาชีพ และผู้ที่เรียนไว้เพื่อเป็นวิชาติดตัว ไม่ได้ยึดเป็นอาชีพหลัก มากกว่านั้น รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 มีพระบรมราชานุญาต ให้ฝึกหัดโขนละคร กันได้อย่างอิสระทั่วกัน จึงทำให้ทั้งโขนละครอาชีพ และสมัครเล่น น่าจะเพิ่มขึ้นอีก ต่อมาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ โขนละคร จนเป็นราชนิยมราชฎร จึงฝึกหัดกันตามคนในวังหลวง หวังที่จะเข้าวังรับราชการในกรมมหรสพกันเป็นอันมาก

สืบเนื่องมาจนในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 โปรดเกล้าฯ เป็นองค์อุปถัมภ์นาฎยศิลป์ไทย เช่นเดียวกับ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จึงมีสถาบันที่เปิดสอนนาฎยศิลป์ที่เรียนแบบ สมัครเล่น ไม่ได้ยึดเป็นอาชีพหลัก เรียกว่า “สำนักนาฎยศิลป์เอกชน” สำนักที่มีชื่อเสียงและมีลูกศิษย์ มากมาย เช่น โรงเรียนนาฎยศิลป์สัมพันธ์ โรงเรียนนาฎยศิลป์ขาบมงคล และโรงเรียนบ้านปลายเนิน

173077045

โรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์

ภาพที่ 4.9 การแสดงในงานวันเด็กของสำนักนาฏศิลป์สัมพันธ์ มกราคม พ.ศ.2562

ที่มา : <https://www.facebook.com/Natasinsamphan/>, สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2562

โรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์ ก่อตั้งโดย ครูสัมพันธ์ และ ครูสุภาพ พันธุ์มณี โดยครูทั้ง 2 ท่าน ในวัยเยาว์ถูกอุปการะดูแลโดยคุณลุงและคุณป้า ซึ่งมีความสนิทคุ้นเคยกับ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร ณ ช่วงเวลานั้น และคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร ณ ช่วงเวลานั้น จึงทำให้ ครูสัมพันธ์ และ ครูสุภาพ พันธุ์มณี มีโอกาสเข้าเรียนนาฏศิลป์กับคณาจารย์ผู้เป็นต้นแบบของนาฏศิลป์ในปัจจุบันหลายท่าน ได้แก่ หม่อมครูต่วน (นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก) คุณหญิง นฎิกานุกรักษ์ (เทศ สุวรรณภารต) ครูหมั่น (นางมัลลี คงประภัสร์) นางละมุล ยมะคุปต์ และครูหุ่น ครูเกสร โดยลำดับ ขณะศึกษาอยู่ปีสุดท้ายของโรงเรียนนาฏดุริยางค์ นั้น เป็นช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ต้องหยุดเรียนเพื่ออพยพหนีภัยสงคราม จนกระทั่งสงครามสงบจึงกลับมากรุงเทพฯ ทางโรงเรียนให้จบการศึกษาได้รับประกาศนียบัตร ต่อมา พ.ศ.2490 ครูสัมพันธ์ พันธุ์มณี ได้ร่วมแสดงละครเวทีกับคณะวิจิตรศิลป์ และแสดงละครกับคณะผกาวัลลี เป็นเวลา 5 ปี จากนั้นเข้าทำงานเป็นครูโรงเรียนสตรีเนติศึกษาอีกประมาณ 2 ปี ช่วงพ.ศ.2498 ย้ายไปเข้าทำงานในบริษัทไทยโทรทัศน์ จำกัด ที่บางขุนพรหม ฝึกหัดนาฏศิลป์แก่ดารานักแสดง ลูกหลานพนักงาน รวมถึงบุคคลภายนอกที่สนใจ ทำเป็นรายการออกทางสถานีหลายรายการ โดยไม่คิดค่าเรียน และครูสัมพันธ์ พันธุ์มณี เป็นหัวหน้าคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ซึ่งมีละครโทรทัศน์ที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น ผู้ที่สนใจเรียนนาฏศิลป์จึงมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ท่านจึงต้องชักชวนเพื่อนทั้งรุ่นพี่ รุ่นน้อง และครูสุภาพ

พันธุ์มณี ซึ่งจบจากโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร มาช่วยทำการสอนจนขยายเป็นโรงเรียนสอนนาฏศิลป์ไทย²⁸ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาทางเลือกสำหรับคนที่เข้าเรียนนาฏศิลป์ตามระบบไม่ได้ หรือในแง่ของการเรียนเป็นความสามารถพิเศษ เป็นสถาบันศึกษาเอกชนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการแห่งแรกที่เปิดสอนวิชานาฏศิลป์ไทย เปิดทำการมาตั้งแต่ พ.ศ.2507 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2561) ตั้งอยู่บริเวณถนนอำนวยการสงคราม เขตดุสิต²⁹

โรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล

ภาพที่ 4.10 การแสดงของสำนักนาฏศิลป์ขาบมงคล ธันวาคม พ.ศ.2561

ที่มา : <https://www.facebook.com/Khabmongkol/>, สืบค้นวันที่ 18 เมษายน 2561

โรงเรียนนาฏศิลป์ขาบมงคล ก่อตั้งโดยสี่บุตรของ พลโท.ม.ล.ขาบมงคล กุญชร ได้แก่ ครูเทียม แห จรุงโรจน์ เป็นอาจารย์ใหญ่ ครูพิมพ์แข มินทะชิน ครูพัชรา บัวทอง และ รศ.ดร.กันทิมา ธนโสภณ เป็นผู้อำนวยการ โดยมี ดร.จักรสุวรรณ ธนโสภณ ผู้เป็นเขย เป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านเงินทุน โดยวัตถุประสงค์นอกเหนือจากการอนุรักษ์ศิลปะไทยแล้ว ยังเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษ

²⁸ กรม ศิลปากร, ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปะ, เล่ม 4 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2537), หน้า 130 - 135.

²⁹ อัญชลา โภชนสมบุรณ์, "สำนักนาฏศิลป์เอกชนกับการถ่ายทอดศิลปะการรำ," ใน เบิกโรง : ข้อพิจารณาทางวัฒนธรรมในสังคมไทย, ปรีตดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, 2534), หน้า 103.

ในการอนุรักษ์และเผยแพร่นาฏศิลป์ของตระกูลกุญชรให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น³⁰ ซึ่งตระกูลกุญชรนี้สืบเชื้อสายมาจาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรงค์ฤทธิ และเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ บุคคลในราชสกุลนี้โปรดและชื่นชอบดนตรีและนาฏศิลป์ไทยมาก มีคณะละครเป็นของตนเองสืบทอดมา เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเจ้ากรมเกี่ยวกับการแสดงถึง 5 กรม คือ กรมมหรสพ กรมโขน กรมพิณพาทย์ กรมรำโคม และกรมหุ่น สำนักนาฏศิลป์ขาบมงคลเปิดทำการมาตั้งแต่ พ.ศ.2529 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2561) ตั้งอยู่ใน ซอยพหลโยธิน 24 เขตจตุจักร

โรงเรียนบ้านปลายเนิน

ภาพที่ 4.11 การแสดงละครตีกดาบรพรเรื่อง คาวี
พระนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
โดยคณะละครสมัครเล่นบ้านปลายเนิน ช่วง พ.ศ.2520
ที่มา : บ้านปลายเนิน คลองเตย, 2537, หน้า 22

โรงเรียนบ้านปลายเนิน เป็นที่รู้จักกันในหลายชื่อเช่น คณะละครสมัครเล่นบ้านปลายเนิน หรือ คณะชมรมวันอาทิตย์ โดยมีจุดเริ่มต้นการเปิดค่อนข้างแตกต่างจาก 2 แห่งแรก เพราะเป็นการเชิญครูจากกรมศิลปากรมาสอนเป็นการส่วนตัวในกลุ่มลูกหลานเชื้อพระวงศ์จำนวนหนึ่ง เพื่อใช้แสดง

³⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 110.

ในงานฉลองพระชันษาครบ 5 รอบ ของหม่อมเจ้าหญิง ดวงจิต จิตรพงศ์ พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ณ ตำหนักปลายเนิน ในวันที่ 26 กันยายน พ.ศ.2511 โดยการจัดการแสดงของ หม่อมราชวงศ์ เอมจิตร จิตรพงศ์ (คุณหญิงเล็ก) จากการแสดงครั้งนั้นจึงมีการจัดการแสดงทุกปี สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาทรงฝึกซ้อมดนตรีไทย และนาฏศิลป์ที่นั่นทุกสัปดาห์ เมื่อถึงวันงานก็ทรงเป็นประธานในพิธีทอดพระเนตรการแสดงด้วยทุกปี ทำให้ผู้ชมมากขึ้น รวมไปถึงผู้คนบริเวณโดยรอบวังเมื่อทราบว่ามี การเรียนการสอนนาฏศิลป์ จึงเริ่มมีผู้สนใจพาบุตรหลานมาฝากเรียนมากมาย จนขยายวงออกไปสู่ ผู้คนทั่วไปภายนอก³¹ จนกลายเป็น “คณะละครสมัครเล่นบ้านปลายเนิน” โดยส่วนใหญ่จะเน้นการ แสดงบทรดละครดึกดำบรรพ์พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต่อมาในช่วงหลังมีการกำหนดวันแสดงเป็น 2 เมษายน และ วันที่ 2 พฤษภาคม ของทุกปีโดย วันที่ 28 เมษายน คือวันนริศ หรือวันรำลึกวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ ยานริศรานุวัดติวงศ์ ส่วนวันที่ 2 พฤษภาคม เป็นวันที่เฉลิมฉลองวันคล้ายวันพระราชสมภพของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งวันพระราช สมภพจริงคือ วันที่ 2 เมษายน แต่ด้วยพระราชกรณียกิจทางวังปลายเนินจึงเลือกขยับมา 1 เดือน ส่วนใหญ่จะจัดการแสดงบริเวณสนามหญ้าหลังพระตำหนักปลายเนิน (หากในวังมีการซ่อมแซม บางครั้งจะไปใช้เวทีสังคีตศาลา) ปัจจุบันได้ปิดในส่วนการเรียนการสอนไปเมื่อ พ.ศ.2558 แต่ยังคงมี งานในวันที่ 28 เมษายน และวันที่ 2 พฤษภาคมอยู่ โดยมีการแสดงของนักเรียนที่ได้ “ทุนนริศรานุวัดติวงศ์รานุวัดติวงศ์” และสมาชิกคณะละครสมัครเล่นบ้านปลายเนินจำนวนหนึ่งแสดงหน้าพระที่นั่งทุกปี และยังเปิดวังให้บุคคลทั่วไปเข้าชมในวันที่ 28 - 29 เมษายนอีกด้วย

โรงเรียนนาฏศิลป์เอกชนทั้ง 3 แห่ง ที่ได้ยกตัวอย่างนี้ เป็นโรงเรียนนาฏศิลป์ที่มีชื่อมา ยาวนาน นักเรียนที่เคยเรียนมีทั้งที่กลายเป็นศิลปินอาชีพ และเป็นนักแสดงสมัครเล่น แต่โดยส่วนใหญ่ จะเป็นนักแสดงสมัครเล่น ตามลักษณะการเรียนที่เหมาะสมแก่การเรียนเป็นกิจกรรมเสริมมากกว่า จุด ร่วมกันของทั้ง 3 แห่ง คือ มีครูที่เป็นศิลปินอาชีพ ที่จบจากสถาบันเดียวกันมาสอน อาจมี “ทาง” ไร่ ต่างกันเล็กน้อย แต่ก็มี “ราก” เดียวกันทั้งหมด

³¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 108.

นอกจาก “โรงเรียนนาฏศิลป์เอกชน” ยังปรากฏคณะละครที่มีลักษณะของ “ละครสมัครเล่น” ที่มีชื่อเสียง ตัวอย่างเช่น “คณะละครคอนอาสาสมัครในพระบรมราชินูปถัมภ์” หรือมีอีกชื่อหนึ่งว่า “ละครคุณสมภพ”

ภาพที่ 4.12 โปสเตอร์การแสดงของคณะละครคอนอาสาสมัครในพระบรมราชินูปถัมภ์ เรื่อง นางเสื่อง วันที่ 19 – 27 มกราคม 2556 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
ที่มา : <https://www.artbangkok.com/wp-content/uploads/2012/12/P661.jpg>,

สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2562

คุณสมภพ จันทรประภา เด็บโตมาในวงการศิลปะ ในวังบ้านหม้อ ของราชสกุลกุญชร จึงทำให้มีความสามารถด้านวรรณกรรมและนาฏศิลป์ดนตรี จึงทำให้แม้จะเรียนจบทางด้านวิศวกรรมเหมืองแร่ แต่มีความสามารถด้านวรรณศิลป์อย่างมาก โดยมีทั้งสารคดี บทละคร เรื่องสั้น และนวนิยาย หลากหลายแนว จนมาเริ่มสร้างสรรค์วรรณกรรมบทละครตั้งแต่ พ.ศ.2507 ได้ประพันธ์บทละครโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงโดยนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งได้รับความนิยมมาก หลังจากนั้นจึงได้ประพันธ์บทละครแสดงทางโทรทัศน์และละครเวที รวมทั้งอำนวยการแสดง ผลงานบทละครโทรทัศน์มีมากกว่า 60 เรื่อง เช่น

สมเด็จพระยาตากสินฯ เจ้าชีวิต ฉัตรแก้ว เป็นต้น ส่วนบทละคร มีบทละครดึกดำบรรพ์ถึง 11 เรื่อง ส่วนมากแสดงที่โรงละครแห่งชาติของกรมศิลปากร และถูกนำมาแสดงใหม่หลายครั้ง ได้แก่ เรื่อง นางเสื่อง ศรีธรรมมาโคกราช สมเด็จพระสุริโยทัย ชีสิน ตามพรลิงค์ พ่อขุนผาเมืองผู้เสียสละ พ่อขุนเม็งราย สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระสุพรรณกัลยา สามัคคีเภท นอกจากนี้ ยังมีผลงานละครพูด สลับลำอีก 4 เรื่อง ได้แก่ บางระจัน ฉัตรแก้ว พระรามคำแหง และ ผู้วิเศษ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงพอพระราชหฤทัยผลงานของคุณสมภพ จันทระประภา เรื่อง พระสุพรรณกัลยา ซึ่งแสดงโดยคณะละครฉัตรแก้ว ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ในพ.ศ.2515 จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้นำละครเรื่อง สมเด็จพระสุพรรณกัลยา ไปจัดแสดงถวายหน้าพระที่นั่ง ณ ศาลาดุสิดาลัย ในสวนจิตรลดา และพระราชทานนามคณะละครนี้ว่า **“คณะละครคอนอาสาสมัครในพระบรมราชินูปถัมภ์”** ผู้แสดงของคณะละครนี้เป็นการรวมเอานิสิตนักศึกษาจากหลายสถาบัน โดยส่วนเป็นนิสิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีทั้งศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน³² และมีการดึงเอาดาราดังที่มีชื่อเสียงมาร่วมแสดงเพื่อเป็นการช่วยประชาสัมพันธ์ละครไปด้วยอีกทางหนึ่ง

173077045

CT IThesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

³² มารศรี สอทิพย์, นาฏยวรรณกรรมวิจิตร : บทละครคุณสมภพ (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2559), หน้า 36 - 40.

คณะละครสมัครเล่นที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง คือ คณะละครสมัครเล่นทับแก้ว ซึ่งเป็นคณะละครที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกันของผู้ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของพระราชนิพนธ์ละครพูดในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และศิลปะการแสดงละครพูดตามแบบแผนในรัชสมัยของพระองค์

ภาพที่ 4.13 โปสเตอร์การแสดงของคณะละครสมัครเล่นทับแก้ว เรื่อง มัทนะพาธา
วันที่ 19 พฤศจิกายน 2558 ณ โรงละครทรงพล มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่มา : <https://www.facebook.com/Dramasu/>, สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2562

คณะละครสมัครเล่นทับแก้ว ต้องการจะสืบทอดเจตนารมณ์และพระราชประสงค์ในการใช้ละครเป็นสื่อ เพื่อพัฒนาคน อีกทั้งยังทรงส่งเสริมกิจการละครให้แพร่หลายไปสู่สังคม ทั้งนี้รองศาสตราจารย์กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์ อดีตอาจารย์ประจำรายวิชารรณคดีสมัยรัชกาลที่ 6 ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีและประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ร่วมกับกลุ่มนักศึกษาในรายวิชา

วรรณคดีสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2551 ได้จัดตั้งคณะละครสมัครเล่นทับแก้วขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการที่จะช่วยกันสงวนรักษาและสืบทอดให้ศิลปะการแสดงละครพูด จากบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทย โดยคณะละครสมัครเล่นทับแก้วจะจัดให้มีการรวมกลุ่มอย่างเฉพาะกิจขึ้นเป็นประจำในทุก ๆ ปี เพื่อจัดแสดงละครพูดจากบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ในวันที่ 25 พฤศจิกายน ของทุกปี ซึ่งเป็นวันสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า โดยจัดแสดง ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ที่พระองค์มักจะมีการจัดการแสดงละครพูด ในพระราชวังแห่งนี้ ตั้งแต่ พ.ศ.2551 - 2561 คณะละครสมัครเล่นทับแก้ว ได้จัดการแสดงละครพูดจากบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแล้ว 9 เรื่อง ได้แก่ วิไลเลือกคู่ มิตรแท้ ตบตา หัวใจนักรบ กุศโลบาย ช่างทอน มัทนะพาธา มหาตมะ และ ภรรยาข้าราชการสำคัญ³³

จะเห็นได้ว่าแต่ละองค์กรนั้นมีความเป็นมา และวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป ในการก่อตั้ง “สำนัก” หรือ “คณะละคร” ตัวองค์กรนั้นด้วยเวลาในการเรียน การซ้อม หรือจำนวนครั้งในการแสดง ย่อมไม่เท่ากับองค์กรที่ผลิตศิลปินอาชีพ แต่ก็มี “ราก” จากแหล่งเดียวกัน คือครูผู้สอนที่เป็นนักแสดงศิลปินอาชีพ ต่อไปจะแสดงวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นตามช่วงประวัติศาสตร์

สรุป การแสดงสมัครเล่นของไทยนั้นมีมายาวนานเช่นเดียวกับ การแสดงสมัครเล่นในต่างประเทศ โดยมีการแสดงสมัครเล่นของหลวง และการแสดงสมัครเล่นของราษฎร การแสดงสมัครเล่นของหลวงนั้น มีพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของ ผู้แสดง เครื่องแต่งกาย และวงดนตรีต้องถูกคัดสรรมาเป็นของดีที่สุด หากพระมหากษัตริย์โปรดมาก ก็ได้รับการอุปถัมภ์ ต่อไปเรื่อย ๆ จนเป็นพระราชนิยาม ทำให้มีผู้จัดให้มีขึ้นตามอย่างพระมหากษัตริย์ ยิ่งส่งเสริมให้นาฏยกรรมนั้นเจริญยิ่งขึ้นไปอีก ส่วนการแสดงสมัครเล่นของราษฎรนั้น ตัวนาฏยกรรมมักปรับเปลี่ยนไปตามความชอบของผู้ชม ไม่ได้มีระเบียบแบบแผนมากนักในยุคก่อน แต่เมื่อมีระบบการศึกษาได้ทำให้เกิดศิลปินในด้านต่าง ๆ มากมาย ออกสอนให้ความรู้ในนาฏยกรรมต่าง ๆ อย่างมีมาตรฐานอย่างทางหลวง การแสดงสมัครเล่นของราษฎรในปัจจุบัน จึงมีรูปแบบอย่างทางหลวงเช่นเดียวกัน จึงทำให้การแสดงที่เป็นสมัครเล่นของราษฎรอย่างแท้จริง เริ่มลดความนิยมลงไปด้วย

³³ อีรพล กลิ่นมงคล, "รูปแบบการจัดแสดงละครพูดพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: กรณีศึกษา คณะละครสมัครเล่นทับแก้ว," *Veridian E-Journal* 12, 3 พฤษภาคม - มิถุนายน (2562): หน้า 1055 - 1056.

สรุป การแสดงสมัครเล่นในโลก และการแสดงสมัครเล่นในไทย ตามที่กล่าวมาแล้วว่า นาฏยกรรมในโลกทุกชนิดย่อมเกิดมาจากอาชีพอื่น หรือผู้แสดงสมัครเล่น ซึ่งในที่นี้หมายถึง “สมัครมาเล่น” เป็นเรื่องการทำหน้าที่ของผู้คนที่เกิดความสุข ก็จะเข้าไปเล่นเต็มใจด้วยความสมัครใจ การแสดงสมัครเล่นในโลก จึงมีอยู่ในหลากหลายนาฏยกรรม โดยเฉพาะการแสดงที่มีอายุยาวนาน ได้รับความนิยมสูง และมีการอนุรักษ์สืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน อย่างเช่น “โน” ของญี่ปุ่น ที่เป็นที่ยอมรับของเหล่าไต่เมียว (เจ้าผู้ครองแคว้น) หรือชนชั้นนำในญี่ปุ่น ทั้งสนับสนุนให้มีการแสดง รวมถึงแสดง และเขียนบทเอง หรือนักบัลเลต์สมัครเล่นในฝรั่งเศส ซึ่งเป็นข้าราชการ ร่วมกันเต้นกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 หรือนักแสดงละครสมัครเล่นในอังกฤษ ที่ได้รับความนิยมจนเกิดการขัดแย้งกับนักแสดงอาชีพ ซึ่งกลุ่มนักแสดงสมัครเล่นเหล่านี้สามารถแบ่งได้เป็น กลุ่มการแสดงในสถานศึกษา และกลุ่มการแสดงในชุมชน ทั้ง 2 กลุ่มนี้ ในต่างประเทศมีมานานและยังดำเนินการผลิตผลงานกันอยู่เรื่อย ๆ ในขณะที่ของการแสดงสมัครเล่นของไทย ก็มีประวัติที่ยาวนานเช่นกัน และด้วยความเข้มแข็ง สถาบันพระมหากษัตริย์การแบ่งประเภทเขาไทย จึงเป็นการแสดงสมัครเล่นหลวง และการแสดงสมัครเล่นราษฎร์ การแสดงสมัครเล่นหลวงนั้นมีกิจกรรมมากในอดีต ในช่วงที่ยังปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เนื่องจากแสดงทั้งหลายยังเป็นของพระมหากษัตริย์ จึงมีการแสดงตามพระราชประสงค์ ซึ่งเพื่อพุ่มพู่มากในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เชื้อพระวงศ์ และข้าราชการ ได้ทำการแสดงหลากหลาย ต่อมาเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย การแสดงทั้งหลายจึงไปอยู่กับภาครัฐ เกิดสถาบันผลิตศิลปินอาชีพออกสอนประชาชนทั่วไป จนเกิดเป็นโรงเรียนนาฏศิลป์เอกชน ที่สอนนักเรียนในลักษณะแบบเรียนพิเศษ ไม่ได้สอนแบบตามแบบวิทยาลัยนาฏศิลป์ หรือสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ นักเรียน และประชาชนทั่วไปจึงได้เรียนการแสดง ที่เป็นทางหลวง รวมถึงคณะละครสมัครเล่นที่เป็นการดัดแปลงละครไทย ให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น โดยมีแนวทางของรัชกาลที่ 6 หรือแนวทางกระบวนการร้องที่ยังเป็นลักษณะของละครไทย

จากการวิเคราะห์จะเห็นว่า การแสดงสมัครเล่นทั้งในโลกและในไทยมีบทบาทอย่างมากในการขับเคลื่อน ให้มีกิจกรรมการแสดง ทั้งการสร้างสรรคที่ไม่ได้อยู่ในกรอบที่ต้องพยายามให้ผู้ชมมาชมเป็นจำนวนมาก แต่สามารถสร้างสรรค์เพื่อจุดประสงค์อื่น ๆ ได้อีกมากมาย ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าบทบาทของนักแสดงสมัครเล่นมีความสำคัญไม่ด้อยกว่า นักแสดงศิลปินอาชีพ สมควรที่จะทำการศึกษาให้ลึกซึ้งต่อไป

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

4.3 วิวัฒนาการ และคุณูปการของโขนสมัครเล่น

จากการศึกษาเบื้องต้นทำให้สามารถแบ่งวิวัฒนาการ และคุณูปการของโขนสมัครเล่น ได้เป็น 4 ยุค ตามเหตุการณ์สำคัญที่เกิดการวิวัฒนาการอย่างสำคัญ ดังนี้

ยุคที่ 1 อยุธยา - ธนบุรี พ.ศ.1893 - 2325 ในปีนี้เริ่มต้นคือการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา และเหตุการณ์สิ้นสุดยุคนี้คือการสิ้นสุดของกรุงธนบุรี เริ่มต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ยุคที่ 2 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 - 2452 เริ่มยุคที่ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ และสิ้นสุดในเหตุการณ์การก่อตั้งคณะโขนสมัครเล่นของ รัชกาลที่ 6

ยุคที่ 3 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2452 - 2488 เริ่มยุคที่การก่อตั้งคณะโขนสมัครเล่นของ รัชกาลที่ 6 และสิ้นสุดยุคที่เริ่มมีการฝึกหัดโขนในโรงเรียนนาฏศิลป์

ยุคที่ 4 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2488 - 2561 เริ่มยุคที่เริ่มมีการฝึกหัดโขนในโรงเรียนนาฏศิลป์ และสิ้นสุดยุคที่ปัจจุบัน (ตามเกณฑ์ขอบเขตด้านเวลา)

ในแต่ละยุคนั้นจะนำเสนอข้อมูลอันเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับโขนสมัครเล่น แล้ววิเคราะห์ถึงวิวัฒนาการ และคุณูปการของโขนสมัครเล่นในแต่ละยุค

4.3.1 ยุคที่ 1 อยุธยา - ธนบุรี พ.ศ.1893 - 2325

กรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893 – 2310) ในยุคกรุงศรีอยุธยานั้นมีปรากฏคำว่า “โขน” ไม่บ่อยครั้ง และแสดงถึงรายละเอียดค่อนข้างน้อย ด้วยเมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 หลักฐานถูกทำลายไปเป็นอันมากส่วนหนึ่ง และอาจเป็นไปได้ว่านาฏกรรมโขนเอง ก็ไม่ได้มีการแสดงบ่อยครั้ง เพราะเป็นนาฏกรรมที่หรูหราใช้เงินมาก โดยมากจะจัดแสดงเฉพาะในงานพระราชพิธีและงานสำคัญทางศาสนาส่วนหนึ่ง ซึ่งหลักฐานปรากฏอยู่ใน วรรณคดี บันทึกของลาลูแบร์ราชทูตฝรั่งเศส และพงศาวดาร

ในช่วงอยุธยาตอนต้นปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับผู้เล่นชกนาटकติกดำบรรพ์ ในพระราชพิธีอินทราภิเษก ที่เชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดโขน ปรากฏในกฎมนเฑียรบาล ซึ่งคาดว่าเขียนขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ความว่า

“การพระราชพิธีอินทราภิเษกตั้งพระสุเมรุสูงเส้น 5 วา ในกลางสนามนั้น พระอินทร์นั่งบนพระสุเมรุ อีสินธร ยุกุนธร สูงเส้นหนึ่ง กรวิก สูง 15 วา เขาไกรลาส สูง 10 วา...

สนองพระโอษฐ์ตำรวจแลกเปนรูปอสุร 100 มหาดเล็กเปนเทพดา 100 เปนพาลี สุครีพ มหา
 ชมภูและบริวารพานร103 ชักนาคศึกดำบรร อสุรชักหัวเทพดาชักหาง พานรอยู่ปลายหาง...
 รอบสนามข้างนอกตั้งข้างม้า จัตุรงค์พลนา 10000 ใส่ศีรษะท่อมเสื่อนุ่งแพรเคราพนา 5000
 ใส่หมวกทองท่อมเสื่อนุ่งแพรจำรวจ นา 3000 หมวกแพรเทศท่อมเสื่อ นุ่งแพร นา 2400 ลง
 มาถึงนา 1200 ถือดอกไม้เงินดอกไม้ทองตามตำแหน่งเข้าตอกดอกไม้ถวายเป็นบำเพ็ญพรต
 จารย...”³⁴

จากเนื้อความจะทราบว่าคนแสดงที่อยู่ในพระราชพิธีเป็น ข้าราชการผู้ใหญ่ ตำรวจแลกและ
 มหาดเล็ก ผู้ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์แต่ต่างตัวเป็นตัวละครในรามเกียรติ์ ข้าราชการในยุคนั้น มีขุนนาง
 ผู้มีศักดิ์นาตั้งแต่ 10000 ลงมาจนถึง 1200 ซึ่งนับว่าจำนวนมากทีเดียวโดยจุดประสงค์ของผู้จัดแล้วคง
 จะให้ได้ความศักดิ์สิทธิ์สร้างความเป็นอมตะแก่เทวราชา³⁵

คำว่า “โขน” ปรากฏครั้งแรกในหลักฐานของไทยคือในวรรณคดี เรื่อง “คำฉันท์สรรเสริญ
 พระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง” ซึ่งแต่งโดยพระมหาราชครูในสมัยสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราช กล่าวถึงมหรสพในการพระราชพิธีออกสนาม (แห่สนามข้างม้า) ในสมัยสมเด็จพระ
 เจ้าปราสาททอง ว่า “โรงโขนโรงรำซ้ายขวา โมงครุ่มผาลา ระเบ็งระบำรำขยัน”³⁶

และปรากฏคำว่า “โขน” อีกใน จ.ศ.1018 (พ.ศ.2199) เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 ถวายพระเพลิงพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ความว่า

“...แลพระเจ้าอยู่หัว บำเพ็ญพระราชกุศลแล้ว, ก็ตรัสให้แต่งการซึ่งจะถวายพระ
 เพลิง, สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสร็จสรรพประดับด้วยเครื่องรองนาลังการทั้งหลายหมายเป
 นอาทิ, คือพระเมรุมาศสูง 2 เส้น 11 วาคอกคืบ, แลเมรุทิศ, เมรุราย, ประดับฉัตรทอง, ฉัตร
 นาก, ฉัตรเงิน, ฉัตรเบญจรงค์, ธงเทียวบรรณาการ, จิ้งอัญเชิญพระศพเสด็จเหนือบุษบก
 พิมาน, แลประดับด้วยกลิ้งกลด จามร มาศ บวนนิมิตร ประโยก ไมย ด้วยกาญจน ดิเรก
 ดุริยางค์ดนตรี นิฤณาท เดียรดาช ด้วยภาพยนต์ มณฑป อำนวยนาต่าง ๆ, ตั้งประดับเรียงราย

³⁴ กรม ศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2521), หน้า 71.

³⁵ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 20.

³⁶ คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรม
 ศิลปากร, 2543), หน้า 113.

ย้ายโดยชะบวนซ้ายขวา, ทั้งท้าวพระยาสามนตราช พฤตมาตย์ ราชเสนาบตีมนตรีมุข
ทั้งหลาย มาประดับแห่แห่นโดยนำหลังบุษบกพิมานนั้น, แล้วอัญเชิญพระศพเสด็จลีลาศคลา
เคลื่อนเครื่องแห่แห่นโดยขบวน, เสด็จโดยรัถยา ราชวัติ ไปยังพระเมรุมาศ แลให้บำเรอด้วยดุ
ริยดนตรี แตรสังข์ฆ้องกลอง, โขนหนังรำบรรพ็อน มโหฬาร มหรรศพ ทั้งปวง, แลนิมนต์
พระสงฆ์สวดสังวาศ 10000, ถวายทักษิณาทานบูชาแก่พระสงฆ์ทั้งปวง, ด้วยเครื่องไทยทาน
โดยบุราณราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้า แต่ก่อน, จึงพระเจ้าอยู่หัวก็ถวายพระเพลิง
...³⁷”

โดยเนื้อความแสดงถึงความใหญ่โตของพระราชพิธีถวายพระเพลิง พระมหากษัตริย์อยุธยา ที่
ปรากฏ “โขน” อย่างชัดเจนในพระราชพงศาวดาร แม้จะไม่ลงรายละเอียดมากนัก แต่ก็พอทราบได้ว่า
เป็นพระราชพิธีใหญ่ เนื่องจากพระเมรุมาศสูงถึง 2 เส้น 11 วาศอกคืบ หรือประมาณ 102 เมตร สูง
กว่าเขาพระสุเมรุในพิธีอินทราภิเษกกว่ากึ่งหนึ่ง (เขาพระสุเมรุในพระราชพิธีอินทราภิเษก สูงเส้น 5
วา หรือประมาณ 50 เมตร) โขนเป็นมหรสพหนึ่งในงานนี้ด้วย

ต่อมาประมาณ จ.ศ.1024 (พ.ศ.2205) มีโขนปรากฏในพระราชพงศาวดารอีกครั้ง ดังต่อไปนี้

“จึงดำรัสว่าอ้ายเตือ (หลวงสรศักดิ์ : ผู้ศึกษา) มันเห็นโทษท่าน (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ : ผู้
ศึกษา) ทำผิด จึงชกให้ได้ทุกขเวทนา, แลเราจะมิโขนโรงใหญ่ทำขวัญให้แก่ท่าน ส่วนเจ้าพระยา
วิชาเยนทร์ก็มีได้เต็มใจโดยพระราชดำรัสนั้น, แลกราบทูลพระกรุณา, ขอแต่ให้ทำโทษหลวงสร
ศักดิ์ฝ่ายเดียว³⁸”

เหตุการณ์นี้ปรากฏในพงศาวดารว่า หลวงสรศักดิ์ (ต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็น สมเด็จพระ
สรรเพชญ์ที่ 8 หรือพระเจ้าเสือ) ไม่พอใจในเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ที่สีกพระภิกษุ และสามเณร ออกมา
ทำราชการเป็นจำนวนมาก จนทำให้พระสงฆ์ลดลง หลวงสรศักดิ์ได้กราบทูลต่อสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชหลายครั้ง แต่ก็ไม่ได้ลงโทษพระยาวิชาเยนทร์เป็นมหรสพนทร์แต่อย่างใด หลวงสรศักดิ์จึงยังไม่
พอใจ จึงหาโอกาสทำร้ายเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ในพระราชวังที่ว่าการ เมื่อสบโอกาสหลวงสรศักดิ์จึง
ชกเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ฟันหัก 2 ซี่ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์จึงนำเรื่องไปกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์

³⁷ พระราชพงศาวดาร ฉบับพิมพ์ ร.ศ. 120 พิมพ์ครั้งที่ 2, เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ : กระทรวงวัฒนธรรม : มติ
ชน, 2550), หน้า 7 - 8.

³⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 81.

พระองค์ทรงพระวิจารณ์ในคดี แล้วเห็นตรงตามหลวงสรศักดิ์เคยมากราบทูลไว้ ก็เห็นว่าเจ้าพระยาวิชาเยนทร์นั้นผิดจริง จึงพระราชทาน**โขนโรงใหญ่**เพื่อทำขวัญแทน

ต่อมาใน การแสดง “โขน” ปรากฏในบันทึกของ ซิมง เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส เดินทางมาประเทศไทยพร้อมทหารฝรั่งเศสประมาณ 600 นาย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ช่วงพ.ศ.2230 - 2231 เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย โดยเดินทางมาพร้อมกับเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ซึ่งเจ้าพระยาโกษาธิบดี ซึ่งเป็นราชทูตที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสหนึ่งปีก่อนหน้านั้น ตั้งแต่ พ.ศ.2229 โดยมีคณะทูตคือ ออกหลวงกัลยาราชไมตรี เป็นอุปทูต ออกขุนศรีวิศาลวาจา เป็นตรีทูต พร้อมทั้งบาทหลวงเดอล็อง และผู้ติดตาม รวมกว่า 40 คน โดย ซิมง เดอ ลาลูแบร์ บันทึกเกี่ยวกับ “สยาม” อย่างละเอียดในหลายด้าน รวมถึงนาฏกรรมการแสดง โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับ “โขน” ความว่า

“มหรศพสยามที่เล่นในโรงมี 3 อย่าง อย่างที่ชาวสยามเรียกว่า**โขน** เป็นรูปคนเด่นรำตามเสียงจังหวะพิณพาทย์ ตัวผู้เต้นรำนั้นสวมหน้าโขนแลถือคัตราวุธ (ทำเทียม) เปนตัวแทนทหารออกต่อยุทธ์มากกว่าเปนตัวละคร แลมาตรว่าตัวโขนทุก ๆ ตัวโลดเต้นแผ่นดินอย่างแข็งแรง แลออกท่าทางพิลึกพิลั่นเกินจริง ก็ต้องเปนไข้จะพูดอะไรไม่ได้ ด้วยหน้าโขนปิดปากเสีย (บทจะพูดต้องมีผู้อื่นผู้พากย์พูดแทน) แลตัวโขนเหล่านั้นสมมติเปนสัตว์ร้ายบ้าง ภูตผีบ้าง (คือสิงแลยักษ์)...³⁹”

“**โขน**แลรบำนั้นมักหากันไปเล่น ณ งามรปลงศพ แลบางทีก็หาไปเล่นในงานอื่น ๆ บ้าง แลการมหรศพอย่างนี้ ไม่มีอะไรเกี่ยวแก่การศาสนา จึงพระสงฆ์ทั้งปวงต้องห้ามมิให้ไปอยู่ในที่ดูละคร ละครนั้นมักมีในงามรพิธีมงคลนักชดฤกษ์ เช่นมหรกรรมการฉลองโบสถ์วิหารสร้างใหม่ เมื่อเชิญพระพุทธรูปที่หล่อใหม่ขึ้นประดิษฐานในนั้น⁴⁰”

เนื้อความนี้นั้นผ่านการแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นอังกฤษแล้วจึงแปลเป็นไทยอีกที และสันนิษฐานว่ามีการเขียนขึ้นหลังจากกลับไปฝรั่งเศสแล้ว หากเขียนทันทีอาจจะมีข้อมูลมากกว่านี้ แต่

³⁹ ซิมอง เดอร์ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุพงศาวดาร สยามครั้งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า, แปลโดย กรมพระ นราธิปประพันธ์พงศ์ (พระนคร: ปรีดาลัย, 2457), หน้า 167.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 168.

ข้อมูลที่ได้นั้นก็เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงองค์ประกอบของการจัดการแสดงโขนได้ในหลายประการ

อีกส่วนหนึ่งปรากฏใน “บุญโณวาทคำฉันท์” ของพระมหานาค วัดท่าทราย บรรยายถึงมหรสพต่าง ๆ ที่สมเด็จพระเจ้าอยู่บรมโกศ โปรดเกล้าฯ ให้โดยเสด็จขึ้นไปสมโภชถวายพระพุทธรบาทเมื่อ พ.ศ.2293 ความว่า

“บัดการมโหรสพ	พก็โห้ขึ้นประนัง
กลองโขนตระโพนดั่ง	ก็ตั้งตระดำเนินครุ
ฤๅษีเสมอลา	กรบิลพาลสองสูง
เสวตตรานิลาคู	ลั้ประยทุรพันธนา ⁴¹ ”

เนื้อความระบุว่า หลังจากปีพาทย์ทำเพลง “ตระ” เชิญครุแล้ว มีการ “ปล่อยลิงหัวค้ำ” ที่เป็นขนบของการเล่นหนัง เป็นลิงขาวและลิงดำออกมารบกัน ลิงขาวชนะจับตัวลิงดำไปถวายฤๅษี จึงได้ทราบว่โขนในยุคนั้นมีการ “ปล่อยลิงหัวค้ำ” ซึ่งเป็นขนบของหนัง (ใหญ่) ก่อนเริ่มการแสดง

อีกหลักฐานหนึ่งปรากฏอยู่ใน “บทพากย์สามตระ ความที่ 2” บอกเวลาในการเล่นมหรสพในสมัยโบราณ ความว่า

๑ เครื่องเล่นโขนละครหุ่นประชัน เชิดชุกกลางวัน
ด้วยเครื่องวิจิตรแต่งกาย

๑ ราตรีรัศมีเพลิงพราย หนึ่งงามลวดลาย
กระหนกกระหนาบภาพพายุ⁴²

และในบทพากย์สามตระ ความที่ 3 ว่า

๑ กลางวันโขนละครโสภา หุ่นเห็นแจ่มตา
ประดับด้วยเครื่องเรืองไร

⁴¹ พระมหา นาค, บุญโณวาทคำฉันท์ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2502), หน้า 20.

⁴² กรม ศิลปากร, ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค 1 - 4 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512), หน้า 5.

๑ ราชตรีอัคคีแจ่มใส หนังสือแสงไฟ

จึงเห็นวิจิตรลวดลาย⁴³

จากบทพากย์ที่ยกมานั้น แสดงถึงการแบ่งเวลาของ “มหรสพกลางวัน” และ “มหรสพกลางคืน” โขน ละคร และหุ่น แสดงกลางวันเพื่อให้เครื่องแต่งที่สวยงาม แต่เมื่อตกลางคืนแสงไฟจากการจุดคบเพลิงไม่เพียงพอต่อการแสดงมหรสพเหล่านี้ เหลือเพียงหนัง (ใหญ่) ที่เหมาะจะเล่นเวลากลางคืนนั่นเอง

ยุคกรุงศรีอยุธยาปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับโขนอยู่บางส่วน ว่าเป็นการแสดงบนเวที ใส่ชุดโขนยักษ์ ลิง มีกระบวนท่าอกรบ ถืออาวุธทำเทียม เป็นมหรสพกลางวัน มีบทพากย์รามเกียรติ์ที่ใช้ร่วมกับหนัง ก่อนแสดงมีการ “ดำเนินครู” และปรากฏโขนช่องระथा

ยุคกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310 – 2325) ในยุคอยุธยาตอนปลายนั้นนาฏกรรมไทยน่าจะรุ่งเรืองเป็นอันมากตามหลักฐานต่าง ๆ ที่ถูกค้นพบ แต่เมื่อเสียกรุงอยุธยาครั้งที่ 2 ไทยสูญเสียดังบ้านเมืองและศิลปวัฒนธรรมไปเป็นอันมาก บ้านเมืองถูกเผาทำลาย ตำราสำคัญหลายเล่มสูญหาย ถูกทำลายหายไป และนาฏกรรมส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยอยู่ในพม่า จนกระทั่งพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ.2310 – 2325) กอบกู้อิสรภาพจากพม่าได้สำเร็จ ทรงเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาเสียหายมากเกินไปเกินกว่าจะซ่อมแซมไหวและเข้าศึกเองเดินทางมาตีบ่อยจนชำนาญ จึงโปรดให้ย้ายราชธานีมาที่กรุงธนบุรี ทรงกวาดต้อนราษฎร ค้นหาเหล่าซัดตียวงค์ และค้นหาเหล่าข้าหลวงเก่า ครูนาฏศิลป์ ที่หนีกันไปตามที่ต่าง ๆ มารวมกันที่กรุงธนบุรีแม้พระเจ้าตากสินมหาราชต้องกรำศึกอยู่ตลอดเพราะกรุงธนบุรีต้องการความมั่นคงอยู่มาก แต่พระองค์ทรงพยายามฟื้นฟูโขนและนาฏกรรมอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน โปรดให้ฟื้นฟูการแสดงต่าง ๆ แต่งบทละครเพิ่มเติม ตามหาครูมาสอนและสืบทอดนาฏศิลป์ไทย โปรดให้มีการสมโภชอยู่บ่อยครั้งเพื่อให้เมืองศรีนครนออย่างกรุงศรีอยุธยาแต่เดิม ในสมัยกรุงธนบุรีปรากฏหลักฐานเป็นเอกสารมากขึ้น แสดงให้เห็นถึงการจัดการ และจัดหาคณะประกอบต่าง ๆ ในการจัดการแสดงโขน รายละเอียดการใช้จ่ายในการแสดงโขนแต่ละครั้ง ปรากฏการแสดงโขนในหมายรับสั่ง และจดหมายเหตุความทรงจำ อนึ่งเนื่องจากมีงานพระเมรุหลายครั้ง และมีรายละเอียดคล้ายกัน จึงจะขอยกกรณีศึกษาใน งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ กับ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกต เพราะเป็นงานสำคัญ มีรายละเอียดในหมายรับสั่งชัดเจนกว่างานอื่น คือ ทรงระบุชัดว่า โปรด

⁴³ เรื่องเดียวกัน., หน้า 7.

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ให้โขนของผู้ใดมาแสดงในงาน และการเชิญพระแก้วมรกตมีการจัดการแสดงที่แปลกกว่าในงานพระเมรุ ดังนี้

การถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์⁴⁴ ณ วัดบางยี่เรือนอก จ.ศ.1138 (พ.ศ.2319) เนื้อความที่เกี่ยวกับโขนความว่า

“...ทางแต่มีฉันทบ ออกมาถึงพลับพลาริมคันทนา นายด้านถ้าแลตั้งราชวัติแล้ว แลฉัตรเบญจรงค์รายทางออกมา แลโรงโขนหนึ่งรำ แลระทาดอกไม้เพลิงเป็น

พนักงานกรมวัง ระทาดอกไม้ใหญ่ 4 ระทาดอก โขนโรงใหญ่กิ่งโรง โขนช่องระทาดอก 3 โรงกิ่ง โรงเทพทองกิ่งโรง ต้นกล้วยพฤกษ์ 2 ต้นกิ่ง

พนักงานกรมคลัง ระทาดอกไม้ใหญ่ 4 ระทาดอก โขนโรงใหญ่กิ่งโรง โขนช่องระทาดอก 3 โรงกิ่ง โรงเทพทองกิ่งโรง ต้นกล้วยพฤกษ์ 2 ต้นกิ่ง พนักงานกรมนา ระทาดอกไม้ใหญ่ 4 ระทาดอก โขนโรงใหญ่กิ่งโรง โขนช่องระทาดอก 3 โรงกิ่ง โรงเทพทองกิ่งโรง ต้นกล้วยพฤกษ์ 2 ต้นกิ่ง พนักงานกรมเมือง ระทาดอกไม้ใหญ่ 4 ระทาดอก โขนโรงใหญ่กิ่งโรง โขนช่องระทาดอก 3 โรงกิ่ง โรงเทพทองกิ่งโรง ต้นกล้วยพฤกษ์ 2 ต้นกิ่ง (รวม) ระทาดอกไม้ใหญ่ 16 ระทาดอก โขนโรงใหญ่ 2 โรง (โรงโขน : ผู้ศึกษา) ช่องระทาดอก 15 โรง เทพทอง 1 โรง (รวม) 34 โรง ต้นกล้วยพฤกษ์ 10 ต้น...⁴⁵”

ในเนื้อความช่วงแรกรับสั่งให้พนักงานประจำกรมทั้ง กรมวัง กรมคลัง กรมนา และกรมเมือง ให้เกณฑ์คนมาสร้าง ระทาดอก โขนโรงใหญ่ โขนช่องระทาดอก และโรงเทพทอง ซึ่งโขนโขนนั้น มีโรงใหญ่ 2 โรง และ โขนช่องระทาดอกมีถึง 15 โรง มากกว่าการละเล่นอย่างอื่นมาก ทำให้เห็นถึงความนิยมของโขน และความสำคัญของงานถวายพระเพลิงครั้งนี้

ในช่วงถัดมารับสั่งให้ ณ วันอังคาร แรม 2 ค่ำ เดือน 6 ปีมะแม สัปดาห์ให้พันจันเกณฑ์เครื่องเล่น

⁴⁴ สมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ เป็นพระราชชนนี ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จทิวงคต วันอังคารขึ้น 6 ค่ำ เดือน 4 ปีมะเมือ จุลศักราช 1136 (พ.ศ.2317)

⁴⁵ ยี่ม ป้อนข่างกูร และ คณะ, ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี, พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523), หน้า 7 - 8.

“กลางวัน โขนหลวงอินทเทพ 1 โขนขุนราชเสนี 1 (รวม) 2 โรงๆละ 7 คำลึง วัน ละ 14 คำลึง 3 วัน 2 ชั่ง 2 คำลึง จี๊ พระยาราชาเศรษฐี โรง 1 วันละ 4 คำลึง 3 วัน 12 คำลึง เทพทอง โรง 1 3 วัน 1 ชั่ง ช่องระทา โขน 4 โรง รำหญิง 4 โรง หนึ่งกลางวัน 2 โรง หุ่นยวน 1 โรง จี๊ 2 โรง (รวม) 13 โรงๆละ 1 บาท วันละ 3 คำลึง 1 บาท (รวม) 3 วัน 9 คำลึง 3 บาท หุ่นลาว 2 โรงๆละ 2 บาท วันละ 1 คำลึง 3 วัน 3 คำลึง (รวม) 12 คำลึง 3 บาท (รวม) 19 โรง 4 ชั่ง 6 คำลึง 3 บาท...”⁴⁶”

ตามเนื้อความ โขนโรงใหญ่นั้นเป็นของ “หลวงอินทเทพ” และ “ขุนราชเสนี” แต่โขน ระหว่างระชา นั้นไม่ได้ระบุไว้ว่าเป็นของคณะใด ได้ทราบถึงค่าจ้างที่หลวงจ้ำคณะโขน โรงใหญ่ 2 โรง โรงละ 7 คำลึง โขนระชา ระหว่างระทา โรงละ 1 บาท ระยะเวลาในการเล่น 3 วัน (โขนเล่นเฉพาะช่วง กลางวัน) รวมค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับโขน 2 ชั่ง 5 คำลึง⁴⁷ เมื่อเทียบกับการนาฏกรรมอื่น ๆ โขนจะมีราคา สูงที่สุด

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จไปรับพระแก้วมรกตและพระบาง⁴⁸ ต่อจากขบวนของ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์⁴⁹ ที่พระตำหนักบางธรณี จุลศักราช 1141 (พ.ศ.2322)

“ครั้น ณ วันอังคาร ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 4 เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกต ณ พระตำหนัก บางธรณี ครั้นเวลาบ่ายสามโมง ทรงให้แห่ลงมา ณ นครธนบุรี เป็นเรือ

แห่หน้าเครื่องเล่น โขนลงสามบ้าน หลวงรักษาสมบัติ 1 จี๊ลงสามบ้านพระยา ราชเศรษฐี 1 หลวงรักษาสมบัติ 1 (รวม) 2 ละครไทย หมื่นเสนาะภูบาล ลำ 1 หมื่นโหวหาร

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 8.

⁴⁷ มาตราเงินในสมัยอยุธยา และกรุงธนบุรี : 1 ชั่ง เท่ากับ 20 คำลึง 1 คำลึง เท่ากับ 4 บาท 1 บาท เท่ากับ 4 สลึง 2 สลึง เท่ากับ 1 เฟื้อง

⁴⁸ พระบาง เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองคำ ปางห้ามสมุทร เป็นพระพุทธรูปประจำเมืองหลวงพระบาง อัญเชิญมาพร้อมพระแก้วมรกต ประดิษฐานอยู่ประมาณ 3 ปีเศษ จนประมาณ พ.ศ.2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โปรดให้เจ้านันทเสน อัญเชิญกลับไปเมืองหลวงพระบาง ต่อมา พ.ศ.2370 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ อัญเชิญมาเมืองไทยอีกครั้ง ประดิษฐานไว้ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส จนถึง พ.ศ.2409 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

⁴⁹ พระราชาโอรสพระองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ต่อมาได้พระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์

ภิรมย์ ลำ 1 (รวม) 2 ละครเขมรลงสามบ้าน หลวงพิพิธวาที แต่ง 1 (รวม) 3 ปีกลองจีนหลวง
โชฎีก ลำ 1 ญวนหก ลงเรือ ลำ 1 หุ่นลาว ลงเรือกุหลาบ ลำ 1 ชวราหน้า ลำ 1 มโหรีไทย
หลวงอนุชิตราชา 1 มโหรีฝรั่งหลวงศรียศ 1 มโหรีเขมร พระองค์แก้ว ลำ 1 (รวม) 3 (รวม
หน้าเครื่องเล่น) 13 ลำ

เรือคู่ชัก (เรือ) โขมดยา (เรือ) ตั้งลงมา ชักละครรำ 3 ราษฎร์รำ 1 ปลายเชือก 2 หลัง
สามบ้าน 4 (รวม) 6 (เรือ) กราบพระที่นั่งทรง 1 แผง 8 (รวม) 9 พระเจ้าลูกเธอ 23 (รวม) 32
(เรือ) กราบคู่แห่ชัก 84 (รวม) 116 (รวม(เรือคู่ชัก) 122

(รวมเรือแห่หน้าเรือคู่ชัก) 135 (ลำ)

เรือแห่หลังเครื่องเล่น จั๊วญวน 2 โขน 1 (รวม) 3 เรือกราบแห่ 16 ลำ (รวม) 19 ลำ

... ”⁵⁰

จากรายการเรือขบวนแห่รวมทั้งหมดมีถึง 246 ลำ มีการแสดงมหรสพ ทั้ง โขน จั๊ว ละครไทย
ละครเขมร ปีกลอง ญวนหก หุ่นลาว มโหรีไทย มโหรีฝรั่ง มโหรีเขมร ละครรำ และจั๊วญวน โดยมีการ
ระบุดำเนินมหรสพที่แห่อยู่ด้านหน้า คาดว่าเพราะเป็นเรือนำขบวน จึงต้องระบุดำเนินที่มีฝีมือ ส่วน
ด้านท้ายระบุดำเนินประเภทของการแสดง จะเอาคณะไหนมาเล่นก็ได้

ต่อมาหลังจากอัญเชิญพระแก้วมรกตเข้าเมืองธนบุรีแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้มีมหรสพสมโภช
หลายรายการแต่ไม่มีโขนจนกระทั่ง

“...วันพุธ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 6 ตั้งการสมโภช ให้มีเครื่องเล่นโขนหนังรำ แล
ดอกไม้เพลิง ฟากตะวันออก ฟากตะวันตก เป็นคำรบ 7 วัน 7 คืน..”⁵¹

มีการแบ่งมหรสพสมโภชเป็น 4 ส่วน คือ ฟากตะวันออก ฟากตะวันตก ท้องสนาม และท้อง
นา ตั้งระथा และตั้งโรงรำ มีโขนฟากตะวันออก ระหว่างระथा 3 โรง โรงละ 2 บาท มีโขนฟาก
ตะวันตก โรงใหญ่ 2 โรง โรงละ 10 ตำลึง ระหว่างระथा 2 โรง โรงละ 2 บาท ไม่ได้ระบุว่าโขน
ของผู้ใด เครื่องเล่นท้องสนาม ไม่ปรากฏโขน ส่วนเครื่องเล่นท้องนา มีโขนและระบุดำเนินจนกระทั่ง

⁵⁰ ยิ้ม ปิ่นทองยงกูร และ คณะ, ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี, หน้า 36.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 37.

จะแสดง “กลางวัน โขนหลวงรักษาสมบัติ 1 ขุนอินทรพิทักษ์ 1 (รวม) 2 โรง 7 ชั่ง” “หว่างระथा โขนหมื่นเสนาะภูบาล 5” โรงละ 2 บาท⁵²

ข้อมูลเกี่ยวกับโขนสมัครเล่นช่วงกรุงธนบุรี มีรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการแสดงอยู่พอสมควร จึงได้ทราบกระบวนการจัดการแสดง โดยมีพื้นจันรับหมายรับสั่ง เพื่อเกณฑ์เครื่องเล่นให้ครบตามหมายรับสั่ง ปรากฏคณะโขนของข้าราชการหลายนาย มีบรรดาศักดิ์ปรากฏในพระอัยการว่าเป็นตำรวจใหญ่ และเป็นมหาดเล็ก

หลักฐานข้อมูลที่ปรากฏในยุคกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี มีข้อมูลเกี่ยวกับโขนสมัครเล่นที่สอดคล้องกันอยู่ในเรื่องผู้แสดง ซึ่งในยุคกรุงศรีอยุธยามีข้อมูลผู้เล่น ชักนาคตีกดาบรรพ์ เป็นมหาดเล็กเป็นลิงและเทวดา ตำรวจเล็กเป็นยักษ์ ในยุคกรุงธนบุรีก็ปรากฏว่าผู้เป็นเจ้าของคณะโขน ก็มีบรรดาศักดิ์เป็นมหาดเล็ก และตำรวจวัง เช่นเดียวกัน ยุคอยุธยาข้อมูลในด้านรูปแบบการแสดง ชุดโขน เวลาในการแสดง และบทพากย์ ยุคกรุงธนบุรีมีรายละเอียดเรื่องการจัดการแสดง ผู้ศึกษาจะรวบรวมและวิเคราะห์เป็นวิวัฒนาการของคณูปการของโขนสมัครเล่น ยุคที่ 1 พ.ศ.1893 - 2325 ดังนี้

⁵² เรื่องเดียวกัน., หน้า 38 และ 43.

173077045

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 1

ผู้แสดง ในสมัยอยุธยาไม่มีข้อมูลมากนัก แต่คาดว่าผู้แสดงคือ *มหาดเล็กและตัวรวจเลก* (สะกดตามกฎมณเฑียรบาล) ที่ถูกเกณฑ์ตามกฎมณเฑียรบาล การเล่นซั๊กนาคตีกดำบรรพ์ในพระราชพิธีอินทริภิเษก ซึ่งจะสอดคล้องกับสมัยกรุงธนบุรีที่พบว่า คณะโขนที่ปรากฏคือ *หลวงอินทรเทพ*⁵³ *ขุนราชเสนี*⁵⁴ *หลวงรักษาสมบัติ*⁵⁵ *ขุนอินทรพิทักษ์*⁵⁶ และ *หมื่นเสนาะภูบาล*⁵⁷ ซึ่งมีตำแหน่งที่เป็นข้าราชการใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ตำแหน่งที่ควบคุมมหาดเล็ก และตำแหน่งที่ควบคุมตำราวจรักษาพระองค์

บทโขน โขนเล่นเรื่องรามเกียรติ์มาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หลักฐานสำคัญคือ รามเกียรติ์คำพากย์ยาวติดต่อกันไป สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าบทพากย์อย่างยาวใช้เล่นหนึ่ง บทพากย์อย่างสั้นใช้เล่นโขน อย่างไรก็ตามทั้งหนึ่งและโขนใช้การพากย์ เจริจา และเพลงหน้าพาทย์เป็นพื้นเช่นเดียวกัน รามเกียรติ์คำพากย์แม้ใช้เล่นหนึ่งแต่ก็อาจตัดทอนมาใช้เล่นโขนได้ ส่วนเรื่องรามเกียรติ์คำฉันทเป็นบทสำหรับอ่าน รามเกียรติ์กรุงเก่าและรามเกียรติ์กรุงธนบุรีใช้เล่นละคร เฉพาะรามเกียรติ์คำพากย์มีเนื้อหาตั้งแต่ลักสีดาถึงกุมภกรรณล้ม แสดงว่าในทางหนึ่งและโขนมีเนื้อหาสำหรับเล่นมากพอควร

เครื่องแต่งกายและหัวโขน ปรากฏรายละเอียดไม่มาก ในกฎมณเฑียรบาล การเล่นซั๊กนาคตีกดำบรรพ์ และ จดหมายเหตุลาลูแบร์ ทราบเพียงว่า สวมหัวโขน เป็นรูปยักษ์ ลิง และมนุษย์ ถืออาวุธเทียม

⁵³ คาดว่าเป็นชื่อคณะโขนที่เรียกกันอย่างย่อของ “พระอินทรเทพตีสรีสมุหะพระตำราจใหญ่ซ้าย” เพราะ “อินทรเทพ” เป็นชื่อประจำตำแหน่งนี้ ตามพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง เป็นหนึ่งใน 4 ตำราจที่ต้องคอยอารักขา พระมหากษัตริย์

⁵⁴ ปรากฏในหมายรับสั่ง ไม่พบบรรดาศักดิ์ที่ใกล้เคียง

⁵⁵ คาดว่าเป็นชื่อคณะโขนที่เรียกกันอย่างย่อของ “ขุนรักษาสมบัติจำบำเรอหัดกหลังฎีกาให้จ่าย” ในไอยการตำแหน่งนาพลเรือนสังกัดกรมคลัง น่าจะมีฝีมือดี จึงโปรดให้นำมาขึ้นหน้าพระแก้ว และแสดงโรงใหญ่ในท้องนาหลวงอีก

⁵⁶ โขนคณะนี้ไม่ใช่ของกรมขุนอินทรพิทักษ์ แต่เป็นของ “ขุนอินทรพิทักษ์” ซึ่งเป็นข้าราชการ ตามธรรมเนียมเมื่อเจ้านายทรงกรมจะมีขุนนางเป็นเจ้ากรมตามอิสริยยศของเจ้านายพระองค์นั้น เช่น กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เจ้ากรมคือหมื่นสุรินทรรักษ์ เป็นต้น ดังนั้น เจ้าฟ้าจุ้ยเมื่อทรงกรมเป็นกรมขุนอินทรพิทักษ์ เจ้ากรมจึงเป็นขุนอินทรพิทักษ์ โขนคณะนี้น่าจะเป็นของ **ขุนอินทรพิทักษ์** เจ้ากรมของเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ พระมหาอุปราช ซึ่งใน พ.ศ.2322 เจ้าฟ้าพระองค์นี้ได้เสด็จไปรับพระแก้วมรกตด้วย ส่วนกรมขุนอินทรพิทักษ์ อีกพระองค์หนึ่งไม่ได้เป็นเจ้าฟ้า แต่เป็นพระญาติทางฝ่ายพระชนก ตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระชราภาพและสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ พ.ศ.2319

⁵⁷ คณะโขนของ “หมื่นเสนาะภูบาล” ซึ่งมีตำแหน่งชัดเจนอยู่ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นเจ้ากรมปีพาทย์ขวา คาดว่าด้วยควมที่มีวงปีพาทย์อยู่แล้ว จึงฝึกหัดโขนไว้เพื่อจัดแสดงด้วย

ดนตรี วงปี่พาทย์ประกอบการแสดงโขนนั้น ไม่ปรากฏในหมายรับสั่งว่าต้องมีวงปี่พาทย์มาเล่นให้ไม่ว่าการแสดงอะไร จึงพิจารณาว่าคงเป็นพนักงานปี่พาทย์หลวง และเจ้ากรมปี่พาทย์ซ้าย/ขวา อย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา คอยจัดการให้เจ้าพนักงานปี่พาทย์ไปเล่นให้การแสดงโขน โดยเป็นที่รู้จักตามหมายว่าหากมีโขนก็ต้องจัดวงปี่พาทย์ไปให้ โรงละ 2 วง จึงไม่เขียนกำกับลงไปในหมายรับสั่ง

การจัดการ การปกครองในยุคกรุงศรีอยุธยามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการแสดงโขน เพราะโขนถือเป็นเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ จึงพบหลักฐานว่าการแสดงโขนประกอบในงานพระราชพิธี งานพระเมรุ และงานสำคัญทางศาสนา สังคมกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นสังคมเจ้าขุนมูลนาย ใช้ระบบไพร่และระบบศักดินาในการปกครอง โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง และมีเสนาบดี 4 ฝ่าย คือ ขุนเมือง ขุนวัง ขุนคลัง และขุนนา ซึ่งขุนทั้ง 4 จะเป็นเจ้ากรม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียกว่า “จตุสดมภ์” กรมที่ดูแลรับผิดชอบงานเกี่ยวกับพระราชพิธี คือ กรมวัง⁵⁸ เมื่อถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991 – 2031) ทรงปฏิรูปการปกครอง โดยเพิ่ม **กรมมหาดไทย** ดูแลกิจการพลเรือน และ **กรมกลาโหม** ดูแลกิจการทหาร ซึ่งเป็นแยกกิจการของพลเรือนกับของทหารให้ชัดเจน กรมมหาดไทยนั้น ควบคุมกรมทั้ง 4 เดิม โดยมีการเปลี่ยนชื่อกรมคือ “กรมเวียง” เป็น “กรมนครบาล” “กรมวัง” เป็น “กรมธรรมาธิการ” “กรมคลัง” เป็น “กรมโกษาธิบดี” และ “กรมนา” เป็น “กรมเกษตรธิการ”⁵⁹ สืบทอดต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี แม้จะมีการศึกษาสงครามอยู่เสมอ แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานการจัดมหรสพอยู่เสมอ เมื่อว่างเว้นจากศึกสงครามก็มีการพัฒนานาฏกรรม พระมหากษัตริย์ทรงดูแลให้เป็นของหลวง อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ มาตลอด โดยจัดการแสดงให้ผู้ชมสามารถเดินเลือกชมมหรสพต่าง ๆ ตามใจชอบ ทรงสนับสนุนลงพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดโขน และมหรสพอื่น ๆ อีกมาก เพื่อให้ประชาชนของพระองค์มีความสุข หากพิจารณาจากโครงสร้างการปกครอง ผู้รับผิดชอบจัดงานพระราชพิธีคือ “กรมวัง” ตามพระราชประสงค์

รูปแบบการแสดง ในยุคกรุงศรีอยุธยา ปรากฏตามหลักฐานว่า โขนปลุกโรงเล่น มีกระบวนรบของยักษ์กับลิง เป็นมหรสพกลางวัน ก่อนแสดงมีการ “ดำเนินครู” หรือโหมโรงไหว้ครู ก่อนเล่น แล้วเบิกโรงจับลิ้งหัวค้ำ และมีโขนช่องระथा แต่ในยุคกรุงธนบุรี ปรากฏทั้ง โขนกลางแปลง

⁵⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), หน้า 38; เรื่องเดียวกัน.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 45 - 46.

โขนในเรือสามป่าน และโขนโรง ในงานออกพระเมรุ ซึ่งมีการจัดบ่อยครั้ง และมีข้อมูล ดังนี้ เมื่อมีการแสดงโขน ก่อนวันแสดงจะมีหมายรับสั่งให้มิก่อสร้างพื้นที่ทั้งหมดก่อน ซึ่งงานก่อสร้าง อย่างงานพระเมรุ นั้นเป็นงานใหญ่ที่ใช้คนมาก อย่างไร งานพระเมรุสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ใช้การ “ลงขัน” พนักงานกรม “จตุสดมภ์” ทั้ง 4 กรม ช่วยกันสร้าง ระथाใหญ่ 16 ระथा โรงโขนใหญ่ 2 โรง ระथा 16 ต้น โรงโขนช่องระथा 15 โรง โรงเทพทอง 1 โรง และต้นกล้วยพฤกษ์ 10 ต้น⁶⁰ แล้วมอบหมายให้ พันจัน เกณฑ์เครื่องเล่น (มหรสพ) คือ เป็นผู้เกณฑ์มหรสพต่าง ๆ มาแสดงให้ได้ตามหมายรับสั่ง โดย พันจัน นี้อยู่มาจาก “พันจันทนุมาศ” ซึ่งเป็น 1 ใน 4 หัวพันมหาดไทย โดยตำแหน่ง หัวพันอีก 3 ตำแหน่งคือ “พันพุดอนุราช” “พันภานุราช” “พันเกาอศวราช” เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายพลเรือน มีหน้าที่ในการเกณฑ์คนเมื่อมีงานพระราชพิธี

โอกาสในการแสดง นิยมแสดงประกอบงานออกพระเมรุ งานสมโภชพระ และสมโภชวัด คาดว่ามีการแสดงเพื่อความบันเทิงทั่วไปด้วย เช่น โขนโรงใหญ่ที่ สมเด็จพระนารายณ์ มอบให้เป็นการปลอบขวัญเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ แต่อาจจะไม่ใหญ่โตมากจึงไม่ได้บันทึกไว้ หรือหลักฐานยังไม่ปรากฏ

คุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 1

การเตรียมความพร้อมของกำลังพล ในยุคที่มีการสงครามอยู่ตลอดเวลา การเตรียมความพร้อมของกำลังพลมีความสำคัญมาก การที่ผู้เล่นโขนคือมหาดเล็ก และตำรวจเล็ก นั้นหมายถึงว่า เป็นทหารรักษาพระองค์ที่อยู่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์มากที่สุด เมื่อมีช่วงว่างเว้นจากศึกสงคราม โขนจึงเป็นการละเล่นเพื่อความบันเทิงของเหล่านักรบ และมากไปกว่านั้นการละเล่นนี้ยังทำให้ทหารได้ออกกำลังกาย ฝึกการใช้อาวุธ และความพร้อมเพรียงไปในตัว

การตรวจสอบกำลังพลและแสดงกำลังพล โขนนั้นนิยมแสดงให้ราษฎร และแขกบ้านแขกเมืองชม อย่างไรในบันทึกของลาลูแบร์ ยิ่งถ้าเป็นการแสดงโขนที่ใช้คนจำนวนมาก ยิ่งต้องมีการเกณฑ์ทหารเข้ามามาก จึงเป็นการตรวจสอบกำลังพลที่มี และสามารถแสดงกำลังพลทำให้ผู้ใดที่คิดกบฏ หรือแขกบ้านแขกเมืองที่มีความคิดในการจะมาศึกษาเพื่อเข้ามาโจมตี เกรงกลัวต่อพระราชอำนาจ

⁶⁰ อี่ยม ปัทมชยางกูร และ คณะ, ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี, หน้า 8.

สรรเสริญกษัตริย์ตามความเชื่อสมมติเทพ พระมหากษัตริย์เปรียบเป็นพระราม หรือพระนารายณ์ หลายชนชาติบริเวณสุวรรณภูมิมีความเชื่อเดียวกัน ซึ่งเป็นความเชื่อตามศาสนา พราหมณ์ การแสดงโขนโดยใช้เรื่องรามเกียรติ์นั้นย่อมนับเป็นการสรรเสริญกษัตริย์ให้ราษฎรเคารพ เลื่อมใส และยำเกรงในพระบารมี

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 1 มีเกิดขึ้นในหลายด้าน เพราะเป็นการริเริ่มในการเล่น โขน จึงมีวิวัฒนาการขึ้นในแทบทุกด้าน ทั้งผู้แสดง การจัดการแสดง รูปแบบ เครื่องแต่งกาย และวงปี่ พาทย์ ส่วนคุณภาพการยังมีไม่มาก เนื่องจากปรากฏหลักฐานการแสดงเพียงไม่กี่ครั้ง และเป็นการแสดง ในงานมหรสพสมโภชเท่านั้น

ต่อไปเป็นข้อมูลของ โขนสมัครเล่น ยุคที่ 2 เข้าสู่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ในการตั้งกรุง รัตนโกสินทร์ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จนถึงปีที่คณะ โขนสมัครเล่น ของรัชกาลที่ 6 เมื่อดำรงอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ก่อตั้งขึ้น ในปลายรัชกาลที่ 5

4.3.2 ยุคที่ 2 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 – 2452

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายราชธานีอีกครั้ง มาอยู่ปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทรงสถาปนากรุง รัตนโกสินทร์รัตนโกสินทร์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.2325 ยังคงระบอบการปกครอง ระบบไพร่และระบบศักดินา อย่างแผ่นดินที่ผ่านมา แล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูศิลปวิทยาการด้านต่าง ๆ รวมถึงโขนด้วย โปรดเกล้าฯ ให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิตและทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้น มีความ ยาวถึง 50,286 คำกลอน ตั้งแต่ต้นจนจบสมบูรณ์ ซึ่งในภายหลังนิยมนำบางส่วนมาทำเป็นบทร้องของ โขนโรงในจนถึงปัจจุบัน นอกจากโขนหลวงโรงหนึ่งแล้วแล้ว ยังมีโขนของสมเด็จพระอนุชาธิราช กรม พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทอีกโรงหนึ่ง ในพระบรมมหาราชวังนั้น โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงมหรสพ ขึ้นทางด้านตะวันตกของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำหรับแสดงโขนละครในพระราชพิธีต่าง ๆ ต่อมา พ.ศ.2339 โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมราชาชนกออกถวายพระเพลิงอีก ครั้งหนึ่ง ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง เนื่องจากเมื่อสมเด็จพระปฐมบรมราชาชนกเสด็จสวรรคตที่ เมืองพิษณุโลกนั้นบ้านเมืองระส่ำระสาย จึงมิได้มีการพระราชพิธี งานพระเมรุในครั้งนั้นมิมหรสพ สมโภช มีบันทึกอยู่ในพระราชพงศาวดาร ความว่า

173077045

“ในปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช 1157 นั้น การทัพศึกว่างลง ทรงพระราชดำริ จะถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิ สมเด็จพระชนกาธิเบศร สอนงพระเดชพระคุณ เพราะเมื่อสมเด็จพระชนกาธิเบศรสวรรคต เป็นเวลาบ้านเมืองเกิดจลาจล พระราชวงศานวงศ์กระจัดพลัดพรายกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระพี่นาง สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ก็หาได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระชนกาธิเบศรไม่ จึงโปรดให้สร้างพระเมรุมาคขนาดใหญ่และเครื่องมหรสพสมโภช เหมือนอย่างการพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่า

เจ้าอนัมก๊กและองค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิเบศร เจ้ากรุงกัมพูชา เมื่อได้ทราบข่าว ก็แต่งทูตให้คุมสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย ช่วยในการพระเมรุทั้ง 2 เมือง

ครั้น ณ เดือน 5 ปีมะโรง อัฐศก จุลศักราช 1158 การพระเมรุสร้างเสร็จแล้ว วันขึ้น 13 ค่ำ โปรดให้แห่พระบรมสารีริกธาตุ ออกมาสู่พระเมรุมีการมหรสพสมโภช 3 คืน 3 วัน แล้ว ครั้นวันแรม 1 ค่ำ จึงแห่พระบรมอัฐิสมเด็จพระชนกาธิเบศรสู่พระเมรุ กระบวนแห่พระบรมอัฐิครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงพระราชยานโยงพระบรมอัฐิเอง สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ก็ทรงพระราชยานโปรยข้าวตอกนำมาในกระบวนและพระราชวงศานวงศ์ทรงรูปสัตว์สังเค็ด ประคองผ้าไตรเข้าในกระบวนแห่ด้วยหลายพระองค์ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในครั้งนั้นเป็นอเนกประการ

อนึ่งในการมหรสพสมโภชพระบรมอัฐิครั้งนั้น มี**โขนชักกรอกโรงใหญ่** ทั้ง**โขนวังหลวง และวังหน้า** แล้วประสมโรงเล่นกลางแปลง เล่นเมื่อศึกทศกรรฐ์ ยกทัพกับ 10 ชุน 10 รถ โขนวังหลวงเป็นทัพพระราม ยกไปแต่ทางพระบรมมหาราชวัง โขนวังหน้าเป็นทัพทศกรรฐ์ ยกออกจากพระราชวังบวรฯ มาเล่นรบกันในท้องสนามหน้าพลับพลา ถึงมีปืนบาหะรียมรางเกวียนลากออกมายิงกันดังสนั่นไป ครั้นถึงวันแรม 4 ค่ำ เชิญพระบรมธาตุแห่กลับแล้ว เวลาบ่ายวันนั้นถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิด้วยไม้หอมต่าง ๆ และในเวลาถวายพระเพลิงพระบรมอัฐินั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ช่วยกันทรงเชิญพระจิตกาธาน ซึ่งประดิษฐานพระบรมอัฐิไว้ด้วยพระหัตถ์ถันถวายพระเพลิงเสร็จ รุ่งขึ้นโปรดให้แห่พระอังคารไปลอยตามพระราชประเพณี⁶¹”

⁶¹ เจ้าพระยา ทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 4, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2555), หน้า 268 - 269.

งานถวายพระเพลิงสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก นั้น เป็นงานพระเมรุที่ใหญ่โตเทียบได้กับงานมหรสพสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงถึงวิวัฒนาการและความมั่งคั่งของกรุงรัตนโกสินทร์ ความยิ่งใหญ่ของโขนกลางแปลงที่ประชันกันระหว่างโขนวังหลวงกับโขนวังหน้า เป็นเหมือนการวัดกำลังทหารของทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งโขนหลวงสังกัดอยู่ในกรมมหาดเล็กหลวง⁶² ซึ่งวังหน้ามีโขนวังหน้าที่สังกัดในมหาดเล็กวังหน้าเช่นกัน อยากรแสดงกำลังของฝ่ายตน จนนำไปสู่การที่กองทัพฝั่งลงกาไม่ยอมแพ้ตามบท สู้กันจริงจังจนมีผู้บาดเจ็บ จำนวนผู้เล่นเมื่อพิจารณาจากพื้นที่การแสดง คือ สนามหลวงแล้ว คงมีจำนวนเหมือนกองทัพที่จะรบกันจริง ๆ นอกจากนั้นยังมีวิวัฒนาการของ โขนโรง ที่นำเอาออกมาติดตัวละครให้เหาะได้ เรียกกันว่า โขนซักรอก อีกอย่างหนึ่ง

เอกสารชิ้นที่ 2 ที่กล่าวถึง งานถวายพระเพลิงสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก คือ โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิ พระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ใน พ.ศ.2352 เริ่มรัชกาลที่ 2 (พ้นงานมาถึง 13 ปี) คัดในส่วนที่เกี่ยวกับโขน ความว่า

“◎โรงโขนโรงหุ่นจิว	ลครโรง
ธราช่องธธาโยง	เชือกไว้
ที่ประทับพลับพลาโอง	ทอดแผนก
ทั้งสี่สนมไส้	สฤชต์แล้วตามเกณฑ์ ⁶³ ”
“◎มหฤคพรบสิ่งไส้	สรรพพรรณ
โขนต่อโขนประชันกัน	เก่งกริ้ว
หุ่นต่อหุ่นเสมอชั้น	ชิงชนะ กันนา
ลครต่อลครจิว	ต่อจิวประชันกัน
◎โรงหนึ่งโขนเหล่านเมื่อ	หลุมมาน
สมเด็จพระองค์อวตาร	ตรัสใช้

⁶² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ, ประวัติบุคคลสำคัญ (บรรณกิจ: กรุงเทพฯ, 2531), หน้า 392.

⁶³ กรมหมื่น ศรีสุเรนทร์, โคลงสุภาพงานพระเมรุกลางเมืองถวายพระเพลิง พระบรมอัฐิ (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2469), หน้า 21.

ให้นำอำมรงค์กาญ	จนกับ ไสบนา
ไปส่งองค์อนุชให้	ราพร้ายรมดี
๑) โรงหนึ่งเสียงเล่าเร่ง	กลองตีง
พยุหัยกษโยธาอิง	โห่ร้อง
พลลิงวิงถับถึง	โถมจับ
ราพบุตรวางศรต้อง	ลักษณะล้มในสนาม ⁶⁴ ”
“๑) โขนหุ่นหนังจิวช่อง	ระธาราย
คู่เบเนอันนิยาย	ย่างพื่อน
หุ่นจีนหุ่นลาวทวาย	มอญพม่า
มีมากหลากหลายซ้อน	แซ่ซ้องอิงคินึง ⁶⁵ ”

เนื้อความในโคลงนี้ พิจารณาว่า บทแรก เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เสด็จมาทอดพระเนตรโขนที่พลับพลา บทที่ 2 การประชันกันระหว่างมหรสพต่าง ๆ บทที่ 3 โขนโรงหนึ่งเล่นเริ่มตั้งแต่ตอน “หนูมานถวายแหวน” ไปถึง “ทศกัณฐ์ลงโทษหนูมาน” บทที่ 4 โขนอีกโรงหนึ่งเล่นตอน “ศึกนาคบาศ” บทที่ 5 เกี่ยวกับบรรยากาศของงานที่มหรสพต่าง ๆ ประชันกันจนเสียงดังอื้ออึง

นอกจากงานพระเมรุและงานสมโภชทางศาสนาแล้ว ยังมีโขนสมโภชในพระราชพิธีอื่น ๆ เช่น เมื่อ พ.ศ.2329 โปรดเกล้าฯ ให้หล่อปืนใหญ่ขึ้นอีกกระบอกหนึ่งคู่กับพระยาตานี ณ สนามหน้าโรงละครข้างทิศตะวันตก ริมถนนประตู่เศษไชยศรี ความว่า

“แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานคิดหล่อปืนขึ้นอีกบอก ๑ ให้เป็นคู่กันกับปืนที่ชื่อว่าพระยาตานี และเมื่อจะหล่อปืนนั้นเกณฑ์ทองข้าราชการ ทองบุ๋มฟ้าพ่อแม่เอา เอาแต่ทองเหลือง ทองแดง ตามเบี้ยหวัด ตั้งแต่ ๑๐ ตำลึงขึ้นไป เบี้ยหวัดซ่ง ๑ ก็เอา น้ำหนักทอง

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 32 - 33.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 36.

ซึ่ง ๑ เท่ากับเงิน ให้เกณฑ์เอาทองมาส่งตามเบี้ยหวัด ตั้งกองรับทองส่งทองที่โรงละครใหญ่ ที่
 หล่อป็นนั้นหล่อที่หน้าโรงละครข้างทิศตะวันตก ริมถนนประตู่วิเศษไชยศรีเมื่อสุ่มพิมพ์เวลา
 ปายนั้น โปรดให้จัดพวกโขนข้าหลวงเดิม กับพวกละครสมทบเข้าบ้าง ให้เล่นโขนละคร
 กลางแปลงตั้งแต่เวลาบ่ายจนค่ำ เสด็จทอดพระเนตรอยู่จนโขนละครเลิก รุ่งขึ้นเวลาเช้าจึง
 หล่อป็น ครั้งนั้นหล่อทีเดียวก็ได้บริสุทธ์ พระราชทานชื่อ นารายณ์สังหาร คู่กับพระยาตานี
 แล้วโปรดให้หล่อขึ้นอีก ๖ บอก ชื่อมารประไลย ๑ ไหววรนพ ๑ พิรุณแสนห่า ๑ พลิกพระ
 สุธาหาย ๑ พระอิศวรปราบจักรวาล ๑ พระกาฬผลาญโลก ๑ ทำโรงขึ้นไว้เป็นคู่ๆ กันข้าง
 ถนนประตู่วิเศษไชยศรี”⁶⁶

ในเนื้อความไม่ระบุรายละเอียดมากนัก จึงไม่ทราบว่าเล่นตอนอะไร มีลักษณะการเล่น
 อย่างไร แต่ทราบว่าโขนที่มาเล่นคือ “โขนข้าหลวงเดิม” ซึ่งคาดว่าเป็นโขนของราชการในพระองค์
 ตั้งแต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก รับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า
 กรุงธนบุรี พิจารณาน่าจะเป็น กองทหารมหาดเล็ก และ/หรือ พระตำรวจราชของครักษ์ หรือ คือ
 กลุ่มทหารที่ใกล้ชิดพระองค์นั่นเอง

ในพ.ศ.2336 ปรากฏโขนเล่นบนเวทีติดล้อเลื่อนแห่งทางสถลมารค (บนบก ถนน) ในงานวัน
 สมโภชทรงผนวชสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ ความว่า

“ลุดีกราช 1155 ปีฉลูเบญจศก มีการสมโภชพร้อม โขนละครหุ่นจิวมอญรำ ครอบการ
 เครื่องเล่น ทำล้อเลื่อนตามทางสถลมารค สุดอย่างที่จะงามตา ได้เห็นแล้วฟังมาแต่ก่อน ๆ ไม่
 เสมอแห่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ องค์เอง พระพวงษนรินทร์ตาม
 เสด็จ...มีการสมโภชแห่งเครื่องเล่นเรื่องรามเกียรติ์ อุนรุทศ, อิเหนา, มิใช่แห่งรูป รูปภาพ แต่
 ล้วนละครโขนขึ้นรำร้องบนจักรชกล้อเลื่อนตามทางสถลมารค มีตาแต่สองตาดูไม่เห็นทั่ว
 จะพรรณาเหลือกำลัง ทั้งผู้ขับร้องคนร้ายอยู่ จึงรวมงามไว้ใน (ในย) ตา อันการมทรศพ
 สมโภชทรงผนวชเฉลิมวงษ์พงษ์กระษัตริย์สืบมา”⁶⁷

การแสดงโขนแห่งทางสถลมารคนี่ สอดคล้องกับการแสดงแห่งสมโภชตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
 เมื่อมีการพบข้างสำคัญ แต่เหตุที่ไม่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบันคงเป็นเพราะต้องใช้ทุนและทรัพยากร

⁶⁶ เจ้าพระยา ทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 4, 1, หน้า 169.

⁶⁷ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชวิจารณ์ จดหมายเหตุความทรงจำ ของ พระเจ้าไปก้าเธอ กรมหลวงนริ
 นทรเทวี (เจ้าตรอกวัดโพ) ตั้งแต่จุลศักราช 1129 ถึงจุลศักราช 1182 เปนเวลา 53 ปี (พระนคร โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2451),
 หน้า 261 - 262 และ 264.

อย่างมาก แสดงให้เห็นถึงความร่ำรวยของทั้งกรุงศรีอยุธยาและรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1

โขนวังหน้า หรือโขนของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์แรก) ซึ่งเป็นพระอนุชาใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 โขนโรงนี้ไม่ปรากฏข้อมูลมากนักนอกจากงานถวายพระเพลิงสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ไม่ปรากฏข้อมูลว่าทำการแสดงอื่น คาดว่าอาจจะมิช่วยราชการเกณฑ์ไปบ้าง หากโขนหลวงไม่เพียงพอ หรือติดราชการสำคัญอื่น ๆ เมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเสด็จสวรรคตไม่นานนั้นปรากฏว่าพระโอรสหรือพระธิดาสืบทอด โขน มีเพียงละครผู้หญิงสืบทอดกันไปตามนั้น

อนึ่ง หมายรับสั่งที่เคยมีรายละเอียดการจัดการมหรสพสมโภช อย่างในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในรัชกาลนี้ย่อให้กระชับขึ้น เช่น งานพระราชทานเพลิงศพพระยานครราชสีมา พ.ศ.2340 มีเนื้อความที่เกี่ยวกับมหรสพว่า

“...รุ่งขึ้น วัน เดือน 3 แรม 2 ค่ำ เพลาบายจะได้พระราชทานเพลิงทรงพระกรุณาพระราชทาน โขน หนึ่ง หุ่น ต้นกล้วยพฤษ์ นั้นให้จตุสดมภ์ทั้ง 4 จัดแจงโรงโขน หุ่น ทำต้นกล้วยพฤษ์ให้พร้อม อนึ่งให้พันจันทจัดแจงดอกไม้เพลิงระथा ดอกพุ่ม ดอกรุ่ง ให้โขน หุ่น หนึ่ง ไปเข้านอนโรงเพลาค่ำ ณ วัน เดือน 3 ขึ้น 15 ค่ำ รุ่งขึ้น ณ วัน เดือน 3 แรม 1 ค่ำ จะได้เล่นถึงวัน เดือน 3 แรม 2 ค่ำ”⁶⁸

คาดว่าเป็นเพราะข้าราชการเริ่มเข้าใจหน้าที่การงานของตนดีกว่าสมัยกรุงธนบุรี จึงไม่จำเป็นต้องแจกแจงรายละเอียด แต่ข้อเสียคือรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการแสดงโขนได้หายไปด้วย เช่น ค่าเบี้ยเลี้ยง หรือมอบหมายให้โขนคณะใดมาเล่น เป็นต้น การจัดงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าชั้นรองลงมา จะไม่มีการสร้างพระเมรุ แต่จะไปที่วัดสุวรรณธาราม มีโขน หุ่น หนึ่ง ไปเล่น แต่ไม่ได้มีทุกงาน งานที่มีโขน อาทิ ศพพระยานครราชสีมา พระศพเจ้าหญิงพินทวดี ศพท้าวสมศักดิ์ ศพพระยาวิเศษจางวางสุภรัต งานที่ไม่มีโขน อาทิ ศพเจ้าขรัวยายพระเจ้าลูกเธอ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (พ.ศ.2352 - 2367) ทรงรับราชการและช่วยราชการพระราชบิดาในแผ่นดินกรุงธนบุรี จึงทรงได้ใช้การปกครองแบบเดียวกับพระราชชนก

⁶⁸ ยิ้ม ปิ่นทองยงกุล และ คณะ, ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525), หน้า 41.

สภาพบ้านเมืองกรุงรัตนโกสินทร์จึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ทรงสนพระทัยในงานวรรณกรรมมาตั้งแต่ครั้งที่ดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ โดยปรับแก้จากบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ตั้งแต่ “พระรามให้หนุมานไปถวายแหวนแก่นางสีดา” ไปถึง “พระรามกับนางสีดากลับเมือง” ซึ่งในภายหลังได้รับความนิยมนำบางส่วนไปเป็นบทร้องของโขนโรงในจนถึงปัจจุบัน และทรงพระราชนิพนธ์คำพากย์รามเกียรติ์ตอนพรหมาสตร์ นาคบาศ นางลอย และเอราวัณ ไว้สำหรับพากย์โขนและหนัง (ใหญ่) รัชสมัยนี้นอกจากโขนหลวงที่สังกัดในกรมโขนแล้ว ยังมีโขนของ **พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์**⁶⁹ พระราชโอรสองค์ใหญ่ มีครูโขนที่ต่อมาเป็นครูนาฏศิลป์คนสำคัญคือ **ครูเกษ พระราม**⁷⁰

อนึ่ง หมายถึงเกี่ยวกับการมหรสพมีลักษณะไม่แตกต่างจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังตัวอย่าง หมายถึง พระราชทานเพลิงศพพระบวรญาณมุณีวัดราชบุรณะ พ.ศ.2358

“ด้วย พระยารักษมณเฑียร รับพระราชโองการไล่เกล้า ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ สั่งว่า จะชักศพพระบวรญาณมุณี วัดราชบุรณะ แต่กุฎีมาลงเรือขนาน ณ สะพานวัดราชบุรณะ สวด 4 สร้าง 32 รูป พระราชทานฉันทเพลเวลาหนึ่ง จะได้มีโขน หุ่น ทั่งทาน ต้นกล้วยพฤษ์ ครั้นเวลาบ่ายจะได้พระราชทานเพลิง เวลาค่ำจะได้มีหนัง 2 โรง ดอกไม้พุ่มดอกไม้เพลิงตามธรรมเนียม และเครื่องศพนั้น ให้เอาเครื่องศพพระปัญญาวิสารเถร วัดราชลัทธิ ไปตั้งรับศพที่เรือขนานและที่เมรุด้วยนั้น...⁷¹”

หมายถึงสั่งสิ้นกระษัตริย์ และมีรายละเอียดเพียงเท่าที่จำเป็น บางหมายใช้คำว่า “จัดมหรสพพอสมควร” พิจารณาว่าคือให้ผู้รับหมายใช้วิจารณญาณของตนตัดสินว่าควรจะต้องจัดงานระดับไหน งานพระราชทานเพลิงศพบางงานไม่มีการแสดงโขน หัวพันจันที่มีหน้าที่เกณฑ์เครื่องเล่นคงจะต้องเทียบกับงานพระราชทานเพลิงศพที่ผ่านไปตามศัคนา ว่างานนี้ควรจะมีมหรสพมากน้อยเพียงใด ควรจะมีโขนหรือไม่

⁶⁹ พระราชอิสริยยศเดิมของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

⁷⁰ ต่อมา เป็นครูครอบโขนละครของหลวงและโขนของผู้มีบรรดาศักดิ์ในสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

⁷¹ ยิ้ม ปิ่นทองกูร และ คณะ, ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2528), หน้า 64.

เมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2367 - 2394) ทรงมีพระราชหฤทัยตั้งมั่นจะทำนุบำรุงศาสนา และการค้าขายเป็นหลัก จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกโขนละครหลวง โขนข้าหลวงเดิมของพระองค์จึงย้ายไปสังกัดพระเจ้าลูกยาเธอ **พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ** (แต่ภายหลังฝึกหัดละครตามความนิยม) เหล่าศิลปินกระจัดกระจายไปอยู่ตามบ้านของเจ้านาย แม้จะรู้ว่าเป็นการไม่สมควรในขณะนั้น แต่ยังมีกรฝึกหัดเล่นโขนกัณอยู่ แม้พระองค์ จะไม่โปรดแต่ไม่เคยลงพระราชอาญาอันใด จึงมีผู้ฝึกหัดกันหลายโรง เช่น โขนของ **กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ (ตันราชสกุล กุญชร)** พระราชโอรส ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 กับเจ้าจอมมารดาศิลา ตั้งแต่ยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น ทรงหัดโขนละครที่วังบ้านหม้อ โขนของ **เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)** เป็นแม่ทัพและนำทัพรบชนะหลายครั้ง ฝึกหัดโขนขึ้นโรงหนึ่ง ภายหลังให้ตัวโขนไปฝึกละครแทนตามความนิยม และโขนของ **เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)** เป็นพระราชโอรส ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และเป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าพระยาสุรธรรมมนตรี (พัฒน์ ณ นคร) เริ่มฝึกหัดโขนขึ้น หลังจากที่มีแต่ละครผู้หญิงตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แล้วสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้มีโขนละครไว้เป็นเครื่องประดับของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

อนึ่ง แม้จะ โปรดเกล้าฯ ให้เลิกโขนละครหลวง แต่ปรากฏใน จดหมายเหตุงานฉลองพระประธานวัดสุทัศนเทพวราราม⁷² ว่ามีทั้งโขน ละคร จีว และมอญรำ ดังนี้

“มทรสพฉลองพระประธานวัดสุทัศนเทพวราราม "ณ วันพุธ เดือน 1 แรม 1 ค่ำ พระโองการรับสั่งให้ชักพระที่ทรงหล่อพระประธาน หน้าตัก 2 วา 3 คอกคืบ มาประทับสมโภช มีกรรมทรสพพร้อม ณ พระทวารประตูวิเศษไชยศรี ณ วันพฤหัสบดี เดือน 2 แรม 2 ค่ำ ชักพระพุทธรูป ทรงเลื่อนชักแห่ประโคมฆ้องกลองชัยชนะครั้นครั้น สนั่นเสียงมโหรี จีนไทยแขกมอญ มีโรงโขนละคร จีว มอญรำ พุณพูนเมืองเนื่องหนุนมานมัสการ ทั้งได้ดูงานมทรสพสมโภชที่สมเด็จพระเจ้ารามธิบดีบรมบาท เสด็จทรงพระราชทาน (ราชทรยาน, ราชยาน) เสด็จตามชินาจารย์ พระพุทธิวงศ์ ประทับทรงเสด็จยังพลับพลาแล้วชะลอเลื่อนทับตะพานมาตลอดพัน ราษฎรกล่นเกลื่อนกว่าหมื่นพัน ชวนกันมาวันทาเข้าชักพระพร้อมหน้าจนขึ้นถึงทศทิศสถาพรอุโบสถปรากฏกรรมทรสพสมโภช สำเนียงเสียงเสนาะโสต ปราโมทย์โมทนา ปี่พาทย์ทำบุชาลักร้อยวง ฉลองพระพุทธรวงค์ชินาวาร สโมสรรแสน เขมมเบรียบเปรม

⁷² เป็นที่เริ่มสร้างตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1

อิมด้วยครัทธา ถ้วนหน้าประชาชน พระโองการรับสั่งขนานนามวัดให้ชื่อวัดสุทัศนเทพ
ธาราม”⁷³

ปรากฏในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 3 ในการชักพระศพกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ และการ
ปฏิสังขรณ์และฉลองพระอารามต่าง ๆ ดังนี้

“ในเดือน ๔ นั้น ได้ชักพระศพกรมหมื่นสุรินทรรักษ์และศพเจ้าคุณวังหน้า ซึ่งป่วย
โรคโอบราณถึงอนิจกรรมในปีขาลนั้นอายุได้ 50 ปี เข้าสู่พระเมรุวันจันทร์เดือน 4 แรม 2 ค่ำ
(28 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2373) ครั้น ณ วันพุธ เดือน 4 แรม 4 ค่ำ (2 มีนาคม พ.ศ.2373)
พระราชทานเพลิง แล้วสมโภชอุชิอิวัน 1 คืน 1 ที่ปลับปลาวังหน้า มีโขนโรงใหญ่ติดรอก”⁷⁴

“ในปีเถาะนั้น น้ำลด แล้วโปรดเกล้าฯ ให้จัดการฉลองวัดราชโอรสารามซึ่งเป็นวัด
ข้าหลวงเดิม และวัดปลับ ด้วยทรงผนวชอยู่วัดนั้น ให้ปฏิสังขรณ์แล้วประทานชื่อวัดราชสิทธิ์
วัดภคินีนาถชำระุดมากก็โปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นด้วย วัดท้ายตลาดที่ได้เสด็จอยู่แต่ยังพระเยาว์ก็
โปรดให้บูรณะขึ้นประทานชื่อวัดโมฬีโลกย์ วัดอรุณราชอาราม 1 วัดระฆัง 1 วัดพระยาทำ 1
วัดสุวรรณ 1 วัดสระเกศ 1 วัดเหล่านี้ได้ทรงบูรณะ การก็ยังไม่สำเร็จ แต่โปรดให้ฉลองเสีย
ครั้ง 1 ก่อน ณ วันอาทิตย์ เดือน 2 ขึ้น 13 ค่ำ ได้ถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ที่วัดราชโอรส
พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ก็มารับที่นั่นทุก ๆ พระอาราม รุ่งขึ้น วันจันทร์ เดือน 2 ขึ้น 14
ค่ำ เป็นวันสวดมนต์เย็น ก็ได้ฉลองพร้อมกัน มีการมหรสพทุกพระอาราม แต่วัดราชโอรสนั้น
ให้มีโขนโรงใหญ่ติดรอกตรงหน้าปลับปลาข้าม ปลุกปลับปลาลงมาริมคลองหน้าวัด เวลาค่ำ
ให้มีการละเล่นหน้าปลับปลาด้วยเรือ และเกณฑ์เรือประพาสข้าราชการร้องลักรวาดอกสร้อย
ที่เกาะหน้าปลับปลา เวลาเย็นเสด็จไปฟังสวดพระพุทธมนต์เป็นกระบวนพยุหยาตรา ทรงเรือ
พระที่นั่งชัยสุพรรณหงส์ มีเรือกระบวนรูปสัตว์ทั้ง 3 วัน”⁷⁵

พิจารณาได้ว่าแม้จะไม่มีโขนละครหลวง แต่เมื่อเป็นงานสมโภชใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้มีมหรสพ
สมโภชอย่างพระราชประเพณีที่เคยทำสืบกันมา อนึ่ง สังเกตว่า “โขนชักรอก” คงได้รับความนิยมนำ
ไปเล่นในงานสมโภชใหญ่ คาดว่าคงเป็นการแสดงที่ยิ่งใหญ่และตระการเหมาะแก่งานสมโภชใหญ่

⁷³ กรม ศิลปากร, จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530), หน้า 111.

⁷⁴ เจ้าพระยา ทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 4, เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2555), หน้า 1096 - 1097.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 1105.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394 - 2411) ขึ้นครองราชย์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมโขนหลวงเช่นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ กรมโขนจึงกลับมีขึ้นมาอีกครั้ง ทรงพระราชนิพนธ์บทละครสามเกียรติ์ไว้ 3 ตอน คือ ตอน พระรามเดินดง บทเบิกโรงตอนนารายณ์ปราบหนทุก และตอนพระพิราพเข้าสวน ซึ่งในภายหลังโขนโรงในนำเฉพาะแม่บทนางนารายณ์ ในบทเบิกโรงนารายณ์ปราบหนทุกมาจนปัจจุบัน เมื่อกรมพระพิทักษ์เทเวศร์สิ้นพระชนม์ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ ได้รับช่วงต่อคณะโขนละครเป็นสมบัติของราชสกุล “กุญชร” โดยปรากฏว่าโขนคณะนี้ได้ตัวโขนมีชื่อหลายท่านจากโขนวังหลวง เช่น

ครูคุ้ม พระราม ครูโขนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อเริ่มเป็นโขนวังหลวง ต่อมาย้ายไปอยู่กับคณะโขนของราชสกุล กุญชร เป็นครูของพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ซึ่งต่อมาเป็นครูโขนพระ - นาง ของ **คณะโขนสมัครเล่น** ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ครูแผน หนุมาน ครูโขนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อเริ่มเป็นโขนวังหลวง ต่อมาย้ายไปอยู่กับคณะโขนของราชสกุล กุญชร เป็นครูของพระดึกดำบรรพ์ ประจง (เพิ่ม สุศรีวาทะ) ซึ่งต่อมาเป็นครูโขนลิงของคณะโขนสมัครเล่น ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

และ **ครูคง ทศกัณฐ์** ครูโขนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อเริ่มเป็นโขนวังหน้า ต่อมาย้ายไปอยู่กับคณะโขนของราชสกุล กุญชร

นอกจากนั้น ยังมี **ครูทองอยู่ พิเภก** หรือ นายทองอยู่ สุวรรณภารต ตระกูลเป็นมหาดเล็ก เป็นโขนหลวงใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 มีฉายาสร้อยชื่อแตกต่างจากผู้อื่นเพราะเล่นพิเภกได้ดีทั้งกระบวนให้ขบขัน และกระบวนให้โศกเศร้าน่าสงสาร เป็นบิดาของพระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต) และพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)⁷⁶

ต่อมา เมื่อละครหลวง (ละครผู้หญิงของหลวง) กลับมีขึ้นครั้งนั้น เจ้านายและขุนนางที่ได้ฝึกหัดละครตามแบบหลวง เล่นมาแต่ในรัชกาลที่ 3 ต่างเกรงว่าจะเป็นการเล่นแข่งของหลวง ความทราบถึงพระกัณฐ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ประกาศเมื่อ ณ วันอังคาร เดือน 9 แรม 7 ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. 2398 ใจความช่วงหนึ่งว่า

⁷⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ, ประวัติบุคคลสำคัญ, หน้า 392 - 393.

“...ด้วยพระยาวรพวงศ์พิพัฒน์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน ในพระบรมมหาราชวังและพระบวรราชวังให้รู้จึ่งทั่วกันว่า แต่ก่อนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีละครผู้หญิงแต่ในวังหลวงแห่งเดียว ด้วยมีพระราชบัญญัติห้ามมิให้พระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝีกหัดละครผู้หญิง เพราะฉะนั้น ข้างนอกจึงไม่มีใครเล่นละครผู้หญิงได้ ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดละคร เป็นแต่ว่าทรงแข่งชกตีเตียนจะไม่ให้ผู้อื่นเล่น ถึงกระนั้นก็มีผู้ลักเล่นเงียบๆ อยู่ด้วยกันหลายราย มาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ พระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้ใดเล่นละครผู้ชายผู้หญิงก็มีได้ทรงรังเกียจ ทรงเห็นว่ามีละครด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้น จะได้เป็นเกียรติแผ่นดิน

เดี๋ยวนี้ท่านทั้งปวงเห็นว่าละครในหลวงมีขึ้น ก็ห้ามใครเล่นละครเหมือนอย่างแต่ก่อน ไม่ คอยจะกลัวผิดและชอบอยู่ การอันนี้มิได้ทรงรังเกียจเลย ท่านทั้งปวงเคยเล่นอยู่แต่ก่อนอย่างไรก็ให้เล่นไปเถิด ในหลวงมีการงานอะไรบ้าง ก็จะได้โปรดให้หาเข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรบ้าง จะได้พระราชทานเงินโรงรางวัลให้บ้าง ผู้ใดจะเล่นก็เล่นเถิด ขอยกแต่รัดเกล้ายอดอย่าง 1 เครื่องแต่งตัวลงยาอย่าง 1 พานทองหีบทองเป็นเครื่องยศอย่าง 1 เมื่อบททำขวัญยกแต่แต่ตรสังข์อย่าง 1 แล้วอย่าให้ชุดบุตรชายหญิงที่เขาไม่สมควรเข้ามาเป็นละคร ให้เขาได้ความเดือดร้อนอย่าง 1 ขอห้ามไว้แต่การเหล่านี้ ให้ท่านทั้งปวงเล่นไปเหมือนอย่างแต่ก่อนเถิด

ประกาศมา ณ วันอังคาร เดือน 9 แรม 7 ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช 1217⁷⁷

โปรดเกล้าฯ ให้มีพระบรมราชานุญาตให้มีการฝีกหัดละคร (ละครผู้หญิง) กันได้อย่างเปิดเผย เจ้านายหลายพระองค์และขุนนางหลายท่านต่างก็ฝีกหัดละครขึ้นไว้ในสำนักของตน⁷⁸ พิจารณาได้ว่าคงมีการฝีกหัดละครกันอย่างแพร่หลาย ประกอบกับโรงบ่อนใช้วิธีดึงคนเข้าเล่นโดยจ้างละครเข้าไปแสดงในระหว่างเล่นการพนัน จึงทำให้ละครผู้หญิงได้รับความนิยมมาก คณะโขนเดิมหลายคณะจึงหันไปฝีกหัดละครแทน โขนจึงลดความนิยมลงในช่วงนั้น

⁷⁷ ตำนานละครอิเหนา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 170 - 171.

⁷⁸ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน, หน้า 69.

ต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411 - 2453) ขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระราชกิจมาก ช่วงต้นของการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระองค์ ซึ่งยังทรงพระเยาว์ (ขึ้นครองราชย์ พ.ศ.2411 เมื่อพระชนมายุ 15 พรรษา) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จึงได้แต่งตั้ง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแทน เมื่องานพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 นั้นเสร็จสิ้น พ.ศ.2413 จึงเสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์ และเมืองเบตาเวีย (เกาะชวา ปัจจุบันคือประเทศอินโดเนเซีย) กลับถึงกรุงเทพฯ พ.ศ.2414 แลเสด็จประพาสอินเดียต่อไปในปีเดียวกัน แลกลับถึงกรุงเทพฯ พ.ศ.2415 จนถึง พ.ศ.2416 มีพระชนม์มายุครบ 20 พรรษาแล้ว จึงทรงผนวชและเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 หลังจากนั้น พระองค์ทรงเตรียมการปฏิรูปการปกครองหลายประการ จึงเป็นเหตุที่ไม่ได้รับสั่งให้ชนหลวงออกแสดง ปราบกฏในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ความว่า

“วัน พุธ เดือน 2 ขึ้น 9 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1240...

.2. รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์⁷⁹ ว่าชนหลวงซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เล่นในการฉลองวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ นั้น ท่านให้พระสุนทรตราตรวจของ พระสุนทรทำบัญชีขึ้นฉบับ 1 ของชำรุดมาก ด้วยชนไม่ได้เล่นมากกว่า 8 ปีแล้ว จะขอรับพระราชทานสร้างขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง⁸⁰”

จากข้อความด้านบนแสดงให้เห็นว่าชนหลวงไม่ได้แสดงเลยมากกว่า 8 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2413 - 2421 หลังจากการสร้างเครื่องชนหลวงขึ้นใหม่นั้น จึงเริ่มฟื้นฟูชนหลวงขึ้นมาอีกครั้ง ต่อมาปรากฏว่าเจ้าพระยาสุรวงศ์คนเดียวกันนี้ ขอพระราชทานเบี้ยเลี้ยงหัดชน ใน พ.ศ.2423

“วันที่ 4224 วันศุกร์ แรม 12 ค่ำ เดือน 7 ปีมะโรง โทศก จุลศักราช 1242...

2 ทุ่มเศษเสด็จออกทอดพระเนตรสังเวช พระมหาเอม 4 ประโยควัดพระเชตุพน ถวายเทศน์มหาสมณสูตรกัณฑ์หลวงจบแล้วมีผ้าสะบงรูปเทียนสดับปกรณ์ ของพระสัพพัญญูองค์ละสิ่ง เหมือนเทศน์เวรถวายเทศน์กัณฑ์เจ้าภาพ ทรงกับสมเด็จพระเจ้ากรมพระเรือการพระเมรุ

⁷⁹ “เจ้าพระยาสุรวงศ์” มีนามเต็มว่า “เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ นามเดิม วร หรือ วอน สกุล “บุนนาค” รับราชการมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้เป็น เจ้าหมื่นไวยวรนาถ เป็น หัวหมื่นมหาดเล็ก ต่อมาเป็น พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ เป็น จางวางมหาดเล็ก และตำแหน่งสุดท้ายเป็นพระสมุหกลาโหม

⁸⁰ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 8 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2479), หน้า 76.

เจ้าพระยาสุรวงค์เฝ้าด้วย กับเจ้าพระยาสุรวงค์ทูลขอเบี้ยเลี้ยงหัตถ์ขอนั้นโปรดพระราชทาน
พระบรมราชานุญาต 4 ทู่มเศษเสด็จขึ้น”⁸¹

จึงพิจารณาได้ว่า เจ้าพระยาสุรวงค์ หรือ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์⁸² ผู้นี้คือผู้ดูแลโขนหลวง
ในพระบรมราชูปถัมภ์ในช่วงนั้น หากพิจารณาจากตำแหน่งของท่านดำเนินมาจากสายมหาดเล็กจน
ตำแหน่งสุดท้ายเป็น สมุหพระกลาโหม จึงคาดว่าผู้แสดงโขนในสมัยนั้นเป็นมหาดเล็กสายทหาร ซึ่ง
สอดคล้องกับข้อมูลในยุคที่ผ่านมา จากนั้นโขนหลวงได้ออกแสดงเป็นช่วง ๆ นานครั้งจะมีการแสดง

โขนผู้หญิงของเจ้าหมื่นสรรพ์เพชฌัญญูภักดี (เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์
หลาน กุญชร)) ปรากฏโขนผู้หญิงของเจ้าหมื่นสรรพ์เพชฌัญญูภักดี (บรรดาศักดิ์เดิมของ เจ้าพระยา
เทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อวันที่ 5 เดือน อังคาร ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 8 ปีระกา จุล
ศักราช 1246 (พ.ศ.2427) เป็นวันรับช้างพลายสำคัญ จึงมีงานมหรสพสมโภช มีความตอนหนึ่ง
กล่าวถึงโขนผู้หญิง ที่แสดงเป็นโขนรอกอีกด้วย

".... กระบวนทั้งปวงเดินเลยไป ช้างพลายสำคัญเข้าโรงสมโภช ๆ คราวนี้ ปลุกเหนือ
พลับพลาลงมาที่หน้าพลับพลาขึ้นปลุกโรงโขนรอก แต่เป็นโขนผู้หญิงของเจ้าหมื่นสรรพ์
เพชฌัญญูภักดี แต่โขนผู้ชายขึ้นปลุกโรงได้ลงไปอีก โรงช้างพลายสำคัญนั้นก็เหมือนกับทุกคราว
มา มีฉัตรทอง เงิน นาค ราชวัฏไม้จริงล้อมชั้นใน ฉัตรเบญจรงค์ราชวัฏไม้ไผ่ล้อมรอบเหมือน
ทุกคราวมา มีมณฑปอาบน้ำและโรงการมหรสพต่างๆเหมือนกับกาลแต่ก่อน..."⁸³

พิจารณาว่าโขนซักรอกผู้หญิงคณะนี้ คงจะเป็น **สมัครเล่นในทางโขน** แต่อาจจะเล่นละคร
เป็นหลัก ไม่เช่นนั้นคงต้องปรากฏหลักฐานว่ามีชื่อเสียงมากกว่านี้ และได้แสดงบ่อยกว่านี้แน่ แต่อาจ
เป็นไปได้ว่าการแสดงอาจจะยากเกินไปที่ผู้หญิงจะแสดงได้บ่อยครั้ง หรือการที่ตัวแสดงผู้หญิงถึอรอก
ยกขึ้นสูง ผู้ชมที่เป็นผู้ชายและเป็นเจ้านายผู้ใหญ่คงไม่โปรดนัก

⁸¹ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 9 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2478), หน้า 133 - 134.

⁸² คือ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ศักดินา 10000 เป็น สมุหพระกลาโหม มีสามัญญาว่า “เจ้าคุณทหาร” หรือ “เจ้าคุณกลาโหม” ที่
กลายเป็นชื่อ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ในปัจจุบัน อ้างอิงจาก ประวัติของท่านเจ้าพระยาสุรวงษ์
ไวยวัฒน์ [สมุหพระกลาโหม]. (2431, 23 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 5, ตอน 33. หน้า 288.

⁸³ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 19 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484),
หน้า 111.

การแสดงโขนเริ่มเล่นตอนเย็นจนถึงดึก การแสดงใกล้บริเวณพระบรมมหาราชวัง เริ่มมีการแสดงที่ยาวนานไปถึงช่วงกลางดึกบ่อยครั้ง เนื่องจากในเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2427 ซึ่งเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง - ชูโต) ซึ่งขณะนั้นยังมีบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าหมื่นไวยนารถ” ได้ถวายเครื่องกำเนิดไฟฟ้า 2 เครื่องจากประเทศอังกฤษ จึงได้มีการจ่ายกระแสไฟฟ้าที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ทำให้การแสดงโขนสามารถแสดงได้ยาวนานถึงกลางคืน ดังเช่นปรากฏในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เมื่อวันที่ พุศ ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 จ.ศ.1249 (พ.ศ.2430) ความว่า

“เวลาบ่าย 5 โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินออกพระเมรุท้องสนาม เสด็จขึ้นทางพระที่นั่งทรงธรรม ประทับพระเมรุ मुख ตะวันออก สดับปกรณ์เหมือนวันก่อนแล้ว เสด็จประทับพลับพลาทรงธรรม พระโพิธวิงศาจารย์ ถวายเทศนาธาตุกถา มีพระพิธีธรรมสวดด้วยเหมือนกัน แล้วเสด็จออกพลับพลา มวย ทรงโปรยแลมีการอื่น ๆ เหมือนวันก่อน วันนี้มีมวญคู่ 1 รำจ้าวคู่ 1 เวลาค่ำทรงจุดดอกไม้ แลทอดพระเนตรหนังใหญ่หน้าจอ **โขนรอก**จนเวลายามเศษเสด็จขึ้น ทางพลับพลาทรงธรรมเสด็จออกพระเมรุมีสดับปกรณ์ แล้วเสด็จมาทรงธรรมเหมือนกัน พระอมรมโสมถวายเทศนายมก พระพิธีธรรมวัดหงส์สวด เวลา 4 ทุ่มเศษเสด็จขึ้นวันนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องราชอิสริยยศมงกุฎสยาม”⁸⁴

โรงโขนซ็กรอกบริเวณพระบรมมหาราชวังนั้น ปรากฏว่ามีการแสดงตั้งแต่ยามหนึ่ง (18 - 21 น.) ถึงกลางดึกบ่อยครั้ง คาดว่าเป็นโรงที่มีไฟฟ้าส่องสว่าง แต่หากเป็นโขนโรงอื่นยังเล่นเป็นมหรสพกลางวันกันตามประเพณีเดิม ถือเป็นวิวัฒนาการในการจัดการแสดงโขนทั้งอาชีพและสมัครเล่น มหรสพกลางวันหลายประเภทเริ่มมีการปรับเปลี่ยนเวลาในการแสดงในตอนกลางคืน

ภาพถ่ายโรงโขนโรงรำในงานพระเมรุ การถ่ายภาพเริ่มมีความนิยมมากขึ้น ในช่วงรัชกาลที่ 4 - 5 จึงมีปรากฏมีภาพถ่ายที่หลากหลายมากขึ้น ภาพถ่ายพระเมรุในการพระศพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2430⁸⁵ แสดงให้เห็นถึงลักษณะของโรงโขนโรงรำระหว่างระทาอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นรูปแบบของพระเมรุในช่วง รัชกาลที่ 1 - 4

⁸⁴ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 23 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2510), หน้า 70.

⁸⁵ นนทพร อยู่มั่งมี, ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2559), หน้า 162.

ภาพที่ 4.14 พระเมรุในการพระศพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบ
ปรปักษ์ พระราชโอรสใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2430
ที่มา: นนทพร อยู่มั่งมี, 2559

จากภาพถ่ายสามารถวิเคราะห์ได้ว่าโรงโขนระหว่างระथाในสมัยนั้น เป็นโรงที่สร้างด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงจาก กว้างประมาณ 8 – 10 เมตร (ขึ้นกับระยะของระथा) มีผ้าซึงตรงกลางกั้น (บ้างเป็นผ้าสีบ้างเป็นผ้าขาว) หากโรงโขนมีกำลังอาจมีการวาดฉากประดับไว้ เว้นช่องซ้ายและขวาให้ตัวละคร ออก บางโรงซึ่งผ้าด้านหลังอีกชั้นคาดว่าเพื่อให้ตัวละครเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย เป็นการแสดงลักษณะพื้นที่การจัดแสดงในโรงระหว่างช่องระथाของโขนและมหรสพอื่น ๆ ที่แสดงในงานออกพระเมรุ

โขนหลวงย้ายไปอยู่ภายใต้การดูแลของขุนนาง ใน พ.ศ.2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้การกำกับราชการ กรมมหรสพ กรมหุ่น กรมโขน กรมรำโคม และกรมเป็พาทย์ หรือมหรสพหลวงทั้ง 5 กรม อยู่ในการควบคุมของ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร)⁸⁶ โขนหลวงจึงย้ายไปอยู่ภายใต้การปกครองของขุนนางในครั้งนั้น

⁸⁶ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) ได้สืบทอดคณะโขนจาก พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุณฤทธิ สิ้นพระชนม์ ซึ่งเป็นคณะโขนของราชสกุลกุญชร เมื่อ พ.ศ.2423 ตัวโขนในคณะนี้เป็นครูโขนต่อมาในคณะโขนสมัครเล่น ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นโอรสของพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ กับหม่อมสุด พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ เป็นพระโอรสของกรมพระพิทักษเทเวศร์ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 กรมพระพิทักษเทเวศร์ทรงมีโชนมาตั้งแต่ในรัชกาลที่ 3 เมื่อสิ้นพระชนม์ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ รับสืบทอดเป็นสมบัติของตระกูลมาพร้อมกับการบัญชาการกรมม้าในรัชกาลที่ 4 และได้รับหน้าที่ว่าการกรมมหรสพกับกรมหุ่นหลวงด้วย โชนขณะนี้ได้โชนฝีมือดีจากวังหลวง เช่น ครูคุ้ม พระราม (ครูของพระยานัฏกานูรักษ์) กับ ครูแผน หนูมาน (ครูของพระดึกดำบรรพ์ประจง) และจากโชนวังหน้า เช่น ครูคง ทศกัณฐ์ เมื่อพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ สิ้นพระชนม์ในพ.ศ.2423 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ครูเหล่านี้ และครูท่านอื่น ๆ ได้สืบทอดมาถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ พร้อมกับการบัญชาการกรมมหรสพและกรมหุ่นหลวงต่อมาใน พ.ศ.2436 ได้โปรดเกล้าให้ว่าการ กรมโชน กรมรำโคม และกรมเป็พาทย์ เป็นอันว่าเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้ว่าการกรมเกี่ยวกับการแสดงไว้ทั้งหมด⁸⁷

เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นผู้มิประสภารณในการบริหารคณะโชนของราชสกุลกุญชร และมีหัวก้าวหน้า จึงมีการสร้างสรรค์การแสดงให้มีความน่าสนใจมากขึ้น เช่นในการแสดงเพื่อต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากยุโรป ในช่วงวันเตรียมงาน เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2440 บรรยายบรรยายกาศงานไว้ว่า

“เวลาบ่าย 5 โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จออกทางพระทวารกลางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ทรงพระดำเนินลงบันไดอัมรินทร์ทางตะวันออก ประทับรถพระที่นั่งพร้อมด้วยตำรวจทหารแห่นำตามเสด็จ พระราชดำเนินออกประตูพิมานไชยศรีวิเศษไชยศรี ไปหยุดรถพระที่นั่งนำพลับพลาห้องสนามหลวงแล้ว ทรงพระดำเนินทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ ซึ่งพระวรราชธิดา กรมหมื่นปราบปรปักษ์ แลพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ พร้อมด้วยกรรมการแลสมาชิก ได้จัดตั้งแต่งพลับพลาแลบริเวณห้องสนามหลวงทำเป็นบ้านเมือง คือ ค่ายพระราม เมืองลงกา เมืองชิตขิน กรุงศรีอยุธยา ประดับด้วยป่าไม้ต้นไม้ใหญ่เล็กแลดูเขาเหมือนของจริง แลจุดโคมไฟฟ้า โคมยี่ปุ่นปักธงเที่ยวต่างๆ แสงสว่างไสวทั่วไปทั้งบริเวณห้องสนามหลวง เพื่อตั้งแต่งไว้เพนที่

⁸⁷ ธนิต อยู่โพธิ์, โชน, หน้า 75 - 76.

จะเล่นโขนกลางแปลง ในการสมโภชพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์นั้น เวลา
เกือบทุ่ม เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง”⁸⁸

เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ปูรงให้โขนกลางแปลงมีฉากเข้ามาเพิ่มเติม และใช้โคมไฟฟ้า
และโคมญี่ปุ่น ช่วยให้พื้นที่การแสดงท้องสนามหลวงในเวลากลางคืนสว่างไสวไปทั่ว ทำให้รูปแบบใน
การแสดงโขนมีความวิวัฒนาการไปอีกขั้นหนึ่ง ต่อมาใน พ.ศ.2442 เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงร่วมกันสร้าง “ละครดึกดำบรรพ์”
ในพ.ศ.2442 ที่ได้แรงบันดาลใจจากการแสดงอุปรากรต่างประเทศ (Opera) มีการแสดงบนเวที แบ่ง
เนื้อเรื่องเป็นฉาก ๆ และประดิษฐ์สร้างฉากขึ้นประกอบให้เข้ากับเหตุการณ์ และสถานที่ตามท้องเรื่อง
เมื่อแสดงจบฉากหนึ่งจะปิดม่านลง ซึ่งต่อมาจึงคิดปูรงขึ้นให้โขนบ้าง จึงเกิด “โขนฉาก” ขึ้นอีกอย่าง
หนึ่ง มีกระบวนการเล่นแบบ “โขนโรงใน” มีขับร้อง มีกระบวนรำ มีท่าเต้น มีเพลงหน้าพาทย์ตาม
แบบละครใน แบ่งเนื้อเรื่องเป็นฉากมีการปิดและเปิดม่านระหว่างฉากเช่นกัน เป็นโขนที่ต่อมาสืบทอด
มาในกรมศิลปากรและแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ ยังปูรงเอาวงออเครตราประกอบการแสดง “โขนโรงใน” อีกด้วย

พระเจ้านักวิไลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ.2399 – 2413) พระเจ้านักวิไลรสสุริยวงศ์ เป็นเจ้าหลวง
เชียงใหม่ลำดับที่ 6 ชาวเมืองเรียก **เจ้าชีวิตอ้าว** เพราะสามารถสังตศัตรูคนได้เพียงกล่าวคำว่า อ้าว
ลือชื่อในฐานะนักปกครองผู้มีนิสัยเด็ดขาดเป็นที่เคารพยำเกรงในหมู่ข้าราชการบริวาร เดิมชื่อเจ้าหนานสุริ
ยวงศ์ บุตรพระเจ้านักวิไล ในช่วงพระเจ้านักวิไลประเทศพิราลัย เมื่อ พ.ศ.2397 เจ้าอุปราชพิมพิศาล
รักษาราชการ ซึ่งขัดแย้งแย้งชิงกับเจ้าราชบุตร เมื่อจัดงานปลงศพพระเจ้านักวิไลประเทศได้จัดขุนนาง
ไประงับเหตุพร้อมนำตัวเจ้านายที่ขัดแย้งลงมากรุงเทพฯ เพื่อระงับเหตุพร้อมทั้งพิจารณาหาผู้ดำรง
ตำแหน่งเจ้าหลวงเชียงใหม่สืบไป ระหว่างนั้นเจ้าอุปราชพิมพิศาลถึงอสัญกรรมไปก่อน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศพระยาเมืองแก้วสุริ
ยวงศ์ (เจ้าหนานสุริยวงศ์) เป็นเจ้านักวิไลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2399 พร้อมกับ
แต่งตั้งเจ้าหนานปัญญาเป็นเจ้าอุปราช เจ้าอินทนนท์เป็นเจ้าบุรีรัตน์ (เดิมเรียกเมืองแก้ว) ดังนั้น เจ้ากา
วิไลรสฯ ดำรงตำแหน่งเพราะได้รับการเลือกขึ้นมาโดยพระเจ้าอยู่หัว และพ.ศ.2404 เจ้ากาวิไลรสฯ ได้

⁸⁸ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จุล
ศักราช 1257-1260 (ร.ศ.114-117) (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2525), หน้า 94 - 95.

เลื่อนยศเป็นพระเจ้ากาวิโลรสฯ พระเจ้านครเชียงใหม่⁸⁹ ในเอกสารสำคัญปรากฏชื่อของพระเจ้ากาวิโลรสฯ เกี่ยวกับการฝึกหัดโขนโดย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับแรก เรื่อง “ตำนานละครอิเหนา” ความว่า

“...เพราะฉะนั้นจึงได้เป็นประเพณีสืบมาจนชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ที่พวกโขนหลวง นับอยู่ในพวกผู้ดีที่เป็นมหาดเล็กจนถึงมีบุตรหลานข้าราชการไปฝึกหัดเช่นเล่ากันมาว่า **พระเจ้าเชียงใหม่กาวิโลรสสุริยวงศ์** ได้เคยเป็นตัวอินทรีชิต เมื่อเป็นมหาดเล็กหลวงอยู่ในรัชกาลที่ 1 นั้นเป็นต้น ตามความที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าโขนเป็นการเล่นของผู้ดีที่มีบรรดาศักดิ์เล่นในราชพิธี และชั้นเดิมเป็นผู้ชายเล่น⁹⁰”

และอีกเล่มหนึ่งคือ “ประวัติบุคคลสำคัญ” ความว่า

“เมื่อในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระเจ้ากาวิละพระเจ้าเชียงใหม่ถวายลูกชายลงมาทำราชการคนหนึ่งชื่อสุริยะได้ฝึกหัดเป็นโขนหลวง จนได้เป็นตัวอินทรีชิต แล้วจึงกลับขึ้นไปรับราชการบ้านเมือง มียศศักดิ์ต่อมาโดยอันดับจนถึงรัชกาลที่ ๔ ได้เป็น **พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์** พระเจ้านครเชียงใหม่ คำผู้หลักผู้ใหญ่เล่ากันมาว่า เวลาพระเจ้ากาวิโลรสฯ ลงมาเฝ้าที่กรุงเทพฯ ถ้าเสด็จออกในงานการที่มีโขน พระเจ้ากาวิโลรสฯ เฝ้าอยู่หน้าพลับพลา ถ้าเห็นโขนรำผิด ยังติท่าทางที่บอกแก่เสนาบดีที่อยู่ด้วยกัน ว่าเมื่อพระเจ้ากาวิโลรสเป็นโขนเขารำเช่นนั้นๆ นี้มารำเคลื่อนคลาดแบบแผนไปเสีย ความอันนี้เล่ากันมาเป็นแน่นอนมิใช่นิทาน จึงยกมาแสดงเป็นอุทาหรณ์⁹¹”

ทั้ง 2 เนื้อความมีเนื้อหาใกล้เคียงกัน พิจารณาได้ว่า พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เมื่อครั้งพระเจ้ากาวิละถวายตัวท่านเป็นมหาดเล็ก ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ได้ฝึกหัดโขนหลวงซึ่งคาดว่าคงมีความสามารถในทางโขนในระดับหนึ่ง จึงได้รับเลือกให้เล่นบทอินทรีชิต และน่าจะมีชื่อเสียงพอสมควรจึงทำให้เป็นเรื่องเล่ากันมาจน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นำมายกเป็นตัวอย่าง เมื่อขึ้นครองเมืองเชียงใหม่เป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ แล้วยังสามารถตีเตียนท่าไร่ได้ ต่อมาราชบุตรเขย คือ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ ริเริ่มนาฏยศิลป์ล้านนาเป็นแบบแผน มีละครโรงหนึ่ง มากไปกว่านั้น ราชันดาดา คือ เจ้าดารารัศมี, พระราชชายา ใน

⁸⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล, กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ (เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557), หน้า 113.

⁹⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า 11.

⁹¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติบุคคลสำคัญ, หน้า 392.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ นาฏยศิลป์ภาคกลาง เคยเชิญครูจากกรมศิลปากรให้ไปช่วยสอนบ่อยครั้ง

ข้อมูลของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 2 มีข้อมูลมากขึ้นในทุกด้าน ตามการวิวัฒนาการของเทคโนโลยี และการจัดบันทึก ในช่วงรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 2 แม้ในหมายรับสั่งจะสั้นลงแต่ยังปรากฏว่ามีการแสดงโขนอยู่บ่อยครั้ง ทั้งโขนกลางแปลงครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ 1 และโขนในงานมหรสพสมโภช ในหมายรับสั่งในรัชกาลที่ 2 บทพากย์โขนของรัชกาลที่ 2 ที่ได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน 4 ตอน นางลอย พรหมศาสตร์ นาคบาท และเอราวัณ ในสมัยรัชกาลที่ 3 แม้จะไม่มีโขนหลวง แต่ยังปรากฏการแสดงโขนเป็นมหรสพสมโภชอยู่ ปรากฏคณะโขนของเจ้าที่เป็นเชื้อพระวงศ์ และเจ้าครองนครศรีธรรมราช จนโขนหลวงกลับมีขึ้นในรัชกาลที่ 4 ปรากฏชื่อครูโขนมีชื่อหลายท่าน ที่ได้รับรัชกาลต่อเนื่องไปถึงรัชกาลที่ 5 ซึ่งโขนหลวงได้ถูกย้ายไปอยู่ในการดูแลของขุนนางเป็นครั้งแรก ทำให้มีการแสดงบ่อยครั้งขึ้น และพัฒนาขึ้นอย่างมาก

ต่อไปจะวิเคราะห์วิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 2 จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาข้างต้น

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 2

หน่วยงานหลวงที่รับผิดชอบ เกิดกรมโขนขึ้นมารับผิดชอบในการจัดการแสดงโขนหลวง โดยมีหน้าเกณฑ์เหล่ามหาดเล็กหลวง คัดเลือกตัวแสดง จัดการฝึกซ้อม จัดเก็บเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ อาวุธ และหัวโขน ผสานกับกรมปีพาทย์หลวง เรื่องบทพากย์เจรจา และเพลงที่จะใช้แสดง เพื่อให้ไปแสดงโขนตามหมายรับสั่งของพระมหากษัตริย์

บทโขน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 พระราชานิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ 116 เล่มสมุดไทย และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงพระราชานิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ตั้งแต่ตอนหนุมาณถวายแหวนไปจนถึงตอนทศกัณฐ์ล้ม และตอนฆ่าสีดาไปจนถึงอภิเชกไกรลาศ ซึ่งบทละครในพระราชานิพนธ์ของทั้ง 2 พระองค์ มีอิทธิพลอย่างมากในการทำบทโขนโรงในโดยนำมาทำเป็นบทร้อง หรือนำเนื้อหา มาทำบทโขนจนถึงปัจจุบัน รวมถึงรามเกียรติ์คำพากย์ ตอน พรหมศาสตร์ นาคบาท นางลอย และเอราวัณ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ยังได้รับความนิยมจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีตอน นารายณ์ปราบบนทุก ที่นิยมนำแม่บทนางนารายณ์แปลง ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 มาใช้จนถึงปัจจุบัน

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

เครื่องแต่งกายและหัวโขน หลักฐานเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายและหัวโขน ที่จากในอดีตมีข้อมูลเพียงเล็กน้อย จากภาพถ่ายในโปรชนียบัตร ในพ.ศ.2438 มีองค์ประกอบใกล้เคียงกับยุคปัจจุบัน สิ่งที่แตกต่างชัดเจน คือ กำไลข้อเท้าทองเหลืองของตัวลิง⁹² ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นข้อเท้าผ้าสังวาลสั้นพอดิ้ว หนุมนไม่ถือตรีเพชร และไม่ชัดเจนว่าลายบนชุดโขนเป็นลายดินเงินดินทองหรือไม่ ลวดลายไม่ละเอียดมากนัก

ฉากและเทคโนโลยี ยุคนี้กินช่วงเวลาถึง 127 ปี จึงมีวิวัฒนาการเรื่องเทคโนโลยีไปมาก ตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 มีการประดิษฐ์โรงโขนซักรอก ซึ่งสามารถดึงให้ตัวโขนเหมือนบินไปมาในโรงได้ นอกจากนั้นในโรงยังมีการวาดฉากเหมือนจิตรกรรมฝาผนัง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประดิษฐ์ “โขนฉาก” ขึ้น ให้มีกระบวนการแสดงแบบตะวันตก เล่นบนโรงละคร มีม่านเปิดปิดฉากได้ และมีฉากที่สวยงามประดับประดา นอกจากนั้นเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ยังได้ปรุงโขนกลางแปลง ท้องสนามหลวง โดยใส่ฉากประดับประดา ให้เมืองเป็นพลับพลาที่กรุงลงกาประดับด้วยโคมไฟฟ้า จึงสามารถแสดงเวลาค่ำได้ ทำให้การแสดงโขนมีการแสดงตอนกลางคืนได้ ในงานสมโภชรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับจากประพาสยุโรป

การควบคุมคุณภาพด้วยภาษี การให้มีการเก็บภาษีโขนละครในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 คณะต่าง ๆ ต้องคิดก่อนในการลงทุนจัดการแสดง ไม่ทำให้คณะละครทำการแสดงที่ไม่มีคุณภาพออกมา แต่หากเป็นการเกณฑ์ไปงานหลวง ไม่ต้องเสียภาษี จึงทำให้โขนหลวงซึ่งเป็นมหาดเล็ก ภาษีนี้จึงทำให้โขนหลวงความนิยมไม่ลดลง

โขนหลวงในความดูแลของข้าราชการ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในช่วงต้นรัชกาลยังทรงพระเยาว์จึงไม่ได้มีหมายรับสั่งให้โขนหลวงทำการแสดงเป็นเวลา 8 ปี ข้าราชการไม่กล้าที่จะจัดการแสดง โขนจึงลดความนิยมลงตามลำดับ จนเมื่อมีงานราชการที่มีโขนตามประเพณี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟู และพระราชทานเงินในการบำรุงเครื่องแต่งกายและหัวโขนขึ้นใหม่ ต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เป็นเจ้ากรมและจัดการแสดงตามเห็นสมควร เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล และมีความคิดสร้างสรรค์ จึงทำให้โขนจึงวิวัฒนาการไปอย่างมาก

⁹² ธนิต อยู่โพธิ์ เขียนไว้ในหนังสือโขน ลิงใส่กำไลทองเหลืองเช่นกัน คาดว่ามาเปลี่ยนแปลงในช่วงหลัง พ.ศ.2500

ครูโขน ครูโขนนั้นไม่ปรากฏข้อมูลแน่ชัดในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แต่คาดว่าครูโขนอยู่ในกรมโขน หรือในกรมมหาดเล็ก จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดให้เลิกโขนละครหลวง จึงมีการสืบทอดโขนหลวงกันภายนอกวังหลวง ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูโขนละครหลวง ครูโขนจึงปรากฏชื่อ และเข้ามาสอนโขนภายในวังหลวง ครูคุ้ม พระราม เป็นครูโขนพระ - นาง ครูแผน หนูมาน เป็นครูโขนลิง ครูคง ทศกัณฐ์ และครูทองอยู่ พิเภก เป็นครูโขนยักษ์ ส่วนใหญ่อยู่ในคณะโขนของราชสกุล กุญชร ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ครูรุ่นต่อมาที่รับการสืบทอดต่อมาในคณะโขนราชสกุล กุญชร เช่นกัน คือ ครูทองดี เป็นครูโขนพระ - นาง ครูเพิ่ม เป็นครูลิง และครูทองใบ เป็นครูยักษ์ และรับบรรดาศักดิ์เป็นครูโขนชั้นสัญญาบัตรต่อมา

คุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 2

การมีคณะโขนระดับเกียรตินิยม เป็นพระราชานิยมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดการแสดงโขนและพระราชานิพนธ์บทละคร เรื่องรามเกียรติ์ จึงทำให้ขุนนางในยุคนั้นนิยมมีโขนไว้เพื่อประดับเกียรติยศ เป็นการแสดงกำลังคนที่มี และฝึกซ้อมการรบการใช้อาวุธดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว เกิดโขนมีชื่อในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ขึ้นหลายโรงจึงทำให้เกิดความหลากหลายของรูปแบบการแสดง หรือที่เรียกกันว่า “ทาง” ของโขนแต่ละโรง

เกิดการแข่งขันและพัฒนารูปแบบ เมื่อเกิดโขนขึ้นหลายโรง จึงมีการแข่งขันกันอยู่ในที่ จึงต้องมีการพัฒนา ในเรื่องของวงปี่พาทย์ การพากย์ เครื่องแต่งกาย หัวโขน และกระบวนท่ารำ เพื่อสร้างเอกลักษณ์ ให้เป็นที่จดจำ และได้รับการว่าจ้างไปออกงาน หากโขนหลวงไม่สะดวก โขนคณะอื่นสามารถได้รับการเกณฑ์ไปแสดงเพื่อให้ได้ตามหมายรับสั่งได้ อาทิ คณะโขนของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ที่ได้รับเลือกให้ไปเล่นในงานหลวงบ่อยครั้ง ตั้งแต่ก่อนเข้ามาเป็นโขนหลวง เป็นต้น

โอกาสในการแสดงเพิ่มมากขึ้น จากการที่โขนเป็นการแสดงประกอบพระราชพิธี และงานสมโภชในยุคก่อน เมื่อเข้าสู่รัตนโกสินทร์โขนกลายเป็นการบันเทิงอย่างหนึ่งที่เป็นพระราชานิยมอย่างที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีไฟฟ้าเกิดขึ้นทำให้การแสดงโขนสามารถแสดงในยามกลางคืนได้ ทำให้สามารถแสดงได้ยาวนานขึ้น และมีโอกาสในการแสดงเพิ่มมากขึ้น

การเพิ่มประชากรโขน จากพระราชานิยม เทคโนโลยี ฉากที่สวยงาม เครื่องแต่งกาย หัวโขนที่สวยงาม และการใช้ไฟฟ้าเข้ามาจัดฉาก โขนกลายเป็นนาฏยกรรมที่ทันสมัยได้ และเกิดความ

นิยมมากขึ้น เกิดผู้ที่อยากฝึก อยากเรียนรู้การแสดงโขน และผู้ชมที่ติดตามการแสดงโขนทั้งกลุ่มใหม่ และกลุ่มที่เป็นผู้ที่เคยชมโขนในยุคก่อนได้กลับมาชมโขน จึงทำให้ประชากรโขนเพิ่มมากขึ้น

สร้างงาน โขนชักรอกนั้นเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่น่าทึ่งที่เกิดขึ้นสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 มีการเขียนฉาก และการออกแบบฉากที่สวยงาม ต่อมามีการใช้ไฟฟ้า ประกอบในการแสดงในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อย่างที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดอาชีพใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนเพิ่มมากยิ่งขึ้น ทำให้งานที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนมากขึ้นไปด้วย เช่น ช่างทำหัวโขน ช่างทำเครื่องประดับ ช่างปักชุดโขน ช่างเขียนฉาก ช่างไฟฟ้า เป็นต้น

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 2 เกิดขึ้นในหลายด้าน เนื่องจากเป็นยุคที่มีเวลา ยาวนาน จึงมีเทคโนโลยีเกิดขึ้นใหม่มากมาย แต่ในช่วงต้นยุคจะเป็นในเรื่องของหน่วยงานรับผิดชอบ การจัดแสดงโขน และบทบาทโขนที่มีความไพเราะและได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบันของรัชกาลที่ 2 จนไปถึงช่วงรัชกาลที่ 4 ปรากฏชื่อครูโขนหลายท่าน เช่น ครูทองอยู่ พิเภก มีประวัติว่าเป็นตระกูลมหาดเล็ก มาถึงรุ่นลูก ครูทองใบ สุวรรณภารต ก็เป็นตำรวจ และเมื่อโขนย้ายไปอยู่กับเจ้าพระยา เทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้จัดการแสดงให้ดีขึ้น ใช้ไฟฟ้ามารประกอบทำให้โขนสามารถเล่นในเวลากลางคืนได้ คุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 2 เมื่อมีเชื้อพระวงศ์หลายพระองค์ที่มีโขน จึงเกิดการพัฒนาในทางการแสดง จึงเกิดครูโขนมีชื่อขึ้นหลายคน ต่อโขนหลวงย้ายไปอยู่กับเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ซึ่งทำให้เกิดความนิยมในโขน และเกิดความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ เกิดการเพิ่มประชากรโขน และสร้างงานให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนอีกด้วย

ต่อไปจะนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโขนสมัครเล่นในยุคที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงการก่อตั้งคณะโขนสมัครเล่น ของรัชกาลที่ 6 เมื่อดำรงอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร จนถึงปีที่มีการเริ่มผลิตศิลปินโขนอาชีพจากโรงเรียนนาฏศิลป์

4.3.3 ยุคที่ 3 รัตนโกสินทร์ พ.ศ.2452 - 2488

ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ขณะนั้นทรงประทับอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์ เหล่าเด็ก ๆ ที่

173077045

CU Thesais 5986823353 dissertation / revv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ถวายตัวเป็นมหาดเล็กได้ไปเที่ยวงานวัดแห่งหนึ่ง แล้วหม่อมหลวงพื้น พึ่งบุญ (พระยาอนิรุทธเทวา) บุตรชายคนเล็กของพระนมทวด (พระนมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นมหาดเล็กห้องพระบรรทมในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ไปซื้อหัวโขนกระดาดหัวเล็ก ๆ ขนาดใส่หัวแมวได้กลับมา เมื่อกลับมาถึงพระราชวังสราญรมย์ ได้แจกจ่ายหัวโขนขนาดเล็กแก่มหาดเล็กเด็ก ๆ เอาผูกไว้บนหัว เอาผ้ามาขึงเป็นจ้อ แล้วใช้ปากทำเสียงปีพาทย์พร้อมกับเปิดบทพระราชนิพนธ์ “รามเกียรติ์” ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแสดงกันไป วันหนึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จพระราชดำเนินกลับจากทรงปฏิบัติพระราชกิจภายนอก แต่ไม่มีใครได้ยินเสียงแตรค่านับของกองทหารที่รักษาการอยู่ที่หน้าประตูวัง เพราะบรรดามหาดเล็กเด็ก ๆ กำลังออกโรงเล่นโขนกันอยู่ด้วยความสนุกสนาน มาทราบกันอีกที เมื่อเสด็จมาประทับอยู่ที่หน้าประตูห้องทอดพระเนตรเด็ก ๆ เล่นโขนกันมาครู่หนึ่งแล้ว ครั้นทรงชักใช้ไล่เสียงจนทราบฝ่าละอองพระบาทว่า เด็ก ๆ เล่นกันเพราะชอบและสนุกกับการเล่นนี้⁹³

ต่อมาเมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง “พระนาละ” และได้โปรดเกล้าฯ ให้คณะละครเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) จัดแสดงในงานเฉลิมพระชนมพรรษา รวพ.ศ.2449 ทรงยืมครุโขนละครฝีมือดีจากจากบ้านพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ คือ 1) ครูทองใบ (พระยาพรหมาภิบาล) เป็นครูยักษ์ 2) ครูเพิ่ม (พระตีกคำบรรพ์ประจง) เป็นครูลิง 3) ครูทองดี (พระยานัญญา นุรักษ์) เป็นครูพระและนาง และ 4) ครูแปลก (พระยาประสานดุริยศัพท์) เป็นครูดนตรี มาฝึกสอนมหาดเล็กข้าในพระองค์⁹⁴

เมื่อครุโขนละครฝึกไปได้ระยะหนึ่งแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกแสดงละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระนาละ” โปรดเกล้าฯ ให้ใช้ชื่อว่า “คณะละครหลวงรุ่นเล็ก” ออกแสดงครั้งแรกในงานเฉลิมพระชนมายุ เมื่อวันที่ 30 – 31 ธันวาคม พ.ศ.2451 ต่อมาไปแสดงโขนตอน “องค์ท้อสาร” โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเป็น “โขนสมัครเล่น” ในวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2452 เป็นการทรงช่วยในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมที่ถนนราชดำเนิน (ปัจจุบันเป็นกองบัญชาการกองทัพ) ⁹⁵ โดยมีสูจิบัตรบอกรายนามตัวโขนกับบทร้อง คำพากย์ คำเจรจา และอธิบายเกี่ยวกับความหมายของ “คณะโขนสมัครเล่น” ไว้ว่า

⁹³ วรชาติ มีชูบท, เกร็ดพงศาวดารรัชกาลที่ 6 (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2553), หน้า 40 - 41.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 41.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 42.

“โขนโรงนี้ เรียกนามว่า โขนสมัครเล่น เพราะผู้เล่นเล่นโดยความสมัครเอง ไม่ใช่ถูกกะเกณฑ์หรือเห็นแก่เงินจ้าง มีความประสงค์แต่จะให้ผู้ที่คุ้นเคยชอบพอกัน และที่เป็นคนชั้นเดียวกัน มีความรื่นเริงและเพื่อจะได้ไม่หลงลืมว่า ศิลปะวิทยาการเล่นเต้นรำไม่จำเป็นจะต้องเป็นของฝรั่งจึงดูได้ ของโบราณของไทยเรามีอยู่ ไม่ควรจะให้เสื่อมสูญไปเสีย โขนโรงนี้ได้เคยเล่นแต่ที่พระราชวังสราญรมย์เป็นพื้น แต่ครั้งนี้เห็นว่า ผู้ที่เป็นนักเรียนนายร้อยก็เป็นคนชั้นเดียวกันและเป็นที่ยังอยู่ว่า จะเป็นกำลังของชาติเราต่อไป พวกโขนจึงมีความเต็มใจมาช่วยงาน เพื่อให้เป็นการครึกครื้นถ้าแม้ว่าผู้ที่ดูรู้สึกว่ามันสนุก และแลเห็นอยู่ว่าการเล่นของไทยแท้ก็ยังเป็นสิ่งที่ควรดูอยู่แล้ว ผู้ที่ออกน้ำพักน้ำแรงเล่นให้ดูก็จะรู้สึกได้ว่าได้รับความพอใจยิ่งกว่าได้ สิ้นจ้างอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น ในหมู่ผู้ที่เป็นตัวโขน มีหม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการ คือ

1. หม่อมเจ้าชวลิต⁹⁶ (พระ) ในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์⁹⁷
2. หม่อมเจ้าแววจักร⁹⁸ (พระ) ในพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุพงษ์จักรพรรดิ
3. หม่อมราชวงศ์โป๊ะ⁹⁹ (พิเภก) ในพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นปราบปรปักษ์
4. หม่อมราชวงศ์มานพ¹⁰⁰ (เชน) ในหม่อมเจ้าทัศนภาค
5. หม่อมหลวงเพ็ญ¹⁰¹ (พระอรชุน) บุตรพระยาประสิทธิ์ศุภการ (หม่อมราชวงศ์ลม้าย)
6. หม่อมหลวงพิน¹⁰² (พระลักษมณ์) บุตรพระยาประสิทธิ์ศุภการ (หม่อมราชวงศ์ลม้าย)
7. หม่อมหลวงอรุรา¹⁰³ (องคต) บุตรหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (หม่อมราชวงศ์ปฐม)
8. นายคล้าย¹⁰⁴ (หนูมาน) บุตรเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ)
9. นายพราว¹⁰⁵ (เชน) บุตรเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช (เวก)

⁹⁶ หม่อมเจ้าชวลิต เกษมสันต์

⁹⁷ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ต้นสกุลเกษมสันต์

⁹⁸ หม่อมเจ้าแววจักร จักรพันธ์

⁹⁹ พระยาชาติเดชอุดม (หม่อมราชวงศ์โป๊ะ มาลากุล)

¹⁰⁰ นายชรรค์ หุ้มแพร (หม่อมราชวงศ์มานพ เกษมสันต์)

¹⁰¹ พลเอก เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ)

¹⁰² พลตรี พระยานิรุทธเทวา (ม.ล.พิน พึ่งบุญ)

¹⁰³ พระยานเรนทรราชา (ม.ล.อรุรา คนเนจร)

¹⁰⁴ หลวงวิสุตรอัศดร (คลสย บุณนาค)

¹⁰⁵ จมื่นทรงสุริจิก (พราว บุญยรัตพันธุ์)

10. นายเฉิด¹⁰⁶ (สิงเล็ก) บุตรนายพลตรี พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (แฉ่)
11. นายสุนทร¹⁰⁷ (เสนายักษ์) บุตรพระยาศรีสุนทรโวหาร¹⁰⁸
12. นายประณีต¹⁰⁹ (รามสูร ตัวรบ) บุตรพระยาประชาภิจักรจักร (แฉ่ม)
13. นายประสิทธิ์¹¹⁰ (เสนายักษ์) บุตรพระยาประชาภิจักรจักร (แฉ่ม)
14. นายประเสริฐ¹¹¹ (นาง) บุตรพระยาประชาภิจักรจักร (แฉ่ม)
15. นายประดิษฐ์¹¹² (เขน) บุตรพระยาประชาภิจักรจักร (แฉ่ม)
16. นายอู๊ด¹¹³ (ลิบแปดมงกุฏ) บุตรพระยารัตนโกษา (เล็ก)
17. นายสมบุญ¹¹⁴ (เขน) บุตรพระยาศิรินครเทพลัมพันธ์
18. นายไถ¹¹⁵ (อินทรชิต) บุตรพระอรรธการประสิทธิ์¹¹⁶
19. นายใช้¹¹⁷ (จำอวด) บุตรหลวงธรรการจำกัด (เทียม)
20. นายเล็ก¹¹⁸ (ลิบแปดมงกุฏ) บุตรนายพันตรีหลวงสรสิทธิยานุการ
21. นายโชน¹¹⁹ (ลิบแปดมงกุฏ) บุตรนายสรรพวิไชย (เขน)
22. นายทองแล้ง¹²⁰ (นาง) บุตรขุนัญฎากานุกรักษ์¹²¹

นอกจากผู้ทีกล่าวนามมาแล้วนี้ เป็นบุตรพลเรือนมีหลักฐาน และได้ถวายตัวเป็น
มหาดเล็กอยู่ในสมเด็จพะบรมราชโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร ทุกคน

¹⁰⁶ นายเฉิด บุนนาค

¹⁰⁷ พระสุนทรวาจนา (สุนทร สาลักษณ์)

¹⁰⁸ พระยาตรีภูมิจิต (กมล สาลักษณ์)

¹⁰⁹ จมื่นเทพสิรินทร์ (ประณีต บุนนาค)

¹¹⁰ จำแคว่นประกอบการ (ประสิทธิ์ บุนนาค)

¹¹¹ นายสุดจำลอง (ประเสริฐ บุนนาค)

¹¹² นายประดิษฐ์ บุนนาค

¹¹³ พระยาสุจริตธำรง (อู๊ด สุจริตกุล)

¹¹⁴ พระสนิทรราชการ (สมบุญ ศรินทร)

¹¹⁵ พระยาอุดทราชภักดี (ไถ สุจริตกุล)

¹¹⁶ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล)

¹¹⁷ พระยาราชาอักษร (ใช้ อัครวิเศษ)

¹¹⁸ หมื่นทรงพลหาร (เล็ก สุเรนทรานนท์)

¹¹⁹ นายโชน บุนนาค

¹²⁰ หลวงไพจิตรนันทนาการ (ทองแล้ง สุวรรณการต)

¹²¹ พระยานัญฎากานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณการต)

ในที่สุดนี้ พวกโขนถือโอกาสเพื่อแสดงให้เห็นว่าที่เล่นได้ถึงเพียงนี้ก็เพราะอาศัยความฝึกสอนของครูซึ่งนับว่ามีวิชาอย่างดีที่สุดในสมัยนี้ กล่าวคือขุนระบำภาษา (ครูยักษ์) 1 ขุนนัฏกานุกรักษ์ (ครูพระและนาง) 1 ขุนพ้านกัณจนิก (ครูวานร) 1 จึงควรขอใบท่านทั้ง 3 นี้”

ในวันเดียวกันนั้นยังได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการแสดงรามสูรชิงแก้ว กับพิธิกุ่มภินยา โดยมีผู้แสดงสำคัญคือ ชวง¹²² (เมขลา) หลาบ¹²³ (รามสูรตัวชิงแก้ว) ขุนระบำภาษา¹²⁴ (รามสูรตัวไล่เทวดา) และขุนนัฏกานุกรักษ์¹²⁵ (พระราม) ด้วย

ในการฝึกสอนของคณะโขนสมัครเล่นนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ มีรับสั่งว่า

“โขนสมัครเล่นนี้ต้องให้ดีกว่าโขนหลวงหรือโขนเฉลยศักดิ์ เพราะมีพื้นการศึกษาดีมาแต่เดิม และตามแบบอย่างของอังกฤษ เขาถือว่า ละครสมัครเล่นต้องดีกว่าละครอาชีพเสมอ และอังกฤษก็ได้ยกย่องศิลปินให้เป็นขุนนางเหมือนกัน จึงโปรดให้โขนคณะนี้ฝึกหัดกันอย่างจริงจังและถูกต้องตามแบบแผนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ”¹²⁶

ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเช่นนี้ พิจารณาได้จากช่วงที่พระองค์ทรงเรียนอยู่ที่ประเทศอังกฤษ (พ.ศ.2436 - 2445) ทรงได้ชมการแสดงละครเวทีหลายเรื่องในช่วงปลายของยุควิคตอเรียน (Victorian era) ซึ่งเป็นยุคทองของการละครเวทีสมัยใหม่ ซึ่งมีทั้งละครอาชีพ ละครสมัครเล่น และ ละครนักศึกษา หรือบางครั้งก็ผสมโรงกัน ระหว่างนักแสดงอาชีพ กับนักแสดงสมัครเล่น อย่างที่คนอังกฤษยกย่องนักแสดงสมัครเล่นที่มีฝีมือ เช่น เดวิด แกริก (David Garrick พ.ศ.2260 - 2322) ซึ่งเป็นนักแสดงที่ฝึกหัดตัวเองจากการเป็น นักแสดงสมัครเล่น หลายครั้งจนประสบความสำเร็จมีชื่อเสียง และกลายเป็นแสดงอาชีพ และนักเขียนบท ได้รับการยกย่องจากบทบาท ริชาร์ดที่ 3 (Richard III) ในบทประพันธ์ของ วิลเลียม เชกสเปียร์ (William Shakespeare) ต่อมาได้มีโรงละครตั้งชื่อตามชื่อของเขา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทอดพระเนตรละครที่โรงละครแกริก (Garrick Theatre) 2 ครั้ง ละครใบ้เรื่อง “Cinderella” วันที่ 1

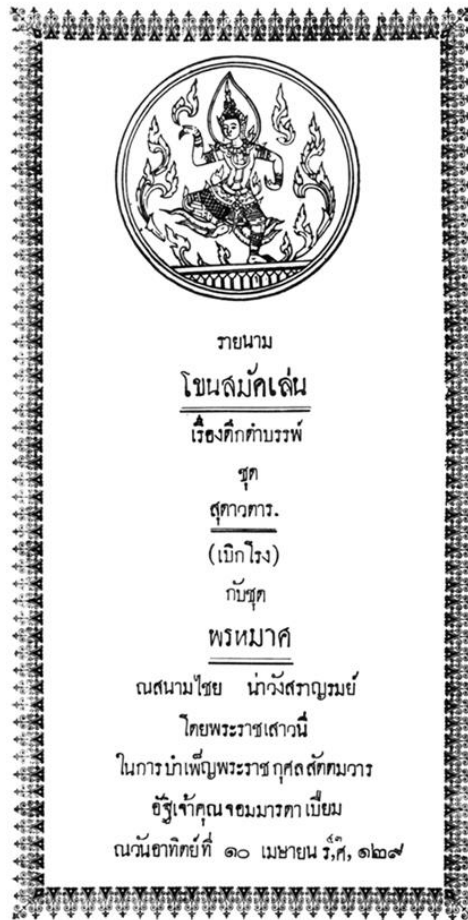
¹²² ชวง สิดา ศิษย์หม่อมต่วน นามเดิม ชวง พัลลภ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาอินทราบาล

¹²³ กุหลาบ ทศกัณฐ์ ละครหลวงในรัชกาลที่ 4 นามเดิม กุหลาบ โกสุมภ์ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระราชวรินทร์

¹²⁴ นามเดิม ทองใบ สุวรรณภารต ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาพรหมภิบาล

¹²⁵ นามเดิม ทองดี สุวรรณภารต ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยานัฏกานุกรักษ์

¹²⁶ เฉลิม เศวตน์นันทน์, อนุสรณ์ศุภหัตถ์ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวตน์นันทน์) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 20 มกราคม 2511 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2511), หน้า 349.

ภาพที่ 4.15 ใบประกาศการแสดง โขนสมัคเล่น ชุต สุดาวตาร (เบิกโรง) กับชุต พรหมาศ
ณ สนามไชย หน้าวังสราญรมย์ วันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2453
ที่มา: ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2517

ในภาพด้านล่างข้างที่นำมาแสดงเป็นช้างเอราวัณ น่าจะเป็น **ช้างพลายมงคล** ที่เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้รับโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ให้เป็นผู้ดูแลช้าง ซึ่งได้รับเป็นของขวัญถวายมาจาก พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าเมืองเชียงใหม่ เนื่องในพระราชพิธีโสกันต์ ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ช้างพลายมงคลนี้มีลักษณะพิเศษที่ไม่ตื่นกลัวคน สามารถเอามาแสดงละครได้ เมื่อหนุมานทำท่าหักคอช้างช้างพลายมงคลก็สามารถแสดงอาการล้มลงได้ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ได้นำไปแสดงในโรงละครดึกดำบรรพ์ในเวลาต่อมา ส่วนผู้แสดงเป็นขบวนเทวดานางฟ้าตามพระอินทร์ คาดว่าเป็นมหาดเล็กรุ่นเด็กที่มาเข้าร่วมแสดง

ภาพที่ 4.16 ภาพที่คาดว่าเป็นการแสดง โขนสมัคเล่น ชุด พรหมมาศ
ณ สนามไชย หน้าวังสราญรมย์ วันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2453
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453 – 2468) ขึ้นครองราชย์แล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เหล่ามหาดเล็กข้าหลวงเดิมที่โตแล้ว เข้ารับราชการในกรมมหาดเล็ก ส่วนมหาดเล็กรุ่นเด็กได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปเรียนอยู่ที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง¹³⁰ และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง

¹³⁰ ปัจจุบันคือโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

กรรมมหรสพ ขึ้นใหม่ โดยคาดว่าในขั้นต้นให้เจ้ากรรมมหรสพเดิม คือ พระมหุศวานุกิจ (เลื่อม ภมรสุต) หลังจากนั้น ทรงมีพระราชดำริจะทรงตั้ง กองเสื่อป่าอาสา ขึ้น ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2454 มีข้าราชการ ทหาร พลเรือน สมัครเข้าเป็นเสื่อป่าจำนวนมาก ในขณะเดียวกัน ก็โปรดเกล้าฯ ให้ หลวงสิทธิ นายเวร (น้อย ศิลป์)¹³¹ ข้าหลวงเดิมมาดูแล กรรมมหรสพ ที่ตั้งขึ้นใหม่ และโปรดให้รับโอนกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการมหรสพ มาขึ้นอยู่ในกรรมมหรสพใหม่นี้ ส่วน กรมโขน ให้เรียกใหม่ว่า กรมโขนหลวง ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (แต่เมื่อถึงคราวออกแสดงจริง พระองค์ทรงดูแลด้วยพระองค์เองทั้งหมด พระยาวิศุกรรมประสิทธิ์ศิลป์ (น้อย ศิลป์) จึงมีหน้าที่โดยตรงไปในงานช่าง เช่น สร้างเครื่องเป่าพาทย์ ประดับงาชุด คาดว่าน่าจะเป็นผู้สร้างเครื่องโขนสำหรับคณะโขนสมัครเล่นด้วย)

การแบ่งศิลปินโขนอาชีพและโขนสมัครเล่น โดยภายในกรมโขนหลวงแบ่งเป็น โขนสมัครเล่น ซึ่งเป็นมหาดเล็ก และลูกหลานข้าราชการในพระองค์ เมื่อทรงพระราชอิสริยยศ เป็นพระบรมโอรสาธิราชฯ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อีกส่วนคือ โขนหลวง ซึ่งเป็นตัวโขนจากบ้านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เดิม โดยเฉพาะครูโขนทั้ง 3 ท่าน คือ ขุนระบำ ภาษา ขุนนัฏกานุกรักษ์ และขุนพำนักนัจนิกร (บรรดาศักดิ์ในเวลานั้น) การแบ่งภายในกรมโขนหลวงนี้ เป็นการแบ่ง ศิลปินโขนอาชีพ กับโขนสมัครเล่นอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก

¹³¹ ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาวิศุกรรมประสิทธิ์ศิลป์

ขุนกระบี่ภาษา หรือ ขุนตำรวจตรี พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต พ.ศ.2404 - 2469) พี่ชายของพระยานัฏกานุกรักษ์ เป็นครูสอนโขนยักษ์ ที่มีชื่อตั้งแต่คณะโขนยังเป็นของ พระองค์ เจ้าสิงหนาทราชวงศ์ฤทธิ บิดาของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ โดยฝึกหัดโขนมาจากโขนคณะนี้มาตลอด ไม่ปรากฏชัดเจนว่าครูของท่านเป็นใคร แต่มีความเป็นไปได้ที่จะเป็นครูโขนยักษ์ในช่วงรัชกาลที่ 4 - 5 เช่น หม่อมศิลา (ครูของคุณหญิงนัฏกานุกรักษ์) ครูคร้าม กุญชร (ครูของคุณหญิงนัฏกานุกรักษ์) ครูกุหลาบ ทศกัณฐ์ ครูลีนจี่ ทศกัณฐ์ (ครูเจ้าจอมมารดาจัน) เล็ก นนทก เป็นต้น¹³²

ภาพที่ 4.17 ขุนตำรวจตรี พระยาพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต พ.ศ.2404 - 2469)
ที่มา: สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2466

¹³² รจนา สุนทรานนท์, "นามานุกรมนาฏยศิลป์ : การศึกษาการสืบทอดนาฏยศิลป์สู่กรมศิลปากร," หน้า 277 - 278.

นามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ 6¹³⁵

ครูผู้ใหญ่

1) พระระบำภาษา	- ครูยักษ์ (ทองใบ สุวรรณภารต) ¹³⁶
2) พระยานัฏกานุกรักษ์	- ครูพระ (ทองดี สุวรรณภารต)
3) พระพำนักนัจนิกร	- ครูสิง (เพิ่ม สุศรีวณะ) ¹³⁷
4) พระพำนักนัจนิกร	- ครูยักษ์ (เคลือบ โกสุม)
5) พระยาสุนทรเทพระบำ	- ครูพระ (เปลี่ย่น สุนทรนัฏ)
6) หลวงดำรงวิธีรำ	- ครูสิง (ต้อย พรหมณันท์)
7) พระยาดำรงวิธีรำ	- ครูยักษ์ (ฟ่วง วัชรเสวี)
8) หลวงนัฏกรรมชยัน	- (คล้อย นาฬิกาวิท) ¹³⁸
9) หลวงภตรกรรมโกศล	- (มงคล สมนนัฏ) ¹³⁹

ครูผู้ช่วย รุ่น 1

10) หลวงรำถวายนกร	- ครูยักษ์ (สาย สายะนัฏ)
11) พระพื่อนถุกแบบ	- ครูสิง (พร้อม สมรรถนัฏ)
12) พระแยบเยี่ยงคง	- ครูยักษ์ (โหมต จารุนัฏ)
13) ขุนยงเยี่ยงครู	- ครูพระ (แป๊ะ.....)
14) หลวงยงเยี่ยงครู	- ครูพระ (จิว รามนัฏ)
15) ขุนชุกรเจ็ด	- ครูสิง (มูล รามนัฏ)
16) หลวงชุกรเจ็ด	- ครูพระ (สุน์ สุนทรศิริ)
17) เชิดกรประจง	- ครูสิง (ไปล์ สุศรีวณะ)
18) หลวงทรงนัจวิถี	- ครูยักษ์ (แป๊ะ.....)
19) หลวงทรงนัจวิถี	- ครูยักษ์ (หรั่ง อรุณนัฏ)
20) หลวงครี้นัจวิลัย	- ครูพระ (สอน ลักษณะนัฏ)

¹³⁵ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานโขนหลวง และ นามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ 6 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495), หน้า 51 - 55.

¹³⁶ ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาพรหมภิบาล

¹³⁷ ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระตีกคำบรรพประจง

¹³⁸ มิได้เป็นศิลปินโขน แต่เป็นข้าราชการในกรมมหรสพ

¹³⁹ มิได้เป็นศิลปินโขน แต่เป็นข้าราชการในกรมมหรสพ

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

- 21) หลวงครี้นัจวิสัย - (ปู่ย คชาชีวะ)¹⁴⁰
 22) ชุนวิไลวงวาท - ครุณาง (ฉุน กานตะนันฎ)
 23) หลวงวิลาศวงาม - ครุพระ (หรั่า อินทรนันฎ)

ครุผู้ช่วย รุ่น 2

- 24) หลวงรามภรตศาสตร์ - ครุย์กัษ (ยม มงคลนันฎ)
 25) หมื่นราชภรตเสนา - ครุพระ (ไหว ภิมนันฎ)
 26) ชุนเจนภรตกิจ - ครุณาง (แปลก มงคลนันฎ)
 27) ชุนจิตรภรตการ - ครุณาง (แถม วิบูลยนันฎ)
 28) ชุนชาญร่าเฉลียว - ครุสิง (ชื่น โรหิตะพงค์)
 29) ชุนเชียวร่าฉลาด - ครุสิง (แฉ่ง กฤษณนันฎ)
 30) ชุนวาดพิศวง - ครุณาง (แถม ศิลปิน)
 31) ชุนวงฉายเฉิด - ครุพระ (วง วิบูลยนันฎ)
 32) หมื่นเลิศระบำพรรค - ครุย์กัษ (จำปี หิรัณยรัชต์)
 33) หมื่นลักษณร์ระบำบรรพ์ - (มูล โชติมูล)¹⁴¹

จำอวด (ตลกโขน)

- 34) ชุนประหลาดดี - (ลำริต เนตรประหลาด)
 35) หมื่นราชชนนทิกการ - (จันท์ ประหลาด)
 36) พันลำราญสมิตมุข - (แฉ่ม ภาคตระหลาด)
 37) ชุนลำราญสมิตมุข - (อ้อด ตามประหลาด)
 38) ชุนสนุกชวนเริง - (หวอ เรียงเนตร)
 39) หมื่นบรรเทิงชวนหัว - (เปี้ยว วัชระประหลาด)
 40) หมื่นช่วยลำเริงสรवल - (สุช ไชยวรรณ)
 41) หมื่นชวนลำเริงสรลาญ - (แฉ่ง โชตินันฎ)
 42) ชุนสมานประหลาดกิจ - (แคล้ว วัชโรบล)
 43) หมื่นสมิตประหลาดกร - (เจิม นาคมาลัย)

¹⁴⁰ มิได้เป็นศิลปินโขน แต่เป็นข้าราชการในกรมมหรสพ

¹⁴¹ มิได้เป็นศิลปินโขน แต่เป็นข้าราชการในกรมมหรสพ

173077045

พากย์และเจรจา

- 44) ขุนพจนานาเณาะ - (เหว่า โกกิลวาที)
 45) หมื่นพจนานาเณาะ - (ถึก รัตนเกศ)
 46) หมื่นไพเราะพจมาน - (พะยอม วิเศษสมิต)
 47) หมื่นไพเราะพจมาน - (อาบ สุนทรสนาน)
 48) หมื่นขานฉันทวากย์ - (รอด ปัทมลักษณ์)
 49) หมื่นพากย์ฉันทวัจน์ - (เปี้ยก อูยยานงาม)
 50) ชัดเจรจา - (ยังไม่ได้ตั้ง)

คลังเครื่องโขน

- 51) พระยาอารักษ์นัฏกาภรณ์ - (ผล ผลวัฒน์)
 52) หลวงอาหารนัฏภูษิต - (จัน จินตกะเวส)
 53) ขุนพิจิตรนัฏภูษา - (ปาน ฉันทัษเฐียร)

รักษาโรงโขน

- 54) พระบริรักษ์นาฏกาการ - (พิน พินทุวัฒน์)
 55) พระบริรักษ์นาฏกาการ - (ม.ล. ต่อ พนมวัน)
 56) ขุนบริบาลนาฏศาลา - (เกิด วัชรเสวี)

ครูรำโคม

- 57) พระระบำภาษา - (คล้อย นาฬิกาวิท)¹⁴²
 58) หลวงประทีปรำรำ - (เจียม เศวตเมษ)
 59) ขุนประทีปรำรำ - (มูล โชติมูล)¹⁴³
 60) ขุนประภารำรำ - (ฉอ้อน โภษกรนัฏ)
 61) ขุนประภารำรำ - (พราว เพ็ญกุล)

¹⁴² คนเดียวกับหมายเลข 8

¹⁴³ คนเดียวกับหมายเลข 33

173077045

ในเรื่องบทโขนพระราชานิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัว ส่วนใหญ่พระราชานิพนธ์ ขณะที่ยังทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ประทับอยู่ ณ พระราชวังสราญรมย์ เพื่อให้คณะโขนสมัครเล่นของพระองค์เป็นผู้แสดง และทอดพระเนตรเป็นการส่วนพระองค์ บทพระราชานิพนธ์ของพระองค์จึงมีการปรับปรุงใหม่ในหลายด้านด้วยพระราชอัจฉริยภาพของพระองค์ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงกำกับ การฝึกซ้อมและการแสดงเอง ทรงพากย์เจรจาด้วยพระองค์เองในบางโอกาส นับว่าทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ กับคณะโขนสมัครเล่นของพระองค์อย่างมาก

ลักษณะบทพระราชานิพนธ์ของพระองค์นั้น ทรงปรับปรุงวิธีการเล่นโขนให้เหมาะ สำหรับการแสดงบนเวที มีฉาก มีม่าน และทรงพระราชานิพนธ์เป็น “ชุด” หรือ “ตอน” ให้พอเหมาะพอดีสำหรับการแสดง 1 คืน หรือเหมาะกับพื้นที่ และช่วงเวลาของงานนั้น ทรงเรียกชื่อเรื่องว่า “ละครดึกดำบรรพ์ เรื่องพระรามายณ์” หรือ “ละครดึกดำบรรพ์ รามเกียรติ์” ชุดสั้น ๆ ที่มักจะจัดแสดงนำเรื่องใหญ่นั้น ทรงเรียกว่า “ละครเบิกโรงดึกดำบรรพ์”¹⁴⁴ เช่น การแสดงของ “คณะโขนสมัครเล่น” ที่ยกเป็นตัวอย่างมาก่อนหน้านี้นี้ ในการบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตมวาร อัฐิเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2453 ทรงเรียกว่า “เรื่องดึกดำบรรพ์” ชุด “สุดาวตาร” หรือคือเรื่อง “นารายณ์ปราบหนทุก” เดิมที่ทรงปรับปรุงขึ้นใหม่ เป็น “ละครเบิกโรงดึกดำบรรพ์” และการแสดงหลัก คือ ชุด “พรหมาศ”

ทรงพระราชบันทึกเกี่ยวกับบทร้องและบทพากย์พระราชานิพนธ์ของพระองค์ความว่า

“บทละครเรื่องรามเกียรติ์ที่รวมอยู่ในเล่มนี้ เป็นบทที่ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นเป็นครั้งคราวสำหรับเล่นโขน, มิได้ตั้งใจที่จะให้เป็นหนังสือกวีนิพนธ์สำหรับอ่านเพราะ ๆ หรือดำเนินเรื่องราวติดต่อกันฉะนั้นเลย. บทเหล่านี้ได้แต่งขึ้นสำหรับความสะดวกแก่การเล่นโขนโดยแท้, จึงมีทั้งคำกลอนอันเป็นบทร้อง ทั้งบทพากย์และเจรจาอย่างโขนระคนกันอยู่ ตามแต่จะเหมาะแก่การเล่นออกโรงจริง ๆ.

ข้าพเจ้าของชี้แจงว่า ความในบทรามเกียรติ์ของข้าพเจ้านี้, ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นตามข้อความอันมีอยู่ในคัมภีร์ “รามายณะ” ของพระวาลมิกิพรหมฤๅษี, อันมีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ, ฉะนั้นท่านผู้อ่านจะสังเกตเห็นได้ว่า ข้อความดำเนิน

¹⁴⁴ ม.ล. ปิ่น มาลากุล, อธิบายพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หมวด ข. โขน ละคร ปี 2521 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2521), หน้า 3.

เรื่องมีที่ผิดกันกับพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ รัชกาลที่ 1 และที่ 2 อยู่หลายแห่ง. ข้าพเจ้าขอออกตัวว่า ข้าพเจ้ามิได้ตั้งใจเลยที่จะแต่งบทเหล่านี้ขึ้นใหม่เพื่อแข่งขันกับพระราชนิพนธ์เก่า, เป็นแต่มีความตั้งใจที่จะดำเนินเรื่องโดยทางที่แปลกกว่าที่เคยมีมาแล้ว, เพื่อชวนให้คนดูนึกแปลกหน่อยเท่านั้น.”¹⁴⁵

ตามพระราชบันทึกด้านบน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่หลายชุด โดยทรงดำเนินเรื่องตาม “รามายณะ” สำนวนอุตรนิกาย จึงจะแตกต่างไปจาก พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 บางส่วน แต่ชุด “พรหมาสตรี” และชุด “นางลาย” ทรงยึดพระราชนิพนธ์ ของรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 (ตามลำดับ) เป็นหลัก เพราะเป็นชุดที่งดงามมาก มีพระราชประสงค์ที่จะรักษาความงดงามไว้ บทโขนที่จะแสดงต่อไปนี้ มล. ปิ่น มาลากุล ได้รวบรวมและอธิบายไว้ มีบทที่มีชื่อเรื่องรามเกียรติ์ หรือรามายณะ แทรกอยู่เรื่องเดียว คือ “ธรรมาธรรมะสงคราม” โดยบทโขนเบิกโรงมี 8 ชุด ดังนี้

- 1) **เบิกโรง - พระพรตเบิกโรง** : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ “รำแม่บท” ขึ้นใหม่ 14 คำกลอน โดยทรงปรับปรุงจากบทเดิมที่เรียกว่า “ฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ” ทรงพระราชนิพนธ์ให้รำแม่บทนี้ ตามแบบไหว้ครูมโนราห์
- 2) **เบิกโรง - มหาพลิ** เรื่องตีกดาบรพร : พระภรตมณี ครุละครผู้ยิ่งใหญ่ มาปรากฏเป็นตัวละครในเรื่องนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกเป็นเครื่องบันเทิงแก่ทวยเทพ และมนุษย์ แต่เทพเจ้าทั้งหลายก็ได้กล่าวสั่งสอนว่า “อย่าแก่งแย่งริษยา จงอุทิศสำหรับปฏิบัติ กิจดำรัสภูวไนย เพื่อชาติไทยสุขเกษม”
- 3) **เบิกโรง - พระคณศร์เสैया** พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ : พระราชนิพนธ์ เรื่องนี้ ทรง “หยิบใจความ” มาจาก “พรหมไวยวรรตปุราณคัมภีร์” ทรงปรับให้ลักษณะนิสัยของปรัศุราม และพระคณศร์แตกต่างกันมาก บท ฉุยฉายพราหมณ์ “ฉุยฉายเอ๋ย ช่างงามขำ ช่างรำโยกย้าย ฯลฯ” ปรากฏอยู่ในเรื่องนี้
- 4) **เบิกโรง - พระนรสิงหาวตาร** ของ พระขรรค์เพชร บางทีเรียกว่า นรสิงหาวตาร : มีพระบรมราชาธิบายว่า ยักษ์ในเรื่องนี้ ตามที่ปรากฏในหนังสือ

¹⁴⁵ พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, รามเกียรติ์ : บทร้องและบทพากย์ (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2464), หน้า ข (คำนำ).

“นารายณ์สิบปาง” เรียกว่า “หิรันตะยักษ์” บ้าง “หิรันตะอสุรุ” บ้าง ทำให้ปนกับตอนที่ม้วนแผ่นดิน ทรงค้นพบว่าชื่อที่ถูก คือ “หิรันถยกลิปุ” แต่บางทีก็ทรงเรียกว่า “หิรัญกสป”

- 5) **เบิกโรง - รามสูรชิงแก้ว** ในงานพระราชพิธีราชาภิเษกสมโภช จัดแสดง เรียกว่า : “PARĀSU RĀMA and MEKHALA” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคัดมาจากพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เป็นส่วนใหญ่ ทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเป็นส่วนน้อย แต่ได้พระราชทานเพลงใหม่ ใส่หน้าพาทย์ และกำหนดการเข้าออกของผู้แสดง
- 6) **เบิกโรง - ฤๅษีเสียงลูก** พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ : เป็นพระราชนิพนธ์ละครเบิกโรงเรื่องดึกดำบรรพ์ที่รู้จักกันโดยทั่วไป และมีผู้จัดแสดงหลายครั้ง และยังได้จัดทำเป็นภาพยนตร์ด้วย เป็นเรื่องต้นกำเนิดของ พาลี และสุครีพ
- 7) **เบิกโรง - สุตาวดาร** (ได้พระราชทานชื่อนี้ เมื่อมีการแสดงใน ร.ศ.129) คือเรื่อง “นารายณ์ปราบหนทุก” ที่รู้จักกันอยู่โดยทั่วไป ในโอกาสอื่น เคยทรงเรียกว่า “อัปสราวดาร” หรือ “อัจนราวดาร” กรมศิลปากรได้จัดทำเป็นภาพยนตร์ ให้ชื่อว่า “นิ้วเพชร” ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “The Diamond Finger”
- 8) **เบิกโรง - พिराप** พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ยังไม่พบต้นฉบับ แต่ชื่อ “พिराप” ปรากฏอยู่ในบัญชีพระราชนิพนธ์ ซึ่งผู้เรียบเรียงหนังสือนี้ได้ทำไว้ ขณะที่ราชการอยู่ในพระราชสำนักเมื่อ พ.ศ.2461 เนื้อเรื่องคงจะเป็นตามพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ในรัชกาลที่ 1 เล่ม 21

บทโขน มี 20 ชุดดังนี้

- 1) **กลสุขาจาร** พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ “บทร้องเก่าแกมใหม่” ขึ้น สำหรับแทรกในพระราชนิพนธ์เดิมที่ทรงปรับปรุงจากบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ทรงเปลี่ยนเพลง เพิ่มเพลงเพิ่มบทเจรจา และแก้กลอนบางส่วน
- 2) **นางลอย** ของ พระขรรค์เพชร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงจากพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ทรงเปลี่ยนบทร้องบางบทเป็นบทพากย์และเจรจา ทรงแก้ไขให้เบญจกายแอบดูนางสีดาที่ในสวน และทรงพระราชนิพนธ์ เพลงช้า เพลงเร็วเต่าเห่ขึ้นใหม่

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

- 3) **จองถนน ตอนที่ 1 และที่ 2** (ตึกดำบรรพ์) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ชุดนี้ ตาม “รามายณะ” สำนวน “อุตตรนิกาย” จึงแตกต่างไปจากรามเกียรติ์ในรัชกาลที่ 1 หนุมนานไม่มีบทบาทหรือฤทธิ์เดชมากนัก มีนลหรือรลราชแทนนิลพัทธ์
- 4) **จองถนน ตอนที่ 1 และที่ 2** (บทร้องและบทพากย์) ทรงพระราชนิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งกว่าบทตึกดำบรรพ์ ทรงปรับปรุงบทของชมพูพานให้ออกเป็นท่าหมี่ และให้เสนาพิเภกออกตรวจพลด้วย ทรงเปลี่ยนพิเภกเป็นพิเภกัสนรรทุลเป็นศารทุล และศุกรเสนเป็นศุกะ
- 5) **นาคบาท** พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ตาม “รามายณะ” สำนวน “อุตตรนิกาย” อินทรชิตอกรบตั้งแต่กุมภกรณยังไม่ล้ม พระรามกับพระลักษมณ์อกรบด้วยกัน และต้องศรนาคบาททั้งสององค์
- 6) **พรหมศาสตร์** ทรงพระราชนิพนธ์ตามเค้าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 จึงมีบทหักคอช้างเอราวัณ ซึ่งไม่มีใน “รามายณะ อุตตรนิกาย” ทรงใช้บทพากย์ “เอราวรรณ” ของเก่า บทร้องเพลงฉุยฉาย ของพระอินทร์แปลง ทรงพระราชนิพนธ์ไพเราะมาก
- 7) **พิธีกฐณิยา** ของ ม.ว. ทรงพระราชนิพนธ์บทพากย์และเจรจาขึ้นใหม่ทั้งหมด “คณะโขนสมัครเล่น” จัดแสดงเรื่องนี้ ณ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) เป็นการออกไปแสดงนอกพระราชวังสราญรมย์เป็นครั้งแรก
- 8) **พิเภกัสนรรทุล** พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ทรงพระราชนิพนธ์บทโขนชุดนี้ขึ้นใหม่ มีความแปลกกว่าชุดอื่น ๆ เป็นอันมาก พิเภกัสนเหมือนคนจริง ๆ มากขึ้น พิเภกัสนขอให้ส่งตัวนางสีดาคืนพระรามไป ทศกรรฐ์จึงนำเรื่องเข้าหาหรือในที่ประชุมสภาเสนาमार (ซึ่งมีลักษณะคล้ายรัฐสภา)
- 9) **ประเดิมศึกลงกา (1) ศุกรสารัณปลอมพล บทละครตึกดำบรรพ์** พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ทรงพระราชนิพนธ์ ให้ชุดนี้ติดต่อกับชุด “จองถนน” (ส่วนของเดิมทั้งในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 “สุกรสารปลอมพล” มาก่อน “นางลอย”

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

และก่อน “จองถนน” ทรงแยก “สุกรสาร” เป็นยักษ์สองตน คือ “ศุกะ” และ “สารัน”

10) ประเดิมศึกลงกา (2) สุครีพหักฉัตร บทละครดึกดำบรรพ์ พระราชนิพนธ์

ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ ให้ “สุครีพหักฉัตร” มาก่อน “องค์ท้อสาร” ศึกลงกานั้นก็แปลกกว่าเดิม แทนที่จะให้ทั้งสองฝ่ายมารบกันที่สมรภูมิ กลับให้มีการเตรียมป้องกันกรุงลงกาทั้งสองด้าน และฝ่ายพระรามก็เตรียมพลจะเข้าตีทั้งสองด้าน

11) ประเดิมศึกลงกา (3) องค์ท้อสาร บทละครดึกดำบรรพ์ พระราชนิพนธ์

ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ให้กระชับขึ้น ตัดตอนทศกรรฐ์ให้นางมณโฑหาอาหารไปเลี้ยงองค์พระราชนิพนธ์ชุดเดิมศึกลงกา ตอนองค์ท้อสารนี้ไม่มีบทร้อง มีแต่บทพากย์และเจรจา ซึ่งองค์เปลี่ยนเป็น องค์ท

12) เผลอลงกา พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ

ทรงพระราชนิพนธ์เป็นคำพากย์และเจรจาโดยตลอด พระราชนิพนธ์ชุดนี้สั้นกว่าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และในรัชกาลที่ 2 มาก จึงขาดรายละเอียดบางอย่าง

13) สীดาหาย (1) สุรปะนขาหิง (แต่งขึ้นใหม่สำหรับโขนสมัครเล่น) บางที

เรียกว่า “สุรปะนขามาหิง” ทรงพระราชนิพนธ์ตามเรื่องรามายณะเล่ม 6 “สীดาทรณ” ตามพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 พุชนุ ขร และตรีเศียร ยกทัพมาแก้แค้นเป็นระลอก แต่ที่ทรงพระราชนิพนธ์ใหม่นี้ พระยาขรชวนพระยาพุชนุมาพร้อมกัน มิได้กล่าวถึงพระยาตรีเศียร

14) สীดาหาย (2) พระรามตามกวาง ของพระขรรค์เพชร (แต่งขึ้นใหม่สำหรับ

โขนสมัครเล่น) บางทีเรียกว่า “ตามกวาง” พระราชนิพนธ์นี้เป็นต้นเรื่องของสงครามกรุงลงกา ตัวสำคัญในเรื่อง คือ มาริจ เป็นผู้มีธรรมะ พระรามจึงแผลงศรสังข์ขึ้นสวรรค์

15) อภิเชกสมรส (1) ปราบตาชะกา พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระ

รามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ.2466 เรื่องนี้ในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ในรัชกาลที่ 1 มีชื่อว่า “กากนาสูร” เรื่องนี้แสดงฤทธิ์เดชของพระรามวาดตาเป็นครั้งแรก แต่บังเอิญต้องปราบสตรีเพศก่อนบุรุษ

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

16) **อภิเชกสมรส (2) อภิเชกสมรส** พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ.2466 ทรงพระราชนิพนธ์ เรื่องนี้ เนื้อเรื่องย่อสั้นมาก ทรงเพ่งเล็งที่พิธีการอภิเชกสมรส ซึ่งพระราชนิพนธ์ กำหนดแผนผังบริเวณที่จัดงานไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน และอภิเชกสมรสพร้อมกัน

17) **อรชุนกับทศกรรฐ์ (บทละครดึกดำบรรพ์)** บางที่เรียกว่า “ทศกรรฐ์กับอรชุน” ทรงพระราชนิพนธ์ตามเรื่องที่ทรงได้มาจาก “อุตตรกัณฑ์” แห่ง “รามายณะ” ในอุตตรกัณฑ์ แห่งรามายณะ อรชุนจะต้องพบกับปรศุราม แต่เรื่องจบเสียก่อน ปรศุราม ยังมีได้ออกแสดง เป็นเรื่องเกี่ยวกับ “นารายณ์สิบปาง” ปางที่ 6 “ปรศุรามาวตาร”

18) **พระอรชุนกับทศกรรฐ์ (คำพากย์)** เนื้อเรื่องเหมือน “อรชุนกับทศกรรฐ์” (ละครดึกดำบรรพ์) แต่ทรงพระราชนิพนธ์ค้างไว้ ยังไม่ถึงตอนที่รบกัน และเป็นที่น่าสนใจว่าทรงพระราชนิพนธ์ส่วนนี้ก่อน แล้วทรงเปลี่ยนเป็นกลอนกลายเป็นเรื่องดึกดำบรรพ์ “อรชุนกับทศกรรฐ์”

19) **ลงสวน และ ถวายแหวน** พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์ ตอนที่เข้าหานางสีดา แทรกใหม่ และทรงจัดให้เป็นละครดึกดำบรรพ์ แสดงในงานราชคฤหรงคณ ๓ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน 14 สิงหาคม พ.ศ.2456

20) **ธรรมาธรรมะสงคราม** (ตามเค้าเรื่องในธรรมะชาดก เอกาทสนิบาต) บทพากย์พระราชนิพนธ์ เค้าเรื่องสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงในพระธรรมเทศนามงคลพิเศษ ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ.2461¹⁴⁶

บทโขนพระราชนิพนธ์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏหลักฐานรวมทั้งหมด 28 ชุด บทโขนพระราชนิพนธ์นี้มีอิทธิพลต่อมาจนถึงบทโขนในยุคปัจจุบันหลายชุด และเป็นแนวทางในการทำการแสดงให้สั้นกระชับ เหมาะสำหรับนั่งดูในโรงละครอย่างละครเวทีต่างประเทศ

¹⁴⁶ ม.ล. ปิ่น มาลากุล, อธิบายพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หมวด ข. โขน ละคร ปี 2521, หน้า 3 -

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกแบบเครื่องแต่งกายให้เป็นตามรามายณะ และมี “ทาง” การแสดงเฉพาะตัว ทรงเรียกว่า “พระราชประดิษฐ์” ดั่งมีตัวอย่าง คือ หัวโขน และเครื่องแต่งกายของ “ซามพูวราช” ทรงเปลี่ยนชื่อเป็น “ซมพูหมี” และออกแบบให้เป็นพญาหมี ตามรามายณะ

ภาพที่ 4.19 หัวโขน “ซมพูหมี” ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6
จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ที่มา: ผู้ศึกษา, 2561

ต่อมาประมาณ พ.ศ.2456 โปรดให้โอนกรมช่างมหาดเล็กไปสังกัดในกรมมหรสพ และโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนผู้บัญชาการใหม่ เป็นพระยาประสิทธิ์ศุภการ¹⁴⁷ ภายในกรมมหรสพประกอบด้วย กรม

¹⁴⁷ บรรดาศักดิ์ เดิมของ เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ)

โขนหลวง พระยานัฏกานุรักษ์เป็นเจ้ากรม **กรมเป็พาทย์หลวง** พระยาประสานดุริยศัพท์เป็นเจ้ากรม **กรมช่างมหาดเล็ก** พระยาอนุศาสน์จิตรกรเป็นเจ้ากรม ต่อมารวมเอา **กองเครื่องสายฝรั่งหลวง** พระยาวาระศิริราชเสนี เป็นปลัดกรมคนแรก แล้วจึงเปลี่ยนเป็น พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) เป็นปลัดกรมกรมมหรสพในเวลานั้นจึงเป็นกรมใหญ่ เทียบเท่ากับทบวงการเมืองอื่น ๆ ไม่ได้ขึ้นต่อกระทรวงวัง แต่ด้วยเหตุที่ข้าราชการในกรมมหรสพเป็นมหาดเล็กในพระองค์ การบัญชาการจึงขึ้นอยู่กับในกรมมหาดเล็กอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งต่อมามีผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกรมมหาดเล็กเรียกว่า **ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก** เรียกว่า **ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก** ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 4.20 (จากซ้าย) 1. เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) 2. “เจ้าคุณครูผู้ใหญ่” พระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) 3. พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.พิน พึ่งบุญ)
ที่มา: http://www.vajiravudh.ac.th/OVtoVC/OVtoVC_04.htm,
สืบค้นเมื่อ 20 ธ.ค. 60

เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.พิน พึ่งบุญ) เป็นบุตรของพระยาประสิทธิ์ศุภการ (หม่อมราชวงศ์ละม้าย พึ่งบุญ) และ พระนมทวด พึ่งบุญ ณ อยุธยา พระนมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นมหาดเล็กคนสนิทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ตั้งแต่พระองค์ยังทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็น สมเด็จ

พระบรมโอรสาธิราช ฯ และได้รับการเลื่อนบรรดาศักดิ์มาเป็นลำดับ ตามเหตุการณ์ที่มีบันทึกต้นกำเนิด “คณะโขนสมัครเล่น” พระยาอนิรุทธเทวา เป็นคนแรกที่ซื้อหัวโขนเล็ก ๆ จากงานวัดมาแจกเหล่า มหาดเล็กและเล่นกัน จนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ มาทอดพระเนตร จึงทรงให้ฝึกหัดกันอย่างจริงจัง¹⁴⁸

ภาพที่ 4.21 พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล. ฟิ้น ฟิงบุญ) แสดงเป็นตัวพระ
ที่มา: http://www.vajiravudh.ac.th/OVtoVC/Pics/004_2_Big.jpg,

สืบค้นเมื่อ 20 ธ.ค. 60

โขนหลวง ในยุคนั้น ต่อมาผู้คนเรียกขานกันอีกชื่อว่า **โขนบรรดาศักดิ์** เพราะได้รับ พระราชทานบรรดาศักดิ์ทุกท่าน นอกจากนั้นทั้งเครื่องประดับ ชุดโขน และหัวโขน มีความวิจิตร สวยงาม ดังเช่นในภาพด้านบน เลือปากอักษรพระนาม "วปร" ที่แขนปักเลข ๖ ภายใต้พระมหาพิชัย

¹⁴⁸ วรชาติ มีชูบท, *เกร็ดพงศาวดารรัชกาลที่ 6*, หน้า 40 - 41.

มงกุฏ และเครื่องประดับสั่งทำจากยุโรป นอกจากนี้ยังมีลักษณะพิเศษคือมี “พวงมาลัยตัว” สะพายเฉียงบ่าจากซ้ายมาขวา¹⁴⁹

ภาพที่ 4.22 เครื่องประดับของโขนบรรดาศักดิ์ที่สั่งทำจากยุโรป
จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
ที่มา: ผู้ศึกษา

มหาดเล็กในพระองค์รุ่นต่อ ๆ มา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็โปรดเกล้าฯ ให้ฝึกหัดโขนละครตามความถนัดสืบต่อมาจนสิ้นรัชกาล แต่อาจจะไม่ได้ออกแสดงบ่อยครั้งเท่าในช่วงต้นรัชกาล เพราะในช่วงปลายรัชกาลพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้แสดงละครพูดมากกว่า และปรากฏหลักฐานว่า โขนสมัครงเล่นเดิมนั้น ได้เป็นผู้สอนให้มหาดเล็กรุ่นหลังด้วย ดังเช่น ในกรณีของ จมื่น

¹⁴⁹ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน, หน้า 228 - 229.

มานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวตนันท์) ซึ่งเป็นโขนสมัครเล่นรุ่นเล็ก ที่เข้าไปสมัครด้วยความชื่นชอบโขนของตัวเอง ในขณะที่ยังเรียนอยู่ในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง โดยมีครูโขน คือ

“พระยานเรนทราชา (ม.ล.อุรา คนजर) เริ่มจับฝีกเป็นคนแรก ต่อมาได้รับความอบรมจากพระพื่อนฤกแบบ (พร้อม สมรรคนันท์) และหลวงดำรงวิธีรา (ด้อย พรหมณันท์) เป็นผู้กล่อมเกลาลำหรับวิชาลิง ส่วนพระนางได้ศึกษาจากเจ้าคุณและคุณหญิงนัฎกานุรักษ์ ยักษ์จากพระราชวรินทร์ (กุหลาบ โกสุมภ์) พระยาพรหมาภิบาล (ทองใบ) เบ็ดเตล็ดจากพระยาอนิรุทธิเทวา (ม.ล.พิน พึ่งบุญ) รวบยอดอาศัยพระบารมีแห่งล้นเกล้า ๆ รัชกาลที่ 6”¹⁵⁰

โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ด้วยประชาชนพยานุตรหลาน ฝึกหัดศิลปะต่าง ๆ ตามพระราชนิยมเป็นจำนวนมาก พระองค์จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะส่งเสริมให้ศิลปินมีพื้นความรู้ด้านสามัญด้วย เพราะอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า หากไม่ใช่ศิลปินโขนอาชีพที่มีลู่อื่น หรือมีชื่อเสียงมากพอ เมื่อไม่มีการแสดงก็ต้องกลับไปทำมาหากินตามภูมิลำเนา ไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนวิชาสามัญ ควบคู่ไปกับศิลปะ พระราชทานนามว่า **โรงเรียนทหารกระบี่หลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์** เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2457 ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเป็น **โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์** ซึ่งในตอนแรกสังกัดกรมมหรสพ เหตุเพราะยังต้องใช้ครูจากในกรมมาสอน แต่ต่อมาใน พ.ศ.2460 ได้ย้ายมาสังกัด “กรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์” ซึ่งมีหน้าที่ดูแลโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้ง 4 แห่ง คือ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง โรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ และโรงเรียนพรานหลวง¹⁵¹

โรงเรียนพรานหลวงนั้นมีนักเรียนราว 100 คน ทำการสอนอย่างโรงเรียนสามัญทั่วไป แบ่งเป็น 6 ชั้น มีครูประจำตามสมควร นายชวน เอกะโรหิต¹⁵² เป็นอาจารย์ใหญ่ เวลาเรียนในตอนเช้า นักเรียนทุกคนต้องเข้าเรียนวิชาสามัญ ตอนบ่ายนักเรียนคนใดไม่ต้องฝึกหัดวิชาศิลปะตามสาขาของตัวเองให้เรียนหนังสือต่อไป นักเรียนที่ต้องเรียนศิลปะ ให้แยกไปเรียนตามกรมกองนั้น โดย

¹⁵⁰ เฉลิม เศวตนันท์, อนุสรณ์ศุภรทัศน์ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวตนันท์) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 20 มกราคม 2511, หน้า 27.

¹⁵¹ ศุภชัย จันทร์สุวรรณ, "การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการส่งเสริมทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : กรณีศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," หน้า 108 -110.

¹⁵² ภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระนันทพรคพลานุสิษฐ์

นักเรียนทางโขนต้องเดินทางไปฝึกหัดโขนที่กรมโขนหลวง อยู่ที่โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน เมื่อมีความสามารถพอที่จะช่วยราชการได้แล้ว ก็ให้ลงโรงแสดงไปด้วยเรียนไปด้วย¹⁵³ ถือเป็นโรงเรียนที่มีจุดประสงค์ในการผลิตศิลปินอาชีพ ทั้ง โขน ละคร ดนตรีไทย และดนตรีสากล เพื่อรองรับกรมมหรสพ (รูปแบบของโรงเรียนพรานหลวงนั้นได้ถูกใช้เป็นต้นแบบในการตั้ง “โรงเรียนนาฏดุริยางค์ศิลป์” หรือต่อมาคือ “วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์” ในปัจจุบัน) จนปลายรัชกาล พ.ศ.2467 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) เป็นผู้บัญชาการกรมมหรสพตลอดมาจนสิ้นรัชกาล

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคต ในวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2468 หน่วยงานเกี่ยวกับโขนละครก็อยู่สภาวะวิกฤตทันที เมื่อเปลี่ยนผ่านแผ่นดินข้าราชการเดิมของรัชกาลที่ 6 เสียขวัญ และหมดอาลัยตายอยาก ด้วยพอจะทราบข่าวการจะยุบกรมมหรสพ จึงพากันเก็บข้าวของออกจากบ้านพักที่พระองค์พระราชทานให้ **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7** (พ.ศ.2468 - 2478) ขึ้นครองราชย์ ในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 ทรงมีพระราชปรารภว่า กรมมหรสพเคยเป็นกรมใหญ่ในสังกัดกรมมหาดเล็ก ซึ่งต้องมีรายจ่ายเป็นเงินมากมาย ว่าโดยหลักรัฐประศาสนโยบาย ทรงพระดำริว่า “เป็นการสมควรแท้ที่จะสงวนวิธีอันเป็นศิลปะชั้นสูงอันหนึ่งของชาติ ถ้าหากว่าไม่เป็นเงินมากมาย ก็เต็มพระราชหฤทัยจะสละพระราชทรัพย์รักษาไว้ แต่จำนวนที่เป็นอยู่บัดนี้เหลือความสามารถของพระคลังข้างที่จะรักษาไว้ได้ จึงต้องขอความเห็นจากเสนาบดีสภา” เมื่อได้ออกความเห็นกันแล้วที่สุดตกลงเป็นเลิกกรมมหรสพ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2469 เครื่องโขนละครสัมภาระทั้งปวง ให้มอบให้แก่พิพิธภัณฑสถาน ซึ่งได้พิจารณาต่อไปว่าสิ่งไหนควรรักษาไว้ หรือจะเลหลังออกเสียบ้าง เมื่อกรมมหรสพยุบลง โรงเรียนพรานหลวงจึงต้องยุบลงไปด้วย เสนาบดีกระทรวงวังพยายามใช้วิชาแยบคายปลดข้าราชการกรมมหรสพบางส่วน ยักย้ายถ่ายเทไปอยู่ตำแหน่งอื่น ปรับลดเงินเดือน เพื่อไม่ให้ขาดศิลปินสืบทอดไปเสียทีเดียว ต่อมาเกิดความจำเป็นในราชการที่ต้องมีการแสดง จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยานาฏกานูรักษกลับเข้ารับราชการ ในปลาย พ.ศ.2469 นั้นเอง¹⁵⁴

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพขึ้นใหม่ ในพ.ศ.2470 จึงให้ใช้วังสวนกุหลาบเดิมเป็นที่ฝึกหัดโขนหลวงไปพลางก่อน แล้วจึงย้ายมาฝึกหัดที่ **บ้านเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์** (หม่อมราชวงศ์ เย็น อิศรเสนา ปัจจุบันสถานที่นี้กลายเป็น “บ้านพระอาทิตย์”) เฉพาะตัวละครเอก อีกส่วนหนึ่งฝึกหัดที่ท้ายวัง (ปัจจุบันเป็นโรงโขน อยู่ในบริเวณโรงเรียน

¹⁵³ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน, หน้า 91 - 92.

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96 - 97.

พระตำหนักสวนกุหลาบ)¹⁵⁵ ครูที่ฝึกหัดอยู่ที่นี้ด้วยกัน 11 ท่าน 1) พระยานัฏกานุรักษ์ 2) คุณหญิงนัฏกานุรักษ์ 3) หม่อมครุถ้วน ภัทรนาวิก 4) เจ้าจอมมารดาเขียน 5) เจ้าจอมมารดาสาย 6) ครูแปลกแจ่ม เจียนกิจ 7) หม่อมครูอึ้ง 8) ครูลมูล ยมะคุปต์ 9) เจ้าจอมละม้าย 10) ครูมัลลิก คงประภัสร์ และ 11) หลวงวิลาศวงาม¹⁵⁶ ในส่วนนี้ทำให้เกิดครูโขนที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น ครูกรี วรรณะริน (ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงโขน ถึง พ.ศ.2531) ครูอาคม สายาคม ครูเจริญ เวชเกษม เป็นต้น ต่อมาได้เข้ารับราชการเป็นโขนหลวง ในกรมมหรสพ ในขณะที่มีผู้ที่มาเรียนเป็นลักษณะ “โขนสมัครเล่น” ตั้งใจที่จะมาเรียนเอาวิชาเพียงเท่านั้น โดยส่วนใหญ่เป็นลูกเจ้านาย และข้าราชการบริพาร ที่แวะเวียนมาในบ้านของ **พระยาวรพงศ์พิพัฒน์**

อีกส่วนหนึ่ง คือ อดีตนักเรียนโรงเรียนพรานหลวง ได้หลวงราชพงษ์ภัทรวรรณนักเรียนโรงเรียนพรานหลวงส่วนหนึ่งมาร่วมกับคณะละครเจ้าขาว แล้วจัดตั้งเป็นคณะโขนหลวงราชพงศ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.2470 โขนคณะนี้ขึ้นชื่อเรื่อง “โขนซักรอก”¹⁵⁷ ในช่วงเริ่มตั้งคณะมีผู้แสดง 2 กลุ่มคือ

- 1) นักเรียนโรงเรียนพรานหลวง เช่น นายสง่า ศะศิวิณิช นายรงค์ดี (เจียร จารุจรณ์) จำรงงานรัตรอด (เฉลิม รุทธะวณิช) หม่อมหลวงแสวง บรรยงคะเสนา จำห่าว ยุทธการ (สุด คชจันทร) คุณป้อ คุณฉัตร สุนทรายน สิบเอกไข่ (ภายหลังเป็นนายจำ สิบตำรวจอยู่ภูเก็ต) คุณเพ็ง ปัญญาพล (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “เพ็ญ”) ครูทองเริ่ม มงคลนัญ เป็นต้น¹⁵⁸
- 2) กลุ่มคณะละครเจ้าขาว เดิมเป็นโขนผู้หญิงของพระเจ้าราชวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโตสินี ต้นราชสกุล โตชะณีย์ และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์ (พระนามเดิม “หม่อมเจ้าขาว”) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาตกทอดมาถึง หม่อมเจ้าหญิงพริ้ง วัชรวิวงศ์ หม่อมเจ้าหญิงพร้อม วัชรวิวงศ์ และหม่อมเจ้าหญิงพลบ วัชรวิวงศ์ ผู้เป็นพระชนิษฐา ผู้แสดงคือ ครูหุ่น ปัญญาพล ครูมัลลิก คงประภัสร์ ครูปุ่ม ครูเหม ครูเขียว เป็นต้น¹⁵⁹

ในการทำการแสดงกลุ่มคณะเจ้าขาวจะรับบท พระ และนาง ส่วนนักเรียนโรงเรียนพรานหลวงรับบท ยักษ์ และลิง โดยอยู่ในช่วง พ.ศ.2470 – 2490 ในช่วงที่ 2 คือหลังจากที่หลวงราชพงศ์

¹⁵⁵ ครูกรี วรรณะริน ศิลปินแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2555), หน้า 8.

¹⁵⁶ รจนา สุนทรานนท์, "นามานุกรมนาฏยศิลป์ : การศึกษาการสืบทอดนาฏยศิลป์สู่กรมศิลปากร," หน้า 325.

¹⁵⁷ ประพัฒน์พงศ์ ภูวนัน, "การแสดงโขนซักรอกของคณะโขนหลวงราชพงศ์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 46.

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน., หน้า 59 - 63.

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 64.

ภักดีถึงแก่กรรม คณะจึงอยู่ในการดูแลของหม่อมราชวงศ์เส วัชรวิงศ์ น้องสาวของหลวงราชพงศ์ภักดี และมีครูทองเริ่ม มงคลนัญญ เป็นผู้ช่วยการจัดการแสดงโขน ในพ.ศ.2490 – 2515¹⁶⁰ โดยมีนักแสดง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

- 1) **กลุ่มกรมศิลปากร** ครูทองเริ่ม มงคลนัญญ ร่วมแสดงกับทางโขนหลวงราชพงศ์ภักดีมา ตั้งแต่แรกเริ่ม ต่อมาหลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัญญ) ได้ชักชวนให้ครูทองเริ่มเข้ารับราชการในโรงเรียนนาฏศิลป์ ครูทองเริ่ม มงคลนัญญ จึงเข้ารับราชการ สอนในโรงเรียนนาฏศิลป์ แต่ในกรณีที่รับราชการอยู่ ก็ยังคงแสดงกับคณะโขนหลวงราชพงศ์ภักดีอยู่ โดยได้ชักชวนศิลปินในกรมศิลปากรออกมาปฏิบัติงานในโขนคณะนี้ด้วย เช่น ครูหทัย ช่างทอง ครูเจริญ เวชเกษม นายปัญญา นิตยสุวรรณ เป็นต้น¹⁶¹
- 2) **กลุ่มนอกกรมศิลปากร** เป็นนาฏยศิลปินอิสระ หรือพิจารณาได้ว่าเป็น “**โขนสมัครเล่น**” ที่ไม่ได้รับราชการในกรมศิลปากร โดยประกอบอาชีพอื่นเป็นหลัก เช่น รับราชการทหาร พลเรือน รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ร่วมแสดงกับคณะโขนหลวงราชพงศ์ภักดี เป็นทั้งแบบครั้งคราว และประจำ มีด้วยกันหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มบางไทร กลุ่มวัดท้ายตลาดจังหวัดนนทบุรี กลุ่มบางอ้อยช้าง¹⁶²

โดยส่วนใหญ่ บทตัวเอกจะให้ศิลปินจากกรมศิลปากรเป็นผู้แสดง แล้วบทตัวรองกลุ่มนอกกรมศิลปากร อย่างกลุ่มบางอ้อยช้างนั้น จะได้เป็นลิบแปดมงกุฏ เสนายักษ์ เสนาลิง เชนยักษ์ และเชนลิง เป็นต้น ได้ค่าตอบแทนไม่สูงมากนัก ส่วนใหญ่เป็นชาวสวนในจังหวัดนนทบุรี ผู้แสดงส่วนใหญ่จะฝึกหัดเพียงการแสดงโขนเบื้องต้นเท่านั้น เช่น แม่ท่าลิง การออกกราวนอก แม่ท่ายักษ์ การออกกราวใน เท่านั้น¹⁶³

ต่อมา แนวคิดในการปฏิวัติแพร่กระจายไปทั่วโลก **คณะราษฎร** ดำเนินการการปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475 ยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองจาก **สมบูรณาญาสิทธิราชย์** เป็น **ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ** หน่วยงานต่าง ๆ จึงย้ายไปอยู่ในการปกครองของรัฐบาล กรมโขน ซึ่งขณะนั้นสังกัดอยู่ในกรมมหรสพจึงไปอยู่ในการปกครองของรัฐบาลคณะราษฎร รัฐบาลพยายามปรับปรุงระบบการศึกษาจึงก่อตั้งสถาบันเพื่อสร้างศิลปินทางนาฏศิลป์เป็นอาชีพ และได้ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้นมาใน พ.ศ.2477 โดยได้รวบรวมครูโขนละครจากหลายสำนักเข้าด้วยกัน มา

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน., หน้า 66.

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶² เรื่องเดียวกัน.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน.

เข้ารับราชการ แต่ขณะนั้นยังไม่มีการศึกษาใดๆ และไม่เป็นที่นิยมมากนัก เนื่องจากภัยสงครามและการเมือง

ในขณะที่สถานการณ์บ้านเมืองไม่มั่นคง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงสละราชสมบัติ จึงเกิดการเปลี่ยนผ่านแผ่นดินเข้ารับสมัยของ **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8** (พ.ศ.2478 – 2489) แต่พระองค์ยังทรงพระเยาว์และทรงเรียนอยู่ที่ต่างประเทศแทบจะตลอดรัชกาล ทำให้โขนซึ่งเป็นการแสดงที่สรรเสริญพระมหากษัตริย์ยิ่งลดความนิยมลงไปอีก รัฐบาลเองก็ไม่ได้สนับสนุนให้มีการแสดงโขน เพราะมองว่าเป็นการแสดงของระบอบการปกครองแบบเก่า แต่นิยมให้แสดงละครปลูกใจที่เขียนบทและอำนวยการสร้างโดยหลวงวิจิตรวาทการ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “ละครหลวงวิจิตร” และมหรสพอื่นที่ทันสมัยกว่า เช่น ละครเพลง ภาพยนตร์ ละครอาชีพของเอกชน ฯลฯ ก็ได้รับความนิยมมากเช่นกัน

โขนสมัครเล่นตามรอบนอกกรุงเทพมหานคร ที่ไม่ได้รับผลกระทบของสงครามดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนภายในกรุงเทพฯ นั้นมีโขนที่มีชื่อเสียงอยู่ใน “คณะละครชุนาฏดุริยางคศิลป์” ของพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตร์มงคล ตั้งขึ้นในพ.ศ.2485 โดยโอรสทั้ง 3 ของพระองค์โปรดการแสดงโขน และผู้แสดงต่างก็เป็น เชื้อพระวงศ์ และคนสนิทของพระองค์

173077045

ภาพด้านล่างเป็นงานฉลองพระชนมายุ 5 รอบ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขต
มงคล 10 มีนาคม 2496 มีการจัดการแสดงโขนที่รวบรวมเจ้านายหลายท่านมาร่วมกันแสดง **โขน
สมัครเล่น** ในงานฉลองพระชนมพรรษาปีละครั้ง คณะผู้แสดง แฉวกลางและแฉวหลังถัดจากพระเจ้า
วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร เจ้าพระยารามราฆพ ม.ล.خاب กุญชร (สวมเสื่อราชปะแตน)
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรมงคลการ ม.ล.สร้อยระย้า ยุคล หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช

ภาพที่ 4.23 งานฉลองพระชนมายุ 5 รอบ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมงคล
คณะนักแสดงถ่ายรูปหมู่

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร, 2535

จนกระทั่งสงครามโลกใกล้จะสิ้นสุดลงใน พ.ศ.2488 กรมศิลปากรปรับปรุงการศึกษาของ
โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ และได้เปิดรับสมัครนักเรียนโขน โดยมีเปี้ยเลี้ยงให้ในช่วงเริ่มต้น จึงเริ่มมี
โขนออกแสดงอีกครั้ง ถือเป็นครั้งแรกในการผลิตศิลปินโขนอาชีพในระบบประชาธิปไตยภายใต้
รัฐธรรมนูญ ภายใต้หน่วยงานของรัฐบาล

ข้อมูลของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 3 มีรายละเอียดมาก เนื่องจากเป็นยุคทองโขน ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชอัจฉริยภาพในการจัดการแสดงโขน ทั้งการพระราชนิพนธ์บทโขนรวมกันถึง 28 ชุด โดยมีชุดเบิกโรง 8 และบทโขน 20 ทั้งการออกแบบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน เป็นชุด “ราชประดิษฐ์” ทั้งการกำกับกระบวนรำด้วยพระองค์เอง นอกจากนั้นบทโขนของพระองค์ส่วนใหญ่จะ โปรดเกล้าฯ ให้คณะโขนสมัครเล่นของพระองค์เป็นผู้แสดง ผู้แสดงในคณะโขนสมัครเล่นของพระองค์นั้น เป็นมหาดเล็กที่เป็นข้าในพระองค์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และสมัครเล่นโขนด้วยความต้องการของตัวเอง ผู้แสดงในโขนคณะนี้รับราชการ มีตำแหน่งใหญ่ในกรมต่าง ๆ หลายกรม แม้เมื่อสิ้นรัชกาลที่ 6 แล้ว สิ่งที่พระองค์สร้างไว้ก็ยังมีผลสืบเนื่องต่อมา เช่น นักเรียนโรงเรียนพรานหลวงเดิม ได้เข้ารับราชการในกรมศิลปากร หรือเมื่อทำอาชีพอื่น ก็ยังกลับมาแสดงโขนในคณะโขนหลวงราชพงษ์ ผู้ที่เป็นโขนสมัครเล่นก็ยังสืบทอดวิชาต่อไป แม้จะอายุมาก และเป็นครูโขนอาชีพ

ต่อไปจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ถึงวิวัฒนาการและคุณภาพการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 3

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 3

คำเรียกเฉพาะ คณะโขนสมัคร หรือ โขนสมัครเล่น ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นนามพระราชทานที่โปรดเกล้าฯ ให้คณะโขน ที่ผู้แสดงเป็นมหาดเล็ก และลูกหลาน ข้าราชการบริพารในพระองค์ แสดงความหมายเป็นกริยาของผู้ที่สมัครเข้ามาเล่นด้วยความสมัครใจ ไม่ประสงค์จะทำเป็นอาชีพหลัก จนกลายเป็นคำที่ใช้เรียกคณะโขนที่มีลักษณะเช่นเดียวกันทั่วไป

การแบ่งศิลปินโขนอาชีพ และโขนสมัครเล่นชัดเจน กรมโขนหลวง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1) **โขนหลวง** คือ ศิลปินโขนอาชีพ ที่มีทั้งครูโขนที่รับราชการ ตั้งแต่ ครูผู้ใหญ่ ครูผู้ช่วย จำอวด (ตลกโขน) พากย์เจรจา คลังเครื่องโขน รักษาโรงโขน ครูรำโคม
- 2) **โขนสมัครเล่น** คือ โขนข้าหลวงเดิม เมื่อทรงพระราชอิสริยยศ เป็นพระบรมโอรสาธิราชฯ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประกอบด้วย มหาดเล็ก และลูกหลาน ข้าราชการบริพารในพระองค์ ที่สมัครใจ

เข้ามาเล่น ซึ่งต่อมาลูกหลาน ข้าราชการเหล่านี้ ส่วนใหญ่ ได้มาเป็น
มหาดเล็กในพระองค์รุ่นถัดมา

แม้จะแบ่งเป็น 2 กลุ่ม เช่นนี้ แต่โขนทั้ง 2 กลุ่มนี้ ก็ผสมโรงกันเล่นบ่อยครั้ง และ
ช่วยกันพัฒนา โขนให้มีวิวัฒนาการ ทั้งในด้านกระบวนรำ และการจัดการแสดง โดยมีแหล่งการผลิต
คนทั้ง 2 กลุ่มนี้ คือ นักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง คัดเลือกตามความสมัครใจ และนักเรียน
โรงเรียนพรานหลวง คือนักเรียนที่ตั้งจะเรียนเป็นศิลปินโขนอาชีพ โดยทั้ง 2 กลุ่มจะได้เรียนจากครู
โขนในกรมโขนหลวง เช่นเดียวกัน จึงเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ เมื่อจบไปรับราชการก็จะช่วยเหลือ
เกื้อกูลกันสืบไป

ผู้แสดง ผู้แสดงโขนสมัครเล่น เริ่มขยายวงออกไปจากที่เคยมีแต่ชนชั้นสูง ตั้งแต่ เชื้อ
พระวงศ์ และมหาดเล็กในพระองค์ เนื่องจากการเมื่อสิ้นแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จึงทำให้ศิลปินโขนอาชีพ และโขนสมัครเล่น ที่เป็นข้าในพระองค์ กระจายตัว
ออกไปสอนโขนตามที่ต่าง ๆ จึงเกิดโขนสมัครเล่นขึ้นหลายกลุ่มด้วยกัน

- 1) **มหาดเล็ก** ในพระองค์ที่เป็นคณะโขนสมัครเล่น เป็นการแบ่งแยกศิลปินโขน
อาชีพ ออกจากโขนสมัครเล่นอย่างชัดเจน โดยมหาดเล็กเหล่านี้เป็น
นักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งมีตั้งแต่รุ่นแรกในเวลาที่พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ยังทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อพระองค์ขึ้น
ครองราชย์ มหาดเล็กที่เป็นโขนสมัครเล่นรุ่นแรกไปรับราชการในส่วนต่าง ๆ
มหาดเล็กรุ่นต่อ ๆ มา ก็ให้เรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงไปด้วย มาซ้อมไป
ด้วยเป็นครั้งคราว
- 2) **ผู้เรียนในบ้านของพระยารวงศ์พิพัฒน์** ในเวลาที่กรมมหรสพถูกยุบ พระ
ยารวงศ์พิพัฒน์ เปิดบ้านให้เหล่าศิลปิน มาทำการเรียนสอน จนทำให้ลูก
เจ้านาย และขุนนางหลายคนสนใจ จึงเรียนร่วมกับนักเรียนมุ่งจะเรียนเป็น
อาชีพ
- 3) **นักเรียนเก่าโรงเรียนพรานหลวง** เมื่อสิ้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 นักเรียนโรงเรียนพรานหลวง บางกลุ่มยังเรียนไม่จบ
จึงต้องออกกลางคัน จึงไม่ได้ประกอบอาชีพเป็นโขนอาชีพ แต่พอมีวิชาติด

173077045

ตัว จึงมีลักษณะเป็นโขนสมัครเล่น ไปร่วมแสดงในคณะโขนหลวงราชพงศ์ ภัคดี เป็นครั้งคราว

- 4) **ชาวบ้านบางอ้อยช้าง** ชาวบ้านเหล่านี้เป็นชาวไร่ชาวนา เมื่อช่วงสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ยุบกรมมหรสพ พ.ศ. 2469 ทำให้ **หมื่นพากย์ฉันทวัจน์**¹⁶⁴ ย้ายมาอยู่บริเวณบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี และมีครูโขนแวะเวียนมาเสมอ จึงเปิดสอนโขนให้คนบริเวณนั้น
- 5) **ผู้แสดงวังเฉลิมเขต** พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมงคล แม้จะไม่โปรดโขนจึงให้แสดงเพียงปีละครั้ง เพราะโอรสทั้ง 3 พระองค์ของท่าน
- 1) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
 - 2) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร และ
 - 3) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรมงคลการ โปรดเกล้าฯ โขนมาก โขนที่นี้มีศิลปินโขนมีชื่อ เช่น หลวงวิลาศ วงงาม อาคม สายาคม ราชพ โปธิเวส คุณหญิงเทศ นัฏกานุรักษ์ หยัด ช่างทอง กวี วรศะริน และโขนสมัครเล่นมีชื่อ มาร่วมแสดงหลายท่าน เช่น เจ้าพระยารามราฆพ พระยาอนิรุทธเทวา ม.ล.ขาบ กุญชร หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช

บทโขนพระราชานิพนธ์ของ รัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเอาพระทัยใส่กับ “คณะโขนสมัครเล่น” ของพระองค์มาก จึงทรงมีพระเมตตาจัดหาครูฝีมือดีจากบ้านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และยังทรงพระกรุณาพระราชานิพนธ์บทโขนให้ไว้ฝึกซ้อมและจัดการแสดง บทโขนพระราชานิพนธ์ของพระองค์มีอยู่ 2 ลักษณะคือ 1) ใช้การปรับบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชานิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 และ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เป็นหลัก แล้วปรับปรุงบางส่วน และ 2) พระราชานิพนธ์ชิ้นใหม่ โดยใช้เนื้อเรื่องในรามายณะเป็นหลัก โดยทรงพยายามจะให้ใกล้เคียงฉบับ “อุตตรนิภาย” ทรงพระราชนิพนธ์ให้มีความสั้นกระชับ เหมาะแก่การชมแบบนั่งชมในโรงละครเวทีของต่างประเทศ ทรงเรียกว่า “ละครดึกดำบรรพ์ เรื่องรามเกียรติ์” หรือ “ละครดึกดำบรรพ์ เรื่องรามายณะ” และบทสั้นเพื่อแสดงก่อนตอนใหญ่ ทรงเรียกว่า “ละครเบิกโรงดึกดำบรรพ์” โดยบทโขนมี 20 ชุด และบทเบิกโรงมี 8 ชุด

เครื่องแต่งกาย เครื่องแต่งกาย และหัวโขน ของคณะโขนสมัครเล่น หรือโขนบรรดาศักดิ์นั้น พระราชทานการออกแบบ โดย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

¹⁶⁴ หมื่นพากย์ฉันทวัจน์ (เปี้ยก อุทยานงาม) เป็นพนักงานเจรจาโขนหลวง ในกรมมหรสพ

ทรงออกแบบตามเรื่องรามายณะ ทรงพระราชทานชื่อว่า “แบบพระราชประดิษฐ์” เช่น หัวโขน ชมพู หมี่ สร้างเครื่อง และหัวโขนโดยกรมช่างมหาดเล็ก ที่สังกัดอยู่ในกรมมหรสพ เครื่องประดับบางส่วนใช้ การสั่งทำจากยุโรป เสื้อปักอักษรพระนาม “วปร” ที่แขนปักเลข ๖ ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฏ และมี มาลัยตัว เป็นเอกลักษณ์ เป็นต้น

จำนวนนักแสดงสมัครเล่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงสนับสนุน ทั้งศิลปินโขนอาชีพ และนักแสดงโขนสมัครเล่น คงรู้ด้วยพระปรีชา ว่าทั้ง 2 กลุ่มจะ ส่งเสริมกัน โดยก่อตั้งกองทหารกระบี่หลวง จนต่อมาเป็นโรงเรียนทหารกระบี่หลวง และสุดท้ายเป็น โรงเรียนพรานหลวง เพื่อผลิตศิลปินโขนอาชีพ เพื่อเข้ารับราชการในกรมมหรสพ ส่วนทางโขน สมัครเล่น ให้รับสมัครจากมหาดเล็กหลวง และลูกหลานข้าราชการที่ใกล้ชิด เมื่อโตขึ้นมหาดเล็ก หลวงเดิม ไปรับผิดชอบในหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนลูกหลานข้าราชการบริพาร เข้าเรียนมหาดเล็กหลวง หากสอบบรรจุเข้ามาเป็นมหาดเล็กได้ พระองค์จะให้เลือกว่าอยากเล่นอะไรในโขนสมัครเล่น

คุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 3

การอนุรักษ์ พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล ที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโขนสมัครเล่นนี้เพื่ออนุรักษ์นาฏกรรมโขน จากผลกระทบหลายประการ ที่ เป็นกระแสน่าตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - 5 จนทำให้โขนลดความนิยมลงเป็นลำดับ การอนุรักษ์ของพระองค์ ไม่ได้เพียงนำโขนกลับมาแสดงในงานสมโภชต่าง ๆ เท่านั้น การที่พระองค์ทรงสร้างสรรคปรับปรุงจน โขนกลับมาเป็นนิยมได้นั้น ประกอบกันขึ้นจากองค์ประกอบหลายประการ คือ พระอัจฉริยภาพในการ พระราชนิพนธ์บทโขน การออกแบบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ที่มีความสร้างสรรค์ และแปลกใหม่ ครูโขนฝีมือดีที่สุดในยุคนี้ ผู้แสดงสมัครเล่นที่มีใจรักและตั้งใจจริง และวงปี่พาทย์ฝีมือดีที่สุดใน หากไม่ใช่พระมหากษัตริย์คงทำทั้งหมดนี้ไม่ได้ในสมัยนั้น

การอบรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงให้ความสำคัญ กับการศึกษามาก จึงชักชวนให้ราษฎรสร้างโรงเรียน แทนการสร้างวัด และรูปแบบการใช้โขน สมัครเล่นสื่อสารกับข้าราชการ เป็นเหมือนการอบรมไปด้วย และโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับโขน สมัครเล่นคือ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งนักเรียนในโรงเรียนนี้สามารถเลือกเรียนโขนกับครูโขนใน กรมโขนหลวงได้ และเมื่อออกแสดงก็จะเป็นคณะโขนสมัครเล่น

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

แนวทางการจัดการแสดงโขนที่สิ้นกระชับ การจัดการแสดงโขนของ “คณะโขนสมัครเล่น” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่เป็นอย่างมาก ทรงควบคุมการฝึกซ้อมและกำกับการแสดงด้วยพระองค์เอง ทรงพระราชนิพนธ์บทโขนให้สิ้นกระชับ และยังมีบทเบิกโรงที่เป็นชุดสั้น ๆ ซึ่งเหมาะแก่การชมในหนึ่งคืน แบบเดียวกับบัลเลต์ หรือละครเวทีของต่างประเทศในสมัยนั้น โขนจึงสามารถนำขึ้นไปแสดงในโรงละคร กลายเป็นโขนฉากได้ แนวทางการจัดการแสดงนี้จึงเป็นแนวทางต่อมาถึงปัจจุบัน ทั้งโขนเบิกโรงชุดเล็ก มีผู้แสดงไม่มาก จึงเหมาะกับงานที่มีพื้นที่น้อย และไม่มียงบประมาณมาก หรือบทโขน เรื่องดึกดำบรรพ์ของพระองค์ ก็เป็นแนวทางในการทำบทโขนในสมัยต่อมาของโขนกรมศิลปากร

การเมืองการปกครอง การที่พระองค์ทำกิจกรรมร่วมกับมหาดเล็กของพระองค์ และตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตทั้งมหาดเล็ก และทหารกระบี่หลวงออกมาเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการเพิ่มกำลังพล ให้อยู่ใกล้ตัวพระองค์ เพราะในเวลานั้นมีผู้ที่คิดจะก่อการกบฏอยู่บ่อยครั้ง การมีมหาดเล็กหรือนักแสดงอยู่รอบกาย และเป็นชายฉกรรจ์ที่แข็งแรงจากการซ้อมรบ และเล่นโขน อยู่เป็นประจำย่อมเป็นการปลอดภัยแก่ตัวพระองค์เอง

พระเกียรติยศ เช่นเดียวกับยุคที่ผ่านมา การเล่นเรื่องรามเกียรติ์ ไม่ว่าจะเป็ในทางละคร หรือโขน เป็นการประดับเกียรติยศของผู้เป็นเจ้าของคณะ และสรรเสริญพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น เมื่อมีการแสดงขึ้นก็เหมือนเป็นการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในตัวพระมหากษัตริย์

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 3 นั้นเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงพัฒนาโขนไปแนวทางที่ยั่งยืน เพื่อการอนุรักษ์โขนอย่างแท้จริง โดยสร้างโขนสมัครเล่นชุดแรก เป็นการทดลอง ปรับปรุงการแสดงให้เหมาะกับยุคสมัย และเทคโนโลยี ต่อจากนั้นคือผลิตผู้แสดงโขนออกมาทั้งศิลปินโขนอาชีพ จากโรงเรียนพรานหลวง และโขนสมัครเล่นจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ตามความสมัครใจ แต่ได้เรียนไปพร้อมกับศิลปินโขนอาชีพ จึงทำให้เมื่อนักเรียนทั้ง 2 ฝั่งโตขึ้นก็จะได้เล่นโขนอยู่ในกรมโขนหลวงด้วยกัน ทำให้โขนสมัครเล่นและโขนอาชีพเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ส่วนคุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 3 หลักคือการอนุรักษ์โขน เพราะผู้คนหันไปนิยมการแสดงของตะวันตก แต่การอนุรักษ์นี้ได้ในเรื่องของการเมืองการปกครองด้วยเช่นกัน เพราะพระองค์สร้างกำลังพลที่มีชายฉกรรจ์ร่างกายแข็งแรง ที่ได้ออกกำลังกายอยู่ตลอดด้วยการฝึก

173077045

โขน และได้เรียนหนังสือทุกคน นอกจากนั้นยังมีใจฝึกฝึในศิลปวัฒนธรรมไทย จึงทำให้จากที่โขน ความนิยมลดลงอย่างมาก กลับมาเป็นยุคทองได้

ต่อไปจะนำเสนอข้อมูลของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 4 โดยเริ่มจากปีที่ปีที่มีการเริ่มผลิตศิลปิน โขนอาชีพจากโรงเรียนนาฏศิลป์ ไปจนถึงปัจจุบัน (ตามขอบเขตการวิจัย)

4.3.4 ยุคที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2488 - 2561

ในปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 โกล้สั่นสงครามโลก ในพ.ศ.2488 “โรงเรียนนาฏดุริยางคศิลป์” เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนนาฏศิลป์” เปิดรับโขนครั้งแรก 61 คน บรรจุจริง 55 คน มีอัตราเบี้ยเลี้ยง เดือนละ 6 บาทต่อคน ทางรัฐบาลในขณะนั้น รวบรวมครูโขนที่มีฝีมือเข้ามาสอนในโรงเรียนนาฏศิลป์ และเร่งรัดให้ผลิตศิลปินออก รับราชการโดยเร็ว ต่อมาไม่นานนักเรียนเหล่านี้ก็สามารถออกร่วมแสดงได้หลายครั้งในงานต้อนรับ แยกเมืองผู้มีเกียรติของพระมหากษัตริย์และของราชการ นับแต่แสดง ณ โรงละครสวนศิวาลัยใน พระบรมมหาราชวัง 2 ครั้ง ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 โปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงลอร์ดหลุยส์เมานต์แบตแตน ซึ่งเข้ามาใน ประเทศไทยภายหลังสันติภาพ เมื่อพ.ศ.2489 ทั้งได้แสดงต้อนรับแยกเมืองผู้มีเกียรติอื่น ๆ ของ ราชการ และแสดงต้อนรับทหารสหประชาชาติที่เข้ามาในประเทศไทยในระยษณั้ันอีกหลายครั้ง โขน ของกรมศิลปากรนั้นออกแสดงกลางแจ้งในงานรัฐพิธีอีกหลายครั้งหลายหน จนดูประหนึ่งถือเป็น ประเพณีที่ต้องจัดให้มีแสดงโขนเป็นประจำปี ณ ท้องสนามหลวง ปีละ 3 ครั้ง คือในวันมีงานฉลอง รัฐธรรมนูญ ในงานฉลองวันขึ้นปีใหม่ ในรัฐพิธีฉลองวันสงกรานต์ โขนของกรมศิลปากรนี้แสดงตาม คำสั่งของรัฐ และได้เบี้ยเลี้ยง จึงเป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่บุคลากรที่เคยเป็นโขนหลวงกลายเป็นของรัฐ และผลิตศิลปินอาชีพในสังกัดของรัฐออกมา¹⁶⁵

โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ ระดับมหาวิทยาลัย ต่อมาใน พ.ศ.2495 ได้เกิดโขน สมัครเล่นขึ้นในสถาบันการศึกษาสายสามัญ ในระดับมหาวิทยาลัย ขึ้นเป็นครั้งแรก คือ คณะ วิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีการจัดการแสดงโขน และการแสดงอื่น ๆ เพื่อเป็นกิจกรรม รับน้องมาตั้งแต่ พ.ศ.2495 โดยมีตอนที่ใช้แสดงอยู่ 3 ตอน คือ พระรามตามกวาง ยกรบ และ

¹⁶⁵ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน, หน้า 102 - 103.

เบญกายแปลง เข็ญครุจากรมศิลปากรมาฝึกซ้อมให้ และจัดการแสดงให้มีเฉพาะตัวละครหลัก เช่น ตอนยกรบ มีตัวละคร พระราม พระลักษมณ์ หนุมาน และทศกัณฐ์ ผู้แสดงตัวพระบางครั้งเป็นผู้ชาย บางครั้งเป็นผู้หญิง ตัวกวางเป็นผู้หญิงนอกนั้นจะตามเพศของตัวละคร

ภาพที่ 4.24 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของนิสิต คณะวิทยาศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ช่วงพ.ศ.2500 - 2502

ที่มา: สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2548

โขนจุฬาฯ จัดแสดงที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องจากเป็นคณะที่มีนิสิตจำนวนมาก นอกจากกิจกรรมรับน้องที่จัดเป็นประจำทุกปีแล้ว ยังจัดการแสดงในโอกาสสำคัญอื่น ๆ อาทิ วันปิยมหาราช ณ สถานีลีสาวนอัมพร และสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม งานฉลองปริญญา ณ เวทีลีลาศ สาวนอัมพร งานวันศิลปวัฒนธรรมของสโมสรนิสิตจุฬาฯ (สจม.) ณ หอประชุมใหญ่จุฬาฯ งาน Science Night งานเผยแพร่นาฏศิลป์ในต่างประเทศ และงานจุฬาฯ วิชาการ แต่มีชื่อเสียงภายในมหาวิทยาลัย และยุติไปใน พ.ศ.2507 โดยมีการแสดงรวมทั้งหมด 12 ครั้ง¹⁶⁶

¹⁶⁶ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, "โขนจุฬาฯ," จามจุรี : สื่อเชื่อมสายใย ใจน้องพี่ ปีที่ 7, 1 มีนาคม - มิถุนายน (2548): หน้า 66 - 71.

โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ ระดับโรงเรียน ต่อมาใน พ.ศ.2500 ได้เกิดโขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ ในระดับโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก โดย หม่อมดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา เจ้าของ **โรงเรียนสมประสงค์** มีแนวคิดที่ให้มีการสอนโขนให้กับเด็กผู้ชาย ชั้นอนุบาล 3 เป็น “คณะโขน 5 ขวบ” ต่อมาท่านผู้หญิงทัศนีย์ บุญยุคปต์ พระอาจารย์ที่ **โรงเรียนจิตรลดา** ในขณะนั้น เป็นเพื่อนรุ่นพี่ของ หม่อมดุษฎี ชื่นชมแนวคิดนี้จึงอยากให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาวยุทธวงกรณ์ (พระราชอิสริยยศของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 10 ในขณะนั้น) ได้ทรงฝึกหัดโขนด้วย

ภาพที่ 4.25 ภาพยนตร์ส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 10 ทรงหัดโขนตัวหนุมาน พ.ศ.2502

ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=RCDiw0m3sHY>, สืบค้นเมื่อ 20 ธ.ค. 60

จึงกราบขอพระบรมราชานุญาต พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทั้ง 2 พระองค์ทรงเห็นชอบ จึงจัดการเรียนโขนร่วมกับพระสหายในโรงเรียนจิตรลดา และโรงเรียนสมประสงค์ โดยมี ครูกรี วรศะริน (ศิลปินแห่งชาติ นาฏศิลป์โขนลิง พ.ศ.2531) ครูฉลาด พุกุลานนท์ (ครูนาฏศิลป์โขนลิง) และลูกศิษย์ที่ติดตามมา จากกรมศิลปากร “คณะโขน 5 ขวบ”

โรงเรียนสมประสงค์นั้นดำเนินการไปได้เพียง 2 ปีเท่านั้น¹⁶⁷ แต่โรงเรียนจิตรลดายังมีการเรียนการสอนไขนต่อมา และได้สร้างเป็นหลักสูตรวิชาไขน

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชายวชิราลงกรณฯ ทรงได้ออกแสดงอีกหลายครั้ง ทรงได้ทั้งตัวลิง และตัวยักษ์ ซึ่งตัวยักษ์นี้ได้รับการถวายการสอนจาก ครูจตุพร รัตนวราหะ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2552 นาฏศิลป์ไขนยักษ์) และครูสมศักดิ์ ทัดดี (ครูนาฏศิลป์ไขนยักษ์)

ภาพที่ 4.26 อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2552 นาฏศิลป์ ไขนยักษ์) ถวายการสอน พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 10 ทรงไขน เป็นวิรุฬจำบัง
ที่มา: สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2549

¹⁶⁷ หม่อม ดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา, จงทำให้ได้ตั้งฝัน (กรุงเทพฯ: แพลน ฟอว์ คิตส์, 2556), หน้า 203 - 206.

นอกจากนี้ยังทรงพากย์และร้องบทโขนได้อีกด้วย ทรงแสดงในวันปิดภาคเรียนของโรงเรียนจิตรลดา ซึ่งมีผู้ชมเป็นผู้ปกครองนักเรียน และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น ทรงเรียนโขนในโรงเรียนจิตรลดาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อ ณ โรงเรียนคิงส์ มีด เมืองซีฟอร์ด แคว้นซัสเซกส์ ประเทศอังกฤษ เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2509¹⁶⁸

โขนสมัครเล่นทางโทรทัศน์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โอรสคนที่ 2 ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมวงคล โปรตเกล้าฯ การแสดงโขน และปีพาทย์ คอยสนับสนุนศิลปินในกรมศิลปากรอยู่เสมอ เมื่อพ.ศ.2507 ได้รวมตัวกับโขนสมัครเล่นแสดงโขนทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบก ตอน พระรามเรียกพล เนื่องในงานวันกองทัพไทย จนกระทั่งตั้ง **“คณะโขนนาฏราช”** ในพ.ศ.2513 โดยมีครูโขนมีชื่อจากกรมศิลปากรมาช่วยสอนหลายท่าน แต่แสดงได้ไม่กี่ตอนนัก เพราะเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองขึ้นเสียก่อน

ต่อมาในปี พ.ศ.2510 หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับเชิญให้ไปสอนวิชาอารยธรรมไทย ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเกิดแนวคิดให้ฝึกหัดโขน เพื่อให้นักศึกษาเกิดความรู้ความเข้าใจ “เล่นโขนได้ดูโขนเป็น” และสร้างฐานผู้ชมเพื่อให้โขนอาชีพดำรงอยู่ได้ จึงได้มีการรับสมัครนักศึกษา มีนักศึกษามาสมัครถึง 200 คน หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช คัดจนเหลือ 100 คน และขอให้นักศึกษาได้เข้าไปฝึกกับครูที่ “โรงเรียนนาฏศิลป์วังหน้า” ด้วย หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยเป็นลูกศิษย์พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ครูในโรงเรียนนาฏศิลป์จึงค่อนข้างเกรงใจ โขนมีชื่อหลายท่านได้เคยสอนโขนธรรมศาสตร์ อาทิ ครูกรี วรเศริน **ครูจตุพร รัตนวราหะ** ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง เป็นต้น รูปแบบการแสดงของโขนธรรมศาสตร์นั้น จะเป็นผู้ชายทั้งโรง มีแนวทางการแสดงเหมือนโขนกรมศิลปากรรุ่น ธนิต อยู่โพธิ์ เป็นอธิการบดี มีการแสดงประจำปีละ 2 ครั้ง ที่หอประชุมธรรมศาสตร์ เก็บค่าเข้าชม การแสดงครั้งแรกใน พ.ศ.2510 ตอนศึกนาคบาท ในวาระการสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระกนิษฐา ทั้ง 2 พระองค์ เสด็จฯ มาทอดพระเนตรด้วย โขนธรรมศาสตร์มีชื่อเสียงอย่างมากในช่วง พ.ศ. 2511 - 2515 โดยได้รับโอกาสไปเล่นในต่างจังหวัดทั้งภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคอีสาน ได้ไปเล่นในต่างประเทศที่ย่างกุ้ง ได้แสดงออกโทรทัศน์ แสดงในงานฟุตบอลประเพณีจุฬา -

¹⁶⁸ ลาวัญย์ โชตตามระ, สี่เจ้าฟ้า, พิมพ์ครั้งที่ 1 ฉบับเรียบเรียงใหม่ (กรุงเทพฯ: บริษัท กันตนา ดิสทริบิวชั่น จำกัด, 2547), หน้า 84 - 85.

ธรรมศาสตร์ และจุดเด่นคือการแต่งบท “แซวการเมือง” จนเมื่อเหตุความรุนแรงทางการเมือง เกิดขึ้นใน พ.ศ.2516 - 2519 ทำให้โขงธรรมศาสตร์ได้หยุดไปช่วงหนึ่ง แล้วฟื้นฟูกลับมาอีกครั้ง พ.ศ.2521 แต่ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ค่อยมีบทบาทเท่าไรแล้ว¹⁶⁹

โขงโรงเรียนสอนนาฏศิลป์ ต่อมาใน พ.ศ.2515 คณะละครสมัครเล่นบ้านปลายเนินซึ่งมีกิจกรรมกันมาตั้งแต่ พ.ศ.2511 โดย หม่อมราชวงศ์เอนจิตร จิตรพงศ์ มีแนวคิดจะเปิดสอนโขงด้วย จึงให้ ครูวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ (ครูนาฏศิลป์โขงลิง) ซึ่งเป็นนักเรียนทุนนริศรานุกัตติวงศ์ และเป็นตัวหนุนมาของกรมศิลปากรในขณะนั้น เข้ามาสอนโดยเริ่มจากสอน ม.ล.ตรีจักร จิตรพงศ์ บุตรชาย ของ หม่อมราชวงศ์จักรธร จิตรพงศ์ ต่อมา ครูวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ จึงชักชวน ครูราชมพ พงษ์เวส (ศิลปินแห่งชาติ นาฏศิลป์โขงยักษ์ พ.ศ.2547) เข้ามาเพื่อให้มีทั้งยักษ์และลิง เดิมคณะละครแห่งนี้มีสอนตัวพระนางทางละครอยู่แล้ว เพื่อสืบสานงานของ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทรงนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์ไว้หลายตอน จึงมีการแสดงละครดึกดำบรรพ์เป็นหลัก¹⁷⁰ แต่มีความเป็นไปได้ว่าการเริ่มฝึกหัดโขงอาจเกิดจากความนิยมของโขงธรรมศาสตร์ โขงโรงเรียนนี้จึงเป็น **โขงโรงเรียนสอนนาฏศิลป์** แห่งแรก มีลักษณะเฉพาะที่แบ่งตัวพระ - นางเป็นผู้หญิง ปกติจะเรียนทางละคร หากมีการแสดงโขงที่ต้องใช้ตัวพระ จะมีครูโขงพระมาช่วยสอนในช่วงก่อนการแสดง ส่วนตัวยักษ์ - ลิง เป็นผู้ชาย เรียนตามชนบพื้นฐาน และแม่ท่า รวมถึงต่อหน้าพาทย์ตามความสามารถของผู้เรียน เมื่อใกล้จะแสดงจึงซ้อมชุดตอนนั้น

การกระจายตัวของแนวคิดโขงสมัครเล่น ชื่อเสียงของโขงธรรมศาสตร์ ทำให้แนวคิดการมีโขงในสถาบันการศึกษาสายสามัญ กระจายไปทั้งในระดับมหาวิทยาลัย และโรงเรียน ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเริ่มจากโรงเรียนสาธิต (โรงเรียนที่อยู่ในสังกัดมหาวิทยาลัย) ในพ.ศ.2516 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นแห่งที่ 2 ที่มีการสร้างหลักสูตรเรียนโขงในโรงเรียนสามัญ โดย ศ.ดร.อุบล เรียงสุวรรณ ครูใหญ่ในสมัยนั้น และครูทัศนัย แฝวสกุล เป็นผู้สร้างหลักสูตรให้นักเรียนประถม 1 - 6¹⁷¹ ในปีเดียวกันโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม ได้จัดการแสดงโขงขึ้นเช่นกัน โดยมี ครูเจริญ เวชเกษม (ครูนาฏศิลป์โขงยักษ์) เป็นผู้ดูแลการฝึกซ้อมและทำบท โดยได้รับความร่วมมือจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ไม่มีการสร้างเป็นหลักสูตร จัดแสดง

¹⁶⁹ สมบัติ ภูกาญจน์, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2561.

¹⁷⁰ วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2561.

¹⁷¹ ทัศนัย แฝวสกุล, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2561.

ตามวันสำคัญตามแต่โอกาส¹⁷² ต่อมา พ.ศ.2522 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สร้างหลักสูตรการสอนโขนขึ้น โดยปรับจากการเข้าไปดูงานหลักสูตรการสอนโขนของ โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยมี ดร.อารี สันหวี อาจารย์ใหญ่ในขณะนั้นให้การ สนับสนุน อาจารย์ประพันธ์ สุขคนชาติ เป็นผู้เชี่ยวชาญในการแต่งบทและกำกับการแสดง และ ไตร รัตน์ พิพัฒน์ภคผล เป็นผู้ดูแลคณะและเขียนหลักสูตรให้นักเรียนประถม 4 - 6¹⁷³ และในปีถัดมา พ.ศ. 2523 โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โดยชุมนุมนาฏศิลป์และชุมนุมดนตรีไทย ได้มีการจัดการเรียน การสอนโขนเพื่อออกแสดงโขนกลางแปลง ถวายพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอด ดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ณ สนามศุภชลาศัย ใช้ผู้แสดงจำนวนมากถึง 600 คน¹⁷⁴ ต่อมาในปีเดียวกัน รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ (เคยเป็นผู้ช่วยสอนโขนธรรมศาสตร์) ในขณะนั้นท่านเป็น อาจารย์สอนในภาควิชาภาษาไทยอยู่ใน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (เป็นวิทยา เขตแรก) ริเริ่มสอนโขนให้แก่นักศึกษา และ ครู นักเรียน ของโรงเรียนโดยรอบ ด้วยตัวของท่านคน เดียวโดยสอนทั้งตัวพระ นาง ยักษ์ และ ลิง โดยไม่จำกัดเพศผู้เข้ามาเรียน สอนให้นักศึกษาจัดการการ แสดง และทำฉากเอง จนกระทั่งมีชื่อเสียง เมื่อมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตอื่น ๆ อยากรมี โขน ท่านเดินทางไปสอนให้ ต่อมาเมื่อ ท่านได้ย้ายไปที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ได้เข้าสอนใน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มีหลักสูตรที่ผลิตทั้งศิลปินโขนอาชีพและครูโขน แต่มีการเปิดให้ นักเรียนในโรงเรียนบริเวณใกล้เคียงมาเรียนโขนด้วยเช่นกัน¹⁷⁵

ต่อมาเมื่อนิสิต นักศึกษา หรือนักเรียน ที่จบไปทำงานในที่ต่าง ๆ เมื่อได้เป็นอาจารย์ หรือ ผู้บริหาร ในองค์กรและมหาวิทยาลัย จึงนำโขนติดตัวไปด้วย เช่น ศ.ดร.รังสรรค์ แสงสุข ซึ่งเป็นอดีต โขนธรรมศาสตร์ ได้ขึ้นเป็นอธิการของมหาวิทยาลัยรามคำแหง จึงสร้างคณะ “โขนรามคำแหง” ขึ้น โดยยึดแนวคิดเดียวกับ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ออกแสดงครั้งแรกใน พ.ศ.2546¹⁷⁶ หรือ องค์กรที่ต่อยอดจากโขนมหาวิทยาลัย คือ “ศูนย์ศิลปะการแสดงสถาบันคึกฤทธิ์” หรือที่นิยมเรียกกัน ว่า “โขนสถาบันคึกฤทธิ์” ซึ่งแยกตัวจาก “โขนธรรมศาสตร์” บริหารอยู่ภายใต้ “มูลนิธิคึกฤทธิ์80”

¹⁷² คณะอนุกรรมการฝ่ายสารานุกรม การแสดงวิพิธทัศนา ครั้งที่ 8, ต่าง/เข้าใจ ดอระ มิวนิล (กรุงเทพฯ: วงศ์สว่าง พับลิชชิง แอนด์ พรินต์ติ้ง 2561), หน้า 19.

¹⁷³ สมโภชน์ ฉายะเกษตริน, "โขนกิตติมศักดิ์," ใน โขนเด็ก, ไตรรัตน์ พิพัฒน์ภคผล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: บริษัท เลคแอนด์ฟาว เทน พรินต์ติ้ง จำกัด, 2551). และ ทศไนย แฉ้วสกุล.

¹⁷⁴ ตำนานสวนกุหลาบ: สวนกุหลาบวิทยาลัยใน 12 ทศวรรษ, (กรุงเทพฯ: บริษัท บพิการพิมพ์ จำกัด, 2538), หน้า 433.

¹⁷⁵ สมชาย พูลพิพัฒน์, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2561.

¹⁷⁶ ธรรมจักร พรหมพวย, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2560.

เปิดสอนทั้ง โขน ละคร และดนตรีไทย เริ่มขึ้นใน พ.ศ.2553 โดยยึดแนวทางของ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช มีค่าเรียน เป็น รายปี¹⁷⁷ หรือนักศึกษาที่เคยร่วมแสดงโขนในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เมื่อเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย และโรงเรียน ต่าง ๆ ในทางภาคใต้ได้ร่วมมือกัน จนเกิดโครงการเยาวชนต้นแบบ “โขนปัตตานี” ในพ.ศ.2556 พื้นที่ชายแดนใต้ที่มีปัญหาผู้ก่อการร้าย นำเยาวชนทั้ง พุทธ คริสต์ และอิสลาม มาทำกิจกรรมร่วมกัน โดยได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชนในจังหวัดชายแดนใต้¹⁷⁸

บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ โขนสมัครเล่นนั้นเติบโตขึ้นเป็นลำดับ โดยการสนับสนุนของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในพระบรมวงศานุวงศ์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าทรงโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาวยุทธราลงกรณฯ ทรงฝึกหัดโขน รวมถึงพระราชธิดาทุกพระองค์ ได้ทรงเรียนทั้งนาฏศิลป์และดนตรีไทย จึงทรงเป็นแบบอย่างของการสนับสนุนศิลปวัฒนธรรม จนเกิดเป็น “พระราชนิยม” ดังบุรพกษัตริย์ในอดีตเคยเป็นมา มากไปกว่านั้นการประกอบพระราชกรณียกิจช่วยเหลือราษฎรทั่วประเทศอย่างไม่ถือพระองค์ จนเป็นพระมหากษัตริย์ที่รักและเคารพบูชาจากราษฎรเป็นอันมาก ทำให้นาฏกรรมโขนที่แสดงการสรรเสริญพระเกียรติ มีผู้อยากจัดการแสดงถวายเป็นอันมาก ทั้งในสถาบันรัฐและเอกชน เมื่อสถาบันจัดการแสดง หากไม่มีพระราชกิจสำคัญ จะเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร อย่างที่กล่าวมาแล้ว เช่น การแสดงโขนธรรมศาสตร์ โขนสวนกุหลาบ เป็นต้น ในภายหลังเมื่อทรงมีพระราชกรณียกิจมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ในงานที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงเป็นองค์ประธานในการแสดงโขนสมัครเล่นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแทบทุกสถาบัน โดยเฉพาะคณะละครสมัครเล่นบ้านปลายเนิน หรือวังปลายเนินนั้น พระองค์ไปทรงเรียนทั้งนาฏศิลป์และดนตรีไทย จนภายหลังทรงเปลี่ยนเป็นทรงระนาดทุ้มทุกสัปดาห์ กับพระอาจารย์ ศิริชัยชาญ ฝึกจำรูญ (อดีตอธิบดีกรมศิลปากร) เนื่องจากพระราชกรณียกิจมากขึ้น แต่อย่างไรทุกปีจะทรงเสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรการแสดง และทรงระนาดเอกในวันที่ 2 พฤษภาคม ซึ่ง หม่อมราชวงศ์ เอ็มจิตร จิตรพวงศ์ ตั้งใจจัดถวายเป็นงานฉลองวันคล้ายวันพระราชสมภพ (2 เมษายน)

¹⁷⁷ สมบัติ ภูักายจน์.

¹⁷⁸ สมวุฒิ กุลพุทธสาร, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2561.

โขนพระราชทาน ต่อมาในพ.ศ.2546 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมพระสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กราบบังคมทูล สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ว่าโขนไม่เป็นที่นิยมมากนัก พระองค์ทรงมีความเป็นห่วงและให้นำโขนไปทำการแสดงเมื่อแปรพระราชฐานเพื่อทรงงาน¹⁷⁹ ต่อมาทรงมีพระราชปรารภกับคณาจารย์ของกรมศิลปากรว่าน่าจะพัฒนาเครื่องโขนให้สวยงามขึ้น และพระราชทานเงินจำนวน 300,000 บาท ให้กรมศิลปากรนำไปพัฒนาปรับปรุง กรมศิลปากรจึงได้ผสานกับมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ค้นคว้าและพัฒนาเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน รวมไปถึงฉาก จนกระทั่งใน พ.ศ.2550 ได้จัดการแสดงโขนเฉลิมพระเกียรติเนื่องในมหามงคลสมัย พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงพระชนมพรรษา 80 พรรษา และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเจริญพระชนมพรรษา 75 พรรษา โดยใช้บทคอนเสิร์ตเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน พรหมาศ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งเป็นการแสดงโขนกับวงดุริยางค์สากล การแสดงในครั้งนั้นได้รับความนิยมอย่างมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการแสดงขึ้นอีกครั้ง โดยมีการปรับปรุงในส่วนต่าง ๆ และแสดงอีกครั้งใน พ.ศ.2552 และได้รับความนิยมอย่างมากอีกเช่นเคย จึงตั้งเป็นโครงการที่จะมีการแสดงโขนทุกปี จึงเป็นที่มาของชื่อ “โขนสมเด็จพระเจ้า” หรือ “โขนพระราชทาน” ในส่วนของผู้แสดงนั้นแม้โดยส่วนใหญ่ตัวละครเอกจะใช้ศิลปินโขนอาชีพจากกรมศิลปากร แต่ตัวละครประกอบจะมีการคัดเลือกบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจจากภายนอก จากความนิยมของ “โขนพระราชทาน” ทำให้โขนสมัครเล่นจากทั่วประเทศเข้าสมัครคัดเลือกใน พ.ศ.2561 ราว 800 คน คัดเหลือ 200 คน¹⁸⁰ ซึ่งผู้เข้าคัดเลือกนั้นมีทั้งนิสิต นักศึกษา และนักเรียน สายอาชีพทางนาฏศิลป์ เข้าคัดเลือกด้วย หากเป็นโขนสมัครเล่นแล้วสามารถผ่านการคัดเลือกเข้าไปได้ย่อมต้องมีฝีมือเทียบเท่าผู้เรียนทางสายอาชีพ ปรากฏการณ์นี้ยังทำให้สถาบันการศึกษาสายสามัญหลายแห่ง สนใจในการจัดการเรียนการสอนโขนขึ้น ถือเป็นการแข่งขันกันด้านผลิตหลักสูตรเชื้อเชิญให้ผู้ปกครองสนใจส่งบุตรหลานเข้าเรียนในยุคที่เด็กเกิดน้อยจนสถานศึกษาต้องมีจุดเด่นที่น่าสนใจต่อผู้เรียน

โขนงานพระราชทานเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหา

¹⁷⁹ สุรัตน์ จงดา, "ความเป็นมาของโขนพระราชทาน" (paper presented at the ฉากประทับใจในโขนพระราชทาน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, กรุงเทพมหานคร, 25 กันยายน 2559).

¹⁸⁰ อนุรักษ์พันธุ์ พลพิทักษ์, "โขนพระราชทาน: การสืบทอดและการสร้างสรรค์บทโขนแก่ผู้ชมร่วมสมัย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), หน้า 18.

ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคตในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2559 ได้เกิดผลกระทบในหลายด้าน การแสดงต่าง ๆ ที่จะเป็นการเฉลิมฉลอง มีการงดเว้น หรือปรับเปลี่ยนเป็นการแสดงเทิดพระเกียรติ บางสถาบันหยุดกิจกรรมอย่างไม่มีกำหนด แต่ในขณะเดียวกันบางสถาบันที่เคยหยุดกิจกรรมกลับพยายามเปิดขึ้นใหม่อีกครั้ง เพื่อเตรียมการแสดงในช่วงงานพระราชทานเพลิงพระบรมศพ ในวันที่ 25 - 29 ตุลาคม พ.ศ.2560 ในช่วงวันนั้น มีการสร้างพระเมรุมาศจำลองกระจายไปทั่วประเทศเพื่อให้ราษฎรได้ถวายดอกไม้จันทน์ โดยแต่ละแห่งพยายามจะจัดการแสดงโขนขึ้นตามพระราชประเพณี ทางหน่วยราชการจึงติดต่อหาโขนไปแสดง หากมีสถาบันการศึกษาใกล้เคียงมีโขนอยู่ ก็ติดต่อให้มาแสดง แต่หากไม่มีสถาบันการศึกษาบริเวณใกล้เคียง อาจต้อง “ผสมโรง” กันขึ้น หรือเลือกตอนการแสดงโขนที่ใช้ตัวพระ - นาง เช่น พระรามตามกวาง ที่ครูนาฏศิลป์ในสถาบันทั่วไปจะต้องมีตามหลักสูตร สามารถจัดการแสดงได้ เช่น โขนของโรงเรียนคลองกุ่ม ตอน นารายณ์ปราบนาท และสำนักขาหึ่ง แสดงที่พระเมรุมาศจำลอง วัดนวลจันทร์ กรุงเทพฯ โขนของโรงเรียนวัดคลองสวน ตอน พระรามตามกวาง แสดงที่พระเมรุมาศจำลอง วัดใหญ่บางพลาคด จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น ในครั้งนั้นจึงเป็นการแสดงของโขนสมัครเล่นประเภท **โขนรวมกันเฉพาะกิจ** มากที่สุดครั้งหนึ่ง โดยบางแห่งอาจมีทั้งศิลปินโขนอาชีพ และโขนสมัครเล่นผสมโรงกัน หรือเป็นโขนสมัครเล่นทั้งหมด

โขนรวมกันเฉพาะกิจ โขนประเภทผสมโรงกันเล่นนั้นคาดว่าจะมีมาตั้งแต่เริ่มมีโขนแล้ว ในหมายรับสั่งนั้นเมื่อเริ่มตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ จะไม่เจาะจงว่าให้โขนโรงไหนมาเล่นไม่เหมือนหมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี พิจารณาได้ว่างานราชการที่ต้องการโขนไปแสดงนั้นมีมากขึ้น โขนหลวงโรงเดียวย่อมไม่เพียงพอ ยิ่งโขนหลวงคือมหาดเล็กในพระองค์ จึงย่อมมีภารกิจในการติดตามพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ การเกณฑ์โขนให้ครบตามหมายรับสั่งจึงต้องหาโขนโรงอื่นมาเพิ่มเติม และอาจมีการผสมโรงกัน ในบางครั้งแต่ละโรงมีตัวโขนไม่พอ แต่ไม่มีการบันทึกเป็นไว้เป็นหลักฐานเนื่องจากอาจไม่ใช่การแสดงที่สำคัญ โขนประเภทนี้จึงมีความชัดเจนขึ้นในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ตามความนิยมดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ศิลปินโขนอาชีพเมื่อไม่มีงานของต้นสังกัดก็มักผสมโรงกันเล่นในงานเล็ก ๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานวันเกิด เป็นต้น ซึ่งโขนสมัครเล่นเองก็มีรูปแบบนี้เช่นเดียวกัน เพียงแต่การรับงานส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่เรียกว่า “งานช่วย” คือมาช่วยด้วยใจ เพราะความสัมพันธ์ของเจ้าของงาน หรืออาจจะต้องการหาเวทีแสดงเพื่อฝึกฝน ในบางงานอาจมีศิลปินโขนอาชีพมาร่วมแสดงด้วย อาจได้เงินเล็กน้อย หรือไม่ได้เลย รูปแบบการแสดงขึ้นการตกลงกันของเจ้าของงานและผู้จัดการแสดง หรือโต้โผ ส่วน

ใหญ่จะมีผู้แสดงตั้งแต่ 1 - 10 คน ใช้ตัวละครเอกเป็นหลัก ไม่นิยมใช้ผู้พากย์และดนตรีสดใช้เครื่องเล่นแทน แสดงตอนที่ได้รับความนิยมสูง ผู้แสดงเคยแสดงหลายครั้ง อาจมีนัดซ้อมเพียง 1 - 2 ครั้ง หรือนัดแนะกันหน้างาน และไม่มีบทพากย์เจรจา สามารถเปิดเครื่องเสียงไปเรื่อย ๆ แล้วเมื่อจบการแสดงจึงลดเสียงลง อาทิ ตอน ตอนนยกรบ จับนาง พระรามตามกวาง หรือเป็นการรำเดี่ยวอวดฝีมือ เช่น ฉุยฉายทศกัณฐ์ ฉุยฉายหนุมาน เป็นต้น ถือเป็นการเล่นที่หารายได้เสริมและได้ทบทวนฝึกซ้อมไปด้วยของโขนสมัครเล่น

โขนสมัครเล่นเป็นส่วนหนึ่งในที่ทำให้ “โขนไทย” ได้รับรองเป็นมรดกโลก วันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2559 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ กฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติ ประกาศเมื่อ วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2559¹⁸¹ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และเพื่อเสนอ “โขน” เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติต่อองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) คณะทำงานผู้ทำรายงานการขอขึ้นทะเบียน ได้รวบรวมองค์การโขนสมัครเล่นร่วมลงนามในการขอขึ้นทะเบียน เพื่อแสดงการเป็นส่วนหนึ่งของโขนไทยและยินยอมให้คณะทำงานทำการเสนอขอขึ้นทะเบียนได้ อาทิ โขนของศูนย์ศิลปการแสดง สถาบันคึกฤทธิ์ โขนของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ฝ่ายประถม โขนของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โขนของโรงเรียนอานวยวิทย์ โขนของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร เป็นต้น¹⁸² และในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2561 องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้รับรองให้ “โขนไทย” มรดกวัฒนธรรมอันต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ของมวลมนุษยชาติอย่างเป็นทางการ โดยประเด็นสำคัญที่ให้โขนไทยได้รับการรับรองคือเรื่อง “โขนไทย เป็นของคนไทยทุกคน เข้าถึงคนทุกเพศทุกวัย ไม่มีการแบ่งชนชั้นศาสนา”¹⁸³ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากที่โขนสมัครเล่นช่วยเผยแพร่ในส่วนของสถาบันการศึกษาสายสามัญ และมีผู้เข้าร่วมที่หลากหลาย

¹⁸¹ "พระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559," ราชกิจจานุเบกษา 133, 1 มีนาคม (2559): หน้า 1 - 8.

¹⁸² อมรา กล้าเจริญ และคณะ, โขน (กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559).

¹⁸³ UNESCO, "Draft Decision 13.Com 10.B.37," UNESCO, <https://ich.unesco.org/doc/src/ITH-18-13.COM-10.b+Add.2-EN.docx>.

ข้อมูลของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 4 นี้มีจำนวนมากที่สุด เพราะว่าหลังจากที่โขนไม่ได้เป็นของหลวงอีกต่อไป ผู้คนทั่วไปสามารถฝึกหัดได้ รัฐผลิตศิลปินครูโขนอาชีพ เข้าสอนในโรงเรียน และมหาวิทยาลัยหลายแห่ง จนทำให้เกิดองค์กรโขนสมัครเล่นขึ้นหลายองค์กร นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชานุญาตให้ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ทรงได้เรียนโขนเมื่อทรงพระเยาว์ และพระองค์ยังสนับสนุนโครงการเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมเสมอ รวมไปถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงช่วยเหลือพระกรณียกิจเรื่องศิลปวัฒนธรรมมาโดยตลอด องค์กรโขนสมัครเล่นส่วนใหญ่เป็นสถาบันการศึกษา ทั้งระดับมหาวิทยาลัย และโรงเรียน ซึ่งแต่ละองค์กรมีกระบวนการจัดการองค์กรแตกต่างกัน

ต่อไปจะวิเคราะห์วิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 4 จะข้อมูลที่กล่าวถึงไปแล้ว

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 4

การโอนย้ายหลวงมาสู่รัฐ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง และโอนย้ายหน่วยงานต่างๆ ไปอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาล โขนที่เคยเป็นนาฏยกรรมที่อยู่กับสถาบันกษัตริย์ได้ถูกโอนย้ายเข้าไปทำงานภายใต้การปกครองของรัฐบาล ทั้งการออกแสดงและการผลิตนักแสดงรุ่นใหม่ “โรงเรียนนาฏศิลป์” ในขณะนั้นรวบรวมครูโขนจากโดยมีตัวโขนจากโขนหลวงใน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เป็นหลัก ร่วมกับครูโขนโรงต่าง ๆ เข้ามารับราชการ สร้างหลักสูตรและแบบแผนขึ้นเพื่อผลิตศิลปินโขนอาชีพให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เมื่อศิลปินโขนอาชีพไม่ได้เป็นโขนหลวง การผสานงานขอมาช่วยสอนจึงสามารถทำได้ผ่านหน่วยงานราชการ และรวมถึงเมื่อนักเรียนที่เข้าไปเรียนจบออกมา กระจายไปแสดง และสอนโขนในที่ต่าง ๆ ทำให้ราษฎรเริ่มเข้าถึงโขนได้ง่ายขึ้น

บทโขน ในช่วงแรกนั้นการแสดงของกรมศิลปากรใช้แนวทางของกรมมหรสพ ที่ปรับปรุงขึ้นเพื่อให้กะทัดรัดและเหมาะแก่การแสดงที่มีฉากประกอบ และใช้กับการแสดงในเวทีโรงละครศิลปากร บทของกรมศิลปากรที่ใช้การปรุงบทจาก รามเกียรติ์ บทพระราชานิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ให้เหมาะแก่โอกาสในการแสดงในแต่ละครั้ง โดยมีหมื่นพากย์ฉันทวันจัน ครูถนอมโหมตเทศน์ หม่อมแก้ว สนิทวงศ์เสนี และครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ปรับปรุง ต่อมาในช่วงที่ 2 เป็นแนวทางการจัดทำบทของครูเสรี หวังในธรรม นำเสนอชีวประวัติตัว

173077045

ละครสำคัญ ๆ ตั้งแต่เกิดจนบั้นปลายชีวิต บทโขนจากการปรับปรุงของกรมศิลปากรนั้น เป็นบทที่โขนสมัครเล่นนำไปปรับต่อเพื่อให้เหมาะกับเวลา สถานที่ และความสามารถของผู้แสดงของตน

โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ โขนสมัครเล่นที่เกิดขึ้นในยุคที่ 4 นี้ จากการเก็บข้อมูลพบว่าเกิด โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ หมายถึง โขนสมัครเล่นที่ก่อตั้งขึ้นมาภายใต้สถาบันการศึกษาสายสามัญ ซึ่งยังแบ่งย่อยออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ โขนมหาวิทยาลัย เช่น โขนจุฬาฯ โขนธรรมศาสตร์ โขนรามคำแหง และโขนโรงเรียน เช่น โขนสาธิตจุฬาฯ โขนสาธิตประสานมิตร โขนสาธิตเกษตร เป็นต้น

โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น โขนสมัครเล่นอีกประเภทที่พบ คือ โขนสมัครเล่นในโรงเรียนนาฏศิลป์ โรงเรียนนาฏศิลป์ทั่วประเทศนั้นมีจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะสอนแต่ตัวพระและตัวนางในทางละคร แต่โรงเรียนที่มีการสอนโขนอย่างต่อเนื่องและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมีอยู่ไม่มากนัก เช่น โขนวังปลายเนิน โขนสถาบันคึกฤทธิ์ โขนศูนย์วัฒนธรรม โขนยุวศิลปิน เป็นต้น

โขนรวมกันเฉพาะกิจ หมายถึง โขนสมัครเล่นที่พบอีกประเภท คือ โขนรวมกันเฉพาะกิจ หมายถึง โขนสมัครเล่นที่นัดแนะรวมตัวกันแสดง อาจมาจากสถาบันเดียวกันหรือผสมโรงกัน เป็นโขนสมัครเล่นรวมตัวกันหรือมีทั้งศิลปินโขนอาชีพรวมกันกับโขนสมัครเล่น แต่สมัครใจมาเล่นรวมกัน อาจได้รับเงินหรือไม่ได้รับเลย เป็นรายได้เสริมและได้ฝึกซ้อมการแสดง อาทิ การแสดงโขนหน้าไฟ การแสดงโขนในงานแต่งงาน การแสดงโขนในงานวันเกิด การแสดงโขนหน้าพระเมรุมาศจำลอง ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ตามจุดต่าง ๆ ทั่วประเทศ

คุณูปการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 4

การยกย่องพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนัก ทรงมีโครงการในพระราชดำรินานมากมายที่คอยช่วยเหลือราษฎร ให้พ้นจากความทุกข์ยาก พระองค์จึงเป็นที่รักของประชาชน การแสดงที่สรรเสริญพระมหากษัตริย์อย่างโขน จึงถูกหยิบเอามาใช้เป็นการถวายเป็นคารวะ และเชิดชูสถาบันกษัตริย์ เป็นเหตุให้โขนสมัครเล่นมีการกระจายตัวอย่างมากในยุคนี้

โขนกับการเมือง โขนของกรมศิลปากรถูกมองว่าเป็น “โขนการเมือง” ถึงแม้ว่าหม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช จะปฏิเสธ และเรียกว่า “โขนแสวงการเมือง” ที่เป็นเช่นนี้ได้ เพราะ

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

การเป็นโขนสมัครเล่น เพราะตั้งแต่โขนยังเป็นของหลวง โขนถูกใช้ในการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ ใช้สอนในเรื่องการเป็นข้าราชการที่ดี การเป็นผู้นำที่ดี ความกตัญญูรู้คุณ และทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เมื่อมาถึงยุคที่โขนเป็นของผู้นำองค์กร หรือหน่วยงานใด หน่วยงานหนึ่ง การแสดงโขนจึงสามารถปรับเปลี่ยนไปตามแนวทางของผู้นำองค์กรหรือหน่วยงานนั้น

โขนกับการทูต โขนถูกใช้ไปในด้านการทูตตั้งแต่ช่วงที่เริ่มผลิตศิลปโขนอาชีพ จากโรงเรียนนาฏศิลป์ ในพ.ศ.2488 เช่น เดินทางไปแสดง ณ นครร่างกุ้งในสหภาพพม่า คราว จอมพล ป. พิบูลสงคราม และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นหัวหน้าคณะนำทูตสันถวไมตรีไทยไปสหภาพพม่า เมื่อ พ.ศ.2498 และจัดไปแสดง ณ นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว ในคราว จอมพลเรือหลวง ยุทธศาสตร์โกศล ผู้บัญชาการทหารเรือ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เป็นหัวหน้านำ คณะทูตสันถวไมตรีไทยไปเยี่ยมประเทศลาวเมื่อ พ.ศ.2500¹⁸⁴ นอกจากนี้ยังไปอีกหลายประเทศ แต่เมื่อมีความต้องการการแสดงมากขึ้น จากเอกอัครราชทูตไทย ที่ไปประจำตามประเทศต่าง ๆ โขนของกรมศิลปากร เพียงหน่วยงานเดียวจึงไม่เพียงพอ การมีโขนสมัครเล่นในสถาบันต่าง ๆ ทำให้มีคณะโขนที่จะไปเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของไทย ให้หน่วยงานต่าง ๆ เลือกใช้ได้ กรณีตัวอย่างเช่น ในวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2521 โขนธรรมศาสตร์ได้รับเชิญจากรัฐบาลฮ่องกงให้ไปแสดงในงานมหกรรมศิลปเอเชีย ซึ่ง หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ควบคุมไปเองและออกค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่ง รัฐบาลฮ่องกงอีกส่วนหนึ่ง มีธนาคารกรุงเทพฯ จำกัด รวมทั้งบริษัทโคล่า เป็นผู้สนับสนุนร่วมด้วยอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งในเบื้องต้น รัฐบาลฮ่องกงจำกัดผู้แสดงเพียง 30 คน แต่ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช อยากให้เป็นโรงใหญ่ จึงออกค่าใช้จ่ายให้ไปได้เกือบ 100 คน โดยไปถึงวันที่ 24 ตุลาคม หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงปาฐกถาเกี่ยวกับโขนพร้อมการสาธิต 2 ชั่วโมงเศษ วันที่ 25 ตุลาคม แสดงตอนสีดาหาย ณ มอสปาร์ค โอเพน เธียเตอร์ วันที่ 26 ตุลาคม แสดงตอนสีดาหายเช่นเดิม ณ ซิตี ฮอลล์ เธียเตอร์ และสุดท้ายวันที่ 27 ตุลาคม แสดงตอนนาคบาศ ณ มอสปาร์ค โอเพน เธียเตอร์ เป็นต้น

โขนไทยเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการในระดับโลก หากการแสดงโขนของไทย มีผู้รับผิดชอบอนุรักษ์ ดูแลรักษา และทำการแสดง เพียงหน่วยงานเดียว นาฏยกรรมโขนจะมีรูปแบบการแสดงตามกรมศิลปากรแบบเดียว จะไม่เกิดโขนของเยาวชนอายุต่ำกว่า 12 ปี โขนระดับอนุบาล โขนนักเรียนประถม โขนผู้หญิงทั้งโรงเรียน หรือเลือกตัวละครได้ตามความชอบของผู้เรียนทั้งเพศชายและหญิง โขนจะไม่ใช่นาฏยกรรมของคนไทยทุกคนอย่างที่เป็นอย่างทุกวันนี้ จนได้รับการรับรองเป็น

¹⁸⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน, หน้า 103.

มรดกวัฒนธรรมอันต้องไม่ได้ของมวลมนุษยชาติ จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ดังที่กล่าวมาแล้ว

วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 4 ที่ส่งผลกระทบมากที่สุด คือการที่โขนย้ายมาเป็นของ รัฐ และรัฐได้ผลิตครูโขนอาชีพ ให้กระจายตัวสอนตามที่ต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษาสายสามัญ และ โรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น จึงเกิดประชากรโขนจำนวนมากในเวลาเพียงไม่กี่ปี เกิดลักษณะเฉพาะตัว ขององค์กร แทบทุกองค์กรจะต้องใช้ครูโขนอาชีพในการสอน เพราะครูโขนอาชีพเหล่านี้ได้เรียนโขนที่ สืบทอดกันมาจากโขนหลวง ซึ่งถือว่าดีที่สุด ส่วนคุณภาพการของโขนสมัครเล่นในยุคที่ 4 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เป็น พระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักยิ่งของประชาชน ทำให้เมื่อคิดจะทำการแสดง จึงคิดถึงโขนกันก่อนเป็น อย่างแรก เพราะเป็นนาฏยกรรมที่เชิดชูพระมหากษัตริย์ และเมื่อวันที่พระองค์เสด็จสวรรคต เกิดผล กระทบกับองค์กรโขนสมัครเล่นทั่วประเทศ บางแห่งที่เคยปิดไปแล้วพยายามกลับมาเปิดใหม่เพื่อ แสดงหน้าพระเมรุมาศจำลอง แต่บางแห่งเมื่อถูกระงับกิจกรรมในช่วงไวทุกข์ แล้วกลายเป็นปิดไปไม่มี กำหนด โขนสมัครเล่นภายในองค์กรต่าง ๆ บางครั้งก็ถูกใช้เป็นสื่อทั้งในระดับชาติเป็นทูต หรือใน ระดับประเทศใน “การแหวการเมือง” และลักษณะของโขนสมัครเล่นนี้เอง ที่ทำให้โขนเข้าถึงคนทุก เพศทุกวัยได้ จึงทำให้โขนไทยได้รับการรับรองจากองค์การยูเนสโก (UNESCO)

173077045

4.4 โขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2561)

ในส่วนนี้จะนำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลขององค์กรโขนสมัครเล่นแต่ละองค์กร เพื่อให้เห็นถึง ปัจจัยต่าง ๆ ที่อยู่ในกระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น รวมถึงโครงสร้างการบริหารจัดการ ในแต่ละองค์กร โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท โดยมีเกณฑ์การแบ่ง ตามหน่วยงานที่บริหารจัดการ ดังนี้

4.4.1 โขนสมัครเล่นหลวง

4.4.2 โขนสมัครเล่นขุนนาง

4.4.3 โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ

4.4.4 โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น

4.4.5 โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ

โดยแต่ละองค์กรจะนำเสนอโดยใช้โครงสร้าง ดังนี้ ความเป็นมา วัตถุประสงค์ ตามด้วยทฤษฎี **4M ทรัพยากรในการบริหาร (Resources)** หมายถึง วัตถุและเครื่องใช้เพื่อประกอบการดำเนินงาน รวมไปถึง ความสามารถในการจัดการ ทรัพยากรในการบริหาร เหมาะสำหรับวิเคราะห์องค์กรที่ไม่ได้เกี่ยวกับเครื่องจักร เน้นการทำงานด้วยคนเป็นหลัก สามารถแบ่งแยกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1) คน (Man) เทียบกับการแสดงโขน คือ **ผู้เกี่ยวข้องในการจัดการแสดง**

2) งบประมาณ (Money) เทียบกับการแสดงโขน คือ **งบประมาณในการจัดการแสดง**

3) ทรัพยากร (Material) เทียบกับการแสดงโขน คือ **บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน**

4) การบริหารจัดการ (Management) เทียบกับการแสดงโขน คือ **การจัดการแสดง**

การใช้หลักการ 4M ทรัพยากรในการบริหาร เมื่อวิเคราะห์จะทราบถึงปัจจัยในการ กระบวนการจัดการขององค์กรโขนสมัครเล่น ต่อมาคือ **ทฤษฎีกลยุทธ์ทางการตลาด 7P (Marketing Mix 7P)** คือ กลยุทธ์การตลาดที่เหมาะสมสำหรับองค์กรที่เกี่ยวข้องกับงานบริการ ซึ่งองค์กร การแสดงก็เป็นงานบริการเช่นกัน ประกอบด้วย

1) สินค้าหรือบริการ (Product) เทียบกับการแสดงโขน คือ **การแสดง**

2) ราคา (Price) เทียบกับการแสดงโขน คือ **ค่าเข้าชม**

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

- 3) ช่องทางการขาย (Place) เทียบกับการแสดงโขน คือ **การเข้าชม**
- 4) สนับสนุนการขาย (Promotion) เทียบกับการแสดงโขน คือ **การโฆษณาประชาสัมพันธ์**
- 5) กระบวนการ (Process) เทียบกับการแสดงโขน คือ **กระบวนการจัดการแสดง**
- 6) บุคลากร (People) เทียบกับการแสดงโขน คือ **การคัดเลือกและฝึกซ้อม**
- 7) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Evidence) เทียบกับการแสดงโขน คือ **สถานที่ทำการแสดงและโอกาสในการจัดการแสดง**

เมื่อวิเคราะห์ทั้ง 2 ทฤษฎีแล้ว จะวิเคราะห์ถึงโครงสร้างการบริหารจัดการขององค์กรเป็นลำดับถัดไป

4.4.1 โขนสมัครเล่นหลวง คือ โขนสมัครเล่นที่เป็นของพระมหากษัตริย์ ตามหลักฐานที่แสดงใน วรรณกรรมและคุณูปการของโขนสมัครเล่น สามารถพบว่ามี 2 กลุ่ม

- 1) โขนสมัครเล่นหลวงในรัชกาล 1 - 2 และรัชกาลที่ 4 - 5
- 2) โขนสมัครเล่นในรัชกาลที่ 6

1) โขนสมัครเล่นหลวงในรัชกาล 1 - 2 และรัชกาลที่ 4 - 5

ความเป็นมา ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นผู้แสดงโขนในโขนหลวงนั้นสังกัดอยู่กรมมหาดเล็ก ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 รัชการในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีการตั้งกรมโขนขึ้นรับผิดชอบการจัดการแสดงโขนหลวง ซึ่งกรมโขนหลวงสังกัดกรมมหาดเล็กเช่นกัน จึงพิจารณาได้ว่ากรมโขน คือ มหาดเล็กส่วนหนึ่งที่เป็นศิลปินโขนอาชีพซึ่งเป็นครูโขนให้แก่โขนหลวง มีหน้าที่รวบรวมรายชื่อมหาดเล็กที่เป็นโขน ฝึกซ้อมและจัดแสดงเมื่อมีราชการตามหมายรับสั่ง ทำให้ผู้ที่อยู่เป็นเจ้ากรมโขนควรจะมีตำแหน่งสูงในกรมมหาดเล็กเช่นเดียวกันถึงจะบังคับบัญชาได้ ดังเช่นปรากฏในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ว่าเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ซึ่งเป็นจางวางมหาดเล็กมาก่อนแล้วตำแหน่งสุดท้ายคือ สมุหพระกลาโหม เป็นผู้จัดการแสดงโขน ก่อนที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จะโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ดูแลกรมโขนใน พ.ศ.2436 ซึ่งเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์นั้นมีโขนโรงหนึ่งที่ได้รับสืบทอดกันมาในตระกูลกุญชรอยู่แล้ว จึงใช้โขนโรงที่เป็นของตนรับราชการในกรมโขน ทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นครูโขนสัญญา

173077045

บัตร ทำหน้าที่อย่างกรมโขนในรัชกาลที่ผ่านมา โขนสมัครเล่นในโขนหลวงจึงมีลักษณะเช่นนี้ มาตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เว้นว่างไปใน รัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แล้วฟื้นฟูกลับมาโดยมีการจัดการเช่นเดิมในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จนถึงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีช่วงเวลายาวนาน จึงจะนำเสนอกรณีศึกษา เป็นการแสดงที่มีข้อมูลพอสมควร นำมาวิเคราะห์เพื่อแสดงลักษณะการบริหารจัดการ และการจัดการแสดง ได้เห็นภาพมากยิ่งขึ้น โดยการแสดงที่เป็นกรณีศึกษามีดังนี้

- การแสดงโขนกลางแปลง เรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกทศกัณฐ์ 10 ขุน 10 รด ในงานมหรสพสมโภชพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1
- การแสดงโขนกลางแปลง ตอน ยกรบ เสร็จศึกทศกัณฐ์ พระรามคืนเมือง ขึ้นครองราชย์ ในงานสมโภชการเสด็จกลับจากประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

การแสดงโขนกลางแปลง เรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกทศกัณฐ์ 10 ขุน 10 รด ในงานมหรสพสมโภชพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชดำริจะถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิ สมเด็จพระปฐมบรมราชชนก ในจุลศักราช 1157 นั้น โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ และเครื่องมหรสพสมโภช ให้เหมือนอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา การสร้างพระเมรุนั้นแล้วเสร็จใน เดือน 5 จุลศักราช 1158 แสดงว่ามีการเตรียมงานใช้เวลาทั้งหมด ประมาณ 1 ปี การมหรสพสมโภชพระบรมอัฐิครั้งนั้น คือ โขนกลางแปลง ณ ท้องสนามหลวง ตอน ศึกทศกัณฐ์ 10 ขุน 10 รด โขนวังหลวงเป็นทัพพระราม และโขนวังหน้าเป็นทัพทศกัณฐ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.1 รายละเอียดการจัดการการแสดงโขนกลางแปลง เรื่อง รามเกียรติ์ ตอนศึกทศกัณฐ์ 10 ชุน 10 รด ในงานมหรสพสมโภช พระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมราชาชนก ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	ทำการแสดงเพื่อประกอบกรมมหรสพสมโภชพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมราชาชนก ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ/พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ไพร่ ราษฎร และข้าราชการบริพารทุกคน ถือว่าเป็นข้าในพระองค์</p> <p>ผู้จัดการแสดง คือ เจ้ากรมโขน ผู้มีตำแหน่งจางวางมหาดเล็กหลวง ครูโขน คือ ข้าราชการในกรมโขน</p> <p>ผู้แสดง/โขน หลวง และโขน วังหน้า คือ มหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ส่วนโขนวังหน้า คือ มหาดเล็กใน สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท)</p> <p>วงปี่พาทย์ วงปี่พาทย์จากกรมปี่พาทย์ ปกติถ้าเป็นโขนโรงจะใช้ 2 วง ตั้งอยู่ตรงทางออกของตัวละครด้านซ้ายและขวาของโรง แต่การแสดงเป็นโขนกลางแปลง พื้นที่กว้างมาก จึงคาดว่าน่าจะใช้มากกว่า 2 วง เพื่อให้หนักแสดงได้ยินเสียงเครื่องดนตรีด้วย</p> <p>ผู้ชม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพาร และ ราษฎรทั่วไป</p> <p>ผู้สนับสนุน -</p>
งบประมาณ	ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน เป็นบทโขนเรื่องรามเกียรติ์สำนวนหลวง ซึ่งเนื้อเรื่องหลักโดยภาพรวมใกล้เคียงกับบทละคร ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เบิกออกจากกรมโขน หากมีไม่พอ ต้องหยิบยืมจากคณะอื่น หรือสร้างขึ้นใหม่</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ลากป็นบาเหริยม ออกมาจากป้อม</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ของทั้ง 2 ฝั่ง
การจัดการแสดง	<p>พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงเป็นผู้วางนโยบายลงมาให้ข้าราชการเตรียมงานมหรสพ โดยมี พันจันทุมาศ 1 ใน 4 หัวพันมหาดไทย รับหมายรับสั่งมาเกณฑ์เครื่องเล่นให้ได้ตามพระราชประสงค์</p> <p>เจ้ากรมโขน รับหมายรับสั่งจากพันจันทุมาศ จัดเตรียมกำหนดชุดตอนที่แสดงถวาย จัดเตรียม บทโขน บทพากย์รามเกียรติ์สำนวนหลวง แล้วเตรียมเกณฑ์ ผู้แสดง มหาดเล็กวงหลวง และวังหน้า เพื่อทำการฝึกซ้อม ควบคุมการฝึกซ้อม การฝึกซ้อมเข้ากับดนตรีสด ผู้พากย์ และเตรียม วงปี่พาทย์ จากกรมปี่พาทย์ ตรวจสอบบัญชี เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ หากมีไม่พอ อาจต้องยืมจากคณะอื่น หรือสร้างขึ้นใหม่ เมื่อจัดแสดงเสร็จเรียบร้อยแล้ว จ่ายเบี้ยเลี้ยงที่เป็น งบประมาณตามหมายรับสั่งกำหนดไว้</p>
การแสดง	การแสดงโขนกลางแปลง ตอน ศีกทศกัณฐ์ 10 ชุบ 10 รถ
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	การจัดการแสดงบริเวณพระบรมมหาราชวัง สนามหลวง และวังหน้า ถือว่าเป็นการจัดการแสดง ณ ใจกลางของเมือง ผู้คนเดินทางมาสะดวก และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงตั้งพลับพลาริมสนามหลวง ผู้ที่อยากชมพระบารมีคงได้ร่วมชมโขนไปด้วยพร้อมกับพระองค์ ดังพระราชประสงค์ที่จะให้กรุงรัตนโกสินทร์ รุ่งเรือง และยิ่งใหญ่ อย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	งานนี้มีการเตรียมงานประมาณ 1 ปี แน่แน่นอนว่า ราษฎรย่อมได้เห็น ได้ยินการฝึกซ้อม หรือข่าวการจะมีงานมหรสพใหญ่ นอกจากนั้นยังมีพระเมรุใหญ่ที่ก่อสร้างตลอด 1 ปี สูงใหญ่มองเห็นได้ไกล เป็นเหมือนจุดดึงดูดผู้คนให้เดินทางมาดูมหรสพ

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<pre> graph TD A[นโยบายการจัดงานมหรสพสมโภชจาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช] --> B[พินิจนุมาศ แจ้งแก่เจ้ากรมโขน] B --> C[จุดศตมภ์เข้าก่อสร้าง และจัดเตรียมพื้นที่ทำ การแสดง] C --> D[กรมโขนกำหนด ชุดตอนที่ จะทำการแสดง ออกแบบรูปแบบการ แสดง และเตรียมบทพากย์รามเกียรติ์สำนวนหลวง] D --> E[กรมโขนจัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ] E --> F[จัดเตรียมวงปี่พาทย์จากกรมปี่พาทย์ (คาดว่า น่าจะมีมากกว่า 2 วง)] F --> G[เจ้ากรมโขน เภณทัมมหาดเล็กวังหลวง และมหาดเล็กวังหน้า คัด แบ่งตัวละคร กรมโขนสอนและทำการเข้าฝึกซ้อม] G --> H[ทำการจัดแสดง ณ ท้องสนามหลวง] </pre> <p>นโยบายการจัดงานมหรสพสมโภชจาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช</p> <p>พินิจนุมาศ แจ้งแก่เจ้ากรมโขน</p> <p>จุดศตมภ์เข้าก่อสร้าง และจัดเตรียมพื้นที่ทำ การแสดง</p> <p>กรมโขนกำหนด ชุดตอนที่ จะทำการแสดง ออกแบบรูปแบบการ แสดง และเตรียมบทพากย์รามเกียรติ์สำนวนหลวง</p> <p>กรมโขนจัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ</p> <p>จัดเตรียมวงปี่พาทย์จากกรมปี่พาทย์ (คาดว่า น่าจะมีมากกว่า 2 วง)</p> <p>เจ้ากรมโขน เภณทัมมหาดเล็กวังหลวง และมหาดเล็กวังหน้า คัด แบ่งตัวละคร กรมโขนสอนและทำการเข้าฝึกซ้อม</p> <p>ทำการจัดแสดง ณ ท้องสนามหลวง</p>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ใช้การเกณฑ์จากมหาดเล็กวังหลวง และวังหน้า เกณฑ์การคัดเลือกตัวละคร พระ นาง ยักษ์ และลิง คาดว่าไม่ต่างจากปัจจุบันมากนัก คือ ตัวละครพระ เลือกที่รูปร่างสมส่วน หน้ารูปไข่ หน้าอกผาย สูงโปร่ง ตัวนางคล้ายตัวพระ สำคัญที่มีใบหน้านางม มีกริยานิมิตอย่างผู้หญิง ตัวละครยักษ์ รูปร่างคล้ายพระ แต่ไม่ต้องเลือกหน้าตาเน้นตัวใหญ่ แข็งแรง และตัวลิง เลือก</p>

173077045

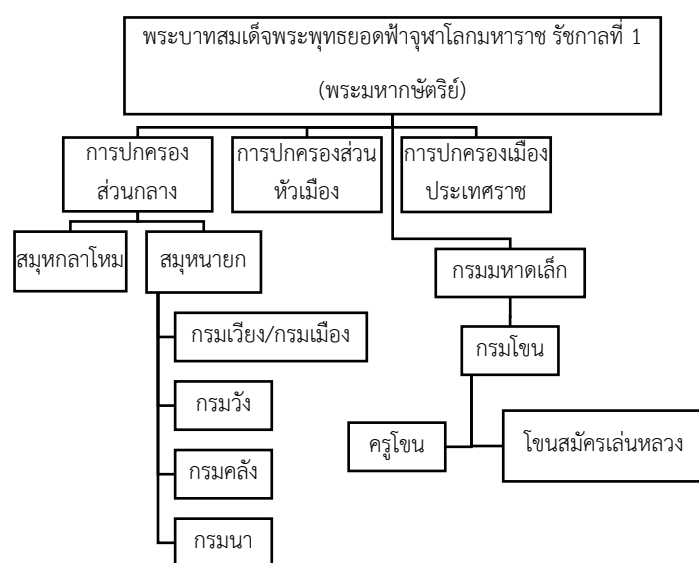
CT :Thesis 5986823635 dissertation / revv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>รูปร่างป้อม ท่าทางหลุกหลิกคล่องแคล่ว</p> <p>การฝึกหัด มีช่วงเวลาในการเตรียมงานถึง 1 ปี จึงเป็นการฝึกซ้อมเพื่อการแสดง ครั้งนี้โดยเฉพาะ โดยเนื้อหาส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการเดินทัพและปะทะทัพ คงจะต้องฝึกซ้อมมากน้อยเพียงตัวละครหลักเท่านั้น ตัวทหารรองลงมาฝึกซ้อมการเดินทัพปะทะทัพให้พร้อมเพรียงเป็นหลัก</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง จตุสดมภ์ดูแลในเรื่องการจัดเตรียมพื้นที่ทำการแสดงตามหมายรับสั่ง ให้ทัพพระรามออกมาจากทางพระบรมมหาราชวัง และทัพทศกัณฐ์ออกมาจากทางวังหน้า แล้วจึงมาแสดงปะทะทัพนกกลางสนามหลวง</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง ในงานสมโภชพระ สมโภชวัด งานออกพระเมรุ</p>

173077045

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงการบริหารราชการรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แบ่งเป็นการปกครองส่วนกลาง การปกครองส่วนหัวเมือง และการปกครองประเทศราช การปกครองส่วนกลาง ประกอบด้วย สมุหกลาโหม ควบคุมดูแลเรื่องทหาร และสมุหนายก ควบคุมดูแลพลเรือน แบ่งย่อยเป็นกรมเมือง กรมวัง กรม และกรมนา หรือเรียกโดยรวมว่าจตุสดมภ์ เมื่อมีงานราชการที่ต้องใช้กำลังคนในการก่อสร้าง สมุหนายกจะเกณฑ์พลเรือนจตุสดมภ์ เข้ามาช่วยในงานก่อสร้าง ส่วนกรมโขนนั้นสังกัดอยู่ในกรมมหาดเล็ก ซึ่งเป็นครุโขน ซึ่งคอยควบคุม สอนฝึกซ้อมให้กับมหาดเล็กอีกกลุ่ม คือ โขนหลวง

แผนภูมิที่ 4.1 โครงสร้างการบริหารราชการในสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1
ที่มา: ผู้ศึกษา

การแสดงโขนกลางแปลง ตอน ยกรบ เสร็จศึกทศกัณฐ์ พระรามคืนเมือง ขึ้นครองราชย์ ในงานสมโภชการเสด็จนิวัตพระนครจากการประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การแสดงครั้งนี้ เป็นการแสดงที่ข้าราชการ จัดขึ้นเพื่อฉลองที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจากประพาสยุโรป ครั้งที่ 1 การเสด็จประพาสแบบส่วนพระองค์ในครั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงให้บรรดาประเทศมหาอำนาจในยุโรป เห็นว่าสยามมิได้ล่าหลังและป่าเถื่อน ซึ่งพระองค์พร้อมคณะได้เสด็จพระราชดำเนินประทับเรือพระที่นั่งมหาจักรีออกจากท่าราชวรดิษฐ์ เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2440 ซึ่งเหตุการณ์ครั้งสำคัญในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้คือการได้เข้าเฝ้าฯ พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 พร้อมกับฉายพระรูปร่วมส่งไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับในยุโรป พระองค์พร้อมคณะได้เสด็จนิวัตพระนครพร้อมพระราชทานพระราชดำรัสแก่ปวงชนชาวสยามเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2440 รวมเวลาที่เสด็จประพาสทั้งสิ้น 253 วัน ข้าราชการต่างจัดงานสมโภชเป็นเวลาหลายเดือน ซึ่งโขนกลางแปลงงานนี้ จัดแสดงวันที่ 2 และ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2441 ณ ท้องสนามหลวง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.2 รายละเอียดการจัดการการแสดงโขนกลางแปลง เนื่องในการสมโภช

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จนิวัตพระนคร

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	ทำการแสดงเพื่อประกอบพิธีสมโภชการเสด็จนิวัตพระนครจากการประพาสยุโรป ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี ผู้สำเร็จราชการแทนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5</p> <p>ผู้ก่อตั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5</p> <p>ผู้จัดการแสดง เจ้ากรมโขน คือ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์</p> <p>ครูโขน คือ ครูโขนจากโขนในบ้านของพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ครูคง ทศกัณฐ์ ครูคุ้มพระราม ครูแผนหนุมาน ครูทองอยู่ พิภก</p> <p>ผู้แสดง คือ ครูโขน ผสมโรงกับโขนหลวง คือ มหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</p> <p>วงปี่พาทย์ วงปี่พาทย์จากกรมปี่พาทย์ ปกติถ้าเป็นโขนโรงจะใช้ 2</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>วง ตั้งอยู่ตรงทางออกของตัวละครด้านซ้ายและขวาของโรง แต่การแสดงเป็นโขนกลางแปลง พื้นที่กว้างมาก จึงคาดว่าน่าจะใช้มากกว่า 2 วง เพื่อให้นักแสดงได้ยินเสียงเครื่องดนตรีด้วย</p> <p>ผู้ชม วันที่ 2 กุมภาพันธ์ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ ราชทูตกงสุลผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ และข้าราชการซึ่งมีบรรดาศักดิ์ฝ่ายทหารและพลเรือนพร้อมครอบครัว รวมถึงผู้ดีเศรษฐีทั้งชาวสยามและต่างประเทศ มาประชุมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทอดพระเนตรและชมการแสดงบนพลับพลาที่ประทับ</p> <p>วันที่ 6 กุมภาพันธ์ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ และข้าราชการซึ่งมีบรรดาศักดิ์ ทอดพระเนตร และชมการแสดงในพลับพลาที่ประทับ ราษฎรทั่วไป ดูที่หน้าพลับพลาและรอบบริเวณสนามหลวง</p> <p>ผู้สนับสนุน -</p>
งบประมาณ	สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี พระราชทานให้ แก่ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ไปจัดสรร
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน เป็นบทพากย์รามเกียรติ์สำนวนหลวง ซึ่งเนื้อเรื่องหลักโดยภาพรวมใกล้เคียงกับบทละครของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เป็นของโขนโรงของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ หากมีไม่พอ ต้องหยิบยืมจากคณะอื่น หรือสร้างขึ้นใหม่</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก พลับพลาที่ปลูกเป็นพระที่นั่งบริเวณท้องสนามหลวงทำเป็นบ้านเมือง คือ ค่ายพระราม เมืองลงกา เมืองขีดขิน กรุงศรีอยุธยา ประดับด้วยป่าไม้ต้นไม้ใหญ่เล็กแลดูเขาเหมือนของจริง แลจุดโคมไฟฟ้าโคมญี่ปุ่นปักธงเที่ยวต่าง ๆ แสงสว่างไสวทั่วไปทั้งบริเวณท้องสนามหลวง</p>
การจัดการแสดง	สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี (บรรดาศักดิ์เดิม ของ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระ

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>บรมราชชนนีพันปีหลวง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6) ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อทราบว่ถึงวันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จนิวัตพระนคร จึงทรงมีนโยบายโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริหารจัดงานมหรสพเฉลิมฉลองไปถึง พระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (บรรดาศักดิ์เดิม ของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์) เป็นผู้จัดการ ซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าของกิจการของหลวง 5 กรม คือ กรมมหรสพ กรมหูน กรมพิณพาทย์ กรมรำโคม และกรมโขน เตรียมการมหรสพเพื่อการแสดงยาวนานประมาณ 1 เดือนกว่า โขนกลางแปลงนั้นถือเป็นการแสดงเอกจึงอยู่ในการแสดงช่วงหลัง ผลงานงานเรื่องพระราชพิธีกับกระทรงวัง และเรื่องฉาก เรื่องไฟประดับ กับกระทรงวังโยธา ซึ่งขณะนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ (บรรดาศักดิ์เดิมของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์) ในการออกและจัดพื้นที่ในการจัดแสดง</p> <p>พระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ จัดเตรียมกำหนดชุดตอนที่แสดง ถวาย จัดเตรียม บทโขน บทพากย์รามเกียรติ์สำนวนหลวง แล้วเตรียมเกณฑ์ ผู้แสดง ที่เป็นครูโขนในกรมโขน รวมถึงมหาดเล็กที่เป็นโขนหลวง เพื่อทำการฝึกซ้อม ควบคุมการฝึกซ้อม การฝึกซ้อมเข้าผู้พากย์ กับดนตรีสด และเตรียม วงปีพาทย์ จากกรมพิณพาทย์ ตรวจสอบบัญชี เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ หากมีไม่พอ อาจต้องยืมจากคณะอื่น หรือสร้างขึ้นใหม่ เมื่อจัดแสดงเสร็จเรียบร้อยแล้ว จ่ายเบี้ยเลี้ยงที่เป็น งบประมาณ พระราชทาน</p>
การแสดง	มีการแสดงตั้งแต่วันที่ 2 และ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2441 เล่นตั้งแต่พระรามเสร็จศึกแล้วกลับเข้ากรุงศรีอยุธยา
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	การจัดการแสดงบริเวณสนามหลวง ในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2441 ไม่ได้เปิดให้ราษฎรทั่วไปเข้าชม จึงมีแต่ พระบรมวงศานุวงศ์

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ราชทูตและตัวแทนรัฐบาลประเทศต่าง ๆ และชนชั้นสูงชาวสยามและต่างประเทศ ผู้ที่เข้าชมได้จึงต้องได้รับเชิญเท่านั้น</p> <p>ส่วนวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2441 เปิดให้ราษฎรทั่วไปเข้าชมได้ตามอรัญญาไสย และพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมข้าราชการบริพาร เพื่อให้ราษฎรได้ชมพระบารมี ผู้คนจึงเดินทางมาชมการแสดงเป็นอันมาก</p>
<p>การโฆษณาประชาสัมพันธ์</p>	<p>พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสกว่า 9 เดือน และเมื่อพระองค์เสด็จนิวัตพระนคร แล้วยังมีการเตรียมงานนี้อีกประมาณ 1 เดือน ราษฎรย่อมได้เห็นได้ยินการฝึกซ้อม หรือข่าวการจะมียานมหรสพใหญ่ นอกจากนั้นยังมีการสร้างฉาก เป็นเมืองอยุธยา เมืองลงกา และเมืองขีดขิน ประดับโคมไฟฟ้า ราษฎรคงแปลกใจที่สนามหลวงมีไฟสว่างไสว ทำให้เข้ามาชมการแสดงกัน</p>

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
<p>กระบวนการจัดการ แสดง</p>	<pre> graph TD A[นโยบายการจัดงานมหรสพสมโภชจาก สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี] --> B[พระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ รับสนองพระราชโองการ] B --> C[กระทรวงโยธา เข้าจัดการสร้างพื้นที่ทำการแสดง] C --> D[กรมโยชนกำหนด ชุดตอนที่ทำการแสดง ออกแบบรูปแบบการแสดง และเตรียมบทพากย์รามเกียรติ์สำนวนหลวง] D --> E[กรมโยชนจัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ] E --> F[จัดเตรียมวงปี่พาทย์จากกรมพิณพาทย์ (คาดว่าน่าจะ มีมากกว่า 2 วง)] F --> G[เจ้ากรมโยชน เถนทม์หาดเล็ก คัดแบ่งตัวละคร กรมโยชนสอนและทำการเข้า ฝึกซ้อม] G --> H[ทำการจัดแสดง ณ ท้องสนามหลวง] </pre>
<p>การคัดเลือกและ ฝึกซ้อม</p>	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ใช้การเกณฑ์จากมหาดเล็ก เกณฑ์การคัดเลือกตัวละคร พระ นาง ยักษ์ และลิง คาดว่าไม่ต่างจากปัจจุบันมากนัก คือ ตัวละครพระ เลือกที่รูปร่างสมส่วน หน้ารูปไข่ หน้าอกผาย สูงโปร่ง ตัวนางคล้ายตัวพระ สำคัญที่มีใบหน้างาม มีกริยานัมนวลอย่างผู้หญิง ตัวละครยักษ์ รูปร่างคล้ายพระ แต่ไม่ต้องเลือกหน้าตาเน้นตัวใหญ่ แข็งแรง และตัวลิง เลือกรูปร่างป้อม ท่าทาง</p>

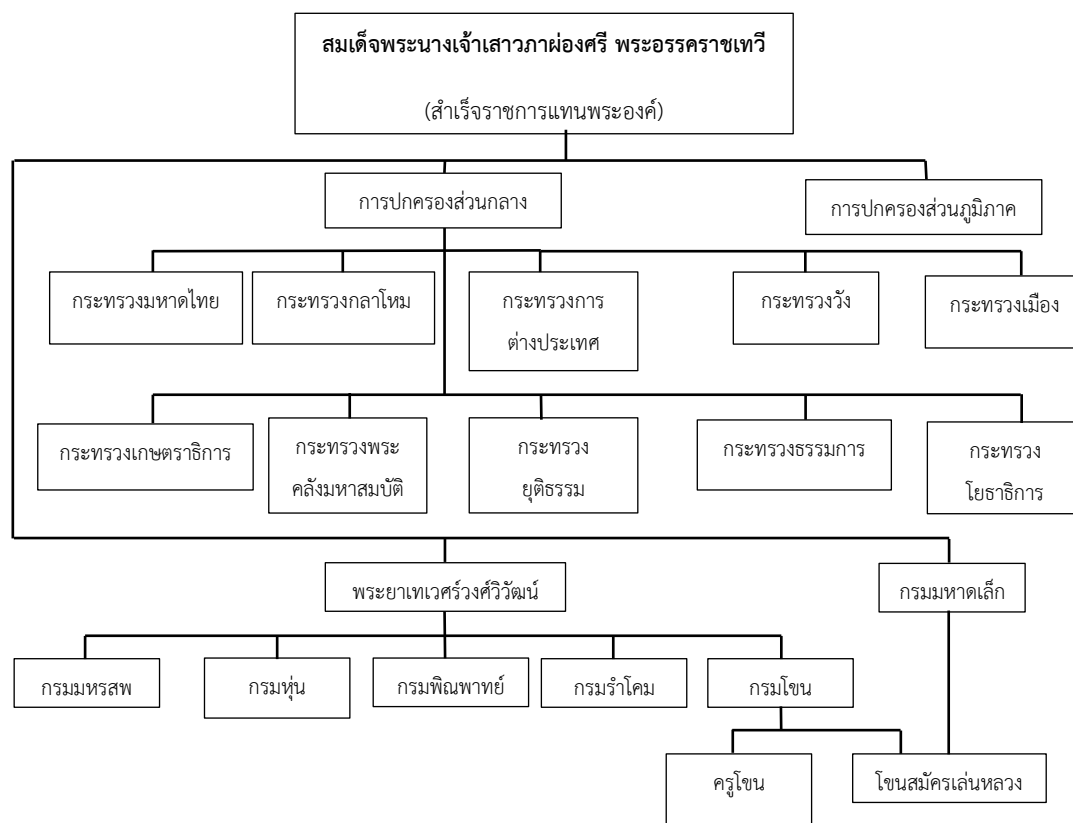
173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>หลุกลีกลีคล้องแคล้ว</p> <p>การฝึกหัด มีช่วงเวลาประมาณ 10 เดือน จึงเป็นการฝึกซ้อมเพื่อการแสดง ครั้งนี้โดยเฉพาะ ตัวเอกนั้นมีครูโขนในกรมโขนแสดง นอกนั้นจึงเป็นการฝึกหัดมหาดเล็ก ในกระบวนรบที่ใช้ผู้แสดงมาก ให้พร้อมเพรียง</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง กระทรวงโยธาธิการ โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ดำรงตำแหน่งเสนาบดี เข้าทำการก่อสร้างฉาก ในท้องสนามหลวง</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง ในงานสมโภชพระ สมโภชวัด งานออกพระเมรุ</p>

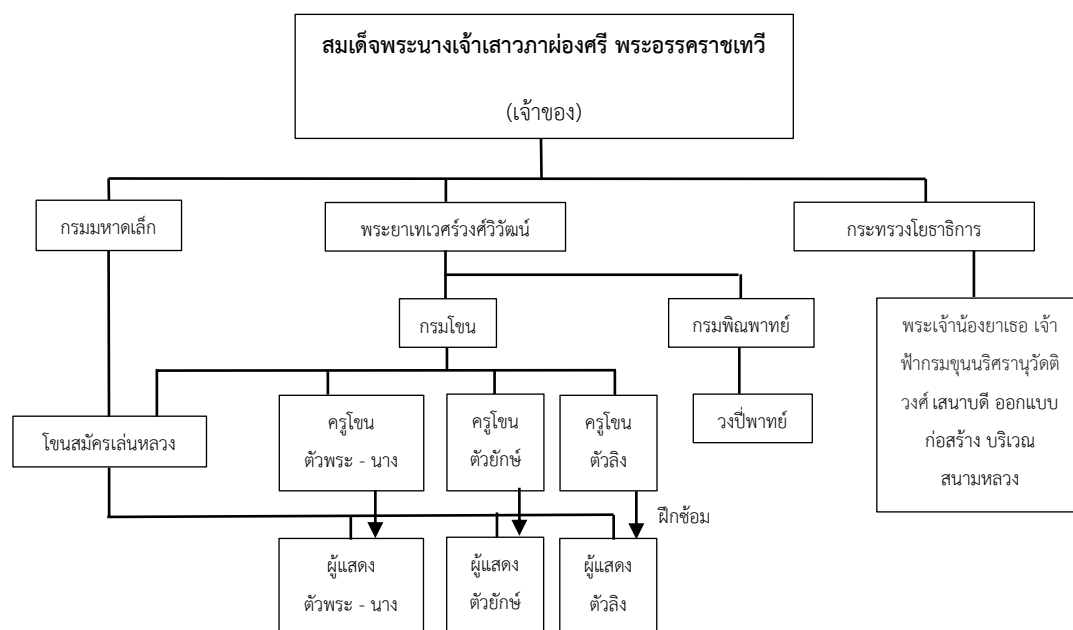
โครงสร้างการปกครองด้านล่าง ในขณะนั้น สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงเทียบเท่ากับเป็นพระมหากษัตริย์ในขณะนั้น การปกครองส่วนกลางมีกระทรวง 10 กระทรวง กรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงของหลวงที่เคยขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ 5 กรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นผู้ดูแลแทนพระองค์ คือ กรมมหรสพ กรมหุ่น กรมพิณพาทย์ กรมรำโคม และกรมโขน ซึ่งกรมโขนในขณะนั้นเป็นตัวโขนเดิมในโขมโรงของตระกูล กุญชรสีบทอดกันมาของพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ มีหน้าที่แสดงและสอนฝึกซ้อมโขนหลวงภายในกรมมหาดเล็กเพื่อทำการแสดงเมื่อมีราชการ

แผนภูมิที่ 4.3 โครงสร้างการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ที่มา: ผู้ศึกษา

โครงสร้างการจัดการแสดงด้านล่าง สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งเทียบเท่าพระมหากษัตริย์ เป็นเจ้าของหรือเทียบเท่าผู้อำนวยการจัดงาน พระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์รับนโยบายและสั่งการลงไปยังกรมโขน และกรมพิณพาทย์ กรมโขนดูแลสอนและฝึกซ้อมการแสดงให้โขนหลวงในกรมมหาดเล็ก กรมพิณพาทย์ เข้าร่วมฝึกซ้อมกับกรมโขน กระทรวงโยธาธิการ โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นเสนาบดีออกแบบก่อสร้าง ผลิตพลาทที่ประทับ ฉากเมืองลงกา เมืองขีดขิน และเมืองอยุธยา บริเวณสนามหลวง

แผนภูมิที่ 4.4 โครงสร้างการจัดการแสดงโขนสมัครเล่นหลวง

เนื่องในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จนิวัตพระนครจากยุโรปครั้งที่ 1
ที่มา: ผู้ศึกษา

จากการแสดงโขนสมัครเล่นของหลวง ทั้ง 2 ครั้งที่ยกมาเป็นกรณีศึกษา อยู่ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แม้จะมีระบบการปกครองที่ต่างกัน แต่ในส่วนของจัดการแสดงโขนนั้นไม่ต่างกันมากนัก คือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จะเป็นการสั่งการโดยตรงจากพระมหากษัตริย์ รายละเอียดการแสดงเป็นไปตามรับสั่งภายในหมายรับสั่ง แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เจ้ากรมจะเป็นผู้จัดถวาย และมีหน้าที่จัดการดูแลทั้งหมดต่างพระเนตรพระกัณฐ์ ในส่วนของการดูแลฝึกซ้อมโขนหลวง จากกรม

โขนที่เป็นครูโขนข้าราชการภายในกรมมหาดเล็ก กลายเป็นกรมโขนที่เป็นศิลปินโขนอาชีพจากโขนโรง
ตระกูลกุญชรเข้ามารับราชการสอนและฝึกซ้อมให้โขนหลวงแทน

2) โขนสมัครเล่นในรัชกาลที่ 6

ความเป็นมา โขนโรงนี้เกิดจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6
เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยาม
มกุฎราชกุมาร ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทอดพระเนตรมหาดเล็ก
วัยเยาว์ ชื่อหัวโขนขนาดเล็กมาใส่เล่นทำลิงทำยักษ์ในพระราชวังสราญรมย์ จึงมีพระราชดำริให้
มหาดเล็กในพระองค์ฝึกหัดโขนตามความสมัครใจ โดยได้ยืมครูจากฝีมือดีจากเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์
วิวัฒน์ 3 ท่าน คือ ขุนระบำภาษา ครูยักษ์ (ทองใบ สุวรรณภารต) ขุนนัฏกานุกรักษ์ ครูพระ - นาง
(ทองดี สุวรรณภารต) และขุนพ้านักนัฏกิจ ครูลิง (เพิ่ม สุครีวกะ) มาช่วยสอนและฝึกซ้อมให้
จนกระทั่งออกแสดงได้ใน พ.ศ.2452 และทรงพระราชทานชื่อโขนโรงนี้ว่า “โขนสมัครเล่น” ส่วนใหญ่
แสดงอยู่ในพระราชวังสราญรมย์ เพื่อให้พระสหาย และข้าราชการบริพารได้ชม เป็นการส่วนพระองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขึ้นครองราชย์ ในพ.ศ.
2453 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพขึ้นใหม่ และให้โอนกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการมหรสพ มาขึ้นอยู่ใน
กรมมหรสพที่โปรดให้ตั้งขึ้นใหม่นี้ ในช่วงแรก โปรดเกล้าฯ ให้เจ้ากรมมหรสพเดิม คือ พระมหุศวานุ
กิจ (เลื่อม ภมรสุต) เป็นผู้ดูแลไปก่อน ต่อมา โปรดเกล้าฯ ให้ หลวงสิทธิธนายเวร (น้อย ศิลปี) เป็นผู้
ควบคุม โปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมโขน และกรมพิณพาทย์มาใน พ.ศ.2454 ส่วนครูโขนผู้ใหญ่ทั้ง 3 ท่าน
เมื่อแรกโอนมาโปรดเกล้าฯ ให้มีตำแหน่งเป็น “ผู้กำกับกองทหารกระบี่” สังกัดกรมโขน ขึ้นต่อกรม
มหรสพ โขนหลวงในรัชกาลนี้จึงมี 2 กลุ่ม คือ โขนสมัครเล่น ซึ่งเป็นโขนข้าหลวงเดิมเมื่อยังทรงเป็น
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นมหาดเล็กในพระองค์ และลูกหลาน ข้าราชการบริพารใน
พระองค์ที่มีความสมัครใจ ไม่ได้ทรงเกณฑ์มาดั่งเช่นโขนหลวงที่ผ่านมา อีกกลุ่มคือ ครูโขนในกรม
มหรสพ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของครูโขนในกรมโขนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมที่
ย้ายมาใหม่ทั้งหมด โขนหลวงในยุคนี้จึงถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “โขนบรรดาศักดิ์” ต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ
ให้ตั้งโรงเรียนพรานหลวง เพื่อผลิตศิลปินอาชีพ เข้ารับราชการในกรมมหรสพ และรับนักเรียน
โรงเรียนมหาดเล็กหลวงที่สมัครใจเป็นโขนสมัครเล่น จึงมีการผลิตทั้งศิลปินโขนอาชีพ และโขน

173077045

CD IThesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

สมัครเล่นทั้ง 2 ทาง และ โปรดเกล้าฯ ให้เรียกโดยเติมคำว่าหลวงต่อท้าย เช่น กรมโขน เป็น โขนหลวง กรมพิณพาทย์ หรือ กรมปี่พาทย์ เป็นกรมปี่พาทย์หลวง เพื่อแยกจากโขนหรือวงปี่พาทย์ของเซลยศักดิ์ (เอกชน) ในขณะนั้น

ตารางที่ 4.3 รายละเอียดการจัดการจัดการของโขนสมัครเล่น ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	ตั้งขึ้นเพื่ออนุรักษ์โขน และรวบรวมมหาดเล็กเป็นกำลังพล รวมทั้งได้เตรียมความพร้อมทั้งร่างกาย ระเบียบวินัย และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6</p> <p>ผู้ก่อตั้ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6</p> <p>ผู้จัดการแสดง/เจ้ากรมโขนหลวง เจ้ากรมโขน คือ พระยานุรักษ์</p> <p>ครูโขน/ข้าราชการในกรมโขน คือ ครูโขนที่เคยสังกัดกรมโขนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีครูผู้ใหญ่คือ พระยาพรหมภักดี ครูยักษ์ (ทองใบ สุวรรณภารต) พระยานุรักษ์ ครูพร-นาง (ทองดี สุวรรณภารต) และพระดึกดำบรรพ์ประจาง ครูลิง (เพิ่ม สุศรีวิริยะ) และฝึกหัดศิลปินอาชีพเพิ่มเติมจากโรงเรียนพรานหลวง</p> <p>ผู้แสดง/โขนสมัครเล่น คือ มหาดเล็ก และลูกหลานข้าราชการข้าหลวงเดิมที่สมัครใจ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 รวมถึงนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงที่สมัครใจเข้ามาเพิ่มเติมด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงโขนเองด้วย</p> <p>พากย์และเจรจา คือ ข้าราชการโขนหลวงที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์¹⁸⁵</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ คือ วงปี่พาทย์จากกรมปี่พาทย์หลวง สังกัดอยู่ภายในกรมมหรสพที่ตั้งขึ้นใหม่ มีเจ้ากรมคือ พระยาประสานดุ</p>

¹⁸⁵ ดูใน หน้า 114

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>รียคัพท์</p> <p>ผู้ชม ส่วนใหญ่เป็นการเชิญมาชม ณ โรงโขนหลวง (โรงละครสวนมิสกวัน) หรือการไปเล่นให้ตามหน่วยงาน ผู้ที่มาชมจึงเป็นเจ้านายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พ่อค้าคหบดี ทั้งชาวสยามและชาวต่างชาติ</p> <p>ผู้สนับสนุน -</p>
<p>งบประมาณ</p>	<p>พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แต่หากเป็น “งานหา” ทรงตั้งอัตราค่าจ้างการแสดง (เงินโรง) ไร่ที่ 100 ชั่ง (8,000 บาท) เงินรางวัลต่างหาก อัตรารางวัล ตัวเลขคนละ 4 ถึง 10 ตำลึง ตัวกลาง 20 ตำลึง ตัวดี 100 ตำลึงต่อคราวหนึ่ง สำหรับค่าจ้างการแสดงต้องมีเศษ 6 บาท คือ 1 ตำลึงกึ่งแถมด้วยทุกจำนวน เช่น 10 ชั่ง 1 ตำลึงกึ่ง เป็นต้น</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>บทโขน เรื่อง รามเกียรติ์ และธรรมาธรรมะสงคราม บทพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ในช่วงแรกเป็นของโขนโรงของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เดิมโอนย้ายมา แต่ในช่วงหลังโปรดเกล้าฯ ให้กรมช่างมหาดเล็กเป็นผู้สร้างเครื่องแต่งกาย และหัวโขน ส่วนเครื่องประดับสั่งทำจากยุโรป</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ฉากนั้นเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครานุวัตติวงศ์ ได้ช่วยกันออกแบบและพัฒนาามาตั้งแต่ปลาย สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และต่อเนื่องมาถวายงานในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6</p>
<p>การจัดการแสดง</p>	<p>พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เมื่อทรงมีพระราชดำริ ให้โขนสมัครเล่นไปออกแสดง จึงทรงมีนโยบายโปรดเกล้าฯ พระยานุรักษ์ เจ้ากรมโขนหลวง ทรงปรึกษาดอนที่จะแสดง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์บทโขน ที่จะใช้แสดงในครั้งนั้น เมื่อกำหนดได้แล้ว จึงมอบหมายให้ครูโขนในโขนหลวงไปทำการฝึกซ้อมโขนสมัครเล่นตามรับสั่ง โดย</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ผสมกับพระยาประสานดุริยศัพท์ เจ้ากรมปีพาทย์หลวง เพื่อฝึกซ้อมกับตัวโขน ตรวจสอบบัญชี เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เบิกจากคลังเครื่องโขนในกรมโขนหลวง
การแสดง	รูปแบบการแสดงใช้ผู้ชายทั้งหมด มีทั้งโขนเรื่อง รามเกียรติ์ และมีเรื่อง ธรรมาธรรมะสงคราม
ค่าเข้าชม	ส่วนใหญ่จะไม่มีค่าเข้าชม เพราะเป็นงบประมาณส่วนพระองค์ แต่หากเป็น “งานหา” จะมีเจ้าภาพจ่ายค่าการแสดง หรือเป็นการแสดงเพื่อเรียกรายได้ในงานการกุศลต่าง ๆ เช่น หาเงินซื้อปืนให้เสือป่า เป็นต้น
การเข้าชม	ส่วนใหญ่ต้องได้รับการเชิญจากเจ้าภาพ ส่วนใหญ่จะเป็นแขกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 หรือโขนสมัครเล่นเดินทางไปแสดงให้ชม
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีหนังสือที่พิมพ์แจกชื่อ “ดุสิตสมิต” แจกจ่ายภายในพระราชวังสวนดุสิต หากมีการแสดงโขนสมัครเล่น หรือโขนบรรดาศักดิ์ จะมีรายละเอียดลงให้อ่าน เป็นการโฆษณาประชาสัมพันธ์

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
<p>กระบวนการจัดการ แสดง</p>	<pre> graph TD A[พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริจะจัดการแสดงโขนสมครเล่น] --> B[ทรงพระราชนิพนธ์ บทโขน] B --> C[พระยานุฎกานุรักษ์ รับสนองพระราชโองการ] C --> D[แจ้งชุดตอนที่ จะทำการแสดง ออกแบบรูปแบบการแสดง และเตรียมการฝึกซ้อมกลุ่มโขนสมครเล่น] D --> E[เตรียมเบกเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ จากคลังเครื่องโขน] E --> F[จัดเตรียมวงปี่พาทย์จากกรมปี่พาทย์หลวง] F --> G[ครูโขนผู้ใหญ่คัดตัวและแบ่งบทตัวโขน ทำการเข้าฝึกซ้อม] G --> H[จัดทำการแสดง] </pre>
<p>การคัดเลือกและ ฝึกซ้อม</p>	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ใช้การเกณฑ์จากมหาดเล็ก เกณฑ์การคัดเลือกตัวละคร พระ นาง ยักษ์ และลิง คาดว่าไม่ต่างจากปัจจุบันมากนัก คือ ตัวละครพระ เลือกที่รูปร่างสมส่วน หน้ารูปไข่ หน้าอกผ่าย สูงโปร่ง ตัวนางคล้ายตัวพระ สำคัญที่มีใบหน้างาม มีกริยานุ่ม นวลอย่างผู้หญิง ตัวละครยักษ์ รูปร่างคล้ายพระ แต่ไม่ต้องเลือกหน้าตาเน้นตัวใหญ่ แข็งแรง และตัวลิง เลือกรูปร่างป้อม ท่าทาง</p>

173077045

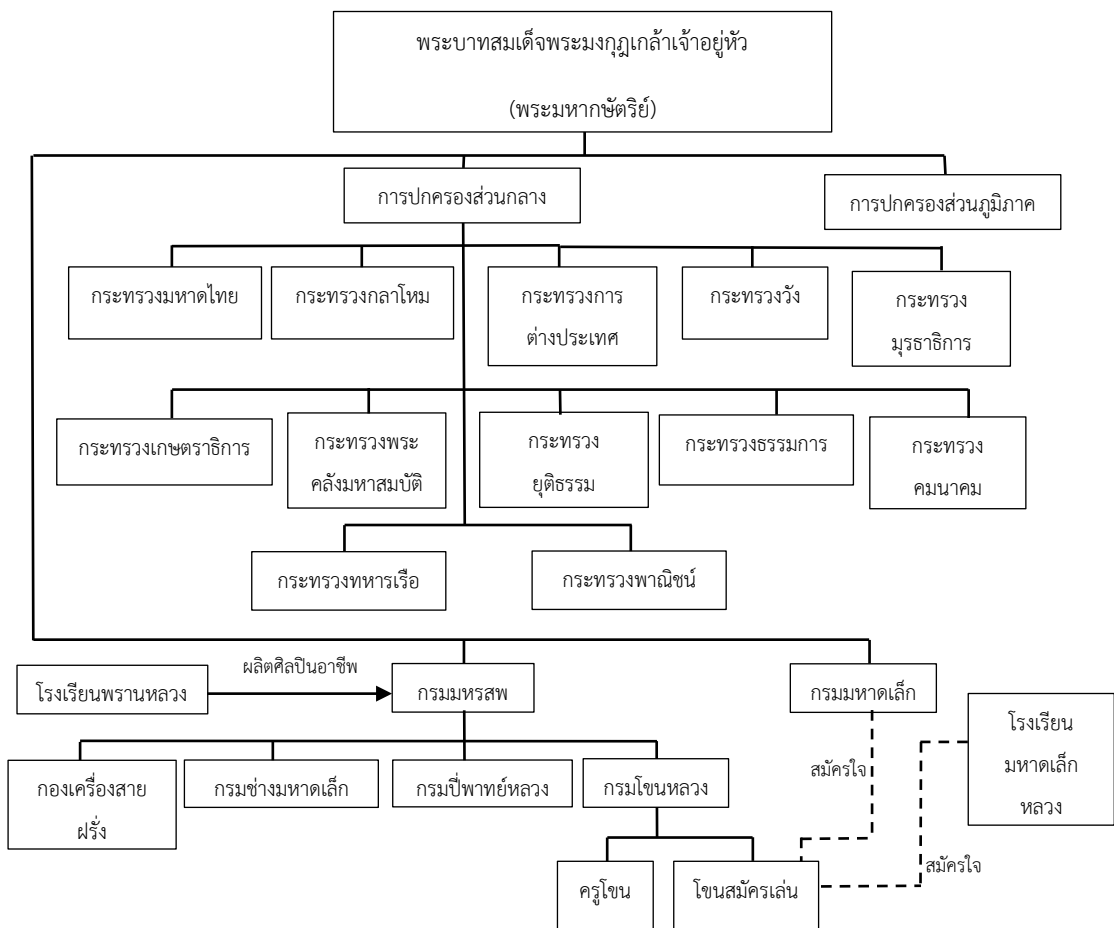
CT Theses 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>หลุกหลิกคล้องแคล้ว</p> <p>การฝึกหัด ตัวโขนสมัครเล่นนั้นมีทั้งที่รับราชการ มีทั้งยังเป็นนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เมื่อมีเวลาว่างจึงได้มาฝึกซ้อมกับครูโขนในกรมโขนหลวง เมื่อเลิกงานหรือเลิกเรียน จึงได้มาฝึกซ้อมในตอนค่ำถึงดึก</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการ จัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง ทำการแสดงมากที่สุดที่ พระราชวังสราญรมย์ และโรงโขนหลวง (โรงละครสวนมิสกวัน) นอกเหนือจากนั้นคือสนามไชย และตามสถานที่ในพระราชประสงค์</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง การส่วนพระองค์ งานมหรสพ สมโภช และงานพระราชพิธี</p>

173077045

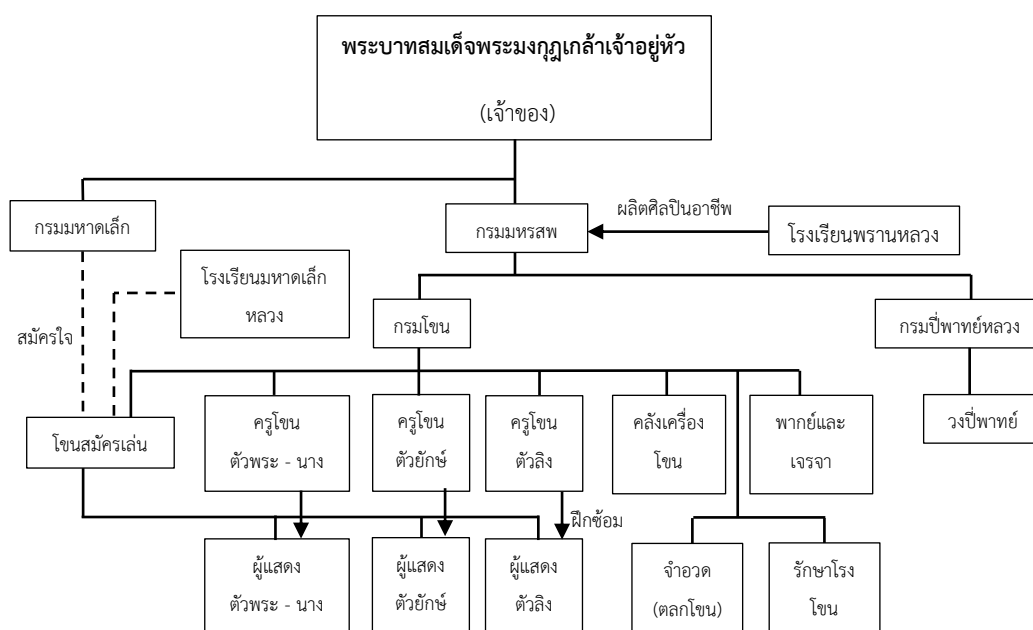
โครงสร้างการปกครองด้านล่าง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงปรับปรุงการปกครองจากสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในการปกครองส่วนกลาง โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกระทรวงใหม่ คือ กระทรวงมุรธาธิการ (รัชกาลที่ 5 ทรงยกเลิกไป) กระทรวงทหารเรือ และกระทรวงพาณิชน์ ทรงยุบกระทรวงเมือง (นครบาล) รวมกับกระทรวงมหาดไทย และทรงให้เปลี่ยนชื่อกระทรวงโยธาธิการ เป็นกระทรวงคมนาคม จัดแบ่งกรมเกี่ยวกับการแสดงมหรสพหลวงใหม่ และให้อยู่ภายใต้สังกัดกรมมหรสพที่ทรงตั้งขึ้นใหม่ โดยมีกรมโขนหลวง กรมเป็พาทย์หลวง กรมช่างมหาดเล็ก และกองเครื่องสายฝรั่ง ในกรมโขนหลวง มี 2 กลุ่ม คือ ครูโขน และโขนสมัครเล่น โดยครูโขนฝึกหัดศิลปินโขนอาชีพเพิ่มเติมมาจากโรงเรียนพรานหลวง ส่วนโขนสมัครเล่น เป็นข้าหลวงเดิมที่อยู่ในกรมมหาดเล็ก และลูกหลานข้าราชการ รวมถึงนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงที่สมัครใจ มาฝึกหัดอยู่ในกรมโขนหลวงเช่นเดียวกัน

แผนภูมิที่ 4.5 โครงสร้างการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ที่มา: ผู้ศึกษา

โครงสร้างการจัดการด้านล่าง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ รวมกรมที่เกี่ยวกับการแสดงมหรสพหลวงมาสังกัดในกรมมหรสพ และรวมข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนมาอยู่ภายใต้กรมโขนหลวง ทั้งครูโขน จำอวด (ตลกโขน) คลังเครื่องโขน ผู้พากย์เจรจา และคนรักษาโรงโขน (เนื่องจากการสร้างโรงโขนละครเป็นอาคารถาวรแล้ว คือ โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน) เพื่อให้สะดวกในการจัดการมากขึ้น และโปรดเกล้าฯ มอบบรรดาศักดิ์ให้ทุกท่าน นอกจากนั้นยังมีการผลิตศิลปินอาชีพเพิ่มเติมเข้ากรมมหรสพจากโรงเรียนพรานหลวง ส่วนโขนสมัครเล่น ข้าหลวงเดิมที่เมื่อไปรับราชการในกรมต่าง ๆ อาจจะมาซ้อมได้ไม่บ่อยครั้ง แต่โขนสมัครเล่นรุ่นเล็กที่เป็นลูกหลานข้าราชการบริวาร ส่วนใหญ่จะเข้าศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงจึงมีการฝึกต่อเนื่องต่อไป รวมทั้งมีนักเรียนบางส่วนที่สมัครเข้ามาใหม่ด้วย

แผนภูมิที่ 4.6 โครงสร้างการจัดการแสดงโขนสมัครเล่น
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6
ที่มา: ผู้ศึกษา

4.4.2 โขนสมัครเล่นของขุนนาง คือโขนสมัครเล่นที่ขุนนางเป็นเจ้าของ มีลักษณะเป็นอาชีพเสริม โดยมีผู้จัดการแสดง หรือที่เรียกกันว่า “โต้เฒ่า” เรียกรวมตัวกันแสดงตาม “งานหา” ผู้แสดงแต่ละคนประกอบอาชีพหลักแตกต่างกันไป เรียนวิชาโขนมาจากหลายแห่ง จากหลักฐานพบว่ามีปรากฏ 2 สำนัก คือ

- 1) คณะโขนหลวงราชพงษ์ภักดี
- 2) คณะโขนนาฎราช

1) โขนหลวงราชพงษ์ภักดี

ภาพที่ 4.27 นายจันทน์ โหมตเทศน์ โขนหลวงราชพงษ์ภักดี กลุ่มบางอ้อยช้าง
ขณะแสดงเป็นพระราม
ที่มา: ธนภัทร พิริโยธินกุล, 2557

ความเป็นมา ในพ.ศ.2470 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงยุกรมมหรสพ เป็นเหตุให้โรงเรียนพรานหลวงที่ทำการฝึกหัดโขนหลวงนั้นถูกยกเลิกตามไปด้วย นักเรียนพรานหลวงส่วนหนึ่งฝึกหัดโขนหลวงที่บ้านเจ้าพระยารวงศ์พิพัฒน์ (หม่อมราชวงศ์ เย็น อิศรเสนา) เสนาบดีกระทรวงวังในขณะนั้น และคณะโขนหลวงราชพงษ์จึงได้รวบรวมนักเรียนพรานหลวงที่แยกย้ายไปร่วมแสดง และรวมกับผู้แสดงคณะละครเจ้าขาว ของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์ ซึ่งเป็นบิดาของหลวงราชพงษ์ภักดี ซึ่งผู้แสดงละครคณะนี้มีแต่ผู้หญิง การแสดงของโขนหลวงราชพงษ์ภักดีจึงแบ่งเป็นผู้แสดงตัวพระ - นาง จะเป็นผู้หญิงจากคณะละครเจ้าขาว และผู้แสดงตัวยักษ์ - ลิง เป็นนักเรียนโรงเรียนพรานหลวง ต่อมาหลวงราชพงษ์ภักดีถึงแก่กรรมใน พ.ศ.2490 หม่อมราชวงศ์หญิงแส วัชรวิวงศ์ ผู้เป็นน้องสาวได้ดำเนินกิจการต่อมา ในช่วงนี้เป็นช่วงที่มีศิลปินโขนอาชีพ และโขนสมัครเล่น แบ่งกันอย่างชัดเจน เพราะจะมีกลุ่มที่รับราชการในกรมศิลปากรกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มนอกรวมศิลปากร ซึ่งประกอบอาชีพอื่นเป็นหลัก ฝึกหัดโขนกับครูท่านต่าง ๆ เมื่อมีการจัดการแสดงโขนจะฝึกซ้อมกับครูของตน และมาร่วมแสดงในวันแสดงจริง ตัวละครที่โขนสมัครเล่นกลุ่มนี้ได้รับมีทั้งตัวเองและตัวรอง โขนสมัครเล่นอีกกลุ่ม คือ กลุ่มบางอ้อยช้าง ส่วนใหญ่หัดเพียงแค่พื้นฐานเท่านั้น จึงรับบทตัวประกอบต่าง ๆ เช่น สิบแปดมงกุฏ เสนายักษ์ เชนลิง เชนยักษ์ เป็นต้น ต่อมา หม่อมราชวงศ์หญิงแส วัชรวิวงศ์ ชราภาพมากจึงเลิกกิจการไป พ.ศ.2515

ตารางที่ 4.4 รายละเอียดการจัดการการแสดงของคณะโขนหลวงราชพงษ์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	รับจ้างแสดงโขนตามงานมงคล และอวมงคล บริเวณที่จัดการแสดงอยู่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ หลวงราชพงษ์ภักดี และหม่อมราชวงศ์หญิงแส วัชรวิวงศ์</p> <p>ผู้ก่อตั้ง หลวงราชพงษ์ภักดี</p> <p>ผู้จัดการแสดง หลวงราชพงษ์ภักดี/หม่อมราชวงศ์หญิงแส วัชรวิวงศ์</p> <p>ครูโขน คือ หากเข้ามาร่วมแสดง พวกนักแสดงรุ่นพี่จะสอนเป็นชุดตอนให้เพื่อทำการแสดง โดยผู้แสดงคณะเจ้าขาว นักเรียนโรงเรียนพรานหลวง และผู้ที่เคยแสดงในคณะมาก่อน เช่น</p> <p>ครูหุ่น ปัญญาพล ครูเดชปัญญาพล ครูตัวพระ</p> <p>ขุนवादพิศวง ครูตัวนาง</p> <p>ครูเหม ครูทองเริ่ม มงคลนัญ ครูหยัด ช้างทอง ครูหยัด เพิ่มสุวรรณ</p> <p>ครูตัวยักษ์</p>

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ครูเขียว ครูสง่า ศะศิวิณิช หม่อมหลวงแสวง บรรยงกะเสนา ครูตัว ลิง</p> <p>แต่โดยส่วนใหญ่จะเป็นมิวเซียมอยู่แล้ว หรือมีครูอยู่บริเวณใกล้ที่พัก จะเรียนฝึกซ้อมกับครูที่รู้จักในบริเวณที่พักของตน</p> <p>ผู้แสดง ช่วงแรกคือ นักเรียนโรงเรียนพรานหลวงเดิม บางคนได้รับ ราชการต่อในกรมศิลปากร แต่บางคนทำอาชีพอื่น ร่วมกับกลุ่ม คณะละครเจ้าขาวเดิม</p> <p>ช่วงที่หลัง กลุ่มในกรมศิลปากร คือ ศิลปินโขนอาชีพ และกลุ่มนอก กรมศิลปากร ที่ไม่ได้รับราชการในกรมศิลปากร ประกอบอาชีพ เป็นหลัก เช่น รับราชการทหาร พลเรือน รัฐวิสาหกิจ และเอกชน มีด้วยกันหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มบางไกร กลุ่มวัดท้ายตลาดจังหวัด นนทบุรี กลุ่มบางอ้อยช้าง ที่มีชื่อเสียงและเป็น “โต้ไฟ” ของคณะ โขนบางอ้อยช้าง คือ นายบุญจริง แฝ้วสกุล เป็นตัวยักษ์ยอด มี บัตรประจำตัวเป็น “ใบสำคัญเทียบเท่าศิลปิน” อาชีพเป็นชาวสวน</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ช่วงแรกหมื่นพากย์ฉันทวันฉันทวันจะเป็นผู้พากย์ ต่อมาในรุ่นหลังจะเป็นครูถนอม โหมตเทศน์ ไม่มีเตรียมบทไว้ แต่ผู้ พากย์จะใช้การจดจำ และว่าบทพากย์และเจรจาสด ต่อจากนั้นจึง แจ็งเพลงให้วงปี่พาทย์เล่น แล้วเริ่มแสดง</p> <p>ผู้ชม เป็นประชาชนทั่วไปในงาน ส่วนมากจะเล่นกันในงานศพ</p> <p>ผู้สนับสนุน -</p>
งบประมาณ	<p>ค่าตอบแทนในการแสดงไม่สูงมากนัก ส่วนใหญ่เป็นงานเกณท์บุญ งานช่วยเหลือมาก และบางครั้งต้องเดินทางไกลมากอีกด้วย</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และ หัวโขน</p>	<p>บทโขน บทกรรมมหรสพของหมื่นพากย์ฉันทวันฉันทวัน และของครูถนอม โหมตเทศน์ เน้นการพากย์และเจรจา ทางโขนโรงนอก (โขน หน้าจอ)</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ สร้างเครื่องไว้ใน คณะ ด้วยความที่มีอายุยาวนานจึงมีเครื่องโขนพอที่จะจัดโขนโรง ใหญ่ได้</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก หากแสดงโขนซักรอกหรือโขน</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	หน้าจอ โจนซ์กรอกนั้นใช้การชนใส่ลงเรือไปถึงวัด แล้วเอาขึ้นประกอบ แต่หากผู้ว่าจ้างโจนซ์กรอกจะมีแต่ผู้แสดงเดินทางไป
การจัดการแสดง	เมื่อหัวหน้าคณะกำหนดตอนและสถานที่เล่นแล้ว ก่อนวันแสดง ฝ่ายเครื่องแต่งกายจะจัดทำบัญชีเครื่อง ประมาณ 7 วัน ก่อนการแสดง โจนซ์กรอกหรือโจนซ์กรอกจะต้องปลุกและติดตั้งรอกให้เรียบร้อยก่อนวันแสดงประมาณ 1 วัน เมื่อถึงวันแสดงจะเริ่มด้วยทำพิธีกรรมตั้งแต่ 6 โมงเช้า ขึ้นจอหนังใหญ่ จัดเครื่องแต่งกาย แต่งกายตัวโจนซ์และแต่งหน้า เริ่มการแสดงโจนซ์หน้าไฟ 4 โมงเย็น 1 ทุ่ม โหมโรงและพิธีกรรมทำโรงหรือเบิกหน้าพระ 2 ทุ่ม การแสดงโจนซ์หน้าจอหรือการแสดงโจนซ์กรอก จบการแสดงประมาณ ตี 1
การแสดง	จัดแสดงทั้งงานมงคล และอวมงคล แต่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภายในวัด ขึ้นอยู่กับผู้ว่าจ้างและสถานที่ หากผู้ว่าจ้างประสงค์แบบเต็มรูปแบบ จะมีทั้งโจนซ์หน้าไฟ และโจนซ์กรอกหรือโจนซ์หน้าจอ และต้องจ้างล่วงหน้าประมาณ 1 สัปดาห์ แต่ถ้าประสงค์เพียงโจนซ์หน้าไฟ
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม แต่จะเป็นเจ้าภาพจ่ายเหมาโรงไป เมื่อผู้ชมชอบใจ อาจมีการนำเงินไปให้ตัวโจนซ์ที่ชื่นชอบเมื่อจบการแสดง
การเข้าชม	ส่วนใหญ่จัดการแสดงในงานศพ ผู้เข้าชมจึงเป็นผู้ร่วมงาน หรือผู้คนบริเวณใกล้เคียงเดินทางมาชม
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	โจนซ์กรอกหรือโจนซ์หน้าจอ มีการเรียกคนโดยการ “โหมโรง” โดยให้วงปี่พาทย์บรรเลงเพลง เพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้า แสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย อีกทั้งวงปี่พาทย์ได้ซ้อมเพลงและเรียกคนดูไปด้วย

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<pre> graph TD A[ผู้ว่าจ้าง แจ้งหัวหน้าคณะโขนหลวงราชพงษ์] --> B[หัวหน้าคณะกำหนดชุดตอน และติดต่อผู้แสดง คนแต่งตัว และวงปี่พาทย์] B --> C[ตรวจสอบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับและหัวโขน ก่อนหน้าการแสดงประมาณ 7 วัน] C --> D[ช่างก่อสร้างโรงโขน เดินทางไปปลุกโรงและติดตั้งรอกก่อนวันแสดงประมาณ 1 วัน] D --> E[วันแสดง ทำพิธีกรรมตอนเช้า ผู้แสดงนัดแนะกระบวนท่า] E --> F[การแสดงโขนหน้าไฟ โหมโรง และพิธีกรรมทำโรงหรือเบิกหน้าพระ] F --> G[แสดงโขนหน้าจอ หรือโขนซักรอก] </pre>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ผู้แสดงเป็นผู้เรียนมาจากหลายแห่งมารวมตัวกัน จึงไม่ได้มีการคัดเลือกจากทางคณะ แต่ในช่วงแรก ผู้แสดงตัวพระ - นาง จะเป็นผู้หญิงเล่นเป็นทางละคร และผู้แสดงตัวยักษ์ - ลิง เป็นผู้ชายทางโขน ส่วนในช่วงหลังจะได้รับแนวทางจากกรมศิลปากรเป็นตัวแสดงตามเพศของตัวละคร</p> <p>การฝึกหัด ผู้แสดงจะแยกย้ายกันไปฝึกหัดโขนตามบ้านครู โดยจะมีรูปแบบคล้ายกันคือ ซ้อมพื้นฐาน ตั้งแต่ 6 โมงเช้า เช่น เต็มเสา</p>

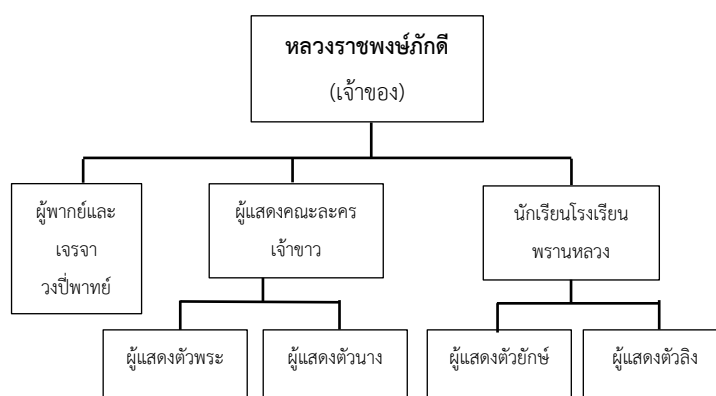

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ออกแม่ท่า ออกกราว ถึงประมาณ 8 โมง แล้วแยกย้ายกันไปทำอาชีพของตน 5 โมงเย็นจึงมารวมตัวกัน ซ้อมพื้นฐานแบบตอนเช้าอีกครั้ง แล้วจึงฝึกการตีบท การรำนหน้าพาทย์ และการแสดงเป็นชุดตอน
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง โดยส่วนใหญ่จะไปปลุกโรงโขนในวัด โรงโขนหน้าจอนั้นมีความกว้างประมาณ 18 เมตร ลึก 6 เมตร หากมีรอกจะตั้งเสา 4 ต้น สูงต้นละ 4 เมตร แล้วติดตั้งรอกด้านบน สมัยก่อนมักมีวงปี่พาทย์ 2 วง อยู่ข้างซ้ายและข้างขวาของเวที แต่หากมีวงเดียวจะอยู่หน้าโรงโขน ต่อมากรมศิลปากรนำไปไว้หลังโรงโขน จึงทำตามกันมา จะมีซุ้มประตูออก 2 ฝั่ง ฝั่งขวาเป็นผ้าลายพลับพลา (พระราม) ฝั่งซ้ายเป็นผ้าลายลงกา (ทศกัณฐ์) โอกาสในการจัดการแสดง งานมงคล และอวมงคล ตามวัดต่าง ๆ ภายในกรุงเทพฯ และปริมณฑล

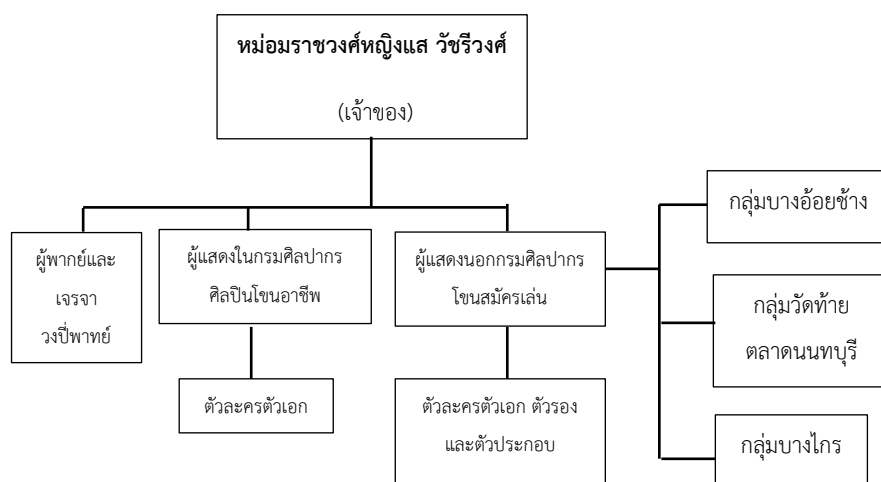
โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง นำเสนอช่วง หลวงราชพงษ์ภักดี จะเห็นว่าโขนหลวงราชพงษ์ ผู้แสดงจากคณะละครเจ้าขาว เป็นผู้หญิงและแสดงทางละครเป็นตัวพระ - นาง ส่วนนักเรียนโรงเรียนพรานหลวง เป็นผู้ชายแสดงเป็นตัวยักษ์ - ลิง

แผนภูมิที่ 4.7 โครงสร้างการบริหารจัดการโขนหลวงราชพงษ์ ในช่วงหลังจาก พ.ศ.2470 - 2490

ที่มา: ผู้ศึกษา

โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง นำเสนอเฉพาะในช่วงหลังจาก หลวงราชพงษ์ ภัคดี ถึงแก่กรรม จะเห็นว่าโขงหลวงราชพงษ์ ผู้แสดงจากกรมศิลปากรหรือศิลปินโขงอาชีพจะแสดงเป็นตัวเอก ตัวแสดงจากนอกกรมศิลปากร หรือโขงสมัครเล่น มีแสดงเป็นตัวเอก ตัวรอง และตัวประกอบ รวมมาจาก 3 กลุ่ม คือ กลุ่มบางไกร กลุ่มท้ายวัดตลาดนนทบุรี และกลุ่มบางช้าง

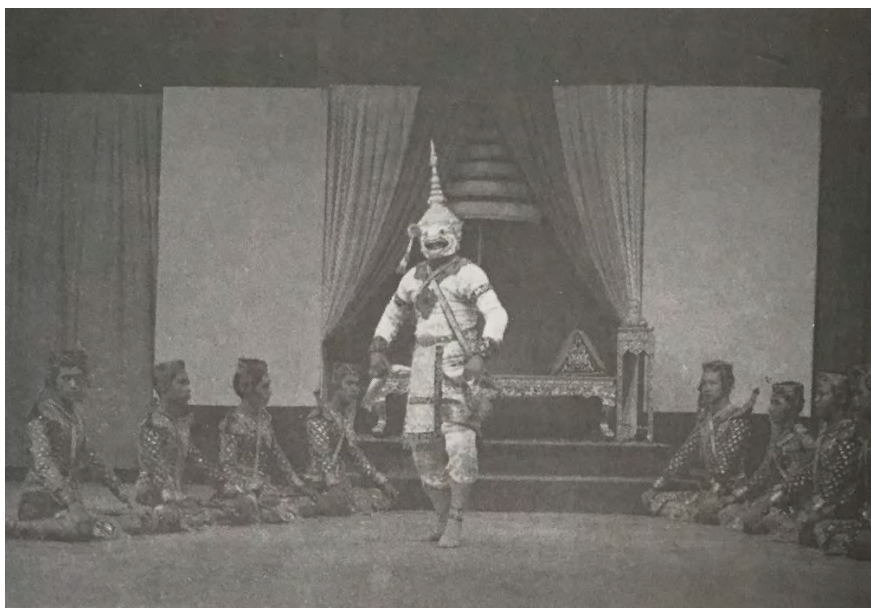
แผนภูมิที่ 4.8 โครงสร้างการบริหารจัดการโขงหลวงราชพงษ์ ในช่วงหลังจาก พ.ศ.2490 - 2515

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

2) คณะโขนนาฏราช

ภาพที่ 4.28 การแสดงโขนโดยเสด็จพระราชกุศลของคณะนาฏราชตอน หนุมานครองเมือง ทางโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 แพร่ภาพในวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2513 เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนพรรษา พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร รัชกาลที่

9

ที่มา: งานพระราชทานเพลิงพระศพ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร, 2535

ความเป็นมา พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โอรสคนที่ 2 ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตร์มงคล โปรดเกล้าฯ การแสดงโขน และปีพ.ศ. 2507 คอยสนับสนุนศิลปินในกรมศิลปากรอยู่เสมอ จึงเป็นที่รักแก่ศิลปินกรมศิลปากร และเมื่อพ.ศ. 2507 ได้รวมตัวกับโขนสมัครเล่นแสดงโขนทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบก ตอน พระรามเรียกพล เนื่องในงานวันกองทัพไทยขึ้นครั้งแรกหนึ่ง แล้วเว้นว่างไปจนกระทั่งตั้ง “คณะโขนนาฏราช” ในพ.ศ. 2513 โดยมีครูโขนมีชื่อจากกรมศิลปากรมาช่วยสอนหลายท่าน แต่แสดงได้ไม่กี่ตอนนัก เพราะเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองขึ้นเสียก่อน

ตารางที่ 4.5 รายละเอียดการจัดการจัดการการแสดงของคณะนาฏราช

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	จัดการแสดงโขนออกโทรทัศน์ โดยโขนสมัครเล่นจากวงเฉลิมเขต
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร ผู้ก่อตั้ง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ผู้จัดการแสดง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร และพระสหาย ส่วนใหญ่เป็นทหารบก เช่น ร้อยเอก เจริญ ขวัญยืน จำสิปโท กนกพันธ์ ศิลสุนทร สิบเอก สมนึก โกมลวัจนะ สิบเอก สมยศ เจริญพูล เป็นต้น</p> <p>ครูโขน หม่อมแก้ว สนิทวงศ์เสนี มนตรี ตราโมท เป็นครูที่ปรึกษา ผู้จัดการแสดง ครูลมูล ยมคุปต์ ครูเฉลย ศุขะวณิช ครูอาคม สายา คม ครูอร่าม อินทรนัญ ครูกรี วรศะริน</p> <p>ผู้แสดง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร และพระสหาย ส่วนใหญ่เป็นทหารบก เช่น ร้อยเอก เจริญ ขวัญยืน จำสิปโท กนกพันธ์ ศิลสุนทร สิบเอก สมนึก โกมลวัจนะ สิบเอก สมยศ เจริญพูล เป็นต้น เป็นกลุ่มเดียวกับที่แสดงโขนในวังเฉลิมเขตปีละ ครั้ง และบางครั้งมีศิลปินจากกรมศิลปากรเข้าร่วมแสดงด้วย</p> <p>ผู้พากย์และวงปีพาทย์ ผู้พากย์ คือ ครูท้วม ประสิทธิ์กุล วงปีพาทย์ คือ หลวงไพเราะพเสียงซอ ครูสอน วงฆ้อง ครูเทียบ คงลายทอง ครูพริ้ง ดนตรีรส ครูมิ ทรัพย์เย็น ครูโชติ ดุริยะประณีต และครูโองการกลีบขึ้น</p> <p>ผู้ชม ประชาชนทั่วไปทางโทรทัศน์ และในห้องส่ง</p> <p>ผู้สนับสนุน -</p>
งบประมาณ	คาดว่าพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร ดูแลค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด หรือเป็นงานเกณฑัญญุเพื่อการกุศล
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน ปรับจากของกรมศิลปากร โดยหม่อมแก้ว สนิทวงศ์เสนี และครูมนตรี ตราโมท</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เข้าจากกรมศิลปากร</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก คาดว่าน่าจะเป็นฉากของทางสถานีโทรทัศน์มีอยู่พอสมควร แต่อาจต้องมีอุปกรณ์ประกอบฉากไปเสริม</p>
การจัดการแสดง	พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร หัวหน้าคณะมีดำริ จะแสดงในวันสำคัญ ปรึกษาชุดตอนกับครูผู้ใหญ่ในกรมศิลปากร

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
	แล้วจึงหาโฆษณาสมัครเล่นที่สะดวกมาแสดงได้ แล้วจึงเรียกมาซ่อมกันที่วังมัจฉาสถาน แล้วจึงจัดหาเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน คนรัดเครื่อง วงปีพาทย์ผู้พากย์จากกรมศิลปากร แล้วจึงนัดวันถ่ายทำ หาเป็นรายการบันทึกเทป จะสามารถแก้ไขได้ สามารถถ่ายซ้ำได้หากมีจุดไหนผิดพลาด แต่หากเป็นรายการถ่ายทอดสด จะเหมือนกับการแสดงโฆษณา การเปิดม่านคือเริ่มถ่ายไปที่การแสดง การปิดม่านคือการตัดภาพ
การแสดง	จัดแสดงตามวันสำคัญ และเพื่อระดมทุนการกุศล การแสดงเป็นไปแบบจารีตตามกรมศิลปากร มีรำเบิกโรง และระบำอวยพร แล้วจึงเข้าการแสดงโฆษณาหลัก
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	รับชมทางโทรทัศน์
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ไม่ปรากฏข้อมูล

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;">พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร มีดำริจะทำการแสดงในวันสำคัญ เข้าปรึกษาชุดตอกกับครุผู้ใหญ่ในกรมศิลปากร</div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;">หัวหน้าคณะกำหนดชุดตอก และติดต่อผู้แสดง คนแต่งตัว และวงปี่พาทย์</div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;">ฝึกซ้อมที่วังมัจฉาสถาน โดยครุจากกรมศิลปากร</div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;">วันถ่ายทำเดินทางไปที่สถานีโทรทัศน์</div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;">แต่งตัว แต่งหน้าผู้แสดง ซักซ้อมก่อนการถ่ายทำจริง แล้วให้ครุเตรียมการแสดง</div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px;">หากเป็นการแสดงสด จะต้องมีลำดับการถ่ายทำ เหมือนการแสดงสดของไขนฉาก เริ่มด้วยการแสดงโหมโรงและระบำ ต่อด้วยการแสดงไขน แต่หากเป็นการบันทึกเทปอาจมีการตัดสลับกันถ่ายทำ</div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ผู้แสดงเป็นผู้เรียนมาจากหลายแห่งมารวมตัวกัน จึงไม่ได้มีการคัดเลือกจากทางคณะ แต่คัดเลือกตามความเหมาะสมในแต่ละชุดตอกที่จะทำการแสดง</p> <p>การฝึกหัด ผู้แสดงไขนสมัครเล่น จะไปรวมตัวกันซ้อมที่วังมัจฉาสถาน ก่อนวันแสดงกับครุจากกรมศิลปากร แต่คงไม่ได้ฝึกซ้อมกันบ่อยครั้ง และหนักมากนัก</p>
สถานที่จัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง ห้องส่งของสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบก

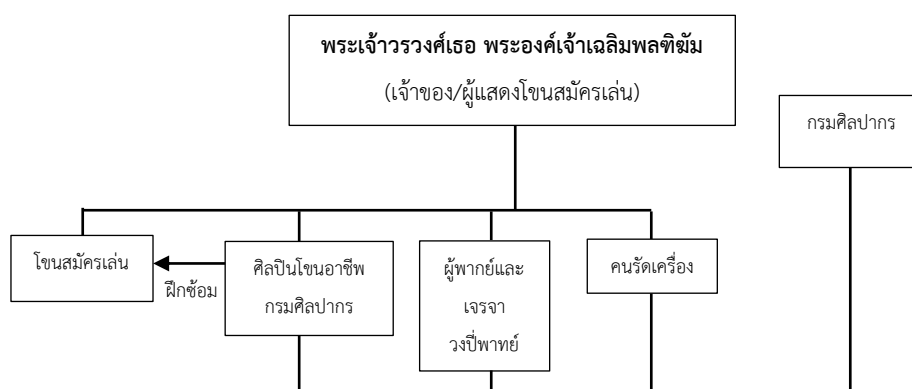

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
และโอกาสในการจัดการแสดง	เนื่องจากความสัมพันธ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร จึงได้ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์สีของกองทัพบกเสมอ โอกาสในการจัดการแสดง วันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระพรษา วันพ่อ วันแม่ เป็นต้น การกุศล

โครงสร้างการจัดการแสดงด้านล่าง จะเห็นว่านอกจากโขนสมัครเล่นแล้ว ในส่วนอื่นเป็นบุคลากรของกรมศิลปากร เข้ามาช่วยจัดการทั้งหมด เนื่องจากความที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร คอยช่วยเหลือและสนับสนุนศิลปินกรมศิลปากรมาตลอด เมื่อจัดโขนสมัครเล่นจึงได้รับความช่วยเหลือมาก อีกประการหนึ่ง คือ การแสดงส่วนใหญ่เป็นการกุศล ระดมทุนเพื่อโอกาสพิเศษต่าง ๆ จึงได้รับความช่วยเหลือ เป็นการแสดงแบบ “เกณฑ์บุญ” คณะหนึ่งเช่นกัน

แผนภูมิที่ 4.9 โครงสร้างการจัดการแสดงของคณะนาฏราช

ที่มา: ผู้ศึกษา

โขนสมัครเล่นของขุนนางนั้นเป็นผลกระทบจากการดิ้นรนของทั้งศิลปินโขนอาชีพ และโขนสมัครเล่นในการหาทางของตัวเอง ศิลปินโขนอาชีพในช่วงที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทั้งการยุบกรมมหรสพ และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความต้องการศิลปินโขนอาชีพไม่ได้รับความนิยมเหมือนแต่ก่อน จึงต้องหาผู้จัดการแสดงและผู้สนับสนุนที่ยั่งยืนชอบโขน และไปจัดโขนที่ได้ถึงจะมีผู้ชม เมื่อความนิยมในเมืองเริ่มลดลงและมีความนิยมชาติตะวันตกเข้ามาอย่างรุนแรง จากการศึกษา

กลุ่มศิลปินอาชีพกระจายตัวกันออกไปหลายกลุ่มมาก แต่โดยส่วนใหญ่จะไม่ได้แสดงโขน และมีการแสดงเป็นอาชีพหลัก

4.4.3 โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ หมายถึง โขนสมัครเล่นที่ก่อตั้งขึ้นมาภายใต้สถาบันการศึกษาสายสามัญ ซึ่งยังแบ่งย่อยออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ โขนมหาวิทยาลัย เช่น โขนจุฬาฯ โขนธรรมศาสตร์ โขนรามคำแหง และโขนโรงเรียน เช่น โขนสาธิตจุฬาฯ โขนสาธิตประสานมิตร โขนสาธิตเกษตร เป็นต้น

- โขนมหาวิทยาลัย
- โขนโรงเรียน

โขนมหาวิทยาลัย

ความเป็นมา โขนที่จัดการเรียนและการแสดงโดยมหาวิทยาลัย ผู้เรียนส่วนใหญ่อาจเป็นทั้งนิสิต นักศึกษา ของมหาวิทยาลัย หรือบุคคลภายนอกมาเข้าร่วมด้วย มักมุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจในการแสดงโขน เพื่อเป็นผู้ชมโขนที่ดี โดยแห่งแรกที่ปรากฏคือ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีการจัดการแสดงโขน และการแสดงอื่น ๆ เพื่อเป็นกิจกรรมรับน้องมาตั้งแต่ พ.ศ.2495 แต่ไม่ได้มีชื่อเสียงออกไปภายนอกมากนักจนยุติไปใน พ.ศ.2507 โดยมีการแสดงรวมทั้งหมด 12 ครั้ง ต่อมาในปี พ.ศ.2510 หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับเชิญให้ไปสอนวิชาอารยธรรมไทยในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเกิดแนวคิดให้ฝึกหัดโขน เพื่อให้นักศึกษาบังเกิดความนิยมชมชอบ ชาบซึ้งในความเป็นไทย และสร้างฐานผู้ชมเพื่อให้โขนอาชีพดำรงอยู่ได้ จึงขอให้นักศึกษาได้เข้าไปฝึกกับครูที่วิทยาลัยนาฏศิลป์วังหน้าในช่วงเย็น โดยให้เรียนตามแบบแผนเดียวกับนักเรียนในวิทยาลัยนาฏศิลป์ และรับเฉพาะผู้ชายเท่านั้น “โขนธรรมศาสตร์” ได้รับความชื่นชมและมีชื่อเสียงมากในเวลานั้น ต่อมา พ.ศ.2523 สมชาย พูลพิพัฒน์ (เคยเป็นผู้ช่วยสอนโขนธรรมศาสตร์) ในขณะนั้นท่านเป็นอาจารย์สอนในภาควิชาภาษาไทยอยู่ในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (วิทยาเขตแรก) ริเริ่มสอนโขนให้แก่นักศึกษา และ ครู นักเรียน ของโรงเรียนโดยรอบ ด้วยตัวของท่านคนเดียวโดยสอนทั้งตัวพระ นาง ยักษ์ และ ลิง โดยไม่จำกัดเพศผู้เข้ามาเรียน สอนให้นักศึกษาจัดการแสดง และทำฉากเอง จนกระทั่งมีชื่อเสียง เมื่อมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตอื่น ๆ อยากรู้โขน ท่านก็เดินทางไปสอนให้ ต่อมาเมื่อ ท่านได้ย้ายไปที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ได้เข้าสอนในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มีหลักสูตรที่ผลิตทั้งศิลปินโขนอาชีพและครูโขน แต่มีการ

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq: 20

เปิดให้นักเรียนในโรงเรียนบริเวณใกล้เคียงมาเรียนโยนด้วยเช่นกัน ต่อมาเมื่อนักศึกษาที่จบไปทำงานในที่ต่าง ๆ เมื่อได้เป็นอาจารย์ หรือผู้บริหาร ในองค์กรและมหาวิทยาลัย จึงนำโยนติดตัวไปด้วย เช่น ศ.ดร.รังสรรค์ แสงสุข ซึ่งเป็นอดีตโขนธรรมศาสตร์ ได้ขึ้นเป็นอธิการของมหาวิทยาลัยรามคำแหง จึงสร้างคณะ “โยนรามคำแหง” ขึ้น โดยยึดแนวคิดเดียวกับ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ออกแสดงครั้งแรกใน พ.ศ.2546

โยนมหาวิทยาลัยมีรูปแบบไม่ตายตัวทั้งวิธีการสอน ผู้เรียน และการจัดการ จึงมีการเกิดใหม่ และล้มเลิกไปค่อนข้างมาก ฟันฟูขึ้นมาใหม่ก็มีไม่น้อย เท่าที่สำรวจมีด้วยกัน 7 แห่ง

- 1) โขนจุฬาฯ
- 2) โขนธรรมศาสตร์
- 3) โขนสงขลานครินทร์
- 4) โขนรามคำแหง
- 5) โขนผู้หญิงมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
- 6) โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 7) โครงการโยนฤดูร้อน สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

173077045

1) โขนจูปาฯ (พ.ศ.2495 - 2507)¹⁸⁶

ภาพที่ 4.29 การแสดงโขน ของนิสิตคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่มา: สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2548

ความเป็นมา มีที่มาจาก คณะวิทยาศาสตร์มีประเพณีจัดงานรับน้องใหม่ที่ ยิ่งใหญ่ เนื่องจากเป็นคณะใหญ่มีนิสิตมาก แม้เป็นคณะวิทยาศาสตร์แต่ก็มีใจรักศิลปะการแสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโขนละครของไทย เนื่องจากมีนิสิตจำนวนมาก จึงต้องไปจัดการแสดงรับน้องใหม่ที่ หอประชุมจุฬา ฯ ต่อมาจึงกลับมาจัดงานขึ้นบริเวณคณะวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้นิสิตคณะ วิทยาศาสตร์ยังจัดการแสดงในโอกาสสำคัญอื่น ๆ อีกมาก อาทิ วันปิยมหาราช ณ สถานลีลาศสวน อัมพร และสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม งานฉลองปริญญา ณ เวทีลีลาศ สวนอัมพร งานวัน ศิลปวัฒนธรรมของสโมสรนิสิตจุฬา ฯ (สจม.) ณ หอประชุมใหญ่จุฬา ฯ งาน Science Night งาน เผยแพร่นาฏศิลป์ในต่างประเทศ และงานจุฬา ฯ วิชาการ ซึ่งมีรายการแสดงหลากหลาย อันเป็นการ พิสูจน์ที่สำคัญว่า Art and Science เป็นของคู่กัน และนิสิตวิทยาศาสตร์มีรสนิยมอันสุนทรีย์ด้านศิลปะ และวัฒนธรรมทั้งไทยและเทศ จัดการแสดงขึ้นในปี พ.ศ. 2495 ต่อเนื่องมาจนถึงสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2507 จากนั้นก็ไม่ปรากฏการแสดงโขนอีกเลย ส่วนบัลเลต์ซึ่งเริ่มขึ้นพร้อม ๆ กันกับโขนในคณะ วิทยาศาสตร์ ก็ยุติลงในปี พ.ศ. 2505 บุคคลที่ทำให้โขนมีชีวิตชีวาอย่างน่าพิศวงในคณะวิทยาศาสตร์ คือ คุณธวัช ตันสภิตย์ นิสิตปี พ.ศ. 2492 ต่อมาได้เป็นประธานชุมนุมละครคณะ ปี พ.ศ. 2494 ระยะแรกคุณธวัชจัดการแสดงลิเกแล้วนำบทโขนมาล้อเลียน จนกระทั่ง พ.ศ. 2495 คุณธวัชจึงจัดโขน

¹⁸⁶ นवलวี จันทร์ลูน, "การแสดงคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ผลงานการวิจัยวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์"

(จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547). อ้างถึงใน สุรพล วิรุฬห์รักษ์, "โขนจูปาฯ," หน้า 66 - 71.

อย่างจริงจัง โดยมีคุณครูจากกรมศิลปากรมาฝึกหัดให้สำหรับผู้แสดง คาดว่าจากการที่มีนิสิตมาก สโมสรนักศึกษาจึงรวบรวมเงินในการจัดงานรับน้องได้มาก แม้โขงจะมีตัวแสดงไม่มาก แต่ทั้งเครื่อง แต่งตัว และฉากสวยงาม จึงคาดว่ามีการลงทุนไปไม่น้อย นอกจากนั้นยังมีการจัดไหว้ครูประจำปีของ ชุมนุมนครคณะวิทยาศาสตร์อีกด้วย

ตารางที่ 4.6 รายละเอียดการจัดการจัดการการแสดงของโขงจุฬาฯ

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	นิสิตรุ่นพี่ฝึกซ้อม และจัดการแสดงต่าง ๆ เพื่อกิจกรรมรับน้อง
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ นิสิต คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p> <p>ผู้ก่อตั้ง นิสิต คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p> <p>ผู้จัดการแสดง คุณรัช ตันสถิตย์ นิสิตปี พ.ศ. 2492 และนิสิตรุ่นพี่ในคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในช่วงนั้น</p> <p>ครูโขง ไม่ทราบชื่อครูผู้สอน ทราบเพียงว่าเป็นครูจากกรมศิลปากร</p> <p>ผู้แสดง นิสิตรุ่นพี่คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วง พ.ศ.2495 -2507</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ใช้การเล่นเครื่องเทพ เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย</p> <p>ผู้ชม ในงานรับน้อง คือ นิสิตที่เข้ามาใหม่และนิสิตในคณะ และในงานอื่น นิสิต นักศึกษา และผู้ชมทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง และนิสิตรุ่นพี่ในคณะ</p>
งบประมาณ	เกิดจากการเรียกรักรังของรุ่นพี่ภายในคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในช่วงนั้น
บทโขง อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขง	<p>บทโขง ปรับจากของกรมศิลปากร ถึงจะมีการแสดงถึง 12 ครั้ง แต่ใช้การแสดงเพียง 3 ตอน คือ พระรามตามกวาง เบญกายแปลง และยกรบ โดยตอนพระรามตามกวาง และยกรบนั้น ไม่มีบทพากย์เจรจา และไม่มีเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง จึงเหมาะสำหรับ นิสิตที่ไม่มีเวลาซ้อมมากนัก ส่วนตอนเบญกายแปลงนั้น มีรำเดี่ยว ฉุยฉายเบญกายแปลง ซึ่งเหมาะกับการแสดงชุดเล็ก</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขง และอาวุธ ไม่ปรากฏข้อมูลว่าได้เข้ามาจากที่ใด คาดว่าจะได้รับความช่วยเหลือโดยครูจากกรมศิลปากรที่มาสอนโขงให้ จึงคาดว่าจะเช่าจากกรมศิลปากร</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ในยุคนี้มีชมรมและชุมนุมเกี่ยวกับละคร ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อยู่พอสมควร จึงคาดว่าเป็นการร่วมกันลงเงิน แล้วหยิบยืมกันใช้ภายในมหาวิทยาลัย
การจัดการแสดง	เมื่อใกล้ช่วงรับน้อง ประธานชุมนุมละคร ต้องกำหนดรายการการแสดงของปีนี้ แล้วจึงปรึกษากับครูโขนจากกรมศิลปากรกำหนดชุดตอน ต่อจากนั้นจึงหาผู้แสดง หากเป็นชุดตอนเดิมที่เคยแสดงแล้ว จะชักซ้อมทบทวน ส่วนถ้าเป็นการแสดงชุดตอนที่ไม่เคยแสดง ต้องเชิญครูโขนมาสอนเป็นครั้งไป เมื่อถึงวันแสดงครูโขนจะคอยดูแลความเรียบร้อยของการแสดงและอาจเป็นคนรัดเครื่องให้ หรือมีคนรัดเครื่องและแต่งหน้ามาด้วย เมื่อถึงช่วงการแสดง จะมีการแสดงอื่นเป็นการเบิกโรง และโขนจะเป็นการแสดงสุดท้าย
การแสดง	รูปแบบเป็นแบบโขนฉาก แบบโขนกรมศิลปากร แต่ตัดทอนตัวแสดงออก เหลือเท่าที่จำเป็น โดยมีผู้แสดงต่อครั้ง 3 - 6 คน และเลือกตอนที่ไม่มีบทพากย์เจรจามากนัก เพื่อให้ไม่ยากเกินไปสำหรับนิสิตที่มีเวลาฝึกซ้อมน้อย
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	หากเป็นการแสดงในงานรับน้อง จะแสดงที่หอประชุมจุฬาฯ และภายในคณะวิทยาศาสตร์ นิสิตใหม่จะเข้าชมได้ หากเป็นงานอื่น จะเป็นการแสดงในพื้นที่สาธารณะ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ไม่ปรากฏข้อมูล

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
<p>กระบวนการจัดการแสดง</p>	<pre> graph TD A[สมอสรนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์กำหนดวันรับน้อง] --> B[ประธานชุมนุมละครรับทราบและปรึกษาชุดตอนที่ทำการแสดงกับครูโขนจากกรมศิลปากร] B --> C[จัดเตรียมผู้แสดง และนัดครูโขนเข้ามาสอนเป็นครั้ง และฝึกซ้อมด้วยตัวเอง] C --> D[จัดเตรียมเครื่องโขน คนรัดเครื่อง และคนแต่งหน้า รวมถึงเทปเพลงที่จะใช้แสดง] D --> E[ทำการแสดง ณ หอประชุมจุฬาฯ หรือ คณะวิทยาศาสตร์] </pre>
<p>การคัดเลือกและฝึกซ้อม</p>	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ผู้แสดงเป็นนิสิตรุ่นพี่ที่สมัครใจในการแสดงโขน จึงไม่ได้เกิดจากคัดเลือกตัวโขนของครูโขนจากกรมศิลปากร ผู้แสดงอยากแสดงเป็นตัวอะไร ครูโขนจะสอนให้ตามตัวละครนั้น โดยตัวพระ มีทั้งแสดงโดยผู้ชาย และผู้หญิง ตัวนาง แสดงโดยผู้หญิง ตัวยักษ์ แสดงโดยผู้ชาย และตัวลิงแสดงโดยผู้ชาย</p> <p>การฝึกหัด ครูโขนจากกรมศิลปากรช่วยมาสอนในคณะวิทยาศาสตร์ แต่คงไม่ได้มาบ่อยครั้ง ในชุมนุมละครคงต้องฝึกซ้อมกันเองโดยส่วน</p>

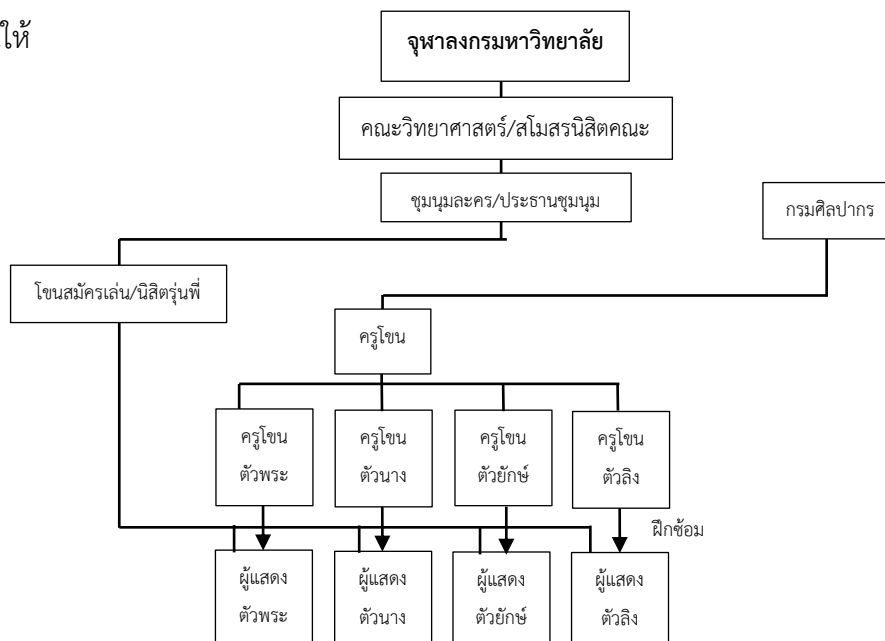

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ใหญ่ โดยมีรุ่นพี่ที่เคยเรียน หรือพอจะมีประสบการณ์มาควบคุมการซ้อม โดยหากยังไม่มีชุดตอนที่ว่าจะแสดง ต้องซ้อมพื้นฐานให้ร่างกายแข็งแรง หรือหากกำหนดชุดตอนแล้วจึงซ้อมสำหรับการแสดงชุดนั้น
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง ทำการจัดการแสดง ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถานีสีลาศสวนอัมพร และภายในคณะวิทยาศาสตร์ โอกาสในการจัดการแสดง นอกจากกิจกรรมรับน้องที่จัดเป็นประจำทุกปีแล้ว ยังจัดการแสดงในโอกาสสำคัญอื่น ๆ อีกมาก อาทิ วันปียมหาราช ณ สถานีสีลาศสวนอัมพร และสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม งานฉลองปริญญา ณ เวทีลีลาศ สวนอัมพร งานวันศิลปวัฒนธรรมของสโมสรนิสิตจุฬาฯ (สจม.) ณ หอประชุมใหญ่จุฬาฯ งาน Science Night งานเผยแพร่นาฏยศิลป์ในต่างประเทศ และงานจุฬาฯ วิชาการ

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงว่าชุมนุมละคร นั้นอยู่ภายใต้คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และจัดโขนสมัครเล่น โดยมีครูโขนจากกรมศิลปากรสอนให้

แผนภูมิที่ 4.10 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนจุฬาฯ

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

2) โขนธรรมศาสตร์ (พ.ศ.2510 - ปัจจุบัน)¹⁸⁷

ภาพที่ 4.30 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินพร้อม สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

พันปีหลวง พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

และสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

ทอดพระเนตรโขนธรรมศาสตร์รอบแรก ตอน นาคบาศ ณ หอประชุมธรรมศาสตร์

ที่มา: สมบัติ ภู่อัญจน์, 2537

ความเป็นมา โขนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เริ่มก่อตั้งขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2510 (ปี
การศึกษา 2509) ด้วยความตระหนักในกระแสอารยธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าอย่างรุนแรง จนต้องชวน
ให้หรือฟื้นรากฐานอารยธรรมไทยศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้นำสำคัญ
ในการชูกระแสความคิดนี้ มหาวิทยาลัยได้เริ่มหลักสูตรศิลปศาสตร์เพื่อปลูกฝังให้นักศึกษามีความรู้
กว้างขวางทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพื่อสอดคล้องกับอุดมการณ์ของ
มหาวิทยาลัย ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ริเริ่มจัดให้มีวิชาอารยธรรม
ไทยและรับเชิญมาเป็นผู้บรรยาย โขนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงเกิดขึ้นจากการปรารถนาทางวิชาการ

¹⁸⁷ สมบัติ ภู่อัญจน์. เผ่าทอง ทองเจือ, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2561. สุริยะ สหนาวิน, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2561. จตุพร
รัตนวราหะ, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2561. วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์. และ กรินทร์ กรินทสุทธิ, "การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเอกลักษณ์
ของโขนธรรมศาสตร์," วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม 6, 3 กันยายน - ธันวาคม (2559).

ที่ว่า นักศึกษาหรือเยาวชนของชาติเป็นกลุ่มที่ทำได้กับการสืบทอดวัฒนธรรม หมวดนาฏศิลป์ โดยเฉพาะนาฏศิลป์ชั้นสูงอย่างการแสดงโขน เมื่อมีผู้ที่รู้จริงอย่างศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เห็นว่าทำได้ นักศึกษาพร้อมเป็นผู้ร่วมฝึกฝนอบรม โขนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงได้เกิดขึ้น โขนธรรมศาสตร์รุ่งเรืองมากในช่วง พ.ศ. 2511 - 2515 จนเกิดความรุนแรงทางการเมือง ในช่วง พ.ศ.2516 – 2519 ทำให้กิจกรรมของโขนธรรมศาสตร์ต้องหยุดไปช่วงหนึ่ง กลับมาเริ่มฟื้นตัวได้ในช่วง พ.ศ.2521 แต่ไม่ค่อยเหมือนเดิมเพราะศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช มีภารกิจมากจึงไม่ค่อยได้มาดูแลเช่นเดิม จนต่อมาได้มีการรวมตัวกันโดยอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในช่วงนั้น เมื่อ ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช มีอายุครบ 7 รอบ ในวันที่ 20 เมษายน พ.ศ.2538 แสดงตอน “ศึกพรหมมาสเตอร์” แต่ต่อมาเพียงครึ่งปีท่านถึงแก่อสัญกรรม ในวันที่ 9 ตุลาคม ปีเดียวกันนั่นเอง จนถึง พ.ศ.2543 โขนธรรมศาสตร์ได้ขึ้นเวทีอีกครั้งในสมัยรองศาสตราจารย์ ดร.นริศ ชัยสูตร เป็นอธิการบดี โดยจัดการแสดง ตอน "ถวายเป็นพุทธบูชา" เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ การแสดงครั้งนี้ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรด้วย ส่งผลให้มีการพยายามรวมตัวกันใหม่ โดยร่วมมือกับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดตั้ง ชุมนุมโขนธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2544 และมีการแสดงใหญ่ใน พ.ศ.2546 ตอน "จองถนนและยกรบ" เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 48 พรรษา และในวาระครบรอบปีที่ 80 แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2557 ได้จัดแสดงโขนตอน “นารายณ์ปราบหนุมาน และ หนุมานถวายพล” และวันที่ 6 เมษายน 2559 "โขนธรรมศาสตร์" ได้จัดขึ้นเวทีหอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง ในการแสดงโขนเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 61 พรรษา ชุด “นางลอย-นาคบาศ” ต่อมาหลังจาก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคต ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2559 ชุมนุมโขนธรรมศาสตร์ มีกิจกรรมน้อยลงมาก และมีผู้ให้ความสนใจเป็นสมาชิกน้อยลง แต่ยังคงพยายามมีกิจกรรมอยู่ประจำในงานปฐมนิเทศนักศึกษาใหม่ทุกปี

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ตารางที่ 4.7 รายละเอียดการจัดการจัดการการแสดงโขนธรรมศาสตร์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่ออนุรักษ์โขน โดยการสร้างผู้ชมที่มีความรู้ความเข้าใจโขน หรือที่ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวว่า “โขนจะอยู่ได้ก็ด้วยคนดู และถ้าจะดูโขนให้เป็นก็ต้องเล่นโขนได้”
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์</p> <p>ผู้ก่อตั้ง หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช</p> <p>ผู้จัดการแสดง หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช, ศิษย์เก่าโขนธรรมศาสตร์, อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2538 และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์</p> <p>ครูโขน อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2552 ครูโขนยักษ์) อาจารย์ประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2551 ครูโขนลิง) ครูลมนุ ยมะคุปต์ (ครูโขนนาง) อาจารย์ไพฑูรย์ เข้มแข็ง (ครูโขนพระ) อาจารย์สมศักดิ์ ทัดติ (ครูโขนยักษ์) รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ (ครูโขนลิง) อาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ (ครูโขนลิง) เป็นต้น</p> <p>ผู้แสดง ช่วงแรกที่ ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังอยู่ นักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้ามาสมัครแล้วจะถูกคัดเลือกอีกครั้งว่าจะได้เป็นตัวพระ นาง ยักษ์ หรือลิง รับสมัครแต่นักศึกษาชายเพราะมีการยึดถือเรื่องจารีตตามโขนหลวงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6</p> <p>ช่วงหลังที่กลายเป็นชุมนุมโขนธรรมศาสตร์ รับสมัครบุคคลภายนอกทั้งเพศชายและหญิง จึงมีทั้งนักเรียน และนักศึกษาบริเวณใกล้เคียง เข้ามาร่วมเรียน</p> <p>พากย์และวงปีพากย์ ช่วงแรกใช้วงปีพากย์ ผู้ขับร้อง และผู้พากย์สดตามแบบโขนจารีต</p> <p>ช่วงชุมนุมโขนธรรมศาสตร์ ครูโขนจากกรมศิลปากร นำบทจากกรมศิลปากรมาใช้ให้เหมาะกับความสามารถ และใช้เครื่องเล่นเพลงเพื่อลดค่าใช้จ่าย</p> <p>ผู้ชม นิสิต นักศึกษา และผู้ชมทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน ช่วงแรก หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ธนาคารกรุงเทพ</p>

173077045

CD iThesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ช่วงหลัง ผู้บริหารมหาวิทยาลัย ศิษย์เก่า พ่อแม่ผู้ปกครอง
งบประมาณ	<p>เดิมโขนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใช้เงินทุนส่วนตัวจาก ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ทั้งหมด มีเงินสนับสนุนจากภายนอกบ้าง เพื่อนำมาจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ของ หอประชุมมหาวิทยาลัย</p> <p>ในช่วงหลังที่เป็นกิจกรรมชุมนุม สังกัดกองกิจการ จึงเป็นการจัดสรรงบประมาณของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยนักศึกษาทำเรื่อง ของชุมนุมเป็นประจำปี</p>
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน ช่วงแรกที่ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ดูแลจะ เรียบเรียงบทขึ้นใหม่ เพื่อให้เกิดความกระชับเข้าใจได้ง่าย แต่ยังคง ความถูกต้องของจารีตวิธีการแสดงโขนอย่างโบราณ และมีการแสวง การเมืองเล็กน้อย จนมีผู้เข้าใจว่าเป็น “โขนการเมือง”</p> <p>แต่ช่วงหลังจาก ท่านถึงแก่กรรมจะใช้บทที่เรียบเรียงโดยครูโขนจาก กรมศิลปากร เช่น ครูเกษม ทองอร่าม เป็นต้น</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ในช่วงที่ ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังอยู่ ใช้การ ยืมชุดโขนจากกรมศิลปากร โดยให้ค่าบำรุงรักษาชุดและเครื่องแต่ง กาย ในช่วงชุมนุมโขนธรรมศาสตร์ ใช้การเช่าเครื่องแต่งกายตามร้าน เช่าเครื่อง</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ช่วงแรกที่ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ดูแล โขนธรรมศาสตร์จะเน้นความเรียบง่ายของฉาก ไปเน้นที่จำนวนคน และกระบวนแสดงมากกว่า</p> <p>ช่วงหลังโขนธรรมศาสตร์มีแนวโน้มใกล้เคียงโขนกรมศิลปากร มีฉาก มาประกอบการแสดงมากขึ้น</p>
การจัดการแสดง	ช่วงแรกที่ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ดูแล โขน ธรรมศาสตร์ ท่านจะเป็นผู้รับงานและดูแลจัดการทั้งหมด ทั้งงาน แสดงประจำปี งานฟุตบอลประเพณี งานต่างจังหวัด หรืองานที่ เดินทางไปต่างประเทศ ทั้งการคัดเลือกนักแสดง (ผู้ชายทั้งหมด) การ เรียบเรียงบท การเลือกครูโขนจากกรมศิลปากร (ต้องไม่ขัดทางกัน)

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / revc: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>กระบวนการแสดง งบประมาณ การหาผู้สนับสนุน (Sponsor) การเดินทาง ที่ฝึกหัดโยนบางครั้งหัดที่บ้านของ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ หรือวังหน้า การแสดงช่วงนั้นส่วนใหญ่เป็นการเชิญไปแสดง เนื่องจากชื่อเสียงของ โขนธรรมศาสตร์ในช่วงนั้น หลังจากนั้นยังมีรุ่นพี่ของโขนธรรมศาสตร์ ช่วยดูแล หรือในช่วงที่มีผู้บริหารสนับสนุนก็จะนิยมขึ้นมาเป็นช่วงหนึ่ง</p> <p>ช่วงเป็นชุมนุมโขนธรรมศาสตร์ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยไม่สนับสนุน กิจกรรมมากนักจึงเป็นนักศึกษาและศิษย์เก่าบางส่วนที่พยายามให้มีกิจกรรมต่อเนื่อง โดยประธานชุมนุมจะติดต่อครูโขนจากกรมศิลปากร เข้าไปช่วยสอน แต่นักศึกษาส่วนใหญ่ไปเรียนที่วิทยาเขตรังสิต จึงยังเป็นการยาก ผู้แสดงช่วงหลังนี้จึงไม่ใช่ นักศึกษาธรรมศาสตร์ แต่เป็นนักเรียน และผู้สนใจบริเวณวิทยาเขตท่าพระจันทร์ เพราะจัดการฝึกซ้อมบริเวณหอประชุมธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ บทและกระบวนการแสดงกลายเป็นอย่างกรมศิลปากรในปัจจุบัน และตัวโขน พระ นาง ยักษ์ และลิงมีทั้งเพศชายและเพศหญิง ตามความต้องการของผู้เรียน</p>
การแสดง	<p>ช่วงแรกที่ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ดูแล การแสดงประจำปี จะเป็นโขนฉาก อย่างกรมมหรสพ ผสมทั้งทางละครในและละครนอก ผู้ชายแสดงทั้งโรง เป็น นักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งหมด มีการแสดงหน้าม่าน ต้องมีการตรวจพล เพลงกราวใน และกราวนอก เมื่อเป็นโขนกลางแปลง (งานฟุตบอลประเพณี) มักจะเป็นการปะทะทัพ ต้องมีราชรถ</p> <p>ช่วงหลังจาก หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ถึงแก่กรรม การแสดงเป็นแบบกรมศิลปากร และไม่ได้จำกัดเพศผู้เล่น มีผู้แสดงทั้งศิษย์เก่าและปัจจุบัน นักเรียน และผู้ที่สนใจ หากเล่นเป็นโขนฉาก จะคงมีการแสดงหน้าม่าน และการตรวจพล เพลงกราวนอก และกราวในไว้</p>
ค่าเข้าชม	<p>งานแสดงประจำปีของโขนธรรมศาสตร์ นั้นมีการขายบัตร แต่ราคาไม่สูงมาก เพื่อเพียงพอในการจ่ายค่าไฟฟ้า ค่าน้ำ และค่าอาหารของ</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ผู้แสดงเท่านั้น ส่วนการแสดงอื่น มักจะเป็นงานเชิญไปแสดง โขนกลางแปลง โขนหน้าจ้อ โขนหน้าไฟ ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	โขนธรรมศาสตร์มักแสดงในที่ที่ใหญ่และเป็นที่รู้จักมาก งานแสดงประจำปีนั้นจัดแสดงที่หอประชุมธรรมศาสตร์ ซึ่งอยู่กลางเมืองผู้คนรู้จักมาก หรือจะเป็นงานฟุตบอลประเพณี จัดที่สนามศุภชลาศัย อยู่ในใจกลางเมืองเช่นกัน
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ช่วงแรกที่ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ดูแล ท่านจะใช้หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ซึ่งท่านเป็นนักเขียนอยู่ในการช่วยโฆษณาประชาสัมพันธ์ โขนธรรมศาสตร์จึงมีชื่อเสียงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงหลังนักศึกษา และศิษย์เก่าพยายามใช้สื่อออนไลน์ในการช่วยโฆษณาประชาสัมพันธ์

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช กำหนดชุดตอนที่ แสดง และปรึกษากับครูโขนผู้ใหญ่ในกรมศิลปากร</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เรียบเรียงบทโขน จัดเตรียมครูผู้สอน ผู้พากย์ วงปี่พาทย์ คนรัดเครื่อง คนแต่งหน้า และเครื่องแต่งตัว เครื่องประดับ หัวโขน</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>คัดเลือกนักแสดง และจัดการฝึกซ้อม เข้าชุดตอนที่ ที่จะทำการแสดง</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ทำการแสดง ณ หอประชุมธรรมศาสตร์ ทำ พระจันทร์</p> </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกนักแสดง หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ใช้เกณฑ์การคัดเลือกตามขนบกรมมหรสพ คือ ตัวละครพระ เลือกที่รูปร่างสมส่วน หน้ารูปไข่ หน้าอกผ่าย สูงโปร่ง ตัวนางคล้ายตัวพระ สำคัญที่มีใบหน้านาม มีกริยานิ่มนวลอย่างผู้หญิง ตัวละครยักษ์ รูปร่างคล้ายพระ แต่ไม่ต้องเลือกหน้าตาเน้นตัวใหญ่ แข็งแรง และตัวลิง เลือกรูปร่างป้อม ทำทางหลุกหลิกคล่องแคล่ว</p> <p>แต่ในช่วงหลัง ให้ผู้แสดงเลือกตัวละครเอง ตามความชอบ</p> <p>การฝึกหัด ช่วงแรกที่ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังอยู่ ให้นักศึกษาชายทั้งหมด ทั้งพระ นาง ยักษ์ และลิง จะได้รับการฝึกหัดและตามแบบโขนจารีต คัดเลือกสรีระที่เหมาะสมกับการแสดง</p>

173077045

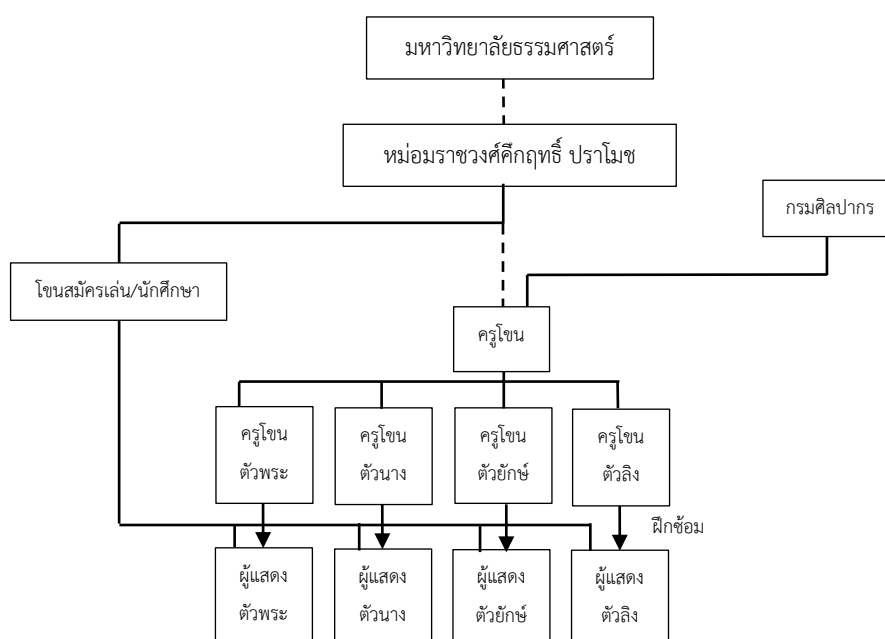
CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ตัวละครใด สอนนาฏศิลป์พื้นฐานให้พระ นาง รำเพลงช้า เร็ว ยักซ์ ลิง รำแม่ท่ายักซ์ ลิง และต่อเพลงหน้าพาทย์จากขั้นต้นสู่ขั้นสูงสุด ตามความสามารถของแต่ละคนจะรับได้ไหว</p> <p>ช่วงหลัง ไม่ได้กิจกรรมสม่ำเสมอ จึงเป็นการฝึกซ้อมตามชุดตอน เมื่อมีการแสดง</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โรงละครแห่งชาติ สังกัดศาลา สนามกีฬาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สนามกีฬาสุภาวลาศัย เป็นต้น</p> <p>โอกาสในการแสดง งานสำคัญต่าง ๆ เช่น งานฟุตบอลประเพณีจุฬาลงกรณ์ - ธรรมศาสตร์ ได้รับเชิญไปแสดงในต่างจังหวัด และแสดงออกโทรทัศน์ งาน 200 ปีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย งานครบ 3 รอบพระชันษา สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี งานแสดงประจำปี ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับเชิญให้ไปแสดงในงาน Hongkong' Art Festival ช่วงหลังที่กลายเป็นชุมนุมุมนุโชนธรรมศาสตร์ เช่น งานปฐมนิเทศนักศึกษาใหม่ งานศิลปวัฒนธรรมอุดมศึกษา เป็นต้น</p>

173077045

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช แม้จะสอนอยู่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่การก่อตั้งโขนธรรมศาสตร์นั้นไม่ได้เกี่ยวกับผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มากนักในช่วงก่อตั้งนั้นไม่ได้รับการสนับสนุนเลย คือใช้ชื่อ นักศึกษา และสถานที่ จึงใช้ชื่อว่าโขนธรรมศาสตร์ แต่ หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช บริหารจัดการเองทั้งหมด เรียบเรียงบทเอง คัดเลือกตัวแสดงเอง ออกแบบกระบวนการแสดง แต่ในเรื่องของท่าทางเฉพาะตัว ท่านให้เกียรติครูโขนจากกรมศิลปากร มากำกับดูแล แต่ท่านจะคัดเลือกและเชิญครูที่คาดว่าจะไม่ขัดกับทางของท่านมาช่วยในการสอน

แผนภูมิที่ 4.11 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนธรรมศาสตร์เมื่อ หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ

ปราโมช ดูแล

ที่มา: ผู้ศึกษา

3) โขนสงขลานครินทร์ (พ.ศ.2523 - ปัจจุบัน)¹⁸⁸

ศูนย์ส่งเสริมศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ขอเชิญชมการแสดง โขนสงขลานครินทร์
ชุด **รามราชจักรีวงศ์**

17 - 18 กุมภาพันธ์ 2561
เวลา 18.00 น.

พบกับ ศิลปินรับเชิญจากกรมศิลปากร
ณ ห้อง Convention Hall
ศูนย์ประชุมนานาชาติฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี

ราคาบัตร : นักเรียน 50 บาท บุคคลทั่วไป 100, 200, 300, 500 บาท
จองบัตรได้ที่ : ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม ม.อ. หรือ โทร. 074 289 680-4

ภาพที่ 4.31 ใบประกาศการแสดงโขนสงขลานครินทร์ ชุด รามราชจักรีวงศ์

วันที่ 17 - 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2561 ณ ห้อง Convention Hall

ศูนย์ประชุมนานาชาติฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

ที่มา: <https://www.facebook.com/โขนสงขลานครินทร์-861964617176232/>, สืบค้นเมื่อ 6
เมษายน, 2561.

ความเป็นมา “โขนสงขลานครินทร์” หรือโขนมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ นั้น มีประวัติศาสตร์มายาวนานเริ่มตั้งแต่พ.ศ.2523 ที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ เข้ามาบรรจุเป็นอาจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยา

¹⁸⁸ สมชาย พูลพิพัฒน์. และ จตุรงค์ หลวงพั่ง, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2562.

เขตปัตตานี และเห็นหุ่นใส่เครื่องแต่งกายโขนในห้องภาควิชาภาษาไทยที่มีไว้สอนวรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ จึงเกิดแรงบันดาลใจที่อยากให้มีการแสดงโขนขึ้น ด้วยตัวท่านเองจบจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ ที่กรุงเทพฯ ฯ ขณะเรียนอยู่นั้นแสดงโขนอยู่ตลอด (เป็นตัวสุครีพของกรมศิลปากรช่วง พ.ศ.2506 - 2512) เคยเป็นครูผู้ช่วยสอน ครูกรี วรตะริน ในการสอนโขนธรรมศาสตร์ในยุคแรกเริ่ม เมื่อจบ หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต (นาฏศิลป์ไทยรุ่นแรก) จากวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา ปี การศึกษา 2521 จึงไปบรรจุเข้ามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และได้เข้าสอนใน พ.ศ.2523 ดังกล่าว เมื่อแรกเริ่มใช้วิธีประกาศรับสมัครถึงผู้สนใจว่าจะมีการเรียนการสอนโขน โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพียงแต่เมื่อมาเรียนแล้วก็อยากให้ออกแสดงได้ มีผู้สนใจเข้าสมัครกว่า 100 คน แต่ด้วยข้อจำกัดใน เรื่องการเช่าเครื่องแต่งกาย ที่ต้องเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ฯ และมีเวลาฝึกซ้อมเพียง 2 - 3 เดือน จึงทำ ให้การแสดงครั้งแรกในพ.ศ.2523 จำเป็นต้องเล่นโขนโรงเล็ก ตอน “หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา” และเพิ่มการแสดงอื่น ๆ เช่น ฟันดาบสองมือ และกลองยาว โดยครูแสดงเองร่วมกับนักศึกษาจาก วิชาเอกต่าง ๆ ในการแสดงครั้งแรกนั้นทำให้ ผศ.มะเนาะ ยูเด็น คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ ในขณะนั้นประทับใจมาก จึงได้วางแผนงานการหางบประมาณสนับสนุนเพื่อสร้างเครื่อง แต่งกายสำหรับการแสดงโขนโรงใหญ่ โดยการจัดการแข่งขันฟุตบอลระหว่างปัตตานีกับมาเลเซีย เรียไรเงินจากพ่อค้า และข้าราชการผู้ใหญ่ ได้เงินมาประมาณ 200,000 บาท รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ จ้างช่างในกรมศิลปากรสร้างเครื่องโขนสำหรับตอน “สุครีพถอนต้นรัง” ใช้เวลา 3 เดือน และได้แสดง ใน พ.ศ.2525 (พ.ศ.2524 แสดงจั่วเรื่องสามก๊ก ตอน “เตียวเสี้ยนหญิงผู้พลิกแผ่นดิน” เพื่อรอเตรียม ความพร้อมจากโขนโรงใหญ่) ต่อจากนั้นได้สร้างเครื่องโขน และแสดงเป็นประจำทุกปีเรื่อยมา

ต่อมาลูกศิษย์ของ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ คือ ครูจตุรงค์ หลวงพั่ง ได้รับการ บรรจุในศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งตั้งอยู่ในวิทยาเขต หาดใหญ่ ในพ.ศ.2548 และได้นำเอาทั้งแนวทางการสอนและวิธีคิดของ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ มา ริเริ่มสอนในวิทยาเขตหาดใหญ่ และเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ในปีต่อมาพ.ศ.2549 เนื่องจากการ แสดงโขน สัจจกร ตอน “โมกษศักดิ์หอกสังหาร” ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหา ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี โดยมี รศ.สมชาย พูล พิพัฒน์ เป็นผู้กำกับการแสดงและฝึกสอนโขน การแสดงครั้งนั้นใช้ผู้แสดงประมาณ 120 คน เป็น นักศึกษา จากหลากหลายคณะ (มีคณะศิลปกรรมศาสตร์เป็นตัวหลัก) อาจารย์ ข้าราชการ และศิษย์ เก่า เมื่อจบการแสดงครั้งนั้นซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมาก คณะโขนในวิทยาเขตหาดใหญ่ จึงได้มี ความนิยมมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ เกษียณอายุราชการไปในปีเดียวกัน

173077045

CT :Thesiss 5986823635 dissertation / revc: 02072563 10:01:52 / seq: 20

นั่นเอง จึงทำให้กิจกรรมเกี่ยวกับโขนในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มาอยู่ที่วิทยาเขตหาดใหญ่ มากกว่า มีการแสดงประจำปีทุกปี มีโขนสัญจร และตามโอกาสสำคัญต่าง ๆ มีการขยายและปรับปรุงรูปแบบการแสดงมาโดยตลอด ผู้บริหารให้ความสำคัญและการสนับสนุนในการพัฒนาและการสร้างเครื่องแต่งกายไว้มาก จนมีเครื่องแต่งกายและหัวโขนพอที่จะจัดงานไหว้ครูหรือโขนโรงใหญ่ ได้โดยแทบไม่ต้องเช่าเครื่องแต่งกายเพิ่มเติมเลย ต่อมา พ.ศ. 2558 มีการเชิญศิลปิน จากกรมศิลปากรร่วมเป็นนักแสดงรับเชิญ อีกทั้งมีการจัดทำโครงการร่วมกันระหว่าง วิทยาเขตต่าง ๆ สลับเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพตามความพร้อมของแต่ละวิทยาเขต

ตารางที่ 4.8 รายละเอียดการจัดการจัดการการแสดงโขนสงขลานครินทร์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่ออนุรักษ์โขน โดยการสร้างผู้ชมที่มีความรู้ความเข้าใจโขน หรือที่ ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวว่า “โขนจะอยู่ได้ก็ด้วยคนดู และถ้าจะดูโขนให้เป็นก็ต้องเล่นโขนได้”
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผู้ก่อตั้ง รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ผู้จัดการแสดง รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ หลังจากนั้นเป็นศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ครูโขน รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ หลังจากนั้นเป็นคณาจารย์จากศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผู้แสดง ช่วงเริ่มต้นในยุคของ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ผู้แสดงมีหลากหลาย ทั้ง นักศึกษาจากหลายคณะ บุคลากรภายในมหาวิทยาลัย นักเรียนในโรงเรียนใกล้เคียง วิทยาเขต ปัตตานี เพศชายและหญิง และทำนร่วมแสดงเองด้วยเป็นส่วนใหญ่ ช่วงที่สอง ในยุคที่กิจกรรมไปอยู่วิทยาเขต หาดใหญ่ ผู้แสดง เป็นนักศึกษาจากหลายคณะ บุคลากรภายในมหาวิทยาลัย นักเรียนในโรงเรียนใกล้เคียง วิทยาเขต หาดใหญ่ เพศชายและหญิง พากย์และวงปีพาทย์ ช่วงแรกใช้นักดนตรีที่เป็นบุคลากรสอนดนตรีไทยในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ โดยอาศัยการชักชวนกันมาร่วมบรรเลง อีกทั้งการพากย์ เจริญ ให้คนในพื้นที่ที่มีความสามารถมาร่วมพากย์ เจริญ และมีการเชิญครูพิเศษ อาทิ

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ครูสอนคิดศิลป์มาร่วมด้วย ต่อมาเมื่อมีการใช้นักแสดงจากกรมศิลปากร จึงใช้นักดนตรีจากวิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราชโดยตลอดมา</p> <p>ผู้ชม นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้ชมทั่วไปในบริเวณใกล้เคียงที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน ผู้บริหารภายในมหาวิทยาลัย พ่อแม่ผู้ปกครอง หน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชนบริเวณใกล้เคียง</p>
<p>งบประมาณ</p>	<p>ช่วงที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ เริ่มต้น ท่านสอนวิชาภาษาไทย จึงอยู่ภายใต้ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณบดี ผศ.มะเนาะ ยูเด็น ชื่นชมจึงให้การสนับสนุนเรื่อยมา จนกระทั่ง รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ เกษียณไป ในพ.ศ.2549</p> <p>เมื่อกิจกรรมเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมไปรวมที่ วิทยาเขตหาดใหญ่ อยู่ในการควบคุมและดูแลของศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีความเทียบเท่ากับ 1 ภาควิชา ในการควบคุมของผู้อำนวยการศูนย์ฯ อันมาจากการ สรรหา ขึ้นตรงกับรองอธิการบดีฝ่ายพัฒนานักศึกษา และอธิการบดีมหาวิทยาลัยตามลำดับ กระบวนการ อนุมัติและจัดสรรงบประมาณจึงไม่ได้มีความซับซ้อน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวาระและสมัยของอธิการบดี ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม</p> <p>มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จึงไม่สังกัดคณะใดคณะหนึ่ง เป็นองค์กรอิสระ ทำหน้าที่ดูแลทุกวิทยาเขต และเป็นหน่วยงานกลางของมหาวิทยาลัยที่จัดสรร งบประมาณและเงินทุน สำหรับการจัดแสดงโขนมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ นอกจากนี้ยังได้ค่าเข้าชม การแสดงประจำปีอีกด้วย</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดงฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>บทโขน บทโขนสำหรับใช้ประกอบการแสดงได้มีการรวบรวม เรียบเรียงขึ้นเอง โดยยึดบทโขนของกรมศิลปากรเป็นหลัก อาจมีการปรับบทให้มีความเหมาะสม และเพื่อความเข้าใจง่ายที่ง่ายขึ้นจึงมีการตัดบทร้องออกไปบางส่วน แต่ไม่ให้ผิดจารีตการแสดงโขน เป็นแนวทางที่สืบทอดมาตั้งแต่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ทำไว้ในตอนแรก จนถึงศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม วิทยาเขตหาดใหญ่ หากบางปีมี</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>บทพากย์ เจริญมากจะมีการเชิญศิลปินผู้มีความสามารถ เฉพาะในการพากย์จากสำนักการสังคีต กรมศิลปากรมาทำหน้าที่พากย์เจริญ</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ มีการขอบประมาณและสร้างไว้เองตั้งแต่ยุคเริ่มแรก เพราะไม่สามารถเช่าเครื่องได้ จนมาถึงยุคหลังก็เช่นกัน ได้จัดสร้างขึ้นเองทั้งหมดโดยการอนุมัติงบประมาณจากมหาวิทยาลัยตลอด ระยะเวลา ชุดที่นิยมแสดงและมีการจัดสร้างไว้ เช่น ยกรบ นางลอย เสมอข้ามสมุทร พากย์สวรรค์ พระรามตามกวาง ยักษ์ต่างเมือง มัธยมพณีสแสงอาทิตย์ มังกรกัณฑ์ เป็นต้น</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ช่วงที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ยังสอนอยู่นั้น ออกแบบฉาก และร่วมกับนักศึกษาสร้างฉากกันเอง เมื่อกิจกรรมส่วนใหญ่ไปอยู่ ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม วิทยาเขตหาดใหญ่ มีทุนสนับสนุนค่อนข้างมากจึงสามารถจ้างช่างในการสร้างฉากได้</p>
การจัดการแสดง	<p>ช่วงแรกที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ เป็นผู้ดูแล โขนสงขลา นครินทร์ ท่านจะเป็นผู้ดูแลจัดการทั้งหมด ทั้งงานแสดงประจำปี งานแสดงในวันสำคัญของมหาวิทยาลัย หรืองานของเอกชนภายนอก ทั้งการสอนโขนทั้งพระ ยักษ์ และลิง (ส่วนใหญ่ท่านจะเลือกตอนที่ไม่มีนาง) การเรียบเรียงบท กระบวนการแสดง งบประมาณ การหาผู้สนับสนุน (Sponsor) นำงบประมาณไปสร้างเครื่องโขนที่กรุงเทพฯ เนื่องจากอยู่ห่างไกลท่านเลยทำเองทั้งหมด และสอนให้ลูกศิษย์ทำ เช่นนั้นด้วย ท่านเปิดรับผู้แสดงโดยไม่มีข้อจำกัด ขอให้ตั้งใจเรียน จึงนักศึกษาเป็นส่วนใหญ่ เจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัย นักเรียนบริเวณใกล้เคียง ทั้งเพศชาย และเพศหญิง นักศึกษาช่วยกันสร้างฉากเอง ครูสอนการช่วยกันเย็บเครื่องเอง ในช่วงที่ยังมีผู้แสดงไม่มาก</p> <p>เมื่อกิจกรรมส่วนใหญ่ไปอยู่ ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม วิทยาเขตหาดใหญ่ ที่มีความพร้อมในทุกด้าน มากไปกว่านั้นยังมีการเชิญศิลปินจากสำนักการสังคีตที่ได้ร่วมแสดงในโขนศิลปา</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ซีพีที่กรุงเทพฯ (โขนพระราชทาน) ให้มาร่วมแสดงเพื่อดึงดูดให้คนมาสมัครเรียน และดึงดูดผู้ชมด้วยเช่นเดียวกัน จึงมีการจัดการแสดงขึ้นปีละหนึ่งครั้ง แต่อาจมีการขยายเพิ่มรอบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาส และความเหมาะสมในแต่ละปี
การแสดง	ช่วงแรกที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ เป็นผู้ดูแล การแสดงประจำปีเป็นรูปแบบโขนฉาก มีการเปิดปิดม่าน มีการแสดงหน้าม่าน ส่วนการแสดงอื่น ที่มีการเชิญไปตามที่ต่าง ๆ จะปรับรูปแบบตามพื้นที่นั้น ช่วงหลังเป็น ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม วิทยาเขตหาดใหญ่ ยังคงรูปแบบเดิมของ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ไว้เช่นเดิม
ค่าเข้าชม	การแสดงประจำปีนั้นมีการขายบัตร ตั้งแต่ยุค รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ จนช่วงหลังศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม วิทยาเขตหาดใหญ่ การดำเนินตามเช่นกัน แต่ราคาที่ไม่สูง เพื่อให้ให้นักเรียน นักศึกษา และผู้ชมทั่วไปที่สนใจ สามารถเข้าชมได้
การเข้าชม	การแสดงประจำปีของทั้งสองยุค ใช้หอประชุมใหญ่ของมหาวิทยาลัย ทำให้การเดินทางเข้าถึงได้ง่าย
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ช่วงแรกที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ เป็นผู้ดูแล เป็นการโฆษณาแบบปากต่อปากกันในชุมชน เพราะมีนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจจากภายนอก เข้ามามีส่วนร่วมมาก จึงทำให้กระจายข่าวออกไปได้ จนช่วงหลังศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม วิทยาเขตหาดใหญ่ ใช้สื่อสังคมออนไลน์ ช่วยในการโฆษณาประชาสัมพันธ์

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ กำหนดชุดตอนที่แสดงประจำปี จากทรัพยากร และประเด็นสำคัญในปีนั้น </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> เรียบเรียงบทโขน จัดเตรียม ผู้พากย์ วงปี่พาทย์ และเครื่องแต่งตัว เครื่องประดับ หัวโขน </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> จัดการฝึกซ้อม เข้าชุดตอนที่ทำการแสดง </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> เขียนฉาก สร้างฉาก และจัดเตรียมพื้นที่ทำการแสดง </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ทำการแสดง ณ หอประชุมอิการบดี </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ช่วงที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ยังสอนอยู่นั้น ไม่ได้คัดเลือกผู้เรียน เพียงแค่มองใจ และตั้งใจเรียน โดยไม่แบ่งเพศชาย หรือหญิง และไม่แบ่งแยกศาสนา จึงมีทั้งชาวพุทธและชาวอิสลาม ร่วมทำกิจกรรมอยู่ด้วย แนวทางนี้สืบเนื่องกันมาในยุคหลังด้วย</p> <p>การฝึกหัด ช่วงที่ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ยังสอนอยู่นั้น จะสอนกันทุกเย็นถึงเวลาค่ำ ถ้ามีเวลาว่าง โดยสอนคนเดียวทุกตัวละคร สอนแม้กระทั่งการพากย์และเจรจา นักศึกษาอยู่ถึงค่ำมืดได้เพราะอยู่หอภายในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่ หรือนักเรียนที่มาเรียนด้วยบ้านพักอาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงมหาวิทยาลัย เมื่อใกล้งานแสดงจะรวมตัวกันสร้างฉาก และซ้อมโขนไปด้วย</p>

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

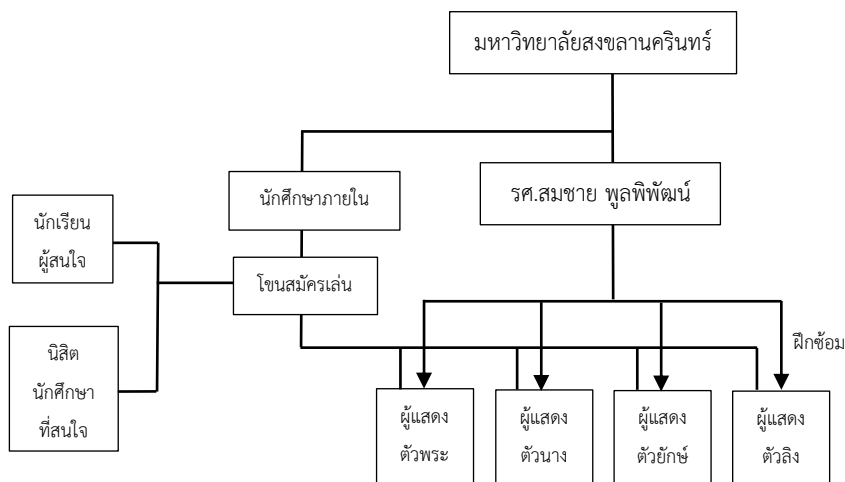
หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ในปัจจุบัน เมื่อมีลักษณะเป็น ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมาก มีครูสอนทุกตัวละคร พระ นาง ยักษ์ ลิง หนึ่งคน ต่อหนึ่งตัวละคร โดยการเชิญวิทยากรพิเศษจากภายนอกเข้ามาสอนเป็นวิทยากรประจำ และบรรจุใน โครงการขอนแก่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ นอกจากนี้มีความสามารถในการสอนโขนได้แล้วนั้น ยังสามารถถ่ายทอดนาฏศิลป์พื้นบ้าน (มโนราห์) ได้อีกด้วย ประการหนึ่งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ได้จัดให้มีพิธีไหว้ครู นาฏศิลป์เป็นประจำทุกปี นักศึกษาจึงสามารถเรียนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงตามความสามารถของผู้เรียน</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง ช่วงของ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ส่วนใหญ่จะจัดการแสดงที่ หอประชุมสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ในงานประจำปี นอกนั้นอาจเป็นการไปแสดงตามคำขอของหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัย หรืองานนอกมหาวิทยาลัย ส่วนเมื่อเป็นศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม สถานที่จัดการแสดง ช่วงแรกในปี พ.ศ. 2549 และ 2550 ใช้โรงยิมเนเซียมเป็นสถานที่จัดการแสดง เวลาต่อมาเมื่อมีการขยายขยายและปรับปรุง รูปแบบการแสดงโขน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปี พ.ศ. 2551 จึงย้ายสถานที่จัดการแสดงไปยัง หอประชุมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ศูนย์ประชุมนานาชาติ ฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง การแสดงประจำปี ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี นอกจากงานประจำปี จะเป็นงานในวันสำคัญในมหาวิทยาลัย เช่น งานวิชาการ วันลอยกระทง งานเปิดกีฬา เป็นต้น หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ภายในบริเวณใกล้เคียง มีทั้งงานเชิญและงานจ้าง</p>

173077045

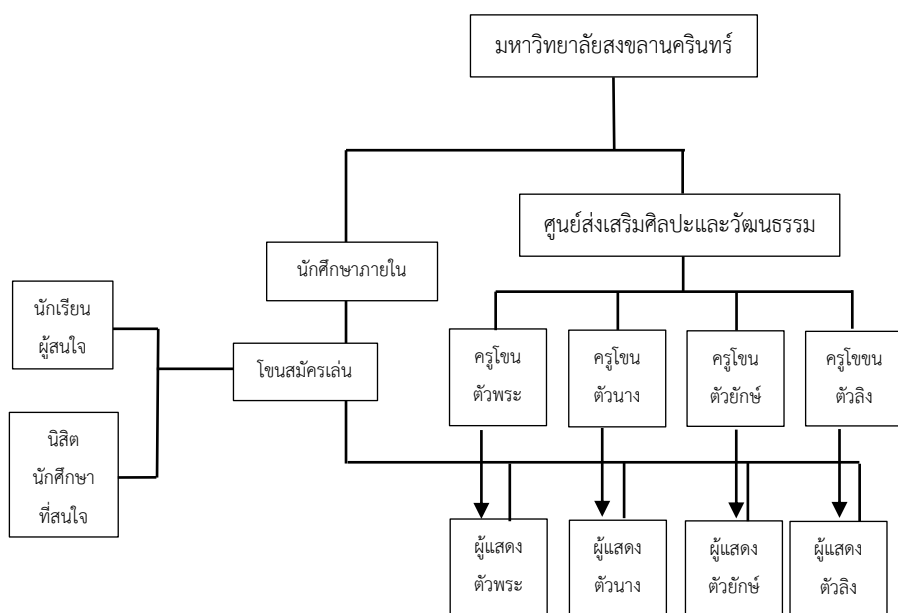
CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

โครงสร้างการจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ ทำงานอยู่ภายในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้รับประมาณจากมหาวิทยาลัย และเป็นผู้สอนโขนทุกตัวละครเพียงคนเดียว โดยโขนสมัครเล่นที่มาเรียนนั้น เป็นนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รวมทั้งนักเรียน นิสิต และนักศึกษา ที่สนใจจากภายนอก มาเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

แผนภูมิที่ 4.13 โครงสร้างการจัดการแสดงของโขนสงขลานครินทร์ ในช่วงของ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์
ที่มา: ผู้ศึกษา

โครงสร้างการจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม ทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้รับประมาณจากมหาวิทยาลัย และมีครูโขน ทั้งตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง ครบทุกตัว โดยโขนสมัครเล่นที่มาเรียนนั้น เป็นนักศึกษาภายใน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รวมทั้งนักเรียน นิสิต และนักศึกษา ที่สนใจจากภายนอก มาเข้าร่วม กิจกรรมด้วย

แผนภูมิที่ 4.14 โครงสร้างการจัดการแสดงโขนสงขลานครินทร์ ช่วงศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม
ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

4) โขนรามคำแหง (พ.ศ.2546 - ปัจจุบัน)¹⁸⁹

ภาพที่ 4.32 ครูสมศักดิ์ ทัดติ สอนสมาชิกโขนรามคำแหง
ที่มา: ผู้ศึกษา, 2560

ความเป็นมา “โขนมหาวิทยาลัยรามคำแหง” หรือที่นิยมเรียกกันโดยย่อว่า “โขนรามคำแหง” ต้นกำเนิดเริ่มมาจาก ศ.รังสรรค์ แสงสุข (ถึงแก่กรรม) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง (พ.ศ.2537 – 2550) ในวาระที่ 4 (พ.ศ.2546 – 2550) ได้นำแนวคิดของ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ในการจัดการ “โขนธรรมศาสตร์” ซึ่ง ศ.รังสรรค์ แสงสุข เข้าร่วมกิจกรรมในโขนธรรมศาสตร์กลุ่มแรกในช่วง พ.ศ.2510 เมื่อสมัยยังเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงชื่นชอบทั้งโขนและเห็นถึงประโยชน์ในการฝึกหัดโขน จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการโขนมหาวิทยาลัยรามคำแหงขึ้น ทำหน้าที่ดำเนินการและดูแลคณะโขนรามคำแหง นอกจากนั้นยังได้รับความช่วยเหลือจากอดีตโขนธรรมศาสตร์ เช่น สมบัติ ภูเก้าบุญ และ วีระกานต์ มุสิกพงศ์ ครูที่เชิญมาสอนก็เป็นครูชุดเดียวกับที่เคยสอนที่โขนธรรมศาสตร์โดยส่วนใหญ่ด้วยความสัมพันธ์ศิษย์ครูมาตั้งแต่อดีต โดยได้เริ่มขึ้นใน เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2546 มีผู้สมัครในครั้งแรกมากถึง 400 กว่าคน ประกอบกับในปีเดียวกันนี้สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) กำหนดนโยบายให้แต่ละมหาวิทยาลัยต้องมีพันธกิจหลัก 4 ประการ คือ 1) การผลิตและพัฒนากำลังคนระดับกลางและระดับสูง 2) การวิจัยเพื่อสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ 3) การบริการวิชาการ

¹⁸⁹ ธรรมจักร พรหมพ่าย. และ คณะกรรมการอำนวยการ โขนรามคำแหง, รายงานผลการดำเนินงาน “โขนมหาวิทยาลัยรามคำแหง” (ตุลาคม 2548 - กันยายน 2549) (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2549), หน้า 7.

แก่สังคม 4) การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การสร้างคณะโขนจึงตอพบพันธกิจ ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม จึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้คณะผู้บริหารของมหาวิทยาลัยรามคำแหงสนับสนุนโครงการนี้ เมื่อตอนเริ่มต้นนั้น “คณะโขนมหาวิทยาลัยรามคำแหง” ขึ้นตรงกับอธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง และมีกองทุนของโครงการโดยเฉพาะ แต่เมื่อ ศ.รังสรรค์ แสงสุข ลงจากตำแหน่งอธิการบดีใน พ.ศ.2550 คณะโขนได้ถูกย้ายไปอยู่ภายใต้ คณะศิลปกรรมศาสตร์ และใช้งบประมาณของคณะแทนจนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 4.9 รายละเอียดการจัดการจัดการการแสดงโขนรามคำแหง

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อสนองพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัย โดยความมุ่งมั่นที่จะทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอันจะนำมาซึ่งชื่อเสียงและเกียรติคุณแก่มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2) เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกให้นักศึกษาและประชาคมมหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้มีโอกาสเรียนรู้จนเกิดความสนใจและเข้าใจในนาฏศิลป์ไทย ซึ่งเยาวชนเหล่านี้จะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของไทยต่อไปในอนาคต 3) เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในประชาคมมหาวิทยาลัยรามคำแหง ในหลายระดับทั้งระหว่างคณะ สถาบัน สำนัก และหน่วยงานอื่น ๆ ของมหาวิทยาลัย โดยที่นักศึกษาและบุคลากรจะได้ร่วมกันฝึกซ้อมและออกแสดงในโอกาสต่าง ๆ
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ศ.รังสรรค์ แสงสุข</p> <p>ผู้จัดการแสดง ดร.ธรรมจักร พรหมพ้วย</p> <p>ครูโขน หัวหน้าครูผู้ฝึกสอน คือ ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว (ศิลปินแห่งชาติ นาฏศิลป์ โขนลิง พ.ศ.2551) ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง (โขนพระ) ครูสมศักดิ์ ทัดติ (โขนยักษ์) คณาจารย์จากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณาจารย์ภายในคณะศิลปกรรมศาสตร์ และอดีตโขนธรรมศาสตร์ และโขนรามคำแหง</p>

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ผู้แสดง นักศึกษา เจ้าหน้าที่ และศิษย์เก่า มหาวิทยาลัยรามคำแหง รวมถึง นักเรียน นิสิต นักศึกษา และบุคคลทั่วไปภายนอกที่สนใจ</p> <p>พากย์และวงปีพาทย์ ช่วงแรกใช้นักดนตรีที่เป็นบุคลากรสอนดนตรีไทยในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ โดยอาศัย การชักชวนกันมาร่วมบรรเลง อีกทั้งการพากย์ เจริญ ให้คนในพื้นที่ ที่มีความสามารถมาร่วมพากย์ เจริญ และมีการเชิญครูพิเศษ อาทิ ครูสอนคีตศิลป์มาร่วมด้วย ต่อมาเมื่อมีการใช้นักแสดงจากกรมศิลปากร จึงใช้นักดนตรีจากวิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราชโดยตลอดมา</p> <p>ผู้ชม นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้ชมทั่วไปในบริเวณใกล้เคียงที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน ผู้บริหารมหาวิทยาลัย พ่อแม่ผู้ปกครอง และศิษย์เก่า</p>
<p>งบประมาณ</p>	<p>พ.ศ.2546 – 2550 คณะกรรมการจัดหาทุนในชื่อ “กองทุนโขนมหาวิทยาลัยรามคำแหง” ได้รับการจัดสรรทุนส่วนหนึ่งจากมหาวิทยาลัย และจากผู้สนับสนุนซึ่งส่วนใหญ่ เป็นเครือข่ายวัฒนธรรมศาสตร์ช่วยเหลือกัน</p> <p>พ.ศ.2550 - ปัจจุบัน ได้รับการจัดสรรทุนจากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหงมาอีกทอดหนึ่ง และจากการผู้สนับสนุนอีกส่วนหนึ่ง</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง จาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>บทโขน จะใช้บทโขนเดิมของกรมศิลปากรแต่จะปรับเพียงเล็กน้อย เพื่อความเหมาะสม ตามเวลาและโอกาส จะใช้วงปีพาทย์อาชีพอิสระจากสำนักงานการสังคีตโดยส่วนใหญ่ แต่ในช่วงแรกที่ได้รับนิยมนั้น บางครั้งมีอดีต “โขมยวัฒนธรรมศาสตร์” มาช่วยพากย์ให้ เช่น คุณวีระกานต์ มุสิกพงศ์ (หรือชื่อเดิม วีระ มุสิกพงศ์)</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เช่าจากภายนอก เนื่องจากไม่มีนโยบายในการสร้างเครื่องไว้ใช้เอง</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ยึดถือแนวทางของ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ไม่เน้นฉาก จึงมีประกอบเพียงเล็กน้อยเท่าที่จำเป็น</p>

173077045

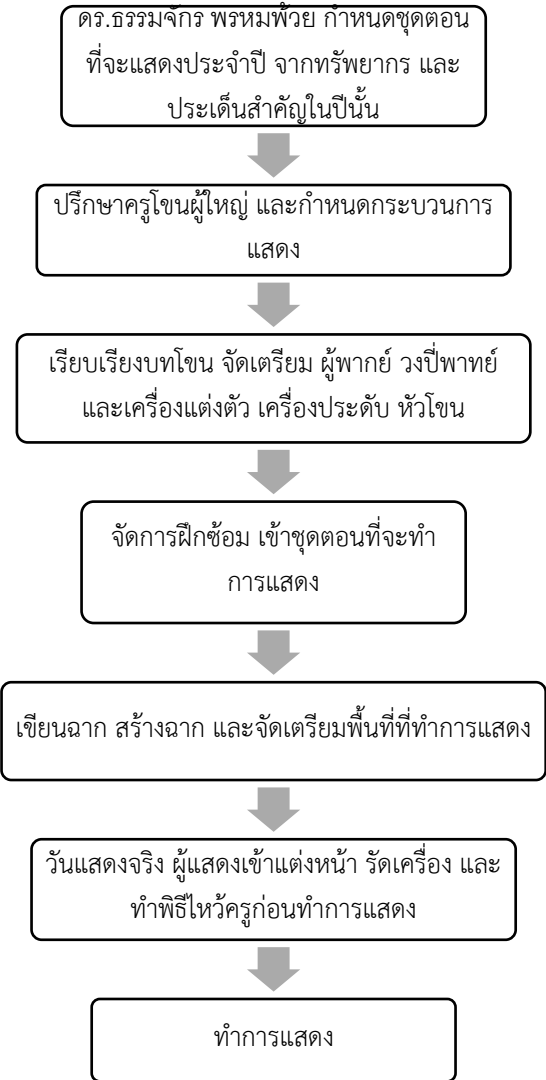
CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
การจัดการแสดง	ผู้จัดการแสดง ดังที่กล่าวมาคณะกรรมการในการจัดแสดงในช่วงแรก (พ.ศ.2546 – 2550) จะดูแลและจัดการอยู่ภายใต้ “สถาบันวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยรามคำแหงเฉลิมพระเกียรติ” โดยมีคณะกรรมการจากทั้งมหาวิทยาลัย ต่อมาในช่วงหลัง (พ.ศ.2550 - ปัจจุบัน) เป็นกรรมการและบุคลากรภายในคณะศิลปกรรมศาสตร์ โดยมีผู้จัดการคณะโฆษณารามคำแหง โดย อาจารย์ธรรมจักร พรหมพวย เมื่อจะมีการแสดงจะกำหนดชุดตอนและปรึกษาครูผู้ใหญ่ โดยพิจารณาจาก ทรัพยากร และประเด็นสำคัญในช่วงเวลานั้น หัวหน้าครูผู้ฝึกสอน คือ ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว (ศิลปินแห่งชาติ นาฏศิลป์ โขนลิง พ.ศ.2551) ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง (โขนพระ) ครูสมศักดิ์ ทัดติ (โขนยักษ์) เมื่อกำหนดได้แล้วจึง แจ้งผู้แสดงเพื่อเตรียมซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมติดต่อเช่าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน จากภายนอก พร้อมคนรัดเครื่อง จัดเตรียมติดต่อดนตรีและผู้ร้องผู้พากย์ จะใช้วงปี่พาทย์อาชีพ จากสำนักการสังคีต เมื่อถึงวันแสดง จะมีการทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แต่งตัว แต่งหน้า และทำการแสดง
การแสดง	การแสดงโขนมีรูปแบบ เป็นโขนโรงใน อย่างกรมศิลปากร แม้จะมีพื้นที่การแสดง แบบโขนโรง หรือโขนกลางแปลง
ค่าเข้าชม	ไม่เก็บค่าเข้าชม
การเข้าชม	การแสดงส่วนใหญ่อยู่ภายในมหาวิทยาลัยรามคำแหง จึงเดินทางมาได้โดยทางรถ และทางเรือเส้นคลองแสนแสบ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	จะมีแผ่นพับ โปสเตอร์ และในช่วงหลังจะใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยส่วนใหญ่ เพราะไม่เสียค่าใช้จ่าย

173077045

CD :Thesiss 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ไม่ได้คัดเลือกผู้เรียน เพียงแค่มีใจ และตั้งใจเรียนโดยไม่แบ่งเพศชาย การเลือกตัวละครจึงเป็นไปตามความชอบของผู้เรียน</p> <p>การฝึกหัด จะมีการฝึกซ้อมเวลา 4 โมงเย็น ถึง 6 โมง ทุกวัน อังคาร และพฤหัสบดี โดยครูจากกรมศิลปากรจะเข้าในวันอังคาร ส่วนวันพฤหัสบดี ครูในคณะศิลปกรรมศาสตร์ จะเป็นผู้สอน โดยในช่วงปกติจะซ้อมพื้นฐาน เต็มเสา แม่ท่า ตีบท และหน้าพาทย์ ตามฝีมือของผู้เรียน เมื่อใกล้การแสดง จะซ้อมเข้าชุดตอนเพิ่มเติมเข้ามา</p>
สถานที่จัดการแสดงและโอกาสในการ	<p>สถานที่จัดการแสดง ส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ภายในมหาวิทยาลัย แต่ได้มีโอกาสได้ไปแสดงนอกสถานที่ในต่างจังหวัดด้วยเช่นกัน และ</p>

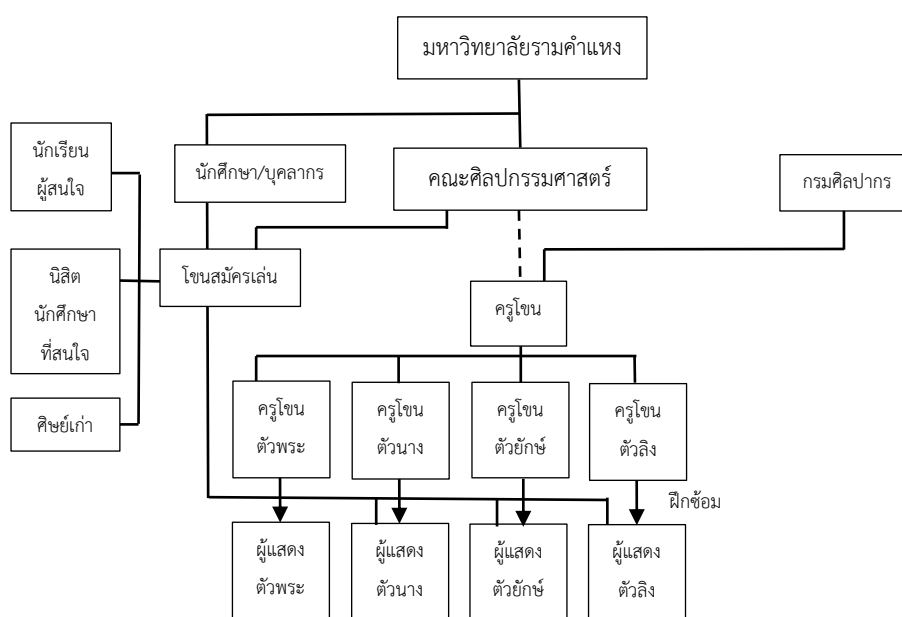

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
จัดการแสดง	ในสมัยแรกเริ่มได้ไปต่างประเทศด้วย เช่น ประเทศสวีเดน ประเทศเวียดนาม โอกาสในการจัดการแสดง วันสำคัญของมหาวิทยาลัย งานสมโภช และงานแสดงประจำปี

โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นผู้ให้งบประมาณ และอนุมัติโครงการที่เกี่ยวข้องของโขนรามคำแหง และคณะศิลปกรรมศาสตร์ เป็นผู้บริหารจัดการ ผู้แสดงโขนสมัครเล่นมาจากนักศึกษา และบุคลากรภายในมหาวิทยาลัย รวมถึงนักเรียน นิสิต นักศึกษา และศิษย์เก่าจากภายนอกมหาวิทยาลัย ครูโขนจากกรมศิลปากรรับนโยบาย และชุดตอนที่ทำการแสดง เป็นแนวทางในการสอนโขน ทั้งตัวพระ นาง ยักษ์ และลิง

แผนภูมิที่ 4.15 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนรามคำแหง

ที่มา: ผู้ศึกษา

5) โขนผู้หญิงราชภัฏจันทรเกษม (พ.ศ.2549 - ปัจจุบัน)¹⁹⁰

ภาพที่ 4.33 ใบประกาศการแสดง โขนผู้หญิงจันทรเกษม ตอน ศักดิ์วิรุณจำบัง ขุนมารชำนาญเวทย์ วันที่ 28 - 29 มีนาคม พ.ศ.2561 ณ สนามกีฬาในร่ม มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
ที่มา: ชรรค์ชัย หอมจันทร์, 2561

ความเป็นมา “โขนผู้หญิงราชภัฏจันทรเกษม” หรือ โขนผู้หญิงของมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม แต่เดิมนั้น หลักสูตรของสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม นั้นมีรายวิชาโขนมานานแล้วตั้งแต่องค์เป็นวิทยาลัยครู พ.ศ.2528 และเคยมี “โขนจันทรเกษม” ที่เป็นผู้ชายแสดงมาก่อนประมาณ 4 ปี (พ.ศ.2544) จนเมื่อ พ.ศ.2548 เริ่มมีนักศึกษาหญิงมาฝึกโขนและได้แสดงร่วมกับนักศึกษาชายครั้งแรกในงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ ตำบลคลองไผ่ อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ต่อมาใน พ.ศ.2549 นักศึกษาชั้นปีที่ 3 หมู่เรียน ศศ.บ.25(4)/13 สาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยจันทรเกษม มีรายวิชาที่จะต้องจัดการแสดงละครรำและมีแนวคิดที่อยากจะจัดการแสดงโขนโดยเป็นนักศึกษาหญิงทั้งหมด จึงปรึกษากับครูชรรค์ชัย หอมจันทร์ ซึ่งสอนรายวิชาโขน จึงให้คำปรึกษาว่าสามารถทำได้เพราะครู เคย

¹⁹⁰ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, สุจิตร์กรแสดง "โขนผู้หญิงจันทรเกษม" เรื่อง "รามเกียรติ์" ชุด "นางลอย" ณ สนามกีฬาในร่ม มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม 4 - 5 เมษายน 2560 เวลา 19:00 น. [สุจิตร์] (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, 2560). และ ชรรค์ชัย หอมจันทร์, สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2561.

ไปดูการเรียนการสอนของ “โขนรามคำแหง” ในช่วงแรก พ.ศ.2547 เห็นว่ามีทั้งผู้หญิงและผู้ชายเรียนร่วมกัน และในอดีตการที่ผู้หญิงแสดงเรื่องรามเกียรติ์ในละครในนั้นมีมานานแล้ว ครูผู้ใหญ่ที่เป็นของการสืบทอดโขนมาจนถึงปัจจุบันก็มีครูผู้หญิงหลายท่าน ครูชรรค์ชัย หอมจันทร์ จึงให้นักศึกษาลองทำดูและช่วยฝึกสอน เรียบเรียงบท แนะนำในการหาชุดโขน และวงปี่พาทย์ โดยใช้ชื่อว่า “โขนผู้หญิงจันทร์เกษม” เป็นครั้งแรก ในตอน “นางลอย” และได้มีการแสดงต่อมาเรื่อย ๆ โดยครั้งล่าสุดคือวันที่ 28 – 29 มีนาคม พ.ศ.2561 ในตอน “ศึกวิรุณจำบัง” ชุด “ขุนมารชำนาญเวทย์”

ตารางที่ 4.10 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนผู้หญิงจันทร์เกษม

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อการวัดผลสัมฤทธิ์ของ รายวิชาการบริหารและการจัดการแสดง ของนักศึกษาปีที่ 3 ในหลักสูตรของสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยจันทร์เกษม
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ครูชรรค์ชัย หอมจันทร์</p> <p>ผู้จัดการแสดง นักศึกษา ปีที่ 3 ในรายวิชาการบริหารและการจัดการแสดง</p> <p>ครูโขน ครูชรรค์ชัย หอมจันทร์ และคณาจารย์ในสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปการแสดง</p> <p>ผู้แสดง จะมีการเปิดคัดเลือกนักแสดง โดยมีทั้งนักศึกษาชั้นปีอื่นในสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปการแสดง และนักศึกษาคณะอื่นในมหาวิทยาลัย รวมไปถึงนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม โดยที่ผ่านมามีนักศึกษาในสาขาอื่น คณะอื่น และนักเรียนสาธิตผ่านการคัดเลือกนักแสดงมาบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่จะลดจำนวนลงเมื่อเริ่มฝึกสอนหนักขึ้น เคยมีที่ร่วมแสดงด้วยเพียงจำนวนไม่กี่คนและนักเรียนสาธิตที่เคยได้ร่วมแสดงจะเป็นนักเรียนชั้นอนุบาล แต่ไม่ได้จำเป็นว่านักศึกษาจะเลือกสอบรายวิชานี้เป็นโขนทุกครั้ง ในปีที่นักศึกษาไม่ได้เลือกจะยังมีโขนอยู่ แต่จะลดขนาดของงานลงหรือใช้ตอนที่เคยแสดงแล้ว</p> <p>พากย์และวงปี่พาทย์ ครูธีรภัทร ทองนิ่ม มาช่วยในการพากย์ ส่วน</p>

173077045

CU Thesisis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ดนตรีนั้นในการแสดงประจำปีจะใช้ดนตรีสด จึงเป็นการจ้ำเป็นครั้งคราวในแต่ละครั้ง</p> <p>ผู้ชม นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้ชมทั่วไปในบริเวณใกล้เคียงที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน ผู้บริหารมหาวิทยาลัย และพ่อแม่ผู้ปกครอง</p>
งบประมาณ	<p>การแสดงครั้งแรกของ “โขนผู้หญิงราชภัฏจันทรเกษม” ในพ.ศ. 2549 นั้นใช้เพียงเงินทุนของนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่เป็นผู้สอบเท่านั้น แต่การแสดงได้รับความสนใจมาก มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม จึงสนับสนุนในด้านสถานที่และค่าเดินทาง ส่วนทุนที่นักศึกษาเก็บรวบรวมกันเองของทุกปีก็ยังมีอยู่ และมีส่วนที่เป็นผู้สนับสนุนจากภายนอกตามที่นักศึกษาหามาในครั้งนั้น ๆ แต่หากปีนั้นนักศึกษาไม่ได้เลือกโขนในการสอน การแสดงโขนผู้หญิงจะจัดโดยสาขาวิชาใช้ทุนของมหาวิทยาลัยและผู้สนับสนุน</p>
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง จาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน บทที่ใช้เป็นการเรียบเรียงบทจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ของครูเสรี หวังในธรรม ของโขนพระราชทาน เป็นต้น แล้วเอามาปรับตามความสามารถของผู้แสดงในชุดนั้น ๆ สลับสับเปลี่ยน หรือลดทอนหากมีความยากมากเกินไป เช่น ปรับเพลงหน้าพาทย์ให้เหลือเพียงเพลงร่ำ เป็นต้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากครูธีรภัทร ทองนิ่ม ในการปรับและเรียบเรียงบท</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เนื่องจากเป็น “โขนผู้หญิง” มีสรีระที่ต่างจากโขนทั่วไป จึงต้องมีการสร้างชุดและหัวโขนไว้ในระดับหนึ่ง สามารถเล่นชุดตอนเล็ก ๆ อย่างตอน ศีกวิรุณจำบัง ได้โดยไม่ต้องเช่าชุด ด้วย ครูชรรค์ชัย หอมจันทร์ มีความสามารถในด้านช่าง สามารถสร้างหัวโขน และออกแบบลายชุดโขนได้ แต่หากเป็นตอนใหญ่นั้นยังต้องเช่าชุดบางส่วนอยู่</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ประกอบฉากและเล่นเป็นโขนหน้าจอ</p>
การจัดการแสดง	การจัดการแสดงหากเป็นโขนประจำปีที่นักศึกษาเลือกทำเป็นตัว

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	สอบรายวิชา จะเป็นการจัดการโดยนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ทั้งหมด โดยแบ่งหน้าที่เป็นฝ่าย เช่น ผู้กำกับการแสดง ผู้ช่วยผู้กำกับ ผู้กำกับเวที ฝ่ายศิลป์ ฝ่ายเทคนิคและเสียง ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และฝ่ายเอกสาร เป็นต้น และได้รับการช่วยเหลือจากสาขาวิชา คณะ และมหาวิทยาลัย แต่หากเป็นรับแสดงในงานอื่น จะจัดการโดยคณาจารย์ในสาขาวิชา โดยมาครุชรรค์ชัย หอมจันทร์ เป็นผู้กำกับดูแล
การแสดง	การแสดงโขนมีรูปแบบเป็นโขนโรงในอย่างกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่เก็บค่าเข้าชม
การเข้าชม	การแสดงส่วนใหญ่อยู่ภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม จึงเดินทางมาได้โดยทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	มีแผ่นพับ โปสเตอร์ และในช่วงหลังจะใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยส่วนใหญ่ เพราะไม่เสียค่าใช้จ่าย

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ในรายวิชาการบริหารและการจัดการแสดง กำหนดการแสดง</p> </div> <div style="margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ศึกษาคูชรศชัย หอมจันทร์ แนวทางในการจัดแสดง และบทโขน</p> </div> <div style="margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เรียบเรียงบทโขน จัดเตรียม ผู้พากย์ วงปี่พาทย์ และเครื่องแต่งตัว เครื่องประดับ หัวโขน</p> </div> <div style="margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>จัดการฝึกซ้อม เข้าชุดตอนที่ทำการแสดง และก่อสร้างเวทีโขนหน้าจอ</p> </div> <div style="margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัตเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</p> </div> <div style="margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง นักศึกษาที่เรียนวิชาโขนมาแล้ว จะเลือกเรียนตัวละครที่อยากเรียนมาแล้วระดับหนึ่ง ส่วนผู้ที่สมัครเข้ามาจะคัดเลือกตามสรีระ คือ ตัวสูงเป็นยักษ์ หรือพระ และตัวเล็กเป็นลิงหรือเป็นนาง</p> <p>การฝึกหัด แยกออกเป็น 2 ส่วน นักศึกษาจะได้เรียนวิชาโขนอยู่แล้ว ในหลักสูตรเป็นรายวิชาโขน ในชั้นปีการศึกษาที่ 2 แต่จะเป็นการสอนในระดับพื้นฐานและภาพรวม แต่เมื่อมีการแสดงจะเริ่มจากความสามารถและสัดส่วนของผู้แสดงในครั้งนั้น แล้วจึงเน้นเป็นชุดเป็นตอน หากผู้แสดงมีความสามารถพอจะต่อหน้าพาทย์ที่จำเป็นต้องใช้ในการแสดงให้ด้วย ครูชรศชัยจะเป็นผู้ฝึกสอนด้วย</p>

173077045

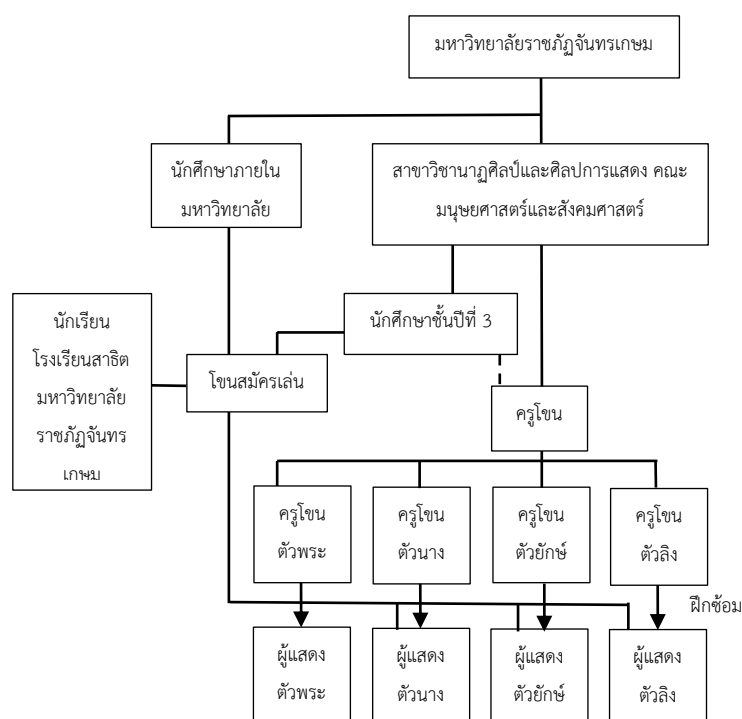
CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ตัวเองทั้งหมดในช่วงแรก ต่อมาเมื่ออาจารย์ใหม่เข้ามาช่วยในส่วนพระและนาง
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง ส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ภายในมหาวิทยาลัย ที่สนามกีฬาในร่ม หากเป็นงานภายนอกจะแล้วแต่ผู้ว่าจ้าง เช่น บริเวณหน้าเมรุในวัด ห้องประชุมอเนกประสงค์ สนามกีฬา เป็นต้น</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง โขนผู้หญิงจันทร์เกษม นั้นรับงานแสดงด้วย และบางครั้งก็กลับไปเป็นโขนจันทร์เกษมธรรมดาที่มีผู้ชายแสดงด้วยในการรับงาน ซึ่งเป็นการรับงานในนามสาขาวิชานาฏศิลป์ และศิลปการแสดง และครูชรรค์ชัย หอมจันทร์ เป็นผู้ดูแล เช่น งานเปิดกีฬาของมหาวิทยาลัย งานวันพระราชทานปริญญาบัตร หรือเป็นงานภายนอกมหาวิทยาลัย เช่น งานหน้าไฟ งานของหน่วยงานราชการต่าง ๆ เป็นต้น แต่โดยส่วนใหญ่จะเป็นงานบริการวิชาการ อาจจะได้ค่าจ้างหรืออาจไม่ได้</p>

173077045

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 3 สาขาวิชา สาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็นผู้จัดการแสดง โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย กำหนดชุดตอนที่แสดง และเข้าปรึกษากับอาจารย์ภายในสาขา เพื่อให้แนวทางในการสอนในชุดตอนดังกล่าว และเป็นผู้ทำการคัดเลือกตัวผู้แสดงโขนสมัครเล่น จากนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัย และนักเรียนจากโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

แผนภูมิที่ 4.16 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนผู้หญิงจันทรเกษม

ที่มา: ผู้ศึกษา

6) โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (พ.ศ.2550 - ปัจจุบัน)¹⁹¹

ภาพที่ 4.34 การแสดงโขนของชมรมดนตรีไทยและชมรมโขนละครคน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ตอน พรหมมาศ ในงานเกษตรแห่งชาติ วันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2561
ที่มา: วิศว์ ศรีพาวาทกุล, 2561

ความเป็นมา โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำเนิดขึ้นโดยการนำของอาจารย์ ทัศนัย แผ้วสกุล อันมีมูลเหตุจากการสร้างหลักสูตรวิชาโขน ในโรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ต่อมาผู้บริหารและคณาจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้เล็งเห็นว่า มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีกำลังที่จะสามารถจัดการแสดงโขนได้ จึงจัดให้มีการแสดงโขนขึ้นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2543 ในชุดรายการแสดง “นารายณ์ปราบหนทุกข์” โดยใช้นักแสดงและผู้แสดงของ มหาวิทยาลัยเป็นหลัก อีกทั้งได้เชิญศิลปินผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏยศิลป์ไทยมารับบทตัวแสดงที่สำคัญ เช่น นนทุกข์ การจัดการรายการอันเป็นปฐมฤกษ์ครั้งนั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นให้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดการแสดงโขนลักษณะเดียวกันขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีรายการแสดงเกิดขึ้น กว่าสี่ชุดรายการแสดง จวบจนปี พ.ศ. 2550 ชมรมโขนและละครคนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้รับการอนุมัติจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ให้มีการจัดตั้งชมรมขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยยังมีการร่วมมือกับโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และครูทัศนัย แผ้วสกุล อยู่เสมอ

¹⁹¹ วิศว์ ศรีพาวาทกุล, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2561.

ตารางที่ 4.11 รายละเอียดการจัดการจัดการการแสดงโขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อสานต่อกิจกรรมการแสดงโขนของนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่สออตติมหาวิทยาลัยเกษตร
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ดร.วิศว์ ศรีพวาทกุล</p> <p>ผู้จัดการแสดง ดร.วิศว์ ศรีพวาทกุล และนิสิตในชมรมโขนและละครอนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์</p> <p>ครูโขน ครูทัศนัย แผ้วสกุล และคณาจารย์จากโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์</p> <p>ผู้แสดง นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จากคณะต่าง ๆ เป็นนักแสดงหลัก และนักเรียนจากโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์</p> <p>พากย์และวงปี่พาทย์ ชมรมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จะนำนักร้องและวงปี่พาทย์ไปช่วยงานเสมอ ผู้พากย์ครูทัศนัย แผ้วสกุล และคณาจารย์จากโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จะช่วยกันพากย์</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้ชมทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน ผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และพ่อแม่ผู้ปกครอง</p>
งบประมาณ	โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ถูกจัดตั้งขึ้นในลักษณะชมรมภายใต้การควบคุมและดูแลของสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ งบประมาณจึงมาจากการจัดสรรโดยมหาวิทยาลัยรายปี นอกจากนี้โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ยังมีเงินทุนสมทบจากการออกงานภายนอกมหาวิทยาลัยอีกด้วย
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง จาก เครื่องแต่งกาย	บทโขน ส่วนใหญ่ใช้การปรับบทของกรมศิลปากร ซึ่งในสมัย ครูทัศนัย แผ้วสกุล จะใช้บทตอนที่นิยมแสดงกันอยู่แล้ว แต่ปรับบทเล็กน้อยตาม ปริมาณ ความสามาถ และเวลา เช่น นางลอย พรหม

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
และหัวโขน	<p>มาศ นาคบาศ เป็นต้น</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เครื่องแต่งกาย โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นเครื่องแต่งกายที่ได้รับการอนุมัติงบประมาณให้จัดสร้างชุดตัวละครหลักสำหรับใช้แสดงเป็นประจำ เช่น พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ หนุมาน เป็นอาทิ ซึ่งมีประมาณ 10 ชุด หลัก ๆ และหากมีชุดรายการแสดงตอนใหญ่ ๆ ที่มีความจำเป็น ต้องใช้เครื่องแต่งกายจำนวนมาก ชมรมโขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จะทำการจัดเช่าเครื่องแต่งกายโขนสำหรับงานนั้น ๆ เป็นครั้งคราวไป</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ประกอบฉาก ไม่มีฉากด้านหลังประกอบ</p>
การจัดการแสดง	<p>ชมรมโขนและละคอนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จะเป็นผู้รับงานที่ออกไปแสดง โดยงานที่ไปแสดงเป็นประจำทุกปี คือ งานเกษตรแห่งชาติ ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปริญญาครุฑศิโนย แผ้วสกุล เพื่อกำหนดชุดตอน จากนั้นเรียบเรียงบทโขน เตรียมผู้แสดง เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน คนรัดเครื่องและคนแต่งหน้า และร่วมกันซ้อมกับชมรมดนตรีไทย เมื่อถึงวันแสดง ทำพิธีไหว้ครู ก่อนการแสดง แต่งตัว และแต่งหน้า แล้วออกแสดง</p>
การแสดง	การแสดงโขนมีรูปแบบเป็นโขนโรงในอย่างกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่เก็บค่าเข้าชม
การเข้าชม	การแสดงส่วนใหญ่อยู่ภายในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงเดินทางมาได้โดยทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	โปสเตอร์ และใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยส่วนใหญ่ เพราะไม่เสียค่าใช้จ่าย

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง แนวทางการคัดเลือกตัวแสดง นั้นสืบทอดแนวคิดมาจาก ครูทัศนีย์ แก้วสกุล เป็นตามความสมัครใจ ขึ้นกับความชื่นชอบของผู้แสดง ไม่จำกัดเพศ ยกเว้นตัวนาง ที่จะให้เฉพาะผู้หญิงเล่นเท่านั้น</p> <p>การฝึกหัด มีการเข้าฝึกซ้อมสัปดาห์ละ 2 วันเป็นอย่างต่ำ การสอนโดยคณาจารย์จากโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเชิญอาจารย์จากภายนอกมหาวิทยาลัย ตัวละครพระ นาง เข้าทำการสอนในทุกวันจันทร์ และอังคาร ตัวละครยักษ์ ลิง เข้าทำการสอนทุกวันพุธ และพฤหัสบดี ทั้งนี้ลักษณะการฝึกซ้อมมักทำการฝึกซ้อมร่วมกับนักดนตรีไทยภายในอาคารเดียวกันซึ่งเป็นผลดีต่อการเรียนในการฝึกทักษะการแสดงกับดนตรีสดเป็นอย่างยิ่ง</p>
สถานที่จัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง ส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ภายในมหาวิทยาลัย

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq: 20

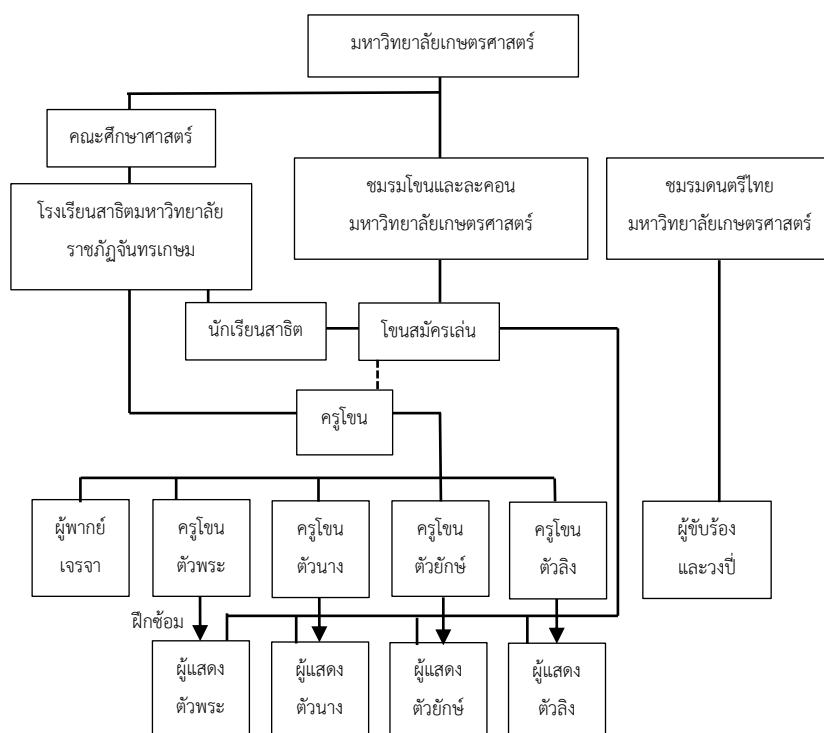
หัวข้อ	รายละเอียด
และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>บริเวณลานอเนกประสงค์ หรือหอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีงานที่เชิญไปแสดงภายนอกที่ห้างสรรพสินค้า</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีโอกาสดำเนินการแสดงทั้งเป็นงานประจำ และอื่น ๆ งานประจำที่โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีโอกาสดำเนินการ อาทิ งานโครงการหลวงที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นเจ้าภาพร่วมกับมูลนิธิโครงการหลวง จัด ณ ศูนย์การค้า Central World งานเกษตรแฟร์ งานรับน้องใหม่ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่มหาวิทยาลัยจัดขึ้น โดยกิจกรรมดังกล่าว เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี อีกทั้งเป็นกิจกรรมที่มีการจัดการแสดงครั้งละหลายวัน</p>

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่าชมรมโขนและละคอน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อยู่ในสังกัดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครูโขนจากโรงเรียนสาธิตเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นบุคลากรในสังกัดคณะศึกษาศาสตร์ มาช่วยทำการสอน ตามแนวทางของโขนและละคอนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยผู้แสดงโขนสมัครเล่นมีนิสิตในชมรม และนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครูทศไฉย แผ้วสกุล และคณาจารย์ เป็นผู้พากย์และเจรจา ชมรมดนตรีไทยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นผู้ร้องและวงปีพาทย์

แผนภูมิที่ 4.17 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ที่มา: ผู้ศึกษา

7) โครงการนาฏศิลป์ไทยสู่เยาวชน (พ.ศ.2560 - ปัจจุบัน)¹⁹²

ภาพที่ 4.35 การสอนโขนลิง อายุระหว่าง 7 - 15 ปี ในโครงการนาฏศิลป์สู่เยาวชน ครั้งที่ 1
ที่มา: ผู้ศึกษา, 2560

ความเป็นมา โครงการนาฏศิลป์สู่เยาวชน เป็นโครงการของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ที่มีการเรียนการสอนโขนในภาคฤดูร้อน ร่วมกับบริษัท ไอ.ซี.ซี.อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (มหาชน) ได้รับการสนับสนุนจาก รองนายกรัฐมนตรี นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ พร้อมด้วยภริยา กรรมการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดสอนภาคฤดูร้อนช่วงปิดภาคเรียนให้เด็กได้มีกิจกรรมทำและใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ โครงการนาฏศิลป์สู่เยาวชน เป็นโครงการที่ได้รับความสนใจจากเยาวชนและผู้ปกครองเป็นอย่างมาก ตามเป้าประสงค์ของโครงการเปิดรับสมัครผู้มีความสนใจจำนวน นาฏศิลป์ 70 คน โขน 30 คน พบว่ามีผู้สนใจสมัครถึง 200 คน เด็กที่เรียนจบตามหลักสูตรของโครงการจะได้รับวุฒิบัตรจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

¹⁹² คมคาย กลิ่นภักดี, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2560.

ตารางที่ 4.12 รายละเอียดการจัดการจัดการการแสดงโขนโครงการนาฏศิลป์ไทยสู่เยาวชน

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	1) เพื่อเป็นการนำองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ไทย และให้บริการองค์ความรู้สู่สังคม 2) เพื่อเสริมสร้าง ปลูกฝังคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ไทยให้กับเยาวชน 3) เพื่ออนุรักษ์ และเผยแพร่ด้านศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ไทยสู่สาธารณชน
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผู้ก่อตั้ง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผู้จัดการแสดง ผู้เชี่ยวชาญ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ครูโขน คณาจารย์ และนักศึกษาฝึกงานชั้นปีที่ 4 สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ของคณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผู้แสดง ส่วนของโขน กลุ่มที่มีอายุระหว่าง 7 - 15 ปี รับจำนวน 30 คน เป็นนักเรียนภายนอกที่มีความสนใจ พากย์และวงปีพาทย์ ผู้พากย์และวงปีพาทย์ของสำนักการสังคีต ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และผู้ชมทั่วไปที่สนใจ ผู้สนับสนุน บริษัท ไอ.ซี.ซี.อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (มหาชน) ได้รับการสนับสนุนจาก รองนายกรัฐมนตรี นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ พร้อมด้วยภริยา กรรมการ และพ่อแม่ผู้ปกครอง
งบประมาณ	ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากบริษัทสหพัฒน์พิบูล จำกัด ในจำนวน 400,000 บาท และการสนับสนุนจากท่านรองนายกรัฐมนตรี นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์พร้อมด้วยภริยา
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดงจาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	บทโขน ปรับบทของกรมศิลปากร ให้ไม่ยากเกินไป โดยเน้นการเดินทัพ ออกกราว และยกรบ ลดท่อนเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง เป็นเพลงร้ว เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ของสำนักการสังคีต ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ฉากที่ไว้ใช้ทำการแสดงของสำนักการสังคีต

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
การจัดการแสดง	ลักษณะการจัดการแสดงดูตามจำนวนของเด็ก โดยแบ่งตามระดับอายุและพัฒนาการที่ต่างระดับกัน เช่น ช่วงอายุ 4-7 ขวบ 8-12 ขวบ และ 13-15 ขวบ ผู้เรียนทุกคนต้องได้แสดง เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทุกคน จัดเพศของผู้แสดงตามเพศตัวละคร ตามอย่างโขนกรรมศิลปากร ฝึกหัด และซ้อมเข้าชุดตอนที่กำหนด และออกแสดงเพื่อแสดงผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา
การแสดง	การแสดงโขนมีรูปแบบเป็นโขนโรงในอย่างกรรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่เก็บค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดการแสดงที่โรงละครเล็ก ของสำนัก การสังคีต สามารถเดินทางมาโดยทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	โปสเตอร์ และใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยส่วนใหญ่
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>ครูโขนของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ พิจารณาจำนวนของตัวละครที่ผู้เรียนเลือกเรียน แล้วกำหนดชุดตอนที่แสดง</p> <p>↓</p> <p>ทำการปรับบทและเรียบเรียงบท</p> <p>↓</p> <p>ทำการฝึกซ้อมเข้าชุดตอนที่ทำการแสดง</p> <p>↓</p> <p>จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน รวมทั้งผู้พากย์และวงปี่พาทย์</p> <p>↓</p> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รััดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</p> <p>↓</p> <p>ทำการแสดง</p> </div>

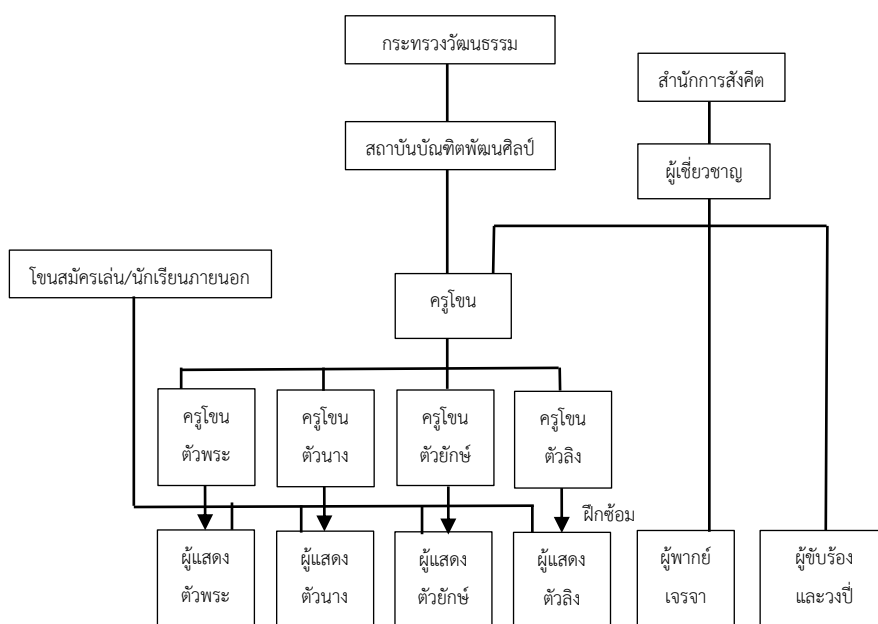

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ผู้เรียนสามารถเลือกตัวละครที่อยากแสดงได้ แต่หากไม่ทราบครูจะเป็นคนเลือกให้ ตามลักษณะสรีระ ผู้ชาย เรียน ตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ผู้หญิงเรียน พระ - นาง ทางละคร</p> <p>การฝึกหัด เริ่มจากการเสริมสร้างทักษะพื้นฐานแก่ผู้เรียน เน้นให้เรียนตามความชอบของแต่ละตัวละคร การเรียนในช่วงแรกจึงมีการปรับพื้นฐานให้เข้ากัน คือพื้นฐานแม่ท่า กราว สู่การเข้าบทละคร แยกซ้อมตัวละคร เพื่อเป็นการสังเกตพัฒนาการของ ระยะเวลาโครงการ ตั้งแต่วันที่ 1 - 30 เมษายน</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง โรงละครเล็ก สำนักงานการสังคีต</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง เพื่อจัดการแสดงผลสัมฤทธิ์ของโครงการ</p>

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงว่าสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์เป็นเจ้าของโครงการ มีคณาจารย์ในสถาบันเข้าสอนโขนสมครเล่นซึ่งเป็นนักเรียนภายนอกจากโรงเรียนที่มีความสนใจ ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง ซึ่งเมื่อทำการแสดง ผู้เชี่ยวชาญจากสำนักงานการสังคีตจะเข้ามาควบคุมดูแลการแสดง เป็นผู้พากย์ และวงปี่พาทย์

แผนภูมิที่ 4.18 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโครงการนาฏศิลป์ไทยสู่เยาวชน

ที่มา: ผู้ศึกษา

โชนโรงเรียน

ความเป็นมา คือโชนที่จัดการเรียนและการแสดงโดยโรงเรียน ใช้นักเรียนและบางแห่งอาจมีครูร่วมแสดงด้วย มักมุ่งเน้นการพัฒนาทางร่างกายเป็นหลัก และสอดแทรกความรู้ทางภาษาไทย วรรณกรรม และศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อการพัฒนาของนักเรียน ดังที่กล่าวมาแล้ว พ.ศ. 2500 โรงเรียนสมประสงค์และโรงเรียนจิตรลดาเริ่มต้นแนวคิด โรงเรียนจิตรลดานั้นมีการเรียนการสอนเป็นหลักสูตรบังคับและมีการแสดงอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ด้วยเหตุผลทางความปลอดภัยของนักเรียนซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์และลูกหลานข้าราชการระดับสูง จึงไม่สามารถเผยแพร่หรือเปิดการแสดงให้ผู้ชมทั่วไปชมได้ แนวคิดการสอนโชนในโรงเรียนสามัญขยายตัวมากโดยส่วนใหญ่เริ่มจากโรงเรียนสาธิต (โรงเรียนที่อยู่ในสังกัดมหาวิทยาลัย) ในพ.ศ. 2516 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นแห่งที่ 2 ที่มีการสร้างหลักสูตรเรียนโชนในโรงเรียนสามัญ โดย ศ.ดร. อุบล เรียงสุวรรณ ครูใหญ่ในสมัยนั้น และครูทัศนีย์ แก้วสกุล เป็นผู้สร้างหลักสูตรให้นักเรียนประถม 1 – 6 ในปีเดียวกันโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม ได้จัดการแสดงโชนขึ้นเช่นกัน และขยายโครงการขึ้นเป็นงาน “วิพิธทัศนา ครั้งที่ 1” ในพ.ศ. 2527 ซึ่งเป็นการแสดงใหญ่และมีโชนเป็นการแสดงหลัก โดยได้รับความร่วมมือจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ไม่มีการสร้างเป็นหลักสูตร จัดแสดงตามวันสำคัญตามแต่โอกาส ต่อมา พ.ศ. 2522 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สร้างหลักสูตรการสอนโชนขึ้น โดยปรับจากการเข้าไปดูงานหลักสูตรการสอนโชนของโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยมี ดร.อารี สันถวิ อาจารย์ใหญ่ในขณะนั้นให้การสนับสนุน อาจารย์ประพันธ์ สุนทรชาติ เป็นผู้เชี่ยวชาญในการแต่งบทและกำกับการแสดง และ ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล เป็นผู้ดูแลคณะและเขียนหลักสูตรให้นักเรียนประถม 4 - 6 และในปีถัดมาโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โดยชุมนุมนาฏศิลป์และชุมนุมดนตรีไทย ได้มีการจัดการเรียนการสอนโชนเพื่อออกแสดงโชนกลางแปลง ถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ณ สนามศุภชลาศัย ใช้ผู้แสดงจำนวนมากถึง 600 คน โดยลักษณะคณะคล้ายโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือ ไม่ได้มีหลักสูตร เป็นกิจกรรมเสริมของชุมนุม และมีการแสดงเป็นครั้งคราวแล้วแต่โอกาส

จนถึงปัจจุบันแนวคิดการสอนโชนในโรงเรียนค่อนข้างแพร่หลายทั้งโรงเรียนรัฐและโรงเรียนเอกชน แม้แต่โรงเรียนทางเลือกก็มีปรากฏว่าใช้โชนในการเรียนการสอน ไปจนถึงเป็นหัวข้อในการวิจัยในการใช้โชนสอนนักเรียนเพื่อจุดประสงค์ต่าง ๆ เช่น ความรู้ความเข้าใจภาษาไทย เพิ่ม

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ความสามารถทางร่างกาย การมีภาวะผู้นำ เป็นต้น เท่าที่สำรวจได้ยังดำเนินการอยู่มีด้วยกัน 14 แห่ง
คือ

- 1) โขนโรงเรียนสมประสงค์ (พ.ศ.2500 – 2502)
- 2) โขนจิตรลดา (พ.ศ.2500 - ปัจจุบัน)
- 3) โขนสาธิตเกษตร (พ.ศ.2516 - ปัจจุบัน)
- 4) โขนสาธิตจุฬา (พ.ศ.2516 - ปัจจุบัน)
- 5) โขนโรงเรียนอัสสัมชัญ (พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน)
- 6) โขนสาธิตประสานมิตร (พ.ศ.2522 – ปัจจุบัน)
- 7) โขนโรงเรียนสวนกุหลาบ (พ.ศ.2523 - ปัจจุบัน)
- 8) โขนในโครงการนาฏศิลป์ ฤดูร้อน วิทยาลัยนาฏศิลป์ (พ.ศ.2526 – ปัจจุบัน)
- 9) โขนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม (พ.ศ.2535 - 2559)
- 10) โขนรุ่งอรุณ (พ.ศ.2540 - ปัจจุบัน)
- 11) โขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ (พ.ศ.2545 - ปัจจุบัน)
- 12) โขนสาธิตนเรศวร (พ.ศ.2554 - ปัจจุบัน)
- 13) โขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน (พ.ศ.2554 - ปัจจุบัน)
- 14) โขนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์ (พ.ศ.2555 - ปัจจุบัน)
- 15) โขนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญานุกูล (พ.ศ.2560 - ปัจจุบัน)

173077045

CD IThesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

1) โขนโรงเรียนสมประสงค์ (พ.ศ.2500 – 2502)¹⁹³

ภาพที่ 4.36 ครูกรี วรเศริน ครูฉลาด พุกลานนท์ และลูกศิษย์กำลังสอนโขนให้

หม่อมราชวงศ์สุขุมพันธุ์ บริพัตร

ที่มา: ดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา, หม่อม., 2556

ความเป็นมา โขนโรงเรียนสมประสงค์นั้นเริ่มเมื่อ พ.ศ.2500 หม่อมดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา เจ้าของโรงเรียนสมประสงค์ มีแนวคิดที่ให้มีการสอนโขนให้กับเด็กผู้ชาย ชั้นอนุบาล 3 เป็น “คณะโขน 5 ขวบ” เนื่องจากในปีนั้นท่านริเริ่มการสอนเต้นระบำแบบตะวันตกให้แก่นักเรียน เพื่อสอนการเคลื่อนไหวและการสัมผัสร่างกายกับคู่เต้นอย่างถูกต้อง แต่เมื่อแจ้งความประสงค์ไป ลูกชายคนโตของท่านเอง (หม่อมราชวงศ์สุขุมพันธุ์ บริพัตร) ที่เรียนอยู่อนุบาล 3 ด้วย ค้านขึ้นมาว่า “เด็กผู้ชายเขาไม่จ้บระบำรำเต้นกันหรอกแม่” ท่านจึงตอบไปว่า “ผู้ชายเขาก็จ้บระบำรำเต้นกันผมไปไม่เชื่อจะพาไปดู” ท่านจึงส่งนักเรียนไปที่กรมศิลปากรเพื่อไปดูการเรียนโขนของนักเรียนที่นั่น เมื่อกลับมานักเรียนออกท่าทางโขนยัฆ์ถึงกันอย่างเป็นธรรมชาติ จึงลองให้ ครูกรี วรเศริน และครูฉลาด พุกลานนท์ กับบรรดาลูกศิษย์ที่ติดตามมา ซึ่งรู้จักกับท่านแม่ของหม่อมดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา ทดลองสอนดูปรากฏว่าได้ผลดี นักเรียนชายสนุกสนานและให้ความสนใจ มากไปกว่านั้นท่านแม่ของ

¹⁹³ หม่อม ดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา, จงทำให้ได้ตั้งฝัน, หน้า 203 - 207.

ท่านช่วยเล่าเรื่องราวเกียรติให้นักเรียนฟัง ต่อมาท่านผู้หญิงทัศนีย์ บุญยคุปต์ พระอาจารย์ที่โรงเรียนจิตรลดาในขณะนั้น เป็นเพื่อนรุ่นพี่ของ หม่อมดุษฎี ขึ้นชมแนวคิดนี้จึงอยากให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชายวชิราลงกรณ (พระราชอิสริยยศของ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว บดินทรเทพยวรางกูรฯ รัชกาลที่ 10 ในขณะนั้น) ได้ทรงเรียน จึงมีการเรียนร่วมกันกับโรงเรียนสมประสงค์ และมีการแสดงโขนหน้าพระที่นั่งร่วมกัน จนกระทั่งลูกชายคนโตต้องเตรียมตัวไปเรียนต่อต่างประเทศ โขนโรงเรียนสมประสงค์จึงเลิกไปใน พ.ศ.2502 แต่ทางโรงเรียนจิตรลดายังดำเนินการเรียนการสอนต่อไป

ตารางที่ 4.13 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนสมประสงค์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อสอนการเคลื่อนไหวและการสัมผัสร่างกายผู้อื่นแบบถูกต้องเหมาะสม 2) เพื่อแก้ปัญหาเด็กผู้ชายไม่ชอบการเรียนรู้แบบตะวันตก
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ หม่อมดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา</p> <p>ผู้ก่อตั้ง หม่อมดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา</p> <p>ผู้จัดการแสดง ครูกรี วรสระริน (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2531 นาฏศิลป์ โขนลิง)</p> <p>ครูโขน ครูกรี วรสระริน และครูฉลาด พกุลานนท์ (ครูโขนลิง) และลูกศิษย์ที่ติดตามมา ซึ่งหนึ่งในลูกศิษย์ที่มาช่วยสิ้นคือ ครูจตุพร รัตนวราหะ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2552 นาฏศิลป์ โขนยักษ์)</p> <p>ผู้แสดง ผู้แสดงคือนักเรียนชายชั้นอนุบาล 3 จำนวน 15 คน</p> <p>พากย์และวงปี่พาทย์ คาดว่าจะเป็นผู้พากย์และวงปี่พาทย์จากกรมศิลปากร</p> <p>ผู้ชม พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ข้าราชการบริพาร และพ่อแม่ผู้ปกครอง</p> <p>ผู้สนับสนุน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ข้าราชการ</p>

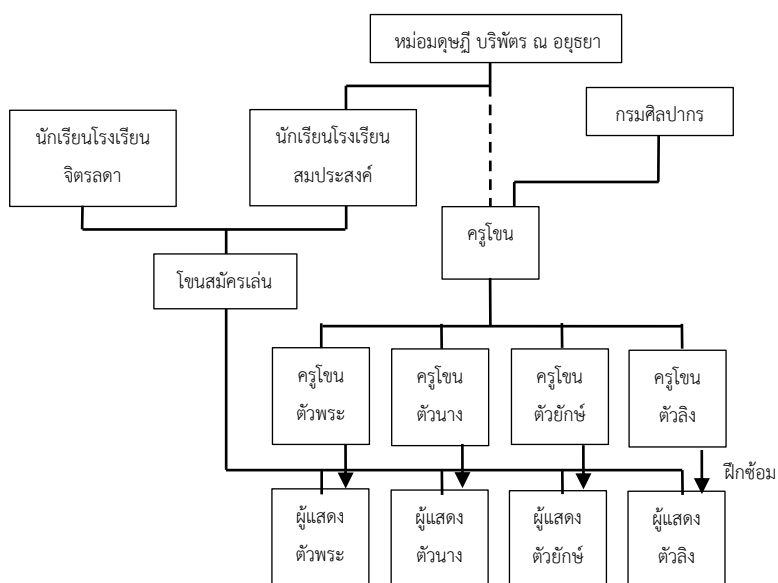
หัวข้อ	รายละเอียด
	บริวาร และพ่อแม่ผู้ปกครอง
งบประมาณ	ไม่ปรากฏข้อมูล
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดงฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	บทโขน ไม่ปรากฏข้อมูล เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ คาดว่าเป็นการสั่งตัดชุดใหม่ เพราะเป็นชุดขนาดเด็กเล็กซึ่งหาได้ยากในยุคนั้น ที่ยังไม่มีความนิยมให้เด็กเล่นโขน ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ไม่ปรากฏข้อมูล
การจัดการแสดง	ไม่ปรากฏข้อมูล
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงใน ตอน ยกรบ และจับนางสุพรรณมัจฉา บริเวณสนามหญ้าของโรงเรียนสมประสงค์
ค่าเข้าชม	ไม่ปรากฏข้อมูล
การเข้าชม	ไม่ปรากฏข้อมูล
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ไม่ปรากฏข้อมูล
กระบวนการจัดการแสดง	ไม่ปรากฏข้อมูล
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	การคัดเลือกผู้แสดง ผู้เรียนสามารถเลือกตัวละครที่อยากแสดงได้ แต่หากไม่ทราบครูจะเป็นคนเลือกให้ ตามลักษณะสรีระ ผู้เรียนมีเฉพาะเด็กผู้ชาย การฝึกหัด ปรากฏข้อมูลเพียงแค่ว่ามีการสอนพื้นฐาน ถองสะเอว และเต้นเสา มีสอนชุดการแสดง คือ ยกรบ และหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา และสอนทั้งหมดเป็นเวลา 2 ปี ในเรื่องกระบวนการทำ คงต้องปรับให้เข้ากับสรีระและกำลังของเด็กอายุ 5 ขวบ
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง สนามหญ้าของโรงเรียนสมประสงค์ โอกาสในการจัดการแสดง ไม่ปรากฏข้อมูล

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq: 20

โครงสร้างการบริหารจัดการ แสดงให้เห็นว่า หม่อมดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา ผู้เป็นเจ้าของโรงเรียน ให้นักเรียนโรงเรียนสมประสงค์ ร่วมกันเรียนโนกับโรงเรียนจิตรลดา โดยมีแนวทางให้ครูโขนจากกรมศิลปากร โดยจากตอนที่สอนมี ยกรบ และจับนางสุพรรณมัจฉา จึงคาดว่าต้องมีครูครบทั้ง ตัวพระ ตัวนาง ตัวพระ และตัวลิง

แผนภูมิที่ 4.19 โครงสร้างการบริหารจัดการของโขนโรงเรียนสมประสงค์

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

2) โขนจิตรลดา (พ.ศ.2500 - ปัจจุบัน)¹⁹⁴

ภาพที่ 4.37 การแสดง “เฉลิม 60 พรรษา สยามบรมราชกุมารี ฉลอง 60 ปี โรงเรียนจิตรลดา”
วันที่ 16-17 มิถุนายน พ.ศ.2558 ที่หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
ที่มา: <https://www.thairath.co.th/lifestyle/woman/500247>, สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม พ.ศ.2561

ความเป็นมา สืบเนื่องจากโขนของโรงเรียนสมประสงค์ พ.ศ.2500 ท่านผู้หญิงทัศนีย์ บุญยุปต์ พระอาจารย์ที่โรงเรียนจิตรลดาในขณะนั้น เป็นเพื่อนรุ่นพี่ของ หม่อมดุษฎี ขึ้นชมแนวคิดนี้จึงอยากให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาวยุทธราชนานนท์ (พระราชอิสริยยศของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว บดินทรเทพยวรางกูรฯ รัชกาลที่ 10 ในขณะนั้น) ได้ทรงเรียนท่านผู้หญิงทัศนีย์ บุญยุปต์ จึงขอพระบรมราชานุญาต พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 โปรดเกล้าฯ ให้ ครูกรี วรเศริน และครูฉลาด พุกลานนท์ ได้ถวายการสอน พระองค์โปรดเกล้าฯ พระบรมราชานุญาตให้โรงเรียนมีการเรียนการสอนโขน โดยในระยะแรก เข้ามาเป็นวิทยากรร่วมสอน ต่อมาเมื่อมีคณาจารย์จากกรมศิลปากรเข้ามาสอนเป็นประจำ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ทั้ง 4 พระองค์ได้ทรงเรียนนาฏศิลป์และดนตรีไทย

¹⁹⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 206. และ เกรียงไกร จาดสอน, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2561.

ต่อมาได้มีการบรรจุครูโขน ทั้งพระ นาง ยักษ์ และลิง ร่างหลักสูตรที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน มีการเรียนการสอนโขน นาฏศิลป์ ละคร ตรงตามหลักสูตรมาตรฐานแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการ

ตารางที่ 4.14 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนจิตรลดา

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อพัฒนาผู้เรียน และสืบทอดวัฒนธรรมไทย
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนจิตรลดา</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ท่านผู้หญิงทัศนีย์ บุญยคุปต์</p> <p>ผู้จัดการแสดง อาจารย์ประจำกลุ่มสาระวิชาศิลปะ</p> <p>ครูโขน ในยุคเริ่มต้น ครูกรี วรตะริน (ศิลปินแห่งชาติปี พ.ศ.2531 นาฏศิลป์โขนลิง) ครูฉลาด พุกลานนท์ (ครูโขนลิง) อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ (ศิลปินแห่งชาติปี พ.ศ.2552 นาฏศิลป์โขนยักษ์) และ อาจารย์สมศักดิ์ ทัดดี (ครูโขนยักษ์)</p> <p>ปัจจุบัน อาจารย์สหัสพร เปล่งพานิช (ครูโขนยักษ์) เป็นหัวหน้าครูผู้สอนโขน และอาจารย์เกรียงไกร จาดสอน (ครูโขนยักษ์) และ คณาจารย์ อาจารย์ประจำโขนลิง พระ และนาง</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนชายโรงเรียนจิตรลดา ชั้นมัธยมปีที่ 3 และ 5</p> <p>พากย์และวงปีพากย์ เมื่อจัดแสดงจะพยายามให้นักเรียนเป็นผู้เล่น หากขาดคนเล่นเครื่องดนตรีไหน อาจารย์จะเข้าไปเล่นเสริม</p> <p>ผู้ชม พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ข้าราชการบริวาร และพ่อแม่ผู้ปกครอง</p> <p>ผู้สนับสนุน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ข้าราชการบริวาร และพ่อแม่ผู้ปกครอง</p>
งบประมาณ	จัดสรรงบโดยโรงเรียนจิตรลดา และผู้ปกครองช่วยสนับสนุน
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง	บทโขน ขอความกรุณาจากอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากร เป็นผู้เรียบเรียงในการจัดการแสดงแต่ละครั้ง

173077045

CD :Thesais 5986823635 dissertation / revc: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ชุดโขนมีการจัดเข้าจากเอกชนบางส่วน หรือขอความร่วมมือจากกรมศิลปากร จัดสร้างหัวโขนไว้สำหรับการซ้อมเท่านั้น</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก อาจารย์ประจำกลุ่มสาระวิชาศิลปะ เป็นผู้ออกแบบและจัดสร้าง โดยมีงบจากโรงเรียนสนับสนุน แต่หากกรมศิลปากรมีอยู่ จะทำเรื่องขอความอนุเคราะห์ยืมมาใช้ในการแสดง</p>
การจัดการแสดง	<p>คณาจารย์นาฏศิลป์ ในกลุ่มสาระวิชาศิลปะ ตรวจสอบจำนวนนักเรียนที่เลือกวิชาโขน ว่ามีตัวละครจำนวนเท่าไร แล้วจึงพิจารณาชุดตอนที่ทำการแสดง (หากมีจำนวนไม่มากพอ อาจเปลี่ยนเป็นการแสดงอื่น) จัดทำบทร้อยโดยขอความอนุเคราะห์ครูภายในกรมศิลปากร นำบทมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน ออกแบบฉาก จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ผู้พากย์ และวงปี่พาทย์ ซ้อมตามบท (วงปี่พาทย์พยายามใช้นักเรียนเล่นให้มากที่สุด หากมีตำแหน่งที่ว่างครูจะเข้าไปเล่นแทน) เมื่อถึงวันแสดง จัดพิธีไหว้ครู ก่อนทำการแสดง เริ่มแต่งหน้า แต่งตัว และจัดแสดงจริง</p>
การแสดง	<p>เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงใน ศาลาพกาภิรมย์ ในโรงเรียนจิตรลดา แสดงเพื่อวัตถุประสงค์ในการเรียนวิชาโขน</p>
ค่าเข้าชม	<p>งานการแสดงประจำปี แสดงผลสัมฤทธิ์นั้น จะไม่มีค่าเข้าชม แต่งาน “เฉลิม 60 พรรษา สยามบรมราชกุมารี ฉลอง 60 ปี โรงเรียนจิตรลดา” มีค่าเข้าชม รายได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมทบทุนมูลนิธิ สยามบรมราชกุมารี เพื่อโรงเรียนจิตรลดา</p>
การเข้าชม	<p>หากไม่ใช่พ่อแม่ผู้ปกครอง หรือเจ้าหน้าที่ภายในโรงเรียน ไม่สามารถเข้าชมได้</p>
การโฆษณา ประชาสัมพันธ์	<p>เนื่องจากโรงเรียนจิตรลดา มีผู้เรียนเป็นลูกหลานเจ้า ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือเอกอัครราชทูต ซึ่งต้องป้องกันความปลอดภัยสูง จึงไม่มีการแสดงที่เปิดให้ผู้ชมภายนอกเข้าชม มีเพียงการแสดง “เฉลิม 60 พรรษา สยามบรมราชกุมารี ฉลอง 60 ปี โรงเรียนจิตรลดา” ที่จัด</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	เมื่อ พ.ศ.2558 เท่านั้นที่ออกไปแสดง ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย จึงไม่มีการประชาสัมพันธ์ออกไปภายนอก มีแต่การประชาสัมพันธ์ภายในโรงเรียนเท่านั้น
กระบวนการจัดการ แสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>คณาจารย์นาฏศิลป์ ในกลุ่มสาระวิชาศิลปะ พิจารณาจำนวน ของตัวละครที่ผู้เรียนเลือกเรียน แล้วกำหนดชุดตอนที่ จะแสดง</p> <p>↓</p> <p>จัดทำบทย่อยขอความอนุเคราะห์ครูภายในกรม ศิลปากร</p> <p>↓</p> <p>นำบทย่อยมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน ออกแบบฉาก จัดเตรียม เข้าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน</p> <p>↓</p> <p>จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบฉาก รวมทั้งผู้พากย์และวงปีพาทย์ ผู้ พากย์ และวงปีพาทย์ซ้อมตามบท</p> <p>↓</p> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รััดเครื่อง และ ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</p> <p>↓</p> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและ ฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ในวิชาโขนจะให้แต่ผู้ชายเรียนเท่านั้น ผู้หญิงจะเรียนนาฏศิลป์รำไทย เมื่อเริ่มเรียนประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 จะได้เลือกว่าจะเรียนเป็นตัวอะไร</p> <p>การฝึกหัด มีหลักสูตรสอน วิชาโขน ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 เรียน 1 คาบต่อสัปดาห์ ชั้นประถมปีที่ 1 - 3 เรียนพื้นฐาน (ตบเข้า ถองสะเอว และเต้นเสา) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 (พื้นฐานแม่ท่า เลือกตัว แม่บทตัวพระ และแม่ท่าตัวยักษ์ - ลิง) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 5 เป็นวิชาเลือก (ตีบท และชุดตอน) แต่</p>

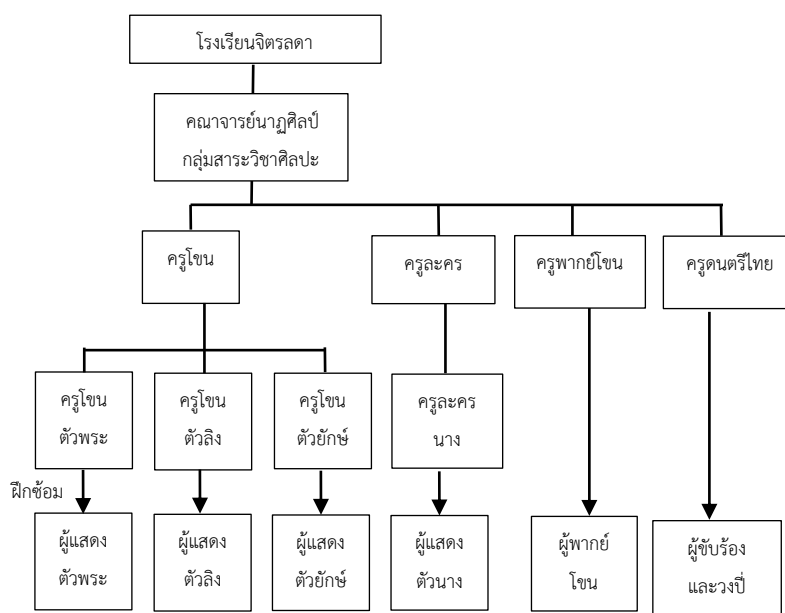

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	จะมีเพียงแค่ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 5 ที่ต้องทำการแสดงประจำปี เพื่อแสดงผลสัมฤทธิ์ นอกนั้นจะมีการสอบในห้อง หากไม่ได้เลือกเรียนโซน สามารถเลือกดนตรีไทย และพากย์โซนได้ด้วย
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง ศาลาพกาภิรมย์ โรงเรียนจิตรลดา และศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โอกาสในการจัดการแสดง การแสดงประจำปีเพื่อเป็นการวัดผลสัมฤทธิ์จากการเรียนวิชาโซน

โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า คณาจารย์นาฏศิลป์ กลุ่มสาระวิชาศิลปะ ของโรงเรียนจิตรลดา แบ่งออกเป็นครูโซน ครูละคร ครูพากย์โซน และครูดนตรีไทย และสอนนักเรียนที่เลือกวิชานั้น ๆ โดยตรง ครูโซนมีตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง สอนนักเรียนชาย ครูละคร ช่วยสอนตัวนาง สอนนักเรียนหญิง (หากใช้นางแสดงในโซน)

แผนภูมิที่ 4.20 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโซนจิตรลดา

ที่มา: ผู้ศึกษา

3) โขนสาริตเกษตร (พ.ศ.2516 - ปัจจุบัน)¹⁹⁵

ภาพที่ 4.38 การแสดงโขนประจำปีพ.ศ. 2561 ตอน “นาคบาศ”
 ของโขนสาริตเกษตร สนามหญ้าเทียม ในโรงเรียนสาริตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 ที่มา: <https://www.facebook.com/โขนสาริตเกษตร-218899348145998/>, สืบค้นเมื่อ 10
 ธันวาคม, 2561

ความเป็นมา โขนของโรงเรียนสาริตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยมี ครู
 ทศไนย แผ้วสกุล ที่ได้รับแนวคิดจากงานสัมมนาสถาบันไทยคดีศึกษา ที่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 ตัดใจที่ว่า ดร.สายสุรี จุติกุล งามครุอาคม สายาคม ว่าหากต้องการบรรจุโขนในหลักสูตรขั้นพื้นฐาน

¹⁹⁵ ทศไนย แผ้วสกุล.

ต้องมีการเตรียมตำแหน่งครูอย่างไรบ้าง ครูอาคมตอบว่า ต้องมีครูด้าน พระ นาง ยักษ์ ลิง เฉพาะด้าน เหมือนในวิทยาลัยนาฏศิลป์ แต่ในระดับโรงเรียนคงไม่สามารถหาตำแหน่งมากมายขนาดนั้นเพื่อวิชา นาฏศิลป์เพียงวิชาเดียวได้ การเรียนโขนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงยังไม่มีขึ้น จึงลองไปสอบ บรรจุที่โรงเรียนสาธิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ ดร.สายสุรี จุติกุล อยู่ ได้ทดลอง สอนโขนด้วยตัวคนเดียว ทั้งพระ นาง ยักษ์ และลิง ในนักเรียนชั้นประถมปีที่ 3 ปรากฏว่าเด็กตั้งใจ เรียน และสนุกมาก แต่ทำงานได้ปีหนึ่งแล้วคิดถึงบ้าน จึงขอลาออกแล้วไปเข้า โรงเรียนสาธิตแห่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้พบกับ ศ.ดร.อุบล เรียงสุวรรณ ครูใหญ่ในสมัยนั้น ช่วย ครูทัศนัย แฝ้ว สุกุล สร้างหลักสูตรเรียนโขนในโรงเรียนสามัญ ชั้นประถมปีที่ 1 - 6 ในปี พ.ศ.2516 เป็นการ วางรากฐานให้กับโขนสาธิตเกษตรต่อมา เมื่อนักเรียนจบไปแล้วสอบเข้ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ ก็ยังมีการผสมกับทั้ง ครูทัศนัย แฝ้วสุกุล และโขนสาธิตเกษตรอยู่ จนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 4.15 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนสาธิตเกษตร

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	ศึกษาเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง หลักและวิธีการปฏิบัติ นาฏศิลป์ การฝึกภาษาท่าและนาฏยศัพท์ การฝึกนาฏยศัพท์โขน การฝึกปฏิบัตินาฏศิลป์ตามแบบแผนและโขน (การยกทัพและการ เข้ารับรางวัลมาตรฐาน เพลงหญิงไทยใจงาม) การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมนาฏศิลป์ของโรงเรียนการฝึกปฏิบัติ การสร้างสรรค์ผลงาน นาฏศิลป์ การทำงานกลุ่มจัดการแสดง การบูรณาการนาฏศิลป์กับ สาระการเรียนรู้อื่น ๆ ความเป็นมาของนาฏศิลป์ ที่มาของชุดการ แสดง การเปรียบเทียบการแสดงนาฏศิลป์และการแสดงของ ท้องถิ่น กับการแสดงที่มาจากวัฒนธรรมอื่นการแสดงความเคารพในการ เรียนและการแสดงนาฏศิลป์ คุณค่า ของนาฏศิลป์ แนวทางการ อนุรักษ์และสืบทอดการแสดงนาฏศิลป์ไทย
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้ก่อตั้ง ครูทัศนัย แฝ้วสุกุล เป็นผู้ริเริ่มแนวคิด นำไปเสนอ ศ.ดร. อุบล เรียงสุวรรณ ครูใหญ่ โรงเรียน สาธิต แห่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในขณะนั้น แล้วได้รับการสนับสนุนทำ เป็นหลักสูตรออกมา ผู้จัดการแสดง อาจารย์ประจำกลุ่มสาระวิชาศิลปะ

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ครูโขน ครูทัศนัย แผ้วสกุล (ครูโขนลิง) และ อาจารย์ทรงธรรม สุขยานี (ครูโขนลิง)</p> <p>ผู้แสดง นักเรียน ในหลักสูตรวิชาโขน คือประถมปีที่ 1 - 6 แต่เมื่อมีการแสดงประจำปีจะเปิดรับสมัครนักเรียนทุกชั้นปี (ประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง มัธยมศึกษาปีที่ 6)</p> <p>พากย์และวงปีพาทย์ ในการแสดงประจำปี จะขอความร่วมมือไปที่ สาขาวิชาดนตรีไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หรือชมรมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และนักเรียนภายในโรงเรียนสาธิตแห่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์</p> <p>ผู้สนับสนุน ผู้ปกครองมีส่วนสนับสนุนมาตั้งแต่ ครูทัศนัย แผ้วสกุล ทำโขนในช่วงแรก เมื่อมีสมาคมผู้ปกครอง จึงรวบรวมเงินได้เป็นระบบมากขึ้น</p>
<p>งบประมาณ</p>	<p>เป็นงบประมาณที่ได้ตามรายวิชาในหลักสูตร ซึ่งต้องอนุมัติลงมาจาก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และจากสมาคมผู้ปกครอง</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>บทโขน บทใช้การปรับบทของกรมศิลปากร ซึ่งในสมัย ครูทัศนัย แผ้วสกุล จะใช้บทตอนที่นิยมแสดงกันอยู่แล้ว แต่ปรับบทเล็กน้อยตาม ปริมาณ ความสามารถ และเวลา เช่น นางลอย พรหมมาศ นาคบาท เป็นต้น</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ สร้างชุดเก็บไว้เอง โดยทยอยสร้าง ปัจจุบันมีตัวเอกครบ แต่หากเกินจะเช่าจากกองการสังคีต และจากโขนโรงเรียนสาธิตประสานมิตร เพราะมีชุดเด็กจำนวนมาก</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ส่วนใหญ่จะมีเพียงอุปกรณ์ประกอบฉาก เช่น เตียง ก้อนหิน โขดหิน เป็นต้น ซึ่งครูโขนจะทำกันเอง</p>
<p>การจัดการแสดง</p>	<p>จัดการแสดงโดยอาจารย์ประจำของโรงเรียน โดยในสมัยแรกเริ่ม ครูทัศนัย แผ้วสกุล จะเป็นผู้ดูแลทั้งหมด ปัจจุบันเป็นอาจารย์ทรงธรรม สุขยานี (ครูโขนลิง) เป็นผู้จัดการ การจัดการแสดงจะพิจารณา</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	จำนวนนักเรียนที่อาสาสมัครมาแสดงในครั้งนั้น แล้วจึงพิจารณาฝีมือเวลาการซ้อม จึงกำหนดชุดตอน ในบางครั้งมีการร่วมมือกับ ชมรมโขนและละคอนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่เสียค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดแสดงภายในโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงเดินทางเข้าชมทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ส่วนใหญ่จะเป็นการบอกกันปากต่อปาก ของผู้ปกครอง และใช้สื่อสังคมออนไลน์ ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>คณาจารย์นาฏศิลป์ ในกลุ่มสาระวิชาศิลปะ พิจารณาจำนวนของตัวละครที่ผู้เรียนเลือกเรียน แล้วกำหนดชุดตอนที่แสดง</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>นำบทมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมตรวจสอบจำนวนเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน หากไม่พอดีต้องเช่าเพิ่ม</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบ และผู้พากย์และวงปี่พาทย์ จากชมรมดนตรีไทยมหาวิทยาลัยเกษตร</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า ริดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและ	การคัดเลือกผู้แสดง เมื่อเริ่มเรียนวิชาโขน ครูจะให้นักเรียนเลือกว่า

173077045

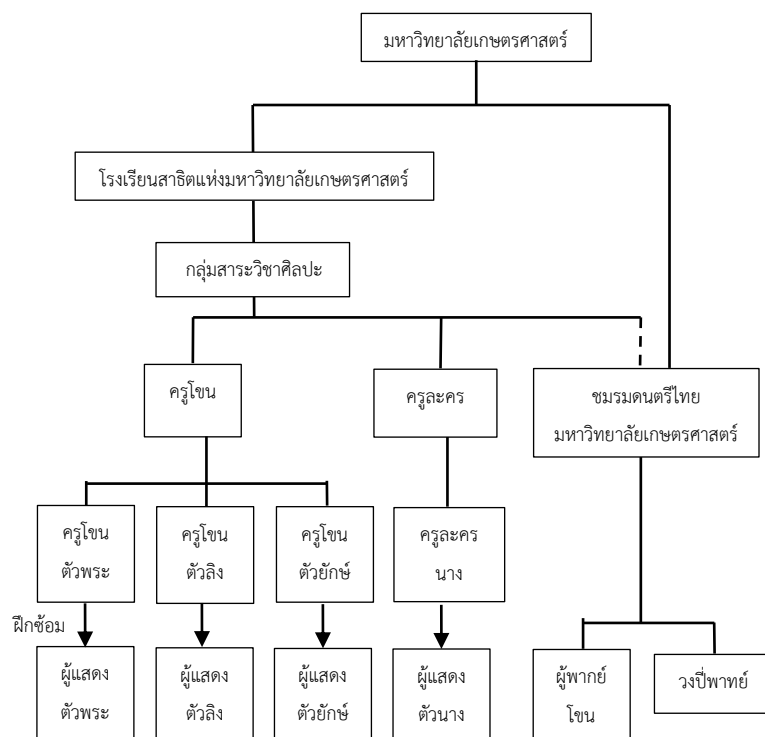
CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
ฝึกซ้อม	<p>อยากแสดงเป็นอะไร โดยผู้ชายจะเลือกเรียน ตัวพระ ตัวยักษ์และตัวลิง ส่วนผู้หญิงจะเรียนเลือกตัวพระ - นาง</p> <p>การฝึกหัด หลักสูตรวิชาixonอยู่ในหมวดศิลปะ รวมกันดนตรีไทยและดนตรีสากล แบ่งกันวิชาละ 8 สัปดาห์ ใน 1 เทอม มีการสอนพิเศษตอนเย็น หากอยากซ้อมครูจะสอนพิเศษหลังเลิกเรียน ในช่วงเริ่ม ครูทัศนัย สอนทั้ง พระ นาง ยักษ์ และลิง จนได้รับการยอมรับจากผู้บริหาร จึงมีการจ้างอาจารย์ประจำมาเพิ่ม มีครูผู้หญิงช่วยสอนนาง การสอนจะเน้นพื้นฐาน แม่ท่าเบื้องต้น และการเข้าชุดตอน</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง สนามหญ้าภายในโรงเรียน เวทีงานเกษตรแห่งชาติ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และห้างสรรพสินค้า เป็นต้น</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง ตามวันสำคัญของโรงเรียน และมีงานการแสดงประจำปี และการเชิญไปแสดงตามหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน เช่น งานดนตรีในสวน งานเกษตรแฟร์ งานหน้าไฟของผู้เกี่ยวข้องในโรงเรียน หรือ มหาวิทยาลัย งานประจำปี เป็นต้น</p>

173077045

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า กลุ่มสาระวิชาศิลปะของโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่สังกัดในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีครูโขนที่สอนได้ทั้ง ตัวพระ ตัวยักษ์ และ ตัวลิง มีครูละครสอนตัวนาง ส่วนเมื่อมีการแสดง จะร่วมมือกับชมรมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จะเข้ามาช่วยเรื่องผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์

แผนภูมิที่ 4.21 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนสาธิตเกษตร

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

4) โขนสาธิตจุฬา (พ.ศ.2516 - ปัจจุบัน)¹⁹⁶

ภาพที่ 4.39 แผ่นพับการแสดงศิลปทัศน์ ในวันที่ 22 – 23 พฤศจิกายน พ.ศ.2534

ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ฝ่ายประถม), 2534

ความเป็นมา “โขนสาธิตจุฬา” หรือ “โขนของโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ริเริ่มมาจากเมื่อปีการศึกษา 2515 หัวหน้าหมวดวิชาศิลปศึกษา (ปัจจุบันคือกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ) โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม ในขณะนั้นคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อรรณพ ขมวัฒนา ได้ริเริ่มให้นักเรียนฝึกหัดโขน โดยได้แนวคิดมาจาก “โขนธรรมศาสตร์” ที่ก่อตั้งโดย หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงประสงค์จะให้มิโขนเด็กนักเรียนควบคู่กันไป รองศาสตราจารย์อาภรณ์ ซาติบุรุษ อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนในขณะนั้น จึงได้อนุญาตให้จัดซ้อมและแสดงขึ้น โดยจัดแสดงโขน ตอน “อินทรีชิตฤกษ์ – กิณนม” ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 – 28 มกราคม พ.ศ.2516 ซึ่งได้รับความนิยมมาก ต่อมาในพ.ศ.2527 ผู้ช่วย

¹⁹⁶ คณะอนุกรรมการฝ่ายสารานุกรม การแสดงวิพิธทัศนา ครั้งที่ 8, ต่าง/เข้าใจ/เดอะ มิวสิคัล, หน้า 18 - 29. สุนิบัติรงาน "ศิลปทัศน์", (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2534), หน้า 34. นาทนภา ตรีอุบล, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2561. และ กชกร เทศถมยา, สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2561.

ศาสตราจารย์อเนก หิรัญ รองคณบดี คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปฏิบัติหน้าที่อาจารย์ใหญ่ในขณะนั้น ได้ปรารภกับหมวดวิชาศิลปศึกษา เพื่อให้จัดการแสดงความสามารถของนักเรียนด้านนาฏศิลป์ทั้งไทยและสากลในลักษณะเมื่อ พ.ศ.2516 ขึ้นอีก ทางหมวดวิชาศิลปศึกษาจึงได้จัดเป็นงาน “วิพิธทัศนา สาธิตจุฬาฯ” ครั้งที่ 1 ใน วันที่ 16 – 17 มกราคม พ.ศ.2528 ณ โรงละครแห่งชาติ ร่วมกับการแสดงดนตรีสากล ในโครงการพัฒนาดนตรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดการและสนับสนุนโดย สมาคมผู้ปกครองและครู และโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ฝ่ายมัธยม) ดูแลการฝึกซ้อมโดย ครูเจริญ เวชเกษม เป็นหัวหน้าครูผู้ฝึกซ้อมและทำบท ครูสมศักดิ์ ทัดดี และ ครูจูลชาติ อรัญนาค อำนวยการฝึกซ้อมฝ่ายยักษ์ ครูนิวัฒน์ สุขประเสริฐ และ ครูอนันต์ เจียมสินดี อำนวยการฝึกซ้อมฝ่ายลิง โดยเข้าฝึกสอนให้ 6 ครั้งด้วยกัน ในครั้งนั้นแสดงโขน 3 ชุด 1) จัดขบวนทัพยักษ์ 2) จัดขบวนทัพลิง และ 3) หนุมานอาสาตอนถวายลิง ผู้แสดงทั้งหมดจำนวน 38 คน เป็น ยักษ์ และลิงฝั่งละ 19 คน เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 5 งาน “วิพิธทัศนา” ไม่ได้จัดเป็นประจำทุกปี เพราะใช้นักเรียนที่สมัครใจมาทำกิจกรรม จึงขึ้นกับจำนวนของนักเรียนที่ลงสมัครเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนั้นยังมีนโยบายของโรงเรียน งบประมาณ บุคลากร และสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นด้วย จนถึง พ.ศ.2561 งาน “วิพิธทัศนา” จัดมาเป็นครั้งที่ 8 โดยทุกครั้งโขนจะเป็นการแสดงเอกยกเว้นในครั้งที่ 8 ที่โขนแทรกอยู่ในละครเพลงเรื่อง “ต่าง/เข้าใจ เดอะมิวสิคัล” ณ โรงละครเคแบงก์สยามพิฆเนศ ในวันที่ 17 – 18 สิงหาคม 2561

ส่วนโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม มีการแสดงโขนใหญ่ โดย รศ.ลินจง อินทร์มพรรย์ รองคณบดีปฏิบัติหน้าที่อาจารย์ใหญ่ในขณะนั้น ซึ่งใช้ชื่อว่า “ศิลปทัศนา” ในวันที่ 22 – 23 พฤศจิกายน พ.ศ.2534 ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งโขนจัดแสดงในตอน “ศึกพรหมาสตรและพระรามรบศกัณฐ์” โดยมีการฝึกซ้อมเตรียมการ ตลอด 1 ปี ในปีการศึกษา 2534 อำนวยการฝึกซ้อมโดย ครูศิริพันธ์ อัญญาวัชระ ครูสุรีย์ อัญญาวัชระ ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง ครูเจษฎา สังข์วิเศษ ครูศิริพงษ์ อัญญาวัชระ ครูอุดม พิจิตรครุการ ครูเลี้ยว คงกำเนิด ครูชวลิต สุนทรานนท์ ครูเกตรา ศรีวรานนท์ และครูสุกัญญา ไกรสินธุ์ ใช้นักเรียนแสดงทั้งหมด 101 คน เป็นฝ่ายพลับพลา ฝ่ายลงกา และขบวนเทวดานางฟ้าแปลง มีฉากใหญ่สวยงามแบบเดียวกับ “โขนกรมศิลปากร” ในยุคนั้น ต่อมากิจกรรมเกี่ยวกับโขนค่อนข้างไม่แน่นอน มีการเรียนการสอนและแสดงโขนตอน “ยกรบ” อยู่ครั้งหนึ่ง แล้วเว้นว่างไปอีก จนถึงช่วงปิดเทอมใหญ่ พ.ศ.2560 โดย อาจารย์นาทนภา ตรีอุบล หัวหน้ากลุ่มสาระดนตรีและนาฏศิลป์ ได้จัดกิจกรรม “รำเต้นเล่นโขน” ซึ่งอยู่ภายใต้โครงการ “เพิ่มพูนสมรรถนะการเรียนรู้ นอกเวลาเรียน” ของโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์

173077045

CT IThesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม ที่ให้แต่ละกลุ่มสาระสร้างกิจกรรมเสริมหลังเรียนและช่วงปิดเทอม โดยเชิญครูจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์เข้ามาช่วยสอน เป็นจำนวน 10 ครั้ง ตามกำหนดของโครงการ ซึ่งได้รับความสนใจจากนักเรียนมาสมัครเรียนพอสมควร จึงจัดเป็นโครงการต่อเนื่องมาในช่วงปิดเทอมใหญ่ปีการศึกษา 2561 นี้

ตารางที่ 4.16 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนสาธิตจุฬาฯ

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้นักเรียนได้รู้จักการทำงานร่วมกันอย่างมีระบบ และให้รู้จักรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย โดยมีอาจารย์ให้คำปรึกษาแนะนำ และดูแลอย่างใกล้ชิด 2. ให้นักเรียนได้แสดงความสามารถที่ได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดีต่อสาธารณชน 3. เป็นการประชาสัมพันธ์โรงเรียนออกไปสู่ผู้เกี่ยวข้อง และประชาชนทั่วไป 4. นำรายได้จากการแสดงมาช่วยในการใช้จ่ายของโครงการกิจกรรมทางด้านดนตรีและการละคร ในหมวดวิชาศิลปศึกษา
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ริเริ่มมาจาก หัวหน้าหมวดวิชาศิลปศึกษา (ปัจจุบันคือกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ) โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม ในขณะนั้นคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อรรธรณ ขมวัฒนา ได้ริเริ่มให้นักเรียนฝึกหัดโขน โดยได้แนวคิดมาจาก “โขนธรรมศาสตร์” ที่ก่อตั้งโดย หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช จึงประสงค์จะให้มิชชันเด็กนักเรียนควบคู่กันไป รองศาสตราจารย์อาภรณ์ ชาติบุรุษ อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนในขณะนั้น จึงได้อนุญาตให้จัดซ้อมและแสดงขึ้น โดยจัดแสดงโขน ตอน “อินทรีชิตฤกศร – กิณนม” ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 – 28 มกราคม พ.ศ.2516 ซึ่งได้รับความนิยมมาก</p> <p>ผู้จัดการแสดง อาจารย์ประจำกลุ่มสาระวิชาศิลปะ</p> <p>ครูโขน มีหลายรุ่นด้วยกัน รุ่นแรกของฝ่ายมัธยม คือ ครูเจริญ เวชเกษม เป็นหัวหน้าครูผู้ฝึกซ้อมและทำบท ครูสมศักดิ์ ทัดดี และ ครู</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>จุลชาติ อรัญนาถ อำนวยการฝึกซ้อมฝ่ายยักษ์ ครุณีวัฒน์ สุขประเสริฐ และ ครูอนันต์ เจียมสินดี อำนวยการฝึกซ้อมฝ่ายลิง ของฝ่ายประถม คือ ครูศิริพันธ์ อัญญาวัชระ ครูสุรีย์ อัญญาวัชระ ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง ครูเจษฎา สังข์วิเศษ ครูศิริพงษ์ อัญญาวัชระ ครูอุดม พิจิตรครุการ ครูเลี้ยว คงกำเนิด ครูชวลิต สุนทรานนท์ ครูเกตรา ศรีวรานนท์ และครูสุกัญญา ไกรสินธุ์</p> <p>ผู้แสดง โรงเรียนสาธิตจุฬามหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม ในอดีตนั้นไม่มีวิชาโขนมีแต่ชมรมโขนที่สมัครกันเข้ามาแล้วทางโรงเรียนจะดูปริมาณ แล้วจึงจัดครูโขนเข้ามาสอนและทำการแสดง แต่ในปัจจุบันนั้นมีการสอนวิชาโขนในทางทฤษฎีเป็นวิชาบังคับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และวิชาปฏิบัติเป็นวิชาเลือกเสรีในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 อีกส่วนหนึ่งคือนักเรียนที่เข้าชมรมโขนซึ่งในชมรมนี้ไม่ได้จำกัดชั้นเรียน แต่เมื่อมีการแสดงนักเรียนที่ประสงค์จะเข้าฝึกซ้อมและทำการแสดงต้องสมัครเข้าคัดตัวอีกครั้ง แต่ในความเป็นจริงต้องขอร้องให้เด็กที่เรียนวิชาเลือกเสรีเข้ามาช่วยทำการแสดงด้วยเพราะตัวแสดงไม่เพียงพอสำหรับการแสดงใหญ่อย่างวิพิธทัศนา แต่หากเป็นงานทั่วไปอย่าง งานปีใหม่ งานวันพ่อ งานสาธิตสามัคคี จะใช้นักเรียนในชมรมโขน</p> <p>ส่วนฝ่ายประถมนั้นในงาน “ศิลปทัศนา” เมื่อพ.ศ.2534 นั้นเป็นลักษณะกึ่งบังคับ เพราะเป็นงานใหญ่ จึงเป็นการเกณฑ์นักเรียนทั้งชายและหญิงมาเข้าร่วม การคัดเลือกแบ่งบทตัวละคร ตัวพระราม พระลักษมณ์ ตัวยักษ์ และตัวลิง จะใช้นักเรียนชาย ส่วนตัวเทวดา นางฟ้าจะใช้นักเรียนหญิง โดยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ผ่านมาหลายปีความสนใจการแสดงโขนลดน้อยลง กิจกรรม “รำเต้นเล่นโขน” พ.ศ.2560 เป็นลักษณะสมัครเข้าเรียนเสริมนอกเวลาเรียน รับสมัครทั้งนักเรียนชายและนักเรียนหญิง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 -5 มีนักเรียนสมัครเข้าร่วมประมาณ 10 – 15 คน</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ เมื่อมีการแสดงครูโขนที่มาช่วยสอน จะช่วยติดต่อ ทั้งผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ จากสำนักการสังคีต กรมศิลปากร เข้ามาเป็นช่วยเล่น</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียนภายในโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และบุคคลภายนอกที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน สมาคมผู้ปกครองและครู โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีส่วนสำคัญการผลักดันในการทำให้มีโซนเป็นประจำทุกปี</p>
<p>งบประมาณ</p>	<p>งบประมาณได้รับการอนุมัติ จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ค่าเข้าชมการแสดง ผู้สนับสนุนที่เป็นบริษัท ห้างร้าน และบริการ สมาคมศิษย์เก่า และสมาคมผู้ปกครองและครู</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง จาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>บทโขน ผู้เรียบเรียงบทและบรรจุเพลง ในงาน “วิพิธทัศนา” ใน 4 ครั้งแรกนั้น คือ ครูเจริญ เวชเกษม โดยในงาน “วิพิธทัศนา” ครั้งที่ 1 ครูเจริญ เวชเกษม นำพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มาปรับเป็นบทพากย์เจรจา ซึ่งใกล้เคียงกับบทของ “โขนกรมศิลป์ากร” แต่จะปรับให้ผู้แสดงสมัครเล่นสามารถแสดงได้ เช่น ปรับเพลงหน้าพาทย์เป็นเพลงร่ำ ดัดบทให้สั้นลงเพื่อไม่ต้องรำมากแต่ยังคงเนื้อเรื่องหลักไว้ เป็นต้น จนเมื่อ ครูเจริญ เวชเกษม เสียชีวิตลงใน พ.ศ.2534 “วิพิธทัศนา” อีก 3 ครั้ง จึงเป็นการทำบทของลูกศิษย์ของ ครูเจริญ เวชเกษม ที่เข้ามารับช่วงต่อโดยยึดแนวทางเดียวกัน จนครั้งที่ 8 ที่เป็นละครเพลงจึงไม่มีบทพากย์ และเจรจา มีเพียงดนตรีเท่านั้น</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เนื่องจากไม่มีการแสดงเป็นประจำจึงไม่มีการสร้างชุดโขนไว้ เมื่อมีการแสดงจึงใช้การเช่าจากที่ต่าง ๆ หากของฝ่ายมัธยม สามารถเช่าจากกองการสังคีตหรือร้านเช่าชุดทั่วไปได้ แต่ของฝ่ายประถมจะเช่าจาโรงเรียนสาธิตประสานมิตร หรือร้านเช่าชุดเฉพาะที่มีชุดโขนเด็ก</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก หากต้องประดิษฐ์ฉาก อาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ฝ่ายทัศนศิลป์ จะเป็นผู้สร้าง หรืออาจให้เป็นงานของนักเรียนในการสร้างฉาก</p>
<p>การจัดการแสดง</p>	<p>การจัดการแสดงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ในฝ่ายมัธยม คณาจารย์ในกลุ่มสาระศิลปะจะร่างโครงการ</p>

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ไปยังผู้บริหารโรงเรียนที่พิจารณา แล้วส่งเรื่องไปขออนุมัติทางผู้บริหารคณะครุศาสตร์ เมื่ออนุมัติแล้วจึงมีงบประมาณลงมาที่โรงเรียน แล้วจึงเป็นนโยบายลงมามอบหมายให้หน้าที่ให้คณาจารย์ในกลุ่มสาระศิลปะ ดูแลจัดการในแต่ละฝ่าย เช่น ในงาน “วิพิธทัศนา” ครุนาฏศิลป์ ดูแลการซ้อม ติดต่อครูผู้สอน โขน จัดหาที่เช่าชุด จัดหาวงปี่พาทย์ และผู้พากย์ ครูทัศนศิลป์ ดูแลการสร้างฉาก ครูดนตรีไทย ดูแลการแสดงดนตรีไทยของนักเรียน ครูดนตรีสากล ดูแลวงดนตรีสากลของนักเรียน เป็นต้น สมาคมผู้ปกครองและครูฯ คอยสนับสนุนเรื่องเงินทุน และจัดหาผู้สนับสนุนจากภายนอก ร่วมกับสมาคมศิษย์เก่าสาธิตจุฬาฯ ส่วนตัวนักเรียนจึงมีหน้าที่ในการมาฝึกซ้อมและแสดงเพียงเท่านั้น ในส่วนครูโขนที่มาจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์จะดูความสามารถและความเป็นไปได้ของนักเรียนเป็นหลัก เช่น ในครั้งนั้นมีนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเท่าไร มีตัวพระ นาง ยักษ์และตัวลิงเท่าไร นักเรียนมีความสามารถแค่ไหน ถึงจะกำหนดตอนและทำบทตามนั้นแล้วดำเนินการฝึกซ้อมและแก้ปัญหาในส่วนที่ยากเกินไป เช่น ตัวเอกที่ออกหลายฉาก อาจจะต้องมีมากกว่า 1 ตัว ปรับบทให้ง่ายขึ้น ปรับท่าให้ง่ายขึ้น เป็นต้น เพราะกำลังของนักเรียนไม่เท่าศิลปินอาชีพ ส่วนงานที่มีขนาดเล็กลง เช่น งานโรงเรียน งานสาธิตสามัคคี จะดูแลโดยครูที่เป็นที่ปรึกษาชมรมโขน เป็นผู้ดูแลและจัดการแสดง ส่วนฝ่ายประณมการจัดการคล้ายกันตั้งแต่องาน “ศิลปทัศนา” แต่ในยุคหลังยังไม่มีจัดการแสดง</p>
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	มีการขายบัตร และสูจิบัตร วิพิธทัศนาครั้งที่ 8 นี้ บัตร ราคา 500 บาท
การเข้าชม	งานวิพิธทัศนา ตลอดมาทั้ง 7 ครั้งแรก จัดที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ในครั้งที่ 8 นี้ จัดที่โรงละครสยามพิฆเนศ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	แผ่นพับ สูจิบัตร และใบประกาศ แจกจ่ายภายใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงหลังใช้สื่อสังคมออนไลน์ ในการกระจายข่าว

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
<p data-bbox="331 412 558 501">กระบวนการจัดการแสดง</p>	<p data-bbox="592 353 699 389">การแสดง</p> <div data-bbox="619 405 1283 1547" style="border: 1px solid black; padding: 10px;"> <p data-bbox="651 439 1251 562">คณาจารย์นาฏศิลป์ ในกลุ่มสาระวิชาศิลปะ พิจารณาจำนวนผู้เรียนทั้งหมด และตัวละครที่ผู้เรียนเลือกเรียน แล้วกำหนดชุดตอนที่แสดง</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p data-bbox="659 707 1243 743">ทำเรื่องเสนอไปทางคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p data-bbox="659 875 1243 999">หากได้รับการอนุมัติ นำบทมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเช่าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน และออกแบบฉาก</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p data-bbox="659 1099 1243 1178">จัดเตรียมคนแต่งตัว แต่งหน้า และผู้พากย์ ผู้ขับร้อง วงปี่พาทย์ จากสำนักการสังคีต</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p data-bbox="679 1279 1222 1379">วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัทเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p data-bbox="746 1458 1155 1536" style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">ทำการแสดง</p> </div>
<p data-bbox="347 1559 542 1648">การคัดเลือกและฝึกซ้อม</p>	<p data-bbox="592 1559 1345 1704">การคัดเลือกผู้แสดง เมื่อมีการแสดงก็จัดคัดเลือกและเน้นซ้อมในบทบาทแต่ละตัวละครเป็นหลัก นักเรียนชายจะได้รับบท ยักษ์ และลิง นักเรียนหญิงจะได้รับบท พระ และ นาง</p> <p data-bbox="592 1727 1345 1984">การฝึกหัด ในฝ่ายมัธยมนั้นเมื่ออดีตไม่มีวิชาโขนในหลักสูตรจึงเป็นการเชิญครูจากกรมศิลปากรมาสอนเป็นช่วงประมาณ 6 – 10 ครั้ง ในเวลา 1 – 2 เดือน เพื่อแสดงเป็นชุดเป็นตอน แต่ในปัจจุบันมีการเรียนในหลักสูตรที่เป็นวิชาทฤษฎีโขนซึ่งเป็นวิชาบังคับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และวิชาปฏิบัติโขนซึ่งเป็นวิชาเลือกเสรีในชั้น</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>มัธยมศึกษาปีที่ 2 ซึ่งจะสอนปฏิบัติในระดับพื้นฐาน แต่จะมีการเรียนอีกส่วนคือชมรมโยน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียนที่ชื่นชอบต่อยอดมาจากการเรียน วิชาทฤษฎีและปฏิบัติ โดยในชมรมจะฝึกซ้อมกันทุกวันจันทร์และวันพุธ ตอนเช้า และตอนเย็น สัปดาห์ละ 4 ครั้ง ซึ่งในตอนเย็นจะมีครูจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์เข้ามาช่วยฝึกสอน การสอนจะปรับความยากลงเพื่อให้ นักเรียนสามารถเรียนได้ และสอนเพื่อใช้แสดงเป็นชุดเป็นตอนมากกว่า เช่น เน้นการออกกำลังกายเพื่อพัฒนากล้ามเนื้อ เน้นการออกกราวในและกราวนอก แม้ทำใช้เพียงครึ่งแม่ท่าแรก เป็นต้น</p> <p>ส่วนฝ่ายประถมนั้นในอดีตก็เป็นเช่นเดียวกับฝ่ายมัธยม แต่ในปัจจุบันมีการสอนเป็นกิจกรรมเสริมในช่วงปิดเทอมฤดูร้อน และเป็นกิจกรรมหลังเรียน โดยสอนแบบฝึกพื้นฐาน คือ ตบเข้า ถองสะเอว และเต็นเสา แต่จะยังไม่แบ่งบทบาทตัวละคร แต่จะเรียนเป็นชุดตอนที่นักเรียนทุกคนจะเป็นตัวละครเดียวกัน เช่น กราวเงาะ ระเบิดครุฑ เป็นต้น โดยที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนทางด้านร่างกาย และลักษณะนิสัยที่ชื่นชอบโยน แต่ไม่ได้มีการจัดแสดง ใช้การวัดประเมินผลในการพัฒนาของนักเรียนในด้านต่าง ๆ เพื่อสรุปผลให้ผู้ปกครองรับทราบแทน</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง มีเพียงการแสดงครั้งแรกของฝ่ายมัธยมที่ไม่มีชื่องานเท่านั้น ที่ได้แสดงที่โรงละครแห่งชาติ พ.ศ.2516 หลังจากนั้นหากเป็นการแสดง “วิพิธทัศนา” จะแสดงที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกนั้นจะเป็นสถานที่ทางหน่วยงาน เช่น งานเปิดกีฬาสาธิตสามัคคี จะแสดงที่หอประชุมของโรงเรียนเจ้าภาพ หรือสนามกีฬากลางแจ้ง หรืองานสาธิตวิชาการ ครั้งที่ 6 ที่ หอประชุม อารัง บัวศรี มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นต้น ส่วนฝ่ายประถม ในงาน “ศิลปทัศนา” ใช้หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ในยุคหลังยังไม่มีการจัดการแสดง</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง ฝ่ายมัธยมนั้น แม้ว่าจะงานใหญ่ “วิพิธทัศนา” จะมีไม่บ่อยนักแต่นักเรียนในชมรมโยน จะได้แสดงใน</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

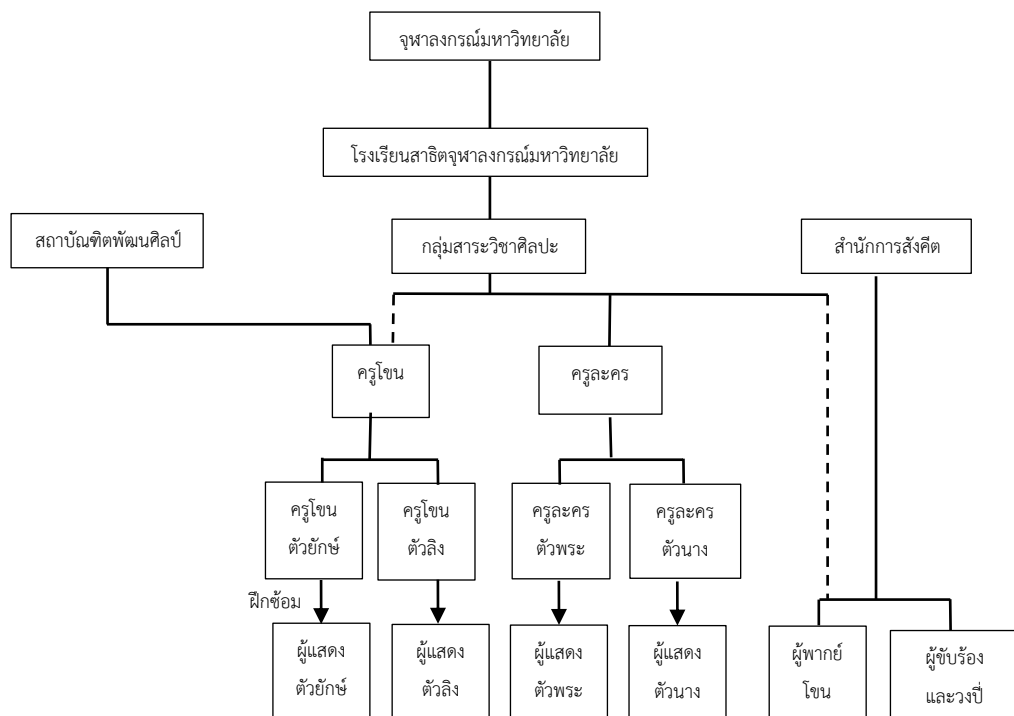
หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>งานวันสำคัญของโรงเรียนหรืองานของผู้ที่เกี่ยวข้องภายในโรงเรียน อยู่เสมอ เช่น งานวันปีใหม่ วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ งานสาริต สามีคคี งานหน้าไฟของผู้เกี่ยวข้องภายในโรงเรียน เป็นต้น อาจารย์ ที่ดูแลก็จะเลือกตอนไปแสดงแล้วแต่ขนาดงาน เช่น การแสดงโขน หน้าไฟ ตอนลักสีดา ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศ. ท่านผู้หญิงพูน ทรัพย์ นพวงศ์ ณ ออยุธยา วันที่ 5 มิถุนายน 2559 หรือ ตอนยกรบ ในงานสาริตวิชาการ ครั้งที่ 6 วันที่ 2 – 4 มิถุนายน 2560 เป็นต้น ในขณะที่ฝ่ายประถมนั้นว่างเว้นจากงานแสดงใหญ่อย่าง “ศิลป์ ทัศนาศนา” มา 27 ปี ปัจจุบันยังไม่มีการจัดการแสดงแต่มีการวางแผน กันว่า ในอนาคตคงได้มีโอกาสแสดงในงานโรงเรียน</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า คณาจารย์กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สังกัดคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต้องเชิญครูโขนจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เข้ามาช่วยสอนในด้านของตัวยักษ์ และตัวลิง ส่วนตัวพระ และตัวนาง อาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะครูละครสามารถสอนได้ โดยนักเรียนที่แสดงตัวยักษ์ และตัวลิงจะเป็นผู้ชาย ส่วนตัวพระและตัวนางจะเป็นผู้หญิง เมื่อมีการแสดงจะขอความอนุเคราะห์ไปทางสำนักการสังคีต ในด้านผู้พากย์โขน ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์

แผนภูมิที่ 4.22 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนสาธิตจุฬาฯ

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

5) โขนโรงเรียนอัสสัมชัญ (พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน)¹⁹⁷

ภาพที่ 4.40 การแสดงของโขน ตอน ยกรบ ของโรงเรียนอัสสัมชัญ ในงานเลี้ยงรับรองวันคล้ายวันพระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และวันชาติไทย ณ นครคุนหมิง
ที่มา: <https://www.facebook.com/AssumptionCollege1885/>, สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม, 2561

ความเป็นมา โรงเรียนอัสสัมชัญ นโยบายในการจัดการแสดงโขนของโรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) มุ่งมั่นที่จะพัฒนานักเรียนให้มีความรู้คู่คุณความดี โดยมุ่งสอนนักเรียนสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ พร้อมทั้งให้ความรู้และเข้าถึงการปฏิบัติตามหลักศาสนา จริยธรรม คุณธรรม ศิลปวัฒนธรรม ไทยและสากล ด้วยสำนึกในความเป็นไทยโรงเรียนอัสสัมชัญ ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้องสืบสานศิลปวัฒนธรรมทุกแขนง โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์ พัฒนา และประยุกต์ให้ทันสมัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การฝึกหัดโขนจึงเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่จัดให้มีขึ้นในโรงเรียนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา มีนักเรียนที่เป็นศิษย์ฝึกหัดโขนสามารถแสดงได้ใกล้เคียงกับนักแสดงที่ฝึกฝนมาเฉพาะทางจำนวนไม่น้อย ปัจจุบันมีการฝึกสอนให้แก่กลุ่มนักเรียนที่สนใจและสมัครเข้าเป็นนักเรียนโขนของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง และการแสดงโขนของโรงเรียนได้มีโอกาส

¹⁹⁷ ผู้สรวัดน์ ทองสร้อย, "ศึกษาระบบการจัดการแสดงโขน ของโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2560), หน้า 131 - 132. และ สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2562.

เผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โชนโรงเรียนอัสสัมชัญชบเขาอยู่ช่วงหนึ่ง เนื่องจากมาสเตอร์ จารึก แจ้งเจริญ ผู้ที่เข้ามาบุกเบิกสอนโชนเสียชีวิตลง ในพ.ศ.2558 แต่มาได้ มาสเตอร์ณัฐกานต์ สุดเสนาะ (ครูโชนลิง) ใช้ทั้งโชนและกระป๋องบอง ทำให้นักเรียนกลับมาสนใจและอยากเรียนโชนอีกครั้ง

ตารางที่ 4.17 รายละเอียดการจัดการแสดงโชนโรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก)

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<p>โรงเรียนอัสสัมชัญ มุ่งมั่นที่จะพัฒนานักเรียนทุกคนให้มีความรู้ คู่ความดี โดยมุ่งสอนนักเรียนสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ ในด้าน ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และคอมพิวเตอร์ พร้อมกับให้รู้และเข้าถึงการปฏิบัติตามหลักศาสนา จริยธรรม คุณธรรม ศิลปวัฒนธรรมไทยและสากล เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรงและมี อารมณ์แจ่มใส อันจะทำให้นักเรียนเป็นบุคคลที่มีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับของสังคม</p> <p>ด้วยสำนึกในความเป็นไทย โรงเรียนอัสสัมชัญตระหนักดีใน ภาระหน้าที่ที่จะต้องสืบสานศิลปวัฒนธรรมไทยทุกแขนง โดยการ จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์ให้ดำรงอยู่รวมทั้งพัฒนา ประยุกต์ ให้ทันสมัยและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุค โลกาภิวัตน์ ด้วยความระมัดระวัง ตามความรู้ความสามารถของ บุคลากรของโรงเรียน ที่รับผิดชอบดูแลในเรื่องนี้อยู่และเพื่อให้ สอดคล้องกับนโยบายคุณภาพของโรงเรียน</p>
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก)</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ครูจารึก แจ้งเจริญ หรือ มาสเตอร์จารึก แจ้งเจริญ ได้เข้า ทำงานเป็นอาจารย์ประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ในโรงเรียน อัสสัมชัญ และได้นำเสนอสอนโชน อธิการในขณะนั้นคือ ภราดา วิจารณ์ ทรงเลี้ยงชัย จึงสร้างหลักสูตรวิชาโชน</p> <p>ผู้จัดการแสดง อาจารย์ประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ</p> <p>ครูโชน อาจารย์ประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ มาสเตอร์จารึก แจ้งเจริญ (ครูโชนยักษ์, เสียชีวิต พ.ศ.2558) เป็นผู้ริเริ่ม ปัจจุบันมี ครูประจำ มาสเตอร์ณัฐกานต์ สุดเสนาะ (ครูโชนลิง) มาสเตอร์อัฐ ฉัตร ดุลยาฉัตร (ครูโชนพระ) มาสเตอร์อรรถพล ดุเหว่าดำ (ครูโชน</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ยักษ์)</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6</p> <p>ผู้พากย์และวงปีพาทย์ ผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปีพาทย์ ใช้นวงปีพาทย์ของโรงเรียนอัสสัมชัญ</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียนภายในโรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) และบุคคลภายนอกที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน สมาคมผู้ปกครองและครูโรงเรียนอัสสัมชัญ เป็นผู้สนับสนุนหลักในการส่งโขนอัสสัมชัญไปแสดงตามที่ต่าง ๆ นอกจากนี้หน่วยงานรัฐ และหน่วยงานเอกชน ยังเชิญไปแสดงทั้งในและต่างประเทศ</p>
งบประมาณ	<p>เงินของโรงเรียนที่ได้ตั้งงบประมาณสำหรับการจัดการแสดงโขน (รายครั้ง) เงินสนับสนุนจากสมาคมผู้ปกครองและครู โรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) และเงินบริจาค จากผู้ปกครองและหน่วยงานเอกชน เพื่อใช้จ่ายในค่าเช่าชุดนักแสดงและอุปกรณ์การแสดง ค่าตอบแทนบุคลากรภายนอก (ในฝ่ายงานต่าง ๆ) ค่าอุปกรณ์ ฉาก แสง เสียง ค่าอาหารสำหรับนักแสดงและบุคลากร</p>
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน ส่วนใหญ่แสดงตอน ยกรบ จึงไม่ได้ใช้บทโขนมากนัก เนื่องจากในชมรมโขนมีการเล่นกระบี่กระบองด้วย จึงชื่อชมรม “โขนกระบี่กระบอง” จึงเลือกตอนที่มีการปะทะทัพเป็นส่วนใหญ่ มีบทโขนเพียงเล็กน้อย</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ไม่ได้มีการจัดสร้างชุดโขนไว้ ใช้วิธีการเช่าจากภายนอกเมื่อมีการแสดง</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ใช้เพียงอุปกรณ์ประกอบฉาก</p>
การจัดการแสดง	<p>กรเรียนโขนในหลักสูตรไม่มีการแสดงเพื่อวัตถุประสงค์อื่น แต่การแสดงโขนจะเป็นของชมรม “โขนกระบี่กระบอง” กระบวนการจัดการแสดงโขน เป็นการจัดเป็นงาน ๆ ซึ่งในแต่ละปีมีหลายงาน โดยเลือกนักเรียนที่จะนำมาใช้ในการแสดงจากชมรมโขนเป็นหลัก เริ่มจากเลือกชุดตอนที่สอดคล้องกับงานคัดเลือกผู้แสดง แล้วซ้อม</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	เข้าสู่ชูดตอน จากนั้นซ้อมรวมพร้อมกับดนตรี จัดเข้าเครื่องแต่งกายพร้อมคนแต่งตัว และแต่งหน้า เมื่อถึงวันแสดงทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แล้วจึงแต่งตัวแต่งหน้า มีการแสดงเบิกโรงก่อน จากนั้นจะเป็นเพลงวา แล้วจึงเข้าเนื้อเรื่อง
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามแบบกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	หากเป็นแสดงประจำปี จะจัดภายในโถงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) ซึ่งสามารถเดินทางเข้าชมได้ทางรถ ทางเรือ และรถไฟฟ้าBTS
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นหลัก
กระบวนการจัดการแสดง	<p>อาจารย์ที่ปรึกษาชมรมโขนกระบี่กระบองกำหนดชูดตอนที่ทำการแสดง</p> <p>นำบทโขนมาปรับเหมาะกับการแสดง แล้วจัดซ้อมเข้าสู่ชูดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ออกแบบฉาก (ส่วนใหญ่ไม่มี)</p> <p>เตรียมจัดหาคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า จากภายนอก ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้องและวงปี่พาทย์ ของโรงเรียนอัสสัมชัญ</p> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รััดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครู ก่อนทำการแสดง</p> <p>ทำการแสดง</p>

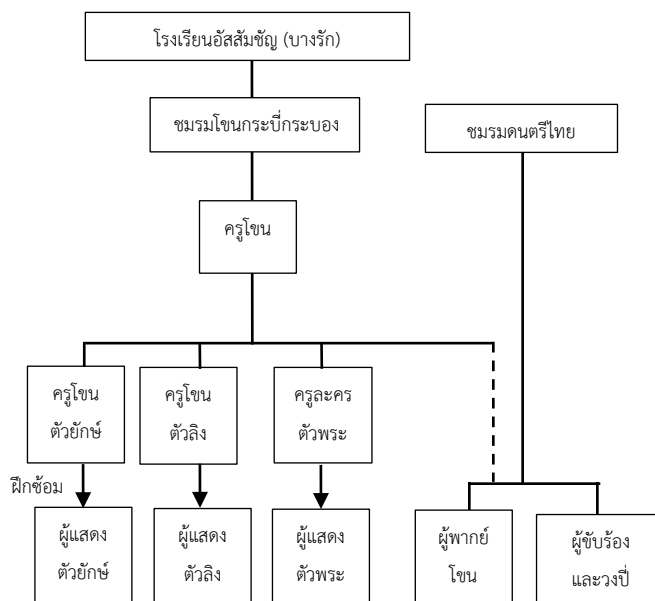
173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
<p>การคัดเลือกและ ฝึกซ้อม</p>	<p>การคัดเลือกผู้แสดง นักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญเป็นชายล้วน อาจารย์จะให้เลือกตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ตามความชื่นชอบของนักเรียน และไม่เลือกแสดงตอนที่มืดสว่าง</p> <p>การฝึกหัด การเรียนการสอนโยนโรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) มีการจัดการเรียนการสอนตามรายวิชา คือ วิชาศิลปะพื้นฐาน (นาฏศิลป์) และกิจกรรมชมรมโยนและกระบี่กระบอง หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551</p> <p>ตามหลักสูตร มัธยมศึกษาปีที่ 1 - 2 เรียน 1 คาบต่อสัปดาห์ 1 ภาคเรียน รวม 18 ครั้ง มัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 5 เป็นวิชาเลือกเรียน 1 คาบต่อสัปดาห์ 1 ภาคเรียน รวม 18 ครั้ง</p> <p>กิจกรรมชมรมโยนกระบี่กระบอง 1 คาบต่อสัปดาห์เช่นเดียวกันตลอดทั้งปี มีครูโยนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง อย่างละ 1 คน</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการ จัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง ส่วนใหญ่จัดแสดงภายในโรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) ณ ลานน้ำพุ</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง แสดงในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น วันครบรอบก่อตั้งโรงเรียน วันปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น</p>

173077045

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า ชมรมโขนกระบี่
กระบอง โรงเรียนอัสสัมชัญ (บางรัก) มีครูโขนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง เลือกแสดงตอนที่ไม่มีตัว
นาง ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ มาจากชมรมดนตรีไทย ของโรงเรียนอัสสัมชัญ

แผนภูมิที่ 4.23 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนโรงเรียนอัสสัมชัญ

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

6) โขนสาริตประสานมิตร (พ.ศ.2522 – ปัจจุบัน)¹⁹⁸

ภาพที่ 4.41 ใบประกาศการแสดงโขนประสานมิตร ตอน หนุมานชาญคักดา ภาคที่ 2
ในวัน อาทิตย์ ที่ 11 กุมภาพันธ์ 2561 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
ที่มา: ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล, 2561

ความเป็นมา “โขนของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ฝ่ายประถม” หรือเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “โขนประสานมิตร” มีจุดเริ่มต้นมาจาก โครงการเผยแพร่ดนตรีและนาฏศิลป์สู่สถานศึกษา ของชุมนุมดนตรีไทยและนาฏศิลป์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ในปัจจุบัน) ซึ่งขณะนั้นอาจารย์ประทีป เล้ารัตนอารีย์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาชุมนุม ได้เดินสายแสดงศิลปวัฒนธรรมไทยทั้งการแสดง โขน ละคร การแสดงพื้นบ้าน สาธิตดนตรี และนาฏศิลป์ไทย ให้แก่นักเรียน นักศึกษาในจังหวัดต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศไทย และต่างประเทศ ในชุมนุมนี้มี ครูสมโภช ฉายะเกษตริน ซึ่งในขณะนั้นเป็นทั้งนักศึกษาและผู้สอนนาฏศิลป์ในชุมนุม (ข้าราชการนาฏศิลป์นับตั้งแต่ พ.ศ.2511) และ ผศ.ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล ในขณะนั้นเป็นนักศึกษาในชุมนุม จนเมื่อ ผศ.ไตรรัตน์ จบการศึกษาและได้บรรจุในโรงเรียนประถมสาธิตประสานมิตร สอนวิชาภาษาไทย โดยมีทั้งวิชาความรู้และความรักในโขนมาจากชุมนุมดนตรีไทยและนาฏศิลป์ ประกอบกับ ศ.ดร.อารี สันทรวี (อาจารย์ใหญ่ในสมัยนั้น) ได้สังเกตพฤติกรรมของนักเรียนชายที่เรียนวิชานาฏศิลป์ มักไม่มีสมาธิ ไม่ตั้งใจเรียน และทำได้ไม่ดี จึงเกิดแนวคิดที่จะใช้โขน

¹⁹⁸ ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2561. สมโภช ฉายะเกษตริน, “โขนกิตติมศักดิ์,” หน้า 13 - 17. ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล และคณะ, โขนเด็ก (กรุงเทพฯ: เลค แอนด์ ฟอนเทน ปริ้นติง, 2551), หน้า 18 - 20. ผุสวัฒน์ ทองสร้อย. และ”ศึกษาระบบการจัดการแสดงโขน ของโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร,” หน้า 82.

ในการเรียนการสอนนาฏศิลป์สำหรับนักเรียนชาย จึงได้เดินทางไปดูงานสอน “โขน” ในหลักสูตรของโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางในการบรรจุวิชานาฏศิลป์ “โขน” เข้าในหลักสูตรวิชาศิลปศึกษา โดยในพ.ศ.2522 มอบหมายให้ ผศ.ดร.ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล ทดลองสอนโขนในหลักสูตรสำหรับนักเรียนตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป โดยแบ่งกลุ่มนักเรียนชายเรียนโขน และนักเรียนเรียนรำตามเดิม ปรากฏว่านักเรียนชายสนใจในการเรียนโขนมาก นำไปสู่การจัดการแสดงครั้งแรก ชุด “ยกรบ” เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2523 ต่อมาได้มีการแสดงในวันปิดภาคเรียนปีการศึกษา 2523 ชุด “ศึกวิรุญมุข” โดยได้เชิญ ครูสมโภช ฉายะเกษตรริน และครูใบศรี แสงอนันต์ และคณะร่วมกันฝึกซ้อม ในระยะแรกใช้วิธีคัดเลือกนักแสดง แต่ต่อมาเมื่อบรรจุหลักสูตร “วิชาโขน” จึงกำหนดให้นักเรียนชาย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 เรียนสัปดาห์ละ 1 คาบ (50 นาที) นักเรียนหญิงเรียน “วิชานาฏศิลป์” และให้สอบภาคปฏิบัติบนเวทีในสถานการณ์จริงประจำปี ต่อมาประมาณ 2553 - 2554 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ฝ่ายมัธยม ได้เปิดหลักสูตรเอกศิลปะการแสดง เพื่อให้นักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6 เลือก เพื่อให้เป็นความถนัดต่อเนื่องไปในการเรียนระดับมหาวิทยาลัย ทำให้นักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วไม่จำเป็นต้องออกไปเรียนโรงเรียนอื่น สามารถต่อยอดไปได้เลย ปัจจุบันได้รับความนิยมมาก

ตารางที่ 4.18 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนสาธิตประสานมิตร

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เป็นแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์ และวิถีไทยรามเกียรติ์ 2) ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็นใฝ่รู้ใฝ่เรียน เรียนรู้ การคิด วิเคราะห์ และสร้างสรรค์ อย่างมี วิจารณ์ญาณ เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการ เสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 3) เป็นแหล่งบริการความรู้ ศูนย์สื่อการเรียนรู้ ของสถานศึกษา และชุมชน เพื่อประโยชน์ในการศึกษา เก็บรวบรวมรักษา เผยแพร่ข้อมูลแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์อย่างครบครัน ทั้งบุคลากร อุปกรณ์สนับสนุนทุกรูปแบบ 4) เป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ เผยแพร่ภูมิปัญญาไทย ภาษาไทย วรรณคดีไทย ศิลปะวัฒนธรรม และประเพณีไทย

หัวข้อ	รายละเอียด
	ต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ที่เกี่ยวข้อง
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ผศ.ไตรรัตน์ พิพัฒโภคผล นำเสนอการสอนย้อนต่อ ศ.ดร. อารี สันทรวี อาจารย์ใหญ่ ในขณะนั้น เห็นว่าเป็นแนวทางในการแก้ไขพฤติกรรมของนักเรียนชายที่เรียนวิชานาฏศิลป์ มักไม่มีสมาธิไม่ตั้งใจเรียน และทำได้ไม่ดี</p> <p>ผู้จัดการแสดง อาจารย์ประจำกลุ่มสาระวิชาศิลปะ</p> <p>ครูโขน มีเป็นอาจารย์ประจำของโรงเรียน ฝ่ายประถม ได้แก่ ผศ. สมเกียรติ วรรณเฉลิม (ครูโขนยักษ์) อ.ปราณี วิสุทธิแพทย์ (ครูนาง) อ.วีรกิจ ยอดนาม (ครูโขนลิง) อ.เสกฐฎุฒิ บรรดาศักดิ์ (ครูโขนพระ) และอ.ชานนท์ บุตรพุ่ม (ครูโขนพระ) อาจารย์ประจำฝ่ายมัธยม ผุสวัฒน์ ทองสร้อย (ครูโขนพระ) และคณาจารย์ครูโขนลิง 2 ท่าน ครูโขนยักษ์ 1 ท่าน ครูนาง 1 ท่าน</p> <p>ผู้แสดง สำหรับการเรียนการสอนในหลักสูตร นักเรียนชาย โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ฝ่ายประถม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 อีกส่วนคือ “ชมรมเด็กรักซ์โขน” ซึ่งนักเรียนสามารถสมัครได้ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6 และ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ส่วนวงปี่พาทย์ ผู้ขับร้อง และผู้พากย์ มาจาก คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยส่วนใหญ่เป็นนิสิต และเป็นอาจารย์ในจำพวกเครื่องหนัง (ตะโพน และ กลองทัด) เพื่อควบคุมจังหวะ</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียนภายในโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และบุคคลภายนอกที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน สมาคมผู้ปกครองและครู โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ฝ่ายประถม และฝ่ายมัธยม คณะศึกษาศาสตร์ และคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
งบประมาณ	ในช่วงเริ่มต้นใน พ.ศ.2522 ทางโรงเรียนลงทุนเองทั้งหมด และเสริมด้วยการสนับสนุนจากผู้ปกครอง ต่อมาเมื่อมีชื่อเสียงมากขึ้น ประจวบกับทางรัฐบาลสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จึงมีการจัดสรรงบประมาณเข้ามา นอกจากนั้นการแสดงโขนแต่ละครั้งยังสร้างกำไรให้กับโรงเรียน ทั้งจากการจำหน่ายบัตรเข้าชมการแสดงและจากที่ผู้ปกครองสนับสนุน
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน ครูประพันธ์ สุขคนธชาติ เป็นผู้เรียบเรียงบท ผศ.ดร.ไตรรัตน์ พิพัฒน์โภคผล เป็นผู้ช่วย โดยปรับจากบทของกรมศิลปากรให้เข้ากับความสามารถของนักเรียน ปรับให้มีตอน “ยกรบ” ทุกครั้ง เพื่อเหมาะกับจำนวนผู้แสดงที่ต้องได้แสดงทุกคน เนื่องจากเป็นการวัดผลการเรียน”วิชาโขน” และหลีกเลี่ยงบทรักใคร่ ปรับเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงใช้เป็นเพลงร่ำแทน ช่วงไหนที่ปกติมีท่ารำที่ยากเกินไป ก็จะปรับเป็นบทเจรจาไป</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขนในช่วงแรก ยังต้องขอความช่วยเหลือ เช่า และยืม จากหลายแห่ง โจฬลยุสส์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สำนักการสังคีต เป็นต้น บางชุดที่ไม่ใช่ตัวเอก ครู อาจารย์ และคนงาน ช่วยกันปักชุด ต่อมาได้จึงได้รับการสนับสนุนจากทางโรงเรียนและสร้างสะสมมาเรื่อย ๆ จนในตอนหลังสามารถรองรับการแสดงโขนเด็กโรงใหญ่ได้ กลายเป็นที่ให้เช่าชุดโขนเด็กอันดับต้น ๆ ของประเทศ</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก อาจารย์ฝ่ายทัศนศิลป์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นผู้ออกแบบ และควบคุมการสร้างโดยช่างภายนอก</p>
การจัดการแสดง	ในช่วงเริ่มต้นนั้น ผศ.ดร.ไตรรัตน์ พิพัฒน์โภคผล และ อ.สมโภช ฉายะเกษตริณ เป็นผู้จัดการทั้งหมด โดยมี ศ.ดร.อารี สัณหวี เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการแสดง ใช้การคัดเลือกนักเรียนที่มีความสามารถมาขึ้นแสดง แต่ช่วงหลังได้ปรับให้ป็นว่านักเรียนทุกคนต้องขึ้นแสดง เนื่องจากการแสดงเป็นการวัดผลสัมฤทธิ์การศึกษาวิชาโขน โดยมี

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	อาจารย์ประจำที่สอนได้ครบทุกตัวละคร
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามแบบกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	มีการขายบัตร และสูจิบัตร ทุกรอบที่มีการแสดง
การเข้าชม	ส่วนใหญ่จะแสดงที่ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เดินทางไปได้ทั้งทางรถ และรถไฟฟ้าใต้ดิน
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	แผ่นพับ สูจิบัตร และใบประกาศ แจกจ่ายภายใน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในช่วงหลังใช้สื่อสังคมออนไลน์ และรายการโทรทัศน์ ในการกระจายข่าวการแสดง
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>คณาจารย์นาฏศิลป์ ในกลุ่มสาระวิชาศิลปะ แล้วกำหนดชุดตอน เพื่อวัตถุประสงค์ของการเรียนวิชาโขน</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>นำทมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ออกแบบฉาก</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เตรียมจัดหาคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า จากภายนอก ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้องและวงปี่พาทย์ จากคณะศิลปกรรมศาสตร์</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รััดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและ	การคัดเลือกผู้แสดง นักเรียนชายสามารถเลือกเรียนโขนตามตัว

173077045

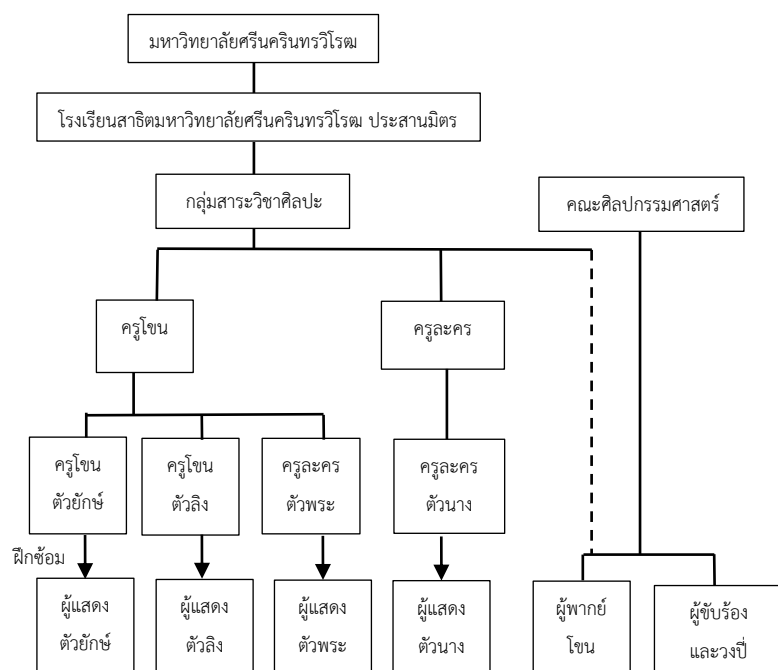
CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
ฝึกซ้อม	<p>ละครที่ชื่นชอบได้ คือ ตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ส่วนตัวนางจะเป็นนักเรียนหญิง</p> <p>การฝึกหัด กำหนดให้นักเรียนชายชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 เรียนสัปดาห์ละ 1 คาบ (50 นาที) หลักสูตรการเรียนประกอบด้วยสาระการเรียนรู้ กระบวนการ คุณธรรมจริยธรรม และการประเมินผลการเรียน อีกส่วนคือ “ชมรมเด็กรักชโชน” ซึ่งอยู่นอกเวลาเรียน ตั้งขึ้นมาพร้อมกับเมื่อเริ่มมีการสอนโชนเป็นหลักสูตร โดยเป็นการสอนเพิ่มเติมสำหรับนักเรียนที่มีความสนใจเป็นพิเศษ ส่วนฝ่ายมัธยม จะมีอยู่ในหลักสูตร วิชาศิลปะพื้นฐาน (นาฏศิลป์) มัธยมศึกษาปีที่ 1 - 5, วิชาเพิ่มเติมเลือก (นาฏศิลป์ไทยปฏิบัติ), มัธยมศึกษาปีที่ 1 - 2 วิชาสหวิทยาการ มัธยมศึกษาปีที่ 3, วิชาเอกศิลปะการแสดง มัธยมศึกษาปีที่ 4 - 5 และ กิจกรรมชมรมนาฏศิลป์ไทย</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง ในช่วงแรกจะใช้ “โรงละครแห่งชาติ” ต่อมาใช้ “ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย” เป็นส่วนใหญ่ และมีไปแสดงตามที่ได้รับเชิญไปในงานของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และภายนอกเป็นกิจกรรม “โชนสัญจร” เป็นครั้งคราว</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง งานแสดงประจำปี เพื่อวัตถุประสงค์ของการศึกษาของนักเรียนในหลักสูตร งานแสดงของชมรมโชนตามวันสำคัญของโรงเรียน เช่น วันพ่อ วันแม่ วันสงกรานต์ วันครบรอบเปิดโรงเรียน เป็นต้น</p>

173077045

โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า กลุ่มสาระวิชาศิลปะ ของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สังกัดคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มีครูโขนเป็นครูประจำอยู่ครบทุกตัวละคร ทั้งครูโขนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ร่วมกับครูละคร ตัวนาง ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ นั้นของความอนุเคราะห์จากนักศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มาช่วยทำการแสดง

แผนภูมิที่ 4.24 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนสาธิตประสานมิตร

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

7) โขนโรงเรียนสวนกุหลาบ (พ.ศ.2523 - ปัจจุบัน)¹⁹⁹

ภาพที่ 4.42 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชปฏิสันถาร กับนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หลังการแสดงโขน
เฉพาะพระพักตร์ ตอน สีดาหาย ถวายพล และยกرب ในงานเปิดตึก “ปียมหาราชานุสรณ์” วันที่ 30
กรกฎาคม พ.ศ.2527

ที่มา: ตำนานสวนกุหลาบ: สวนกุหลาบวิทยาลัยใน 12 ทศวรรษ, 2538

¹⁹⁹ เจตนา ทองสุทัศน์, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2561. และ ตำนานสวนกุหลาบ: สวนกุหลาบวิทยาลัยใน 12 ทศวรรษ, หน้า 433 - 437.

ความเป็นมา โขนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยก่อตั้งขึ้นและเริ่มแสดงครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 ณ สนามศุภชลาศัย สนามกีฬาแห่งชาติ โดยอาจารย์เพ็ญผจง ศิวะโกเศศ ผู้เป็นหลานของ ครูผัน โมรากุลเป็นผู้ดูแลในขณะนั้น รวมทั้งได้รับความดูแลจากวิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ จวบจนถึงประมาณช่วงปีพ.ศ. 2527-2532 เป็นช่วงที่โขนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยมีความซบเซาลงเพราะขาดการดูแล จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคต ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2559 อาจารย์และศิษย์เก่าต้องการให้ฟื้นฟูโขนสวนกุหลาบวิทยาลัย เพื่อแสดงงานถวายพระเพลิง จึงตั้งชุมนุมโขนและเริ่มฝึกซ้อมกันเพื่อจะแสดงในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2560 แต่สำนักพระราชประกาศ ห้ามมีการแสดงรื่นเริง การแสดงครั้งนั้นจึงเลื่อนไปไม่มีกำหนด แต่จากการตั้งชุมนุมโขนในครั้งนั้นทำให้มีการแสดงชุดอื่นแทน เช่น การแสดงโขน ตอน ยกรบ เนื่องในวันครูเกษียณ 12 กันยายน พ.ศ.2560 การแสดงระบำครุฑ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ.2560 เนื่องในงานชุมนุมรอบกองไฟ ค่ายลูกเสือสวนสัมพันธ์ ครั้งที่ 24 เป็นต้น หลังจากนั้น ในพ.ศ.2561 อาจารย์วรกร ใจดี ซึ่งเป็นศิษย์เก่า ผลักดันให้เกิดวิชาโขน เป็นหลักสูตร กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปศึกษา วิชาดนตรีและนาฏศิลป์ ของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เรียน 1 คาบต่อสัปดาห์ รับอาจารย์เจตนา ทองสุทัศน์ (ครูโขนลิง) เข้ามาเป็นอาจารย์ประจำ และยังเปิดชุมนุม “โขนสวนกุหลาบวิทยาลัย” มีการฝึกซ้อมในตอนหลังเลิกเรียน โดยมีอาจารย์ณิชรินทร์ พิงสมบุญ อาจารย์ประจำ (ครูละครตัวพระ-นาง) และครูเกตรา ศรีวรานนท์ (ครูโขนยักษ์) จากภายนอกเข้ามาช่วยสอนในชุมนุม

ตารางที่ 4.19 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนสวนกุหลาบ

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	หลังจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคต อาจารย์และศิษย์เก่าที่เคยแสดงถวายเฉพาะพระพักตร์ จึงอยากฟื้นฟูโขนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยที่เคยรุ่งเรืองกลับมา
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ผู้ก่อตั้ง ไม่ปรากฏข้อมูล ผู้จัดการแสดง อาจารย์ประจำกลุ่มสาระวิชาศิลปะ ครูโขน ในช่วงก่อตั้งมีครูจากกรมศิลปากรมาฝึกซ้อมให้ ได้แก่ ครูสุดจิตต์ พันธุ์สังข์ ครูบุญนำ สนิษฐา ครูสุรินทร์ ประสพพฤกษ์ ครู

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>สมนึก บัวทอง ครูสุรเดช เผ่าช่างทอง</p> <p>ปัจจุบัน คือ อาจารย์ประจำ อาจารย์เจตนา ทองสุทัศน์ (ครูโชน ลิง) อาจารย์ณิชารัตน์ พิงสมบุญ (ครูละครตัวพระ-นาง) ครูเมศตรา ศรีวรานนท์ (ครูโชนยักษ์) จากภายนอก</p> <p>ผู้แสดง ในช่วงรุ่งเรือง ศิษย์ปัจจุบัน และศิษย์เก่าของนักเรียน โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ผู้แสดงตัวนางร่วมเป็นนักเรียนจาก โรงเรียนสตรีวิทยา</p> <p>ในปัจจุบัน คือ นักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ มีชุมนุมดนตรีไทย โรงเรียนสวนกุหลาบ มาช่วยเล่นให้ เครื่องเล่นไหนที่นักเรียนเล่นไม่ได้</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียนภายในโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และบุคคลภายนอกที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน สมาคมผู้ปกครองและครู โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์</p>
งบประมาณ	<p>ช่วงที่ผ่านมากการจัดการแสดงโชนไม่มีความสม่ำเสมอ จึงไม่มีงบประมาณมาช่วงหนึ่ง แต่ปัจจุบันอยู่ในรูปของชุมนุมอาจารย์ที่ปรึกษาชุมนุมคือผู้จัดทำยื่นของงบประมาณกับทางผู้บริหารโรงเรียน และได้รับความช่วยเหลือ จากสมาคมผู้ปกครองและครู โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์</p>
บทโชน อุปกรณ์ประกอบการแสดงฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโชน	<p>บทโชน ในช่วงรุ่งเรือง นั้นเคยเล่นแบบกรมศิลปากร แบบเต็มรูปแบบ เพราะมีนักเรียนที่ไปเรียนโชนจากสำนักภายนอก มีฝีมือหลายคน แต่ปัจจุบันนั้นเริ่มฟื้นฟูใหม่อีกครั้ง จึงเลือกแสดงตอนยกרב ที่เหมาะแก่การฝึกหัดเริ่มต้น ได้รับความนิยม ไม่มีเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโชน และอาวุธ เมื่อมีการแสดง</p>

173077045

CD Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ต้องเช่าเครื่องโชนจากสำนักงานการสังคีต ยังไม่มีนโยบายการสร้างเครื่องแต่งตัว และหัวโชนไว้</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ใช้เพียงอุปกรณ์ประกอบฉาก</p>
การจัดการแสดง	<p>การจัดการแสดงมี 2 กลุ่ม คือ แสดงเพื่อแสดงผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา วิชาดนตรีและนาฏศิลป์ ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 2 และการแสดงของชุมนุมโชน ในด้านจัดการไม่ได้ต่างกัน คือ อาจารย์เป็นผู้กำหนดชุดตอน ฝึกซ้อมนักเรียนตามชุดตอนนั้น และซ้อมเข้ากับวงปี่พาทย์ ของชุมนุมดนตรีไทย จัดเตรียมเช่าชุดพร้อมคนแต่งหน้า แต่งตัว เมื่อถึงวันแสดงจึงทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แล้วจึงแต่งตัว แต่งหน้า และออกแสดง ความแตกต่างคือการแสดงผลสัมฤทธิ์ ต้องแสดงทุกคน และมีการประเมินผล ส่วนชุมนุมโชนจะแสดงตามความสมัครใจ ตามความสามารถของนักเรียน</p>
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโชนโรงในตามแบบกรรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	ส่วนใหญ่จะแสดงภายในโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย จึงเดินทางเข้าชมได้ทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ในช่วงก่อตั้งมีชื่อเสียงมาก ได้ออกทั้งโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ ปัจจุบันใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นหลัก

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">คณาจารย์นาฏศิลป์ ในกลุ่มสาระวิชาศิลปศึกษา แล้วกำหนดชุด</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">นำบทมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ออกแบบฉาก</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">เตรียมจัดหาคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า จากภายนอก ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้องและวงปี่พาทย์ จากชุมนุมดนตรีไทย</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัตเครื่อง และทำพิธีไหว้ครู ก่อนทำการแสดง</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">ทำการแสดง</div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	การคัดเลือกผู้แสดง นักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยเป็นชายล้วน อาจารย์จะให้เลือกตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ตามความชื่นชอบของนักเรียน หากต้องมีตัวละครผู้หญิง ในอดีตจะใช้อาจารย์ หรือไปเชิญนักเรียนหญิงจากโรงเรียนอื่นมาช่วยแสดง การฝึกหัด ในหลักสูตรวิชาดนตรี - นาฏศิลป์ มัธยมศึกษาปีที่ 2 จะเรียน 1 คาบ ต่อสัปดาห์ เลือกตัวละครได้ตามความชื่นชอบ และชุมนุมโขนมีการซ้อมวันจันทร์ - ศุกร์ หลังเลิกเรียน ถึงประมาณ 6 โมงเย็น
สถานที่จัดการแสดงและโอกาสในการ	สถานที่จัดการแสดง เคยแสดง ณ สนามศุภชลาศัย สนามกีฬาแห่งชาติ สถานีสลาตสวนอัมพร และสนามกีฬากองทัพบก

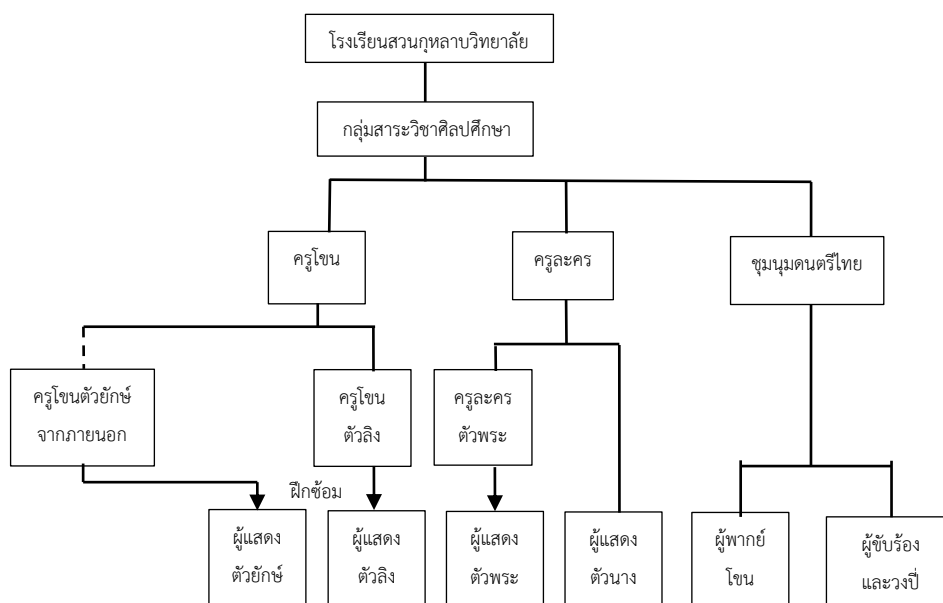

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
จัดการแสดง	ปัจจุบันแสดงที่สนามฟุตบอลในโรงเรียน โอกาสในการจัดการแสดง เคยแสดงในโอกาส วันสถาปนาลูกเสือ งานวันเปิดตึกปิยมหาราชานุสรณ์ และพระบรมราชานุสาวรีย์ และ วันสำคัญต่าง ๆ

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า จัดการโดยอาจารย์
ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปศึกษา โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โดยมีอาจารย์ประจำเป็นครูโขนลิง
และครูละคร พระ - นาง และมีครูยักษ์จากภายนอก รับแนวทางการสอน หรือชุดตอนที่ทำการ
แสดง มีชุมนุมดนตรีไทย เป็นผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์

แผนภูมิที่ 4.25 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
ที่มา: ผู้ศึกษา

8) โขนโครงการนาฏศิลป์ ฤดูร้อน วิทยาลัยนาฏศิลป์ (พ.ศ.2526 –
ปัจจุบัน)

ภาพที่ 4.43 การแสดงโขน ตอน ศีกกุมภกรรณ แสดงผลสัมฤทธิ์โครงการอบรมนาฏศิลป์ - ดนตรี
สำหรับเด็ก เยาวชน และบุคคลทั่วไปภาคฤดูร้อน พ.ศ.2558 ณ โรงละครวังหน้า
ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=EfbtsciuYk>, สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม, 2561

ความเป็นมา การจัดโครงการอบรมนาฏศิลป์ - ดนตรีสำหรับเด็ก เยาวชน และบุคคลทั่วไปภาคฤดูร้อน โดยวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นโครงการที่มีมาตั้งแต่เมื่อ ครูเสรี หวังในธรรม เป็นผู้อำนวยการกองสังคีต (พ.ศ.2523 - 2533) ในยุคสมัยนั้น ครูเสรี หวังในธรรม มีแนวทางที่จะให้โขนเข้าถึงผู้คนได้มาก เข้าใจได้ง่ายไม่น่าเบื่อ มีการปรับกระบวนการเล่นโขน และเรียบเรียงบทใหม่ นอกจากนี้ยังมีโครงการที่เกี่ยวกับเยาวชนเกิดขึ้นมาก หนึ่งในนั้นคือโครงการที่ผู้คนเรียกติดปากกันว่า “นาฏศิลป์ฤดูร้อน” ซึ่งโครงการนี้ไม่ได้สอนนาฏศิลป์เพียงอย่างเดียว มีดนตรีไทย - สากล วาดภาพ ลงสี เป็นต้น แต่การสอนโขนนั้นได้รับความนิยมมาก เนื่องจากเป็นการใช้เวลาช่วงปิดภาคเรียนที่ผู้ปกครองให้ความสนใจ การได้เรียนกับครูโขนจากกรมศิลปากรนั้นเป็นเรื่องยาก โครงการนี้มีระยะเวลาประมาณ 1 เดือน มีเรียนตั้งแต่ วันจันทร์ถึงวันศุกร์ รอบเช้า 9:00 - 12:00 น. รอบบ่าย 12:30 - 15:30 น. ครั้งเดือนแรกจะเรียนพื้นฐาน ตบเข่า ถองสะเอว เต็มเส้า แม่ท่า ครั้งเดือนหลังจะเริ่มการเรียนเป็นชุดตอน โดยจะสลับตอนไปทุกปี มีข้อจำกัดเพียงแค่อายุไม่ต่ำกว่า 7 ปี ในช่วงปิดเทอม และบางครั้งนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ ทั้งจากกรุงเทพฯ (วิทยาลัยนาฏศิลป์ย้ายไปศาลายาใน พ.ศ.2542) หรือต่างจังหวัด ที่อยากทบทวน หรือเรียนเพิ่มเติมก็สมัครเข้ามาเรียนเช่นกัน โครงการนี้

สร้างให้เกิดโซนสมัครเล่นจำนวนมากในช่วงปิดเทอมฤดูร้อน เพราะได้เจอทั้งครูโซนที่สร้างครูโซนออกไปสอนทั่วประเทศ อีกทั้งยังได้เรียนกับนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์จึงทำให้มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วหากผู้เรียนมีความตั้งใจจริง นักเรียนเหล่านี้เมื่อได้ผ่านการอบรม ส่วนใหญ่จะไปหาที่เรียนต่อทั้งในโรงเรียนของตน หรือสถาบันนาฏศิลป์อื่น ๆ หรืออาจสร้างให้อยากเข้าเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์เมื่อวัยถึงเกณฑ์ได้

ตารางที่ 4.20 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโซนโครงการนาฏศิลป์ ฤดูร้อน วิทยาลัยนาฏศิลป์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อสืบทอดโซน และเป็นการปลูกฝังความศิลปวัฒนธรรมไว้ให้กับเยาวชน รวมถึงการใช้เวลาในช่วงปิดเทอมให้มีประโยชน์
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผู้ก่อตั้ง ไม่ปรากฏข้อมูล ผู้จัดการแสดง คณาจารย์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ครูโซน คณาจารย์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ผู้แสดง เด็ก เยาวชน และบุคคลทั่วไปที่สนใจ อายุไม่น้อยกว่า 7 ปี ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และบุคคลภายนอกที่สนใจ ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง
งบประมาณ	วิทยาลัยนาฏศิลป์สังกัด สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ จึงเป็นการอนุมัติงบประมาณจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ลงมา และอีกส่วนหนึ่งคือค่าลงทะเบียนเรียนของผู้เรียน
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	บทโขน ใช้บทเดิมของกรมศิลปากร แล้วปรับบทตามความสามารถของผู้เรียนในแต่ละปี เช่น ปรับหน้าพาทย์ชั้นสูง เป็นเพลงร่ำ ปรับเพลงร้องที่กระบวนท่ายาก เป็นบทเจรจา เป็นต้น แต่โดยพื้นฐานต้องมาการปะทะทัฬห การออกกราวนอก และกราวใน เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เบิกจากสำนักการสังคีต ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก เบิกฉากและอุปกรณ์ประกอบฉากของสำนักการสังคีต

173077045

CU Thesisis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
การจัดการแสดง	การจัดการแสดงเพื่อแสดงผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ผู้เรียนต้องได้แสดงทุกคน ครูโชนเป็นผู้กำหนดชุดตอน แล้วฝึกซ้อมผู้เรียนตามชุดตอนนั้น และซ้อมเข้ากับังวงปีพาทย์ ดนตรีโดยเครื่องเล่นเพลงจนผู้แสดงจดจำได้ จัดเตรียมเข้าชุด พร้อมคนแต่งหน้า แต่งตัว เมื่อถึงวันแสดงจึงทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แล้วจึงแต่งตัว แต่งหน้า และออกแสดง สรุปผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาในแต่ละปี
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโชนโรงในตามแบบกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	ส่วนใหญ่จะจัดแสดงที่โรงละครวังหน้า เดินทางเข้าชมได้ทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ไม่มีสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์มากนัก พ่อแม่ผู้ปกครองแจ้งกันปากต่อปาก ในปัจจุบันใช้สื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ครูโชนวิทยาลัยนาฏศิลป์ พิจารณาจำนวน และความสามารถของผู้เรียน แล้วกำหนดชุดตอน</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>นำบทมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโชน และจัดฉาก</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เตรียมจัดคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้องและวงปี่พาทย์ จากสำนักการสังคีต</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัทเครื่อง และทำพิธีไหว้ครู ก่อนทำการแสดง</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ครูโชนจะให้โอกาสเลือกตัวละครที่ชอบก่อน หากไม่ทราบจึงจะคัดเลือกให้ตามสรีระ โดยผู้ชายเป็นตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ผู้หญิงเป็นตัวนาง</p> <p>การฝึกหัด มีเวลาเรียนประมาณ 1 เดือน วันวันหยุดเสาร์ - อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ช่วงเช้า 9.00 - 12.00 น. และช่วงบ่าย 12.30 - 15.30 น.</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง จัดการแสดงในโรงละครเล็กติดกับโรงละครแห่งชาติ และโรงละครวังหน้า</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง เป็นการแสดงเพื่อแสดงผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาหลังจากเรียนมา 1 เดือน</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

9) โขนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม (พ.ศ.2535 – 2559)²⁰⁰

ภาพที่ 4.44 การแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ณ สวนหลวง ร.9 ในงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2552
ที่มา: วิชัย สวัสดิ์จิ้น, 2553

ความเป็นมา คณะโขนจิวบ้านยี่มก่อตั้งในปี พ.ศ.2535 โดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ควบคุมดูแลกิจการในคณะ ร่วมกับนางเอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์ (ภรรยา) เป็นผู้ช่วยดูแล ในรายละเอียดส่วนต่าง ๆ นายประเสริฐนั้นมีความรู้และประสบการณ์ในด้านศิลปะทั้งทางช่างและด้านการแสดง จากการทำช่วยคณะหุ่นกระบอกดนตรีไทยสุวรรณวัฒน์ของบิดา (นายยู สุวรรณวัฒน์) ซึ่งศึกษาโขนด้วยตนเองกันในวงปีพาทย์ แล้วได้สืบทอดมายังนายประเสริฐ นายประเสริฐได้ประยุกต์การแสดงหุ่นกระบอกให้มีความใกล้เคียงกับโขนจารีต โดยปรับให้เข้ากับบุคลิกตามธรรมชาติของผู้แสดงซึ่งเป็นนักเรียนจากโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม (อายุ 3 – 5 ปี) ต่อมาเปิดรับเยาวชนภายนอก ทำให้ช่วงอายุของผู้แสดงเพิ่มขึ้น (อายุ 3 – 12 ปี) ต่อมาในปี พ.ศ.2548 โรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มปิดตัวลง นายประเสริฐ จึงมีเวลาสร้างหุ่นละครเล็ก และหนังใหญ่ขึ้น ปรุ่่งการแสดงขึ้นใหม่ โดยมีทั้ง หนังใหญ่ หุ่นละครเล็ก และโขน อยู่ด้วยกัน ชื่อว่า “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ต่อมาใน พ.ศ.2559 นายประเสริฐ ร่างกายเริ่มชราสอนโขนไม่ไหว จึงเหลือเพียงส่วนของ

²⁰⁰ วิชัย สวัสดิ์จิ้น, "โขนเยาวชนร่วมสมัย: คณะโขนจิวบ้านยี่ม" (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553).

พิพิธภัณฑ์หุ่นบ้านยิ้ม เปิดบ้านให้ชมหุ่นและหนังใหญ่ที่สร้างไว้ และมีกิจกรรมให้ลองเชิดหุ่น ลองประดิษฐ์หุ่น

ตารางที่ 4.21 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนอนุบาลบ้านยิ้ม

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เนื่องจากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ลาออกจากการเป็นข้าราชการในกระทรวงคมนาคม ใน พ.ศ.2535 ต้องการมีกิจการที่สร้างรายได้ให้ครอบครัว ด้วยความที่มีพื้นที่อยู่แล้ว ประกอบกับตนก็มีความรู้ติดตัว จึงคิดเปิดโรงเรียนอนุบาล และเป็นโรงเรียนอนุบาลที่มีจุดเด่นในเรื่องการสอนนาฏศิลป์ โขน เชิดหุ่น และหนังใหญ่
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ผู้ก่อตั้ง นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ผู้จัดการแสดง นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ครูโขน นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ผู้แสดง ผู้แสดงเป็นนักเรียนระดับชั้นอนุบาล 1 – 3 ในโรงเรียนอนุบาลบ้านยิ้ม (อายุ 3 – 5 ปี) ต่อมาเปิดรับเยาวชนภายนอก ที่เป็นศิษย์เก่า และเยาวชนที่อาศัยอยู่บริเวณโรงเรียน ทำให้ช่วงอายุของผู้แสดงเพิ่มขึ้น (อายุ 3 – 12 ปี) ในช่วงนี้เริ่มให้เด็กหญิงสามารถเล่น พระ ยักษ์ และลิงได้ ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ใช้ดนตรีสดวงปี่พาทย์เครื่อง 5 ที่มีอยู่ในคณะอยู่แล้วตั้งแต่รุ่นก่อน แต่ในยุคหลังมีการใช้เครื่องเล่นเพลงเข้ามา หากผู้ว่าจ้างไม่ต้องการ ส่วนผู้พากย์นั้น มีนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ และว่าที่ร้อยตรีวิชรพงศ์ ยนตรกิจ ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และบุคคลภายนอกที่สนใจ ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน
งบประมาณ	เป็นการจัดสรรของ นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ หากเป็นงานภายในโรงเรียน หรืองานช่วย (ไม่มีค่าแรงให้ ส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานในพื้นที่ใกล้เคียง) แต่หากเป็นงานจ้าง ผู้ว่าจ้างจะสนับสนุนงบประมาณให้ทั้งหมด

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ เป็นผู้ประพันธ์บทเอง โดยมี การอ้างอิงจากบทพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ ล้านกาลลัย รัชกาลที่ 2 เป็นหลัก โดยให้การพากย์และเจรจา เท่านั้น และไม่มีเพลงหน้าชั้นสูง</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ประดิษฐ์ทั้ง หัวโขนและชุดโขนเองทั้งหมด ปักแบบ “ลายป่า” ลายไม่ซับซ้อน และสามารถปรับขนาดให้เข้ากับตัวเด็กได้ แม้จะไม่เป็นไปตามชุด โขนจารีต</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ สร้าง ฉาก และอุปกรณ์ประกอบฉากได้เอง เช่น รถทรง ตั่ง หรือตัวละคร อย่าง หนูมานอมพลับพลา พญานาค (หุ่นเชิด) เป็นต้น</p>
การจัดการแสดง	<p>การจัดการแสดงนั้นสามารถจัดแสดงได้หลายตอน เพราะ นาย ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ สามารถจัดวางการแสดงให้ดำเนินไปได้ ด้วยการใช้นั่งใหญ่ หุ่นละครเล็ก และโขน มาประกอบกัน และมี การปรับความยากง่ายของท่าตามผู้แสดง โดยจะไม่มี เพลงหน้า พากย์ชั้นสูง การกำหนดชุดตอนขึ้นกับงานที่จะขึ้นกับขนาดงาน จำนวนผู้แสดง สถานที่แสดง เงินทุน และเวลา หากมีเวลาให้น้อย จะใช้การเลือกเอา ชุดตอนที่มีความเหมาะสมมาแสดง ดังเช่นการ แสดงชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ที่ได้รับความนิยม ในช่วงหลังจึงได้จัดแสดงบ่อยครั้ง</p>
การแสดง	<p>เป็นรูปแบบร่วมสมัย ซึ่ง นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ สร้างขึ้นจาก ความรู้ความเข้าใจของตัวเอง แต่ในช่วงหลังเริ่มที่จะปรับเป็นโขน แบบกรมศิลปากร เพราะมีโอกาสได้ดูโขนของสำนักการสังคีตมาก ขึ้น</p>
ค่าเข้าชม	<p>ไม่มีค่าเข้าชม</p>
การเข้าชม	<p>หากแสดงที่โรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม เข้าชมได้ทางรถ</p>
การโฆษณา ประชาสัมพันธ์	<p>คณะโขนบ้านยี่ม มีชื่อเสียงจากบริเวณบางขุนเทียน เพราะเป็นโขน เด็กเล็ก จนได้ไปออกโทรทัศน์ รายการ ทไวไลท์โชว์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 หลังจากนั้นจึงมีหลายหน่วยงานเข้ามาทำให้มีชื่อเสียง</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: 0 auto;">นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ พิจารณาจำนวน และความสามารถของผู้เรียน แล้วกำหนดชุดตอน</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: 0 auto;">นำพามาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน และจัดฉาก</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: 0 auto;">เตรียมจัดคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า ส่วนผู้พากย์ และวงปี่พาทย์ จากวงปี่พาทย์ของ นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: 0 auto;">วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง</div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: 0 auto;">ทำการแสดง</div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ในช่วงที่โรงเรียนอนุบาลยังไม่เปิด จะคัดเลือกให้เด็กผู้ชายมาเล่นโขน แสดงเป็นตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ส่วนเด็กผู้หญิงให้เรียนรำ และระบำ ต่อมาเมื่อโรงเรียนอนุบาลปิดตัวลง จึง เริ่มให้เด็กผู้หญิงเรียนโขนด้วย และเลือกเรียนได้ทั้งตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง เหมือนเด็กผู้ชาย</p> <p>การฝึกหัด ในช่วงที่ยังเป็นโรงเรียนอนุบาลบ้านอ้อมอยู่นั้น บรรจุวิชาโขนอยู่ในหลักสูตร ที่ต้องเรียนโขนตั้งแต่ อนุบาล 1 – 3 ในเวลาเรียน ครูจะเป็นผู้คัดเลือกกว่าเด็กจะเรียนเป็นพระ นาง ยักษ์ หรือลิง ซึ่งยึดตามแบบโขนกรมศิลปากร คือ พระ ยักษ์ และลิง ต้องเป็นเด็กผู้ชาย และนาง เป็นเด็กผู้หญิง ต่อมาได้ขยายโอกาสให้</p>

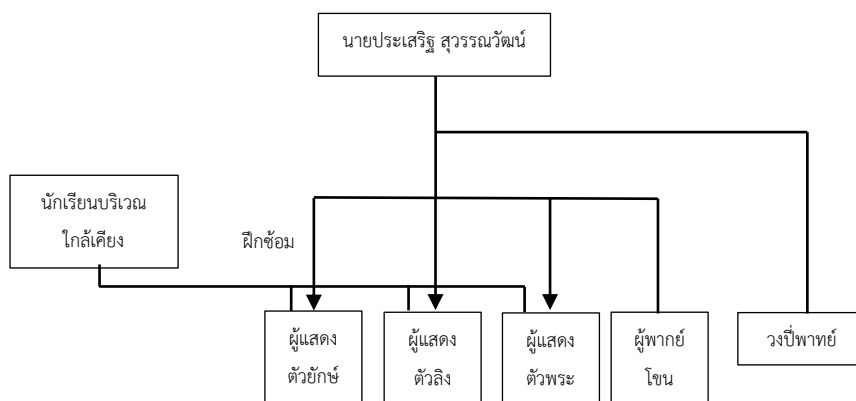

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	นักเรียนเก่า และเด็กที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นที่สนใจเข้ามาเรียน โดยไม่เสียค่าเรียน โดยเรียนทุกวันพุธ และวันศุกร์ 16:00 และปรับวิธีการคัดเลือกตัวโดยให้เด็กเรียนตามความสมัครใจ และไม่บังคับเรื่องเพศ การฝึกพื้นฐานจะฝึกเพียงเดินเสา กับการทำท่าทางในอิริยาบถต่าง ๆ ของแต่ละตัวละคร และบางท่าไม่เหมือนของโจนจาริต เป็นไปได้ว่า เพราะนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ไม่ได้เรียนโจนแบบจาริต ใช้วิธีครูพักลักจำมาตลอด จึงสอนแบบนี้ หรือคิดว่าท่าเหล่านี้ เด็กอายุ 5 - 12 ปี ยังทำไม่ได้ดี จึงปรับให้ง่ายขึ้น เช่น การหย่อง ที่ท่าของโจนจาริตจะใช้กำลังขาและการทรงตัวมาก จึงปรับให้ไม่ต้องย่อมากและบิดตัวเข้าหากันระหว่างยักษ์และลิง เพื่อให้ทรงตัวง่าย
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง เวทีภายในโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม และตามผู้ว่าจ้างภายนอก โอกาสในการจัดการแสดง การแสดงตามวันสำคัญ เช่น วันปีใหม่ วันเด็ก วันสงกรานต์ เป็นต้น

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า โจนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม จัดการโดย นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ โดยเป็นผู้สอนนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม และนักเรียนบริษัณใกล้เคียง ซึ่งต่อมาเป็นคนะโจนบ้านยี่ม และเป็นผู้พากย์โจนด้วยตัวเอง วงปีพาทย์ที่มาเล่นให้ นั้น เป็นวงปีพาทย์ที่สืบทอดมาในตระกูลของ นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

แผนภูมิที่ 4.27 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโจนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม
ที่มา: ผู้ศึกษา

10) โขนรุ่งอรุณ (พ.ศ.2540 - ปัจจุบัน)²⁰¹

ภาพที่ 4.45 การแสดงโขน ตอน จองถนน พ.ศ.2556 ของโขนรุ่งอรุณ

ณ สนามฟุตบอล โรงเรียนรุ่งอรุณ

ที่มา: เบญจพร ศรีน้อย และนันทยา ต้นศรีเจริญ, 2557

ความเป็นมา ตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนรุ่งอรุณ พ.ศ.2540 แนวทางการสอนของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” และได้ชื่อว่าเป็น “โรงเรียนทางเลือก” จึงมีกิจกรรมที่หลากหลาย และแตกต่างจากโรงเรียนทั่วไปอยู่เสมอ ทั้งการลงมือทำนาจริง การจัดการขยะอย่างจริงจัง การเล่นกระบี่กระบอง หรือการเล่นโขน ถูกนำมาใช้ในการสอนนักเรียน โดย รองศาสตราจารย์ประภาภัทร นิยม ผู้ก่อตั้งโรงเรียนรุ่งอรุณ ได้ลองใช้ศิลปินจากโจหลุยส์เข้ามาสอนอยู่ในช่วงแรก ต่อมาได้ปรึกษา ดร.ชนัยวรรณละลี (อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรบัณฑิตศึกษา และอดีตผู้ช่วยอธิการบดี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์) และครูประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ (ครูโขนยักษ์ ถึงแก่กรรม พ.ศ.2556) ว่าอยากจะทำให้มีหลักสูตร วิชาโขน จึงร่างหลักสูตรให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ต้องเรียนโขนทุกคน ทั้งนักเรียนชาย และนักเรียนหญิง แล้วจัดแสดงประจำปีเป็นการแสดงผลสัมฤทธิ์ แต่เกิดมีนักเรียนที่ไม่ชอบการเรียนโขน เกิดการต่อต้าน และมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จนอาจารย์ฝ่ายประถมต้องปรับวิธีการเรียน ในพ.ศ. 2554 จึงทดลองเปิดเป็นชมรมโขน เพื่อให้ให้นักเรียนที่สมัครใจเรียนจริง ๆ ได้เข้าเรียน จึงได้นักเรียนที่มี

²⁰¹ เบญจพร ศรีสร้อย และ นันทยา ต้นศรีเจริญ, "โขนจิวรุ่งอรุณ," *บันทึกรุ่งอรุณ* 1, 1 มกราคม - เมษายน (2557). และ ชนัยวรรณละลี, *สัมภาษณ์*, 15 กันยายน 2561.

ความตั้งใจ และอดทนต่อการฝึกซ้อม และการเรียนโซนได้ และจัดการแสดงประจำปีได้เช่นเดิม โชน รุ่งอรุณจึงฟื้นกลับมาอีกครั้ง

ตารางที่ 4.22 รายละเอียดการจัดการแสดงโชนรุ่งอรุณ

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้คุณค่าของโชนที่เป็นศิลปะชั้นสูง 2) เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ตัวเองจากการฝึกซ้อมโชน 3) เพื่อเรียนรู้เข้าใจวรรณคดี เรื่อง รามเกียรติ์ 4) เพื่อผู้ปกครองและครูได้มีส่วนร่วมและเข้าใจถึงกระบวนการจัดการแสดงโชน
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนรุ่งอรุณ</p> <p>ผู้ก่อตั้ง รองศาสตราจารย์ประภาภัทร นิยม</p> <p>ผู้จัดการแสดง ครูเบญจพร ศรีสร้อย ผู้ดูแลชมรมโชน (ครูวิชาภาษาไทย โรงเรียนรุ่งอรุณ ฝ่ายประถม)</p> <p>ครูโชน ดร.ชนัย วรรณะลี ครูประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ (ถึงแก่กรรม) จากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และศศิประภา รัตนวราหะ ครูนาฏศิลป์ของรุ่งอรุณ</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 - 6 ที่สมัครใจ</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ พยายามปรับเพลงโดยให้เด็กเล่นให้ได้มากที่สุด แต่เพลงไหนที่ยากเกินไปจะเป็นครูดนตรีไทยในโรงเรียนและครูจากสำนักการสังคีตมาช่วยเล่น โดยมีที่ปรึกษาคือ ดร.สิริชัยชาญ ฝึกจรรย์ญ พระอาจารย์ดนตรีไทยของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2557 ดนตรีไทย)</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และนักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณ</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง</p>
งบประมาณ	เป็นการจัดสรรงบประมาณ จากทางโรงเรียนลงมา และมีการบริจาคเพิ่มจากพ่อแม่ผู้ปกครอง
บทโชน อุปกรณ์ประกอบการแสดง	บทโชน ดร.ชนัย วรรณะลี จะเป็นผู้นำบทของกรมศิลปากรเดิมมาปรับแก้ โดยปรึกษา ดร.สิริชัยชาญ ฝึกจรรย์ญ ถึงความเหมาะสม

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	ความยากง่าย เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เข้าจากหลายแหล่ง เช่น สำนักการสังคีต โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เป็นต้น ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก แสดงกลางสนามฟุตบอลภายในโรงเรียน ใช้เพียงอุปกรณ์ประกอบฉากบางส่วน
การจัดการแสดง	ครูผู้ดูแลชมรมโขน เข้าปรึกษาชุดตอนที่ จะทำการแสดง กับ ดร.ช นัย วรณะลีและ ดร.สิริชัยชาญ พักจำรูญ โดยพิจารณา จากจำนวนผู้เรียน และตัวละครที่ผู้เรียนเลือก เมื่อสรุปได้แล้วครูผู้ใหญ่ จะปรับบทเพื่อให้เข้ากับความสามารถของผู้เรียนทั้งทางโขนและดนตรีไทย แล้วจึงเริ่มฝึกซ้อมเข้าชุดตอน เตรียมรายการเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน พร้อมคนรัดเครื่อง และคน แต่งหน้า เตรียมอุปกรณ์ประกอบฉากต่าง ๆ ฝึกซ้อมกับพื้นที่จริง และวงปี่พาทย์ วันแสดงจริงทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วจึง แต่งตัวแต่งหน้า และทำการแสดง
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามแบบกรมศิลปากร แต่แสดง สนามฟุตบอลแบบโขนกลางแปลง
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดการแสดงภายในโรงเรียนรุ่งอรุณ เดินทางเข้าชมได้ทางรถ
การโฆษณา ประชาสัมพันธ์	ไม่มีสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์มากนัก พ่อแม่ผู้ปกครองแจ้งกันปาก ต่อปาก ในปัจจุบันใช้สื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> ครูผู้ดูแลชมรมและครูโขน พิจารณาจำนวน ตัวละครและ ความสามารถของผู้เรียน แล้วกำหนดชุดตอน </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> ปรับบทแล้วนำมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน และอุปกรณ์ประกอบฉาก </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> เตรียมจัดคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้องและวงปี่ พาทย์ จากวงปี่พาทย์นักเรียนและครูของโรงเรียนรุ่งอรุณ </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รััดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อน ทำการแสดง </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ทำการแสดง </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง โขนโรงเรียนรุ่งอรุณตั้งแต่ตอนเริ่มก่อตั้งไม่ได้มีเกณฑ์ตั้งไว้ในกาเลือกตัวละคร นักเรียนจึงเลือกเรียนตามความชื่นชอบ โดยนักเรียนชายเลือกตัวละคร ตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง นักเรียนหญิงเลือกตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง เมื่อปรับเป็นชมรมโขน ยังให้อิสระแก่นักเรียนเช่นเดิม</p> <p>การฝึกหัด จะมีการเรียนตลอด 1 ปี หรือ 2 ภาคการศึกษา โดยมีการซ้อมพื้นฐาน (ตบเข้า ถองสะเอว และเต็นเสา) หลังเคารพธงชาติ ในภาคเรียนที่ 1 ทุกวันพุธจะเป็นการเรียน แม่ท่า และแม่บทหน้าพาทย์ ในภาคเรียนที่ 2 ทุกวันพุธ จะซ้อมเข้าชุดตอนที่ทำการแสดง โดย ดร.ชนัย วรรณะลี จะเข้ามาสอนในตอนเย็นวันพุธ</p>

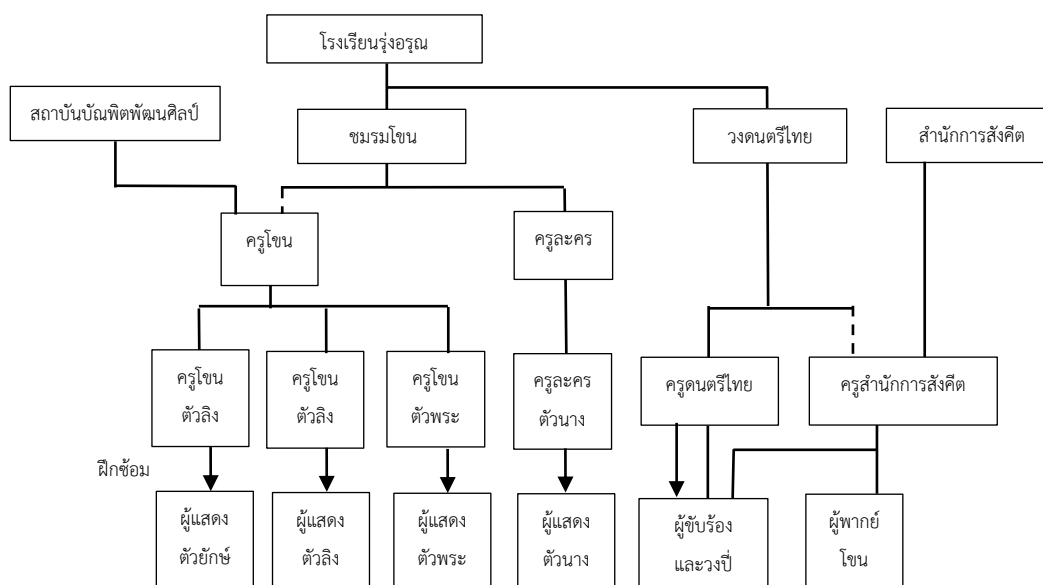

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	แต่หากวันไหนไม่มา ครูผู้ดูแลชมรม และครูนาฏศิลป์ จะควบคุมการฝึกซ้อม
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง สนามฟุตบอลภายในโรงเรียนรุ่งอรุณ โอกาสในการจัดการแสดง แสดงประจำปีทุกปี และในวันสำคัญของโรงเรียน เช่น วันครบรอบเปิดโรงเรียน วันปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า ชมรมโยน โรงเรียนรุ่งอรุณ ให้แนวทางครูโยนจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ สอนตัวพระ ตัวยักซ์ และตัวลิง และครูนาฏศิลป์ในโรงเรียนเป็นครูละครสอนตัวนาง วงดนตรีของโรงเรียนรุ่งอรุณพยายามสอนให้นักเรียนเล่นให้ได้มากที่สุด ส่วนที่เล่นไม่ได้ครูดนตรีไทย และครูจากสำนักการสังคีตจะเข้ามาช่วยเล่น

แผนภูมิที่ 4.28 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโยนโรงเรียนรุ่งอรุณ

ที่มา: ผู้ศึกษา

11) โขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ (พ.ศ.2545 - ปัจจุบัน)²⁰²

ภาพที่ 4.46 การแสดงโขน ตอน เสมอข้ามสมุทร ของโขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ เมื่อ พ.ศ.2554

ณ หน้าอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=nQpi2EneCPw>, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม, 2561

ความเป็นมา โขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ ก่อตั้งขึ้นโดย อาจารย์ฉวีวรรณ ควรแสง ผู้จัดการโรงเรียนอำนวยการวิทย์ ผู้เคยเป็นตัวพระมีฝีมือใน ละครสวนสุนันทา มีแนวคิดในการจะมีการสอนโขน ตามกำหนดวิสัยทัศน์เดิมของโรงเรียนอำนวยการวิทย์ คือ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม (ด้านนาฏศิลป์) ตามหลักสูตรที่มีในขณะนั้น ต่อมาได้มีงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ผู้สถาปนาเมืองนครเขื่อนขันธ์ โดยในเวลาต่อมามีการจัดสร้างอนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 และมีการเฉลิมฉลองจัดการแสดงโขนเพื่อเฉลิมพระเกียรติจึงเป็นมูลเหตุให้เกิดโขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ขึ้น ใน พ.ศ.2545 โดยเป็นการเชิญครูจากวิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง มาช่วยฝึกสอน ต่อมาจึงสร้างเป็นหลักสูตรและรับอาจารย์ประจำเข้ามาสอนวิชาโขนโดยเฉพาะ โดยมีอาจารย์ครบทุกตัวละคร จัดการแสดงมาจนถึงปัจจุบัน

²⁰² ฉวีวรรณ ควรแสง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561. สิทธิชัย ตั้งจิตพัฒนกุล, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561. เนรมิต พานะโส, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561. และ กัณทรินทร์ ศรีชนะน้อย, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561.

ตารางที่ 4.23 รายละเอียดการจัดการจัดแสดงโซนโรงเรียนอานวยวิทย์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	1) เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม 2) เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนอานวยวิทย์</p> <p>ผู้ก่อตั้ง อาจารย์ฉวีวรรณ ควรแสวง ผู้จัดการโรงเรียนอานวยวิทย์</p> <p>ผู้จัดการแสดง คณาจารย์ในกลุ่มสาระวิชาศิลปะ นาฏศิลป์</p> <p>ครูโซน อาจารย์สิทธิชัย ตั้งจิตพัฒนกุล (ครูโซนลิง) อาจารย์กัณฑ์นรินทร์ ศรีษะน้อย (ครูโซนยักษ์) อาจารย์เนรมิต พานะโส (ครูโซนพระ) จบจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ทั้ง 3 ท่าน และอาจารย์นาฏศิลป์ละครอีก 1 ท่าน</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่สมัครใจ</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ จะเป็นวงปี่พาทย์ที่เป็นที่รู้จักของครูโซนภายในโรงเรียน ส่วนใหญ่จะเป็นวงของนักศึกษาปัจจุบันและศิษย์เก่าของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียนโรงเรียนอานวยวิทย์ และบุคคลทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอพระประแดง และองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ</p>
งบประมาณ	เป็นการจัดสรรงบประมาณ จากทางโรงเรียนลงมา และพ่อแม่ผู้ปกครองจ่ายเพิ่มแยกจากค่าเทอมเฉพาะส่วนของโน หากเป็นการแสดงภายนอก องค์กรที่เชิญไปแสดงจะสนับสนุนอีกส่วนหนึ่ง
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน อาจารย์ฉวีวรรณ ควรแสวง จะเป็นปรับ และเรียบเรียงจากบทกรรมศิลป์าครเดิม โดยจะปรึกษากับครูโซนทั้ง 3 ท่าน ภายในโรงเรียน</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เข้าจากหลายแหล่ง เช่น สำนักการสังคีต ร้านเช่าเครื่องทั่วไป เป็นต้น</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ฉากมีอาจารย์สอนศิลปะในกลุ่ม</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	สาระการเรียนรู้ศิลปะ เข้ามาช่วยสร้างและออกแบบ แล้วครูโชนจะเป็นผู้จัดวาง
การจัดการแสดง	อาจารย์ฉวีวรรณ ควรแสง มีนโยบายจะพยายามให้ผู้เรียนที่สมัครใจเข้าฝึกซ้อมทุกคนได้แสดง จึงต้องพิจารณาชุดตอนที่ผู้แสดงมาก ในงานประจำปีจัดแสดงโชนต่อครั้งมีผู้แสดง 50 - 80 คน แล้วจึงซ้อมเข้าชุดตอน กับเครื่องเล่นเพลง โดยตัวเอกบางตัวที่ต้องรำหน้าพาทย์ชั้นสูง หรือต้องใช้ฝีมือและประสบการณ์ในการแสดง ครูโชนจะแสดงเอง จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโชน พร้อมคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า อาจารย์วิชาศิลปะ มาช่วยสร้างฉากตามแนวทางของครูโชน เมื่อถึงวันแสดงทำพิธีไหว้ครู ก่อนการแสดง แล้วแต่งตัวแต่งหน้า ซ้อมกับวงปี่พาทย์ก่อนการแสดง จึงทำการแสดง
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโชนโรงในตามแบบกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดการแสดงภายในโรงเรียนอานวยวิทย์ เดินทางเข้าชมได้ทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ไม่มีสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์มากนัก พ่อแม่ผู้ปกครองแจ้งกันปากต่อปาก ในปัจจุบันใช้สื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>ผู้จัดการโรงเรียนและครูโขน พิจารณาจำนวน ตัวละครและ ความสามารถของผู้เรียน แล้วกำหนดชุดตอน</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>ปรับบทแล้วนำมาจัดซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน และออกแบบฉาก</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>เตรียมจัดคนแต่งตัว และคนแต่งหน้า ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้องและวงปี่ พาทย์ จากภายนอก อาจารย์ศิลปะสร้างฉาก</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รัตเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อน ทำการแสดง ซ้อมกับวงปี่พาทย์</p> </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; margin-bottom: 10px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง โขนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ ตั้งแต่ตอนเริ่มก่อตั้ง ไม่ได้มีเกณฑ์ตั้งไว้ในกาเลือกตัวละคร นักเรียนจึงเลือกเรียนตาม ความชื่นชอบ โดยนักเรียนชายเลือกตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง นักเรียนหญิงเลือกตัวพระ และตัวนาง ตัวเอกบางตัวยังต้องใช้ครู โขนแสดง</p> <p>การฝึกหัด ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในหลักสูตรจะมีสอนพื้นฐานโขน 1 คาบต่อสัปดาห์ ในวิชา นาฏศิลป์ แต่หากนักเรียนชื่นชอบจะมีวิชาเลือกในโครงการ “ลด เวลาเรียน เพิ่มเวลารู้” ช่วงบ่ายวันพุธ และมีชมรมโขนอีกส่วนทำ กิจกรรมในช่วงเลิกเรียน</p>

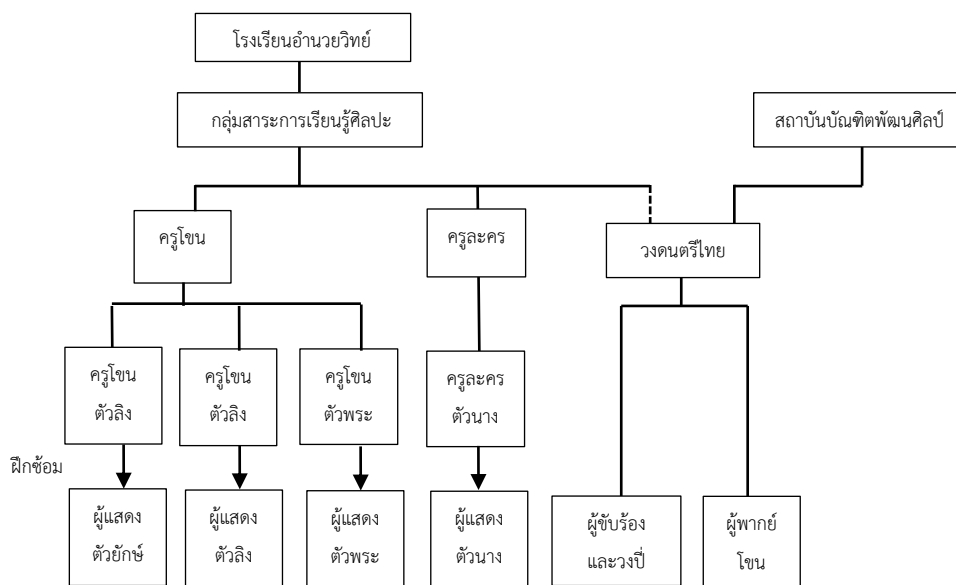

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง งานอเนกประสงค์โรงเรียนอานวยวิทย์ สถานที่ภายนอกที่เคยแสดง เช่น หน้าอำเภอพระประแดง สนามศุภชลาศัย หน้าพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เป็นต้น</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง งานแสดงประจำปี และในวันสำคัญของโรงเรียน เช่น วันครบรอบเปิดโรงเรียน วันปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น</p>

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่าครูโชนที่เป็นอาจารย์ประจำ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนอานวยวิทย์ มีครูโชนสอนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง และมีครูละครสอนตัวนาง ส่วนผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์นั้น มาจากนักศึกษาและศิษย์เก่าสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โดยรับแนวทางในการเล่นจากอาจารย์กลุ่มสาระวิชาศิลปะ

แผนภูมิที่ 4.29 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนโรงเรียนอานวยวิทย์

ที่มา: ผู้ศึกษา

12) โขนสาธิตนเรศวร (พ.ศ.2554 - ปัจจุบัน)²⁰³

ภาพที่ 4.47 การแสดงโขน ตอน นาคบาท ของโขนสาธิตนเรศวร วันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2557

ณ สนามหน้าศาลากลางริทา โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร

ที่มา: http://old.nu.ac.th/news_view.php?n_id=7685&action=view, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม, 2560

ความเป็นมา โขนสาธิตนเรศวร หรือ โขนของโรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร เกิดขึ้นมาจาก ทางโรงเรียนได้จัดแสดงโขนครั้งแรกในสมัยของ รองศาสตราจารย์อำนาจจันทร์แป้น เป็นผู้อำนวยการ เมื่อ พ.ศ.2554 โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร เป็นโรงเรียนวิทยาศาสตร์ แต่มีนโยบายการจัดการแสดงโน เพื่อสร้างความโดดเด่นและแตกต่างจากโรงเรียนอื่น ๆ โดยได้งบประมาณสนับสนุนทางด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมจากสถานอารยธรรม สถานศึกษา โขง - สาละวิน โดยใช้ชื่อโครงการว่า “การแสดงโขนตามพระราชเสาวนีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” โดยมอบหมายให้อาจารย์ธนะวิชิต อินพาเพียร อาจารย์กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเป็นเจ้าของโครงการ ในโครงการได้ความร่วมมือจากบุคลากรของวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัยมาฝึกหัดการแสดงโขน แสดงตอน ลักส์ดา และยกรบ ต่อมา รองศาสตราจารย์ ดร.วันดี วัฒนชัยยิ่งเจริญ

²⁰³ โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร, การแสดงโขนตามพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ/โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร (พิษณุโลก: การพิมพ์ดอทคอม, 2556).

มาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ มีนโยบายสานต่อโครงการนี้ ประกอบกับได้รับการสนับสนุนให้จัดการแสดงโขนอย่างต่อเนื่อง โดยสถานอารยธรรมสถานศึกษาโขง - สาละวิน ได้ให้งบประมาณในการจัดโครงการปีละ 100,000 บาท

ตารางที่ 4.24 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนสาธิตนเรศวร

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ทรงให้ความสนพระทัยและห่วงใย ว่าการแสดงโขนจะเสื่อมคลาย และหายไปจากความนิยมของคนไทย
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร</p> <p>ผู้ก่อตั้ง รองศาสตราจารย์อำนาจ จันทร์แป้น อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร และคณะกรรมการโรงเรียน ในพ.ศ.2554</p> <p>ผู้จัดการแสดง อาจารย์ธนะชิต อินพาเพียร อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์) โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร</p> <p>ครูโขน อาจารย์บัณฑิต สุขภักฎ (โขนพระ) นายอินทัย สัมอำ (โขนพระ) อาจารย์ไพศาล วงษ์ราช (โขนลิง) อาจารย์ฤทธิชัย ฝิงนาค (โขนยักษ์) ร่วมกับอาจารย์นาฏศิลป์ ละคร พระ - นาง อีก 6 ท่าน ทั้งหมดมาจากวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย</p> <p>ผู้แสดง คณาจารย์ และนักเรียนโรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร ที่สมัครใจ</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ได้รับความอนุเคราะห์จากวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียนโรงเรียนอำนวยการวิทย์ และบุคคลทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง สถานอารยธรรมสถานศึกษาโขง - สาละวิน และมหาวิทยาลัยนเรศวร</p>
งบประมาณ	อนุมัติจากมหาวิทยาลัยนเรศวร สนับสนุนโดยสถานอารยธรรม

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq : 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	สถานศึกษาโขง - สาละวิน สนับสนุนงบประมาณ 100,000 บาท ต่อปี
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	บทโขน อาจารย์ธนะฉิณ อินพาเพียร เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นจากบทโขน ของครูประพันธ์ สุขคนชาติ และบทโขนของวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย และคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เคยใช้มาปรับให้เหมาะกับนักเรียน เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ได้รับความอนุเคราะห์จากวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ใช้เพียงอุปกรณ์ประกอบฉาก เนื่องจากเล่นในสนามแบบโขนกลางแปลง
การจัดการแสดง	อาจารย์ธนะฉิณ อินพาเพียร ผู้รับผิดชอบโครงการ พิจารณาชุดตอนที่ทำการแสดง จึงทำบทและโครงการเสนอผ่านผู้บริหารโรงเรียน ต่อคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร หากมหาวิทยาลัยอนุมัติลงมา จึงเริ่มประกาศรับผู้แสดงตามชุดตอน เมื่อได้ผู้แสดงแล้วจึงให้ครูโขนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัยเข้ามาทำการสอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขนพร้อมคนแต่งตัว และแต่งหน้า รวมถึงผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ อุปกรณ์ประกอบฉาก จากวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย เมื่อถึงวันแสดง จัดพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แต่งตัว แต่งหน้า และทำการแสดง
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามแบบกรมศิลปากร แต่จัดแสดงบนสนามเหมือนโขนกลางแปลง
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดการแสดงภายในโรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร เดินทางเข้าชมได้ทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	มีการจัดทำแผ่นพับสูจิบัตร สื่อภายในตัวจังหวัดพิษณุโลก และใช้สื่อสังคมออนไลน์

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

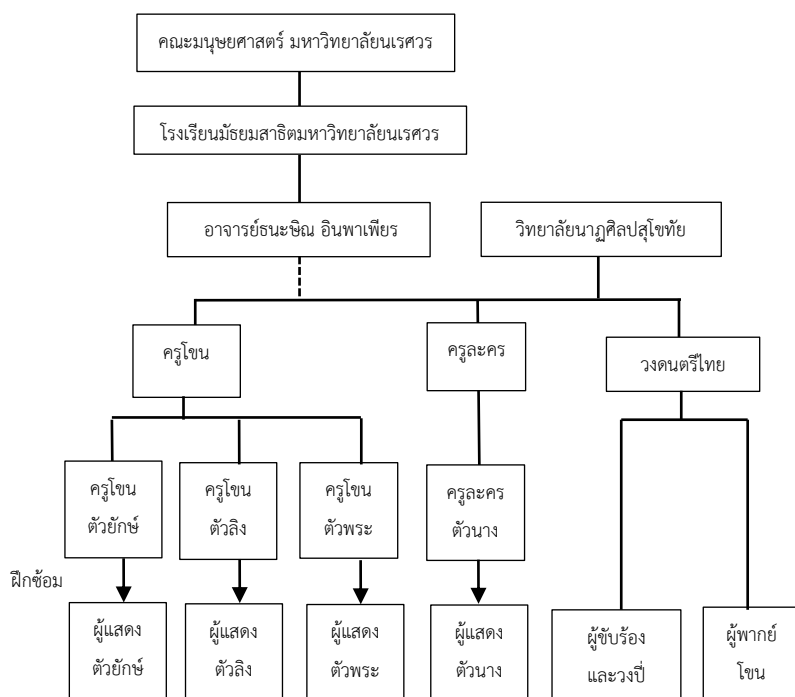
หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> อาจารย์ผู้รับผิดชอบโครงการ พิจารณาชุดตอนที่ จะทำการแสดง แล้วจึงเรียบเรียงปรับบท ร่างโครงการนำเสนอต่อมหาวิทยาลัยนเรศวร </div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> เมื่อได้รับการอนุมัติ รับสมัครผู้แสดง จัดเตรียมครูโขน เพื่อซ่อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเช่าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอุปกรณ์ประกอบฉาก จากวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย </div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> เตรียมจัดคนแต่งตัว คนแต่งหน้า ผู้พากย์ ผู้ขับร้อง วงปี่พาทย์ จากวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย </div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า ริดเครื่อง และทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง ซ่อมกับวงปี่พาทย์ </div> <div style="font-size: 2em; margin: 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> ทำการแสดง </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ผู้แสดงชายสามารถเลือกเรียนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ส่วนผู้แสดงหญิงสามารถเลือกเรียนตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง โดยผู้แสดงมีทั้งนักเรียน และอาจารย์</p> <p>การฝึกหัด จะฝึกหัดเป็นเวลา 1 เดือนก่อนการแสดง โดยครูโขน จากวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย จะเข้ามาสอนทุกวันเสาร์ ส่วนวันจันทร์ - ศุกร์ อาจารย์ธนะฉิน อินพาเพียร จะผู้ควบคุมการซ้อม หลังเลิกเรียน</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง สนามหน้าศาลากรีฑา โรงเรียนมัธยมสาธิต มหาวิทยาลัยนเรศวร</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง โครงการจัดแสดงโขนเป็นประจำปี</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

อาจารย์ธนะชิน อินพาเพียร ผู้รับผิดชอบโครงการ พิจารณาชุดตอนที่ทำการแสดง จึงทำ
บทและโครงการเสนอผ่านผู้บริหารโรงเรียน ต่อคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร หาก
มหาวิทยาลัยอนุมัติลงมา จึงเริ่มประกาศรับผู้แสดงตามชุดตอน เมื่อได้ผู้แสดงแล้วจึงให้ครูโชนจาก
วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัยเข้ามาทำการสอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโชน
พร้อมคนแต่งตัว และแต่งหน้า รวมถึงผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ อุปกรณ์ประกอบฉาก จาก
วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย เมื่อถึงวันแสดง จัดพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แต่งตัว แต่งหน้า และทำการ
แสดง

แผนภูมิที่ 4.30 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโชนสาธิตนเรศวร

ที่มา: ผู้ศึกษา

13) โขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน (พ.ศ.2554 - ปัจจุบัน)²⁰⁴

ภาพที่ 4.48 การแสดงโขน ตอน นางลอย ของโขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ บรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2559 ณ

ที่มา: <https://www.facebook.com/BCCLive1852/>, สืบค้นเมื่อ 21 มีนาคม, 2561

ความเป็นมา โขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน ริเริ่มมาจาก อาจารย์ดุซติ แจ้งเจริญ ครูสอนวิชานาฏศิลป์ พยายามเสนอผู้บริหารในการสอนโขน เนื่องจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยเป็นโรงเรียนชายล้วน จึงมีความเห็นว่าควรสอนโขนในวิชานาฏศิลป์ จะทำให้นักเรียนชื่นชอบ และตั้งใจเรียนมากขึ้น (นำเสนอผู้บริหารตั้งแต่เริ่มเข้ามาทำงานใน พ.ศ. 2545) จนในพ.ศ. 2554 ผู้บริหารอนุญาตให้ทำเป็นโครงการช่วงเช้าก่อนเคารพธงชาติ เริ่มแรกฝึกหัดให้เด็กนักเรียนได้แสดง ชุด ยกรบ และจับนางสุพรรณมัจฉา นอกจากนั้นยังสอนกระบี่กระบอง และกลองยาว ต่อมาได้จัดชุดการแสดงโขนเรื่อง รามเกียรติ์ ตอน สุครีพลอนตันรัง โดยมีการจัดทำฉากไว้อย่างครบถ้วนแสดง ณ กลางสนามโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากหัวหน้ากลุ่มสาระการ

²⁰⁴ ดุซติ แจ้งเจริญ, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2561.

เรียนรู้ศิลปะ จึงได้ อาจารย์ทัศนศิลป์ ช่วยออกแบบ และสร้างฉาก อาจารย์ดนตรีไทย ช่วยสอนพากย์ โขน ทำผลงานร่วมกัน นอกจากนี้ผู้ปกครองของนักเรียนที่ได้แสดงโขนให้การสนับสนุน จนได้มีผู้เชิญ ไปแสดงในต่างประเทศ เช่น งานอาหารไทย ณ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ และประเทศญี่ปุ่น

ตารางที่ 4.25 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อแก้ปัญหา นักเรียนชายไม่ตั้งใจเรียนวิชานาฏศิลป์
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย</p> <p>ผู้ก่อตั้ง อาจารย์ดุขติ แจ้งเจริญ อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์) โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ฝ่าย ประถม</p> <p>ผู้จัดการแสดง อาจารย์ดุขติ แจ้งเจริญ</p> <p>ครูโขน อาจารย์ดุขติ แจ้งเจริญ (อนุปริญญาวิทยาลัยนาฏศิลป์ โขนลิง และปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล)</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยที่สมัครใจ</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ อาจารย์ดุขติ แจ้งเจริญ สอนให้นักเรียนให้พากย์โขนได้ ส่วนนักเรียน และวงปี่พาทย์ ต้องจ้างวงปี่พาทย์ภายนอกมาเล่น</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียน และคณาจารย์ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง และสมาคมผู้ปกครองและครู โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย</p>
งบประมาณ	หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ยื่นเรื่องของบประมาณเป็นรายปี ได้งบประมาณไม่มากนัก เพราะผู้บริหารยังไม่สนับสนุนเต็มที่
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน อาจารย์ดุขติ แจ้งเจริญ นำบทของกรมศิลปากรเดิมมาปรับให้เข้ากับการแสดงของนักเรียน โดยเน้นให้สั้นกระชับ และปรับเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงที่ไม่สามารถรำได้เป็นเพลงรัวแทน</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ อาจารย์ดุขติ แจ้งเจริญ สร้างเครื่องโขนด้วยการให้ช่างตัดแปลงด้วยวิธีต่าง ๆ จน</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ทำให้เครื่องโขนราคาถูกลง และสามารถใส่ได้ง่าย (จึงสามารถไปแสดงต่างประเทศได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีคนรััดเครื่องไปด้วย) นอกจากนี้ยังมีการสอนให้นักเรียนปักเครื่องโขนในเช้าวันศุกร์ ทำให้มีเครื่องโขนเป็นของตัวเอง แต่ยังคงสั่งซื้อหัวโขนมาบางส่วนและเช่าบางส่วน</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ได้ความร่วมมือจากอาจารย์ทัศนศิลป์ ในกลุ่มสาระวิชาการเรียนรู้ศิลปะ มาช่วยออกแบบและสร้างฉาก</p>
การจัดการแสดง	<p>อาจารย์ดุชาติ แจ้งเจริญ พิจารณาชุดตอนที่ทำการแสดง จึงทำบทและโครงการเสนอผ่านหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาศิลปะ หัวหน้าจึงจะส่งเรื่องไปที่ผู้บริหารโรงเรียน หากมีการอนุมัติ จึงจะเริ่มตัดตัวแสดงตามชุดตอน เมื่อได้ผู้แสดงแล้วจึงเริ่มทำการฝึกซ้อมเข้าชุดตอนกับเครื่องเล่นเพลง จัดเตรียมเครื่องแต่งกายเครื่องประดับ และหัวโขน ให้อาจารย์ผู้หญิงช่วยเรื่องแต่งหน้าตัวพระ ฝึกซ้อมผู้พากย์ จัดจ้างผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ อาจารย์ทัศนศิลป์ ช่วยออกแบบฉาก และสร้างฉาก เมื่อถึงวันแสดง แต่งตัวแต่งหน้า และทำการแสดง (ไม่มีการทำพิธีไหว้ครูเนื่องจากผู้บริหารไม่อนุญาต)</p>
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามแบบกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดการแสดงภายในโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย เดินทางเข้าชมได้ทางรถ และรถไฟฟ้าBTS
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	มีการจัดทำแผ่นพับสูจิบัตร และใช้สื่อสังคมออนไลน์

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> อาจารย์ดุซติ แจ้งเจริญ พิจารณาชุดตอนที่ทำการแสดง จึงทำ บทและโครงการเสนอผ่านหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาศิลปะ </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> เมื่อได้รับการอนุมัติ จึงคัดเลือกนักแสดง เพื่อซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน อาจารย์ ทัศนศิลป์ช่วยออกแบบ และสร้างฉาก </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> เตรียมคนแต่งหน้าตัวพระ ผึกซ้อมผู้พากย์ ส่วนผู้ขับร้อง และ วงปี่พาทย์ จ้างวงปี่พาทย์อาชีพ </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รััดเครื่อง และซ้อมกับวง ปี่พาทย์ </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ทำการแสดง </div> </div>
การคัดเลือกและ ฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง นักเรียนเป็นชายล้วน และผู้บริหารมีนโยบาย มาว่า ห้ามไม่ให้แสดงเป็นผู้หญิง จึงให้นักเรียนเลือกตัวพระ ตัว ยักษ์ หรือตัวลิง ตามความชอบ หากมีตัวนางในการแสดง จะใช้ อาจารย์ผู้หญิงที่สมัครใจ หรือขอให้นักเรียนหญิงเข้ามาช่วยทำการ แสดง ซึ่งท่านจะเป็นผู้สอนตัวนางด้วย</p> <p>การฝึกหัด อาจารย์ดุซติ แจ้งเจริญ ตั้งเป็นโครงการโขนพิเศษ 7.20 - 7.50 ก่อนเคารพธงชาติ เปิดไว้โดยไม่ได้จำกัดระดับชั้น ในช่วงแรกแทบจะไม่มีนักเรียนเรียนเลย จนปัจจุบันมีเกือบ 40 คน (ท่านประจำฝ่ายประถมนักเรียนส่วนใหญ่จึงเป็นนักเรียนชั้น ประถม แต่มีนักเรียนที่ขึ้นชั้นมัธยมไปแล้วยังกลับมาทำกิจกรรมกับ ครูต่อ) โดยใน 30 นาทีนี้ จะซ้อมพื้นฐาน เต็นเสา ปะทะทัพ และ</p>

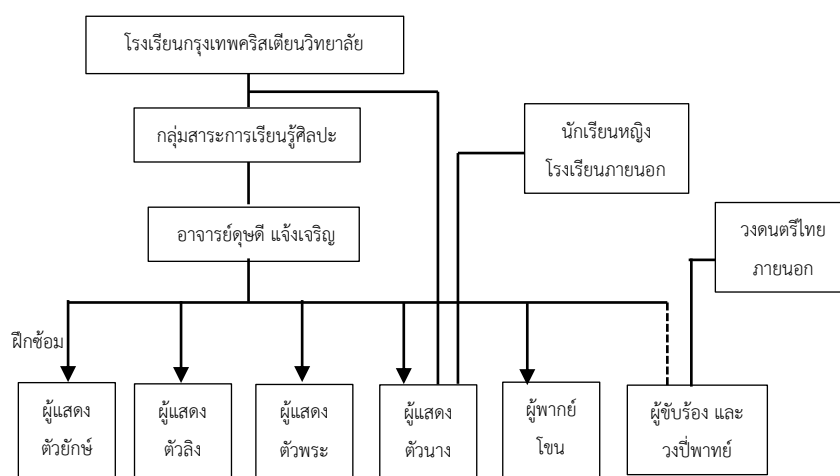

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	เข้าพบบาทหลวงตัวละคร โดยจะสอนเองทั้งตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง หากใกล้ช่วงแสดง เมื่อเดินเสาเสร็จแล้วจะซ้อมเข้าชุดตอนเลย (ไม่ค่อยสอนแม่ท่า) ส่วนตัวเองจะให้มาเรียนเสริมหลังเลิกเรียน หรือเวลาว่าง ส่วนหลักสูตร ได้เริ่มใน พ.ศ.2559 โดยสอนอยู่ใน วิชานาฏศิลป์ และดนตรี ของชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 - 4 เรียน 1 คาบ/สัปดาห์ เป็นเวลา 5 สัปดาห์
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง หอธรรม ในโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย โอกาสในการจัดการแสดง โครงการจัดแสดงโขนเป็นประจำปี และงานอาหารไทย ณ ประเทศสวีตเซอร์แลนด์ และประเทศญี่ปุ่น

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่าอาจารย์ดุซติ แจ้งเจริญ อาจารย์ประจำ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย สามารถฝึกซ้อมการแสดงให้ผู้แสดงตัวพระ ตัวยักษ์ ตัวลิง ตัวนาง และผู้พากย์ ตัวนางเป็นอาจารย์ในโรงเรียนที่สมัครใจ หรือเป็นนักเรียนโรงเรียนภายนอกมาช่วยแสดง ส่วนผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ใช้การจ้างจากภายนอก

แผนภูมิที่ 4.31 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน

ที่มา: ผู้ศึกษา

14) โขนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์ (พ.ศ.2555 - ปัจจุบัน)²⁰⁵

ภาพที่ 4.49 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์

เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 85 พรรษา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9
วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2555

ที่มา: <https://www.facebook.com/makutkasatsociety/>, สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม, 2560

ความเป็นมา โขนของโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์ ริเริ่มมาจากในพ.ศ.2555 สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์ ร่วมกับ นายวันชัย ทองเกิด ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์ (พ.ศ.2554 - 2557) ขณะนั้น ได้เสนอโครงการเพื่อให้โรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์มีจุดเด่นในเรื่องความเป็นเลิศในการแสดงโขน ต่อสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ เพื่อขอความอนุเคราะห์บุคลากร และงบประมาณ ซึ่งขณะนั้นโขนศาลาเฉลิมกรุง สังกัดอยู่ภายใต้สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จึงมีการอนุมัติบุคลากรจากโขนศาลาเฉลิมกรุง และงบประมาณ เป็นเวลา 4 ปี (พ.ศ. 2555 - 2559) เป็นเงิน 4,455,500 บาท และทางโรงเรียนขอบริจาคจากศิษย์เก่าเพิ่มเติม เพื่อโครงการนี้โดยเฉพาะ ต่อมาพ.ศ.2557 มีการเปลี่ยนผู้อำนวยการโรงเรียน นโยบายจึงไม่มีการสืบทอด

²⁰⁵ เฉลิมศักดิ์ ปัญญาตวงค์, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2561. และ สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์, โขนมกุฏกษัตริย์, [แผ่นพับ] (กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์, 2555).

เมื่อหมดระยะเวลาของโครงการใน พ.ศ.2559 จึงไม่มีการดำเนินการต่อของผู้บริหาร กิจกรรมโขนจึงหยุดไป

ตารางที่ 4.26 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีโอกาสได้รับการฝึกทักษะพื้นฐานของการแสดงโขนที่ถูกต้อง 2) นักเรียนสามารถแสดงโขน ในตัวละครต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐานของการแสดงโขนได้ 3) เพื่อให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าใดความเป็นไทย 4) เพื่อให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรงในฐานะผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์</p> <p>ผู้ก่อตั้ง นายวันชัย ทองเกิด อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์ (พ.ศ.2554 - 2557)</p> <p>ผู้จัดการแสดง กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์</p> <p>ครูโขน ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์โขนจากโขนศาลาเฉลิมกรุง ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง (โขนพระ) ครูวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ (โขนลิง) และครูประดิษฐ์ ศิลปะสมบัติ (โขนยักษ์ ถึงแก่กรรม พ.ศ.2556) เป็นครูผู้ควบคุมและศิษย์เก่าสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นครูผู้สอน</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์ที่สมัครใจ</p> <p>ผู้พากย์และวงปีพาทย์ ในโครงการนี้มีการสอนพากย์โขน ขับร้องและดนตรีไทยด้วย จึงมีครูพากย์ ครูขับร้อง และครูดนตรีไทยจากโขนศาลาเฉลิมกรุง เข้าช่วยสอนนักเรียน</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียน ศิษย์เก่า และคณาจารย์ โรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง และสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
งบประมาณ	เป็นการอนุมัติจากสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ และการบริจาคจากศิษย์เก่าโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน ครูโขนจากโขนศาลาเฉลิมกรุงเป็นผู้เรียบเรียง และปรับบทโขนเพื่อให้เหมาะแก่ จำนวน และความสามารถ</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ใช้วิธีการเช่าจากร้านเช่าเครื่อง</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก อาจารย์ทัศนศิลป์ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ นำงบประมาณไปจะทำอุปกรณ์ประกอบการแสดง</p>
การจัดการแสดง	กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ที่เป็นผู้รับผิดชอบ ค่อนข้างขาดประสบการณ์ การบริหารจัดการทั้งหมดจึงอยู่กับคณะครูโขนผู้เชี่ยวชาญโขนศาลาเฉลิมกรุง จัดการให้แทบทั้งหมด เริ่มจากพิจารณาจำนวน และความสามารถของผู้แสดง กำหนดชุดตอนที่ จะทำการแสดง แล้วปรับบทเพื่อให้เหมาะแก่การแสดง แล้วจึงเริ่มทำการฝึกซ้อมเข้าชุดตอนกับเครื่องเล่นเพลง จัดเตรียมเช่าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ฝึกซ้อมผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ หากส่วนไหนยากเกินไปครูดนตรีไทยจะเข้าเล่นแทน อาจารย์ทัศนศิลป์ ดูแลอุปกรณ์ประกอบฉาก เมื่อถึงวันแสดง แต่งตัว แต่งหน้า และทำการแสดง
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบโขนโรงในตามแบบกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดการแสดงภายในโรงเรียนมัธยมวัดมกุฏกษัตริย์ เดินทางเข้าชมได้ทางรถ และรถไฟฟ้า BTS
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	มีการจัดทำแผ่นพับสูจิบัตร และใช้สื่อสังคมออนไลน์

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

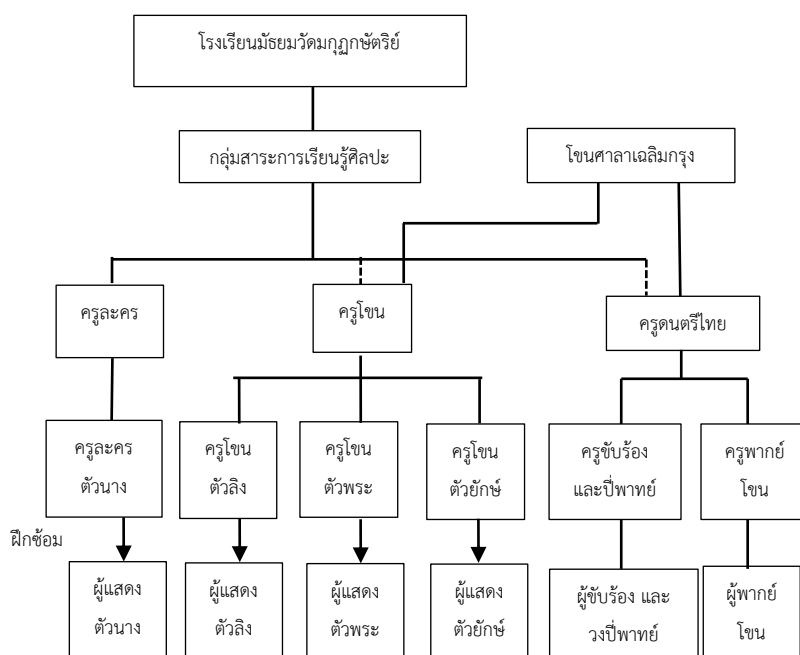
หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> อาจารย์ผู้ประสานงาน กลุ่มสาระวิชาการเรียนรู้ศิลปะ พิจารณาชุดตอนที่ จะทำการแสดง กับครูโขนผู้เชี่ยวชาญจาก โขนศาลาเฉลิมกรุง แล้วจึงทำบทและปรับบทให้เหมาะแก่ จำนวน และความสามารถของผู้แสดง </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> ต่อจากนั้นซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเช่าเครื่องแต่ง ภาย เครื่องประดับ หัวโขน อาจารย์ทัศนศิลป์จัดซื้อ อุปกรณ์ประกอบฉาก </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> เตรียมคนแต่งตัว และแต่งหน้า ฝึกซ้อมผู้พากย์ ผู้ขับ ร้อง และวงปี่พาทย์ ฝึกซ้อมเข้ากับวงปี่พาทย์ </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> วันแสดงจริง ผู้แสดงเข้าแต่งหน้า รััด เครื่อง </div> <div style="font-size: 2em; margin: 0 0 10px 0;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ทำการแสดง </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง เนื่องจากครูโขน เป็นผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ โขน การสอนจึงเป็นไปตามขนบโขนของกรมศิลปากรเดิม แต่การ เลือกตัวโขนจะเป็นไปตามความชื่นชอบของผู้เรียน แต่ต้องตรงเพศ กับตัวละคร คือ นักเรียนชาย เลือกตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ส่วน นักเรียนหญิงต้องเล่นตัวนาง หรือแสดงรำ หรือระบำอื่น ๆ</p> <p>การฝึกหัด จะมีการเรียนทุกวันเสาร์ โดยครูผู้สอนจะตั้งพื้นฐาน ตบเข้า ถองสะเอว เดินเสา แล้วจึงเรียน แม่ท่า และแม่บท ตีบท เข้าชุดตอน ครูผู้ควบคุมจะเข้าไปเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อตรวจสอบ ความเรียบร้อย</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง บริเวณสนามภายในโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง ตามวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระ ชนมพรรษา วันพ่อ วันแม่ วันปีใหม่ เป็นต้น</p>

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ของโรงเรียนมัธยมวัดมกุฎกษัตริย์ เป็นผู้รับผิดชอบโครงการนี้ และมีครูละครฝึกซ้อมตัวนาง ส่วนครูโขนสอนด้วยยักษ์ ตัวพระ และตัวลิง ครูดนตรีไทย สอนขับร้อง พากย์โขน และวงปี่พาทย์ มาจาก โขนศาลาเฉลิมกรุงทั้งหมด

แผนภูมิที่ 4.32 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนโรงเรียนวัดมกุฎกษัตริย์

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

15) โขนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญานุกูล (พ.ศ.2560 - ปัจจุบัน)²⁰⁶

ภาพที่ 4.50 การแสดงโขน ตอน เสมอข้ามสมุทร ของโขนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญานุกูล ในโครงการ
ปฏิบัติพื้นที่สร้างสรรค์ เทศกาลศิลปะชุมชน วันที่ 17 - 18 มีนาคม พ.ศ.2561
ที่มา: เขาวัววัฒน์ จิตรกล้า, 2561

ความเป็นมา โขนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญานุกูล เริ่มต้นจากคำริของผู้อำนวยการโรงเรียนมีความประสงค์ที่จะมีวงปี่พาทย์เป็นของโรงเรียน โดยที่ได้รับการสนับสนุนให้อนุมัติงบประมาณจัดสร้างวงปี่พาทย์ขึ้นครบทั้งวงจากเดิมที่มีเพียงระนาดเพียงรางเดียว ครูเขาวัววัฒน์ จิตรกล้า จบการศึกษาด้านดนตรีไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผู้รับผิดชอบการฝึกหัดนักเรียน เวลาต่อมา ครูเขาวัววัฒน์ จิตรกล้า มีแนวความคิดว่าตนเองเคยเรียนวิชาโขนลงขณะศึกษาอยู่ จึงคิดที่จะฝึกหัดหัดโขนให้เด็กในโรงเรียน ซึ่งเป็นเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา คิดว่าน่าจะทำให้เด็กมีพัฒนาการที่ดีขึ้นทางด้านร่างกาย จึงลองฝึกครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2560 กับนักเรียน 1 คนก่อน ปรากฏว่าเด็กมีความจำท่าทางการเคลื่อนไหวได้ดีกว่าที่คิด แม้จะเรียนรู้ค่อนข้างช้า แต่จดจำได้แม่นยำ จึงเริ่มฝึกหัดนักเรียนจำนวนมากขึ้น จนทางจังหวัดเพชรบุรีทราบเรื่องจึงเจาะจงมาว่าอยากได้การแสดงโขนของนักเรียนโรงเรียนนี้มาแสดง งานพระนครคีรี ครูเขาวัววัฒน์ จิตรกล้า จึงฝึกชุดระบำครุฑ ใช้เวลา 3 เดือน จึงสำเร็จได้ออกแสดงช่วงกุมภาพันธ์ พ.ศ.2561 ได้รับคำชื่นชมมาก ต่อจากนั้นจึงได้รับการเชิญไปแสดงในงานของจังหวัดเพชรบุรีบ่อยครั้ง

²⁰⁶ เขาวัววัฒน์ จิตรกล้า, สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2561.

ตารางที่ 4.27 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนโรงเรียนเพชรปัญญาคุณ

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อให้นักเรียนได้ซาบซึ้งศิลปวัฒนธรรมไทย 2) เพื่อพัฒนาการเคลื่อนไหวของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา 3) เพื่อพัฒนาทางความกล้าแสดงออกและเข้าสังคม
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ โรงเรียนเพชรบุรีปัญญาคุณ</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า</p> <p>ผู้จัดการแสดง ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า</p> <p>ครูโขน ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า จบการศึกษาเอกด้านดนตรีไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษาโทด้านนาฏศิลป์โขนลิง</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญาคุณที่สมัครใจ ประมาณ 10 คน (ช่วงอายุ 14 - 17 ปี)</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ใช้การเปิดเครื่องเล่นเพลง</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง นักเรียน และคณาจารย์ โรงเรียนเพชรบุรีปัญญาคุณ</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบุรี และผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี</p>
งบประมาณ	งบประมาณจากโรงเรียน และทางจังหวัดเพชรบุรี
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง จาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	<p>บทโขน ครูโขนจากโขนศาลาเฉลิมกรุงเป็นผู้เรียบเรียง และปรับบทโขนเพื่อให้เหมาะแก่ จำนวน และความสามารถ</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เข้าเครื่องแต่งกายโขนจากกรุงเทพ แล้วขอความอนุเคราะห์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ในการรัดเครื่อง และคนแต่งหน้า</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ไม่มีฉาก</p>
การจัดการแสดง	ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า จะพิจารณาจากจำนวนตัวโขนที่มี เวลา และความยากของชุดตอน เพราะนักเรียนต้องใช้เวลาเรียนมากกว่าปกติ จึงต้องเผื่อเวลาไว้ 2 - 3 เดือน ถ้าจะฝึกชุดตอนใหม่ และการจัดการแสดงจะไม่ได้เต็มรูปแบบ ครูต้องพิจารณาความพอดีที่ผู้แสดงจะทำได้ เมื่อฝึกซ้อมท่าทางได้แล้ว จึงฝึกซ้อมกับเพลงด้วย

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	เครื่องเล่น แล้วจัดหาเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน เมื่อถึงวันแสดง ทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง ขอความอนุเคราะห์ คนรัดเครื่อง และแต่งหน้า (หากมี) กับนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จึงทำการแสดง
การแสดง	เป็นการแสดงโขนที่ปรับปรุงแบบเพื่อให้เหมาะกับจำนวน และความสามารถของเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดแสดงตามที่ตั้งงานในจังหวัดเพชรบุรี เดินทางไปชมได้ทางรถ
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ใช้สื่อสังคมออนไลน์
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า พิจารณาชุดตอนที่ จะทำการแสดง จากจำนวน เวลา และความสามารถของผู้แสดง แล้วจึงปรับบท และปรับบทให้เหมาะสมผู้แสดง</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ต่อจากนั้นซ้อมเข้าชุดตอน ใช้เวลานานกว่าทั่วไป จัดเตรียมเช่าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เตรียมคนแต่งตัว และแต่งหน้า จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วผู้แสดงจึงเข้าแต่งหน้า รัดเครื่อง</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	การคัดเลือกผู้แสดง ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า ใช้เด็กในการดูแลซึ่งเป็นผู้ชายทั้งหมด ประมาณ 10 คน ช่วงอายุตั้งแต่ 14 - 17 ปี มาเลือกเป็นตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ตามเกณฑ์ที่ใช้กันมาจากรม

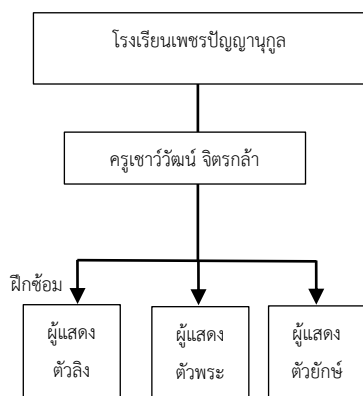

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ศิลปากรเดิม คือ ตัวพระสูงโปร่ง ใบหน้ารูปไข่สวย ตัวยักษ์สูงใหญ่ ไม่พิจารณาใบหน้า และตัวลิงเตี้ยป้อม คล่องแคล่ว</p> <p>การฝึกหัด เนื่องจากโรงเรียนนี้นักเรียนจะต้องพักอยู่ที่หอภายใน ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า จึงมีเวลาอยู่กับนักเรียนมาก โดยใช้เวลาดังแต่บ่าย 3 สอนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง กลุ่มละ 1 ชั่วโมง แล้วจึงให้นักเรียนไปกินข้าวอาบน้ำ แล้วมาซ้อมเข้าชุดตอนต่อ ตั้งแต่ 1 ทุ่ม - 3 ทุ่ม แล้วจึงเข้านอนทุกวัน</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง ส่วนใหญ่เป็นลานสาธารณะกลางแจ้งที่เป็นจุดจัดงานของจังหวัดเพชรบุรี</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง ตามวันสำคัญ และงานกิจกรรมของจังหวัดเพชรบุรี</p>

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า ครูเชาว์วัฒน์ จิตรกล้า เป็นครูโขนผู้ฝึกซ้อมให้ทั้งตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ไม่มีตัวนาง และใช้เครื่องเล่นเพลงช่วยเปิดจึงไม่มีผู้พากย์โขน ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์

แผนภูมิที่ 4.33 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนโรงเรียนเพชรปัญญาคุณ
ที่มา: ผู้ศึกษา

4.4.4 โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น หมายถึง โขนที่จัดการเรียนการสอน และจัดแสดงโดยโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น ซึ่งโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่นเหล่านี้มีจุดประสงค์ในการก่อตั้งแตกต่างกันไป ตามแต่ละโรงเรียน อย่างเช่น “คณะละครสมัครเล่นบ้านปลายเนิน” หรือนิยมเรียกว่า “โขนบ้านปลายเนิน” ณ พระตำหนักปลายเนิน เดิมเน้นแสดง “ละครตึกดำบรรพ์” ที่เป็นผลงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีการแสดงทุกวันที่ 28 เมษายน และ 2 พฤษภาคม ของทุกปีตั้งแต่ พ.ศ.2511 ได้เริ่มมีโขนขึ้นใน พ.ศ.2515 โดยให้นักศึกษาที่ได้รับ “ทุนนริศรานุวัดติวงศ์” จากมูลนิธินริศรานุวัดติวงศ์มาฝึกสอน โดยในช่วงเริ่มต้นเป็นลูกหลานเชื้อพระวงศ์และเหล่าข้าราชการคนสนิท ต่อมาได้เปิดกว้างให้เยาวชนทั่วไปเข้ามาสมัครได้ดำเนินการจนถึง พ.ศ.2558 อีกแห่งหนึ่งคือ “สมาคมศิลปะเพื่อเยาวชน : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ” หรือนิยมเรียกกันว่า “โขนศูนย์วัฒนธรรม” ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โดยคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดโครงการส่งเสริมการเรียนการสอน ด้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2530 แต่เริ่มมีการฝึกสอนนาฏศิลป์ใน พ.ศ.2532 มีช่วงเวลาเรียนที่ชัดเจน มีการจ่ายค่าเรียนเป็นรายปี อีกแห่งที่ก่อตั้งในเวลาใกล้เคียงกันคือ “โครงการสืบทอดศิลปวัฒนธรรม” ด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ ของมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยฯ รัชกาลที่ 2 หรือนิยมเรียกกันว่า “ยุวศิลป์นุทยาน ร.2” เริ่มโครงการใน พ.ศ.2533 ณ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ เป็นโครงการที่คัดเลือกนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เข้าร่วมโครงการเรียนนาฏศิลป์ โขน ละคร และดนตรีไทย ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและได้รับเบี้ยเลี้ยงจากมูลนิธิฯ คนละ 30 บาท มีองค์กรที่ต่อยอดจากโขนมหาวิทยาลัย คือ “ศูนย์ศิลปะการแสดงสถาบันศีกฤทธิ” หรือที่นิยมเรียกกันว่า “โขนสถาบันศีกฤทธิ” ซึ่งแยกตัวจาก “โขนธรรมศาสตร์” บริหารอยู่ภายใต้ “มูลนิธิศีกฤทธิ80” เปิดสอนทั้ง โขน ละคร และดนตรีไทย เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2553 โดยยึดแนวทางของ หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช มีค่าเรียนเป็นรายปี

ยังมีโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น ที่มีจุดประสงค์พิเศษน่าสนใจอีกหลายแห่ง เท่าที่สำรวจได้มีด้วยกัน 5 แห่ง คือ

- 1) โขนวังปลายเนิน (พ.ศ.2515 – 2558)
- 2) โขนศูนย์วัฒนธรรม (พ.ศ.2532 - ปัจจุบัน)
- 3) โขนยุวศิลป์นุทยาน ร.2 (พ.ศ.2533 - ปัจจุบัน)
- 4) โขนครูชูชีพ ชุนอาจ (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)

173077045

CT :Thesiss 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq: 20

5) โขนศึกฤทธิ์ (พ.ศ.2553 - ปัจจุบัน)

1) โขนวังปลายเนิน (พ.ศ.2515 - 2558)²⁰⁷

ภาพที่ 4.51 การแสดงโขน ตอน หนุมานถวายตัว ของโขนวังปลายเนิน
ในวันริศ วันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2538 ผู้ศึกษาแสดงเป็นหนุมาน
ที่มา: ผู้ศึกษา

ความเป็นมา โขนวังปลายเนิน หรือพระตำหนักปลายเนินนั้นมีประวัติเกี่ยวกับการละครมายาวนาน ด้วยความที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (พระ

²⁰⁷ วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์.

ราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) เจ้าของพระตำหนักนั้นเป็นผู้มีวิชาความรู้ในหลายด้าน ทั้งการออกแบบสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ดนตรีไทย ดนตรีสากล กำกับการแสดง เป็นต้น และมีครูละครที่มีฝีมืออยู่หลายท่านตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เช่น หม่อมเข็ม กุญชร หม่อมคร้าม กุญชร (เป็นต้วยักซ์และเป็นครูคุณหญิงนุกานุกรักษ์) หม่อมมาลัย (เป็นมารดาของ ม.ล.ขาบ กุญชร) หม่อมจันทร์ กุญชร (ครูของ ม.ล.ขาบ กุญชร) หม่อมต่วน กุญชร (ศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก) คุณหญิงนุกานุกรักษ์ ร่วมกันสร้าง “ละครดึกดำบรรพ์” กับเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ โดยเล่นผสมโรงกัน ต่อมาหลังจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.2490 ลูกหลานก็ได้รับสืบทอดพระตำหนักปลายเนิน จนเมื่อ หม่อมราชวงศ์เอนจิตร จิตรพงศ์ ต้องการจัดการแสดงในงานฉลองพระชันษาครบ 5 รอบ ของหม่อมเจ้าหญิง ดวงจิตร์ จิตรพงศ์ พระธิดาใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2511 โดย หม่อมราชวงศ์เอนจิตร จิตรพงศ์ ได้ให้พระทายาทหรือผู้ที่อยู่ในราชตระกูลมาฝึกหัดรำละคร โดยท่านเป็นธุระจัดหาครูจากกรมศิลปากรมาสอน ในตอนเริ่มนั้นมีผู้เรียนเพียง 7 – 8 ท่าน ต่อมาขยายมายังบุตรหลานของนางพระกำนัลใน สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพราะจะเสด็จมาทรงระนาดทุกวันอาทิตย์ (ดร.สิริชัยชาญ ฝึกจำรูญ ถวายการสอน) ก่อนหน้านั้นพระองค์เคยทรงรำละครด้วย แต่ภายหลังมีพระราชกรณียกิจมาก แต่พระองค์ยังมาทอดพระเนตรการแสดงที่วังแทบทุกปี จนกลายเป็นทั้งสถานที่พบปะสังสรรค์ ทั้งที่ฝากเลี้ยงบุตรหลาน และที่เรียนพิเศษ สำหรับชนชั้นสูงในขณะนั้น จัดเป็นงาน “วันนริศ” วันที่ 28 เมษายน เป็นวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จนกระทั่งมีการมอบ “ทุนมูลนิธินริศรานุวัดติวงศ์และมูลนิธิสิรินธร” ให้แก่นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ ซึ่งครู วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ (ครูโชนสิง ลูกศิษย์ครูกรี วรสระริน ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์) ได้รับทุน จึงมีการสอนโชนเพิ่มเข้ามาใน พ.ศ.2515 นับเป็นจุดเริ่มต้นของโชนวังปลายเนิน (โชนวังคลองเตย โชนบ้านปลายเนิน หรือโชนตำหนักปลายเนิน) ต่อจากนั้นก็มีการมีครูโชนที่มีชื่อเสียงจากกรมศิลปากรเข้ามาสอนอีกหลายท่าน เช่น ครูราชมพ โปธิเวส (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2547 นาฏศิลป์โชนยักซ์) ครูสมรัตน์ ทองแท้ (นาฏศิลป์อาวุโส โชนพระ) ครูกิตติพงษ์ ไตรพงษ์ (ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยนาฏศิลป์ โชนสิง) เป็นต้น เมื่อบุคคลภายนอกทราบว่าจะได้มีโอกาสแสดงถวายเฉพาะพระพักตร์ และมีครูโชนที่มีชื่อเสียงมาสอน จึงมีผู้ปกครองที่เป็นประชาชนธรรมดาพาบุตรหลานเข้ามาสมัครเรียนเป็นจำนวนมาก จนกระทั่ง พ.ศ.2558 หม่อมราชวงศ์เอนจิตร จิตรพงศ์ ประกาศปิดซ่อมแซมวังปลายเนิน เนื่องจากอาคารและเรือนไม้ต่างทรุดโทรมไปมาก

173077045

CT :Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ตารางที่ 4.28 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนวังปลายเนิน

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อยกย่องผลงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ หม่อมราชวงศ์ेमจิตร จิตรพงศ์</p> <p>ผู้ก่อตั้ง หม่อมราชวงศ์ेमจิตร จิตรพงศ์</p> <p>ผู้จัดการแสดง ครูเฉลิมศักดิ์ ปัญญวัตวงศ์</p> <p>ครูโขน ครูผู้ใหญ่ คือ ครูราชพ โพธิเวส (ครูโขนยักษ์) ครูวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ (ครูโขนลิง) ครูเฉลิมศักดิ์ ปัญญวัตวงศ์ (ครูโขนลิง) ครูสมรัตน์ ทองแท้ (ครูโขนพระ) ครูกิตติพงษ์ ไตรพงษ์ (ครูโขนลิง) ครูสมเจตน์ ภูंना (ครูโขนพระ) ครูสมชาย อยู่เกิด (ครูโขนยักษ์)</p> <p>ครูรุ่นใหม่ คือ ครูพรเทพ เลี้ยงสอน (ครูโขนลิง) ครูปิยะชาติ แก้วมณี (ครูโขนยักษ์) ครูกฤษกร สืบสายพรหม (ครูโขนยักษ์) ครูกิตติจาดูประยูร (ครูโขนลิง) ครูพรเลิศ พิพัฒน์รุ่งเรือง (ครูโขนลิง) ครูวัชร วากย์เงินตรา (ครูโขนลิง) ปิยะพล รอดคำดี (ผู้ศึกษา ครูโขนลิง) ครูปกรณ์ วิชิต (ครูโขนยักษ์) ครูศภชัย ศุภรกุล (ครูโขนยักษ์) ครูเสกสม พานทอง (ครูโขนยักษ์) ครูคณิต เพิ่มสิน (ครูโขนลิง) ครูสุธี ประเสริฐถาวร (ครูโขนยักษ์) ครูสิบทิศ คารวะ (ครูโขนยักษ์)</p> <p>ผู้แสดง บุคคลทั่วไปที่มีความสนใจ ที่อายุไม่ต่ำกว่า 6 ปี</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ จากสำนักการสังคีต ในการควบคุมของ ดร.สิริชัยชาญ ฝึกจำรุง</p> <p>ผู้ชม สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ข้าราชการบริพาร ผู้ติดตาม ราชสกุลจิตรพงศ์ พ่อแม่ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไปที่สนใจ (เข้าชมได้เฉพาะวันที่ 28 เมษายน)</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง มูลนิธิสิรินธร มูลนิธินริศรานุวัดติวงศ์ และราชสกุลจิตรพงศ์</p>
งบประมาณ	งบประมาณจากค่าเรียนรายเดือน จากมูลนิธิสิรินธร และมูลนิธินริศรานุวัดติวงศ์
บทโขน อุปกรณ์	บทโขน ครูเฉลิมศักดิ์ ปัญญวัตวงศ์ จะเป็นคนเรียบเรียงบทจากบท

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
<p>ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>เดิมของอาจารย์เสรี หวังในธรรม มาปรับ และปรึกษา ดร.สิริชัยชาญ พักจำรูญ ผู้ควบคุมวงปี่พาทย์ โดยให้มีความเกี่ยวเนื่องกับผลงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ชุดขนาดของเด็กภายในวังมีสร้างไว้บางส่วน แต่เมื่อผ่านไปนานชำรุดเสียหายไปมาก และผู้เรียนอายุมากขึ้น จึงเช่าจากสำนักการสังคีตเป็นจำนวนมาก</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก จะใช้ฉากที่สร้างไว้เล่นละครดึกดำบรรพ์ เมื่อใกล้วันแสดงจะมีการตรวจสอบ ว่าต้องใช้ฉาก และอุปกรณ์ประกอบฉากชิ้นไหน แล้วจึงนำออกมาซ่อมแซม หรือหากต้องวาดใหม่ จะมีนักศึกษาที่ได้รับทุนนริศรานุวัดติวงศ์ ทางด้านทัศนศิลป์มาวาดให้</p>
<p>การจัดการแสดง</p>	<p>เนื่องจากมีนโยบายจากครูผู้ใหญ่ว่าผู้เรียนต้องได้แสดงทุกคน จึงต้องพิจารณาจำนวนของตัวยักษ์ และตัวลิง (ผู้เรียนเลือกเรียนตามความชื่นชอบ) ส่วนหากมีตัวพระ และตัวนาง จะให้ครูละครคัดตัวผู้แสดงผู้หญิงมาให้ แล้วจึงมีครูโขนพระ หรือครูละครตัวนางมาช่วยสอน โดยต้องปรึกษาทั้งครูผู้ใหญ่ตัวลิง ตัวยักษ์ และผู้ควบคุมวงปี่พาทย์ เมื่อกำหนดบทแล้ว จึงเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขนพร้อมคนรัดเครื่อง และคนแต่งหน้า ปรึกษาเจ้าหน้าที่ของวังสำหรับฉากที่เก็บไว้ เอาออกมาซ่อม หรือต้องเขียนใหม่ เมื่อเข้าเดือนมกราคมจะเริ่มฝึกซ้อมเข้าชุดตอนกับเครื่องเล่นเพลง เมื่อเข้าเดือนเมษายนจะมีการซ้อมเข้ากับังปี่พาทย์พร้อมฉาก เมื่อถึงวันแสดงทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แต่งตัว และแต่งหน้า และทำการแสดง</p>
<p>การแสดง</p>	<p>เป็นการแสดงโขนแบบโขนโรงในแบบกรมศิลปากรเดิม</p>
<p>ค่าเข้าชม</p>	<p>มีค่าเข้าชม 500 - 800 บาท</p>
<p>การเข้าชม</p>	<p>จัดแสดงที่วังปลายเนิน (พระตำหนักปลายเนิน) สามารถเดินทางมาได้ทางรถ และรถไฟฟ้าใต้ดินMRT</p>

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ในอดีตใช้การบอกปากต่อปากของพ่อแม่ผู้ปกครอง และผลิตสูจิบัตร ช่วงหลังใช้สื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ผู้ทำบทปรึกษาครูโขนผู้ใหญ่ตัวลิง ตัวยักษ์ และผู้ควบคุมวงปี่พาทย์ พิจารณาชุดตอนที่ทำการแสดง จากจำนวนผู้เรียน แล้วจึงปรับบทและปรับบทให้เหมาะกับผู้แสดง</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ต่อจากนั้นซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมตรวจสอบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขนที่มีอยู่ และส่วนที่ต้องเช่าเพิ่ม</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ตรวจสอบฉากที่เก็บไว้ ต้องซ่อมหรือสร้างใหม่ หากสร้างใหม่ให้นักศึกษาทุนนริศรานุวัตติงศ์มาสร้าง</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เตรียมคนแต่งตัว และแต่งหน้า ผู้พากย์โขน ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ จากสำนักการสังคีต แล้วจึงซ้อมเข้ากับวงปี่พาทย์และฉาก</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วผู้แสดงจึงเข้าแต่งหน้า ริดเครื่อง</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ผู้แสดงโขนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย มีตัวยักษ์และตัวลิง ผู้แสดงสามารถเลือกได้ตามความชื่นชอบ ต้องทำการแสดงทุกคน หากมีตัวพระ และตัวนาง ครูละครจะคัดเลือกตัวออกมาให้แล้วครูโขนตัวพระกับครูละครตัวนางจะมาช่วยสอน</p> <p>การฝึกหัด เปิดเรียนในเดือนกรกฎาคม เรียนทุกวันเสาร์ช่วงเช้าก่อนจะถึงเดือนมกราคม จะเรียนพื้นฐาน ตบเข้า ถองสะเอว เต็นเสา แม่ท่า และเพลงหน้าพาทย์สูงสุดเท่าที่ผู้เรียนจะสามารถต่อได้ หลังจากเดือนมกราคมจะเริ่มซ้อมการแสดงเข้าชุดตอนที่แสดง</p>

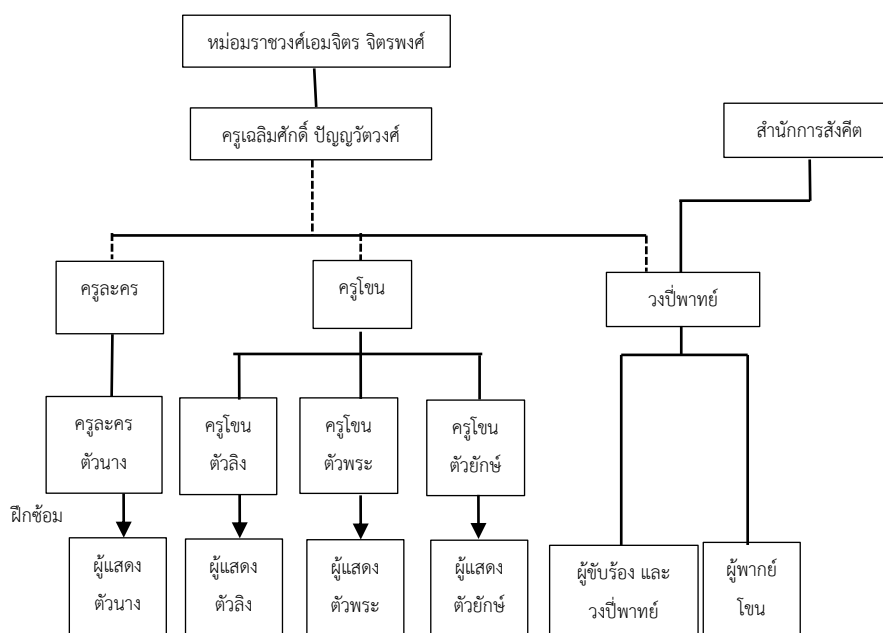

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	โดยจะเพิ่มเรียนตอนเย็น วันอังคาร และวันพฤหัสบดี เวลา 17.00 - 20.00 น. จนถึงเดือนเมษายน จึงเริ่มซ้อมเข้ากับดนตรีไทยและฉาก เมื่อจบการแสดงในวันที่ 2 พฤษภาคม จึงเป็นวันปิดเทอมของวังปลายเนิน
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง สนามหญ้าหลังเรือนไทย ในวังปลายเนิน โอกาสในการจัดการแสดง แสดงเฉพาะวันที่ 28 เมษายน (วันนริศ) และ 2 พฤษภาคม (งานวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นวันที่พระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตร และทรงดนตรีไทย) เท่านั้น

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า หม่อมราชวงศ์อมจิตร จิตรพงศ์ มอบหมายให้ ครูเฉลิมศักดิ์ ปัญญวัตวงศ์ เป็นผู้จัดการแสดง โดยพิจารณาและปรึกษากับครู โชนผู้ใหญ่ ครูละครผู้ใหญ่ และผู้ควบคุมวงปี่พาทย์ ซึ่งมาจากสำนักงานสังคีต ในการจัดการแสดง ทั้งบทโขน และกระบวนรำ แล้วจึงฝึกซ้อมผู้แสดงตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง เพื่อทำการแสดง เข้ากับผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์จากสำนักงานสังคีต

แผนภูมิที่ 4.34 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนวังปลายเนิน

ที่มา: ผู้ศึกษา

2) โขนศุนย์วัฒนธรรม (พ.ศ.2532 - ปัจจุบัน)²⁰⁸

ภาพที่ 4.52 การแสดงโขน ตอน ศีกวิรุณจำบัง โดยโขนศุนย์วัฒนธรรม เนื่องในงานวันเด็ก
วันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2561 ณ ศุนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=FPhlqSglrF8>, สืบค้นเมื่อ 12 มีนาคม, 2561

ความเป็นมา “สมาคมศิลปะเพื่อเยาวชน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ” หรือนิยมเรียกกันว่า “โขนศุนย์วัฒนธรรม” ณ ศุนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โดยคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดโครงการส่งเสริมการเรียนการสอน ด้านดนตรีไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2530 ต่อมา พ.ศ.2532 จัดตั้งเป็น “ชมรมดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย” เพื่อให้มีการอบรมนาฏศิลป์ไทยด้วย โดยมี รศ.ฉันทนา เอี่ยมสกุล เป็นหัวหน้าอาจารย์พิเศษนาฏศิลป์ไทย ปีพ.ศ.2538 ปรับเปลี่ยนการดำเนินงานจาก “ชมรมดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย” เป็น “สมาคมดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทยเยาวชน สวช.” แล้วพ.ศ.2540 ได้เลิก “สมาคมดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทยเยาวชน สวช.” แล้วขอจัดตั้งสมาคมขึ้นใหม่ชื่อว่า “สมาคมศิลปะเพื่อเยาวชน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ” เปิดอบรมทั้ง ดนตรีไทย นาฏศิลป์ไทย และโขน โดยช่วงแรก อาจารย์อนันต์ เจียมสินดี (โขนลิง ถึงแก่กรรม) และ รศ.คำรณ สุนทรานนท์ (โขนยักษ์) เป็นหัวหน้าผู้ฝึกสอนโขน และนักศึกษาจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์เป็นผู้ช่วยสอน ต่อมามีการเปลี่ยนผู้บริหารใน พ.ศ.2554 มีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าผู้ฝึกสอนโขนเป็น อาจารย์บุญสืบ สองบาง (โขนยักษ์) และ อาจารย์เอกภชิต วงศ์สิปกร (โขนลิง) และนักศึกษาจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์เช่นเดิม สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

²⁰⁸ บุญสืบ สองบาง, สัมภาษณ์, 2 สิงหาคม 2561. และ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สมาคมศิลปะเพื่อเยาวชน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (แผ่นพับ), [แผ่นพับ] (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ).

ตารางที่ 4.29 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนศูนย์วัฒนธรรม

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) ส่งเสริมให้เยาวชน ประชาชน เกิดความรู้ ความเข้าใจ ชาบซึ้ง และเห็นคุณค่าของศิลปะแขนงต่าง ๆ อันเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมของชาติ และช่วยกันอนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนาและ เผยแพร่อย่างจริงจัง 2) พัฒนาคุณภาพทางด้านจิตใจ คุณธรรม และจริยธรรมของ เยาวชนและประชาชน โดยใช้ศิลปะเป็นสื่อ 3) สนับสนุนกิจกรรมด้านศิลปะให้ได้มาตรฐาน 4) สนับสนุนเยาวชนไทยให้ได้มีโอกาสแสดงความสามารถพิเศษ และพัฒนาไปสู่ความเป็นเลิศทางด้านศิลปะในแขนงต่าง ๆ ใน อนาคต 5) สนับสนุนส่งเสริมเยาวชนให้มีความสามารถพิเศษและพัฒนา ไปสู่ความเป็นเลิศทางด้านศิลปะในแขนงต่าง ๆ ในอนาคต 6) สนับสนุนส่งเสริมศูนย์สาธิต ส่งเสริมการเรียนการสอนศิลปะ แขนงต่าง ๆ ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 7) เป็นศูนย์กลางในการชุมนุมผู้มีความสนใจทางด้านศิลปะแขนง ต่าง ๆ ทั้งในลักษณะปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ สมาคมศิลปะเพื่อเยาวชน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม</p> <p>ผู้ก่อตั้ง กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม</p> <p>ผู้จัดการแสดง ครูบุญสืบ สองบาง (ข้าราชการเกษียณ)</p> <p>ครูโขน อาจารย์บุญสืบ สองบาง (ครูโขนยักษ์) อาจารย์เอกภชิต วงศ์ลีปกร (ครูโขนลิง) และนักศึกษาจากสถาบันบัณฑิตพัฒน ศิลป์ (โขนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง)</p> <p>ผู้แสดง อายุระหว่าง 6 – 17 ปี (นับถึงวันรับสมัคร) แต่สามารถ เรียนต่อเนื่องไปได้เรื่อย ๆ ไม่มีจำกัด โดยเปิดรับสมัครในเดือน กุมภาพันธ์ของทุกปี เฉพาะโขนรับจำนวนไม่เกิน 50 คน (นับรวมผู้ ที่เรียนต่อเนื่องอยู่ด้วย)</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ใช้วงปี่พาทย์ภายในในสมาคมฯ โดยส่วนใหญ่เป็นครูดนตรีไทย อาจมีผู้เรียนเข้ามา พากย์โขน และขับร้อง</p> <p>ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน พ่อแม่ผู้ปกครอง และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม</p>
<p>งบประมาณ</p>	<p>ทางสมาคมมีการเก็บค่าเข้าอบรมรายปี จึงเป็นเงินทุนส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งมีการจัดสรรลงมาจากกระทรวงวัฒนธรรมเพื่อดำเนินการในส่วนต่าง ๆ เมื่อมีการแสดง หรือการเดินทางไปแสดงตามหน่วยงานต่าง ๆ และต่างประเทศ</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ประกอบฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>บทโขน ครูบุญสืบ สองบาง นำบทของกรมศิลปากรมาเรียบเรียงใหม่เพื่อให้เข้ากับความสามารถของผู้แสดงสมัครเล่น โดยจะตัดเพลงหน้าพาทย์ออก เปลี่ยนเป็นเพลงร่ำแทน และปรับบทให้สั้นกระชับ หากผู้แสดงแสดงคนเดียวไม่ไหวก็จะเพิ่มตัวแสดง</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เข้าเครื่องจากหลายแห่ง เพราะส่วนใหญ่เป็นเด็ก จึงต้องเป็นแหล่งเช่าเครื่องเด็กโดยเฉพาะ เช่น โขนประสานมิตร บ้านเครื่องจากทางนนทบุรี และธนบุรี</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ส่วนใหญ่จะใช้เพียงอุปกรณ์ประกอบฉาก ไม่ใช่ฉากใหญ่ เช่น เติง รถทรง ฉัตร เป็นต้น</p>
<p>การจัดการแสดง</p>	<p>ครูบุญสืบ สองบาง จะพิจารณางานที่ต้องแสดง ว่ามีผู้แสดงสมัครใจจะแสดงเท่าไร จำนวนของตัวยักษ์ ตัวลิง และตัวพระ ส่วนตัวนาง หากมีจะให้ครูละครคิดตัวผู้แสดงผู้หญิงมาให้ แล้วจึงให้ครูละครตัวนางมาช่วยสอน เมื่อกำหนดบทแล้ว จึงเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขนพร้อมคนรัดเครื่อง และคนแต่งหน้า แจ้งเจ้าหน้าที่ของศูนย์วัฒนธรรม ว่าต้องใช้อุปกรณ์ประกอบฉากชนิดใด ฝึกซ้อมเข้าสู่ชุดตอนกับเครื่องเล่นเพลง จากนั้นซ้อมกับวงปี่พาทย์พร้อมอุปกรณ์ประกอบฉาก เมื่อถึงวันแสดงทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง แต่งตัว และแต่งหน้า และทำการแสดง</p>
<p>การแสดง</p>	<p>เป็นการแสดงโขนแบบโขนโรงในแบบกรมศิลปากรเดิม</p>

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	จัดแสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมเป็นส่วนใหญ่ สามารถเดินทางมาได้ทางรถ และรถไฟฟ้าใต้ดินMRT
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	เนื่องจากการแสดงบ่อยจึงไม่มีการทำสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ ช่วงหลังใช้สื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ครูบุญสืบ สองบาง ปรับบท โดยพิจารณาจากงานที่จะแสดง จำนวนผู้แสดงที่สมัครใจร่วมกิจกรรม และความสามารถของผู้แสดง</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เมื่อกำหนดบทได้แล้ว จึงซ่อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเช่าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบฉาก</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เตรียมคนแต่งตัว และแต่งหน้า ผู้พากย์โขน ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ แล้วจึงซ่อมเข้ากับวงปี่พาทย์และอุปกรณ์ประกอบฉาก</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วผู้แสดงจึงเข้าแต่งหน้า รัดเครื่อง</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง รับสมัครตั้งแต่อายุ 6 - 17 ปี (มีนักเรียนเรียนจนเกือบอายุ 20 ปี) เพศหญิงสามารถเลือกเรียน ตัวพระ ตัวยักษ์ ตัวลิง และตัวนางได้ เพศชายเลือกเรียนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิงได้ แต่เลือกเรียนตัวนางไม่ได้</p> <p>การฝึกหัด หัวหน้าผู้ฝึกสอนโขนเป็น อาจารย์บุญสืบ สองบาง และ</p>

173077045

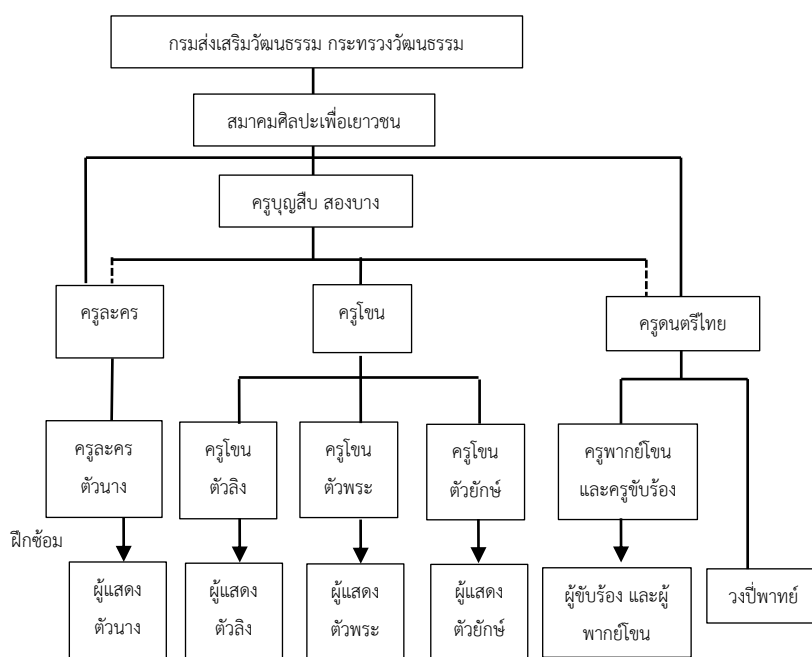
CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>อาจารย์เอกภชิต วงศ์สีปกร และนักศึกษาจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โดยเรียนทุกวันเสาร์ ช่วงเช้า 9:00 น. – 11:00 น. เป็นกลุ่มนักเรียนที่เรียนต่อเนื่อง ช่วงบ่าย 13:00 น. – 16:00 น. เป็นกลุ่มนักเรียนใหม่ โดยใน 1 ปี จะเรียนประมาณ 48 ครั้ง หรือ 144 ชั่วโมง แบ่งออกเป็น 2 ภาคเรียน คือภาคเรียนที่ 1 ระหว่างเดือนมีนาคม - กรกฎาคม และภาคเรียนที่ 2 ระหว่างเดือนสิงหาคม - มกราคม คิดค่าอบรมเป็นรายปี</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง การแสดงโขนส่วนใหญ่จะแสดงที่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย นอกนั้นจะแล้วแต่โอกาส เช่น สังกิตศาลา อุทยานการเรียนรู้ TK Park หรือเป็นโขนชุดเล็กในต่างประเทศ เช่น จัปนางสุพรรณมัจฉา ที่ประเทศแคนาดา เป็นต้น</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง จะมีการแสดงประจำปีในวันสำคัญต่างๆ เช่น งานวันเด็ก งานไหว้ครู งานวันสงกรานต์ งานวันลอยกระทง เป็นต้น</p>

173077045

โครงสร้างการบริหารจัดการด้านล่าง แสดงให้เห็นว่าครูบุญสืบ สองบาง จัดการ แสดงโขน ภายใต้งักตสมาคมศิลปะเพื่อเยาวชน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ควบคุม ครูโขนตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง ในการสอนโขนแต่ละตัว หากมีตัวนาง ต้องให้แนวทางครูละครนาง ช่วยคิดผู้แสดง และมาสอนผู้แสดงตัวนางด้วย ส่วนครูดนตรีช่วยสอนผู้พากย์โขน และผู้ขับร้อง แต่งวง ปี่พาทย์สำหรับการเล่นโขนนั้นยากเกินไปสำหรับผู้เรียน จึงเป็นครูเล่นเอง

แผนภูมิที่ 4.35 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนศูนย์วัฒนธรรม

ที่มา: ผู้ศึกษา

3) โขนยวศิลป์ อุทยาน ร.2 (พ.ศ.2533 - ปัจจุบัน)²⁰⁹

ภาพที่ 4.53 การฝึกซ้อมโขนลิงของโขนยวศิลป์ ณ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2
ที่มา: ผู้ศึกษา

ความเป็นมา โขนยวศิลป์ อุทยาน รัชกาลที่ 2 คือ โขน ในโครงการสืบทอด
ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ (ยวศิลป์) ของมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เป็นโครงการในพระราชดำริของสมเด็จพระกนิษฐาธิ
ราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยเริ่มโครงการใน พ.ศ.2533 ณ
อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เป็นโครงการที่

²⁰⁹ จุมพล โชติทนต์, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2561. มนัส สงค์ประพันธ์, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2561. และ สราชัย ทรัพย์แสนดี, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2561.

คัดเลือกนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 - ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เข้าร่วมโครงการเรียนนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและได้รับเบี้ยเลี้ยงจากมูลนิธิฯ คนละ 30 บาทต่อครั้งที่มาเข้าเรียน สำหรับผู้เรียนโขน เมื่อมีการแสดงโขนงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 โดย นาฏศิลป์ปิ่น สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี โขนยุวศิลป์ปิ่นจะได้ร่วมแสดงเป็นตัวประกอบ เช่น เชนลิง เชนยักษ์ เป็นต้น และมากกว่านั้น โขนยุวศิลป์ปิ่นหลายคน สอบเข้าเรียนต่อในวิทยาลัยนาฏศิลป์ หรือสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ได้ จึงเป็นโครงการที่ให้โอกาสเยาวชนที่ด้อยโอกาส ไม่มีทุนทรัพย์ แต่อยากเรียนโขน

ตารางที่ 4.30 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนยุวศิลป์ปิ่น อุทยาน ร.2

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่ออนุรักษ์ ส่งเสริม และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมในด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ ตลอดจนเจริญรอยพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 2) เพื่อผลิตศิลปินและบุคลากรทางด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ ให้มีความรู้ความสามารถไปประกอบอาชีพให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติต่อไป
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2</p> <p>ผู้ก่อตั้ง สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี</p> <p>ผู้จัดการแสดง สำนักการสังคีต</p> <p>ครูโขน ครูจุมพล โชติทัตต์ (ข้าราชการบำนาญ สำนักการสังคีต นาฏศิลป์โขนยักษ์) ครูมนัส สงค์ประพันธ์ (ข้าราชการบำนาญ สำนักการสังคีต นาฏศิลป์โขนยักษ์) และ ครูสุราชัย ทรัพย์แสนดี (ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์โขน (โขนลิง) วิทยาลัยนาฏศิลป์)</p> <p>ผู้แสดง นักเรียนชายที่กำลังศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 - ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่ผ่านการสอนทุนของมูลนิธิเข้ามาได้</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ สำนักการสังคีต</p> <p>ผู้ชม สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ข้าราชการบริพาร และผู้ติดตาม พ่อแม่</p>

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2</p>
<p>งบประมาณ</p>	<p>มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จัดสรรงบประมาณของมูลนิธิฯ ในการฝึกสอน และค่าเบี้ยเลี้ยงสำหรับยุวศิลปิน</p>
<p>บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน</p>	<p>บทโขน จะเป็นบทที่สำนักงานสังคีตปรับจาก รามเกียรติ์ บทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เป็นเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน ของสำนักงานสังคีต</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก การแสดงใช้อุปกรณ์ประกอบฉาก เช่น เติง รถทรง เป็นต้น</p>
<p>การจัดการแสดง</p>	<p>สำนักงานสังคีต จะกำหนดตอนมา แล้วครูโขนจะกำหนดตัวแสดงให้ส่วนหนึ่งจะได้เป็นตัวประกอบในโขนของสำนักงานสังคีต แต่บางส่วนอาจต้องแบ่งไปเล่นเป็นตัวประกอบละครนอก หรือ ละครใน การฝึกซ้อมจะเริ่มซ้อมรวมกับสำนักงานสังคีตในช่วงที่ใกล้จะแสดง นาฏศิลปินจะเดินทางมาซ้อมที่สถานที่แสดง พร้อมกับยุวศิลปินร่วมซ้อมเข้ากับวงปี่พาทย์ วันแสดงจริงทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แต่งตัว แต่งหน้า จึงทำการแสดง</p>
<p>การแสดง</p>	<p>เป็นการแสดงโขนแบบโขนโรงในแบบกรมศิลปากรเดิม แต่เล่นกลางแปลงในสนาม ของอุทยานฯ</p>
<p>ค่าเข้าชม</p>	<p>ไม่มีค่าเข้าชม</p>
<p>การเข้าชม</p>	<p>จัดแสดงที่อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จังหวัดสมุทรสงคราม สามารถเดินทางมาได้ทางรถ</p>
<p>การโฆษณา</p>	<p>เป็นงานประจำปีที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ เพราะมีการ</p>

173077045

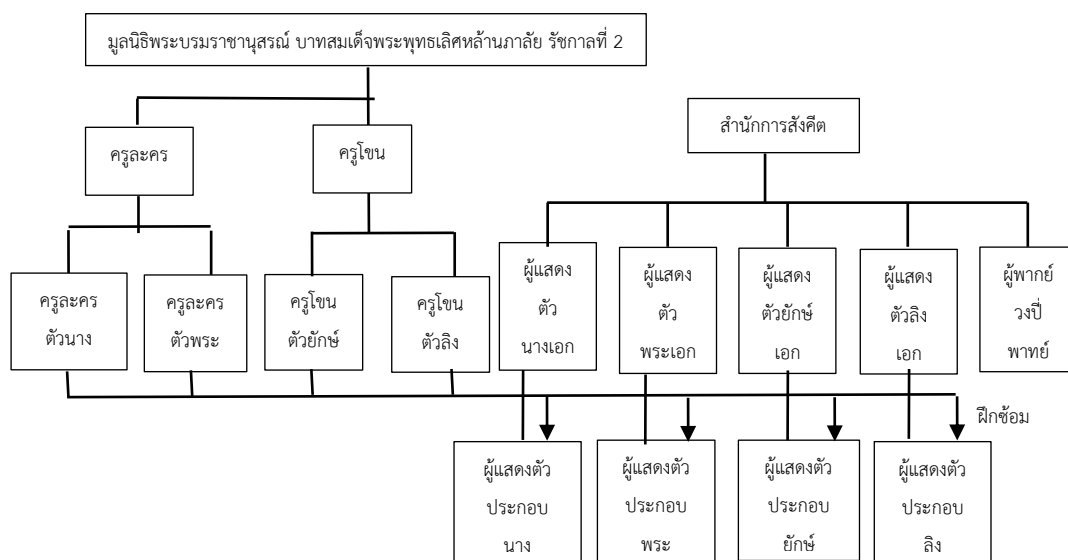
หัวข้อ	รายละเอียด
ประชาสัมพันธ์	ถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์ทุกปี ช่วงหลังใช้สื่อสังคมออนไลน์ร่วมด้วย
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>สำนักการสังคีต จะกำหนดตอมมา แล้วครูโขนจะกำหนดตัวแสดงให้ ส่วนหนึ่งจะได้เป็นตัวประกอบในโขนของสำนักการสังคีต</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เมื่อกำหนดบทได้แล้ว จึงเข้ามาชุดตอม สำนักการสังคีตจัดเตรียม เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบฉาก</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เตรียมคนแต่งตัว และแต่งหน้า ผู้พากย์โขน ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ แล้วจึงเข้ามาที่วงปี่พาทย์และอุปกรณ์ประกอบฉาก</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วผู้แสดงจึงเข้าแต่งหน้า แต่งตัว</p> </div> <div style="text-align: center; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง จะมีเกณฑ์การคัดเลือกนักเรียนเข้ามา โดยนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 - มัธยมศึกษาปีที่ 4 ของทางโขน จะต้องเป็นผู้ชาย และครูจะคัดเลือกเป็นยักษ์ และเป็นลิง ตามสรีระอย่างขนบโขน ส่วนตัวพระตัว และตัวนาง จะเป็นผู้หญิงคัดเลือกไปทางละคร</p> <p>การฝึกหัด จะมีการเรียนทุกวันเสาร์ ตั้งแต่เวลา 9.00 - 12.00 น. ณ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ บาทสมเด็จพะพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จังหวัดสมุทรสงคราม ใต้เรือนไทยส่วนของโขน โดยฝึกหัดตั้งแต่พื้นฐาน ตบเข้า ถองสะเวย เต็นเสา ถีบ</p>

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
	เหลื่อม ฉีกขา แล้วจึงเรียนตีบท ขึ้นลอย หกคะเมน แม่ท่า และเพลงหน้าพาทย์ ตามความสามารถของผู้เรียนจะรับได้
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง สนามหญ้า อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 โอกาสในการจัดการแสดง งานแสดงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เฉพาะพระพักตร์ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า โขนยูวศิลป์ อุทยาน ร. 2 ในงานแสดงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เฉพาะพระพักตร์ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ครูโขนและครูละคร ภายใต้มูลนิธิฯ ฝึกซ้อมผู้แสดงตัวประกอบพระ นาง ยักษ์ และลิง เพื่อประกอบการแสดงของตัวเอกพระ นาง ยักษ์ และลิง ของสำนักการสังคีต นอกจากนี้ยังมี ผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ ของสำนักการสังคีตอีกด้วย

แผนภูมิที่ 4.36 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนยูวศิลป์ อุทยาน ร.2

ที่มา: ผู้ศึกษา

4) โขนครูชูชีพ ขุนอาจ (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)²¹⁰

ภาพที่ 4.54 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนครูชูชีพ ขุนอาจ ในงาน “พันธมิตรไทย ฉันทน์ เป็น คนไทย”
วันที่ 28 มิถุนายน - 10 กรกฎาคม พ.ศ.2560 ณ ห้างซีคอน บางแค
ที่มา: ชูชีพ ขุนอาจ, 2561

ความเป็นมา ครูชูชีพ ขุนอาจ ได้ศึกษานาฏศิลป์และศิลปะหลายแขนงจากครูสาคร ยังเขียวสด (โจ หลุยส์) ซึ่งเป็นลุงของครูชูชีพ ทั้งการทางดนตรี นาฏศิลป์ การทำหัวโขน เครื่องโขน และเครื่องประดับ ซึ่งใช้วิธีเรียนรู้จากการทำงาน และศึกษาเพิ่มเติมจากสื่อต่าง ๆ ด้วยตนเอง ในช่วงแรกเริ่มครูชูชีพ ขุนอาจ สอนการแสดงนาฏศิลป์ต่าง ๆ เช่น รำอวยพร รำอุยฉายพราหมณ์ เป็นต้น พอเริ่มมีผู้เรียนมากขึ้น จึงเริ่มสอนโขน ในพ.ศ.2542 ต่อมาได้รับรางวัล และออกสื่อหลายประเภท ตั้งแต่พ.ศ.2545 เป็นต้นมา เช่น ในพ.ศ.2545 ได้รับเกียรติบัตร การสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา โดยสภาธิการทำหัวโขน ในงานเทพสัมพันธ์วิชาการ 45 ได้รับเกียรติบัตร การประกวดกลองยาว งานเฉลิมฉลองสะพานพระราม และมหกรรมของดี 453 ปี เมืองนนท์ ในพ.ศ.2549 ออกรายการ “คนค้นคน” ของทีวีบูรพา ตอน “ครูโขน” พ.ศ.2552 ได้รับเกียรติบัตร ยกย่องเชิดชูเกียรติ เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาศิลปวัฒนธรรมไทย ประเภทการแสดงโขน จากโรงเรียนวัดปุณนาवास เป็นต้น

²¹⁰ ชูชีพ ขุนอาจ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2561. และ พัชรินทร์ รมโพธิ์ชื่น, "การจัดการศิลปะการแสดงโขนของครูชูชีพ ขุนอาจ" (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557).

การสอนจะสอนทั้ง รำ ระเบียบ โขน (พระ นาง ยักษ์ และลิง) โขนสด และลิเก รวมไปถึงการปักเครื่อง โขน ทำหัวโขน และทำฉาก ครูชูชีพ ขุนอาจ ทำพิธีไหว้ครูเอง และไม่มีกำกวดเทศหรืออายุของลูกศิษย์ ไม่คิดค่าเรียน ปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรีทั้งเรื่องที่พัก และสถานที่สอน

ตารางที่ 4.31 รายละเอียดการจัดการจัดการแสดงโขนครูชูชีพ ขุนอาจ

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	เพื่อให้มีความรู้พื้นฐาน ทางนาฏศิลป์เบื้องต้น มีทักษะการสังเกต สามารถปฏิบัติการเคลื่อนไหว ท่าทาง ลีลา ความงามอย่างอิสระ เพื่อสื่อความคิด จินตนาการสร้างสรรค์ และการแสดงออกทาง นาฏศิลป์ ความพอใจ สนุกสนาน เกิดความรัก ความชื่นชม ด้าน นาฏศิลป์ และวรรณกรรม อันเป็นมรดกของไทย
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ ครูชูชีพ ขุนอาจ ผู้ก่อตั้ง ครูชูชีพ ขุนอาจ ผู้จัดการแสดง ครูชูชีพ ขุนอาจ ครูโขน ครูชูชีพ ขุนอาจ ครูทศพล ขุนอาจ ผู้แสดง เยาวชนที่สนใจ อายุตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ส่วนใหญ่จะใช้เครื่องเล่นที่บ้านทีกทั้งเพลง และเสียงพากย์ไว้แล้ว ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไปที่สนใจ ผู้สนับสนุน มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
งบประมาณ	ครูชูชีพ ขุนอาจ งบประมาณที่ได้มาจากการขายหัวโขน และการรับงานแสดงทั้งโขนสด และโขนแบบร่วมสมัยแบบครูชูชีพ ขุนอาจ คิดขึ้นเอง
บทโขน อุปกรณ์ ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	บทโขน ครูชูชีพ ขุนอาจ จะใช้โครงบทโขนของกรมศิลปากรมาปรับ แล้วร้องทำไสตนตรีลงไปเครื่องเล่น เพื่อให้สะดวกกับการเดินทางไปแสดงที่ต่าง ๆ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ครูชูชีพ ขุนอาจ มีวิชาการสร้างทั้งหัวโขน อาวุธ และการปักลายเครื่องโขน แต่จะเป็น “ลายป่า” แบบชาวบ้าน ซึ่งสามารถสอนต่อให้ลูกศิษย์ได้ไม่ซับซ้อนมาก ลูกศิษย์จึงสามารถช่วยกันสร้างเครื่องโขนได้ด้วย

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก การแสดงใช้อุปกรณ์ประกอบฉาก เช่น เตียง รถทรง เป็นต้น
การจัดการแสดง	ครูชูชีพ ชุนอาจ จะกำหนดตอน โดยพิจารณาจากงาน จำนวนเด็ก ที่มีเวลามาแสดงให้ เวลาในการเตรียมตัว และความสามารถของผู้แสดง แล้วครูโชนจะกำหนดตัวแสดง ครูทศพล ชุนอาจ จะเป็นคน ทำเพลงและเสียงพากย์ใส่เครื่องเล่นไป แล้วฝึกซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโชน วันแสดงจริงทำ พิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แต่งตัว แต่งหน้า จึงทำการแสดง
การแสดง	มีการแสดงแบบโชนสด และการแสดงโชนแบบร่วมสมัย
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม แต่จะเป็นงานจ้างเหมา
การเข้าชม	จัดแสดงตามการจ้างงาน ส่วนมากจะเป็น
การโฆษณา ประชาสัมพันธ์	ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์

173077045

หัวข้อ	รายละเอียด
<p>กระบวนการจัดการ แสดง</p>	<pre> graph TD A[ครูชูชีพ ชุนอาจ รับประทานอาหารและกำหนดชุดตอน โดยพิจารณาจากจำนวนผู้แสดง เวลา และความสามารถ ของผู้แสดง] --> B[เมื่อกำหนดบทได้แล้ว จึงซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบฉาก] B --> C[เตรียมเพลงและบทพากย์ ลงในเครื่องเล่น แล้วจึงซ้อมเข้ากับเพลงและอุปกรณ์ประกอบฉาก] C --> D[วันแสดงจริง ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วผู้แสดงจึงเข้าแต่งหน้า แต่งตัว] D --> E[ทำการแสดง] </pre>
<p>การคัดเลือกและ ฝึกซ้อม</p>	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ครูชูชีพ ชุนอาจ เปิดรับสมัครลูกศิษย์โขนตั้งแต่อายุ 5 ปี จนกระทั่งเป็นนักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย โดยเริ่มจะให้ฝึกถึงทุกคนก่อน แล้วตัดตัวด้วยเกณฑ์คล้ายแบบโขนชนบคือ ตัวสูงใหญ่ ให้ฝึกยักษ์เพิ่ม หน้าตาดีดูสะอาดไม่สูงเกินไปให้ฝึกพระกับนางเพิ่ม โดยไม่มีเกณฑ์เรื่องเพศมาเกี่ยวข้อง</p> <p>การฝึกหัด ขั้นตอนของการฝึกซ้อมเบื้องต้น ครูชูชีพจัดกลุ่มผู้เรียนเป็น 2 กลุ่ม คือ ลิงแฉวและยักษ์แฉว โดยไม่มีการต่อบท และไม่มีท่ารำตีบท ในระหว่างการฝึกซ้อม ครูชูชีพจะสังเกตเชาว์ปัญญา การถาม-ตอบ การโต้ตอบ บุคลิกท่าทาง ความเข้าใจ และความจำของลูกศิษย์แต่ละคน เพื่อพิจารณาคัดเลือกให้เรียนการรำต่อบท และฝึกซ้อมการตีทำ จะเปิดสอนทุกวัน วันจันทร์ - วันศุกร์ 15.30</p>

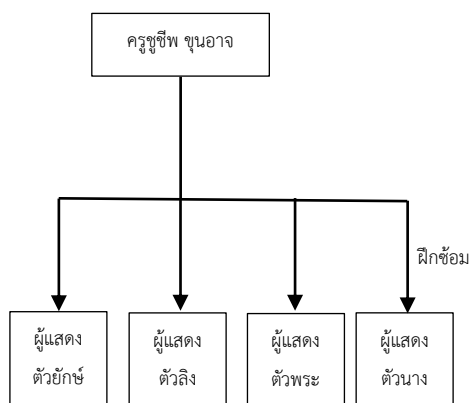

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	- 17.30 น. เนื้อหาตามตารางเรียน คือ รำกฤดาภินิหาร ระบำเทพบันเทิง ระบำเชิฎพระขวัญ รำศรีนวล พระรามตามกวาง (ตัด) ยก รบ และขุนอิน บอยไทย วันเสาร์ – อาทิตย์ เวลา 08.30 – 16.00 น. เพิ่มรายละเอียดการสอน คือ พระรามตามกวาง ทำการสอนทั้ง ฉบับตัดและฉบับเต็มเพลง เพลงกราวใน และเพลงกราวนอก ที่ใช้ ในการแสดงโขนตอนยกรบด้วย
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการ จัดการแสดง	สถานที่จัดการแสดง ตามเวทีห้างสรรพสินค้า และหน่วยงานต่าง ๆ โอกาสในการจัดการแสดง งานวันสำคัญต่าง ๆ เช่น งานวันเด็ก งานอีเวนท์ งานปีใหม่ งานสงกรานต์ เป็นต้น

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า ครูชูชีพ ขุนอาจ ทำการ
สอนโขนทั้งตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง โดยใช้เครื่องเสียงแทนผู้พากย์และวงปี่พาทย์

แผนภูมิที่ 4.37 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนครูชูชีพ ขุนอาจ

ที่มา: ผู้ศึกษา

5) โขนศึกฤทธิ์ (พ.ศ.2553 - ปัจจุบัน)²¹¹

ภาพที่ 4.55 การแสดงโขน ชุด ศีกกุมภกรรณ ตอน พิเภกห้ามทัพ ในงานวันศึกฤทธิ์ วันที่ 20 เมษายน พ.ศ.2561 ณ โรงละครสถาบันศึกฤทธิ์

ที่มา: <https://sootinclaimon.wordpress.com/2018/10/23/มูลนิธิศึกฤทธิ์-๘๐๓-มอบ-2/>, สืบค้นเมื่อ 29 พฤศจิกายน, 2561

ความเป็นมา โขนสถาบันศึกฤทธิ์เริ่มต้นพร้อมกับการเปิดมูลนิธิศึกฤทธิ์ 80 ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระกนิษฐาธิราช กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งย้ายจากบ้านซอยสวนพลู เมื่อปี พ.ศ. 2550 มูลนิธิศึกฤทธิ์ ก่อตั้งขึ้นครั้งแรกในโอกาสที่ เจริญอายุครบ 80 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2536 โดยมีหม่อมราชวงศ์ ศีกฤทธิ์ ปราโมช เป็นประธานมูลนิธิคนแรก จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมไทยเป็นการเฉพาะ พร้อมทั้งเป็นสถานที่ทำกิจกรรมและทำงานด้านศิลปวัฒนธรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับด้านการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น วัตถุประสงค์ในการสืบทอดและสานต่อกิจกรรมโขนธรรมศาสตร์ตามเจตนารมณ์ของ หม่อมราชวงศ์ ศีกฤทธิ์ ปราโมช ได้เข้ามาดูแลคณะโขนธรรมศาสตร์สืบต่อมา ด้วยการสนับสนุนการเรียนการสอนและการจัดการแสดงในโอกาสสำคัญ ๆ ผ่านทางชุมนุมโขนธรรมศาสตร์ ช่วงเวลานั้น ๆ ผนวชนายบุญชู โรจนเสถียร ประธานมูลนิธิศึกฤทธิ์ 80 ฯ ตั้งใจสานต่อเจตนารมณ์ของ หม่อมราชวงศ์ ศีกฤทธิ์ ปราโมช อย่างจริงจังในการดูแล

²¹¹ ตริรัตน์ เรียมรักษ์, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2561. จตุพร รัตนวราหะ. และ ศูนย์ ศิลปะการแสดงสถาบันศึกฤทธิ์, โขนเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2558).

อุปถัมภ์ศิลปินที่สูงอายุ และการดำเนินชีวิตที่ไม่ค่อยสะดวกสบายเท่าที่ควร จึงเกิดโครงการ “ศิลปินอาวุโสของมูลนิธิศีกฤทธิ์ 80 ฯ” ควบคู่กับการสนับสนุนกิจกรรมของนักศึกษาชุมนุมโชนธรรมศาสตร์

ในการจัดสร้างมูลนิธิแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน 1 ล้านบาท เพื่อเป็นเงินตั้งต้นในการจัดสร้างมูลนิธิ เมื่อแล้วเสร็จจึงจัดตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ในการดูแลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 ในระยะเวลาดังกล่าวได้มีการเปิดรับสมัครเยาวชนผู้มีความสนใจในด้านโชนไปพร้อม ๆ กันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 ถึงกลางปีดังกล่าว เพื่อให้ทันการแสดงเปิดอาคารในวันที่ 20 เมษายน 2554 ในวาระ หม่อมราชวงศ์ ศีกฤทธิ์ ปราโมช ครบ 100 ปี โชนสถาบันศีกฤทธิ์จึงได้เริ่มต้นขึ้นโดยมีครูจตุพร รัตนวราหะ กรรมการมูลนิธิจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ รวมถึงโรงเรียนในละแวกมูลนิธิเข้าร่วมด้วย ความสำเร็จจากการจัดโครงการในครั้งแรกนั้นเอง ทำให้ในปีถัดมามีผู้สนใจเพิ่มขึ้น จำนวนรวม 200 คน และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ ด้วยสัมฤทธิ์ผลที่เกิดขึ้น คณะกรรมการมูลนิธิศีกฤทธิ์ 90 ฯ จึงมีมติจัดตั้ง ศูนย์ศิลปะการแสดง สถาบันศีกฤทธิ์ ขึ้น ในพ.ศ.2555 เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของ หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช ด้านการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะการแสดงโชน ซึ่งได้รับความกรุณาจาก ครูจตุพร รัตนวราหะ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2552 นาฏศิลป์ โชนยัภย์) เป็นผู้อำนวยการควบคุมการฝึกหัดให้เป็นไปตามขั้นตอนและจารีตของโชน โดยมีครูผู้ใหญ่และคณะครูจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นผู้ฝึกสอน อาทิ ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2551 นาฏศิลป์โชนลิง) ครูทัศนีย์ ขุนทอง (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2555 ดนตรีไทยคีตศิลป์) ซึ่งครูทั้ง 3 ท่าน เป็นบุคคลที่ได้รับรางวัลศิลปินศีกฤทธิ์ด้วยกันทั้งสิ้น นอกจากนี้แล้วยังมีศิลปินชั้นครูจากสาขาต่าง ๆ รวมจำนวน 30 คน มาร่วมสอนที่ศูนย์ศิลปะการแสดงสถาบันศีกฤทธิ์ด้วย อีกทั้งในยุคแรกได้มีการอุปการะศิลปินอาวุโส เป็นเงินเดือนละ 5,000 บาทเมื่อเสียชีวิตจึงมีการคัดเลือกใหม่เป็นชุดศิลปินด้านนาฏศิลป์ ดนตรีไทย

ศูนย์ศิลปะการแสดงสถาบันศีกฤทธิ์ และเปิดสอนเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ โดยมีการสอน 5 สาขา ได้แก่ โชน ละคร ดนตรีไทย พากย์โชน และขับร้องเพลงไทย ทั้งนี้ ได้รับความร่วมมือจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ทั้งด้านเงินทุนและสถานที่ฝึกซ้อม โดยหมายมุ่งใช้การฝึกหัดโชนเป็นเครื่องมือให้เยาวชนได้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีความโดดเด่นด้านการเคลื่อนไหวร่างกายให้สอดคล้องกับจังหวะดนตรี เป็นการออกกำลังกายที่เชื่อมโยงกับการฝึกฝนจิตใจและวินัยของผู้เรียน รวมทั้งการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็น

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ประโยชน์ต่อการพัฒนาเยาวชนทั้งด้านบุคลิกภาพและทักษะการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ยังมุ่งหมายให้เยาวชนสืบทอดศิลปวิทยาด้านนาฏศิลป์และดนตรีให้คงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยสืบไป

ตารางที่ 4.32 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนสถาบันคึกฤทธิ์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	1) เพื่ออนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมไทยเป็นการเฉพาะ พร้อมทั้งเป็นสถานที่ทำกิจกรรมและทำงานด้านศิลปวัฒนธรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับด้านการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น 2) สืบทอดและสานต่อกิจกรรมโขนธรรมศาสตร์ตามเจตนารมณ์ของ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ มูลนิธิคึกฤทธิ์ 80ฯ ผู้ก่อตั้ง คณะกรรมการมูลนิธิคึกฤทธิ์ 80ฯ ผู้จัดการแสดง ศูนย์ศิลปะการแสดงสถาบันคึกฤทธิ์ ครูโขน ครูจตุพร รัตนวราหะ ครูประสิทธิ์ ปั่นแก้ว ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง ครูปกรณ์ วิชิต ครูสุดจิตต์ พันธุ์สังข์ ครูจารึก แจ่มเจริญ (ถึงแก่กรรม พ.ศ.2558) ครูปกรณ์ วิชิต ศุภชัย อินสว่าง ครูสุภชัย พวงพึ้ง ครูพงษ์พิศ จารุจินดา ครูสุรัตน์ เอี่ยมสะอาด ครูวีระศิลป์ ช้างขนุน ครูกิตติพงษ์ ไตรพงษ์ ครูเฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์ ครูสุขสันติ แวงวรรณ ผู้แสดง นักเรียน นิสิต นักศึกษา อายุ 7 - 25 ปี ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ผู้พากย์ ครูธีรภัทร์ ทองนิ่ม ผู้ขับร้อง ครูทัศนีย์ ขุนทอง ครูภัทรเมธา และวงปี่พาทย์ ครูดนตรีไทยในศูนย์ศิลปะการแสดงสถาบันคึกฤทธิ์ ผู้ชม พ่อแม่ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไปที่สนใจ ผู้สนับสนุน สมเด็จพระกนิษฐาธิราช กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, กระทรวงวัฒนธรรม, วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน), กลุ่มบริษัทคิงเพาเวอร์ และพ่อแม่ผู้ปกครอง

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
งบประมาณ	ในช่วงแรกสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สสส. เป็นผู้ร่วมคิดแผนงานและโครงการแต่ยังไม่ได้มีการช่วยเหลือด้านงบประมาณ ในการจัดการแสดงชุดใหญ่แต่ครั้งต้องหางบประมาณอีกส่วนหนึ่งจากหน่วยงานเอกชน หากการแสดงมีความสอดคล้องกับวาระสำคัญ การจัดการแสดงจะได้รับงบประมาณจากกระทรวงวัฒนธรรมบ้างส่วนหนึ่ง เงินทุนส่วนหนึ่งได้มาจากการบริจาคเงินของนักเรียนเข้ามูลนิธิปีละ 500 บาท ในระยะหลังมีการใช้ระบบขายบัตรการแสดง เพื่อรายได้มาสมทบค่าใช้จ่ายภายในมูลนิธิ และเงินทุนอีกหนึ่งส่วนได้มาจากการขอใช้สถานที่จากหน่วยงานภายนอกซึ่งให้ค่าตอบแทนการใช้สถานที่แก่มูลนิธิ และการอนุเคราะห์จากผู้ปกครองที่อยากช่วยเหลือซึ่งมีทั้งเป็นของบริจาคและตั้งกล่องรับบริจาคอีกด้วย
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง จาก เครื่องแต่งกาย และหัวโขน	บทโขน ครูธีรภัทร ทองนิ่ม เรียบเรียงจากบทกรมศิลปากร ของครูประพันธ์ สุขคนระชาติ และครูเสรี หวังในธรรม เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ เข้าจากสำนักงานการสังคีต ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก หากเล่นที่โรงละครสถาบันดุสิตฤทธิ์ จะมีฉากที่สร้างเก็บไว้จำนวนหนึ่ง
การจัดการแสดง	ครูธีรภัทร ทองนิ่ม ผู้เรียบเรียงบท จะปรึกษากับครูโขนผู้ใหญ่ ทั้งด้วยักษ์ ตัวพระ และตัวลิง พิจารณาถึงจำนวนผู้แสดง ตัวละคร และความสามารถ แล้วจึงการคัดเลือก เนื่องจากผู้เรียนมีจำนวนมาก เมื่อกำหนดได้แล้วกำหนดการซ้อมเข้าชุดตอน กับผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ จัดเตรียมเช่าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน จากสำนักงานการสังคีต จัดเตรียมฉากและอุปกรณ์ประกอบฉากของโรงละครดุสิตฤทธิ์ เมื่อถึงวันแสดงจึงจัดพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แต่งตัว แต่งหน้า จึงทำการแสดง
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบ โขนโรงใน ของกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ช่วงแรกจะจัดที่โรงละครสถาบันดุสิตฤทธิ์เป็นประจำ เก็บค่าเข้าชม 100 - 200 บาท ช่วงหลังไปจัดแสดงที่โรงละครอักษรรา คิง

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	แพคเกจ ค่าเข้าชม ตั้งแต่ 200 - 1000 บาท
การเข้าชม	หากไปที่โรงละครสถาบันศีกฤทธิ์ไปได้ทั้งทางรถ และทางรถไฟฟ้าใต้ดินMRT หากไปที่โรงละครอักษราไปได้ทั้งทางรถ และทางรถไฟฟ้าBTS
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	มีแผ่นพับ และสูจิบัตร ช่วงหลังใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ครูธีรภัทร ทองนิ่ม ผู้เรียบเรียงบท จะปรึกษากับครูโชนผู้ใหญ่ ทั้งตัว ยักษ์ ตัวพระ และตัวลิง พิจารณาถึงจำนวนผู้แสดง ตัวละคร และความสามารถ</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>เมื่อกำหนดบทได้แล้ว จึงซ้อมเข้าชุดตอน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน พร้อมคนแต่งตัว แต่งหน้า จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบฉาก</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ซ้อมผู้พากย์ ผู้ขับร้อง และวงปี่พาทย์ แล้วโขนจึงซ้อมกับดนตรี ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>วันแสดงจริง ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วผู้แสดงจึงเข้า แต่งหน้า แต่งตัว</p> </div> <div style="text-align: center;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p>ทำการแสดง</p> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทั้งชายและหญิง อายุ 7 - 25 ปี ได้เลือกตัวละครที่อยากเรียนได้ตามความชื่นชอบ</p> <p>การฝึกหัด เวลาเรียน 40 สัปดาห์ การเรียนต้องเรียนครบตามหลักสูตรระยะเวลา 3 ปี มีการเรียนและช่วยงานอย่างสม่ำเสมอ</p>

173077045

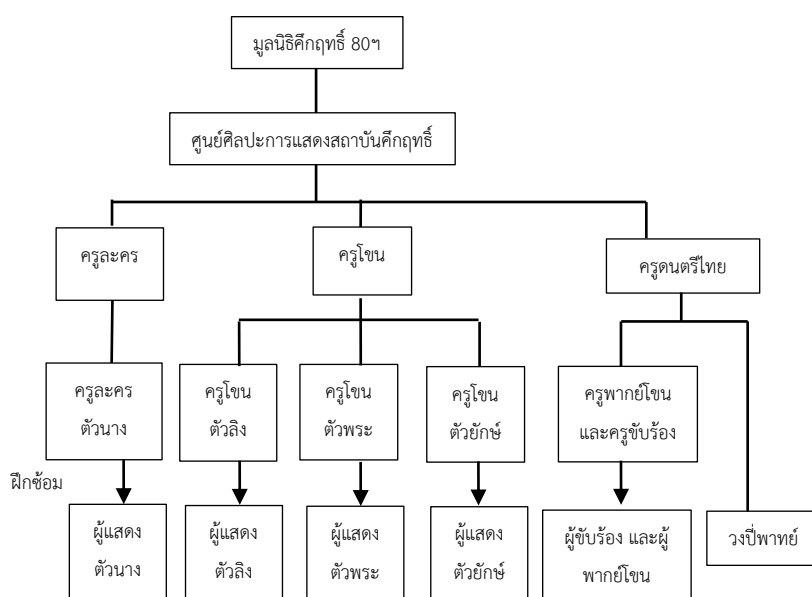
CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
	<p>แล้วจึงมีการสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ พร้อมทั้งมอบประกาศสัมฤทธิ์บัตรแก่ผู้เรียน เปิดรับสมัครเพียงแค่เดือนเมษายนของทุกปี โดยจะปิดให้เด็กนักเรียนเก่ามายืนยันสิทธิ์การเรียนต่อก่อนแล้วจึงเปิดให้นักเรียนทั่วไปลงทะเบียน โดยมีค่าใช้จ่ายรายปีเป็นเงินบริจาคเข้ามูลนิธิจำนวน 500 บาท ค่าเล่าเรียนฟรี รับบัตรนักเรียน ผ้าแดง รวมถึงเริ่มต้นด้วยการเลี้ยงข้าวกลางวัน</p>
<p>สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง</p>	<p>สถานที่จัดการแสดง โรงละครสถาบันศีกฤทธิ์ และโรงละครอักษรรา คิง เพาเวอร์</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง นอกจากการแสดงประจำปีที่โรงละครอักษรรา คิง เพาเวอร์ ยังมีงานเชิญไปแสดงในห้างสรรพสินค้า งานเปิดตัวสัมมนาระดับชาติ เป็นต้น</p>

173077045

จากโครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านบน แสดงให้เห็นว่าศูนย์ศิลปะการแสดง สถาบันศีกฤทธิ สังกัดอยู่ภายใต้มูลนิธิศีกฤทธิ 80๑ จัดการแสดงโดยครูละครสอน ผู้แสดงตัวนาง ครูโขนสอนผู้แสดงตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง และครูดนตรีไทย สอนผู้พากย์โขน และผู้ขับร้อง ส่วนวงปี่พาทย์ ครูต้องลงมาเล่นเอง เพราะผู้เรียนไม่สามารถเล่นเพื่อแสดงโขนได้

แผนภูมิที่ 4.38 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนสถาบันศีกฤทธิ

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

4.4.5 โขนสมัครเล่นร่วมกันเฉพาะกิจ หมายถึง โขนที่จัดขึ้นโดยองค์กร ที่เป็น องค์กรทางนาฏศิลป์หรือไม่เป็นองค์กรทางนาฏศิลป์ แต่มีลักษณะเป็นผู้จัดการแสดง หรือ “โต้โผ” สมาชิกที่ร่วมแสดงจะไม่แน่นอน อาจรวมกันหลายครั้ง หรือครั้งเดียวแล้วไม่รวมกันอีกเลย มักจะเล่น ตอนที่ได้รับคามนิยม ไม่จำเป็นต้องซ้อมมาก ประมาณ 2 - 3 ครั้ง แล้วสามารถแสดงร่วมกันได้ ใช้ตัว แสดงน้อย ไม่นิยมใช้ดนตรีสด และเลือกตอนที่ไม่มีบทพากย์หรือเจรจาเลย เช่น ตอน ยกรบ จับนาง สามจับ หรือมีน้อย เช่น ตอน พระรามตามกวาง ลักนางสีดา เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่ามียุ่่มากที่สุด ซึ่งโดยการวิเคราะห์สามารถเกิดขึ้นทุกวันได้ เนื่องจากย้อมมีงานที่ต้องการมหรสพโขนเกิดขึ้นทุกวัน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบวช การแสดง เปิดงานต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งลักษณะนี้ศิลปินโขนอาชีพ รวมตัวกันแบบนี้เช่นกัน แต่คาดว่าไม่น่าจะเพียงพอ ในทั่วประเทศ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่โขนสมัครเล่นเฉพาะกิจ นำมีโอกาสได้แสดงแทบทุกวัน โดยข้อพิสูจน์ที่ เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ พระราชพิธีถวายดอกไม้จันทน์ตามจุดต่าง ๆ ทั่วประเทศ สถานศึกษาที่อยู่ บริเวณใกล้เคียง จัดโขนถวายตามงานพระราชพิธีออกพระเมรุที่ท้องสนามหลวง ขนาดของการแสดง เป็นไปตามแต่ความสามารถของสถานศึกษานั้น ๆ จะมีความสามารถจัดได้ เช่น โขนโรงเรียนคลองกุ่ม

ภาพที่ 4.56 การแสดงโขน ตอน นารายณ์ปราบหนทก ของโขนโรงเรียนคลองกุ่ม ในงานพระราชพิธี ถวายดอกไม้จันทน์พระเมรุมาศจำลอง ณ วัดนวลจันทร์ วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2560

ที่มา: ผู้ศึกษา

การแสดงใช้ตัวละคร 3 ตัวละคร คือ นางสุวรรณอัปสร นนทก และพระนารายณ์ เริ่มที่นางสุวรรณอัปสร รำชักชวนให้นนทกรำตาม จนขึ้นนิ้วเพชรที่ขา พระนารายณ์ออกมาเจรจาแล้วผ่านนทกตาย นักเรียนเหล่านี้แสดงเป็นครั้งแรก อาจารย์ผู้สอนไม่ใช่ครูโขน สามารถสร้างโขนได้

อีกตัวอย่างคือ โขนโรงเรียนวัดคลองสวน เป็นต้น

ภาพที่ 4.57 การแสดงโขน ตอน พระรามตามกวาง ของโรงเรียนวัดคลองสวน ในงานพระราชพิธีถวายดอกไม้จันทน์พระเมรุมาศจำลอง ณ วัดใหญ่บางปลากด วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2560
ที่มา: ผู้ศึกษา

การแสดงใช้ตัวละคร 2 ตัว คือ พระราม และกวางทอง ครูสอนไม่จำเป็นต้องเป็นครูโขน สามารถสร้างโขนตอนหนึ่งได้ ประเด็นที่จะชี้ให้เห็น คือ การแสดงโขนสมัครเล่นในปัจจุบันสามารถสร้างได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นคนที่เคยเรียนโขน ทำให้การเกิด “โขนสมัครเล่นร่วมกันเฉพาะกิจ” ยิ่งเพิ่มขึ้น

ต่อไปจะขอยกเป็นองค์กรณีศึกษาที่มีลักษณะเป็นผู้จัดการแสดง หรือ “โตโผ” ที่เป็นองค์กร
นาฏศิลป์ คือ คณะโรจน์จรัสฤทธิ์

โฉนคณะโรจน์จรัสฤทธิ์ (พ.ศ.2554 - ปัจจุบัน)²¹²

ภาพที่ 4.58 การแสดงโฉน ชุด พระจักรีได้พล รณรงค์สงคราม ของคณะโรจน์จรัสฤทธิ์
ในงานกาชาด 2561 ฉลอง 125 ปี สภากาชาดไทย ณ อาคารบันเทิง สวนลุมพินี

วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ.2561

ที่มา: <https://www.facebook.com/โรจน์จรัสฤทธิ์-1560167884304452/>, สืบค้นเมื่อ 15
ธันวาคม, 2561

ความเป็นมา คณะโรจน์จรัสฤทธิ์ นั้นเกิดจาก ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต ได้
รวบรวม นักเรียน นิสิต นักศึกษา จากสถาบันต่าง ๆ เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี และผู้ที่มีความสนใจ ในด้าน
นาฏศิลป์ไทย ได้รวมตัวกัน และมีจุดประสงค์เดียวกันคือเผยแพร่ และสืบทอดศิลปะการแสดงของ
ไทย ให้ดำรงอยู่สืบไป โดยใช้เวลาวางจากการศึกษา (วันเสาร์ - วันอาทิตย์) ให้เกิดประโยชน์ พร้อมทั้ง
ยังเกิดความเป็นมิตรไมตรี สามัคคีและเสียสละในการทำงานร่วมกัน ต่อมาได้มีการก่อตั้งเป็นคณะ

²¹² ไพโรจน์ ทองคำสุก, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2561. และ โรจน์จรัสฤทธิ์ กิจกรรม ปี 2559, [สุจิตร์] (กรุงเทพฯ: โรจน์จรัส
ฤทธิ์, 2559).

โรจน์จรัสฤทธิ์ ซึ่ง ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต เป็นผู้ดูแล โดยดำเนินการก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2554 - ปัจจุบัน ซึ่งได้ฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยให้กับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้ที่ให้ความสนใจ โดยไม่มีค่าใช้จ่าย โดยคณะโรจน์จรัสฤทธิ์พยายามในการเผยแพร่ศิลปะการแสดง และองค์ความรู้ด้านนาฏศิลป์ไทย ให้กับหน่วยงาน และผู้ที่ไม่ได้รับโอกาสในการชมการแสดงนาฏศิลป์

ตารางที่ 4.33 รายละเอียดการจัดการแสดงโขนคณะโรจน์จรัสฤทธิ์

หัวข้อ	รายละเอียด
วัตถุประสงค์	<ol style="list-style-type: none"> 1) เพื่อใช้เวลาว่างมาร่วมทำกิจกรรมทางด้านนาฏศิลป์ 2) เพื่อฝึกหัดและฝึกฝนให้กับผู้ที่มีใจรักในดานนาฏศิลป์ 3) เพื่อจัดแสดงโดยไม่หวังผลตอบแทนในลักษณะงานการกุศล 4) เพื่อเป็นการเผยแพร่และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยให้ดำรงสืบต่อไป
ผู้เกี่ยวข้อง	<p>เจ้าของ ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต</p> <p>ผู้ก่อตั้ง ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต</p> <p>ผู้จัดการแสดง ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต</p> <p>ครูโขน ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต ครูอภิมุข พวงจันทร์ (ครูโขนลิง)</p> <p>ผู้แสดง นักเรียน นิสิต นักศึกษา ช่วงมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6 และ นิสิต นักศึกษา ชั้นปีที่ 1 - 4 จากสถาบันต่าง ๆ</p> <p>ผู้พากย์และวงปี่พาทย์ ส่วนใหญ่จะใช้เครื่องเล่นเพลง ไม่มีดนตรีสด</p> <p>ผู้ชม ผู้ด้อยโอกาส หรืออยู่ในพื้นที่ห่างไกล และประชาชนทั่วไปที่สนใจ</p> <p>ผู้สนับสนุน -</p>
งบประมาณ	เป็นงบประมาณของ ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต หากมีการเชิญไป จะขอแค่ค่าเดินทางไม่มีค่าตัว
บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดงฉาก เครื่องแต่งกาย	บทโขน ส่วนใหญ่จะใช้การตัดต่อเสียงเพลง และบท สำหรับเครื่องเล่น แต่บทเป็นบทเดิมของกรมศิลปากร ส่วนใหญ่โขนจะเล่น ตอน ที่ได้รับความนิยมเล่นกัน เช่น ยกรบ พระรามตามกวาง ฤๅษีแดง

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	รายละเอียด
และหัวโขน	<p>จับนาง เป็นต้น</p> <p>เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หัวโขน และอาวุธ ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต สร้างเครื่อง และเก็บไว้จำนวนมาก สามารถเล่น ตอน ยกรบ โดยมีผู้เล่นได้ประมาณ 10 - 15 คน</p> <p>ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก ส่วนใหญ่จะไม่มีฉาก หากมีจะมีแค่เตียง สำหรับนั่งเมืองเท่านั้น</p>
การจัดการแสดง	<p>ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต พิจารณางาน แล้วเรียบเรียงบท แล้วทำเพลงสำหรับเล่นในเครื่องเล่น ให้เหมาะกับเวลาที่ต้องแสดง นัดซ้อมกันที่เพื่อเตรียมการแสดง 2 - 3 ครั้ง จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน เมื่อถึงวันแสดงจึงจัดพิธีไหว้ครู ก่อนทำการแสดง แต่งตัว แต่งหน้า จึงทำการแสดง</p>
การแสดง	เป็นการแสดงรูปแบบ โขนโรงใน ของกรมศิลปากร
ค่าเข้าชม	ไม่มีค่าเข้าชม
การเข้าชม	เดินทางไปแสดงนระสถานที่ต่าง ๆ ตามการเชิญ อาสา การกุศล หรือว่าจ้าง
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq : 20

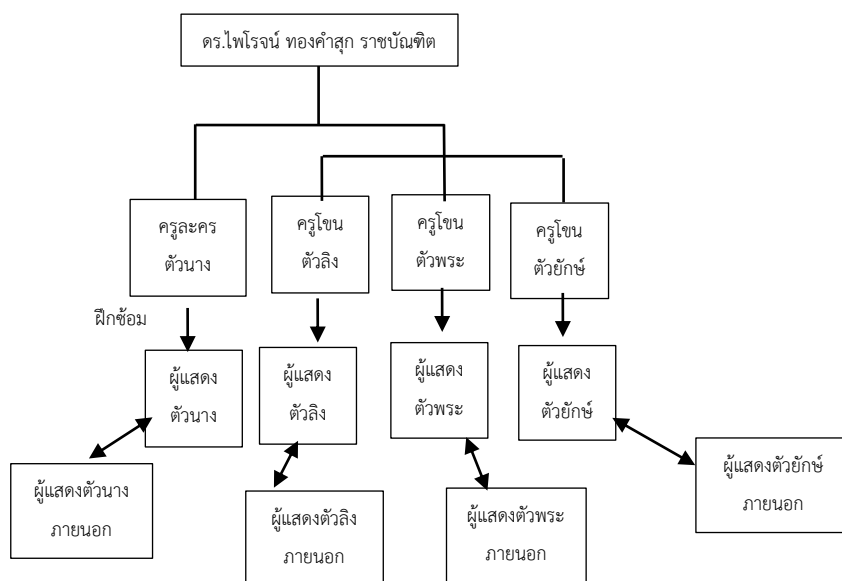
หัวข้อ	รายละเอียด
กระบวนการจัดการแสดง	<div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต พิจารณางาน แล้วเรียบเรียงบท แล้วทำเพลงสำหรับเล่นในเครื่องเล่น ให้เหมาะกับเวลาที่ต้องแสดง </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> นัดซ้อมกันเพื่อเตรียมการแสดง 2 - 3 ครั้ง จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ และหัวโขน </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> วันแสดงจริง ซ้อมกันหน้างานอีกครั้ง ทำพิธีไหว้ครูก่อนทำการแสดง แล้วผู้แสดงจึงเข้าแต่งหน้า แต่งตัว </div> <div style="font-size: 2em; margin-bottom: 10px;">↓</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ทำการแสดง </div> </div>
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	<p>การคัดเลือกผู้แสดง ขึ้นกับมีสมาชิกที่สามารถมาเล่นได้หรือไม่ หากภายในคณะไม่สะดวก สามารถติดต่อโขนคณะอื่นมาร่วมแสดงได้</p> <p>การฝึกหัด จะมีการนัดฝึกซ้อมกันในวันอาทิตย์ ช่วงบ่ายถึงเย็น หากสมาชิกไม่ติดธุระ สามารถมาซ้อมทบทวน แม้ทำ เพลงหน้าพาทย์ และชุดตอนต่าง ๆ ได้</p>
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการจัดการแสดง	<p>สถานที่จัดการแสดง ส่วนใหญ่จะไปแสดงในที่ที่ด้อยโอกาสในการรับชมนาฏศิลป์ไทย เช่น บ้านบางแค บนดอยต่าง ๆ เป็นต้น</p> <p>โอกาสในการจัดการแสดง ส่วนใหญ่จะเป็นงานอาสา งานเกณฑ์บุญ ไปจนถึงงานใหญ่ อย่างงานกาชาด งานเปิดประชุมอาเซียน เป็นต้น</p>

173077045

CD :Thesais 5986823635 dissertation / revv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงด้านล่าง แสดงให้เห็นว่า ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก ราชบัณฑิต มีครูโขน และครูละครประจำอยู่ แต่สมาชิกมีการเปลี่ยนเข้าออกตามความสะดวก เนื่องจากไม่ได้มีข้อผูกมัดกันทั้งเงิน หรือระบบบริษัทจึงมีลักษณะเช่นนี้

แผนภูมิที่ 4.39 โครงสร้างการบริหารจัดการแสดงโขนคณะโรจน์จรัสฤทธิ์

ที่มา: ผู้ศึกษา

173077045

อนึ่ง มีโฆษณาสมัครเล่นที่พบแล้วไม่อาจจัดหมวดหมู่ได้ หรือมีข้อมูลน้อยมาก จึงจะแสดงไว้เฉพาะความเป็นมา ดังนี้

- โขนในโครงการครูอาสาวัดไทยในต่างประเทศ (พ.ศ.2531 - ปัจจุบัน)²¹³

ภาพที่ 4.59 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนวัดอัมมาราม เมืองชิคาโก ในงาน Songkran Uptown 2019 Minnesota วันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2562

ที่มา: <https://inet.edu.chula.ac.th/ctlc/index.php/feed-news/385-songkarn-uptown-2019>, สืบค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม, 2562

ความเป็นมา ในปี พ.ศ.2527 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดตั้งโครงการสอน ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ ตามที่พระเทพโสภณ (หลวงเตี้ย) (ต่อมาคือ พระธรรม ราชานุวัตร อดีตครองเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) ประธานกรรมการวัดไทยลอสแอนเจลิส ขอความร่วมมือมายัง คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้จัดการเรียนการสอนภาษาไทยและ วัฒนธรรมไทยแก่เยาวชนไทยในสหรัฐอเมริกา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมไทยของ เยาวชนอย่างต่อเนื่องในช่วงภาคฤดูร้อน เพิ่มเติมจากเดิมที่โรงเรียนสอนพุทธ

²¹³ ศูนย์ส่งเสริมการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย, "ความเป็นมาของโครงการ," สืบค้นจาก <https://inet.edu.chula.ac.th/ctlc/index.php/the-objective-of-project>.

ศาสนาและภาษาไทย วัดไทยลอสแอนเจลิส เปิดสอนเฉพาะวันอาทิตย์เท่านั้น คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้จัดส่ง ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ เป็น หัวหน้าคณะ ครูอาสาสมัคร ไปปฏิบัติงานสอนและทำวิจัย เรื่อง “รูปแบบหลักสูตรระยะสั้นและการ จัดกิจกรรมบูรณาการเพื่อ การสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยแก่นักเรียนโรงเรียนวัดไทย ลอสแอนเจลิส” โดยได้รับการ สนับสนุนค่าเดินทางและทุนการทำวิจัยจาก พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ โครงการสอนและวิจัยดังกล่าว ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง ผู้ปกครองสนใจนำเยาวชนมาเรียนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยภาคฤดู ร้อนจำนวนมาก

ต่อมา พ.ศ.2528 พระราชรัตนารมณ์ วัดธัมมาราม ชิคาโก (ปัจจุบันคือ พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสวัดยานนาวา) ได้ขอความร่วมมือให้คณะครุศาสตร์ ไปจัดอบรมครูอาสาสมัคร โรงเรียน วัดไทยในสหรัฐอเมริกาที่วัดธัมมาราม โดยมีศาสตราจารย์อำไพ สุจริตกุล นำคณะ ประกอบด้วย ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ศาสตราจารย์ประภาศรี สีหอำไพ รองศาสตราจารย์ ดร. ทิศนา แคมมณี และรองศาสตราจารย์วรนนท์ อักษรพงศ์ เดินทางไปจัดประชุมเชิงปฏิบัติการอบรมครูอาสาสมัครทั่วสหรัฐอเมริกา ในความอุปถัมภ์ของพระราชรัตนารมณ์ (ประสิทธิ์ เข้มงักโร) และความ อนุเคราะห์ค่าเดินทางจากพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก จัดขึ้นที่วัดธัมมาราม นครชิคาโก ต่อมาในปี พ.ศ. 2531 โครงการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย ได้ขยายหน่วยจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นที่ วัดวชิรธรรม ปทีป นิวยอร์ก วัดพุทธานุสรณ์ ฟริมอนท์ และ วัดพุทธธรรม ชิคาโก รวมเป็น 5 แห่ง

จนในปัจจุบันโครงการนี้กระจายไปในวัดไทย 3 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ วัดไทย 17 แห่ง ครูอาสาสมัครที่จะได้เดินทางไปสอนนั้น มีนิสิตนักศึกษา เข้ามาสอบคัดเลือกทุกปี โดยครูอาสาต้องมีครูสอนภาษาไทย ครูดนตรีไทย และครูสอนนาฏศิลป์ มี 2 ประเภท คือ ครูประจำฤดูร้อน และครูประจำปี ซึ่งหากครูอาสาที่สอบได้เป็นมีความรู้เรื่องโขน ก็จะไปสอนโขนให้เป็นให้กับเด็กไทยในต่างประเทศดังกล่าว หากครูอาสาที่ไปสอนไม่มีความรู้เรื่องโขนก็จะ สอนนาฏศิลป์อื่น ๆ แทน การสอนโขนในโครงการนี้นั้นจึงไม่ค่อยมีความต่อเนื่อง และจัดการแสดง ได้ยาก เนื่องจากใน 1 วัดจะมีครูอาสาเข้าสอนได้ 3 คน คือ สอนภาษาไทย 1 คน สอนดนตรีไทย 1 คน และสอนนาฏศิลป์ 1 คน ครูโขนส่วนใหญ่จะถนัดตัวละครเพียงประเภทเดียว จึงไม่สามารถ จัดเป็นการแสดงโขนได้ นอกจากจะเป็นโอกาสพิเศษที่เป็นการร่วมกันของครูอาสามากกว่า 1 วัด เพื่อ จัดการแสดงขึ้นมาโดยเฉพาะ

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

- โขนการบินไทย (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)²¹⁴

ภาพที่ 4.60 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนการบินไทย

ที่กรุงออสโล ประเทศนอร์เวย์ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2557

ที่มา: <https://www.thairath.co.th/lifestyle/woman/439112>, สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน, 2561

ความเป็นมา โขนการบินไทยได้เริ่มต้นขึ้นจากโครงการร่วมการบินไทยร่วมกับ ศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2540 ให้ผู้ปฏิบัติงานการบินไทยผู้มีใจรักในศิลปวัฒนธรรมไทย ร่วมกันจัดแสดงโขนตามโอกาสที่ได้รับ ต่อมาภายหลังปี พ.ศ. 2542 การบินไทยได้จัดตั้งชมรมสมาคม สโมสรการบินไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมโดยพนักงานทุกรูปแบบ เพื่อความ สัมผัสความสามัคคีในหมู่คณะ และเพื่อความสนุกสนาน โดยที่มูลเหตุการเกิดโขนการบินไทยขึ้นครั้งแรกนั้นเริ่มจากนายสถานีต่างประเทศทราบว่า มีผู้ที่รู้เรื่องดนตรี นาฏศิลป์ไทย จึงประสงค์ที่จะให้นำ ดนตรีและนาฏศิลป์ไทยไปจัดแสดงให้ชาวต่างประเทศได้รับชม อนึ่งโขนการบินไทยได้สร้างชื่อเสียง และยกฐานะการบินไทย รวมถึงความภาคภูมิใจให้กับองค์กรและผู้แสดง ปัจจุบันโขนการบินไทยมี ผู้เข้าร่วมมากกว่าหนึ่งร้อยคน

²¹⁴ ชูศักดิ์ ริงสิต, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2561. และ สินนภ เทพรักษา, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2561.

- โขนผู้พิการเชียงใหม่ (พ.ศ.2542 - ปัจจุบัน)²¹⁵

ภาพที่ 4.61 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนผู้พิการเชียงใหม่ในงาน “โขนผู้พิการ” ณ โรงละคร
วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ.2560
ที่มา: https://img4.tnews.co.th/userfiles/images/tnews_1498111873_113.jpg, สืบค้นเมื่อ
24 พฤศจิกายน, 2562

ความเป็นมา ริเริ่มจาก นายวีระ โรจนพจนรัตน์ อธิบดีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ในปีพ.ศ.2542 กระทรวงวัฒนธรรม เล็งเห็นถึงความสำคัญของผู้พิการ และเด็กด้อยโอกาส เพราะเด็กผู้พิการเหล่านี้จะมีความสามารถพิเศษเฉพาะคน จึงจัดตั้งโครงการเอื้ออาทรและห่วงใยนาฏศิลป์ ดนตรีไทยสู่คนพิการขึ้น

ด้วยจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีจำนวนผู้พิการทุกประเภท อาทิ ผู้พิการทางการได้ยิน ผู้พิการทางการมองเห็น และผู้พิการทางสติปัญญา โดยผู้พิการทางการมองเห็นจะได้รับการเรียนดนตรีเพียงอย่างเดียว ผู้พิการทางการได้ยินและการพูดจะได้รับการศึกษา ณ โรงเรียนโสตศึกษาอนุสารสุนทร และได้รับการฝึกหัดให้เล่นโขน ด้านการเรียนการสอนมิได้ทำการสอนเต็มรูปแบบตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทยทั้งหมด โดยมากมีการสอนระบำต่าง ๆ ในการฝึกซ้อมทางโครงการจัดให้มีเด็กปกติที่มีการเรียนโขนอยู่แล้วจากวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ เข้ามาร่วมฝึกซ้อมเพื่อให้ผู้พิการ

²¹⁵ สุกัญญา ชมภูรัตน์, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2561.

สามารถจับจ้งหวะได้ ลักษณะการสอนอาจมีความแตกต่างจากการสอนบุคคลธรรมดาบ้าง การสอนผู้พิการด้านต่าง ๆ จึงเป็นการใช้ดนตรี และนาฏศิลป์เป็นเครื่องบำบัดผู้พิการเหล่านั้น

การเรียนการสอนใน 1 ภาคการศึกษา ใช้เวลาในการเรียนการสอน 2-3 เดือน ในวันเสาร์และอาทิตย์ โขนผู้พิการมีการจัดแสดงครั้งแรกขึ้น ณ ศูนย์แสดงสินค้า และการประชุม อิมแพ็ค เมืองทองธานี และมีการจัดแสดงผลงานหลังจากการเรียนเสร็จสิ้นแต่ละภาคการศึกษา ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

- โขนราชทัณฑ์ (ก่อน พ.ศ.2547 - 2559)²¹⁶

ภาพที่ 4.62 การแสดงโขน ตอน ยกรบ ของโขนราชทัณฑ์ ณ เรือนจำพิเศษธนบุรี
ที่มา: <https://thestandard.co/news-thailand-thonburi-remand-prison-1st-place-apply-nelson-mandela-regulation/>, สืบค้นเมื่อ 4 มกราคม, 2561

ความเป็นมา แนวคิด สอนให้เยาวชนรู้จักศีลธรรม ความดี ความอดทน มีความเห็นพ้องต้องกันว่าจะนำการแสดงโขนมาฝึกสอนภายในทัณฑสถาน การฝึกโขนจะทำให้กลุ่มผู้ต้องขังมีการพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทำให้รู้จักศีลธรรม ความดีความอดทน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน หลังจากได้รับการฝึกโขน ผลที่เกิดขึ้น คือผู้ต้องขังมีจิตใจอ่อนโยน ความเป็นระเบียบวินัย ช่วยเหลือ

²¹⁶ กำแพงมีอาภรณ์, "ทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง สืบสานศิลปวัฒนธรรม "โขนราชทัณฑ์" ชัดเกล้าจิตใจผู้ต้องขัง," ยุติธรรม ปีที่ 14, 3 พ.ค. - มิ.ย. (2557). และ จุลชาติ อรัณยนาถ, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2561.

ซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกันมากขึ้นในช่วงระยะเวลาการฝึกเพียง 2 เดือน โดยที่ได้รับความอนุเคราะห์จาก ดร. จุลชาติ อรัญนาค เข้าไปทำการสอนโขนให้กับกลุ่มนักโทษชาย

ผู้ต้องขังร้อยละ 70 ก่อนเข้ามาฝึกโขนต้องได้รับการฟื้นฟูสภาพจิตใจและสมองที่ได้รับผลกระทบจากการเสพยาเสพติดซึ่งไปทำลายระบบประสาท ทำให้กระบวนการคิด การพูดของผู้ต้องขังเข้าไปบ้าง อาจส่งผลเป็นอุปสรรคต่อการฝึกสอน นอกจากนี้จะคัดเลือกผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมไร้เหตุผล เกเร เข้าร่วมฝึกโขน ส่งผลให้ผู้ต้องขังกลุ่มนี้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น จากพฤติกรรมก้าวร้าวกลายเป็นคนรู้จักสัมมาคารวะ มีเหตุผล เชื่อฟัง ซึ่งตลอดการสอนมีการสอดแทรกเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ความเคารพและกตัญญู ใช้โขนช่วยขัดเกลาด้วยความเมตตา

- โขนเยาวชนต้นแบบปัตตานี (พ.ศ.2556 - ปัจจุบัน)²¹⁷

ภาพที่ 4.63 การแสดงโขน ตอน สามอสุรคังคัณ อูบายแผนทศพัคตร์ ทริรักษ์ไต้พล ผจญอรินทร์
พ่าย ของโขนเยาวชนต้นแบบปัตตานี ณ หอประชุมสำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ.2561
ที่มา: ผู้ศึกษา

ความเป็นมา โขนปัตตานี จัดการแสดงขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2556 จากจุดเริ่มต้นใน
ความสนใจของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้เห็นภาพหัวโขนในห้องเรียนแล้วมีความสนใจ

²¹⁷ สมวุฒิ กุลพุทธสาร.

อยากที่จะเรียน ครูสมวุฒิ กุลพุทธสาร ซึ่งเป็นคุณครูในขณะนั้นจึงมีการฝึกหัดให้เริ่มแสดง การแสดงครั้งแรกคือการแสดงชุดยกรบ เด็กสามารถแสดงความสามารถได้ดีจึงทำให้ได้รับโอกาสจัดแสดงถึง 9 รอบการแสดง ต่อมาได้รับความกรุณาให้เด็กในโครงการได้แสดงหน้าที่นั่งสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ต่อมาครูสมวุฒิ กุลพุทธสาร ได้ย้ายไปทำการสอนที่จังหวัดตรัง มีความประสงค์ที่จะให้เด็กที่ได้เรียนโขนชุดดังกล่าวเข้าไปร่วมแสดงในงานต่าง ๆ ด้วย ซึ่งต่อมาได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกระทรวงวัฒนธรรมประจำจังหวัด

ในปี พ.ศ. 2558 ครูปรเมษฐ์ บุญยะชัย ผู้ช่วยโขนเยาวชนได้เห็นถึงความตั้งใจของการนำวัฒนธรรมภาคกลางเข้าไปเรียนและแสดง จึงได้เข้ามาช่วยเหลือเรื่องการสอนและการจัดการแสดง ซึ่งแต่เดิมได้รับความดูแลจากวิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุงเป็นหลัก ในการฝึกซ้อมการแสดงต่าง ๆ จุดประสงค์หลักของโครงการคือเน้นให้เด็กได้ซึมซับวัฒนธรรม แม้จะมีความความหลากหลายของทางศาสนา การเข้าร่วมทางพิธีกรรมและความเชื่อจึงไม่ได้เน้นมาก ในเรื่องการเรียนไม่เป็นผลให้กระทบมากเว้นแต่การต่อท่ารำหน้าพาทย์ที่ต้องมีการเข้าร่วมพิธีถ่ายทอดเท่านั้น เด็กที่เข้าร่วมโครงการเป็นเด็กที่ได้รับความดูแลเนื่องจากผู้ปกครองเสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เข้ามาอยู่ในความดูแลอุปการะ ทั้งที่พัก อาหารการกิน การศึกษา โดยใช้ทุนส่วนตัวของ นายอนุศาสน์ สุวรรณมงคล มาสนับสนุนเด็กในการฝึกซ้อมโขนเฉพาะที่มีช่วงแสดง

173077045

4.5 กระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น

จากข้อมูลที่แจกแจงองค์กรโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 - 2561 แบ่งโขนสมัครเล่นออกเป็น 5 ประเภท ตามองค์กรที่เป็นผู้บริหารจัดการ โดยในแต่ละประเภทสามารถสรุปกระบวนการบริหารจัดการและเปรียบเทียบกันได้ดังนี้

ตารางที่ 4.34 ตารางสรุปและเปรียบเทียบกระบวนการจัดการโขนสมัครเล่นทั้ง 5 ประเภท

หัวข้อ	โขนสมัครเล่นหลวง	โขนสมัครเล่นขุนนาง	โขนสถาบันการศึกษา	โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น	โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ
องค์กรที่พบ	- โขนสมัครเล่นหลวงในรัชกาล 1 - 2 และรัชกาลที่ 4 - 5 - โขนสมัครเล่นในรัชกาลที่ 6	- คณะโขนหลวงราชพงษ์ - คณะนาฏราช	โขนมหาวิทยาลัย - โขนจุฬาฯ - โขนธรรมศาสตร์ - โขนสงขลา นครินทร์ - โขนรามคำแหง - โขนผู้หญิงราชภัฏจันทรเกษม - โขนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - โครงการโขนฤดูร้อน สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โขนโรงเรียน - โขนโรงเรียนสมประสงค์ - โขนจิตรลดา - โขนสาธิตเกษตร - โขนโรงเรียนอัสสัมชัญ - โขนสาธิตประสานมิตร - โขนโรงเรียนสวนกุหลาบ - โขนโรงเรียนในโครงการนาฏศิลป์ฤดูร้อน - โขนโรงเรียนอนุบาลบ้านอัม - โขนรุ่งอรุณ - โขนโรงเรียนอำนาจวิทย์ - โขนสาธิตนครสวรรค์ - โขนโรงเรียน	- โขนวังปลายเนิน - โขนศูนย์วัฒนธรรม - โขนยุวศิลป์ - โขนครูชูชีพ งามอาจ - โขนศีกฤทธิ์	*มีเกิดขึ้นทุกวัน กรณีศึกษา - โขนคณะโรจน์จรัสฤทธิ์

173077045

CD :Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	โจนสมัครเล่นหลวง	โจนสมัครเล่นขุนนาง	โจนสถาบันการศึกษา	โจนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น	โจนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ
			กรุงเทพฯคริสเตียน - โจนโรงเรียนวัดมกุฎกษัตริย์ - โจนโรงเรียนเพชรบุรีปัญญา๔๘		
วัตถุประสงค์	- เชิดชูพระมหากษัตริย์ตามความเชื่อ “สมมติเทพ” - พันฟู และอนุรักษองค์ความรู้ในนาฏกรรมโน- -ระดับพระเกียรติ	- เชิดชูพระมหากษัตริย์ตามความเชื่อ “สมมติเทพ” - แสดงสถานะของเจ้าของ - ช่วยเหลือศิลปินโจน -ประกอบอาชีพเสริม	- เชิดชูพระมหากษัตริย์ตามความเชื่อ “สมมติเทพ” - แสดงสถานะของเจ้าของ - พัฒนาผู้เรียน - อนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมไทย - สร้างความโดดเด่นทางการศึกษา	- เชิดชูพระมหากษัตริย์ตามความเชื่อ “สมมติเทพ” - เพื่อยกย่องเจ้านาย - แสดงสถานะของเจ้าของ - ผลิตศิลปิน สร้างอาชีพ - พัฒนาผู้เรียน	- เชิดชูพระมหากษัตริย์ตามความเชื่อ “สมมติเทพ” - งานเกณท์บุญงานอาสา - หาเวทีแสดง -ประกอบอาชีพเสริม
ผู้เกี่ยวข้อง	เจ้าของ -พระมหากษัตริย์ ผู้ก่อตั้ง -พระมหากษัตริย์ ผู้จัดการแสดง -พระมหากษัตริย์ - เจ้ากรม ครูโจน - มหาดเล็กในกรมโจน -ครูโจนในกรมโจน ผู้แสดง -มหาดเล็ก -ตำรวจมหาดเล็ก ผู้พากย์และวงปี แพทย์ -กรมปีแพทย์ -กรมปีแพทย์หลวง ผู้ชม -พระมหากษัตริย์ -พระบรมวงศานุวงศ์ -ข้าราชการ -ราชทูต ตัวแทนประเทศ -ชาวต่างชาติ	เจ้าของ - ขุนนาง ผู้ก่อตั้ง - ขุนนาง ผู้จัดการแสดง - ขุนนาง ครูโจน -ครูโจนจากกรมศิลปากร -ครูโจนจากกรมมหรสพเดิม -นักเรียนโรงเรียนพรานหลวงเดิม ผู้แสดง -ผู้นำองค์กร -นักเรียนโรงเรียนพรานหลวงเดิมที่ไปทำอาชีพอื่น -ชาวสวน ผู้พากย์และวงปี แพทย์ -กรมมหรสพเดิม -ข้าราชการในกรมศิลปากร ผู้ชม -บุคคลทั่วไปที่สนใจ	เจ้าของ - ผู้นำองค์กร - คณะกรรมการ ผู้ก่อตั้ง -ผู้นำองค์กร -ครูโจน -โจนสมัครเล่น ผู้จัดการแสดง -ผู้นำองค์กร -กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ -ครูโจน -โจนสมัครเล่น -ชมรม -ชุมนุม ครูโจน -ครูโจนจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ -ครูโจนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ -ครูโจนจากสำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม -ครูโจนภายในองค์กร -โจนสมัครเล่น	เจ้าของ -ผู้นำองค์กร -คณะกรรมการ ผู้ก่อตั้ง -ผู้นำองค์กร -เจ้านาย -คณะกรรมการ ผู้จัดการแสดง -ผู้นำองค์กร -คณะกรรมการ -ครูโจน ครูโจน -ครูโจนจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ -ครูโจนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ -ครูโจนจากสำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม -ครูโจนภายในองค์กร -โจนสมัครเล่น ผู้แสดง - นิสิต นักศึกษา - นักเรียน ผู้พากย์และวงปี	เจ้าของ -ผู้นำองค์กร ผู้ก่อตั้ง -ผู้นำองค์กร ผู้จัดการแสดง -ผู้นำองค์กร ครูโจน -เรียนจากหลายแหล่งมาร่วมกัน ผู้แสดง -โจนสมัครเล่นหลายแหล่งมาร่วมกัน ผู้พากย์และวงปี แพทย์ -ใช้เครื่องเล่นเพลง ผู้ชม -ชาวต่างชาติ -พ่อแม่ผู้ปกครอง -นิสิต นักศึกษา -นักเรียน -บุคคลทั่วไปที่สนใจ ผู้สนับสนุน -

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv : 02072563 10:01:52 / seq : 20

หัวข้อ	โจนสมัครเล่นหลวง	โจนสมัครเล่นขุนนาง	โจนสถาบันการศึกษา	โจนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น	โจนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ
	-ชนชั้นสูง -บุคคลทั่วไปที่สนใจ ผู้สนับสนุน -	ผู้สนับสนุน -	ผู้แสดง - นิสิต นักศึกษา - นักเรียน - บุคลากรภายในองค์กร -บุคคลทั่วไปที่สนใจ ผู้พากย์และวงปีพาทย์ -วงปีพาทย์จากสำนักการสังคีต -วงปีพาทย์นิสิตนักศึกษา ผู้ชม -พระมหากษัตริย์ -พระบรมวงศานุวงศ์ -ชาวต่างชาติ -คณาจารย์ภายในองค์กร -พ่อแม่ผู้ปกครอง -นิสิต นักศึกษา -นักเรียน -บุคคลทั่วไปที่สนใจ ผู้สนับสนุน -มหาวิทยาลัยต้นสังกัด -หน่วยงานภาครัฐ -หน่วยงานเอกชน -สมาคมผู้ปกครองและครู -สมาคมศิษย์เก่า -พ่อแม่ผู้ปกครอง	พาทย์ -วงปีพาทย์จากสำนักการสังคีต -ใช้เครื่องเล่นเพลง ผู้ชม -พระบรมวงศานุวงศ์ -ชาวต่างชาติ -พ่อแม่ผู้ปกครอง -นิสิต นักศึกษา -นักเรียน -บุคคลทั่วไปที่สนใจ ผู้สนับสนุน -มูลนิธิต้นสังกัด -หน่วยงานภาครัฐ -หน่วยงานเอกชน -พ่อแม่ผู้ปกครอง	
งบประมาณ	- ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	-เงินส่วนตัวของผู้นำองค์กร -การระดมทุน -การจัดจ้าง	- การจัดสรรจากหน่วยงานต้นสังกัด - สมาคมผู้ปกครองและครู - ผู้สนับสนุนภายนอกองค์กร - ผู้จัดจ้าง	-มูลนิธิต้นสังกัด -หน่วยงานภาครัฐ -หน่วยงานเอกชน -พ่อแม่ผู้ปกครอง -ค่าเล่าเรียน - ผู้จัดจ้าง	- จัดสรรจากผู้จัดงาน - ร่วมกันลงเงินจากผู้แสดง - ผู้สนับสนุน - ผู้จัดจ้าง
บทโจนอุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก	บทโจน -บทพากย์ -รามเกียรติ์สำนวนหลวงซึ่งมีโครงเรื่อง	บทโจน -บทเดิมของกรมมหรสพ -บทที่ปรับขึ้นใหม่	บทโจน - เรียบเรียงใหม่จากบทกรรมศิลปากร -ใช้แต่เพลงไม่มีบท	บทโจน - เรียบเรียงใหม่จากบทกรรมศิลปากร -ใช้แต่เพลงไม่มีบท	บทโจน - เรียบเรียงใหม่จากบทกรรมศิลปากร -ใช้แต่เพลงไม่มีบท

173077045

CT Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

หัวข้อ	โขนสมัครเล่นหลวง	โขนสมัครเล่นขุนนาง	โขนสถาบันการศึกษา	โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น	โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ
เครื่องแต่งกายและหัวโขน	คล้ายบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่องรามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 1 -บทพากย์พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 2 ตอน นางลอย พรหมมาสตรี นาคบาท และเอราวัณ -บทโขน พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 เครื่องแต่งกายเครื่องประดับ และหัวโขน - จัดสร้างอย่างดีที่สุดโดยช่างมหาดเล็กหลวง -ออกแบบโดย ร.6 ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก -ฉากเมฆโขนซักรอก -ฉากในโขนกลางแปลงโคมไฟฟ้า	จากครุกรรมศิลปากร เครื่องแต่งกายเครื่องประดับ และหัวโขน -สร้างเครื่องไว้ -เช่าจากกรมศิลปากร ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก -โรงโขนซักรอก -ฉากในห้องถ่ายทำ	เครื่องแต่งกายเครื่องประดับ และหัวโขน -จ้างช่างสร้างเครื่องและหัวโขน -สร้างเครื่องและหัวโขนเอง -เช่าตามที่ต่าง ๆ ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก -จ้างช่างสร้างฉาก -สร้างฉากเอง -เช่ายืมตามที่ต่าง ๆ	เครื่องแต่งกายเครื่องประดับ และหัวโขน -จ้างช่างสร้างเครื่องและหัวโขน -สร้างเครื่องและหัวโขนเอง -เช่าตามที่ต่าง ๆ ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก -จ้างช่างสร้างฉาก -สร้างฉากเอง -เช่ายืมตามที่ต่าง ๆ	เครื่องแต่งกายเครื่องประดับ และหัวโขน -จ้างช่างสร้างเครื่องและหัวโขน -สร้างเครื่องและหัวโขนเอง -เช่าตามที่ต่าง ๆ ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก -เช่ายืมตามที่ต่าง ๆ
การจัดการแสดง	-พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของมีหมายรับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้มีการแสดง ครูโขนในกรมโขนสอน ฝึกซ้อม และจัดแสดงกับโขนสมัครเล่น (มหาดเล็ก) -เป็นผู้ขายเล่นทั้งโรง	-ขุนนางเป็นเจ้าของมีประสงค์จะให้แสดงจึงเป็นได้ไม่ว่ารวบรวมศิลปินโขนอาชีพ และโขนสมัครเล่น เพื่อจัดการแสดง มีลักษณะคล่องตัวเพราะต้องเดินทางไปเล่นนอกกรุงเทพฯ -เป็นผู้ขายเล่นตัวยักษ์และลิง ผู้หญิงเล่นตัวพระและนาง -เป็นผู้ขายเล่นตัวพระ ยักษ์ และลิง ผู้หญิงเล่นตัวนาง	-สถานศึกษาเป็นเจ้าของ โขนสมัครเล่นอยู่ในรูปของโครงการหลักสูตร ชมรม หรือชุมนุม หากเป็นหลักสูตรต้องมีการวัดผลสัมฤทธิ์ หรือมีการแสดงประจำปีเป็นการแสดงผลงาน -เป็นผู้ขายเล่นทั้งโรง -เป็นผู้ขายเล่นตัวยักษ์และลิง ผู้หญิงเล่นตัวพระและนาง -เป็นผู้ขายเล่นตัวพระ ยักษ์ และลิง	-ผู้นำองค์กร หรือคณะกรรมการเป็นเจ้าของโขนสมัครเล่นมอบนโยบายให้ครูโขนจัดการแสดงทั้งหมดหรือองค์กรที่ผู้นำองค์กรเป็นครูโขนด้วย จะจัดการแสดงทั้งหมดเช่นเดียวกัน -เป็นผู้ขายเล่นตัวยักษ์และลิง ผู้หญิงเล่นตัวพระและนาง -เป็นผู้ขายเล่นตัวพระ ยักษ์ และลิง ผู้หญิงเล่นตัวนาง -เป็นผู้หญิงเล่นทั้ง	- เป็นการนัดรวมตัวกันของผู้แสดง อาจมีการนัดซ้อมก่อนวันแสดง หรือนัดแนะกันก่อนแสดง มักใช้ตอนที่มีความนิยม เป็นที่รู้จักและผู้แสดงที่มาเคยแสดงมาก่อน

173077045

หัวข้อ	โขนสมัครเล่นหลวง	โขนสมัครเล่นขุนนาง	โขนสถาบันการศึกษา	โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น	โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ
			ผู้หญิงเล่นตัวนาง -เป็นผู้หญิงเล่นทั้งโรง	โรง	
การแสดง	-โขนกลางแปลง -โขนชักรอก -โขนโรงนอก -โขนโรงใน -โขนฉาก	-โขนชักรอก -โขนหน้าจ่อ -โขนหน้าไฟ -โขนในโทรทัศน์ -โขนฉาก	-โขนโรงใน -โขนกลางแปลง -โขนหน้าไฟ -โขนหน้าจ่อ -โขนฉาก -โขนร่วมสมัย	-โขนโรงใน -โขนหน้าไฟ -โขนหน้าจ่อ -โขนฉาก -โขนร่วมสมัย	-โขนโรงใน -โขนหน้าไฟ -โขนหน้าจ่อ
ค่าเข้าชม	ไม่มี	ไม่มี	-มีค่าเข้าชม -ไม่มีค่าเข้าชม	-มีค่าเข้าชม -ไม่มีค่าเข้าชม	ไม่มี
การเข้าชม	-เดินทางทางเท้า -เดินทางรถ -เดินทางทางเรือ	-เดินทางทางเท้า -เดินทางรถ -เดินทางทางเรือ	-เดินทางทางเท้า -เดินทางรถ -เดินทางทางเรือ -เดินทางรถไฟฟ้า BTS -เดินทางรถไฟฟ้าใต้ดินMRT	-เดินทางทางเท้า -เดินทางรถ -เดินทางรถไฟฟ้าใต้ดินMRT	-
การโฆษณาประชาสัมพันธ์	-การก่อสร้างพระเมรุ -การสร้างฉาก	-การโหมโรง -การออกโทรทัศน์	-แผ่นพับ -ใบประกาศ -สูจิบัตร -ออกโทรทัศน์ -สื่อสังคมออนไลน์	-แผ่นพับ -ใบประกาศ -สูจิบัตร -ออกโทรทัศน์ -สื่อสังคมออนไลน์	-สื่อสังคมออนไลน์
กระบวนการจัดการแสดง	-มีผู้เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน มีขั้นตอนมากและต้องเป็นลำดับแบบแผน	-ขุนนางหรือผู้นำองค์กรพยายามเป็นผู้จัดการทั้งหมดและมีลักษณะคล่องตัวปรับเปลี่ยนได้ง่าย	-ขั้นตอนเป็นระบบจัดแสดงได้ง่ายขึ้น ปรับใช้เครื่องเล่นเพลงมากขึ้น ใช้งานดนตรีสดน้อยลง	-ขั้นตอนเป็นระบบจัดแสดงได้ง่ายขึ้น ปรับใช้เครื่องเล่นเพลงมากขึ้น ใช้งานดนตรีสดน้อยลง	-ขั้นตอนเป็นระบบจัดแสดงได้ง่ายขึ้น ปรับใช้เครื่องเล่นเพลง
การคัดเลือกและฝึกซ้อม	การคัดเลือก -เกณฑ์การคัดเลือกตัวพระสูงโปร่งหน้ารูปไข่ หล่อ ตวยักษ์สูงใหญ่ใบหน้าไม่ต้องพิจารณา ตัวนางหน้ารูปไข่ สวย ตัวเล็ก นิ่มนวล และตัวลิงเตี้ยป้อม คล่องแคล่ว การฝึกหัด -เกณฑ์มาฝึกซ้อมเป็นระยะโดยกรมโขน	การคัดเลือก -ผู้แสดงไม่ได้สังกัดโดยตรง จึงไม่ได้โดยคัดเลือกตัวละครจากองค์กร การฝึกหัด -จะฝึกซ้อมกันอยู่ในบริเวณของตัวเองแล้วจึงนัดซ้อมกันประมาณ 2 - 3 ครั้ง ก่อนทำการแสดงหรือซ้อมก่อนทำการแสดง	การคัดเลือก -คัดเลือกตามเกณฑ์แต่ก่อน -คัดเลือกตามความชอบของผู้เรียน การฝึกหัด -ฝึกแบบยาว เรียนตบเข้า ถองสะเอาจัดเส้า แม่ท่าแม่บท จนจบ ตีบทเข้าชุดตอน หน้าพาทย์สูงสุดตามความสามารถของ	การคัดเลือก -คัดเลือกตามความชอบของผู้เรียน การฝึกหัด -ฝึกแบบยาว เรียนตบเข้า ถองสะเอาจัดเส้า แม่ท่าแม่บท จนจบ ตีบทเข้าชุดตอน หน้าพาทย์สูงสุดตามความสามารถของผู้เรียน -ฝึกเป็นชุดตอน เมื่อ	การคัดเลือก -ผู้แสดงไม่ได้สังกัดโดยตรง จึงไม่ได้โดยคัดเลือกตัวละครจากองค์กร การฝึกหัด -จะฝึกซ้อมกันอยู่ในบริเวณของตัวเองแล้วจึงนัดซ้อมกันประมาณ 2 - 3 ครั้ง ก่อนทำการแสดงหรือซ้อมก่อนทำการแสดง

173077045

หัวข้อ	โขนสมัครเล่นหลวง	โขนสมัครเล่นขุนนาง	โขนสถาบันการศึกษา	โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น	โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ
	-ฝึกซ้อมโดยสมัครใจ โขนหลวง		ผู้เรียน -ฝึกเป็นชุดตอน เมื่อใกล้จะแสดงเรียนพื้นฐานทำที่ต้องใช้ในการแสดง แล้วเรียนชุดตอน หน้าพาทย์เท่าที่ต้องใช้	ใกล้จะแสดงเรียนพื้นฐานทำที่ต้องใช้ในการแสดง แล้วเรียนชุดตอน หน้าพาทย์เท่าที่ต้องใช้	
สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการแสดง	สถานที่จัดการแสดง -สนามหลวง -โขนชักรอก -โขนงานพระเมรุ -สนามไชย -พระราชวังสราชมรมภ์ -โขนหลวงสวนมิสกวัน โอกาสในการแสดง -งานมหรศพสมโภช -ฉลองพระฉลองวัด -ต้อนรับเสด็จนิวัตพระนคร	สถานที่ทำการแสดง -โขนชักรอกในวัด -หน้าเมรุ -ในห้องถ่ายทำรายการโทรทัศน์ โอกาสในการแสดง -งานมงคลและอวมงคลภายในวัด -งานเกณฑ์บุญ -งานระดมทุนการกุศล -งานเฉลิมฉลองในวันสำคัญ	สถานที่ทำการแสดง - พื้นที่ของต้นสังกัด - จัดเข้าพื้นที่ - พื้นที่ตามผู้สนับสนุน - พื้นที่ตามการจ้างงาน โอกาสในการแสดง -งานประจำปี -งานแสดงผลสัมฤทธิ์ -งานวันสำคัญของสถานศึกษา -งานตามความต้องการของผู้นำองค์กร -งานตามการเชิญ	สถานที่ทำการแสดง - พื้นที่ของต้นสังกัด - จัดเข้าพื้นที่ - พื้นที่ตามผู้สนับสนุน - พื้นที่ตามการจ้างงาน โอกาสในการแสดง -งานประจำปี -งานวันสำคัญของสถานศึกษา -งานตามความต้องการของผู้นำองค์กร -งานตามการเชิญ	- สถานที่ทำการแสดง - จัดเข้าพื้นที่ - พื้นที่ตามผู้สนับสนุน - พื้นที่ตามการจ้างงาน โอกาสในการแสดง -งานมงคลและอวมงคลภายในวัด -งานเกณฑ์บุญ -งานระดมทุนการกุศล -งานเฉลิมฉลองในวันสำคัญ

ตามตารางสรุปด้านบน แสดงให้เห็นว่าโขนทั้ง 5 ประเภทนั้น มีวัตถุประสงค์ตรงกันในเรื่องการเชิดชูพระมหากษัตริย์ตามความเชื่อ “สมมติเทพ” ความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ทั้ง 5 ประเภท ครูโขนมาจากรากเดียวกันทั้งหมด แม้ปัจจุบันจะมีการปรับเปลี่ยนชื่อไปแล้วก็ตาม ใช้บทโขนเรื่องราวเกียรติยศเช่นเดียวกัน นิยมปรับจากฉบับของกรมศิลปากรเช่นเดียวกัน มีความเปิดกว้างเรื่องการเลือกตัวแสดงในกลุ่มที่ยังมีอายุไม่นาน และมีการเริ่มลดการใช้ดนตรีสดลงเรื่อย ๆ เพื่อความคล่องตัวในการจัดการ โขนสมัครเล่นทั้ง 5 ประเภทอยู่ในจุดที่เข้าถึงได้ หรือเดินทางมาแสดงให้ชมเลยเมื่อเป็นโขนสมัครเล่น ส่วนใหญ่จึงไม่ได้ลงทุนในการโฆษณาประชาสัมพันธ์การแสดงของตนเอง เพราะต้องเงินมาก จึงสื่อสังคมออนไลน์เป็นหลัก

จากการวิเคราะห์จะเห็นการปรับตัวของการจัดการที่เคยเป็นของหลวง มีขั้นตอนมาก มีผู้เกี่ยวข้องมาก ก่อนที่จะเกิดการแสดงโขนครั้งหนึ่งได้ การปรับตัวแสดงออกให้เห็นในการจัดการว่า ปัจจุบันเราสามารถใช้คน 1 คนจัดการทั้งหมด แล้วแสดง “โขน” ได้ ด้วยการปรับบท การใช้เทคโนโลยี และการปรับการจัดการ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้ เพราะการมีโขนสมัครเล่นที่ปรับรูปแบบ เพื่อให้ยังสามารถแสดงได้ ซึ่งการปรับการจัดการเหล่านี้ เกิดขึ้นจากการร่วมมือกันของศิลปินโขนอาชีพที่ให้คำปรึกษา แล้วแนะนำว่าสิ่งไหนปรับได้สิ่งไหนที่ไม่ควร เมื่อโขนสมัครเล่นและศิลปินอาชีพ ปรับกระบวนการไปด้วยกัน จึงทำให้ไม่เกิดการขัดแย้งกัน กลับช่วยส่งเสริมกันและกันทำให้นาฏกรรม โขนสืบทอดมาอย่างยาวนาน และเข้าถึงคนได้มากมาย

จากการศึกษากระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น ตามตาราง จึงสามารถสรุปนำเสนอ **กระบวนการจัดการองค์กรโขนสมัครเล่น** เพื่อก่อตั้งองค์กรโขนสมัครเล่น ได้ว่า

- 1) ตั้งวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการก่อตั้งองค์ที่ชัดเจน เช่น เพื่อผลกำไร เพื่อพัฒนาผู้แสดง เพื่องานเปิดกฐิน เป็นต้น
- 2) พิจารณาทรัพยากรที่ต้องจัดหาตามทฤษฎีทรัพยากร 4M คือ งบประมาณ (Money) ผู้เกี่ยวข้องใน (Man) (ผู้จัดการแสดง ครูโขน คนพากย์ คนรัดเครื่อง วงปี่พาทย์) ทรัพยากร (Material) (บทโขน อุปกรณ์ประกอบการแสดง ฉาก เครื่องแต่งกาย และ หัวโขน) และการจัดการแสดง (Management)
- 3) หากขาดข้อใดไป พิจารณาหาช่องทางแก้ไข เช่น หากมีงบประมาณไม่พอ ลดขนาดการแสดงลง หรือไม่มียวงปี่พาทย์ ใช้เครื่องเล่นเพลงแทน หรือเครื่องแต่งกายมีไม่ครบ ต้องเช่าเพิ่ม เป็นต้น
- 4) พิจารณากลยุทธ์การตลาด 7P คือ
 - ก. การแสดง (Product) จะทำการแสดงขนาดไหน เลือกให้เหมาะกับทรัพยากรและความสามารถของบุคลากร
 - ข. ค่าเข้าชม (Price) จะเก็บค่าเข้าชมหรือไม่ เป็นราคาเท่าไร
 - ค. การเข้าชม (Place) ทำการแสดงที่ไหน มีช่องทางในการเดินทางเข้าชมอย่างไร
 - ง. การโฆษณาประชาสัมพันธ์ (Promote) จากงบประมาณเราสามารถทำการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ได้ด้วยสื่ออะไร และกลุ่มเป้าหมายคือใคร
 - จ. กระบวนการจัดการแสดง (Process) ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และทรัพยากรที่มี เช่น วัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผู้แสดง ต้องคัดเลือกตอนที่เหมาะกับความสามารถ

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ผู้แสดง ไม่จำเป็นต้องโฆษณาประชาสัมพันธ์มาก เน้นการที่ผู้แสดงได้แสดงจนจบ

- ฉ. การคัดเลือกและฝึกซ้อม (People) ขึ้นกับจุดประสงค์ หากเลือกแบบโบราณจะเป็นผู้ชายหมด หากเป็นแบบกรมศิลปากรจะเป็นตามเพศของตัวละคร หรือแบบพระ-นาง เป็นผู้หญิง และยักษ์ - ลิง เป็นผู้ชาย หรือเลือกอิสระตามผู้แสดง การฝึกซ้อมตามวัตถุประสงค์ เช่น ต้องการ
 - ช. สถานที่จัดการแสดง และโอกาสในการแสดง (Physical Evidence) พิจารณาตามรูปแบบของโขน ที่เหมาะกับสถานที่ที่จะแสดง เช่น เป็นสนามจะเป็นโขนกลางแปลง หรือปลูกเวทีเหมือนโขนโรง เป็นต้น
- 5) พิจารณาทั้งหมดแล้วจึงเริ่มฝึกซ้อม และจัดแสดงตามกระบวนการทั้งหมด

173077045

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปการศึกษา

วิทยานิพนธ์เรื่องโขนสมัครเล่น พบว่า นาฏยกรรมโขนซึ่งมีความเก่าแก่ และเป็นศิลปะชั้นสูงของไทย มีการจัดแสดงโดยศิลปินโขนอาชีพ เป็นศาสตร์ที่ต้องใช้เวลาในการฝึกหัด และใช้ทรัพยากรในการจัดการแสดงมาก แต่ในอีกด้านหนึ่งมีการจัดการแสดงโขนโดยนักแสดงโขนสมัครเล่น กระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ รวมถึงชุมชนคนไทยในต่างประเทศ นำมาซึ่งประเด็นสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ คือ โขนเป็นศิลปะชั้นสูงที่จัดแสดงโดยศิลปินโขนอาชีพ แต่จากข้อมูลเบื้องต้นของโขนสมัครเล่นนั้น พบว่า โขนสมัครเล่น คือ โขนประเภทหนึ่งที่มีการฝึกหัดโดยองค์กรต่าง ๆ โดยใช้โขนเป็นเครื่องมือ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป แต่มีจุดประสงค์ร่วมกันประการหนึ่งคือเพื่ออนุรักษ์โขนให้สืบทอดต่อไป โดยเป็นที่รู้จักตามชื่อขององค์กร เช่น โขนประสานมิตร โขนจิตรลดา โขนธรรมศาสตร์ โขนรามคำแหง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบอีกว่า โขนสมัครเล่นมีวิวัฒนาการมายาวนานคู่ขนานมากับศิลปินโขนอาชีพ ตั้งแต่ปรากฏคำว่าโขน มีข้อมูลมากขึ้นในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ข้อมูลมีลักษณะกระจัดกระจาย ยังไม่ให้ความสำคัญ และไม่มีการเรียบเรียงข้อมูลให้เกิดความชัดเจน รวมถึงองค์กรที่มีโขนสมัครเล่นมีความหลากหลาย ทั้งรูปแบบ จุดประสงค์ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการองค์กร ที่มีลักษณะเฉพาะตัว และน่าสนใจแตกต่างไปจากกระบวนการจัดการองค์กรที่ศิลปินโขนอาชีพสังกัด ส่งผลต่อการกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประการ คือ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและคุณภาพของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ และศึกษากระบวนการจัดการของโขนสมัครเล่น โดยมีขอบเขตการศึกษา คือ วิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น ตั้งแต่ พ.ศ.2325 - 2561 ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานด้วยการศึกษาจากเอกสาร ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว สื่อ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย นำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้ศึกษาศึกษาจากเอกสารชั้นต้น และชั้นรองโดยกำหนดประเด็นศึกษาจากคำสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้แสดงโขน ผู้จัดการแสดงโขน ครูผู้สอนโขน การจัดการแสดงโขน ซึ่งพบประเด็นดังนี้

ผู้แสดงโขน ผู้ที่แสดงโขนตั้งแต่ก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ (ก่อน พ.ศ.2325) เป็นมหาดเล็ก และตำรวจที่มีตำแหน่งใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ มหาดเล็กแม้จะถือเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนและมีหน้าที่ในการคอยรับใช้ แต่เมื่อเป็นในอดีตที่มีการรบกันตลอดเวลา ย่อมมีวิชากระบี่กระบอง และ

173077045

CD :Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ปกป้องพระมหากษัตริย์ได้ ส่วนตำราวจนั้นเป็นข้าราชการในพระองค์ มีหน้าที่ตรวจตรารักษาพระราชวัง และดูแลไม่ให้มีการละเมิดระเบียบประเพณีวัง เมื่อเป็นดังนี้จึงสรุปได้ว่าผู้แสดงโขนในอดีตเป็นผู้ที่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ และมีวิชากระบี่กระบอง ซึ่งสอดคล้องกับการที่โขนเป็นนาฏกรรมที่เป็นพิธีกรรมมาก่อน ผู้ที่จะแสดงได้จึงต้องเป็นผู้ที่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ รัฐระเบียบทำเนียมประเพณีเป็นอย่างดี มากไปกว่านั้น โขนยังเป็นนาฏกรรมที่เกี่ยวกับการต่อสู้ของฝ่ายทศกัณฐ์และพระราม จึงเหมาะเป็นการละเล่นของเหล่าทหารในยามว่างจากศึกสงคราม เพราะเหมือนได้ฝึกวิชาการต่อสู้และใช้อาวุธอยู่ตลอด เมื่อมีราชการการสงครามขึ้นเมื่อไรจึงพร้อมรบเสมอ เมื่อเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ผู้แสดงโขนจึงยังไม่เปลี่ยนแปลง และยังมีผู้เล่นโขนเป็นอาชีพ ต่อมาโขนหลวงยุบเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 3 และได้ฟื้นฟูกลับมาใน รัชกาลที่ 4 เริ่มปรากฏชื่อของครูโขนอาชีพหลายท่าน แต่ผู้แสดงโขนส่วนใหญ่ยังเป็นของมหาดเล็กหลวงอยู่จนถึงรัชสมัย รัชกาลที่ 5 โขนความนิยมลดลง เพราะไม่ได้ออกแสดง แต่ได้รับการฟื้นฟูในภายหลังที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ดูแลโขนหลวง ซึ่งโขนหลวงในเวลานั้นคือคณะโขนของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ จึงได้กลับมาแสดงดังเดิม ต่อมาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6) โปรดเกล้าฯ ให้ฝึกมหาดเล็กของพระองค์ขึ้น โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า “โขนสมัครเล่น” ผู้แสดงโขนอีกกลุ่มคือโขนหลวง ที่ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขึ้นครองราชย์ จึงได้โอนทั้งโขนหลวง และโขนสมัครเล่น มาอยู่ในกรมโขนหลวง สังกัดกรมมหรสพที่ตั้งขึ้นใหม่ เป็นการแบ่งชัดเจนว่า โขนหลวง เป็นศิลปินโขนอาชีพ และโขนสมัครเล่น จนกระทั่งสิ้นยุคของรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้ยุบกรมมหรสพ ผู้แสดงโขนต่างกระจัดกระจาย โดยส่วนใหญ่ไปอยู่ บ้านเจ้าพระยารวมพงษ์พิพัฒน์ อีกส่วนอยู่วังสวนกุหลาบ บางส่วนออกไปอยู่กับคณะโขนหลวงราชประสงค์ กติ ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐจึงสร้างสถาบันในการผลิตศิลปินโขนละครอาชีพออกมา พ.ศ.2488 เริ่มฝึกหัดศิลปินโขน จนได้เป็นศิลปินโขนอาชีพเกิดขึ้น ผู้แสดงโขนจึงไม่ใช่มหาดเล็กอีกต่อไป เมื่อถึงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เกิดความนิยมฝึกหัดโขนขึ้นในประชาชนทั่วไป เนื่องจากพระองค์ โปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรส เรียนโขน หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช ทำโขนธรรมศาสตร์มีชื่อเสียง การฝึกหัดโขนจึงเป็นที่นิยมขึ้น ผู้แสดงโขนจึงมีความหลากหลายมากขึ้น มีทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งผู้หญิง จนถึงปัจจุบัน

173077045

CD :Thesiss 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ผู้จัดการแสดงโขน โขนนั้นเป็นของพระมหากษัตริย์ ผู้ที่จะออกคำสั่งให้โขนออกแสดงได้ จึงมีแต่พระมหากษัตริย์เท่านั้น จนกระทั่งโปรดให้ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เป็นผู้ดูแลแทนพระองค์ จึงเป็นครั้งแรกที่ผู้จัดการแสดงโขนเป็นขุนนาง ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงกลับมาดูแลด้วยพระองค์เอง จนเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้จัดการแสดงโขน กลายเป็น หน่วยงานรัฐบาล จนกระทั่งโขนสมัครเล่นเป็นที่นิยม การตั้งคณะโขนสมัครเล่นจึงเกิดขึ้น แพร่หลาย ผู้จัดการแสดงโขนจึงกลายเป็นบุคคลทั่วไปได้ ถ้ามีคณะโขนเป็นของตัวเอง

ครูผู้สอนโขน ข้อมูลของครูผู้สอนโขนเริ่มมีข้อมูลมากขึ้นในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏชื่อครูออกมากในช่วงนี้ เช่น ครูเกษ พระราม ครูคุ้ม พระราม ครูคง ทศกัณฐ์ ครูทองอยู่ พิเภก จนต่อมา โขนได้รับความนิยมมากขึ้นช่วงปลายรัชกาลที่ 5 และตลอด รัชกาลที่ 6 ครูโขนได้รับบรรดาศักดิ์ เป็นผู้มีหน้ามีตาในสังคม เช่น พระยานัญญานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณ ภารต) พระยาพรหมภิกษา (ทองใบ สุวรรณภารต) พระยาตีกดำบรรพ์ประจง (เพิ่ม สุขรีวกะ) ทั้ง 3 ท่านเป็นครูใหญ่ ที่มีลูกศิษย์ลูกหามาก เพราะได้รับการเชิดชูจาก รัชกาลที่ 6 จนมาถึงยุครัชกาลที่ 9 รัฐบาลได้สร้างศิลปินโขนอาชีพมามาก และเช่นเดียวกับครูเหล่านี้ได้รับการเชิดชูจากทั้ง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ในการโปรดเกล้าฯ ให้ถวายการสอนพระราชโอรส หรือ หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช ให้ไปสอนโขน ธรรมศาสตร์ เช่น ครูกรี วรรณริน ครูจตุพร รัตนวราหะ ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว เป็นต้น

การจัดการแสดงโขน การจัดการแสดงโขน ตั้งแต่ พ.ศ.2325 มีวิวัฒนาการมาจากยุคก่อน มาก การตั้งหน่วยงาน กรมโขน รับผิดชอบ ทั้งทางบตละคร เรื่อง รามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 และ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทั้ง เทคนิคพิเศษ โรงโขนชั่วคราว การฟื้นฟูโขนละครหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชนิพนธ์ บตละคร เรื่อง รามเกียรติ์ ขึ้นใหม่ส่วนหนึ่ง และโปรดเกล้าฯ ให้มีการฝึกหัดโขนละครได้ไม่ห้ามปราม ไปจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 มีการใช้ไฟฟ้าประดับฉาก การ สร้างฉาก การนำโขนไปเล่นในโรงละครแบบตะวันตก รูปแบบการจัดแสดง ใช้ผู้ชายล้วนแบบในอดีต จนเริ่มปรับเปลี่ยน เป็นแสดงตามเทศ แบบกรมศิลปากรปัจจุบัน แสดงแบบผู้หญิงเป็นพระกับนาง ผู้ชายเป็นยักษ์กับลิง หรือสุดท้ายคือผู้หญิงล้วนแบบละครใน การมีหลักสูตรในการเรียนโขนสาย สามัญ แล้วแสดงเพื่อแสดงผลสัมฤทธิ์

การศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีรูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิจัยแบบผสมผสาน

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ประกอบด้วย การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบบันทึกเอกสาร แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตการณ์ และแบบประเมินสำหรับการประชุมกลุ่มย่อยจากผู้ทรงคุณวุฒิ ในการรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้ศึกษารวบรวมจากหลักฐานขั้นต้น และชั้นรอง ประกอบด้วย เอกสารสำคัญทางราชการ ประกาศ กฎหมาย ข้อกำหนด นโยบาย ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว ภาพยนตร์ หนังสือ บทความ ตำรา วิจัย รายงาน วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวล เหตุการณ์ การเปลี่ยนแปลง และปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการวิวัฒนาการและคุณูปการของโขน ในเวลานั้น หรือส่งผลในเวลาต่อมา สำหรับการสัมภาษณ์มีทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง นำมาใช้ในการสอบถามข้อมูล ส่วนการสังเกตการณ์นั้นมี 2 แบบด้วยกัน คือ แบบไม่มีส่วนร่วม จะการเดินทางไปชมการเรียน การสอน การแสดง และจากภาพเคลื่อนไหวที่มีการบันทึกอยู่ในสื่อต่าง ๆ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากการเข้าร่วมการสอน และการเรียน ณ เวลานั้น เพื่อสอบถามข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ นอกจากนี้ผู้ศึกษาอาศัยการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ด้านนาฏกรรม ประวัติศาสตร์ การปกครอง และนโยบายการปกครองตามหัวข้อ วัตถุประสงค์ และขอบเขตของการศึกษา จำนวน 3 ท่าน คือ ดร.โสมสุดา ลียะวนิช อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ และอาจารย์สมบัติ ภูฎาญจน์ เพื่อนำข้อเสนอแนะมาพัฒนาการวิทยานิพนธ์ ซึ่งมีการวิเคราะห์ เรียบเรียงด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์มี 2 ข้อ คือ วิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ และกระบวนการจัดการแสดงโขนสมัครเล่น ซึ่งสามารถอธิบายผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อ ดังนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อแรก คือ **วิวัฒนาการและคุณูปการของโขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์** แบ่งออกได้เป็น 4 ยุค

วิวัฒนาการยุคที่ 1 ยุคอยุธยา และธนบุรี หรือ ก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ (ก่อน พ.ศ.2325) ปรากฏหลักฐานผู้แสดง คือ มหาตลก และตำรวจลก (ลก หมายถึง ไพเราะสักลกหรือชายฉกรรจ์) การละเล่นชัคนาคตึกดาบรรพ์ ในพระราชพิธีอินทราภิเษก ที่มีผู้แสดงใส่เครื่องแต่งกายเป็นตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ที่นิยมใช้แสดงโขน ต่อมาปรากฏคำว่าโขนในช่วงอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในช่วงเดียวกันยังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเครื่องแต่งกาย อาวุธ และหัวโขน รวมถึงลักษณะท่าทางในการแสดง พบบทรามเกียรติ์คำฉันท์ รามเกียรติ์คำพากย์ และบทละครรามเกียรติ์ โขนแสดงบนเวที มักแสดงสมโภชวัด และงานปลงศพ ต่อมาในกรุงธนบุรี ผู้แสดงมีลักษณะเป็นโขนสมัครเล่นสังกัดในกรมของเจ้านายหลายคน ส่วนใหญ่อยู่ในกรมมหาดเล็ก กรมตำรวจใหญ่ซ้าย/ขวา และกรมของข้าราชการเกี่ยวกับทางทหารที่ใกล้ชิดพระองค์ เมื่อมีราชการจะมีหมายรับสั่งไปเกณฑ์ ให้แต่ละ

คณะรับผิดชอบการแสดงส่วนใด การจัดการแสดงนอกจากการแสดงบนเวที เป็นโขนโรงใหญ่ และโรงระหว่างช่องระथा ในงานออกพระเมรุ ยังปรากฏการแสดงโขนแห่ไปทางชลมารคบนเรือสามป้าน และการเล่นโขนแห่ไปทางสถลมารค ปรากฏกรมปีพาทย์ซำย/ขวา รับผิดชอบในการแสดงประกอบโขนละคร มี 2 วงตั้งข้างซ้าย และขวาของโรงเล่นรับกัน ยังไม่ปรากฏนักแสดงอาชีพ หรือตัวโขนมีชื่อผู้แสดงโขนในยุคนี้จึงเป็น มหาดเล็ก ตำรวจ และทหาร

คฤงการในยุคที่ 1 คือ 1) การเตรียมความพร้อมของกำลังพล เนื่องจากอยู่ในช่วงสงครามตลอดในยุคนี้ ผู้ที่แสดงโขนจึงเป็นการซ้อมรบอยู่ตลอดเวลา 2) การตรวจสอบกำลังพลและแสดงกำลังพล จากการเกณฑ์มหาดเล็ก ตำรวจ และทหาร มาแสดงทำให้สามารถตรวจสอบกำลังพล เป็นการแสดงกำลังรบไปอีกทางหนึ่ง และ 3) สรรเสริญกษัตริย์ตามความเชื่อสมมติเทพ ตามเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ที่ยกย่องเกียรติของพระราม ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระมหากษัตริย์ การแสดงโขนจึงเป็นการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ตามของเชื่อนี้

วิวัฒนาการยุคที่ 2 กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 – 2452 อยู่ในช่วงตั้งแต่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 จนถึงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ปรากฏหลักฐานว่า “โขนหลวง” มีลักษณะเป็นโขนสมัครเล่น คือเป็น มหาดเล็กในพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ไม่สังกัดกรมใดกรมหนึ่ง เช่นเดียวกับที่ปรากฏในสมัยกรุงธนบุรี แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จะโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ดูแลแทน แต่ก็ยังถือว่าเป็นโขนหลวงที่จัดการแสดงถวายสรรเสริญพระเกียรติของพระองค์ ปรากฏกรมโขนขึ้นเป็นหน่วยงานในการรับผิดชอบรวบรวมรายชื่อของผู้แสดงโขน และเรียกกรมกันฝึกซ้อมเป็นครั้งคราว เพื่อความสะดวกในการเกณฑ์และความพร้อมอยู่เสมอของนักแสดง การจัดการแสดงปรากฏการโขนซำยหรือซำยที่ท่ากลไกให้ตัวละครเหมือนเหาะได้ และประดับตกแต่งฉากอย่างสวยงาม มีการนำโคมไฟฟ้ามาตกแต่งพร้อมฉากต่าง ๆ ในโขนกลางแปลงเฉลิมฉลองในการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจากการประพาสยุโรป ปรากฏโขนฉากที่มีการสลับฉาก ตกแต่งฉากเปิด/ปิดม่าน แบบละครตะวันตก การใช้ไฟฟ้าทำให้การแสดงโขนที่เคยเป็นมหรสพกลางวัน สามารถแสดงในเวลากลางคืนได้ ปรากฏบทละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง รามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 มีความยาวที่สุดถึง 117 เล่มสมุดไทย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงปรับแก้เพื่อให้เหมาะกับการแสดง ตั้งแต่ตอนหนุมาณถวายแหวนไปจนทศกัณฐ์ล้มส่วนหนึ่ง และตอนพระลพส่วนหนึ่ง สำหรับเล่นละครหลวง คำพากย์ ตอนนางลอย อีกส่วนหนึ่ง อีกสำนวนหนึ่งคือ บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ตอน พระรามเดินดง ทรงแปลงบทเบิกโรงเรื่องนารายณ์ปราบหนุมาน และเรื่องพระรามเข้าสวนพระพิราพอีกส่วนหนึ่ง ปรากฏครูโขนมีชื่อขึ้นหลายท่าน ครูเกษ พระราม ในสมัยรัชกาลที่ 2 ครูคุ้ม พระราม

173077045

CT: IThesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ครูคง ทศกัณฐ์ ครูแผน หนูมาน และครูทองอยู่ พิเภก ในรัชกาลที่ 4 ต่อมาในรัชกาลที่ 5 พระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นครูโขนสัญญาบัตร ขุนระบำภาษา ขุนนัฏกานุรักษ์ และขุนพำนักนัจกิจ ปรากฏภาพถ่ายตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ 4 บันทึก ทั้งลักษณะโรงโขนในงานออกพระเมรุ สอดคล้อง กับหมายรับสั่งตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และเครื่องแต่งกาย หัวโขน เครื่องประดับ ที่มีองค์ประกอบ ใกล้เคียงกับยุคปัจจุบัน

คุณูปการในยุคที่ 2 คือ **บทละครรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 1** เป็นแนวทางใน **การทำบทโขนในภายหลัง** บทละครรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 1 ถูกนำมาใช้เป็นโครงเรื่อง หลักในการทำคำพากย์ นำบางส่วนมาทำเป็นคำร้องในบทโขนโรงใน และถูกอ้างอิงถึงเสมอจนถึง ปัจจุบัน **บทพากย์รามเกียรติ์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 2** เป็นต้นแบบของบทพากย์โขนที่ไพเราะ บทพากย์รามเกียรติ์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 2 ที่ได้รับความนิยมมาก 4 ตอน คือ นางลอย พรหมศาสตร์ นาคบาท และเฮอร์วัด เป็นต้นแบบบทพากย์ที่มีความงดงามสละสลวย จนเป็นที่นิยมสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน **การมีคณะโขนประดับเกียรติยศ** เป็นพระราชนิยมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ การแสดงโขน และพระราชานิพนธ์รามเกียรติ์ จึงทำให้ขุนนางในยุคหน้านิยมมีโขนไว้กับตัว เพื่อประดับเกียรติยศ **โอกาสในการแสดงเพิ่มมากขึ้น** จากการที่โขนเป็นการแสดงประกอบพระราชพิธี และงานสมโภช ในยุคก่อน เมื่อเข้ายุครัตนโกสินทร์โขนกลายเป็นการบันเทิงอย่างหนึ่งที่เป็นพระราชนิยมอย่างที่กล่าวมาแล้ว ทำให้โอกาสในการแสดงเพิ่มมากขึ้น **การเพิ่มประชากรโขน** จากพระราชนิยม เทคโนโลยีฉากที่สวยงาม และการใช้ไฟฟ้าเข้ามาจัดฉาก โขนกลายเป็นนาฏยกรรมที่ทันสมัยได้ และเกิดความนิยมมากขึ้น เกิดผู้ที่อยากฝึก อยากเรียนรู้ การแสดงโขน **สร้างงาน** โขนซักรอกนั้นเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่นำทิ้งที่เกิดขึ้นสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 มีการเขียนฉาก และการออกแบบฉาก ที่สวยงาม ทำให้เกิดผู้เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนอาชีพใหม่ และยังมีการแสดงเพิ่มขึ้น ยิ่งทำให้งานที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนมากขึ้นไปด้วย เช่น ช่างทำหัวโขน ช่างทำเครื่องประดับ ช่างปักชุดโขน ช่างเขียนฉาก วงปี่พาทย์ เป็นต้น

วิวัฒนาการยุคที่ 3 **กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2452 - 2488** ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ทรงยืมครูโขนละครฝีมือดีจากจากบ้านพระยาเทเวศร์วงวิวัฒน์ คือ 1) ครูทองใบ (พระยาพรหมภิกษา) เป็นครูยักษ์ 2) ครูเพิ่ม (พระตีกดำบรรพ์ประจง) เป็นครูลิง 3) ครูทองดี (พระยานัฏกานุรักษ์) เป็นครูพระ และนาง มาฝึกสอนมหาดเล็กข้าในพระองค์ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเป็น “โขนสมัครเล่น” โปรดให้ฝึกกันอย่างจริงจังจึงโขนคณะนี้มีบทบาทสำคัญในงานบริหารบ้านเมืองและกรมมหรสพ พระองค์ทรง

173077045

CT:Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และกรมโขนหลวงในสมัยนั้นจึงแยกเป็น 2 ส่วน คือโขนสมัครเล่น ที่เป็นข้าหลวงเดิม และครูโขนที่รับราชการในกรมมหรสพ จนเข้ารับสมัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477) ในเวลานั้นแนวคิดในการปฏิวัติแพร่กระจายไปทั่วโลก “คณะราษฎร” ดำเนินการการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองจาก “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” เป็น “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” หน่วยงานต่าง ๆ จึงย้ายไปอยู่ในการปกครองของรัฐบาล กรมมหรสพจึงไปอยู่ในการปกครองของรัฐบาลคณะราษฎร แล้วจึงพยายามปรับปรุงระบบการศึกษาจึงก่อตั้งสถาบันเพื่อสร้างศิลปินทางนาฏศิลป์เป็นอาชีพ และได้ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้นมาใน พ.ศ.2477 โดยได้นำบุคลากรเดิมของ “โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์” กลับมาเข้ารับราชการ แต่ขณะนั้นยังไม่มีการศึกษาโขน และไม่เป็นที่นิยมมากนัก เนื่องจากภัยสงครามและการเมือง แม้จะมีการตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ใน พ.ศ.2477 แต่ในช่วงแรกนั้นไม่ได้มีการเปิดฝึกหัดโขน จึงทำให้เหมือนเป็นช่วงสูญญากาศของโขน ในขณะที่สถานการณ์บ้านเมืองไม่มั่นคง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงสละราชสมบัติ จึงเกิดการเปลี่ยนผ่านแผ่นดิน เข้ารับสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 แต่พระองค์ยังทรงพระเยาว์และทรงศึกษาอยู่ที่ต่างประเทศแทบจะตลอดรัชกาล ทำให้โขนซึ่งเป็นการแสดงที่สรรเสริญสถาบันพระมหากษัตริย์ยิ่งลดความนิยมลงไปอีก รัฐบาลในขณะนั้นก็ไม่ได้สนับสนุนให้มีการแสดงโขน เพราะมองว่าเป็นการแสดงของระบอบการปกครองแบบเก่า แต่นิยมให้แสดงละครปลุกใจที่เขียนบทและอำนวยการสร้างโดยหลวงวิจิตรวาทการ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “ละครหลวงวิจิตร” และมหรสพอื่นที่ทันสมัยกว่า เช่น ละครเพลง ภาพยนตร์ ละครอาชีพของเอกชน ฯลฯ ก็ได้รับความนิยมมากขึ้น แต่ยังมีโขนที่มีชื่อเสียงอยู่ใน “คณะละครสุนาฏดุริยางคศิลป์” ของพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมรณคต ตั้งขึ้นในพ.ศ.2485 โดยโอรสทั้ง 3 ของพระองค์โปรดการแสดงโขน และผู้แสดงต่างก็เป็น เชื้อพระวงศ์ และคนสนิทของพระองค์ จนกระทั่งสงครามโลกใกล้จะสิ้นสุดลงใน พ.ศ.2488 กรมศิลปากรปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ และได้เปิดรับสมัครนักเรียนโขน โดยมี เบี้ยเลี้ยงให้จึงเริ่มมีโขนออกแสดงอีกครั้ง

คุณูปการในยุคที่ 3 คือ การอนุรักษ์ พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโขนสมัครเล่นนี้เพื่ออนุรักษ์นาฏกรรมโขน จากผลกระทบหลายประการ ที่เป็นกระแสมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - 5 จนทำให้โขนลดความนิยมลงเป็นลำดับ การอนุรักษ์ของพระองค์ ไม่ได้เพียงนำโขนกลับมาแสดงในงานสมโภชต่าง ๆ เท่านั้น การที่พระองค์

173077045

CT :Thesiss 5986823635 dissertation / revv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ทรงสร้างสรรค์ปรับปรุงจนจนกลับมาเป็นนิยมได้ **การอบรม** พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงให้ความสำคัญกับการศึกษามาก จึงชักชวนให้ราษฎรสร้างโรงเรียน แขนการสร้างวัด และรูปแบบการใช้โขนสมัครเล่นสื่อสารกับข้าราชการบริพาร เป็นเหมือนการอบรมไปด้วย **การเมืองการปกครอง** การที่พระองค์ทำกิจกรรมร่วมกับมหาดเล็กของพระองค์ และตั้งโรงเรียนเพื่อผลิตทั้งมหาดเล็ก และทหารกระบี่หลวงออกมาเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการเพิ่มกำลังพล ให้อยู่ใกล้ตัวพระองค์ เพราะในเวลานั้นมีผู้ที่คิดจะก่อการกบฏอยู่บ่อยครั้ง การมีมหาดเล็กหรือนักแสดงอยู่รอบกาย และเป็นชายฉกรรจ์ที่แข็งแรงจากการซ้อมรบ และเล่นโขน อยู่เป็นประจำ ย่อมเป็นการปลอดภัยแก่ตัวพระองค์เอง **พระเกียรติยศ** เช่นเดียวกับยุคที่ผ่านมา การเล่นเรื่องราวเกียรติดี ไม่ว่าจะเป็ในทางละคร หรือโขน เป็นการประดับเกียรติยศของผู้เป็นเจ้าของคณะ และสรรเสริญพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น

วิวัฒนาการยุคที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2488 - 2561 จนถึงต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-2559) ในงานฉลองพระชนมายุ 5 รอบ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตทรงมล 10 มีนาคม พ.ศ.2496 แสดงตอน “สุครีพหักฉัตร” โดยมี หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช แสดงเป็นทศกัณฐ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร หรือคนนาฏศิลป์เรียกพระองค์อย่างเคารพกว่า “พระองค์ชายกลาง” แสดงเป็นสุครีพ และมีเชื้อพระวงศ์อีกหลายพระองค์ โดยมี เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล. เพื่อพิงบุญ อดีตคณะโขนสมัครเล่น) เป็นผู้ควบคุมการแสดง และต่อมา พระองค์ชายกลาง ทรงตั้งคณะนาฏศิลป์ทางโทรทัศน์ ชื่อคณะ “นาฏราช” ในช่วงพ.ศ.2507 - 2513 มีการแสดงโขนที่แสดงโดยพระองค์เองในบางโอกาส ร่วมกับเหล่าทหารคนสนิทของพระองค์ เกิดโขนสมัครเล่นในโรงเรียนสามัญขึ้นเมื่อ พ.ศ.2500 หม่อมดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา เจ้าของโรงเรียนสมประสงค์ มีแนวคิดที่ให้มีการสอนโขนให้กับเด็กผู้ชาย ชั้นอนุบาล 3 เป็น “คณะโขน 5 ขวบ” ต่อมาท่านผู้หญิงทัศนีย์ บุณยคุปต์ พระอาจารย์ที่โรงเรียนจิตรลดาในขณะนั้น เป็นเพื่อนรุ่นพี่ของ หม่อมดุษฎี ขึ้นชมแนวคิดนี้จึงอยากให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ (พระราชอิสริยยศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร รัชกาลที่ 10 ในขณะนั้น) ได้ทรงเรียน จึงมีการเรียนร่วมกันกับโรงเรียนสมประสงค์ มีบันทึกเป็นภาพยนตร์ส่วนพระองค์ใน พ.ศ.2502 “คณะโขน 5 ขวบ” โรงเรียนสมประสงค์นั้นดำเนินการไปได้เพียง 2 ปีเท่านั้น แต่โรงเรียนจิตรลดาได้มีการเรียนการสอนโขนต่อมาเมื่อสงครามและการเมืองเริ่มสงบลง รัฐบาลประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 ซึ่งมีเนื้อหาสนับสนุนกิจกรรมที่ตั้งขึ้นเพื่อรักษาวัฒนธรรม ศิลปกรรม และขนบธรรมเนียม

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ประเพณีของชาติ จึงเป็นโอกาสที่หน่วยงานต่าง ๆ สร้างสรรค์คณะนาฏศิลป์ของตนเอง มากไปกว่านั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 ทรงส่งเสริมและสนับสนุนให้ พระราชธิดา ทั้ง 3 พระองค์ฝึกหัดนาฏศิลป์ไทย และทรง พระราชทานบรมราชูปถัมภ์ศิลปินโขนละครคนในโครงการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนโดยตลอดรัช สมัยของพระองค์ จึงทำให้เกิดเป็น “พระราชนิยม” ดังเช่นบูรพกษัตริย์ไทยแต่ก่อน สิ่งเหล่านี้ กลายเป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคม (Status Symbol) คนชั้นสูงและผู้มีการศึกษาจึงเริ่มสนใจเรียน กันมากขึ้น ประกอบกับ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เป็นที่รักยิ่งของประชาชนจึงทำให้นาฏกรรมที่สรรเสริญพระมหากษัตริย์รุ่งเรืองไปด้วย ต่อมา พ.ศ.2550 “โขนของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ” หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “โขนพระราชทาน” โดยพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้รับความนิยมนิยมมากและเปิดรับนักแสดงสมัครเล่นเข้ารับการศึกษาได้ จึงทำให้การเรียนโขนเป็น กิจกรรมเสริมเป็นที่นิยมมากขึ้น ทำให้ปริมาณของทั้งนักเรียนและสถานศึกษาที่สร้างหลักสูตรโขนหรือ กิจกรรมเสริม เพื่อดึงดูดผู้เรียนเข้าสถานศึกษาของตน

คุณูปการในยุคที่ 4 คือ การยกย่องพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนัก ทรงมีโครงการในพระราชดำริมากมายที่คอยช่วยเหลือราษฎร ให้พ้นจากความทุกข์ยาก พระองค์จึงเป็นที่รักของประชาชน การแสดงที่สรรเสริญพระมหากษัตริย์อย่างโขน จึงถูกหยิบเอามาใช้เป็นการ ถวายความเคารพ และเชิดชูสถาบันกษัตริย์ เป็นเหตุให้โขนสมัครเล่นมีการกระจายตัวอย่างมากในยุคนี้ **โขนกับการเมือง** โขนของกรมศิลปากรถูกมองว่าเป็น “โขนการเมือง” ถึงแม้ว่า หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช จะปฏิเสธ และเรียกว่า “โขนแหวงการเมือง” **โขนกับการทูต** เมื่อมีความต้องการการ แสดงมากขึ้น จากเอกอัครราชทูตไทย ที่ไปประจำตามประเทศต่าง ๆ โขนของกรมศิลปากร เพียง หน่วยงานเดียวจึงไม่เพียงพอ การมีโขนสมัครเล่นในสถาบันต่าง ๆ ทำให้มีคณะโขนที่จะไปเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมของไทย ให้หน่วยงานต่าง ๆ เลือกใช้ได้ กรณีตัวอย่างเช่น ในวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2521 โขนกรมศิลปากรได้รับเชิญจากรัฐบาลฮ่องกงให้ไปแสดงในงานมหกรรมศิลปเอเชีย ซึ่ง หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ควบคุมไปเองและออกค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่ง รัฐบาลฮ่องกงอีกส่วนหนึ่ง มี ธนาคารกรุงเทพฯ จำกัด รวมทั้งบริษัทโคล่า เป็นผู้สนับสนุนร่วมด้วยอีกส่วนหนึ่ง **โขนไทยเป็นที่ ยอมรับอย่างเป็นทางการในระดับโลก** หากการแสดงโขนของไทย มีผู้รับผิดชอบอนุรักษ์ ดูแลรักษา และทำการแสดง เพียงหน่วยงานเดียว นาฏกรรมโขนจะมีรูปแบบการแสดงตามกรมศิลปากรแบบ

เดียว จะไม่เกิดโขนของเยาวชนอายุต่ำกว่า 12 ปี โขนระดับอนุบาล โขนนักเรียนประถม โขนผู้หญิงทั้งโรงเรียน หรือเลือกตัวละครได้ตามความชอบของผู้เรียนทั้งเพศชายและหญิง โขนจะไม่ใช้ในกิจกรรมของคนไทยทุกคนอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ จนได้รับการรับรองเป็น มรดกวัฒนธรรมอันต้องไม่ได้ของมวลมนุษยชาติ จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ดังที่กล่าวมาแล้ว

จากการศึกษาพบว่า โขนสมัครเล่นในกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2561) แบ่งออกได้เป็น 5 ประเภทดังนี้

โขนสมัครเล่นหลวง คือ โขนสมัครเล่นที่เป็นของพระมหากษัตริย์ ซึ่งพบว่าอยู่ในกรมมหาดเล็กหลวง ซึ่งมีอีกกลุ่มหนึ่งอยู่ในกรมมหาดเล็กหลวงเช่นเดียวกันคือ กรมโขน ซึ่งกลุ่มนี้เป็นคนจัดการเกณฑ์ มหาดเล็กมาฝึกซ้อม และจัดแสดงโขน มหาดเล็กในกรมโขนมีจำนวนไม่มาก ที่มีลักษณะมาเรื่อย ๆ แม้จะถูกยุบไปในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่เมื่อฟื้นฟูกลับมาในรัชกาลที่ 4 ลักษณะการจัดการในกรมมหาดเล็ก กับกรมโขนยังเป็นอยู่เช่นเดิม จนเมื่อเกิดโขนสมัครเล่นของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 การจัดการคณะโขนสมัครเล่นของพระองค์ก็มีความใกล้เคียงกับในอดีต คือในกรมมหรสพที่ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นใหม่ มีกรมโขนหลวง ซึ่งในสังกัดนี้ มีทั้งโขนสมัครเล่นที่เป็นข้าหลวงเดิม และอีกกลุ่มคือครูโขนที่รับราชการอยู่ เมื่อโขนสมัครเล่นจะมีการแสดง ครูตชนเหล่าก็เป็นผู้ดูแล สอน และจัดการแสดง

โขนสมัครเล่นขุนนาง คือ โขนสมัครเล่นของขุนนางในช่วงหลังจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคต กรมมหรสพถูกยุบ และโรงเรียนพรานหลวงถูกยุบไปด้วย ทำให้ศิลปินทั้ง 2 กลุ่มต้องหาทางที่จะมีการแสดงต่อไปได้ ปรากฏมีขุนหลวงราชพงษ์ภักดี เป็นผู้ที่รวบรวมศิลปินเหล่านี้บางส่วนที่ไม่ได้เข้าราชการเอาไว้ การจัดการของกลุ่มนี้เป็นแบบศิลปินอาชีพ เนื่องจากทุกท่านมีวิชาอยู่แล้ว จึงเป็นลักษณะเรียกรวมเป็นครั้ง และซ้อมกันก่อนแสดง สำหรับนักเรียนโรงเรียนพรานหลวงบางส่วน พิจารณาว่ากลายเป็นโขนสมัครเล่น เนื่องจากไปประกอบอาชีพอื่นและ มาแสดงโขนเป็นงานเสริม อีกส่วนคือ โขนสมัครเล่นที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นชาวสวนที่ได้ไปเรียนโขนกับครูตามที่ต่าง ๆ ในบริเวณบ้านของตน เมื่อครูมีงานแสดงครูจึงชักชวนไปด้วย จึงเป็นการฝึกซ้อมแบบกระจายตัวกัน อยู่รอบนอกกรุงเทพฯ รวมตัวกันเมื่อมีการแสดง

โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ คือ โขนสมัครเล่นที่อยู่ในสถานศึกษา ที่ไม่ได้มีพันธกิจในการสอนนาฏศิลป์โดยตรง แต่มีกิจกรรมการเรียนสอนและจัดแสดง โดยแบ่งได้เป็น โขน

มหาวิทยาลัย และโรงเรียน โขนมหาวิทยาลัยนั้น คือโขนที่จัดการเรียนและการแสดงโดยหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัย อาจมีเฉพาะนิสิตนักศึกษาและบุคลากรภายในมหาวิทยาลัย หรืออาจมีบุคคลภายนอกมาเข้าร่วมด้วยในบางแห่ง มักมุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจในการแสดงโขน โดยสร้าง “คนดูโขนเป็น” ตามแนวคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้ก่อตั้ง “โขนธรรมศาสตร์” ที่เป็นที่แพร่หลาย กลายเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดองค์กรโขนสมัครเล่นอีกหลายแห่ง ส่วนโขนโรงเรียน คือโขนที่จัดการเรียนและการแสดงโดยโรงเรียน ใช้นักเรียนและบางแห่งอาจมีครูร่วมแสดงด้วย มักมุ่งเน้นการพัฒนาทางร่างกายเป็นหลัก สอดแทรกความรู้ทางภาษาไทย วรรณกรรม และศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อการพัฒนาของนักเรียนในโรงเรียน โดยอยู่ในรูปของกิจกรรมเสริมทักษะ หรือบางแห่งอาจบรรจุอยู่ในหลักสูตรอยู่ในวิชานาฏศิลป์ไทย หรือแยกออกมาเป็นวิชาโขนอย่างชัดเจน

โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น คือ โขนที่จัดการเรียนการสอน และจัดแสดงโดยโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น ซึ่งโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่นเหล่านี้มีจุดประสงค์ในการก่อตั้งแตกต่างกันไป ตามแต่ละโรงเรียน โดยโขนสมัครเล่นประเภทนี้ส่วนใหญ่จะอยู่มานาน และค่อนข้างมีชื่อเสียง จึงได้รับโอกาสในการแสดง หรือเป็นที่รู้จักและยอมรับกันมาก โดยการเรียนการสอนจะมีครูจากสำนักการสังคีต วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนาศิลป์ เข้าไปทำการสอน ทำให้ตัววิชาการสอนเป็นชุดเดียวกับที่สอนในสายอาชีพ แต่มีแห่งเดียวคือโขนครูชูชีพ ชุนอาจ ที่ใช้วิธีเรียนจากครูชิตี ทำให้เป็นการจัดการแสดงโขนแบบร่วมสมัยตามความรู้ความเข้าใจของท่าน มีโรงเรียนนาฏศิลป์ของท่านที่เดียวที่ไม่เก็บค่าเล่าเรียนเลย จึงทำให้มีคนไปเรียนมาก แม้จะทราบว่าได้เป็นโขนแบบขนบ

โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ คือ โขนที่จัดขึ้นโดยองค์กร ที่เป็นองค์กรทางนาฏศิลป์หรือไม่เป็นองค์กรทางนาฏศิลป์ แต่มีลักษณะเป็นผู้จัดการแสดง หรือ “โต๊โผ” สมาชิกที่ร่วมแสดงจะไม่แน่นอน อาจรวมกันหลายครั้ง หรือครั้งเดียวแล้วไม่รวมกันอีกเลย มักจะเล่นตอนที่ได้รับความนิยม ไม่จำเป็นต้องซ้อมมาก ประมาณ 2 - 3 ครั้ง แล้วสามารถแสดงร่วมกันได้ ใช้ตัวแสดงน้อย ไม่นิยมใช้ดนตรีสด และเลือกตอนที่ไม่ซับซ้อนหรือเจราจาเลย เช่น ตอน ยกรบ จับนาง สามจับ หรือมีน้อย เช่น ตอน พระรามตามกวาง ลักนางสีดา เป็นต้น

กระบวนการจัดการองค์กรสมัครเล่น ทั้ง 5 รูปแบบ มีลักษณะร่วมกันคือ ทำการแสดงเพื่อเชิดชูพระมหากษัตริย์และอนุรักษ์สืบทอด แสดงเรื่องราวเกียรติ และมิครุโขนอาชีพเป็นผู้ฝึกสอนแทบทั้งหมด ส่วนที่แตกต่างคือ **โขนสมัครเล่นหลวง** แสดงตามพระราชประสงค์ พระมหากษัตริย์หรือเจ้ากรมโขนเป็นผู้จัดการแสดง ผู้แสดงคือมหาดเล็กกับตำรวจวัง และใช้บทโขนสำนวนหลวง **โขน**

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

สมัครเล่นขุนนาง ตั้งเพื่อประดับเกียรติ และเป็นอาชีพเสริม เจ้าของคณะจัดการแสดง ผู้แสดงคืออดีตนักเรียนโรงเรียนพรานหลวง และผู้ประกอบอาชีพอื่น ใช้บทโขนกรรมมหรสพเดิมและกรมศิลปากร โขนสถาบันการศึกษาสายสามัญ และ **โขนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น** ตั้งเพื่อพัฒนาผู้เรียน จัดการแสดงโดยครูโขนหรือบุคลากรภายในองค์กร ส่วนใหญ่แสดงโดยผู้เรียนภายในองค์กร และบางส่วนเปิดรับผู้เรียนภายนอก ใช้บทโขนกรมศิลปากรมาปรับให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้แสดง **โขนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ** ตั้งเพื่องานบุญและเป็นอาชีพเสริม จัดการแสดงโดยผู้นำองค์กร (โตโผ) หรือตัวผู้แสดงเอง ผู้แสดงเป็นโขนสมัครเล่นหลายแห่งมารวมกัน แสดงตอนที่เป็นที่นิยมและสามารถแสดงได้เลยโดยไม่ต้องฝึกซ้อมมาก

5.2 การอภิปรายผล

โขนสมัครเล่น คือ การแสดงโขนประเภทหนึ่ง ที่มีการนำไปปรับใช้และแสดงในทุกชนชั้นของสังคม อาจแสดงเต็มรูปแบบสวยงามหรูหราตามผู้สร้างสรรค์งานต้องการหากมี คน เงิน ทรัพยากร และการจัดการที่ดีพอ หรืออาจจะย่อจะเหลือเป็นรำเดี่ยวเพื่อให้สามารถแสดงได้ในสถานการณ์นั้น มักปรับเนื้อหาให้เข้ากับความสามารถของผู้แสดง แต่การที่จะปรับลดหรือเพิ่มมักต้องมีที่ปรึกษาเป็นศิลปินโขนอาชีพ หากไม่มีคนที่ปรึกษาหรือแก้ไขได้ โขนสมัครเล่น จึงมักเล่นตอนที่ได้รับความนิยมและง่ายไม่ซับซ้อน มักพบได้ตามสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ระดับโรงเรียน และสถาบันนาฏศิลป์เอกชน มีคุณูปการในการสร้างประชากรโขน สร้างงานที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขน และสร้างโอกาสในการแสดงโขน เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมในความแพร่หลายและการเข้าถึงโขนได้ในทุกระดับชั้น

การวิวัฒนาการของโขนสมัครเล่น โขนมีความสำคัญในทุกระดับชั้นของสังคม สามารถเชื่อมคนต่างวัยเข้าด้วยกันได้ ด้วยศิลปวัฒนธรรมไทย การเกณฑ์ทหารเข้ามาเล่นโขนนั้นทำให้ทหารได้ฝึกซ้อมการใช้อาวุธ พระมหากษัตริย์ ได้ตรวจวัดกำลังพล และยังแสดงพระราชอำนาจบารมีอีกทางหนึ่ง ในขณะที่การเปิดโอกาสให้ฝึกโขนละครกันให้ครึกครื้นทั้งเมืองนั้น ทำให้การขยายตัวของประชากรโขนเพิ่มขึ้น เปิดโอกาสให้ได้ศึกษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ทรงโขนด้วยตัวพระองค์เอง แสดงตามบทบาทไปตามเนื้อเรื่องไม่ถือพระองค์ ทรงทำเป็นแบบอย่างในการปูแนวคิดของคนเข้าสู่การ

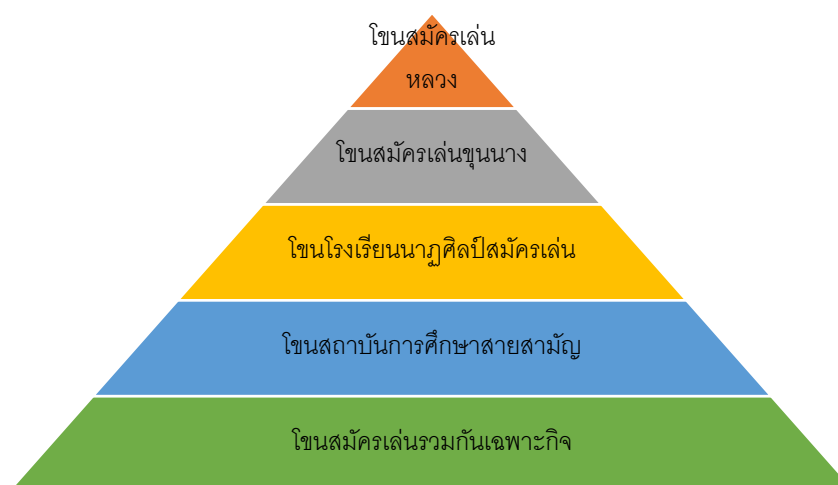
173077045

ปกครองระบอบประชาธิปไตย การเล่นโยนสมัครเล่นกันอย่างแพร่หลายนั้น นอกจากมีผู้ฝึกหัดโยนมากขึ้น ยังเพิ่มจำนวนผู้ชมศิลปินโยนอาชีพทำให้โยนมีการสนับสนุนกันและกัน

คุณูปการของโยนสมัครเล่น โยนสมัครเล่นทำให้ตัวนาฏยกรรมโยนมีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้ง ผู้จัดการแสดง ครูผู้สอน ผู้แสดง บทโยน เครื่องแต่งกาย และรูปแบบการแสดง เปิดพื้นที่ให้ผู้ที่ไม่ได้มีโอกาสได้แสดงโยน ทั้งเด็ก และผู้หญิง ได้เข้ามาเรียนรู้ จนเกิดประชากรโยนรุ่นใหม่ขึ้นมากมาย เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้น การแสดงจึงเพิ่มขึ้น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงได้มีงานเพิ่มขึ้น พร้อมกับผู้ชมที่เพิ่มขึ้น ทำให้โยนเข้าถึงคนทุกเพศทุกวัย และมีส่วนทำให้โยนได้รับการรับรองจาก UNESCO

กระบวนการจัดการองค์กรโยนสมัครเล่น กระบวนการจัดการองค์กรโยนสมัครเล่นนั้นมีความเฉพาะตัวในแต่ละองค์กรอย่างที่ได้นำเสนอไป หากจะนำไปใช้ต่อพิจารณาจากกรณีศึกษาเหล่านี้ว่าองค์กรที่จะก่อตั้งนี้มีวัตถุประสงค์อะไร พิจารณาทรัพยากรที่มี และกระบวนการที่จะดำเนินการทางการตลาด แม้ว่าจะไม่หวังผลกำไร แต่ทฤษฎีทางการตลาดจะทำให้เห็นกระบวนการที่เหมาะสมกับตัวองค์กร และสามารถจัดการแสดงโยนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้

โยนสมัครเล่น เมื่อแบ่งประเภทของการแสดงออกเป็น 5 ประเภท จะพบว่าประชากรโยนองค์กรทางการแสดงโยนสมัครเล่น สามารถแสดงเป็นแผนภูมิพีระมิด โดยเรียงลำดับจากยอดบนสุดคือ โยนสมัครเล่นหลวง โยนสมัครเล่นขุนนาง โยนสถาบันการศึกษาสายสามัญ โยนโรงเรียนนาฏศิลป์สมัครเล่น และโยนสมัครเล่นรวมกันเฉพาะกิจ หน่วยงานเหล่านี้แสดงภารกิจสำคัญในการดำรงอยู่ของการแสดงที่เรียกว่า “โยน” ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

แผนภูมิที่ 5.1 แผนภูมิแสดงจำนวนประชากรโยนสมัครเล่น

ที่มา: ผู้ศึกษา

การแบ่งประเภทของการแสดงโขนสมัครเล่น แสดงให้เห็นวิธีการของการบริหารจัดการโขนสมัคร ซึ่งมีจุดร่วม คือ การมีรากของโขนจากแหล่งเดียวกัน และจุดต่าง คือ จำนวนของประชากรโขน ความเหมือน และความต่างนี้แสดงให้เห็นว่าการแสดงโขนมิได้เป็นเครื่องแสดงสถานภาพของชนชั้นตั้งแต่ก่อน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า “โขนสมัครเล่น” เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ผู้นำใช้เป็นเครื่องมือแสดงสถานภาพของตนเองด้วยการแสดงด้วยตนเอง และการเปิดโอกาสให้จัดแสดงอย่างแพร่หลาย นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางของการอนุรักษ์ที่นำไปสู่การพัฒนาของการแสดงประเภทอื่นต่อไป

โขนสมัครเล่น เป็นโขนที่ผู้แสดงไม่ได้เป็นศิลปินโขนอาชีพ มีทุกเพศ และหลากหลายช่วงวัย มีลักษณะขององค์กรที่เหมือนย้อนกลับไป เมื่อสมัยที่โขนยังต้องไปเรียนกันบ้านครู แต่ละสำนักมีเอกลักษณ์ หรือ “ทาง” ของตัวเอง องค์กรอาจมีขนาดใหญ่มากถึง 600 - 700 คน หรือเล็กมากมีสมาชิกเพียงไม่กี่คน จากการประมาณการใน พ.ศ.2561 โขนสมัครเล่นมีจำนวนประมาณ 2,000 - 3,000 คน สามารถแสดงโขนได้ทั้งโขนกลางแปลง โขนโรงนอก โขนโรงใน โขนฉาก โขนนั่งราว โขนหน้าไฟ สามารถแสดงเป็นโขนเต็มรูปแบบ จำนวนคนเต็มโรง มีวงปี่พาทย์ พร้อมคนพากย์เจรจาและนักร้อง และอาจจะแสดงคนเดียวโดยมาแค่เครื่องเล่นเพลงก็ได้ มีแนวทางในการอนุรักษ์ และเชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นหลัก แสดงเรื่องราวเกียรติ

โขนสมัครเล่น เปรียบเสมือนเหล่าอุบาสก และอุบาสิกาที่นั่งใกล้พระพุทธเจ้า ตั้งโขนสมัครเล่นฝึกหัดโขนที่เป็นศาสตร์ที่มีหลักการ และประเพณีเคร่งครัด เหมือนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และปฏิบัติธรรม อย่างพระสงฆ์ แต่ไม่ได้นับถือศีลเท่าพระสงฆ์ ตั้งโขนสมัครเล่นฝึกหัดโขน ก็ไม่ได้เข้มข้นเท่ากับศิลปินโขนอาชีพ แต่ทั้งอุบาสก และอุบาสิกา นั้นก็มีจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกับพระสงฆ์ สนับสนุนพระสงฆ์ และอนุรักษ์ให้พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาว เฉกเช่นเดียวกับที่โขนสมัครเล่น สนับสนุนโขนอาชีพ ไปชมการแสดงโขน และอนุรักษ์โขนไว้ตราบนานเท่านาน

173077045

CT:Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 การศึกษาโขนสมัครเล่นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีขอบเขตเวลาในพ.ศ. 2561 เท่านั้น องค์กรโขนสมัครเล่นนั้นมีการปิดทำการและเปิดแห่งใหม่อยู่ตลอดเวลา จึงควรมีการทำสำรวจเพิ่มเติมหากมีองค์กรโขนสมัครเล่นแห่งอื่นที่มีบทบาทสำคัญต่อวงการนาฏยกรรมในอนาคต

5.3.2 บุคคลที่เป็นโขนสมัครเล่นที่มีฝีมือเป็นที่ยอมรับจากที่รวบรวมมาในขอบเขตเวลาและพื้นที่จำกัดนั้นอาจยังไม่ครอบคลุมทั้งหมด ควรมีการทำการค้นคว้าวิจัยต่อไปในอนาคต

5.3.3 การบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ เข้ากับโขนมีการวิจัยและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา จึงควรเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นงานวิชาการทางนาฏยกรรมที่มีการเชื่อมกับศาสตร์อื่นมากขึ้นต่อไป

173077045

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- คณะอนุกรรมการฝ่ายสารานุกรม การแสดงวิพิธทัศนา ครั้งที่ 8. ต่าง/เข้าใจ ดอระ มิวสิคัล. กรุงเทพฯ: วงศ์สว่าง พับลิชชิ่ง แอนด์ พรินต์ติ้ง 2561.
- สินนภ เทพรักษา. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2561.
- กชกร เทศมยา. สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2561.
- ตรีรัตน์ เรียมรักษ์. สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2561.
- เฉลิม เศวตนันทน์. อนุสรณ์ศุกรทัศน์ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวตนันทน์) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 20 มกราคม 2511. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2511.
- ดุชาติ แจ้งเจริญ. สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2561.
- ทศไนย แผ้วสกุล. สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2561.
- คณะกรรมการอำนวยการ โขนรามคำแหง. รายงานผลการดำเนินงาน “โขนมหาวิทยาลัยรามคำแหง” (ตุลาคม 2548 - กันยายน 2549). เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่, 2549.
- ลาวัญญ์ โชติามระ. สี่เจ้าฟ้า. พิมพ์ครั้งที่ 1 ฉบับเรียบเรียงใหม่ กรุงเทพฯ: บริษัท กันตนา ดิสทริบิวชั่น จำกัด, 2547.
- จุมพล โชติทัตต์. สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2561.
- อัญชลา โภชนสมบุรณ์. "สำนักนาฏศิลป์เอกชนกับการถ่ายทอดศิลปะการรำ." ใน เบิกโรง : ข้อพิจารณานาฏกรรมในสังคมไทย, ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, 2534.
- โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร. การแสดงโขนตามพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ/ โรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก: การพิมพ์ต่อทอม, 2556.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471.
- กรินทร์ กรินทสุทธิ. "การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเอกลักษณ์ของโขนธรรมศาสตร์." วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม 6, 3 กันยายน - ธันวาคม (2559).
- . "ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ และความหลากหลายของโขน (ทศวรรษที่ 2480 ถึงปัจจุบัน)." มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.
- อมรา กล้าเจริญ, สวภา เวชสุรกี, นพรัตน์ หวังในธรรม, และคณะ. โขน. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559.
- คมคาย กลิ่นภักดี. สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2560.
- ธีรพล กลิ่นมงคล. "รูปแบบการจัดแสดงละครพูดพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: กรณีศึกษา คณะละครสมัครเล่นทับแก้ว." Veridian E-Journal 12, 3 พฤษภาคม - มิถุนายน (2562).
- กำแพงมื่ออาจกัน. "ทัมทสถานวัยหนุ่มกลาง สืบสานศิลปวัฒนธรรม “โขนราชทัณฑ์” ชัดเกล้าจิตใจผู้ต้องขัง." ยุติธรรม

173077045

CTD Theses 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ปีที่ 14, 3 พ.ค. - มิ.ย. (2557).

สมวุฒิ กุลพุทธสาร. สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2561.

ชูชีพ ขุนอาจ. สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2561.

ครุฑรี วรศะริน ศิลปินแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. สำนักงานปลัดสำนัก
นายกรัฐมนตรี, 2555.

ฉวีวรรณ ควรแสง. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561.

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรม
ศิลปากร, 2543.

สุรัตน์ จงดา. "ความเป็นมาของโขนพระราชทาน." Paper presented at the ฉากประทับใจในโขนพระราชทาน,
พิพิธภัณฑ์ผ้า ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง, 25 กันยายน
2559.

นวลรวี จันทร์ลูน. "การแสดงคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ผลงานการวิจัยวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์."
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ศุภชัย จันทร์สุวรรณ. "การวิเคราะห์แนวพระราชดำริและบทบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวในการ
ส่งเสริมทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี : กรณีศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์."
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ครุศาสตร์ (สารัตถศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

เกรียงไกร จาดสอน. สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2561.

เขาวีวัฒน์ จิตรกล้า. สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2561.

พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว จุลศักราช 1257-1260 (ร.ศ.114-117). กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2525.

----- . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 8. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2479.

----- . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 9. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2478.

----- . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 19. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484.

----- . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 23 พระนคร: กรมศิลปากร, 2510.

----- . พระราชวิจารณ์ จดหมายเหตุความทรงจำ ของ พระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าตรอกวัดโพ)
ตั้งแต่จุลศักราช 1129 ถึงจุลศักราช 1182 เปนเวลา 53 ปี. พระนคร โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2451.

สมโภชน์ ฉายะเกษตริน. "โขนกิตติมศักดิ์." ใน โขนเด็ก, ไตรรัตน์ พัฒโภคผล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: บริษัท เลค
แอนด์ฟาวเท่น พรินต์ติ้ง จำกัด, 2551.

สุกัญญา ชมภูรัตน์. สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2561.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ตำรงราชานุภาพ. ตำนานละครอุเทน. พิมพ์ครั้งที่ 4 พระนคร:
คลังวิทยา, 2508.

----- . ประวัติบุคคลสำคัญ. บรรณกิจ: กรุงเทพฯ, 2531.

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา ตาตรงราชานุภาพ. ตำนานละครอิเหนา. พิมพ์ครั้งที่ 4 พระนคร: คลังวิทยา, 2508.

หม่อม ดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา. จงทำให้ได้ตั้งฝัน. กรุงเทพฯ: แพลน ฟอรั คิตส์, 2556.

นาทนา ตริอุบล. สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2561.

สิทธิชัย ตั้งจิตพัฒนกุล. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561.

ตำนานสวนกุหลาบ: สวนกุหลาบวิทยาลัยใน 12 ทศวรรษ. กรุงเทพฯ: บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2538.

สราชัย ทรัพย์แสนดี. สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2561.

เผ่าทอง ทองเจือ. สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2561.

ไพโรจน์ ทองคำสุก. โรจน์จรัสฤทธิ์ กิจกรรม ปี 2559. [สุจิตร์]. กรุงเทพฯ: โรจน์จรัสฤทธิ์, 2559.

———. สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2561.

ผู้สัวนต์ ทองสร้อย. "ศึกษาระบบการจัดการแสดงโขน ของโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร."

วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2560.

———. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2562.

เจตนา ทองสุทัศน์. สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2561.

เจ้าพระยา ทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 4. เล่ม 1, กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2555.

พระมหา นาค. บุญโณวาทคำฉันท์. พระนคร: กรมศิลปากร, 2502.

ประวัติของท่านเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ [สมุหพระกลาโหม]. (2431, 23 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 5, ตอน 33.

เฉลิมศักดิ์ ปัญญาวัฒน์. สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2561.

ยิ้ม ปันตยางกูร, และ คณะ. ประชุมหมายรับสั่ง ภาควัฒน์ที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี. พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ:

คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523.

———. ประชุมหมายรับสั่ง ภาควัฒน์ที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช.

กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525.

———. ประชุมหมายรับสั่ง ภาควัฒน์ที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.

กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2528.

ม.ล. ปิ่น มาลากุล. งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีมหาจักราช พรมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม.

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

———. อธิบายพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หมวด ข. โขน ละคร ปี 2521.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2521.

ธรรมจักร พรหมพวย. สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2560.

"พระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559." ราชกิจจานุเบกษา 133, 1 มีนาคม (2559).

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

พระราชพงษาวดาร ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 120 พิมพ์ครั้งที่ 2 เล่ม 2, กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ : กระทรวงวัฒนธรรม : มติชน, 2550.

ณัฐกานต์ พลพิทักษ์. "โฉมพระราชทาน: การสืบทอดและการสร้างสรรค์บทโขนแก่ผู้ชมร่วมสมัย." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

เนรมิต พานะโส. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561.

ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2561.

ไตรรัตน์ พิพัฒน์โกศล, ประพันธ์ สุคนธชาติ, และ สมโภชน์ ฉายะเกษตริณ. โขนเด็ก. กรุงเทพฯ: เลค แอนด์ ฟอนเทน ปริ้นดิง, 2551.

พระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. บทละครเรื่องรามเกียรติ์. พิมพ์ครั้งที่ 11 กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด, 2553.

สมชาย พูลพิพัฒน์. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2561.

สมบัติ ภูเก้าจูจน์. สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2561.

ประพัฒน์พงศ์ ภูวณ. "การแสดงโขนซักรอกของคณะโขนหลวงราชวงศ์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา นาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. รามเกียรติ์ : บทร้องและบทพากย์. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2464.

ปิยวดี มากพา. "ละครพูดในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : แนวคิดการใช้ศิลปะเพื่อการพัฒนา." วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ 13, 1 กรกฎาคม - ธันวาคม (2554).

วรชาติ มีชูบท. เกร็ดพงศาวดารรัชกาลที่ 6. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2553.

———. สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2562.

พัชรินทร์ ร่มโพธิ์ชื่น. "การจัดการศิลปะการแสดงโขนของครูชูชีพ ขุนอาจ." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557.

ชูศักดิ์ รังสิต. สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2561.

จตุพร รัตนวราหะ. สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2561.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

มหาวิทยาลัย ราชภัฏจันทรเกษม. สูจิบัตรการแสดง "โขนผู้หญิงจันทรเกษม" เรื่อง "รามเกียรติ์" ชุด "นางลอย" ณ สนามกีฬาในร่ม มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม 4 - 5 เมษายน 2560 เวลา 19:00 น. [สูจิบัตร]. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, 2560.

ชิมอง เดอร์ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุพงศาวดาร สยามครั้งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า. แปล โดย กรมพระ นราธิปประพันธ์พงศ์. พระนคร: ปรีดาไลย์, 2457.

กรมการหอพระสมุด วชิรญาณ. ตำราพ็อนรำ. พระนคร: หอพระสมุดวชิรญาณ, 2466.

ขนัย วรรณะสี. สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2561.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. "โขนจุฬา." จามจุรี : สื่อเชื่อมสายใย น้ำใจน้องพี่ ปีที่ 7, 1 มีนาคม - มิถุนายน (2548).

173077045

CD :Thesis 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

- . นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- . วิวัฒนาการนาฏยศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- วิศว์ ศรีพาวทกุล. สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2561.
- กัณฑ์รินทร์ ศรีษะน้อย. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2561.
- เบญจพร ศรีสร้อย, และ นันทยา ดันศรีเจริญ. "โขนกัณฑ์รุ่งอรุณ." บันทึกรุ่งอรุณ 1, 1 มกราคม - เมษายน (2557).
- กรมหมื่น ศรีสุเรนทร์. โคลงสุภาพงานพระเมรุกลางเมืองถวายพระเพลิง พระบรมอัฐิ. พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2469.
- ศูนย์ ศิลปะการแสดงสถาบันคึกฤทธิ์. โฉนเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2558.
- กรม ศิลปะการ. กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2521.
- . จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3. เล่ม 1, กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530.
- . ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค 1 - 4. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512.
- . ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปะ. เล่ม 4, พระนคร: กรมศิลปากร, 2537.
- สมาคม ศิษย์เก่าโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์. โฉนมกุฏกษัตริย์. [แผ่นพับ]. กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์, 2555.
- ศูนย์ส่งเสริมการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย. "ความเป็นมาของโครงการ." สืบค้นจาก <https://inet.edu.chula.ac.th/ctlc/index.php/the-objective-of-project>.
- มนัส สงค์ประพันธ์. สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2561.
- วิชัย สวัสดิ์จัน. "โฉนเยาวชนร่วมสมัย: โฉนโขนกัณฑ์บ้านยี่ม." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา นาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.
- สุริยะ สหนาวิน. สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2561.
- บุญสืบ สองบาง. สัมภาษณ์, 2 สิงหาคม 2561.
- มารศรี สอทิพย์. นาฏยวรรณกรรมวิจัยกษณ์ : บทละครคุณสมภาพ. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2559.
- ศุทธิพร สังขมรรท. "โฉนนาฏยศิลป์ไทยเอกชนในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2498 - 2538." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ฐาปนีย์ สังสิทธิวงศ์. "โฉน : ศิลปะประจำชาติไทยและสื่อวัฒนธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย " ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีครินทร์วิโรฒ, 2557.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. โฉนศิลปปะเพื่อเยาวชน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (แผ่นพับ). [แผ่นพับ]. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- รจนา สุนทรานนท์. "นามานุกรมนาฏยศิลป์ : การศึกษาการสืบทอดนาฏยศิลป์สู่กรมศิลปากร." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

173077045

CT :Thesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

สุจิตต์รงาน "ศิลปะที่ศนา". ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2534.

จตุรงณ์ หลวงพ้ง. สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2562.

ขรรค์ชัย หอมจันทร์. สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2561.

ชนิด อยู่โพธิ์. โขน. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2539.

———. ตำนานโขนหลวง. และ นามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495.

นนทพร อยู่มั่งมี. ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2559.

วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2561.

จุลชาติ อรัณยะนาค. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2561.

สร้สวดี อ่องสกุล. กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557.

ภาษาอังกฤษ

Susan Au. "Ballet & Modern Dance." New York: Thames and Hudson, 2006, c2002.

Mary Elizabeth Berry. "Hideyoshi. Harvard East Asian Series 97." Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.

Michael Dobson. "Shakspeare and Amateur Performance : A Cultural History." Cambridge University Press: New York, 2011.

Susan Elkin. "Don't Underestimate Amateur Theatre as a Source of Training [Online]." source <https://www.thestage.co.uk/opinion/2014/dont-underestimate-amateur-theatre-source-training/>.

Albert Sidney Hornby. "Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English." London: Oxford University Press, 2015.

Richard Kraus. "History of the Dance in Art and Education." Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1969.

Molly Tresadern. "I'd Like to Thank Amateur Theatre'. The British Actors Who Went from Am-Dram to Oscar Glory [Online]." <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/R7kn5Npy78jL0vxngHm3t/id-like-to-thank-amateur-theatre-the-british-actors-who-went-from-am-dram-to-oscar-glory>.

UNESCO. "Draft Decision 13.Com 10.B.37." UNESCO, <https://ich.unesco.org/doc/src/ITH-18-13.COM-10.b+Add.2-EN.docx>.

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20

Uncategorized References

เจ้าพระยา ฑิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 4. เล่ม 2, กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2555.

173077045

CU Theses 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ภาคผนวก

173077045

CU Theses 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

173077045

CD Theses 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ภาคผนวก ก การนำเสนอข้อมูลวิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (นาฏยศิลป์ไทย)

การนำเสนอข้อมูลวิทยานิพนธ์ในการประชุมวิชาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับมหาวิทยาลัยยูนนาน

วันที่ 4 เมษายน พ.ศ.2561

ณ มหาวิทยาลัยยูนนาน เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

Chulalongkorn University - Yunnan University
"Symposium of Traditional Performing Arts and Cultural Development"

4th April 2018

云南大学文化发展研究院 - 朱拉隆功大学艺术学院
"民族民间传统舞蹈与文化研讨会"

2018年4月4日

CD IThesis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20
173077045

ภาคผนวก ข โครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การวิจัยวัฒนธรรมสยามศึกษา (ศิลปะการแสดง)

ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ร่วมกับ สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน

วันพฤหัสบดีที่ 16 สิงหาคม พ.ศ.2561

ณ โรงแรมตะวันนา รามาดา

173077045

CU Theslis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

173077045

CU Theses 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

ภาคผนวก ค การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อรับรองข้อมูลวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต

วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2562

ณ ห้องประชุม 201 อาคารศิลปกรรมศาสตร์ 3 ภาควิชานาฏยศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

173077045

CU Theslis 5986823635 dissertation / recv: 02072563 10:01:52 / seq: 20

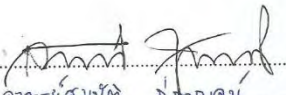
ใบรับรองการนำเสนอข้อมูลผลงานวิทยานิพนธ์โดยผู้เชี่ยวชาญ

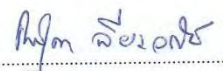
หัวข้อวิทยานิพนธ์ โขนสมัครเล่น.....
AMATEUR KHON.....

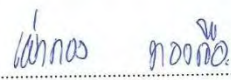
โดยนาย ปิยะพล รอดคำดี.....

..

คณะกรรมการได้พิจารณาการนำเสนอข้อมูลของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้วมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า
 มีข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลถูกต้องจึงลงนามไว้เป็นสำคัญ

 (.....อาจารย์สมศักดิ์ ภูทกานันท์.....) ประธานกรรมการ

 (.....ดร.โรมสุตา สัตยานันท์.....) กรรมการ

 (.....อ.พรนัฏพงศ์ ทองคำ.....) กรรมการ

 (รองศาสตราจารย์ ดร.สวภา เวชสุรกีษ์)
 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
 11 กุมภาพันธ์ 2562

173077045

ภาคผนวก ง เกียรติบัตรเข้าร่วมการอบรม เรื่อง“หลักจริยธรรมพื้นฐานและการทบทวนพิจารณา
โครงการวิจัย ด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์”

จัดโดย

สำนักบริหารวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) และชมรมจริยธรรมการวิจัยในคนในประเทศไทย

วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ.2561

ณ ห้องประชุมศาสตราจารย์กิตติคุณคุณดวงเดือน พิศาลบุตร อาคารประชุมสุข อาชีวอำรุง

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

173077045

สำนักงานบริหารวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และชมรมจริยธรรมการวิจัยในคนในประเทศไทย

ขอขอบเกียรติบัตรนี้เพื่อแสดงว่า

อาจารย์ปิยะพล รอดคำดี

เป็นผู้เข้าร่วมการอบรมเรื่อง

“หลักจริยธรรมพื้นฐานและการทบทวนหลักการวิจัย ด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์”

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

ขอให้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติสืบไป

ให้ใช้ ณ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑

Tim Luwiboon

Dr. Or

Asst.

ศาสตราจารย์พิเศษคุณ แพทย์หญิงชวตา สืบหลินวงศ์	ศาสตราจารย์ ดร. สุทธิชัย อัสละบำรุงรัตน์	ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกียรติ รักษ์รุ่งธรรม
ประธานชมรมจริยธรรมการวิจัยในคนในประเทศไทย	Head Coach โครงการพัฒนาศักยภาพวิจัยรุ่นใหม่	รองอธิการบดี
และประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน	ผ่าน Multi Mentoring System กลุ่ม ๓	กำกับดูแลด้านการวิจัย พัฒนา และนวัตกรรม
คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ปิยะพล รอดคำดี
วัน เดือน ปี เกิด	18 มีนาคม 2524
สถานที่เกิด	กรุงเทพฯ
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2553 ศ.มบ. (การจัดการทางวัฒนธรรม) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2547 สก.บ. (สถาปัตยกรรมภายใน) สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้า เจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง
ที่อยู่ปัจจุบัน	49/71 ซอย 26 ถนนนวมินทร์ แยก 5 แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กทม. 10240

173077045

CU Thesais 5986823635 dissertation / rev: 02072563 10:01:52 / seq: 20